

(శ్రీ)

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.
(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౧౮	{ శుక్ల నామ సంవత్సరము. చైత్ర వైశాఖమాసములు.	సంచిక ౧.
Vol. 18		

కాకినాడ :

క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుచే బరిష్టత్కార్యాలయమునఁ
ప్రకటింపఁబడినది.

చందా	{ పోష్ఠవ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు. 3.	{ విడిసంచిక రు ౦-౫-౦
------	---	----------------------

1929

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటసుమారమహిపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పితామహులు మహారాజావారు. పరిషత్సభ్యవ్యవస్థకులు.

జి. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు-ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

శ్రీరాజు వత్సనాయు వేంకట సుభద్రయ్యమ్మజగపతిబహద్దరుగారు-తుని రాజుగారు.

జి. శ్రీ మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షుడు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

దర్శన వేంకటసుమారామగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కె.కె.వి. రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ. బి. ఎల్.

కార్యనిర్వాహక సభాసభ్యులు.

డి.ఎస్.బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యారావుగారు నాయకులుగారు.

డాక్టరు వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి. P. H. D

(కోశాగ్రహాలు)

శ్రీశ్రీపురాన వేంకటసుర్యప్రసాదరావు దొరగారు

కాశీభట్ట ముప్పయ్యకాశ్రీగారు.

అనంతపంతుల రామలింగస్వామిగారు.

దుగ్గిరాల వేంకటసుబ్బప్రకాశరావుగారు బి. ఏ.

తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు

అశక్తి వేంకట్రామయ్యగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయకులుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామకాశ్రీగారు.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిల్లారిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావు నాయకులుగారు.

విషయసూచిక.

1	స్వచ్ఛయము	౧
2	ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు-అధ్యక్షోపన్యాసము ...	౨-౨౧
3	సాహిత్యపరిషత్తులకృత్యములు ...	౨౨-౨౭
	పప్పు మల్లికార్జునరావుగారు బి. ఏ.	
4	కపిలగడ్డము కఠకంఠుడు నన్నయప్రయోగించే నవవచ్చునా? ...	౨౮-౩౯
	చంద్రాభట్ట రామమూర్తిగారు	
5	ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుశంస ...	౩౯-౪౨
	పండితారాధ్యుని నాగభూషణ శి. గారి జయంతి స్వామి నాయనగారు దువ్వూరి కామేశ్వరరావుగారు	
6	భాషా యోషా సౌమ్యము ...	౪౩-౪౪
	క్రితపల్లి నుంగిని రామయ్యగారు	
7	మ ...	౪౫-౪౭
	జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ. బి. యల్.	
8	సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు ...	౪౮-౫౫
	యాయూజీ పీఠరాఘవాచార్యులుగారు	
9	శుకన పతికృత్యాది ...	౫౬-౬౪
	పాలశేరి కదిరిపతి నాయకుడు	
10	కావ్యదీపికాపరిణామము (ద్వితీయభాగము) ...	౬౫
	అచార్యులవతి	
11	భర్తృహాసిని భాషితములు ...	౬౬-౭౬
	నరసింహకవి	

పరివత్సయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, అవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరివత్సయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱచుటచున్నవి :—

i తెలుగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వసంకలన మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషకు సజాతీయతగ్రామ్యములతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii అధునికశాస్త్ర గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిథోషికములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv అంధదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, అభ్యున్నతైవానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ గవిత్వమొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi అంధ్రభాషలోని మందిగ్రంథములఁ బండితిపరిష్కారము చేయించి నిరుపయోగముఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను నర్చించు నొక పత్రికను ప్రకటించుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁ గాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరిశ్రమఁ గావించి పారిథోషికములను, సాహిత్యపట్టుములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట. ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుగు గ్రంథము లుండవలయున; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయున;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నవపరిచయ నన్ని కార్యములను జేయుట.

కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు.

మహోపాధ్యాయ, కళాక్షేత్రపూర్ణ విరుదాచితు లగు బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు జూన్ 18 తేదీ యుదయమున చెన్నపురిలో స్వగృహమునఁ గాలధర్మము నొందిరని తెల్పుటకు మిగుల విచారించుచున్నాము. వీరువయోవృద్ధులు; విద్యావృద్ధులునై యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారము నొనర్చిరి ఈవిద్వాంసులు సంస్కృతాంధ్రములయందును, ఆంగ్లద్రావిడములయందును విశేషపండితులు గలవారు. వీరి మరణమువలన ఆంధ్రభాషకుఁ జాల కొంత వాటిల్లినది. వీరి జీవితచరిత్రమును గూర్చియు గ్రంథము ౧౦ గూర్చియు ముందఁ బ్రకటించెదము.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామ సంవత్సరము
చైత్రవైశాఖమాసములు. } సంవత్సరము ౧.

న్య విషయము.

విభవసంవత్సరముతోఁ బరిషత్పత్రికకుఁ బదు నేపవత్సరములు నిండినవి. పత్రికాప్రకటనమును మేము నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాగించుటకుఁ గారణభూతులైన పరిషత్సభ్యులకును, పత్రికాపాఠకులకును, వ్యాసకర్తలకును మా హందనము లర్పించుచున్నాము. విభవసంవత్సరసంపుటములో, కాళిందీకన్యా పరిణయ ప్రథమభాగమును, ధాతుమాలయుఁ బూర్తియైనది. పదానెనిమిదవ సంపుట మీశుక్లసంవత్సరముతోఁ బ్రారంభమగుచున్నది. సభ్యులును, జందాచారులును, వారివారిచందాలను సకాలమునఁ బంపి యథాప్రకారము మాకుఁ దోడుపడుటకై వేడుచున్నాము. ఈసంవత్సరమునఁ గాళిందీకన్యా పరిణయము ద్వితీయభాగము ప్రకటింపఁబడును. మఱియు నితరాముద్రితగ్రంథములం బ్రకటింపుటకై యత్నించుచున్నాము. ఇదివఱ కెచ్చటను బ్రకటింపఁబడియుండని కదిరీపతిశుకనప్తతికృత్యాదిపద్యములు ప్రకటింపఁబడుచున్నవి. భాషాభిమానులు తామెప్పటియుట్లు సభ్యులును బత్రికాపాఠకులు నగుటయే కాక తమమిత్రులఁగూడఁ బ్రోత్సహించి పరిషదభిమానులం జేయఁగోరుచున్నాము. రామరాజురంగప్పరాజుసాంబోపాఖ్యానమునకుఁ బ్రతియొక్కటి సంపాదించి భాషాభిమానులు పంపినచో మాప్రతితో సంప్రతించుకొని ముద్రితప్రతితోఁగూడ వారిపుస్తకము వారికిఁ బంపెదము. (ప. ౨)

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు-అధ్యక్షోపన్యాసము.

జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు, కడప

శ్రీమంతం బగునీయాంధ్రదేశంబునఁ జెలువారు నాంధ్రభాషాయో
మం బోషింప శేముషీనిశేషభూషితు లగుభాషాభిమానులచే నించుమించుగా
నిగువదిసంవత్సరములపుడు చెన్నపురియం దుత్సాహసాహిత్యం బరుదార నెల
కొల్పఁబడిన యీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు సుప్రదాయానుసారంబుగఁ
బ్రతిపక్షంబునఁ బ్రహ్లాదంబున నిర్వర్తింపఁబడుచుండఁ బున నిష్పిభవవత్సరం
బున సతివిభవంబుతో జరపఁబడు వార్షికమహోత్సవసభకు నన్నగ్రాసనాధిప
త్యంబు వహింపఁ గోరినయేతత్సభాకార్యనిర్వాహకులు మున్నగునధికారపదవి
సమారూఢుల కే నెంతయుం గృతజ్ఞుడ నై యభివందనంబులు గావించుచు
న్నాడను. ఈపదవిని నింతకుమున్ను నాకన్న నర్హతలు పెక్కిండు వహిం
చి జయప్రదంబుగఁ గరణీయంబులు నిర్వర్తించియున్నారని యే నెఱుంగు
టంజేసి దీనికి నే నీపు డీయకొనుట సాహసం బనియు నే నెఱుంగుదు. అయిన
సీయాంధ్రదేశంబున నొకమూలలోఁ జేరియుఁ జేరనట్లు లొత్తిగిలి యున్నదత్త
మండలంబున నుండుపండితులను నొకకొన్నివారు లేని బహూకరింపఁ దలంపు
గొని పరిషత్తార్యనిర్వాహకులు మున్నొకసారి దత్తమండలాంతర్గతకడపపురం
బున జరిగినవార్షికమహాసభకు దత్తమండలాంతర్యాత బళ్లారిపురవాస్తవ్యులు
నిపుడు కీర్తిశేషులు నైనకొలాచలము శ్రీనివాసరావుగారి సగ్రాసనాధిపతిం గా
నియమించి యీసంవత్సరమునఁ గడపపురనివాసి నగునన్ను నియమింపఁబూ
నుటచే నీగౌరవము దత్తమండలవాసుల కొనరింపఁబడినదియే కాని సామా
న్యండు నగునాకుఁ గాదని తలంచి యస్తస్థండులవాసులకుఁ గలిగెడుగౌర
వంబు ఖరమాదరణీయం బనియుఁ నవశ్యాంగీకర్తవ్యం బనియు భావించి యి
ప్పదవి కే నీయకొంటి. ఇక్తార్యంబు నెఱవేర్చుటయందు నాదెస న్యూనాధి
క్యంబు లుండునని వానిని సరకు సేయక నన్ను మన్నింతు రని యీసభ్యుల
స్థలరా బ్రార్థించెద. ప్రతిపక్షంబున జరపఁబడు సీమహాసభయం దితఃపూర్వ
మగ్రాసనాధిపతు లెల్లవిషయములం గూర్చి యుపన్యసించియే యుంటుచే నే నే
మిచెప్పినను నయ్యది చర్చితచర్చణమే యగుంగాని క్రొత్తదిగా నుండఁబోదు.

అయినను భాషాపోషణులు సకలముఁ బాషాభివృద్ధికిని నెవరెవ రెన్నిమాటులు నుడివిన నది యుపకారకారకంబుగ నుండు ననియే నాతలఁపు. ఇంకఁ బ్రకృత మనుసరింతుము.

— ♦ ఇప్పటియాంధ్రభాషాస్థితి ♦ —

ఈశీర్షికను న్రాయునపుడే ము త్తరంబు ము త్తరంబులుగాని వాక్యంబులు న్రాయవలసి వచ్చెనే యని ప్రకంపనముచ్చలిత లలితవిటపంబు చంద్రులునఁ బ్రకంపమానం బగుచున్నది. పరమేశ్వరీమాయ యెట్టిదో యద్దేవిసాకల్ప మెట్లైయుండున నున్నదో కలిమాహాత్మ్యం బెప్పుగది నొప్పునో చెప్పలేను. Italian of the East అని పాశ్చాత్యులగుహూణవాణీచిహ్నములు పేర్కొను శ్రావ్యంబై సొంపారు మనయాంధ్రభాష నన్నయ, తిక్కన, యెఱ్ఱాప్రెగడ, లో నగు మహాకవీశ్వరులకాలంబున మహోన్నతదశం జెంది యది మొదలు రాజ మహేంద్రవరము కొండవీడు రాజధానులయందు రాజ్యపాలనంబు సేయుచుండిన విద్యుత్త్రవిసమాదరణరాములులైన. రెడ్డిమహీపతులకాలంబునను బిదపఁ గవితాసామ్రాజ్యపట్టభస్మంబును నాంధ్రభోజంబును నగు కృష్ణదేవరాయల కాలంబునఁజను గ్రమంబున ననేకభంగుల నభివృద్ధి గాంచుచు వచ్చినది. దానికిఁ బిమ్మట నాంధ్రవాఙ్మయమును బ్రభుసమాదరణ బున్నను లేకున్న ను నచ్చటచ్చటఁ గవినాథులు సద్గ్రంథములను రచించుచుఁ బోషించుచు వచ్చిరి.

అధునాతనకాలంబునను నాంగ్లేయప్రభుత్వమువారు దేశభాషలయెడ ననాదరంబుసేయక చేయుత యొసఁగి వీనిని గాపాడుచువచ్చిరి. ఇటులుండ మనయాంధ్రవాణి చేసినదురితం బేమియో కాని యిప్పటికిఁ గొన్నిసంవత్సర మలనుండి మనము చూచుచుండఁగానే దీనికి దుర్దశ వాటిల్లినది. అద్దేవిని నిజ మానంబోలె భక్తి తాత్పర్యంబున నుపచరింపవలసిన తత్పుత్రులగునాంధ్రు లలోనే కొందఱు ధీమంతు లుప్పటిల్లి యప్పడఁటికిఁ బలుదెఱుగుల నొప్పు గలిగింపఁ దొడంగిరి. వారిం జూచి వల్లే యని ప్రశంసించుచు మఱికొందఱు కుతర్హములు సేయుచు నాసతిని హింసించఁ జొచ్చిరి. వెండి యుం బలువురు వొడమి యాదేవిని వికృతాకృతిం గావించి రూపుమాపం బొల్పడిరి. ఆంధ్ర సరస్వతికిఁ దా మిట్లు కైంకర్య మొనర్చుట భాషాసేవ యనియు నది యభి వృద్ధిహేతు వనియు నెవరైనను నిక్కరణిని జలుపనగునా యని హితోక్తు లా

డసాహసించిరేని వారితో దుర్వాదంబులు గావించు దొడంగి త్వంశుతేత్యా దివచనంబుల నుపాలంభింతురు. తాము చెడుటయకాక యితరులకును నందును ముఖ్యముగాఁ దరుణవయస్సు లగుబాలురకును దమమతంబులను స్వయము కఱపుటయకాక ప్రభుత్వమువారు నెలకొలిపియుండు విద్యాశాఖాధ్యక్షుల మూలముగ వానిని బ్రచారమునకుఁ దేర భగీరథప్రయత్నములు సేయుచు నెవ్వఁడైన తమవట్టినదలంబును సాధించి పేరుగాంచ బద్ధకంకణులై యే పారుచున్నవారు. అట్టివారు సేయు ఘోరకృత్యములవలన సురుచిరరూపలాప గ్యవిలాసవిభాసమానురాలుగాఁ బ్రచుదంబునఁ జెన్నారుచు సొగసుగులుకు చుండినయాంధ్రవాణి యిక్ష్వాంబునఁ బ్రేమపురస్సరపోషితనిజకుమారవర్గంబు లు నిర్దయులై కావించు కళాఘాతంబులవలనను గృపాణధారాహతులవలనను గంఠపాశనిర్భాగబంధనంబులవలనను నొడ లంతయు వ్రణాంకితమై చెప్పరాని నొప్పియొడవ నీముప్పుఁ దప్పింప నితరసుతు లొనర్చుజతనంబులు వితథంబు లగుటకుఁ బెల్లుగ దురపిల్లుచు నకటా యని సామ్యసిల్లుచు వెండియుఁ దెప్పి రిల్లుచుఁ బలవించుచుఁ బ్రాణమాత్రావశిష్టయై కడు దీనతం బొరసి యున్న దని వాక్రువ్వ నోరాడకున్నది. దీనిం దలంప నొడలు గడుంగడు వడంకుచున్న యది. ఉల్లము జల్లుచున్నది. మాతృసేవాపరాయణు లీకలికాలంబునను నింకను గొందఱున్నారు. కావున మాతృహింసకు లగుతమసోదరుల పాపకృ త్యంబులఁ గాంచి వారు సైరింపనేర్తురే? ఇప్పు డున్నటులుండి మాతృహింస కులు తెలివించెచ్చుకొని పశ్చాత్తపులై తమయకార్యంబుల నుజ్జగించి యా సతీతిలకంబునకుఁ దమకావించిన వ్రణంబుల నార్పరు, నెగులును మాన్ప ను, నుచితచికిత్సలుగావించు దొడంగిరేనియు నీబాధ లుపశమించి యాదేవి స్వస్థతం బొరయుటకుఁ బెద్దకాలము పట్టును. ఆహా! యిట్లును వారు మాలు దురా? అది మదీయాశాజనితప్రళయయే కాని నిర్కలముగా నగునొక్కో? ఇఁకఁ బర్యాయోక్తివచనంబులు మాని ఋజుసరణిని గొంతొక వాక్రుచ్చెద. నవీను లగు ప్రజ్ఞాశాలులు కొందఱు పాడినదే యేలరా పాడవలయు ననుసామెత కైవ డి నవీనమార్గంబుల భాషాసేవ సేయఁబూని వ్యాకరణసూత్రనిర్ణీతనియమం బులకు లోనగుట మనకుఁ బరమేశ్వరుండు పుట్టుకతో నొసంగిన స్వాతంత్ర్య భావమును స్వీకరింపమి యని యన్నియమంబు లను శృంఖిలలఁ ద్రెంపి పాఱ వైచి విచ్చులవిడి యిచ్చకు పచ్చినచందంబునఁ గల్బుబులుగూర్చు మొదలిడిరి.

ఒకయూరిలోఁ “గలరా” యనంబడు విషూచివ్యాధి ప్రబలి పెక్కుండ్ర నాహుతిగాఁ గొనుచుండ నొకఁడు వీధిం జనుచున్న యొకవైశ్యుఁగాంచి నీ పూరికిఁ బోయి రావలయు నంటివే నిలిచినట్లున్నదే యని యుగ నావైశ్యుఁడు దానిపేరుం జెప్పనొల్లక యయ్యా! యచ్చటఁ ‘గ’ యున్నదని సన్నని యెలుంగునఁ జెప్పి నాకుయన-బు నాపీతి నని చెప్పినయొప్పిదంబున నాతెగవారు వ్రాయుజైలిని “గ్రా” యనిమాత్రము వక్షాణించుచున్నాను. బానింగాంచి కొందఱు యతిప్రాసంబులను నిర్బంధములు రచనాసౌలభ్యంబున కంతరాయములని యుగ్గడించుచు వానిం ద్వజించి వద్యములు రచనసేయదొరఁకొనుచున్నార. ఇంకను గణముల నేలపాటింపవలయు నని వీరినిం దొలగింపఁ బ్రయత్నింతురు కాబోలు. వ్యాకరణనియమములను మనము స్వతంత్రించి యుల్లంఘింపఁ దగునా యని యేరైన నడిగిన వారు మనపూర్వ్య లెన్నియో యేడ్లకు మునుపు వ్రాసియుంచిన తాటియాకుపాత్రములలో నుండియు శాసనములనుండియుఁ బ్రయోగములను, బండితు లగుబ్రాహ్మణులు సంభాణంబులందు వ్యవహరించుప్రయోగములను నెత్తి చూపుచు నుచ్చైఃస్థోషంబున నుత్తరంబు లొసంగుచు ధన్యమన్య లగుదురు. వీరికిఁ దో డిక్టాటంబున నకారద్వయము తలెనూపి యచిరకాలంబుననే యెల్లయెడలను నెల్లవారియుల్లంబులుల్లసిల్ల నల్లిబిల్లిగా నల్లుకొని యేపు నూపెడు. నకారద్వయ మన నెద్దియో దాని యాకృతి యెట్టిదో యరయవలయు నని మీచిత్తంబులు కొత్తుకాయత్తము లై యుల్లలనాడుచుండును. కావున దానిం దడవుసేయక వ్యక్తికరించెద. నకారద్వయ మనఁ గా నవలయొకటి, నాటక మొకటి. ఓహూ! సగముతెలిసినదిగాని మొదటిపద మాంధభాషలో మేముచూచినంతలోఁ గా నంబడదే. దాని కర్థమేమి? నవలాయనపదము వనితార్థమున నున్నది. అదిప్రకృతమున నన్వయింపదే. “టీకా టూకా మపేక్షతే” యన్నటులున్నదేయని కేవలప్రాచీనశుష్టకుండితు లవరైన నుందురేని వారకుగవచ్చును. వారికి దానిం దెలియఁజెప్పెద. నవల యనఁగా నేజీవి యొక కల్పనాకథ. ఆంగ్లోభాష యందు “Novel” అని చెప్పఁబడును. తెలుగున నవలలను హూణభాష యందలి నవలలవలెనే ప్రణాళికలు కల్పించి వ్రాయవలయును. గ్రంథాది యందు మనప్రాచీనులవలె గాక “రామాయ్య- భీమాయ్యా! నేను నీతో యేమి చెప్పాను. నీవు చేశావు కావుగా,” భీమాయ్య- బొను రామాయ్యా! నీవు నెప్పో

వుగాని వోడు సూస్తుండాడు గనక నేను యెట్లా దాన్ని తీసుకొనివస్తును.” అని యివ్వీధంబున మనమునం దున్నది యేదియో యెఱుంగనియకయు రామయ్య భీమయ్య లెవ్వరో తెలియరాకయు వ్రాయుట నవలరచయితల మహా సంప్రదాయము ఆవివరములు గ్రంథములో నలువదియేబదిపుటలకుఁ గాని గోచరింపకుండునట్లు వ్రాయుట గొప్పనేర్పు గా నెన్నంబడు. నాటకములం గూర్చి య దఱకును చెలిసియేయున్నది. “నాటకాంతం సాహిత్య” వ్రును ప్రాచీనాభియుక్తోక్తి యిప్పుడు “నాటకాదిసాహిత్య”వ్రుని మాఱినది పాఠశాలలోఁ జదువు (అనఁగా సింగ్లీషు మొదలగు విషయములు ప్రధానముగాను వాండ్ర మానుషంగికముగాను జదువు) విద్యార్థులును దొలుదొల్ల నాటకములతోనే గ్రంథరచనకుఁ దొడంగుదురు అట్టియుద్గ్రంథములను ముద్రింపించుటకును వాని వైసదభిప్రాయములను వ్రాసి యిచ్చుటకును బలువు రేను నేననిసిద్ధముగా నుండురు “ఏకకేనా పుష్పాయేన ప్రసిద్ధపురుషో భవ” అని మనప్రాచీను లగునా ర్యులే చెప్పియున్నారగదా? ఇదియుఁ గాక ఛందోవాక్యకరణాంబంధసంబులకు లోఁగియే యీకాలంబునఁ బద్యము లలువారు కొందఱు భావకవిత్వ మని యొకతెఱుగు క్రొత్తకైత నేయుచున్నారు. అందు భావమే ప్రధానముగా నుండునట ఏది వ్రాసినను నెక్కరణిని వ్రాసినను గ్రొత్త త్రోవనుండియుండుటయే యిట్టివారికి నియమము. ప్రాచీనీతుల ననుసరించి వ్రాయబడునది గద్యమైనను బద్యమైనను బఁకిరాదు. పనికిరాదని యేలచెప్పితిని మీరెఱుంగుదురా? అట్టి పుస్తకములను బ్రాయికముగా విద్యాశాలలోఁ దదధ్యక్షులు పాఠ్యగ్రంథములు గా నిర్ణయింపరు. సంస్కృతపదము లెక్కువగా నుపయోగించి వ్రాసినచో దీనిలో సంస్కృతరచనలే కాని తెలుఁగు చాలదక్కవయని నిరసించురు. అచ్చ తెలుఁగుపదములును జాతీయము లగుమాటలును గూర్చి సలక్షణ బగులైలిని నెవ్వఁడని యొకపాత్రమును వ్రాసిప్రకటించునేని యది “Chauce. 's English” (ఛాసర్స్ ఇంగ్లీషు) వలె దురవగాహ ముమహాప్రాచీనకవులు వాడినవిస్త్రుతిభాషలో వ్రాయఁబడిన దనియు నేతత్తాలపువారి కవి మనోరంజకంబులును నుపయోగకారులును గావనియుఁ దూలనాడుచుఁ దద్రథనిర్దాతల నిరత్యాహులనుగాఁ జేయుదురు.

కట్టా! మనయాండ్రభాష, తెట్టిదురవస్థ పాటిల్లె? దీనిఁ దొలగించి దానిం బోషించుటయే ముఖ్యోద్దేశముగాఁ గొని పోటుమాసినుల యేటులకు వె

నుదీయక పాటుపడునది యీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుని నేఁ జెప్పవలయునే? భాషకిక్తాలంబున ఘటిల్లెడు పూర్వోక్తసంకటాంబుల నివారించు బూనిన యిప్పరిషత్తున. కీక్తాలంబున నభివక్తృష్టరాయ లనఁబరఁగుచు నిష్ఠాఘృతై వలయునంత సాహాయ్యంబొనర్చుచు బ్రధానపోషకులై యున్న శ్రీపితాపురము మహారాజాగారు ప్రాచీనమతావలంబు లగు విద్యజ్ఞసంబుల కెల్లరకుచు గడుంగడు సంతృప్తవనీయులై యలరారుచున్నకతంబున నాంధ్రవాణి పొలియ దనియు నచిరంబ లభ్యసంజ్ఞారోగ్యయై మునుపటియందముం జెంది శాశ్వతంబుగ జీవించు ననియు నేను నెమ్మదిం దిరమ్ముగ నమ్ముచున్నాఁడను.

ఇక భాషారక్షణోపాయముగూర్చి నాలుగుమాటలు చెప్పఁదలంచితిని.

—: భాషాస్వరూపము :—

మానవుని బుద్ధిస్వభావసంయోగకారణి భాష. ఆంధ్రభాషయన నాంధ్రునిబుద్ధిస్వభావధర్మమును బోధించు శబ్దబృంద మనియే సారము. భూతభవిష్యద్వర్తమాననామక కాలత్రయమునందును నాంధ్రునసంఘ మేలాగున నుండెను? ఎటు లుండఁగలను? ఎట్లు న్నది యనువిషయములనుబోధించుటయే భాషకుం గలఫలము. మన మేసంఘమును బరీక్షించిన నాసంఘమున కేవి స్వభావధర్మములో వానిని వారిభాషయే సువ్యక్తముగాఁ జెలుపుచుండును. ధనమునుఁ బ్రాపంచికసుఖమును నధికారము నీమొదలగువానియందు దొక్కుదానినో రెండింటినో లేక యన్నింటినో యాశించు జాతివారిభాషను మనము పరీక్షించిన నాయూహలనుస్థిరపఱచుచుఁ దమపాఠములఁ జెలుపుచుఁ దదనుగుణోదాహరణముల వ్యక్తీకరించుచు నాభాషాగ్రంథనముదాయ ముండును. ఆగ్రంథములను మన మాదృశిం బఠించి యంతతో సంతృప్తినొందక స్థలీపులకన్యాయమునఁ గాక స్తనశల్యపరీక్షాన్యాయము ననుసరించి పఠింపితిమేని యాజాతి భాషము లెట్టి వని మనకుఁ బొడకట్టకమానవు. ఈనియము ననుసరించి మనకు ముందున్న వారి భాషము లెట్టివి? వారిసుగుణసంపద యెట్టిది? వారుచేయు కర్తములెట్టివి? ఆవి యేకరీతిగా నుండినవా? లేక కాలానుసారము మార్పు నొందినవా? పరీక్షించితిమేని మనపూర్వుల గంభీరభాషములు, మతధర్మాచరణాదిధర్మనిబద్ధములగుసద్గుణగణములు, ఐహికాముష్మికములనఁబడుఫలముల వేని గోరి యాచరించిరో ఆకర్తములు, కాలానుసారముగ నెట్లు మార్పుకొనిన శాస్త్రవిరుద్ధముకాదో అట్లు చేసిన మార్పులు, వేనిని మార్చినఁ బ్ర

ధమసూత్రమే శశించునో అట్టివిషయములను వారించుకేని మార్పకుండుట యు మున్నగు సనేకవిషయములు మనకు వచిదర్పణమున బ్రతిబింబమువలె గ్రంథబృందమునుండి స్పష్టము లగు. మన మేగ్రంథమును బఠించి సార మిందే ది యని వేసారక పలుసారులు విచారించితిమేని మనపూర్వులవనోవృత్తు లా ముష్టికసుఖసంపత్సమృద్ధినే యాశించునవి యని తేటపడియెడిని. ఇట్టివిషయములను దెలుపుటయే భాషోద్దేశము. మఱియు దేవభాషాప్రతిచ్ఛాయయే యాంధ్రభాష యనియు స్పష్ట మగు.

దేశమహోన్నతి భాషాభివృద్ధిచే గలుగును గాని వేఱు కారణమున గలుగ దనవచ్చును. ఈవిషయము నంద టంగీకరింతురో లేదో యెఱుంగను గాని పెక్కుండ్ర భాష మని మాత్రము నుడువగలను. భాషయే మానవులకు గూడిక కల్పించును. క్రొత్తదేశమునకు బోయితిమేని యం దాంధ్రుడు కన బడినచో వానిం గూడ మనస్సు కోరును. అప్పటియానందము వర్ణనాతీతము. ఆకాలమున నందఱుమాటలలో నాంధ్రుని భాషానిస్వానము—

కం వీనులవిందై యమృతపు, సోనలపొందై యమందనుమచలదళిని

గానము క్రందై యాస్వన, నూనంద బ్రహ్మమైన శధిపతికలికె.

అను రామరాజభాషణుని హృద్యమగు పద్యమాను సర్ధింకజేయక వదలునా? అట్టియానందమును గలిగించినది భాష గాని వేవముగాదు. అట్టి భాష యత్యున్నతి గాంచినచో నాదేశ మున్నతస్థితిని గాంచి యుండుననుట సమంచితమే యని తలంచుచున్నాడను. భాషామూలముననే జాతీయం దభిమానము గలుగును. అది సాంద్రమైనచో నైకమత్య మనంబడును. అయైక మత్యమే దేశాభివృద్ధికాలవాలము. కాబట్టి భాషయే మనదేశాభివృద్ధికై బ్రధానకారణమని విన్నవించుచున్నాడను.

—♦ ఇతరభాషాసంయోగము ♦—

ఏదేశభాషయం దైనను నిలరదేశభాషాపదములు చేరియున్న ననుట నిర్వివాదాంశము. ఒకదేశస్థుడు కారణాంతరమున దేశాంతరమున కరిగి యటఁ గొలఁదిపత్సరములు నివసించి మరిలి స్వస్థానమున కరుదెంచినపు ఁ తఁడు క్రొత్తదేశపుభాషాపదములను వాడుచుండును. అవి కొందఱ కలవడును, అందుఁ గొందఱు కవులుండురు. ఎట్లో కవిత్వమునం దవి చేరును. తరువాతివా రాపదములు మనభాషవే యనుకొందురు. అట్లుగాక యాంధ్రభా

పాపదము లివి యని తోలుత నిఘంటువు వ్రాసియుండినఁ దక్షిణ వన్యదేశ్యము లని కనుఁగొనుట సులభముగ నుండును. ఆపని సాగనందున మనభాషలో నిమిడియున్న పదము లివి యని యెఱుంగుట సామాన్యలకుఁ గష్టముగ నున్నది ఈనిషయము నేకాంతమునఁ గూడచుండి విచారించితిమేని మన భాష యెన్నియో దేశములం దిగి యెన్నియో మార్పుల నొందియున్న దని తోచకపోదు. అంతియగాక యేభాష యెప్పు డుప్పతిల్లెనో చెప్పటయు నశక్యము. దీనికిం గలకారణము భాషాప్రాచీనత్య మనవలయును. పెక్కుశబ్దములు కల్పించఁబడియుండును. ఎరువలన నన్నప్రశ్న మనంబధము. ఆకాలపువారి యూహలు తెలుపుట కప్పుడు శబ్దము లుండకుంకవచ్చును. అవసరమును బట్టి కల్పించఁబడి యుండవచ్చును. కొంతకాలముక్రిందట విశాఖపట్టణప్రాంతముల నిష్టాలాపము లాడుకొనఁగఱి జమత్తారముగా నొక్కఁ డొకమాట పలికినఁ దక్షిణవారు “మతాశా కాల్పెను” అని యనసాగిరి. ఇపు డామాట యావండలమున వాడుకయైనది. “రంజగా నున్న” దనగా శ్రుతిహితముగా నున్నదను నర్థమందఁ బైదు డలమున నున్నవారిలోఁ గొందఱు రసికు లుపయోగింతురు. అది గ్రంథముఁ జేరిన నదియు నాంధ్రభాషయే యనఁబడును గదా ? ఇట్లే పెక్కుపదములు కల్పించఁబడియుఁ బెక్కుపదము లన్యభాషలనుండి చేర్చుకొనఁబడియు నీయాంధ్రభాష వృద్ధియైన దనవచ్చును. తోచినట్లెల్ల నన్యభాషాపదములను జేర్చుకొనుటయుఁ బాడిగా దని వాయుద్దేశము. భాష వృద్ధికావలదా యన్న దేవభాష మనకు నిధివలె నున్నది. అందుఁ గలపదములెందును లేవని పెక్కండు నొక్కివచ్చాణించు చున్నవారు. కావున నింక నైన నితరదేశభాషాపదములను జేర్చుకొనక దేశభాషనుండి చేర్చుకొనుచు నీవఱకిన్నిచేరిన పనియు, వాని వ్యుత్పత్తు లివి యనియును దెలిపి భాషను జక్తనలంకరించుట యీపరిషత్తునకు విధియైయున్నది.

—♦ వ్యాకరణము ♦—

ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికి వ్యాకరణము ప్రధానాంగ మనవలయును. ఇపు డుండువ్యాకరణములు చాల పనియుఁ గ్రొత్తగాఁ బెద్దవ్యాకరణము వ్రాయుట యత్యవసర మనియుఁ గొందఱు పలుకుచున్నవారు. కాని యిపు డుండువాని నే పఠించువారి సంఖ్యయే తక్కువగ నున్నది. వ్యాకృతిగ్రంథసంఖ్య కొఱంతగాంచలే దని నే నెంచుచున్నాఁడను. ఇపుడు కొత్తవ్యాకరణమును వ్రాయు

ట క నేకాంతరాములు లున్నవి. కొత్తయక్షరములు కల్పించవలసి యందు నేమో ? ఆయక్షరములు గలపదము లెంతదనుక నలుచునో యేక్షణమున నశించునో మన మిప్పుడు నిర్ణయింపజాలము. భాషానియమముల నొక్కొక్క నణగఁద్రొక్కి గ్రామ్యభాషగనో వ్యవహారభాషగనో యగ్రామ్యభాషగనో మార్పవలయు నని రామరావణయద్ధము పద్ధతిగాఁ బోరాడుచుండువారు పెక్కుండు గల యిక్ష్ణులంబున నియమముల నేర్పఱచుటయే సారముగాఁగల వ్యాకరణమును వ్రాయఁబూనుట పరిహాసాస్పద మగునేమో యని యూహించుచున్నాఁడను. లేనిగౌరవమును గాంచ నెంచుటకన్న నున్నదాని నూహిపోకుండఁ గానాడుట సమంచిత మని తెలంచుచున్నవాఁడను. పూర్వమహాకవుల మర్యాదయే పూర్ణానుస్థావర మగుచుండ నిక నిప్పటివ్యాకృతికర్తల కెంత మాత్రము మర్యాద నిలుచునో తెలియఁజాలను. ఈవాదములు తుదముట్టి భాష నియమబద్ధముగ నిలుచునన్న యాశ పొడవ నంతదనుక సీత్రయత్నము నిలుపుటయే శ్రేయస్థరము. అట్లని నిరాశఁ జెందరాదు. ఉన్ననియమముల నడలించక వానిని సమాశ్రయింపవలయు. తద్విరుద్ధప్రయోగములు ప్రాచీన గ్రంథరాజములయందున్నచో “ప్రమాదోధీమతా మపి” అన్ననూక్తి కుదాహరణములుగాఁ గొనినవలయునె కాని “తదే హం సాధయామి” అన్నట్లు మొండిపట్టును బట్టరాదు.

♦ గ్రంథ రచన ♦

ఇక గ్రంథరచనం గూర్చి యిందుక తెలిపెదను. భాష కాధారము గ్రంథసముదాయమే. నాడింధముఁడు సూత్రమునకు రత్నసంతతులఁ గూర్చును. అట్లే కవి ఛందస్సూత్రమునందు మృదుమధురతమపదరత్న సముదాయమును గూర్చును. తొలిది కంఠభూషణము. రెండవది వాగ్భూషణము. అయ్యది యపహర్యము. ఇది యనపహర్యము. కవితాశిల్ప మనల్పకల్పనాతిశయ మనోహరము అనన్వయాలంకార మట్లు దీని కిదియే సాటి. కావుననే “కవి తా య ద్యస్తి రాజ్యేన కి” మ్మని భర్తృహరి భాషించెను. కవితాశిల్పమునకు సునుతియే పరికరము. లోకవిజ్ఞానముకూడ నొకయంగ మనవచ్చును. కవి మనస్సునకు బ్రహ్మాండములు గోష్ఠదీకృతము లగునన్నఁ దక్షిణ వొకలెక్కయో ? ఆశిల్పము సాధున నోరఁజకము గావలయు. దీనికి ఫల మిదియే. కాఁబట్టియే కదా, “య” స్పిన్తానసగమనాయై వేదం మమతు సాధేయమ్” అని

యొకమహాకవి వాక్రచ్చెను. కవిత యెహికాముష్మికనుఖంబుల మెడఁగూర్చు నని ప్రాజ్ఞులు పలికియున్నారు. అది యెల్లరయంగీకారమును బడసినది. ఎందఱుఁ డాకో మార్గదర్శకము కూడ నగు. కావునఁ గవిత భాషకాధారము; వాగర్థములవలె నవి యరస్థరాశ్రయము గలవి చతుర్విధపురుషార్థదాయని కవిత యని కొందఱు కలికి. ఇందఱిన్నివిధములఁ బొగడుట-బట్టియే కవిత నియమబద్ధురాలు కావలసినదెచ్చెను. కవితాకారము నలంకరించునపుడు దుర్వర్ణములఁ జక్కఁగా శోధించి మనోహరవర్ణములఁ బొందుపఱచి నికలాలంకారములఁ గూర్పవలయును. భావము సద్భావముగా నుండినగాని ఫలము లేదు. ఈ కార్యమునఁ గలి కను జాగరూకుఁడై మెలఁగవలయుఁ గాని తనకుఁ దోచినట్లు మెలఁగి నియమముల నుల్లంఘింపరాదు. అట్టికవిత పతివ్రతరీతి దశదిశలఁ దననిర్మలయశస్సుధాకరకరములు యరఁగ నొప్పారును. అట్లు కానిచోఁ బుష్పలివలెఁ గ్రమక్రమముగాఁ గుంఠుఁ బొది డించును.

సత్కావ్యము నొనరించి కవి యశఃకాయమున నిరంతరము ప్రకాశించుచుండును. కావ్యము వ్యంగ్యప్రధానముగా నుండవలయు నని పెద్దలభావము. అట్టి కావ్యమే యుత్తమకావ్యమనియు వారిసిద్ధాంతము.

శ్లో. చతుర్వర్గఫలప్రాప్తి స్సుఖా దల్పధియా మపి,

కావ్యాదేవ యత స్తే తత్స్వరూపం రూఢ్యతే.

అని విశ్వనాథకవిరాజు నిర్వచించెను.

“శ్లో. వాచ్యాతిశాయి వ్యంగ్యం య దుత్తమం తద్ధర్మవిశ్చ నః,

వీక్ష్యరామం ఘనశ్యామం సీతా జాతా నమస్తుభిః.”

అని రాజమూడూరి దీక్షితుఁడు కావ్యదర్శనముందు వ్రాసెను. అట్టి కావ్యములను మహాకవులు రచించి తమజనము సార్థకముగాఁ జేసికొనిరి.

మనమెల్ల నిపు డేభూభాగమున నిలువఁబడి యున్నవారమో యాభూభాగమే వాగనుశాసననిచ్చే బనిశ్రీకృతమయ్యెను. ఈమండలమే సకలకవికుల తిలకపోషకుఁడై ధర్మశాలవాదరుండగు శ్రీమద్వాఙ్మరాజనరేంద్రవరిపాలితము నాటినండి నేటివఱకు వాగనుశాసనని లెక్కించిన యంగుళియందు నిలువఁదగిన పేరు గలకవి యెవ్వఁ డేని కలఁడా? గంగాప్రవాహశీతలవిమల సలిలశీతరములఁబోలె శబ్దవిసరమును వెదఁజల్లినవాఁ డొక్కఁడేని కలఁడా? ఆమహత్మున కామహత్ముడే సాటి యని చెప్పట యతిశయోక్తియని యెవ్వఁ

డనగలఁడు ? వారిపద్యము నొక్కచానిం బఠించి జన్మము పవిత్రతనుముగాఁ జేసి కొనెదను.

చం. దళితసవీనకందశకదంబకదంబకకేతకీరజో

మిళితసుగంధభుధురనిమీరణుఁ డన్ సఖుఁ డూచుచుండఁగా

నులియుచు మొల్లగుత్తులను నుయ్యెల లొప్పఁగ నెక్కియూఁగె ను

ల్లదళినికులంబు మృదులధ్వసగీతము విస్తరిల్లఁగఁ.

ఇందలిపదలాలిత్య మనుపమానము. అర్థచమత్కృతి వర్ణింపఁ దరము గానిది. ఇట్టికావ్యముల మూలమున నాకాలపురుషనియమాదులు స్పష్టము లగుచుండును. అట్టిమహాకవులప్రాపున నట్టిమహాగాజాలయండ నీయాంధ్రబాష పెంపునొందెను. నవనవాలుకారముల విరాజిల్లెను.

ఇపుడు కావ్యరచన యడుగంట నున్నది. మొదలు కావ్యరచనయే వర్ధిల్ల మని కొందఱు వాదించుచున్నారు. నియమములఁ బాటించకుం డని యుద్ఘోషించుచున్నారు. మఱికొందఱు ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథములయం దతిశ యోక్తులు గాని స్వభావవర్ణనము గనుపట్ట దాదురు. అట్టిమహాత్ములు, సీ. పాలుపారఁగా బోరగిలి పాన్పునాల్గుమూలలకును వచ్చునుమెలఁగిమెలఁగి లలిఁ గపోలంబులు గిలిగిలింతలుపుచ్చి నవ్వించఁ గలకల నవ్వినవ్వ ముద్దులునొలఁకాడ మ్రోకాలఁ గేలను దడవుచు నెండును చారితారి నిలుచుండఁ బెట్టి యుగళు లూత చూపఁగాఁ బ్రీతిఁదప్పడుగులుపెట్టిపెట్టి యన్నఁగంటిఁదండ్రినిగంటినయ్యఁగంటి, నిండురావయ్యవిందులవిందపనుచు నర్థిఁదన్నఁబిలువఁగనడయాడియాడి, యుల్లసిల్లెఁగృష్ణుఁడులై శవోత్సవముల సీ. వాఁకలఁ బడి నీరు పలియఁబాట గ మిట్టులొండొండబలిత్యణ్ శ్రేతముల తుదలు *పచ్చదనంబుతోఁదలచూపంగఁదీఁగలొయ్యనఁగొంతు దేఱికొనలు మొగమెత్తమెత్తన యిగురాకుదోఁకంగఁ దరువులు తనిగాడ్పుతననుచులు గాంచి సప్రాణించి క్రమ్మఁ గొమ్ములు గదలించి నర్తనక్రమ మొనర్చు నెలపులేర్పడిక్రమ్మునెలపులేఱిగి, మృగకులంబులు బ్రువవాసిమెలఁగఁజొరఁగ నాటవికకోటితమజాడలరసితిరుగ, నదవు లొప్పారె జండవర్షాత్యయమున.

అను నెఱ్ఱాప్రెగడరచించిన హరివంశమునఁ గలయీపద్యములను బఠించి నికృతసంశయము లగుదురుగాక ! ఈమననొండె, శక్తిహీనతనొండె, పూర్వ

*. నిశ్చదనంబుతో-అనిమార్పుఁబడినది.

లఁ దిరస్థరించిన లాభ మేమి గలదు ? వద్యకావ్యములు విశేషించి వృద్ధికావలయును. గద్యకావ్యములు నిస్సారము లని నాభావము కాదు. మనస్సమ్రోదము నుత్పాదించు బద్యకావ్యము లేమిన్న లని సన్నుతిగాంచిన పని నే నన్నెద. శాస్త్రము లన్నియు సాంధ్రమునఁ బరివర్తనము చేయునపుడు గద్యము హృద్యముగ నుండును. నియమబద్ధముగను మృదుతమముగను నుండుభాష గ్రంథములయందుండఁదగినది. పరస్పరసంభాషణమున వ్యాకరణమును బాటింపనంతమాత్రమున నట్టిభాష గ్రంథములఁ జేర్పఁదగదు దానరసమొదవదు.

—భావకవిత్వము—

ఇక భావకవిత్వమును గుఱించి నాలుగుచూపులు వదించెదను. భావకవిత్వ మనఁగా నర్థమేమో, వా రేయర్థమునం దిమిషించిరో తెలియును. భావప్రధానకవిత్వ మని మన మూహించవచ్చును. ప్రాచీనగ్రంథములయందు శబ్దాడంబరమే గాని భావము లేదని వారియూహ మైనట్లును దో. చెడి. ఇంత కన్న నసంగత మగుచూటకలదా ? ఏభావము లేకున్నఁ గలిత చెప్పుటెట్లు ? పూర్వోదాహృతపద్యమునందు నన్నయభట్టారకుని భావ మేమని పరికితము. వర్ణర్థపును వర్ణించుచున్నాఁడు. ఆకాలమునందుఁ గుసుమపరిమళభారమును వహించి వాయువు వీచుచుండు ననియు, నటవీరుల్లికలు పూచియుండఁ గానాగుత్తులయందుఁ దుష్టైదలు యుగకారము లొనరించుచు నూఁగుచుండ నని భావము. దీనిచే బాడపులు శ్రీకృష్ణాగనునమునఁ గుతూహలస్వాంతులు కాఁగల రని ధ్వని ఇందు గంభీరభావము లేదా ? వ్యంగ్యకావ్యము ప్రశస్త మని పూర్వపరిధాంతము. భావము వాచ్య మగుచో మధ్యకావ్యమే యగు. ఎంత తఱచిన సంతభావము వెల్లివిరియుచున్నది ఎట్టివాగు వినినను జదివినను మనస్సున కేవలగ్లింపక శబ్దముల భావము కూడ నలరాగుచుండవలయు. ఇట్లు మనగ్రంథములు వేలకువేలుండఁగా భావకవిత్వ మని క్రొత్తదారి యిది యని త్రొక్కజూచుట భావకవిత్వమునకేకాని వేటొండు లాభము కానరాదు. భావము లేని కవిత్వ మొకటియుండునా ?

కొందఱు భావముమాట మాకేల గాని ఛందోనియముల సడలించవలయు నని పెనఁగులాడుదురు. యశస్రాసము లేలయని ప్రశ్నింతురు. శ్రుతి, తాళము, సంగీతమునకేల యని ప్రశ్నించినట్లే యీప్రశ్నము గనఁబడుచున్నది.

అట్టినియములు లున్నదే పద్య మగును. ఆనియములు వలదనువారు యక్ష, గానముల రచింపవచ్చును గద్యమును వ్రాయవచ్చును. నిష్ఠారణవైరమును ఛందోవిషయమునఁ బూననేల ? గీర్వాణభాషయందు లేనినియములు లిందే లయని ప్రశ్నింపరాదు. ఒక్కొక్కభాష కొక్కొక్కపద్ధతి హెచ్చుగా నుండవచ్చును. అది సోపదనివా రాజోలికిఁ బోక తొలఁగుట మంచిది. అంతియగాని దానిని సవరింపఁ బూనరాదు. దాని మేలు లేదు. మఱియుఁ గీర్తి కలుగఁబోదు.

— † నాటకములు † —

ఇక నాటకమాలిన్ధితి యెల్లున్న దని విచారించుట నవసరము కాదు. నాటకనియములకుఁ దిలోదకము లొసంగి చాలకాల మైన దనవచ్చును. ఎవ్వరైన వ్రాసిన దాని నెల్లఁగఁ బ్రాశస్త్యపద్ధతి యని తూలనాడుదురు. నాటకములు భాషాభివృద్ధికి మూలములనక తప్పదు. నాటకదర్శనమే పాపమును పాదు కొందఱు గలరు. నటుల దుష్ప్రవృత్తి గాంచి వార్లు జెడరియుందురు. నాటకములు ప్రాచీనులమత చారములను, మర్యాదలను రాజప్రజలపరస్పర సంబంధములను, నింక ననేకవిషయములను బోధించుచు నీతిని బోధించుటకే యుద్భవించినవి. శ్రుతి స్మృతులఁ బోషింపిన పెద్దలు కూడియుండునభలకుం జని తెలిసికొనుట యొకపద్ధతి. నాటకములఁ జూచి నేర్చుకొనుట యొకపద్ధతి. ఈరెండుపద్ధతులయందు జనసామాన్యమునకు రెండవపద్ధతియేయనువగునది. ఇట్లు లోకమున కుపకరించునాటకములు లక్షణవిరుద్ధములయ్యెనేని చెప్పవలసి నదేమి ? “మత్రి ! భోజనమునకు వేళయైనది. పోవుదము రమ్మ” అని రాజు నోటఁ బలికి చినచో నద్దాండు జూచి రాజమర్యాద యెట్టి దని నేర్చుకొందురో చెప్పవలయునా ? నాండిపద్యము నాటకార్థమును సూచించినది గా నుండవలయు నన్న నియమ మేనాఁడో తృణింపబడినది. స్వేచ్ఛగా రచించుట యాచారమైనది అంకములుగ విభజించు నాచారము గలిగియుండెను. ఇపుడు తోచినన్నిరంగములు గా వ్రాసి ముగించునాచారము క్రొత్తగా వచ్చిన ప్లోక నాటకము పోషింపించును జూచితిని. ఇట్లు నియమముల నుల్లంఘించి నాటక విధానము బాడఁగొనింపక యుండి గాపాడుట భాషాభిమానులకు విధియైయున్నది. ఇట్టిస్వేచ్ఛము భాషాభివృద్ధి కొక కొంతయని తలంచుచున్నాను. రాజభక్తి, దేశభక్తి, మతాభిమానము మొదలగువానిని వృద్ధిచేయునది గా నాటకమువలయు వలయు ననుభావము నాగ్రధులు మఱవరాదు. బానినిబోషించునా

టకముల వ్రాయించునూహలను గల్పించుట యీమహాపరిషత్తునకు విధియై యున్నది.

—♦ సాటకభాష —

ఉత్తమమధ్యమాధమపాత్రములకుఁ దగినట్లు భాష యుండవలయునని, తుషుము మొదలు దేవతార్చనమువఱ కన్నట్లు రాజు మొదలు సేవకుఁడవఱకు నొక్కరీతిగా భాషయుండరాదని, కొందఱయతము ఎట్లుడిన భాగుగనుండునో నిర్ణయించుట శ్రీమదుగు పనికాదని యొక్కకొందఱయతము. పండితాఖండలు ఒండు నీమహాపరిషత్తీభారమును కూడవహించి సిద్ధాంతము చేయునవలసనుంజనముగా నుండు నని నే నాశించుచున్నాఁడను.

— విమర్శనగ్రంథములు —

భాషాపరిపూర్ణజ్ఞానమునకు విమర్శనగ్రంథములు మహావకారకములని కొందఱు హింతురు. ఆయాహ రసికజనాదృతికి దగినదియే. మనపూర్వ లక్ష్టిగ్రంథముల రచింపలేదనువారు కొందఱు కలరు. అది యొకలోక మనువారుకూడఁ గొందఱు కలరు. విమర్శనగ్రంథము లుండవలయు నన్నమాట సమ్యతమే గాని పూర్వము వ్రాయలేదనుట పొరపాటు. బౌద్ధిత్వవిచారచర్యలోనగునవి యట్టివే కదా. క్షేమేంద్రునికంటె మిన్నయగువాఁ డొక్కవిమర్శకుఁ డుండునా. తెలుఁగునం దట్టిగ్రంథములు లేవే యనవచ్చును. తెలుఁగునఁ గవిత్వమారంభించి యించుమించుగా నేడెనిమిదివందలవత్సరములకంటె మించలేదు. నన్నయభట్టారకున కాదికవి యని యిచ్చుతాంబూల మిపు మాఁగలూడుచున్నది. నన్నెచోడుని పరిసరమునకు జరపఁ బడుచున్నది స్థిలంతకుముందుఁ గవులుండరా. వారిఁబరిశీలింతము. వీలతోందఱవడవలెను. కొట్టులో నాతాంబూలమును బెట్టింపుఁ డని కొందఱు అనుమతి యిచ్చుచున్నారు. ప్రథమకవి యెవ్వఁడని నిర్ణయింపఁబడునో యూహింపఁ జాలకున్నాఁడను. ఆవాదమిబ్రహ్మకల్ప ముండుదనుక నుండవలసినదే. ఎవ్వఁ డెవ్వనిపేరు చెప్పి యీతఁ కాదికవి యన్నను వానికి మం దుండరా యన్నప్రశ్నము రాకమానదు. ఇది యనవస్థాప్రసంగమునఁ బర్యవసాన మగును. తుదకు నన్నయభట్టారకునకే చేరఁదగుననియు, నామహాత్ముని మించినివాఁడు లేఁ డనియు నేనూహించువాఁడను. భాషాభివృద్ధికి దగినన్నిగ్రంథములే లేనపుడు రచించినవారిగ్రంథమును విమర్శింపఁబూనుకొన్నచో మనకేల యీచిక్షునివారుకూడ మానుదురేమోయను

భీతినూరకుందు రని యీవిషయమున న భావము. లేకయున్న నీపాటి పాండిత్యము వారికి లేకుండునా.

మనము మహాభారతమును బరమపావన గ్రంథరాజమునుగా భావించుచున్నవారము. వ్యాసాదులను భగవంతునివలె భావించుచున్నవారము. అనుదిసము వార్యులవదేశములు వేదవాక్తులని నమ్మియున్నవారము. అట్టిభారతమును విమర్శింపఁబూనినపు డందుఁగల ధర్మవిశేషము లేవి? తరణోపాయము నెన్నిరీతుల బోధించిరి? ఎంచువలన నందుఁ గొందఱు జగద్వినుతికి బాత్రులైరి? అను మొదలగు విషయముల నడఁగ ద్రాక్షి యస్తదాదులకుం గలభక్త్యుత్పత్తమును నశింపఁజేయఁబూని వ్యాసాదులు ఈ భక్తిని వారిమాటలు పరిగ్రహ్యములుకావు, ఆకాలమునఁ గలనాగరకత యత్యంతమునీచము, అను నీలోనగు భావముల వెల్లడించుచు విమర్శన గ్రంథము వ్రాయట వ్యర్థము. పామరులకుం గలభక్తి నందుఁగల యొక్కశ్లోకమే పె పొందఁ జేయును. చతుర్విధపురుషార్థముల తత్త్వముఁ దెలుపునట్టియు త్రైవిధ గ్రంథరత్నమును దూషించుట బాగుగాదు. ఆస్తికుల నాస్తికులనుగాఁ జేయఁబూనుటకే యీ ప్రయత్నమని కొందఱు తలఁతురు. ఖండారవాసులు వ్రాయనిండు, నాస్తికాభాసులు దానిం దలదాల్చుచుండు, భగవంతుఁడు భావనామాత్రసంతుష్టహృదయఁడు. భారతము వేదమనియే భావించి యందలిసీతుల నేర్చుకొన్నఁ దరింపఁగూడదా. అట్టి గ్రంథరత్నము నామూలాగ్రము, సమన్వయము చేయఁజాలని మన మాక్షేపించి లోపములనుజూపి యున్న విశ్వాసముఁగూడ నూడఁగొట్టుట మంచిపనియే కాదని నాయూహ. ఇట్టిపుట్టగొడుగులవంటి గ్రంథము లెన్నిలక్షలు పుట్టినను దానినాదరించువారు కోట్లకొలదిగ నుండురనట సత్యము. సూర్యునిపై నుమిసినట్లు భారతమును దూషించినందున వేటొకలాభ మేదియుఁ గానరాదు. కావున నట్టి ప్రయత్న మొనరించి యపూర్వఖ్యాతిని గాంచనెంచక ఊహింపనున్న భక్తిని బె పొందించునట్లు విషయముల నుద్ధరించి వ్రాయుచు భవిష్యద్గ్రంథకర్తలకు మార్గదర్శకులుగా విమర్శకు లుండురుగాక యని వారిని హేడుచున్నాఁడను.

విమర్శన గ్రంథకర్తలయం దొక్కదోష మారోపింపవచ్చును. వారు విశేషించి లోపములనే చూపఁబూనుదురు. మఱియు గ్రంథకర్తను దూషింపఁ దలపెట్టుదురు. తుదకు నది వ్యక్తిని దూషించువనెత్తో సమాప్త మగును

విమర్శనగ్రంథకర్తకంటే గవికి మిత్రుడు వేటొకఁ డుండఁ దని నా తలంపు. గుణదోషములఁ జూపి యందును దోషములఁ దెల్పునపుడు నాతికఠినముగఁ బలికి గుణవిమర్శనమునం దధికప్రసంగము చేయుట సరసము. తేనిచో విరసమే. ఎట్టివారికేఁ బ్రమాదము లుండకమానర.

శ్లో. తేనాభిఘాతరథసస్య వికృప్యకత్తి వన్యస్యనేత్రవివరేమహిషస్య ముక్తః నిర్భిద్యవిగ్రహమశోణితలిప్తపుంఖస్తంపాతయాంప్రథమమాస పపాతపశ్చాత్

అని కాళిదాసమహాకవి-(రఘు ౯-౬౧) ఇందలిప్రమాదమును గొప్పగాఁ బలికి పెద్దగ్రంథముచేసి,

శ్లో. స్థితాః క్షణం వత్ససుతాడితాధరాః పయోధరోత్పేధనిపాతచూర్ణితాః
వలీమ తస్యాః స్థలితాః ప్రపేదిరే చిరేన నాభిః ప్రథమోదబిదవః.

అని కాళిదాసు రచించిన (కుమా. ౫ స) శ్లోకమునందలి భావగాంభీర్యమును విమర్శించునపుడు నాల్గుమాటలతోఁ జల్లఁగా జాఱవిడిచిన నాతఁడు విమర్శకుఁడు కాఁడు. అది యొకవిమర్శనగ్రంథము కాదు. ఆంధ్రభారతమును విమర్శించుచు ధారుణి, జీవగట్ట, లోనగువాని నాక్షేపించి యాక్షేపించి,

సీ సహకారమత్ప్రియసహచరుఁ బున్నాగ పున్నాగుఁ దిలక భూభువనతిలకుఁ
జందన బుధవారిచందనుఁ బుష్పితాశోక సుహృజ్జనశోకదమను
వకుళ కులైకదీపకు విభీతక భయభీతార్తిహరు నలుఁ బ్రీతితోడఁ

గానరే కానరే కాన లోకోత్తరు ననిస్తూనిస్తూనికి నరుగు నరిగి-మొ॥

అను మొదలగుతావులఁ గలచమత్ప్రతిని వినుతింపక యున్న నదేటి విమర్శము ? కొంతకాలముక్రింద నొక్కచండితుని గ్రంథమును వేటొకవండితుఁడు విమర్శించెను. నే నద్దానిం జదివితని. చమత్కారముగా దూషించు పెట్లో తెలిసికొనఁగల్గితి. అందు సత్యము లే దని నాభావము కాదు. వ్యక్తిని దూషించుట సరసము గా దని నుడివితని. సావధానముగా నాలోచించి గుణదోషవిమర్శనమునందుఁ గవి లేన చాతుర్యమును జూపవలయు ననుటయే యీనామాటలం గలసారము. అట్టిగ్రంథము లుప్పతిల్లినం గాని యిప్పటిగ్రామ్యభాషావాద మడుగంటదు. ఇప్పట్టున గ్రామ్యభాషం గూర్చి నాలుగుమాటలు పలికెదను.

— గ్రామ్య భాష . —

గ్రామ్యభాష ప్రతిదినము వింతరూపములు గలదిగా మారుచుండును.

కొన్నిమండలముల నుండువారు “గుట్టమెక్తై” నన్నమాటను గల్లుత్రాగె నను నర్థమున వాడుదురు. వేటొకమండలమున నశ్వము నధిరోహించె ననునర్థము నందే దాని నుపయోగింతురు. ఇట్టి వెన్నియో కలవు. కళింగాంధ్రదేశ సంయోగస్థలములఁ గొన్ని గ్రామ్యభాషాపదములు గలవు, అవి కర్ణాటకము తెలుఁగుదేశము గలియుతావులను, ఆసమీపభాగములయందును నించుకంత యుఁ దెలియఁ దరముగాకయుండు. తెలుఁగు, ఆంధ్రము కలియుప్రదేశములఁ గలపదములు మఱొకచోట వివరిత మగునర్థము నిచ్చుచుండును. ఒక్కమండలముననే యొక్కమూల నున్నపదములు వేటొకమూల నున్నవారికి విరుద్ధార్థములు గలవిగాఁ దోచును. కావుననే గ్రంథములయందట్టివానిని జేర్పరాదని మనవా రూహించిరి. ఆంధ్రము, తెలుఁగు ననుదేశములు పూర్వము వేరుగా నుండెను. ఏకాలమునందో, ఒక్కటిగాఁ జేరినవి. ఇపు డాంధ్రమన్నను దెలుఁ గన్ననొక్కటియే. ఆదినుండి యట్లు లేవు.

శ్లో. జగన్నాథా దూర్ధ్వభాగ మర్వాక్ శ్రీధ్రమరాత్మికాత్

తావదంధ్రాభిదో దేశ స్సారాష్ట్రం శృణుసాదరమ్

శ్రీశైలంతు సమారభ్య చోళేశాన్తస్యభాగతః

తైలంగదేశో దేవేశి ధ్యానాధ్యయనలత్సరః॥ అశబ్దకల్పద్రుమము.

నన్నయభట్టారకుఁడు తెలిగించెదననియె, తిక్కనసోమయాజి ఆంధ్రీకరించెద ననియె. ఆనాటికే యవి రెండు నేకరూపత నొందియుండె నని యూహింపవచ్చును. తెలుఁగురాజు లాంధ్రదేశముపైకి దండెత్తి వేగినాఁడు చేరి రని యొకచో నున్నయట్లొకరు వ్రాసిరి. ఆంధ్రరాజులు సర్వదానదివఱకు దిగ్విజయమొనర్చిరని యుదాహరణము లున్నవి కదా ! ఈరెండు నేకాలమున నేకరూపమును దాల్చెనో సిద్ధాంతము చేయఁ బూనుఁ దని పరిశీలనమున దక్షులగు మ. రా. శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారి నభ్యర్థించుచున్నాఁడను. ఆంధ్రమనుదానికిఁ దెలుఁగునది పర్యాయపదముగాఁ బూర్వము లేదని నే నూహించుచున్నాఁడను. దీపతిత్వము నెఱుంగఁగోరుచున్నాఁడను. గ్రామ్యపదములు చొప్పించి వ్రాసినపుస్తకములు స్మృతికటువులుగ నుండుటయే గాక విద్యార్థులకు ననర్థావహము లనఁదగి యుండును. ఆపదములం గూర్చి వ్రాసినగ్రంథ మెట్లుండనో యిపు ఁ చెప్పనక్కఱలేదు. దానికి వ్యాకరణమక్కఱలేదు. ఎవరికిఁదోచినట్లు వారర్థముచేసికొనవలసియుండును. అట్టిస్థితి మన

యాంధ్రభాషకు సంభవించక యుండుగాక యని వారక కోరుచున్నాడను. ఇది భాషకు విపత్తాలము. ఆపదుద్ధారకులు నిలువంబడి హోరాహోరిగాఁ బోరాడి భాషను రక్షింతురు గాక. ఇంకఁ బ్రబంధవిషయము:—

వీనింగూర్చిన విషయము గ్రంథరచన యనుదానియందే చెప్పవలసి యుండియు నిట చెప్పటకుఁ గారణము గలదు. పురాణములు తెలిగించుకాలము సాగఁగాఁ బ్రబంధముల నారంభించిరి. తొలుదొలుతఁ గల్పనాప్రధానములుగా నుండుట భాగుగనే యుండిన వనకతప్పదు. కాలము జరిగినకొలఁది వెట్టియూవేశము కవులకుం గల్గిన దనవచ్చును. దానికి బ్రతిఫల మనమంజ సముగా వర్ణనాదులు పెంచుటయే యనవలయును. చదువరుగూడ మనస్సొప్పని విధముగా వ్రాయఁబూనిరి. యథామాతృకాన్యాయానుసారము మార్పించుక గావించి ప్రాతకల్పనలనే చేస్తుచువచ్చిరి. కావున గ్రంథకఠనమునకు ఫలము వినుగనియే మన మూహింపవచ్చును. వీ ప్రబంధము చదివినను వరుస తప్పనివర్తనములు కన్నులకుభారమును గల్పించుచుండును. కావున లోకజ్ఞానము విశేషించికలవా రిట్టి గ్రంథములవలన లాభము లేదని యూహింపఁజాలిరి. ప్రబంధము నీతిదాయకముగను బూర్వపద్ధతులఁ దెల్పునదిగనుండవలయును. కేవలశృంగారముమాత్రమే వెలిపుచ్చునదిగా నుండరాదు. ఈకాలమునఁ బ్రబంధములు రచించువారు తక్కువయగుచున్నారు. ఒకవేళ నెవ్వరైనఁబూనిన గడు జాగరూకత గలిగి పూర్వసదాచారములఁ దెలుపఁజాలి వినుగును గల్గింపక యుండునట్లు రచియింతురుగాక! అందుఁ గఠినపదములఁ బ్రయోగించినను గాలము ననుసరించి నిఘంటువులఁ జూడఁజాలనంత యలను లుందురు, గాన సులభరీతి నాశ్రయి తురుగాక! వర్ణనములే పనికిరా వనియుఁ బ్రాచీన లక్షణములఁ బాఠానరింప వలయుననియు నాభావమని గ్రహింపకుడు. చేష్టలు రూపాంతరమును దాల్చినవి! సంభాషణవిశేషములు తాఱుమాత్రైనవి. గజ హయరథవర్ణనము లిపుడు పనికిరావు. బాష్పశకటముల వర్ణింపవలయును. కావున నామార్గమునే వదలి యుచిత మగురీతి వర్ణనములఁ గనఁబఱచి కథాభాగమునఁ దమకుఁ గలచమత్ప్రతిజనకపాండిత్యవిశేషమును బాటెంతు రని యభ్యర్థించుచున్నాడను. సంస్కృతమునఁ గలయలంకారముల కెల్ల నుదాహరణములు దొరకునట్లు ప్రబంధములు రచింపఁ గవికల్లజులం బఠిమారుచున్నాడను. ప్రాయుకముగాఁ బూర్వప్రబంధముల యందుఁ గొన్నియలంకారము

లకే యుదాహరణములు లభించును. సూక్ష్మాద్యలంకారముల కుదాహరణములు దొరకునా యనుసందియము నన్ను బాధించుచున్నయది. చునకాలముననే యాంధ్ర భాషా యోషామణి దైన్యము గాంచక యుండ నెల్లభంగులఁ గాపాడుట న్యాయము కావున భాషను రక్షింప నడుము కట్టవలయును. తీసుక పెట్టుక యిత్యాదిశ్రుతికటువులు నిషిద్ధములు నగుప్రయోగముల మానవలయును. ప్రాచీన గ్రంథములయం దున్నవే యని శంకింపరాదు. వారిహృద్యతమ కవిత్వమునం దిట్టి వెందో యుంకినను బ్రమాద మని యుపేక్షించుట వాఁని సేవించినట్లే యగు నని నేనెంచుచున్నాఁడను. ఇపుడే క్రొత్తవ్యాకరణము లుప్పు తిల్లంజూచుచున్నవి. వానికి నుదాహరణసమృద్ధిం గల్గింపఁ బ్రయత్నింపక ప్రాచీన ప్రమాద ప్రయోగ ప్రకరణమునకుఁ జేయూత యొసంగక మనకుంగల యత్యల్ప పాండిత్యము నాధారముగా మహాత్ముల నాక్షేపింపక సాధుమార్గమున గ్రంథరచన యొనర్చి భాషాదేని నుపాసించు రని నేఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

—♦ పరిషద్విధి ♦—

ఇప్పటి భాషాదుర్దశను దొలఁగించుభార మీపరిషత్సార్థముననున్నది.

శ్లో. దశావరావా పరిషద్యం ధర్మం పఠికల్పయేత్

త్ర్యవరావాపి వృత్తస్థా తం ధర్మం సవిచాలయేత్.

అను మనుస్మృతిప్రమాణము ననుసరించి కరికించితి మేని పెక్కుండు పండితాఖండలు చేరియున్న యిమ్మహాపరిషత్తు భాషారక్షణము గావింపఁ గంకణము కట్టుకొన్నది గాన నేది నిశ్చయించినను దాని నెల్లరు శిరసావహింప వలయును. పత్రికా ప్రకటనకార్యము చాలదు. పురాణ గ్రంథము లెన్నియో మూలలఁ బడియున్నవి. ముద్రించిన మహాభారతాదులయందే ముద్రాక్షరశాలా స్థానపండితులు స్వేచ్ఛగా నెన్నియో పాఠభేదములఁ గల్పించినారు. పుస్తకాంతరములఁ జూచినట్లే కొందఱు వల్లుచున్నారు. భారతాదులలో నిట్టి ప్రమాదములఁ బరిశీలించకుండిన చో నిక గతియేది ? మునుముం దట్టిపాఠములఁ బరిశీలించి బహుగ్రంథములం బరికించి యందుత్తమపాఠములను దెల్పి పుస్తకముల బాగుచేయవలయును. అది చేయకయున్న నావంటియల్పమతులు పెక్కుండు స్వతంత్రించి ప్రయోగించుపదములే వ్యాపించును. నిఘంటుకార్యమపారముగనున్నది. దానిని సత్వరముగాఁ బైకిఁ దేవలయును. కాని గొడ్డలి నాన వేసినట్లు చేయరాదు. ఈపరిషదుత్పవము గుంటూరునందు సాగినది మొద

లీనిఘంటువును వీక్షించి వేడుకవడుచున్నాడను. దానిసందర్భించుటయే యీ జన్మమునకు ఫలమని తలంచుచున్నాడను. ఆపుణ్యమెప్పుడు లభించునో తెలియజాలకయున్నాడను. మహాకార్యమును దలపెట్టినపుడు ప్రతిక్షణవిలక్షణముగాఁ బని కొనసాగింపవలయును గాని యాలసించుట మందిదిగాదు. కార్యమో కడుం గడుం బెద్దది. సముద్రమున కేతమువేసినట్టిది. ఐశను మానవులము గావున సశ్వత్థామవలె బ్రదుకజాలము. కొంత లున్న దరువాతి వారు తీర్చుకొందురుగాక యని బయలుపలుపవలయు నే కాని మీసమేషములెంచుచుండరాదు.

శ్లో. ఆదానస్య ప్రదానస్య కర్తవ్యస్యచ కర్తవ్యః

క్షీప్ర మక్రియమాణస్య కాలః పిబతి సంపదః.

అన్నసూక్తి ననుసరింపక తప్పుదు. లేకున్నను నెన్నియో యంతరాయములు రావచ్చును. కావున భగవంతునిమీఁద భారమువైచి దానింబూర్తిచేసి యాంధ్రమహాజనులయెదుటఁ బెట్టవలయు నని మఱిమఱి వేడుచున్నాడను. శ్రీమ త్పీఠికాపురమునజరిగిన యీవరిషన్తహోతృసమునని దగ్రాసనాధిపతిగారు ముచ్చటించియున్న యట్లు సత్తవుల యోగ్యతలను బరిశీలించి బిరుదముల నిచ్చుచుండవలయు నని నేనును గోరుచున్నాడను. ఇంతకుముందెవ్వరును దీని నేల ప్రస్తావించలేదో యని ప్రశ్నించుకొని తగినకారణమును దానిని వారే తెల్పి. ఎల్లరును బిరుదముల నీయ వెనుదీయుటలేదు. తుదకవి గౌరవమును గోల్పోవుచున్నవి. ఏతన్తహోపరిషత్ప్రదత్తబిరుద ముట్టిది కాదు. కావుననాపని యొరంప నీవరిషత్తు వినుక ప్రొక్తుఁడైత్రోక్తరా దని విన్నవిచుచున్నాడను. భాషాధరణమే ముక్తియని భావించు నీరుహాసధ యట్టి కార్యములఁ గొనసాగింపకయున్న నిఁక దీనిం బూనుకొనువా రెవ్వరు గలరు ?

మహాశయులారా ! నాయీవాక్యములు నిస్సారములు; వీనిం జెప్పుచు నమూల్య మగుమీ కాలమును వ్యర్థముగ జరగఁజేసితిని. పండితోత్తము లుపన్యసించ నాతురతఁ జూపుచున్నవారని యే నెఱుంగుదు. నేనును దనుపన్యాసామృతమును గ్రోలి సుఖింపఁదలం చెదను. నన్నితదనుక మాటలాడ ననుజ్ఞయొసంగి యాదృతిఁజూపిన మీకెల్లరకు నమస్తేంద్రులు నేతత్పరిషత్స్థాపక మహాశయులకుఁ గృతజ్ఞుడనై యుండువాడను.

సాహిత్యపరిషత్తుల కృత్యములు.

—♦ వచ్చు మల్లి కాష్టనరావుగారు. బి. ఏ. కోరంగి ♦—

మానవపురోవృద్ధికి నీతిచట్టము లెట్లా భాషాపురోవృద్ధికి వ్యాకరణ శాసనము లట్టివి. నీతిచట్టములు కృత్రిమములుగాఁ గానించుచుండినను ప్రకృతిసౌందర్యమును బోషించుటకుఁ దోడ్పడినట్లు వ్యాకరణశాసనములు భాషాసౌందర్యమును బోషించుట కాధారము లగుచున్నవి. మానవాంతఃకరణ ప్రవృత్తులను బ్రకృతిచిత్రములను బాగుగాఁ బరిశీలించ నేర్చుగలమహాకవులు భాషాప్రపంచమందలి మనోహరకబ్దరూపములనుగూడఁ లెస్సగాఁ గనిపెట్టి వలంతు లనియే మనము నమ్మవలసియున్నది. కావుననే మహాకవులధారాశ్రయోగములు వ్యాకరణస్థములై సర్వజనానుకరణీయము లగుచున్నవి. భాషాసౌందర్యమునుజెడఁగొట్టుకొనకుండఁ గోరుదు మేని వ్యాకరణశాసనముల నుల్లంఘింపకుందుముగాక ! అల్లుల్లంఘింపక వ్రాసినవారిభాషను కృతకభాష యనుట పొరపాటని నాయభిప్రాయము. కృతకత్వ మెచ్చట నున్నది? భాషలో లేదు. భాషావదముల ప్రకృతినుండి గ్రహించఁబడినవే మన మెన్నుకొనుటలోఁ గృతకత్వము కలద. అంతమాత్రముచేఁ గృతకభాష కాఁజాలదు. ప్రకృతిసిద్ధము లగుసరణ్యములందు వృక్షము లే క్రమమును లేక జీకాకుగాఁ బెరిగియుండఁగా వానిలోఁ గొన్నిటిని మనోహర మైనవానిని సేకరించి యుద్యానవనము నిర్మించినచో నందలివృక్షములు కృతకము లగునా? మనము వాని నెన్నుటలోను నాటు క్రమముగోను గృతకత్వ ముండును గాని యవి పెరుఁగుటలోను వాంఛితఫలంబు లొసంగుటలోను బ్రకృతిధర్మమునె యరు సరించును గాని లక్షణస్వప్రలవలఁ గృతకములు కాఁజాలవుగదా అట్లులే వ్యాకరణమున స్వీకృతములైన పదములును భాషాప్రకృతిలోనివియే గాని కృతకములు కాఁజాలవు. భాషాప్రపంచమందలి మనోహరపదార్థములను మేధావంతు లగుమహాకవులు సర్వకాలములయందును గ్రహించి భాషను స్వాభావికమైనపె.పును బొందించుచున్నారే కాని యస్వాభావికముగా నొక్కమాటు వృద్ధిచేయ సమకట్టి వికృతరూపములు గలపదములఁ దూర్చి భాషాస్వరూపనాశనమున కెన్నఁడును బూనుకొని యుండలేదు. ఇప్పుడు మన మట్టి

యత్నములలోఁ బ్రవేశించితి మేని భాషాస్వరూపమును నాశనముచేసి శాశ్వత మగునవకారము మాతృభాష కొనర్చినవార మగుదు మని కావ్యకర్త లకునువ్యాసరచయితలకును ప్రబోధముచేయుచున్నవాడను మార్పులభివృద్ధి కవసరము లనుమాట సత్యమే కాని రాజకీయవిషయములలో నొక్కొక్కజాతి కనుగుణ మగురీతిని సాంఘికవిషయములలో నొక్కొక్కసంఘమున కనుగుణ మగురీతిని మార్పులు చేయుట సమంజస మని బుద్ధిమంతు లెట్లు తలచుచు న్నారో యట్లే భాషావిషయములోఁ గూడ నొక్కొక్కభాష కనుగుణ మగు రీతిని మార్పు లొనర్చించుట భాషాసంప్రదాయానుసరణ మగునభివృద్ధియే యగును. ఒ అనునక్షరమున కిన్నివంకర లెందుకు? అంగ్లేయభాషలో సున్న చుట్టిన “ఒ” యగుచున్నది. కావున మనముచు సున్నవంటిసులభరూపమునే పొందుద మని కాని దానితో బాలురవిద్య నారంభింప మగి కాని యసాంప్రదాయకముగ యత్నించుట మతిభ్రమణనూచకము గాని మేధాస్ఫురణము కాదు. కావున సంప్రదాయానుసరణముగ భాషాపరిణామములఁ గావింప నిచ్చుగించుట యొకకర్తవ్యము.

వాఙ్మయమందు సద్రుచి కలిగియుండుటయు నితరులకుఁ గలిగించుటయు రెండవకార్యము. “కవితాయ ద్వై రాజ్యన కి” మ్మనునారోఽక్షిః శాత్రు మగు కవితావటిమను గొందఱు తుచ్చవిషయంబులను దుచ్చవర్ణనలందును వినియోగించుచున్నార. అట్టివానిని సద్గంధములుగఁ బరిగణించి త్యజింపుచుఁ బాఠకులకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగింపకుండవలెను. గ్రంథకఠినము కేవలవినోదమునకే కాక జ్ఞానాభివృద్ధికిని నవసర మని యెంచెపక్షమున సదసద్గంధవిచారణ మత్యావశ్యకమై యున్నది. ప్రస్తుతకాలమున నవలలు నాటకములు కుప్పలుతిప్పలుగ బయలుదేలుచున్నవి. భూభారమును దొలగించుటకై పరమేశ్వరుని యవతార మవసర మైనయట్లు భాషాభారమును దొలగించుటకై సద సద్గంధవిచక్షణ మనుశాసించుట యవసరమై యున్నది.

తనువాత, సాతశాలలలో బాలురు పఠించుటకై యేర్పడుగ్రంథములు ప్రస్తుతము విశ్వవిద్యాలయమండలి విద్యాశాఖోద్యోగీయులవలనఁ గాని కొంతొకయుపసంఘమువలనఁ గాని నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. భాషాగ్రంథములు సాహిత్యపరిషత్తు నిర్ణయించుట కధికార ముండవలెను. ఏగ్రంథకర్త “విక్రమ

కమీషన్" యిచ్చునో యాతని గ్రంథములు పాఠశాలలలోఁ బెట్టువద్దతి మాటవలెను. బాలురమునములు కోమములై లక్షవలె నుండి తొలుదొల్త నేవిషయముల గ్రహించునో యవియే భావిజీవితంబులం దాదర్శప్రాయము లగును. రామాయణభారతవీరుల చరిత్ర లత్యాసక్తికోఁ జిన్నతనమున వివిన శివాజి భారతదేశమునం దొకముఖ్య మైనరాజ్యమును స్థాపింపఁగలిగినవాఁ డాయెను. కావునఁ జిన్నతనమున మంచియాదర్శముల బాలురకుఁ గనఁబఱుచుగ్రంథములఁ బఠింపఁజేయవలెను అట్టిగ్రంథముల నిర్ణయించుపనికి సాహిత్యపరిషత్తు పూనుకొనవలెను.

తరువాత, అముద్రితగ్రంథముల పరిశీలన మొక కార్యము. తాళకత్త గ్రంథము లెన్నియో పల్లెలయందును బట్టణములందును గూడ లభ్యమగుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్నిముద్రితగ్రంథములై యున్నను పాఠభేదములఁజూపు ప్రతులు గా నుండును. వానిని బరిశీల్చి యేపాఠములు న్యాయ మైనవో నిర్ణయింపవలసి యున్నది. దీనివలన ననేకాంశములు బయలుపడును. ముద్రణ కాలమున కేదోయొకప్రతి దొరికి దానఁ దమయాహలకుఁ బ్రమాణము కలుగునట్లుగా నవరించి ప్రకటించిన వారి దొంగతనము బయలుపడును. ప్రక్షిప్తముల నిర్ణయింపవచ్చును. ఇంక నముద్రితములుగా నున్నగ్రంథములవిషయములో సరసమగుగ్రంథము లేవో ప్రామాణికములు గా గ్రహింపఁదగ్గ్రంథములేవో విమర్శించి చూచి వానిని సాధ్యమైనంతత్వరతో ముద్రింపించవలసి యున్నది. ఈ కార్య మిహిత్యకరిషత్తు కొంత యిదివఱలోఁ జేసియున్నది. కాని యెంతయో యింకను జేయవలసియున్నది. "ధనమూల మిదం జగత్త"ను నట్టిటికార్యములు ద్రవ్యైకసాధ్యములై యున్నను విద్యావంతులు చేయవలసిన పని పూర్తి గావించి కార్యక్రమ మేర్పఱిచి యుంచుకొన్నచో ద్రవ్యవంతుల సమీపించి వారియాదార్యమునకుఁ దగినదేశకాలపాత్రములు గలవని నివేదింపవచ్చును. సత్తార్య మనునట్టిక గలదేని నెంతధనమైనను విరాళ మొసంగఁగల దాతలు మనయాంధ్రదేశమున లేకపోలేదు.

మఱి యొకముఖ్య మైనపని శిలాశాసనాన్వేషణము. ఇది దొరతనము వారీయం దొకశాఖ పనిచేయుచున్నది. అయినను మనము గూడఁ దోడ్పడినచో భాషావిషయమున మంచిఫలములఁ బొందఁగల మని చెప్పఁగలను. మన దేశపరిపాలకుల కాలాదిక మగుచరిత్ర యెంతయో శాసనరూపముననున్నది.

అది తెన్నగాఁ బరిశీలించినచో నాఁధ్రకవిత్వాకస్మక యెప్పు డద్భుతమింది యెట్లు వృద్ధిపందినదియుఁ దెలిసికొనఁగలము. దానికిఁగాను మొట్టమొదట యేయే గ్రామముల నేయేకట్టడములపై శాసనములు లిఖింపఁబడియున్నవో వానివట్టి క నొకదానిని దయారుచేయుచువలెను. పిమ్మట వానిప్రతులను దెప్పించి విమర్శించి చూచి ప్రస్తుతకాలపు భాషతో లిఖించి యుంచవలెను. తరువాత వాని నన్నిటిని ముద్రింపించి గ్రంథరూపమునఁ బ్రకటింపవలెను. కవికాలాదికముల నిర్ణయింపఁగోరువారి కివి యెంతయో యవయోగకరము లనుట నిర్వివాదాంశము.

ఇట్టికృత్యముల సాహిత్యపరిషత్తుమూలమున నెఱవేఱుకొనఁ గోరుదుమేని నయ్యది యొకయధికారము గలసభగా నుండవలెను. దీని కధికారమెవ రిచ్చెద రని మీ రనుకొనవలదు. మన మండలమే యీయవలెను. ప్రతివిషయముననుసంఘపరిపాలనము గోరు నీదినములలో భాషావిషయమునఁ గూడ నది యేలవర్తింపఁగూడదు? భాషకు సంబంధించిన సర్వవిషయములు నిర్ణయించుట కొకప్రామాణికసభ యుండట భాషాభివృద్ధికి నెంతయో యవసరమే. చట్టముల నిర్ణయించుటకును వ్యవహారమందుఁ బ్రయోగింపఁజేయుటకును శాసనసభలు రాజకీయమం దెట్లవసరములై యెట్టి యధికారకారవములఁ బడయుచున్నవో యట్లే భాషావిషయమునఁ గూడ సాహిత్యపరిషత్తులు ప్రవర్తిల్లినఁగాని భాష సద్రూపమునను నూర్జితసత్త్వమునను బ్రకాశింపనేరదు. భాషావిషయకకృత్యము లన్నియు సాహిత్యపరిషత్తునకు సంక్రమింపఁజేయునెడల నయ్యది యొకవిశాలమైన సభగా నుండవలెను. అనఁగా నన్నియాంధ్రమండలములవారి ప్రతినిధులను గలిగి యుండవలెను. మండలమున కిద్దఱు పండితులు చొప్పున నెన్నుకొనఁబడవలెను. వారు చందా నిచ్చినను సీయకపోయినను సరే మండలప్రతినిధిత్వమున కర్హులైనచోఁ బరిషత్తున నుండవలెను. సంవత్సరమునకు నాలుగుసార్లైనను వారందఱు సమావేశమై ప్రకటితగ్రంథములలో సదసద్గ్రంథవిచారణచేసి నిర్ణయింపవలెను. వారిచే నిరాకరింపఁబడిన గ్రంథములు పాఠశాలలలోఁ బఠనీయగ్రంథములుగా నుండకుండుటకై విశ్వవిద్యాలయమువారి కొకవిజ్ఞాపనము పంపవలెను. ప్రకటితగ్రంథముల ప్రతి నొకదానిని పరిషత్తునకుఁ బంపునట్లు దొరతనమువారిని గోరవలెను. వారికి విమర్శననిమిత్తము ప్రతిముద్రాశాలనుండియు రెండుప్రతులు

పంపబడుచుండును, గనుక, యొక ప్రతి పరిషత్తున కొసంగినచో వారివిమర్శ
నకుఁ దోడ్పాటుగా నుండును గావున నట్లు చేయుటకు నభ్యంతర ముండఁగూ
డదు. ప్రతిచందాదారునకును ప్రతినిధి నెన్నుకొనునధికార ముండును గాన
భాసాభిమాను లెల్లరు చందాదారులుగఁ జేరునట్లు ప్రోత్సాహింపబడవలెను.
చందాధనములును, విరాళములును గాక స్థిరరూపక మగువసతులుగూడ సాహి
త్యపరిషత్తునకు సమకూర్ప యత్నించవలెను. ఈ ప్రకార మధికారములతో
డను నైశ్వర్యముతోడ ను సాహిత్యపరిషత్తు వర్ధిల్లున ట్లచిరకాలమున నీశ్వ
రుఁడు ప్రసాదించుఁగాక.

కపిలగడ్డము, కటకంతుడు నన్నయ ప్రయోగించె ననవచ్చునా ?

—♦ చంద్రాభట్ల రామమూర్తిగారు—రాజమహేంద్రవరము. ♦—

విభవసంవత్సరశ్రావణభౌద్రపదమాసములందుఁ బ్రకటింపఁబడిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో బాలవ్యాకరణసంజ్ఞాచరిచ్ఛేదమున ‘నార్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యం’ బనెనునా త్రమున ఈ దాహరించిన కటకంతాద్యసింద్యగ్రామ్యములం గూర్చి నాకుఁ దోచినయభిప్రాయములను వ్రాసియుంటిని.

అందుమీఁద మ॥ రా॥ శ్రీ॥ జాస్తీ శ్రీరాములు చౌదరీగారు చాలఁ బ్రయాసపడి యాశ్వయుజకాన్తికమాసములందు వెలువడిన తత్పత్రికలో విమర్శించియుండిరి.

వారివిమర్శనము కేవలము కక్షపాతసూచకముగా నుండుటచే నమాధానము వ్రాయుచున్నాను.

“సూరిగారు ప్రాసభంగమును గుర్తింపఁజాలనట్టి యవిమర్శకులుగా”రని శ్రీచౌదరీగారు వ్రాసిరి. అవిమర్శకు లని నే ననలేదు. కాని ప్రమాదపడి యుండవచ్చు నని నాతలంపు.

“వారు ప,వప్రాసము నంగీకరించిన ‘కపిలగడ్డము’ మొదలగునూపముల నొప్పుకొని వాని నసింద్యగ్రామ్యములలోఁ జేరిచి” రని లిఖించిరి

పూర్వలాక్షణికు లెవరును నీ పవప్రాస మంగీకరింపలే దనియు నీవిషయమున సూరిగారు ప్రమాదపడి రనియు నాయభిప్రాయము. ఇట్లు నేను మాత్రమే తలంచుటలేదు.

“చిన్నయసూరిగారు కపిలగడ్డము కపిలజడలుదాహరించుట ప్రమాదముననే, కపిలగడ్డము కపిలజడ లనియే భారతమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడె” నని యాంధ్రవాల్మీకి నాఁబరఁగు వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు తమసులభ వ్యాకరణమునఁ దెల్పియుండిరి. వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు భారత కవులకు ప,వప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గ్రహింపఁజాలని యవిమర్శకులూ ?

దీనింబట్టి భారతమందుఁ గపిలగడ్డము కపిలజడ లనియే ప్రయోగింపఁబడె ననియు, సూరిగారు ప్రమాదపడి రనియు స్పష్టముగాఁ దేలుచున్నది.

“కవితాశబ్దభవము కవితాశబ్దం బొందు గానంబడెడి. ఉ. అక్కర. అవసరజ్ఞాండము.....కవితాశబ్దంబును.....దనినయన్నవ.....యవిదకన్నుంగవ.....భార ఆది ర ఆ ” అని శబ్దరత్నాకరాదినిఘంటునిర్దేశాలును బహుగ్రంథపరిశోధకులును నగు బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు తమ త్రిలింగక్షణశేషమును వ్రాసియున్నారు. ఇప్పటివత్తమును శ్రీసీతారామాచార్యులవారు బాలవ్యాకరణమందలి ప్రమాదములను జూపెట్టుటకును నందు విషయబడిన విషయములను విపులపఱచి తెలుపుటకును నుద్దేశించి వ్రాసిరి. ఇట్టిసీతారామాచార్యులవారు సూరిగారు ప్రమాదపడి రని గ్రహించియే గదా తమ వ్యాకరణమందు “కవితాశబ్దం బొందు గానంబడెడి” నని సూత్రించి యువాహరించియుండిరి. ఇట్టివారు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గ్రహింపజాలని యవిమర్శకులూ ?

గవురుగడ్డం బని తమయొద్ద నున్న భారతప్రతిలోఁ గలదనియు శారుశబ్దభవము గవురు కావచ్చు ననియు, “శారోఽరుణే సితేషీతే” యని యమరమనియు 1903 సంవత్సరము పిబ్రేవరునెలలో వెలువడిన యముద్రితగ్రంథచింతామణియందు 18 పుటలో నొకవిలేఖకుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఆవిలేఖకుఁడు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గుర్తింపజాలని యవిమర్శకుఁడా ?

వారిమాట యటుండనిండు “వారిమెపు వరీక్షింపమొ” (వసు ఆ 3 పౌ) యనుచో వికృతిశబ్దప్రధమకుఁ బరమైన సాంస్కృతికపాకారమునకు వకారము ప్రయోగింపబడినది. ఇది ప్రాసస్థలముగాన నచ్చుత వ్వనుటకు వీలు పడు” దని చాదరీగారి గురువర్యు లగువజ్ఞుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు తాము రచించినవసుచరిత్రవిమర్శగ్రంథమున 108 పుటలో లిఖించియుండిరి. *దీనింబట్టి శ్రీచాదరీగారిగురువర్యులును ప,వప్రాసమున కనిష్టంబనియే ప్రకటిత మగుచున్నది.

సూరిగారు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్టమని యెచ్చటను ముచ్చటించి యుండలేదు. వారు పద్యము వప్రాసముతోఁ బ్రారంభింపబడిన దని

*వసు చరిత్ర వ్యాఖ్యాతయైన సోమకవి ‘వెంపునతర్కింపమొ’ యనుపాఠము నీట దెల్పినాఁడు. అక్కవి ప, వప్రాసము నిర్దష్టమని తలంచినయెడల నట్లేల సవరించును ?

గుర్తింపక ప్రమాదమున కపిలగడ్డము మున్నగున వనింద్యగ్రామ్యము లని ప్రాసియుండిరి.

అట్టిప్రమాదమును సమర్థించుటలో చౌదరీగారును భారతకవులకు ప,వస్త్రాన మిష్ట మని పొరపడిరి.

మఱియు శ్రీచౌదరీగారు “కవదొనలును గాండీవము, నవల నిడంబ నుపు ముంద రరదముడిగు మే, నుపిదప డిగియెద శుభకర, మపు నివ్విధ మిట్లు సేయు మనుషు నతండున్” (శల్యవర్షము) అను మొదలగు భారతకవ్యోదాహరణమువలనను భారతకవు లీప,వస్త్రాన మంగీకరించినట్లు తెలియుచున్న దని యొకయపూర్వవాదమునకుఁ గడంగిరి.

అప్పుకవి యిప్పద్యమును సంధితప్రాసమున కుదాహరించి “ఏనువిదప” యని ప్రాసస్థానమున వకారముంచి యే వ్రాసెను. ఇక నముద్రితగ్రంథచింతామణి యనెను మాసపత్రికలో శ్రీవేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవారు “ఏన విదప” యని ప్రాసస్థానమున వకార ముయే సమర్థించిరి. వేమూరివారిచేతను వావిళ్ళవారిచేతను ప్రకటింపఁబడిన భారతప్రతులలో “ఏనవిదప” యని ప్రాసస్థానమున వకారము పెట్టియేయున్నారు. పైఁగా వారు వ్రాతప్రతులలో “ఏను విదప” యనియున్నట్లుకూడవ్రాసిరి. కాని చౌదరీగారు వ్రాసినట్లు ‘ఏను పిదప’ యని యొక్కడను లేదు. వీరివ్రాత నిరాధారము.

దీనికై చౌదరీగారి కింతగొడవ యేల? ‘ఏను వెనుక’ యనిన నిర్వాధముగదా.

“కలము మనచేతిలోనిది గాన నిచట కూడ ఏను విదపయని దిద్దిబ, వల కభేదప్రాసము చెప్పుకొనరాదా? యి శంకింప వీలులేదు. స్వత్వము మీఁద సరళాదేశము చేయఁబడ” దని స్వకపోలకల్పితరాధ్ధాంత మొకటి చౌదరీగారు కల్పించిరి.

ఏను విదప యని దిద్దఁగూడదంట. ఎందువలననో?

“ద్రుతప్రకృతికములమీఁది పరుషములకు సరళములగు (సంధిపరిచ్ఛేదము. సూత్రము ౧౬ బాలవ్యాకరణము) పూఁచెను.....కలువలు..... పూఁచెనుగలువలు. అని యెవరియం దింత యభిమానమునకు లోనై చౌదరీగారివ్యాసము వ్రాసిరో యుట్టిచిన్నయ్యసూరిగారే వైని పేర్కొన్నరీతిని సూత్రించి స్వత్వముమీఁద సరళాదేశ ముదాహరించియున్నారు. వా రిచ్చిన

యిట్టియుదాహరణయు లింకను గలవు గ్రంథ బాహుళ్యభీతిని వాని వదలితిని. వానినెల్ల బాలవ్యాకరణమునఁ జూడనగును.

దీనినిబట్టి 'యేను బిదప' యని దిద్దిన దోసమేమో చాదరీగారు దెల్పు వలసియున్నది.

మఱియు నాసూరిగారే "దాను నేను వదలులద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబు లేద. (సంధిపరిచ్ఛేదము. సూత్రము ౨౩.) తాను.....చదివె.....తాఁ జదివె, తానుచదివె" యని వ్రాసి. ఇక్కడఁ దానుచదివె నని విస్పష్టముగా స్వత్వముమీఁద సరళాదేశము చేసి యుదాహరింపఁ బడియున్నది.

దీనినిబట్టి ఏను బిదప యని దిద్దిన దోసమేమో శ్రీచాదరీగారు దెల్పు వలసియున్నది.

ఇంకను "ఏనునేనుతానువదలులద్రుతంబునకుఁ బూర్ణబిందుసంశ్లేషంబులు లేవు.....ఏనువలికితి.....ఏనుబలికితి, ఏఁబలికితి" అని సులభ వ్యాకరణకర్త 'ఏనుబలికితి' నని స్వత్వముమీఁద సరళాదేశముచేసి యుదాహరించెను. దీనినిబట్టి ఏనుబిదప యని దిద్దిన దోసమేమో చాదరీగారు దెల్పువలసియున్నది. ఇంతెందుకు? పరిషత్తు త్రికలో చాదరీగారివ్యాసమండే వారుదాహరించి వ్రాసిన యుక్తరలో "కపిలగడ్డంబును, గపిలజడలును, గపిలకన్నులును.....దీర్ఘపుదనువును జూచి" యని స్వత్వముమీఁద సరళాదేశముచేసి వ్రాసినారు.దీనినిబట్టి ఏనుబిదప యనిదిద్దిన దోసమేమో వీరుదెల్పువలసియున్నది.

వీరుదూర మాలోచింపక స్వకీయవాదసంరక్షణార్థమై 'కలము మనచేతిలోనిదిగానె" యని యితరులను దా మాజేపించినరీతిని వ్రాసిరి. తాము వ్రాసినరీతి నొరులెవరును వ్రాయరా దనుచున్నారు. ఒరు లెవరునుఁజూసాహసించి వ్రాయఁజాల రని విన్నవించుచున్నారు. 'ప్రాసస్థానములందు స్వత్వముమీఁద సరళాదేశము చేసిన రూపము లగవడకుంటయే దీనికిఁ గారణ" అని చాదరీగారిక కొత్తవంతహేతువును గల్పించిరి. ప్రాసస్థానములందు స్వత్వముమీఁద సరళాదేశముచేయఁగూడదనియాంధ్ర వ్యాకరణకర్త లెవరును నిషేధించి యుండలేదు. చాదరీగారును గవడకుంటయే దీనికిఁ గారణ మనిరి గాని నిషేధించి యుండలేదు. అట్లగవడకుంటచే సిద్ధమెట్లుగనో దెల్పువలసియున్నది.

"మఱియు సులక్షణ సారమున నున్న 'బవయోరభేద మనియెడ, నెవమున పభబభలు వాకు సలిచినయెడలం, నవమింపవచ్చుగృతులం, దువనివ

దుచితార్థసూక్తి యొనరుటవలనక' అను పద్యమును పవప్రాసమును జూపట్టి యాయభిప్రాయమును దృఢపరచుచున్న" దని వ్రాసిరి.

సులక్షణసారము దీకద్యము చొదలీగారు వ్రాసినరీతిని తేను, సరికదా, యది వడికొఱకుఁ జెప్పఁబడియున్నది గాని ప్రాసము కొఱకుఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. ఆనందరంగరాట్ఱుదములో నీకద్యము గనఁబడుచున్నది. కస్తూరిరంగకవి యుం దభేదయతి కుదాహరించినాడు. నన్నయభట్టు లక్షణసారములోని దని చెప్పినాడు. పవయోరభేదమని వ్రాసినాడు గాని పవయో రభేద మని వ్రాయలేదు. సులక్షణసారములోని దని చెప్పియుండలేదు.

పవయోరభేదమనియున్నదానిని పవయోరభేద మని మార్చి అభేదయతి యనుశీర్షికను దీసివైచి నన్నయభట్టులక్షణసారములోని దని చెప్పినదానిని సాతప్రతారణము నిమిత్తము సులక్షణసారములోని దని శ్రీచాదరీగారు వ్రాసి 'యీపద్యము రంగరాట్ఱుందమున ప, పయోరభేదమనియెడు నెపమున' అని ముద్రింపఁబడినది. అది తప్పు ఉపనిషదుక్తి పవయో రభేదః' యని కాని 'పవయోరభేదః' అనికా దని ౧౮౯ పుటయిం దడుగున వ్రాసిరి.

పూర్వలక్షణికు లెవరైన నీప,వ ప్రాసము పనివచ్చు నని సిద్ధాంతీకరించిరా? సిద్ధాంతము లేదు. సరికదా వైఁగా నిషిద్ధముగాఁగనఁబడుచున్నది.

ఎందు పవయనుటకు పవయని తప్పుగా ముద్రింపఁబడిన దని చాదరీగారు భ్రాంతిపడుచున్నారో యాయానందరంగరాట్ఱుదములో నుండియే వ, వప్రాసము నిషిద్ధమని తెల్పిన యుదాహరణములను సీక్రిందనిచ్చెద.

కవిరాక్షసచ్ఛందమున:—క॥ లళలకు లడలకు నొకటొక, టలపుగఁ బ్రాసంబు యతియు నౌ పపలకున, వ్వల దడలకు రళలకు యతి, వెలయుం బ్రాసంబు తగ దభేదమిది యగున్." అని పపలకు దడలకు రళలకుఁ బ్రాసము నిషేధించెను.

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున:—క॥ లడలు లళలు నొండాంటికి, వడిప్రాసముచెల్లు రలలు పపలును దడలున్, వడిఁ జెల్లుఁ బ్రాస మమరదు, కడున రయ నభేదసంజ్ఞఁ గను నివి యెల్లన్" అని రలలకు పపలకు దడలకుఁ బ్రాసము నిషేధించెను.

అట్టి కస్తూరి రంగకవి నన్నయభట్టులక్షణసారములోని "పవయో రభేదమనియెడు" పద్య ముదాహరించె ననియు ప,వప్రాసమును జూపెననియు

చౌదరిగా రూపించుట పొరపాటనకతప్పదు. ఆతఁడు వపయో రభేదమని యెడు-అనియున్న పద్యమునే యుదాహరించె ననియే చౌదరిగా రొప్పుక తప్పదు. అది ముద్రణమునఁ దప్పువడిన దని తోఁపింపఁజేయుట కిఁకఁ జౌదరి గారు ప్రయత్నింప కుందురుగాక. కస్తూరిరంగకవి యతికొఱ కాపద్య ముదాహరించెను గాని ప్రాసమునకై యిచ్చియుండ లేదు. ఇఁక వీరికి నన్నయమీఁద నెట్టిగౌరవము కలదో యీక్రింద వాఁడూహింపఁగలరవలసఁ జేలఁగలను

“అవసరజ్ఞుడయి వ్యాసుఁ డేతెంచె న, త నత్తపసి
కపిలగడ్డంబు, గపిలజడలును, గపిలకన్నులును
తపసియున్నపు నల్లనైన దీర్ఘపుఁదనువును జూచి
యవిద కన్నుంగవ మొగిచి తెఱవక యండె భయమున”

అని గపిలగడ్డమును సమర్థించుటకు నన్నయ యక్తర యీరూపము కల దని నిరూపించుచున్నారు. వీరు నిజముగా నన్నయకవిత్వమం దాదరము కలవారేనా. ఇందు మొదటిపాదము వకారప్రాసమునఁ బ్రారంభింపఁబడినది. ద్వితీయ తృతీయపాదము లన్ననో వకారప్రాసము గలవి. ఇఁక జతుర్థపాదమున్ననో మొదటిపాదమువలె మరల వకారప్రాసమైనది.

భిన్నాక్షరప్రాస మంగీకరించినచోట్ల మూటనొకిటిగాఁ బ్రాసస్థలమున నుండునుగాని సరిసంఖ్యగా పాల్లులు ప్రామాణికప్రయోగములందుఁ గానరావు. అట్టిసందర్భములో సరిసమానసంఖ్య గలప,వప్రాసముతోఁ గూడిన పద్యము నన్నయ రచించియుండె నని వాదించుట నన్నయకుఁ గళంక మాపాదించుటకే ప్రయత్నించిరిని నాయూహ.

ఇంతియొకాక ప్రథమపాదాంతమున నత్తపసి యనిప్రయోగించె ననియు, తృతీయపాదప్రారంభమున మరల తపసియని ప్రయోగించెననియు జూపెట్టి పునరుక్తితోషమునకు నన్నయను పాల్పఁడఁజేసిరి. ఇట్టివారా నన్నయమీఁద నాదరము కలవారు?

మఱియుఁ దవిన యన్నవ యనిన సారస్వము చెడిన దనియుఁ దపసి యన్నవలో నేమో సారస్వ మున్నదనియుఁ దలంచి వీరు కొంతప్రసంగమునకు దిగిరి. కాని తవినయన్నవకంటెఁ దపసియన్నపు అనిన సారస్వ మేమికలదో యర్థమేమొ వివరింపక దాననే వీరివాదదౌర్బల్యము తెల్లమగుచున్నది.

చౌదరీగారు వారిగురువర్యులవ్రాసిన అక్కర లను వ్యాసము చూడు మనిరి. నే నీరాజుమహేంద్రవరమున నెంతప్రయత్నించినను నా కది లభింప లేదు. తమరికడనున్న దానిని నాకుఁ బంప వేడుచున్నాను. అది చూచిన పిమ్మట నీవిషయమై విడివిగా వ్రాయఁదలంచితిని గాన నిప్పుటి కీవిషయము విర మించుచున్నాను.

“మిశ్రబహుప్రీహి గనుక యియ్యది గ్రామ్య మని బాలవ్యాకరణము తద్భవ మగుదీనియందు సంస్కృతవర్ణతకార ముండుటచు గ్రామ్య మని ప్రాథ వ్యాకరణకర్త” యని కఠకంఠశబ్దమును గుఱించి లిఖించిరి.

పరికించిచూడ వీరినిశ్చయము మిశ్రబహుప్రీహియనియో తద్భవ మని యో తేలుటలేదు. కాని గ్రామ్యమనిమాత్ర మంగీకరించిరి. అంతియెచాలు.

వీరియూహ ననుసరించి యాంధ్రశబ్దబింతామణి నన్నయకృతమే యైన “అనియమా ధ్రావ్యంహి యత్త్యకభంశ” యని యందుఁదెల్పిన యివ్వుహా కవి కఠకంఠుఁ డనునట్టి యపభ్రంశగ్రామ్యప్రయోగ మొనర్చియుండునా?

“కఠకంఠుడు బహుప్రీహి (చూ సంజ్ఞా- ౯) దీని నహలబలవతి వండితుడు మిశ్రబహుప్రీహి యనె గాని య దట్లగుట దుర్ఘట”మని ప్రాథ వ్యాకరణమునఁ దెల్పుబడియున్నది.

“శకటరేఫము తద్భవతత్త్వములందు తే” దని చిన్నయసూరిగారు వ్రాసిరి. “తద్భవములందును నలఘురేఫము కల” దని సీతారామాచారిగారు వ్రాసిరి. కఠశబ్దము తద్భవమో దేశ్యమో చౌదరీగారు నిర్ణయింపరైరి.

ఎట్లయినను గఠశబ్ద మాచ్చిక మని యొప్పుకొనవచ్చును కాని కంఠ శబ్దము కంఠము పట్టుకొనుచున్నది. తద్భవములందు సంస్కృతవర్ణతకారము లేదు. కఠకంఠుఁడు బహుప్రీహి యని సీతారామాచార్యులు వారు చెప్పి నారు. ఏబహుప్రీహియో నిర్ణయింపలేదు సరికదా మిశ్రబహుప్రీహి యగుట దుర్ఘట మని వైఁగా నిరసించిరి. సీతారామాచార్యులవారిమతము ననుసరించి మిశ్రబహుప్రీహి కాదని తేలుచున్నది. అంతియె గాని సాంస్కృతికబహుప్రీ హియో యాచ్చికబహుప్రీహియో తేలుటలేదు. ఏమన శకటరేఫము సంస్కృతమున లేదు. తద్భవములందు తవర్ణములేదు.

ఇకఁ జిన్నయ్యసూరిగారన్ననో మిశ్రబహుప్రీహి యని యెచ్చటను దెల్పులేదు. చౌదరీగారు మాత్రము కఠకంఠుఁడు మిశ్రబహుప్రీహి యని సూరి

గారి తలం పైనట్లు వ్రాసిరి. మీరు సూరిగారి తలం పెట్టుగ్రహించిరో నాకుఁ దెలియకున్నది.

ఎట్లయిన నేమి సూరిగారును సీతారామాచార్యులుగారు న గూడఁ గఱకఁతుఁ డను ప్రయోగము నింద్య మని విశ్వసించియే గ్రామ్యమునఁ జేర్చిరని నిశ్చయింపక తప్పదు.

చింతామణియందలి “అనియమాద్భాస్యంహి యత్త్వపథంశ” యనెడు సూత్రమే నన్నయభట్టిప్రయోగము చేసియుండఁడని తెల్లముచేయుచున్నది.

కావున నిట్టిదష్టప్రయోగమును నన్నయభట్టున కంటఁగట్టి దానిని నమర్చించుటకు నిరర్థక ప్రయాసము పడుటకంటె చాదరీగారు మూఁటి కొకటిగా లఘులఘురేఫప్రాస మంగీకరించి గరకంతుఁడను సిద్ధశుద్ధసమస్తపదమును నమ్మహాకవి ప్రయోగించె నని యంగీకరించుట నిర్వివాదాంశము.

పూర్వలాక్షణికులలో నిట్లు రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించినవారు గలరు. క. కరుణాకర నినుజూచిన వెలుతురు రక్కసులు సురలు వేడుదు రెపుడొ మురహర భవహర యనియనఁ బరఁగును రేఫమునకెట్లు ప్రాసం బగుచుకా” అని అనంతచ్ఛందము.

గీ. పరఁగ రేఫకు రేఫయే ప్రాస మగు ఆకారమైన ఆకారంబె గలుగుఁ గృతులఁ గలితరేఫఆకారసంకలితముగను, జెల్లదిట మూఁటికొక్కటి చెల్లుఁ గృష్ణ.” అని కవిరాట్ఛందము.

ఇకమీఁద నైన మీరు పూర్వలాక్షణికులు కొందఱు మూఁటి కొకటిగా గురులఘురేఫప్రాస మంగీకరించినవారు కల రని గ్రహించి నన్నయమహాకవి కూడ నామతమువాఁడే యనియు, నాతఁడు గరకంతుఁ డని సంస్మృతసమాసమునే ప్రయోగించి యుండు ననియు నొప్పుకొందురుగాక.

“రామమూర్తిగారు చింతామణి నన్నయకృతము కాదని వాదించువారైన నన్నయభారతిభాగము రేఫఆకారములకు నొకప్రాసమున మైత్రి గలిపిన వేటొండుపద్యమును జూపుభాధ్యత వారియం దున్న”దని చాదరీగారు ప్రకటించిరి.

అట్లయిన మిశ్రబహుప్రసాసమాస మైనకఱకంతుఁడువంటి ప్రయోగముగల వేటొకపద్యమును, సమాససంఖ్యకవప్రాసమును జూపెట్లుచుఁ దాము

వ్రాసిన యుక్తరథ క్రిగల మఱొకపద్యమును, నన్నయభారతభాగమునఁ గనఁ బఱుచు బాధ్యత శ్రీచౌదరీ గారియందును గలదు.

తాముదాహరించిన “కవదాన”లనుపద్యము తిక్కనమహాకవి విరచిత మనియు నన్నయవిరచితము కా దనియు వీరికీసందర్భములో విశదము చేయవలసివచ్చినది.

(I) 1-క. కాఱడవిఁ బఱుచుమ్మగముల, నూఱడకం దిగిచి డప్పియున్న తని శ్రమం, బాఱగ నెదఁబరితాపము, దీఱగఁ బైవీచె నన్నదీపవనంబుల్. (భారతమాదిపర్వము)

2 క. కొరవులు చేయనవమతి, కారణముగఁగోపమెత్తుకర్ణుని వదనాంభోరుహము గనుంగొనశ్రమ, మాఱున్నావశముగాక యాతనిబుద్ధిన్.” (శాంతి పర్వము)

మొదటిపద్యములో, శ్రమంబాఱగ యనుచోట ఆఱుభాతువు గురు రేఫముగాఁ బ్రాసస్థానమునఁ జెప్పఁబడినది.

రెండవపద్యములో, ‘శ్రమమాఱు’ అనుచోట ఆఱుభాతువు రేఫముగాఁ బ్రాసస్థానమునఁ జెప్పఁబడినది.

ఆఱుభాతువు ను శ్రీచౌదరీ గారి యలఘురేఫముగా నిశ్చయించినయెడలఁ దిక్తనమహాకవి భారతమున మూఱి కొకటిగా రేఫఱకారప్రాస మంగీకరించె నని నిశ్చయింపవలసివచ్చును. అట్లు కాదని లఘురేఫముగా నిశ్చయించినయెడల నన్నయమహాకవి భారతమున మూఱికొకటిగా లఘులఘురేఫప్రాస మంగీకరించె నని నిశ్చయింపవలసివచ్చును.

(II) 1-క. ధరణి గాశ్యపవైశ్యా, నరమార్కండేయులొలి నజగద్ధితవా, క్షురులై రొక్కడ వారొకమరిగోష్ఠీనిరతినుండి మనుబాధీశా.” (అను- ఆ ౮)

2-క. ఊఱుముచు మెఱుముచుఁ బిడుగులు, వఱలఁగ నల్లడలఁ బడ నవారితవృష్టల్, గుఱుకొని కురియఁగబంచెను, మఱియును నయ్యనలుమిఁద మఘువుం డలుకన్.” (ఆది ఆ ౮)

మఱి మొదటిపద్యమున రేఫముగాను రెండవపద్యమున శకటరేఫముగాను భారతమున ప్రయోగింపఁబడినది.

ఇట్లే ముందర మొదలగుమాటలు బంధిరాగాను రేఫముగాను గూడఁ బ్రయోగములందుఁ గలవు

వీనికి రెండురూపములును గలవని రేఫద్వయప్రాసనిరోధకులు వాదించెదరు గాని వారివాదము నిరాకరము రెండురూపము తెల్లు వచ్చినవి? వారు రేఫద్వయప్రాసము వనికిరా దని తలంచుటయే యిందులకుఁ గారణముకాని వేటుకాదు.

పోనిండు రెండురూపములును గలవని వాదించువార లట్టిప్రయోగములను మూఁటికొకటి గాక సరిసంఖ్యగలవిగా నొక్కవద్యమునందు భారతమున గనఁబఱుపఁగలరా ?

కావున భారతకవులు మూఁటికొకటి గా రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించి చెప్పినపద్యములలోఁ దమకు బాధకములు గా నున్నవదయులకు స్వవాదోపబలార్థము రేఫద్వయప్రాస మంగీకరింపనివారు కొందఱు రెండురూపములను గల్పించి రనియు సిద్ధసమాస మైనగరకంఠఁ జనుదాని కట్లు కల్పింప వీలు లేక దానిని గఱకంఠా యని దిద్ది నన్నయయందు దోషారోపణము చేసి రనియు నమ్మహాకవి యిట్టియపభ్రంశగ్రామ్యప్రయోగమును జేసియుండఁ జని యును మొదట సిద్ధశుద్ధసమస్తపదముగానే గరకంఠః డని యాతఁడు ప్రయోగించి యుండు ననియు నానన్తము.

కావునఁ బేర్చెన్నికఁగన్న యాంధ్ర మహాకవులు ప్రయోగములు కూడ మఱికొన్ని నిందుఁ దార్జాణముగాఁ జూపెదను.

కం. మాతాశినఁ గోపింతును, నీఱుగ శపియింతు రేము నీబొంట్లకు నీ

శూరతములు వెలుతురె మముఁ, గాఢియఁగానిట్లుపలుకఁగల్గరేయచ్యుల్.

(హరివంశము. ఉ. భా. 6. ఆ.) ఇందు మూఁటి కొక్కటి రేఫద్వయ ప్రాసమంగీకరింపఁబడి యున్నది.

కం. పోరామిచుట్ట మితఁ డని,హారిమి చెలికాఁ డనంగఁ గోరి వరుసగోత్రా

రి హరిబాంధవుల వేరేవ్వరన్ గుశలంబు లడిగెఁ బ్రియమెలరారన్.

(హరివంశము. ఉత్తరభాగము) వేరేవ్వరన్ అని నవ్వుడు ప్రాసస్థానమున వచ్చిన యారేఫముశకటరేఫము. రేఫముగా వ్రాయుట అచ్చుపొరపాటు కాన నిట మూఁటికొకటి రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించివ్రాయఁబడినది.

శబ్దరత్నాకరమందు “కారవులసేమ మెల్ల వేరేవ్వర నడిగె”నని భార తోద్యోగపర్వము రెడవయ్యాశ్వాసమం దున్నట్లు చెప్పఁబడినది. ఇక్కడఁ బ్రా

సయతికి రేఫస్వయ మంగీకరింపబడెను. వే అలఘురేఫముగానే వాడబడుచున్నది గాని అఘురేఫముగా వాడబడుచుంటలేదు.

కం. పెరజనులయందు విభునకు, నరయంగ వినోదమాత్ర మనురాగమెదం బారసిన యవ్వకు పలువురు, తరుణులయెడ రాగ మొకఁడుతాల్పుటతరుణీ.

(మార్కం. ఆ గి) పెర పరశబ్దభవము శకటరేఫముతము ఇట మూఁటికొకటి రేఫస్వయప్రాస మంగీకరింపబడినది. దీని నన్నయ “చటవి యొక చేతఁగూర్చుఁబెఱచేతగజం”బని శకటరేఫముగానే యాదిపర్వమునవాడెను.

మఱియును శ్రీచాదరీగారు “కవదోనలును గాండీచము నవలనిడంబను పు ముందర రదముడిగు”మని యిందు ముందర అలఘురేఫముగా వ్రాసిచూపెట్టిరి. శబ్దరత్నాకరమందు గురురేఫముతోఁ గూడిన ముదఱ కర్థములు వ్రాయుచు “రి మొదలు క. ముందఱరదముడిగుము భార- శల్య- ౨” అని యలఘురేఫముగా నుదాహరింపబడినది. ఇట్టి పరస్పరవిరుద్ధమునకు గారణమేమో?

శబ్దరత్నాకరమందు “క. ధరణిఁ గడుఁబేదవారును బురిటికి ఘృశతైల ధాన్యములఁ జెచ్చెరముం దరసంగ్రహింతు రవి మన కరుచుగ నతిసుర్లభంబు లర్థము లేమిఁ. భార. అర. రి ఆ.

చ. చిటుతతనంబునం దగవు చిత్తమునం దలపోయలేకముం

దఱ నటువోవ నిచ్చితి— భార ఉస్సో రి ఆ” యుదాహరణపద్యములు.

దీనినిబట్టి యెనఁ బైరితిని రేఫస్వయప్రాసమును భారతకవులు భారత ము దక్షక్షక్షక్షఁ బ్రయోగించినపద్యములు కల వనియు, దరువాత అఘ్న అఘురేఫప్రాసమైత్రి సంగీకరింపనివారు కొందఱు బయలుదేలి తమవాదము నెట్లులైన నిలువఁబెట్టికొనుటకై సాహసించి వానిని రెండురూపములు కల వానినిగా దిద్ది రనియు సిద్ధసమాసమైన గరకంఠఁ డనుచోట నట్లు సాధ్యపడ మీఁ గఱకంఠఁ డనిదిద్ది రనియు చాదరీగారు తెలిసికొనవలయును.

ప్రాణశబ్దభవము పాన మని శబ్దార్థచుద్రికలోను లక్ష్యీచారాయణీయము లోను దెల్పబడియున్నది. తూర్పుదేశమున పానాలనియ నాడుక గలదు. కుట్టుక శబ్దభవము గొడ్డ మగునుగాని ప్రాకుట్టుక శబ్దభవము ప్రాగొడ్డము కాదు. ఇందు రెండుపదములు కలవు. ఏకపదము కాదు. కాన ప్రాణశబ్దభవమైన పానశబ్దముతో కుట్టుకశబ్దభవమైన గొడ్డమును జేర్చి సమాసముచేయుట

నిర్బాధకము. పానగోష్ఠము నాచ్చి క మనవచ్చును. ఇట్లని నే ననుటవలన దోస మేమికలదో వారు నిరూపింపరైరి.

జీవగజ్జరు సాధింపక విడిచితి నని శ్రీచౌదరిగారు న న్నధిక్షేపించిరి. కవిత్వ యమువారి భారతమున నీప్రయోగము నాకుఁ గ్రాన్నింపలేదు. అందు వలన దానిని గూర్చి వాదించుట నిరర్థక మని యూరకుండురుగాక.

“అంతియె గాని చంద్రాభట్ట రామమూర్తిగారు వ్రాసినటుల నన్నయ భట్టు మొదలగుకవీశ్వరులకుఁ గళంకము వాటిల్లఁజేయుటకైఁ ఆర్యవ్యవహారం బుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు, అను సూత్రమును సూరిగారు వ్రాసియుండలే”దని చౌదరిగారు వ్రాసిరి. నేను సూరిగారు నన్నయభట్టు మొదలగుకవీశ్వరులకుఁ గళంకము దెచ్చిపెట్టుటకై ప్రయత్నించి రని యెచ్చటను వ్రాసియుండలేదు. కాని, వీరివాక్యములను బట్టి యావిషయ మిట వ్రాయవలసి వచ్చినందులకు విచారించుచున్నాను. సూరిగారు వ్రాసినయాసూత్రమువలనను దాత్పర్యము వలనను మనయాంధ్రకవులకును భాషకును గళంకము వాటిల్లుచున్నది.

“పెద్దలు వ్యవహరించినమాట గ్రామ్యు బయన గ్రహింపఁదగు నని తాత్పర్య”మని సూరిగారు వ్రాసిరి. పెద్దల ప్రమాదములు ప్రామాణ్యము లని సూరిగా రీసూత్రమును రచించి గనిన్నట్టము. కఱకంఠుడు మున్నగు నుదాహరణములు గ్రామ్యము లైనను గ్రామ్యము లనియు నట్టివి ప్రయోగార్హము లనియు నిందువలనఁ జేలుచున్నది. ఇట్టియవశ్రాశప్రయోగములను జేసినవారెవరు? నన్నయభట్టాదలు. ఇట్లనుటవలన నన్నయూదులకుఁ గళంకము వాటిల్లునా వాటిల్లదా యని చౌదరిగారి నడుగుచున్నాను.

ఇట్టివి గ్రామ్యము లగుటచే భాషకుఁగూడఁ గళంకమే భాషలో నిష్పగిదివి చేర్పవచ్చు నని తేలుచున్నది. అపభ్రంశప్రయోగములు పనికిరా వను వారు భాషోద్ధారకులా? పనికివచ్చునవారు భాషోద్ధారకులా?

ప్రమాద మెన్నఁడును బ్రమాణముకాదు. హేయమని నాయభిప్రాయము. అట్టి హేయము లగుగ్రామ్యములు సూరిగారిసూత్ర తాత్పర్యములను బట్టి గ్రామ్యము లని భ్రాంతికడవల దనియు గ్రామ్యప్రయోగములను గావ్యములందు రానియకుండనియు చౌదరిగారిని పాఠకమహాశయులను బ్రార్థించుచున్నాను. ఇంక సీసూత్రోదాహరణములను గూర్చి విచారించి చూచినయెడలఁ బ్రాగోష్ఠ మనిద్యగ్రామ్యములలోఁ జేర్చవలసినంత యావశ్యక మేలవచ్చునో

కారణము గ్రహించఁజాల మని మీరు సూరిగారితలంపును ద్రోసిపుచ్చిరి. కపిల గడ్డము మున్నగునవి సూరిగారు ప్రమాదమున నుదాహరించినట్లు సులభప్రాథ వ్యాకరణములను బట్టి తేలుచున్నది. ఇఁకఁ గఱకఁకుఁ డను ప్రయోగము నిం ద్యమనియు మిశ్ర బహువ్రీహియగుట దుర్ఘట మనియు మూఁటికొకటిగా గురు లఘురేఫప్రాస మంగీకరించినదృష్టచుగుగరకఁకుఁడను బ్రయోగమునే నన్నయ చేసియుండెననియు, దేలుచున్నది. ఇఁక శీవగజ్జియాత్ర మేసూరిగారిచ్చినయుదాహరణములలో నున్నది. దీనిని గవిత్రయమువారు భారతమునఁ బ్రయోగించి నట్లు కనఁబడుచుండుటలేదు. అందువలన నీయుదాహరణమునకుఁ బ్రాముఖ్యములేదు. కావున సూరిగారివ్యాకరణమున “ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబుగ్రాహ్యం”బనెను సూత్రమును దానివృత్తియునుదీసివైచినచో సూరిగారికిగాని నన్నయభట్టు మున్నగుమహాకవులకుఁ గాని భాషకుఁగానికళంకము వాటిల్ల దనియు మీఁదుమిక్కిలి వన్నె హెచ్చు ననియు నాయాశయము.

శ్రీ ర స్త్ర.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ప్రశంస.

పండితారాధ్యుల నాగభూషణము, ముప్పిడివరము.

- శా. శ్రీసంపన్నులు సద్బభుల్ సుకవితాశ్రేష్ఠుల్ సుధీశాలురుఁ
దానత్వంబు భజింపసాంపెనఁగు నీదర్బారు నేత్రోత్సవ
శ్రీసంధిల్లఁగఁ జూడఁగల్గె బరిషత్సమంతిసి నేటికిఁ
వాసింగాంచెను గోనసీమయు భవద్భద్రాగ మప్రాప్తిచేఁ.
- ఉ. పండితులుఁ గవీశ్వరు లపారసుధీఖనులుఁ విమర్శనో
ద్బుడకళాధురంధరు లుదారులు చాతలు నేతలండగా
నుండి భవద్యశంబున కనూనవికాసము గూర్చుచుండి ర
జ్ఞాండమునిండ నోపరిషదగబ ! భవత్సుకృతంబవర్ణ్యమా.
- చ. ఘనుఁడలపీఠికానగర కాంతుఁడు పోషణభారమూని నా
డనఘుఁడు రామయాభిమఁ డహర్నిశలుఁ బనిబూనిసేమముఁ
గనుఁగొనుచున్నవాఁడు; కవినాథులు పండితులెల్ల దాసులే
మని గొనియాడుదుఁ బరిషదంబరొ ! తావకభాగ్యమేనికఁ.

చ. ఎచ్చటనుంటోవో యెటుగరెవ్వరు మొన్నటిగాక నేటికీ
వచ్చితి వాండ్రదేశమున వాసముగైకొన సంకమీదట
హెచ్చిన దీక్షనీదు సుతులెల్లరచే బనిగొంచు సద్యశం
బచ్చుపడంగ సుస్థిరతనందెద వారవితారకంబుగన్.

సీ. ప్రకటించుచున్నావు ప్రాచీనకవివర, గ్రంథతంబుతామహా గ్రంథములను
వెలయుచుచున్నావు విధివశంబుననెల, పాలనశాసన ప్రతినిల్ల
ఖండించుచున్నావు గ్రామ్యవాదంబుల, దలయెత్తకుండ భూతలమునందు
సాగించుచున్నావు సర్వశ్రమలకోర్చి, ఘనమైన యాంధ్రనిఘంటురచన

గీ. జరపుచుంటివి దేశదేశములకేగి, యాంధ్రవాఙ్మయ వభివృద్ధినందనభల
ప్రతిసమంబును విమతనుర్వాదభూరి, గిరినికరశంబ! సాహిత్యపరిషదంబ!

ఉ. మున్నుచళుకృభూవిభుని పోషణమందున, రెడ్ల నాడు, వి
ద్యన్నతుడైన కృష్ణవసుధావరు పాలనమందు గన్నయా
వన్నెయు వాసియై దెనుగుబాసకు నెన్నటికైన నీదయా
భ్యున్నతి చేతనేగలుగునో పరిషజ్జనయిత్రి కన్పరక.

మ. తెలుగన్నక మొనమొన్నచాళ మిగుల ద్వేషించుచున్ వాదముల్
సలువజొచ్చిరి పెక్కుమంది యిపుడా సంరంభముల్వీగి య
త్యలఘుప్రాభవమందెనో పరిషదంబా! యాంధ్రమీ నీకుమా
రుల దీక్షాఫలితంబుగా; నసమశూరల్గారె నీపుత్రకుల్.

సీ. శ్రీమంతలార! మీచిరయశః ప్రదమైన, వితరణావేశంబు వెలయజేసి
కవితాజలార! మీఘనకార్యనిర్మాణ, కౌశలప్రాశస్త్య గరిమఃజూపి
విద్వాంసులార! మీవివిధవిద్యాసార, వేత్తత్వమెల్లను వెల్లడించి
సద్విమర్శకులార! విద్యన్నతంబైన, శవదీయ బుద్ధివైభవముఃజూపి

గీ. కాలవశమునఁ దొల్లింటికారవ ప్రకత్తులం గోలుబోయి మీపాలఁబడిన
యాంధ్రభాషాలతాంగిసాయఁబాసంగి, బ్రోవగదరయ్యమీరెల్లరునుగడంగి.

శా. బాలాగోష్ఠములెల్లబాసె; బడుచుం బ్రాయంబు బ్రాప్తించె; భూ
పాలంబమునుం ఘటిల్లె; కటువై స్వస్థాన మాంధ్రావనిన్
గాలుం బెట్టితివింక నీవు పరిషత్తత్వాణి! సాభాగ్యశో
భాలాత్మ్య విలాససంకదలచే పర్దిల్లు మేకాలముక.

(2) జయంతి స్వామినాయనగారు — ముమ్మిడివరం.

- సీ. శ్రీపీఠికాపురీభూపాలశేఖరం డుర్వి కైదండ నీ కొనఁగుచుండఁ
 గార్యనిర్వహణదీక్షదక్షుఁ డౌరామ యాస్యండు నీసేను మరయుచుండఁ
 వడ్డనీనునీమాశాలు తొలుతుల్ నద్భక్తి శుశ్రూష సలుపుచుండఁ
 గవిరాజు లెల్ల నీఘనయశశ్చంద్రికల్ నిఖిలదిక్రతుముల నింపుచుండఁ
 నాంధ్రదేశంబున నల్లుననఘులెల్ల, వివిధరీతుల నీ బుభిష్టకొఱకుఁ
 బాటువడ చుండనీకులోపంచికేమి? యాంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి!
- సీ. రాజన్మహారాజరాజేంద్రనాటివైభవము రాకుండునే? పరిషదంబ!
 తొలిరెడ్డిభూపాలకులనాటి యసదృశప్రతిభ రాకుండునే? పరిషదంబ!
 లలకృష్ణదేవరాయలనాటిమేటి యాదరణ రాకుండునే? పరిషదంబ!
 శ్రీతిమ్మజగపతిత్కౌతలేంద్రునినాటి పగువు రాకుండునే? పరిషదంబ!
 కాల మొకరీతి నేరికిఁ గడవఁబోదు, నేడు గాకున్న రేపైన నిశ్చయముగ
 మంచిదినములు నీకుఁబ్రాప్తిచితీరు, బ్రనిచులయశఃకడంబ! యోపరిషదంబ!
- సీ. సంతానకాంక్షి యైజలజసంభవుకృపకలనచేతను నిన్నుఁ గాంచినాడు
 కాంచు టాదిగనీకు మించువేడుకతోడ ఘనసంప్రదాయములఱపినాడు
 కఱపుటయేగాక కవిబుధాగ్రణుచే వివిధశాస్త్రముల నేర్పించినాడు
 నేర్పించుటయేగాక నిఖిలదేశాధీశ దీవ్యత్సభలఁ గీర్తి చెచ్చినాడు
 చేయవలసిన దంతయుఁ జేసినాడు, వృద్ధుడై నాడురామయాభిధుండునేడు
 ప్రాజ్ఞవిప్రును; దగినభూభర్తననసి, సౌఖ్యముల నందుమీ! పరిషచ్చభాంగి!
- గీ. కోవిదారామసీమ, మాకోససీమ కరుగుదెంచితి మోదుభాగ్యంబుకతనఁ
 గైకొనఁగదస్తుమూయిచ్చుకాస్తలివియెభవ్యపద్మప్రసూనముల్ పరిషదంబ!
- గీ. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి! నీకునినఁగొల్చునద్భుతానీకమునకు
 నిఖిలశుభములనొసఁగినిర్ణద్రకరుణ, నెలమిరక్షిం దుఁగాతమక్తీశ్వరుండు.

(3) దువ్వూరి కామేశ్వరరావుగారు — శాసనపల్లిలంక.

శ్రీమత్సండితమండితం బగుచు వాసిం గాంచి పుణ్యావగా
స్తోమానూనమహోదిధాన మగుచుకొ సాంపారు నేసీమ ని
స్సీమశ్రీ నలకొనసీమ యిటు నేన్ నేవింపఁగాఁ గల్గె భ
వ్యామేయోన్నతి వందుచుం బరిషదంబా ! యింక వర్ధిల్లుమా.

సీ. రాజితశ్రీమహారాజరాజనరేంద్రు నాస్థానమున మహాయశము నంది
యనవేమభూపాలుఁ డాదిగాఁగల రెడ్డిరాజులచే నాదరణ వహించి
యాంధ్రభోజఖ్యాతి నధిగమించిన కృష్ణరాయలచేత గౌరవము వడసి
యానందగజపతియైనాథుపోషణంబున బెంపుసొంపును బొందఁగల్గి
దినదినాభివృద్ధి దీపింపఁగా నేటి, దనుక గీర్తితోడఁ దనరుచుంటి
వంది రింకఁ జేతి కనుకూలు రాసుతుల్, ప్రణతకవికదంబ ! పరిషదంబ !

చ. దినదినగండ మన్న గతి తేటపడంగ నదేమిపాపమో
దినమున కొక్తగండ మయి దీప్తినిసంపఁగఁజేయఁబూనసి
కును బ్రతిభావిశేషకవికుంజరు లైనభవత్రనూజు లా
ఘనతరదుర్దశల్ దొలఁచి కావరొకో పరిషత్పతీమణీ !

సీ. పట్టినకార్య మేపట్టున జయముచేఁబెంపారు నన నింటిచేరె సాక్షి
మాతృభాషాసక్తి మహితమంచు వచించనాంధ్రవిజ్ఞానమే యధికసాక్షి
సంస్కృతభాషావిశాలపోషణసమాసక్తి కీపురపాఠశాల సాక్షి
నకలవిద్వత్తపీశానాదరణచే నెసంగు ననంగ నీసభయె సాక్షి

గీ. యట్టియనఘాత్తుఁ డైన జయంతిరామ
యార్యుఁ డేటఁ బెద్దకొమరుఁడై యలరుచుండ
నెందు నభివృద్ధియే కాని యేమిలోటు
వఱలఁగల దమ్మ నీకు నోపరిషదంబ !

చ. జననము నందినందులకు సార్థకమౌ జననీపదాబ్జముల్
మనమున నిల్పి నేవలు సమంచితభక్తిఁ బొనర్చుచుంట గా
పున భవదీయగర్భమునఁ బుట్టినయర్చకుఁ డైననెను నీ
కును దగఁ బుచ్చుములు గూర్చెదఁ గైకొను మప్సన్మిమై.

భాషాయోషాసౌప్తవము.

— క్రొత్తపల్లి సుందరరామయ్యగారు, ఏలూరు. —

- ఉ. ప్రాణము లైదిటిం బిగియఁబట్టి, యిటట్టును లాగు నర్థపుం
బ్రాణము లొక్కరెండు నడముం గలియం గడువంగి తూలుచుం
జేనెడు మడ్డయెత్తు గలచెప్పలతోఁ దలబర్చు వెల్లనా
నాననసీచుతోఁ బలుకు నాంగ్లకళాలలనం గనుండజే ! 1
- చ. స్థిర మని నీదుతేఱి రచించుపదంబులయందుఁ గల్గు న
క్షరములు నీదునోటఁ బలుకంబడ వాంగ్లకళావధూటి! య
క్షరములు కావు కా వవి భృశఁపుక్షరంబులు గాని, ఋత్వమున్
సరియని రేఘఁజేసి కొన సంస్కృత మాదువె! యెన్నిభంగులకా. 2
- గీ. ఊరియందఱిదొకదారి యులిపిసెట్టి, దొక్తదారి యు నన్నట్టు లుర్వి నొరగి
పుట్టచేయివాటాబుగాఁ దుట్టుచునుచుఁ బాటుమలకపలుకునవలారతనము
క. పలువంకరటికరనడ, కలును, నొడలిమచ్చలును, వికారాకృతియుం
దలము న్నజలుఁగుడుప్పటి తొలిచూపులుఁ దురక బాసతోయ్యలిక తగున్.
- గీ. పంటిక్రిందికి యవలగపడకయుంట
నోయనుచు మాటమాటకు వాయిఁ దెలిచి
యటచుచుం బికిరమైత్తు నతివఁబోలె
నుత్కళకళావరారోహ యొటపుజూపు. 5
- చ. పలుకంగ న్రాయ గష్ట మగువర్ణముతోడఁ గళంబు దాటి గుం
డెలకును నాభికిం గలసశీక బిగదట్టుచు వర్ణభేదముం
దెలియని గంద్ర గోళము ప్రతిస్రతులం దొలి వేయనేమొ నాఁ
బలుకుచు వచ్చు నీయటవబాసపడంతియలంత వింతయా. 6
- గీ. కృష్ణకుం గ్రిష్ణ ముంచు మాతృపదశుద్ధిఁ
దొలఁచి నాల్గ చివరపల్లుతోడ హృదయ
గతముఁగానీక యటవాయి నతుకువెట్టి
యటవఁ నటవఁబు నాఁబడె నటవబాస. 7
- క విడువని జడముడి తలయును, నడువడి వ్యత్యస్తమునుఁ గణఁతబొట్లుఁ గడు
న్నడయాడుగోచిగల కన్నడబాసపొలంతి తీరు 'నాఁ' గవఁ దెలియక. 8

గీ ఆంధ్రభాషావధూటి యొక్కూర మిత, పూననె చి చరించునుగాని దానఁ
దనకుఁ దలవంపు లంచును దలఁపఁబోదు

బాగు! భళిర! కర్ణాటభాషావధూటి

9

చ. అవయవసౌష్ఠవంబు నిడు నక్షరమాలలఁ గంతమందుఁ దా
లుపులను దంతసీమ నెదఁగోపల నాఁదల నూష్మనాసికో
వ్తవిశతి వెల్వరించు చనిశంబును దత్తుచుమాత పయ్యెదన్
హవణిలలాగుచుం దిరుగు నాంధ్రకళారమణి న్నుతించెదన్

10

శా. వ్రాయంజాలిన వారలుండినను ద్వ్యర్థశ్లేషకావ్యంబు లెం
తేయోగ్యక్రియః బల్కనేర్చెదపు, సాధ్వీ పాకమందైనఁ బ్ర
జ్ఞాయుక్తంబుగ నీవచస్సరణి విశ్వస్తుత్య మో యాంధ్రభా
షాయోషామణి! మాతృభక్తి యరయ స్సర్వంబు నీసామ్యగున్.

11

ఉ. నాల్లఁ గదల్చుకుండ రదనచ్చదరక్తియ ముద్దులొల్లఁగాఁ
బల్ల నిరోవ్యవధతిని బల్చిన నేకలిపి న్వదించినం
బల్చిన వల్లె యర్థమును భావము భేదము సెందఁ బల్చినం
బల్చిక వేయియఁ దెనుఁగుబాసవడంతుక యెంతదానవే!

12

ఉ. వాసిని గన్న నీదగునువర్ణశరీరమునం దొకించుకే
దోసము గల్లు నన్న కనుదోయిది దోసముగాక నీదియే
బాసలయందునం దెనుఁగుబాసయె లెస్సని నీముఖంబునన్
వ్రాసినవాడు బ్రహ్మ యనవచ్చు నిజంబుగ నాంధ్రసత్త శా!
పుట్టిననాటఁగోలె బహుభూములఁ గ్రుమ్మరి ప్రాణవౌచు నీ
విట్టులు పుట్టినంటఁ బరునేడవయేటి జయంతివేడుకం
జట్టము లుబ్బజేయఁగను జూచితె! యాంధ్రకళాసభాసతీ!
పెట్టుము ముక్తిభిక్షువు గవిప్రకరంబుల కందు వీఁగఁగన్.

13

14

క. ఊణముక్తిశ్వరముననిన్, బ్రణుతించిన వేలచెప్పువలయు నెవి ద్వ
జ్జనములభాగ్యము, వికృతిక, గణియింపదుగాక! నుడువఁగా శక్యంబే? 15

ఉ. నీవరయంగ దేవతపు నీదజయంతి సరుఃబు లెన్నఁగా
దేవనమంబు లీతెలుఁగుదేశము నీయది యాంధ్రరామ! నిన్
బావనఁ గాంచి పెంచెను భవజ్జరముత్రికవంగవృద్ధ, భా
షావిషయప్రచార మిఁక సర్వము నీవ యెఱింగి చేయుమా!

16

ఁడు

జయంతి రామయ్యవంతులుగారు. బి. ఏ. బి. ఎల్.

“డు, ము, పు, లు ప్రథమ” యని మనము బాలవ్యాకరణములోఁ జదివి యున్నాము. ఇందు డువర్ణకము మహదర్థకప్రథమావిభక్త్యైకవచనప్రత్యయము. అనుస్వారపూర్వకమును. అనుస్వారము పూర్ణ మనియు, ఖండమనియుఁ దెలుఁగులో రెండువిధములు. నిండునున్న పూర్ణానుస్వారరేఖ. అరసున్న యర్ధానుస్వారరేఖ. తాటియాకులపుస్తకములలోఁ గాని పూర్వశాసనములలోఁ గాని యర్ధానుస్వారరేఖ యెక్కడను గనఁబడదు. నిండునున్నయే కనఁబడుచున్నది. దానిని సందర్భోచితముగా నొకచోటఁబూర్ణముగానునొకచోట ఖండముగాను నుచ్చరింపవలయును.

క. “ ఆకరికాలనరేంద్ర ప్రాకటవంశమునం బుట్టె భాస్కరకులర

త్నాకరచంద్రుండు రిపునృప | భీకరుం డధికుండు చోడవిజ్ఞన బిరుదై”

ఈపద్యములో ‘వంశమునం బుట్టె’ ‘చంద్రుండు’ ననుచోలుల రెండవ యనుస్వారమును ‘భీకరుం డధికుం’ డనుచోట మొదటి యనుస్వారమును దేల్చి పలుకవలయును. అట్లు పల్లవిచో ఛందోభంగ మగును.

ఇంతకంటెను వ్రాచినము లగుశాసనములలో బిరుదువునకు బదులుగా ననునాసికాక్షరములే కనఁబడుచున్నవి. అనఁగా ననుస్వారమునకుఁ బరమం దున్న వ్యంజన మేవర్ణములోనిదో యావర్ణములోని యంత్యాక్షరము కనఁబడుచున్నది. కట్టిళ్ళి, తమ్ముణ్ణి, అస్తయేనియు, అశ్వమేధముప్పలముప్ప-ఇత్యాది రూపములు కానవచ్చెడివి. ఈరూపములను వీనిపౌర్వాపర్యమును బట్టి చూడఁగాఁ దెలుఁగులో ననుస్వార మని వాడఁ బడుచున్నది వర్గాంత్యానునాసికాపరరూప మనియు, అది తొలుత ననునాసికాక్షరముగానే వ్రాయఁబడుండి కొంతకాల మైనపిదప సౌకర్యార్థము బిందురూపముగా వ్రాయఁబడి యె ననియు నాబిందువు తొలుతఁ బూర్ణముగానే యుచ్చరింపఁబడి రాను రాను లాఘవార్థము దీర్ఘముమీద నిత్యముగాను ప్రాప్త్యముమీద వైకల్పికముగాను దేల్చి పలుకఁబడసాగె ననియు, దీనివలననే పూర్ణార్ధానుస్వారభేద మేర్పడె ననియుఁ దేలుచున్నది. వర్ణక్రమములో ననునాసిక మేష్ఠానమం దుండెడిదో దాని కాదేశముగా వచ్చినబిరుదువు కూడ నాస్థానమందే తొలుత

నుండెడిది. వాడు యగుచోట డువర్ణము నెత్తిమీద చుండెడిది కొంతకాలము నకుఁ గొంచె మెడనుప్రక్కకు జరిగి యుండి మఱికొంతకాలమునకు నివ్వ డున్నట్లు పూర్వాపరాక్షరములు రెంటికి నడుచుఁ బ్రవేశించినది. వాణ్ణి వాడు, వాడు, వాండు. ఇది యనుస్వారరూపావతారక్రమము. మఱియుఁ బూర్వానుస్వారరేఖ తొలుత చాగరలిపియందువలెఁ గేవలబిందు (బొట్టు) రూపముగా నుండి పిదప నిప్పటి నున్నగామాఱినది. ఆనున్ననడుమను నిలుపుకొని రెండుసమానభాగములుగాఁ జేల్చుగా నండలి యెడమభాగ మర్థానుస్వారరేఖ యైవది.

దీనిసంతను బట్టి చూడఁగాఁ దెలుఁగులోని యనుస్వారము నిజముగా హల్లుగాని యచ్చుకాదని స్పష్టపడుచున్నది. బిందుయతులు, అనుస్వారసంబంధియతులు, అనునాసికాక్షరయతులు ననువ్యంజనాక్షరయతు, లీయర్థమును దృఢపఱచుచున్నవి. ఇది యిట్లుండఁగా నితీసలి లాక్షణికులు అనుస్వారమునుస్వరముగాఁ బరిగణించుట రూపమునం దిది సంస్కృతములోని యనుస్వారమునుబోలియుండుటవలనఁ గలిగిన ప్రమాదముచేత నయి యుండవచ్చునని యూహింపవలసి యున్నది. ఇంకొకటి అర్థానుస్వారమే ప్రథమరూప మని యున్నది ప్రాస్వయమీద వైకల్పికముగాఁ బూర్ణమగు ననియుఁ జెప్పెడి లాక్షణికమతము గూడఁ బొరపాటని తేలుచున్నది. ఇది యనుస్వార విచారము.

ఇక డువర్ణకస్వరూప మెద్దియోచూతము. పుస్తకములలో నేమి శాసనములలో నేమి యీయాక్షర మిప్పటివలె డువర్ణకముగానే కనుపట్టుచున్నది. కాని, కొంతకాలముక్రిందట, కడపమండలములోఁ గనిపెట్టబడిన యతిప్రాచీనాంధ్రశాసనములు కొన్నింటిగో డకారమునకు బహుళుగా శకటరేఖము వంటి మఱియొకయక్షరమును దానికీఁబూర్వము తృతీయానునాసికమునకు, బదులుగాఁ జతుర్థానునాసికమును, అనఁగా స్థు అనురూపము గనుపట్టుచున్నవి. ఉదాహరణములు.

౧. దీని లచ్చువాస్త్ర పచ్చయహాపాతకన(ంయుక్తు) స్తగుక (క)

౨. (దీ) ని రక్షిల్పి కట్టి (పి) వాస్త్ర అస్వమేధమబ్జన పల్లమ్ము కాల్పినీ (క)

(క) నాయొద్దనున్న యొకకలాశాసనప్రతిని బహు, దీనిపై గ్రామముపేరు లేదుగాని కడపమండలములో, బ్రాహ్మటూతాలూకాలోని, అరకటనేమల గ్రామములో నీశాసనము దొరకినట్లు జ్ఞప్తి కలదు.

3. దీనికి వక్రంబు వచ్చువాస్తు కచ్చుచుహాపాతకస (ం)యుక్తుష్ట గౌ (చ)
౪. దేవస్వంబులచ్చుంబు గొన్నవాస్తువారివాశిష్టద్విసప వంబుగొన్నవాస్తు(ట)
5. నూటయొలుబొత్త ఇడ్డనమయంబున (త)
౬. యస్తయోయు తొగొన్నవాస్తు నిచ్చినవాస్తు చెడువాస్తు (త)
౭. శత్యాదితుస్తు (సత్యాదిత్యుండు.) (వ)

ఈ శాసనములు చాళుక్యరాజులనాటి శాసనములకంటెను బ్రాచీనములయి యిప్పటి కించుమించు పదునాటు గువందల సంవత్సరముల నాటివని చెప్పఁదగియున్నవి. ఇవి యచిరకాలములోనే ప్రకటింపఁబడును. దీనిస్వరూపము నిర్ణయించుట కితరభాషాసంప్రదాయము లేమైన నుపకరించునేమో యని విచారింపఁగా ద్రావిడభాషలోఁ గొంతయూధారము దొఁకినది. ఈభాషలోఁ గెండురేఫలుగలవు. ఒకటి మనలఘురేఫమువంటిదే. అది కాక గురురేఫ మొకటిగలదు. ఇది యరవభాషకు విలక్షణ మైనదనియు, దీనికి సరియగునక్షరము తెలుగులోఁ గాని కన్నడములోఁ గాని లేదనియు, దెలుగులోనివి సాధారణముగా డకారముగామాటుననియు కాల్డ్వెల్ (Caldwell) గారిసిద్ధాంతము.

“Neither the Telugu nor the Canarese possesses the Tamil *r*’.

“The same Consonant which is *r* in Tamil, is generally *d* in Telugu and always *l* in Canarese.”

అరవములో గెండు సకారములుకూడఁ గలవు. అం దొకటి యీగురురేఫకుముందే వచ్చును, గాని దానికి అన్నగరము (అకారసకారము) అని పేరు. ఈ సకారఅకారములు కూడినప్పుడు వాని సంయుక్తోచ్చారణములో డకారో

(చ) కడపమండలములోని అరకటవేములలో చిష్టాలయములోనున్న యొక తాతిమీఁదిశాసనము (1906 సంవత్సరములో శాసనాధికారులు సంపాదించిన శాసనములలో 474 సంఖ్యగలది)

(ట) కడపమండలములోని పెద్దముడి మనగ్రామమున శివాలయములో నొక శిలాస్తంభముమీఁద నున్న శాసనము (1905 వ సంవత్సరములో శాసనాధికారులు సంపాదించిన శాసనములలో 851 సంఖ్యగలది)

(త) ట సంజ్ఞ శాసనముగల తాతి యడుగుభాగమునఁ జెక్కఁబడి యున్నది.

(వ) కడపమండలమునందలి మాలెపాడుగ్రామము పడమటనూతనమీఠమందున్న యొకతాతిమీఁద నున్నది. Epigraphia Indica. పత్రిక ౧౧ సంఁకలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

చ్చార్ణ మొకటి యంతర్భూతమై వచ్చును. ఒప్పు, పెన్సి యనునవి సరిగా నుచ్చరించునప్పుడు ఒప్పు, పెన్సి యగును: వాండు అను మన తెనుఁగు సర్వనామమునకు ద్రావిడరూపము అవన్ అని వర్ణప్లుతీన్యాయమున మొదటి అకారము వకారమును దాటి యీవలకురాఁగా వాఁ అను రూప మేర్పడినది. దానికి నకారయుక్తగురురేఫమును జేప్పినచో వాస్తు అను రూపము సిద్ధించును. ఈశబ్దముకొంతకాలమీరూపముననుండి క్రమక్రమముగా నందలి రేఫోచ్చార్ణము లొపించుటయు డకారోచ్చార్ణము స్ఫుటపడుటయు, దాని కను రూపముగా దంత్యనకారము మూర్ధన్యకారముగా మారుటయుఁ దటస్థింపఁగా వాణ్ణు అనియు, తేల్చివలుకుటచే వాఁడు అనియు రూపము లేర్పడినవి. ఇట్లే ఎనమండ్రు రూపముగూడ సాధించునది, వాస్తులోని చివరిహల్లు డకారమే యనుకొనరాదా యని కొందఁ ఆనవచ్చును. ప్రస్తుతశాసనములు కొన్నింటిలో విలక్షణమైన డకారరేఖ వేఱుగ నుండుటచేతను, రేఫకు ముందున్న నకారము దంత్య మగుటచేతను నట్లనుట కవకాశము కనఁబడదు. ఈయక్షరము బండితాను గొంతవఱకుఁ బోలియున్నను రెంటికి నాకారమందు భేదము కొంత యగపడుచున్నది. ఎఱుబొత్త యనునప్పు డీవింతయక్షరమును శకటరేఫయుఁ గలిసియున్నది. కాని వాని యుచ్చార్ణములు వేఱు. కావున నీయక్షరములు రెండును వే అని చెప్పఁదగియున్నది. ఈరెం డక్షరములయొక్కయు డకారమయొక్కయు శాసనస్థరూపము క్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి.

ఆంధ్రమందలి మహదర్థక ప్రథమావిభక్త్యైకవచనప్రత్యయ మగు బిందు పూర్వకడువర్ణకముయొక్క ప్రథమరూపము ద్రావిడభాషలోని అన్నగరపూర్వకగురురేఫ మనియు, ఆ నకారరేఫల యుచ్చార్ణములతో డకారోచ్చార్ణముగూడ సమితితమైయుండె ననియుఁ గ్రమముగా నీమూఁ డుచ్చార్ణములలో రేఫోచ్చార్ణము లొపించి డకారోచ్చార్ణము స్ఫుటమగుటవలన, జతుర్థాంతస్థమైన నకారము తృతీయాంతస్థముగా మారిన దనియు, నీయంతస్థము లేఖనసౌకర్యార్థము బిందురూపము ధరించినది యనియు నీబిందువును దేల్చివల్లుటచేత నర్థానుస్వారోచ్చార్ణము కలిగిన దనియు, దీనివలన వాస్తు అనునది క్రమముగా వాణ్ణు, వాండు, వాఁడుగా మారిన దనియుఁ చెలుఁగులోని యను స్వారము నిజముగా హల్లుగాని యచ్చుగా దగయు నీవ్యాసము ఫలితము.

శాననము.

౧

అ
ఆ

ట

థ

ద

శకటరేఫము.

౨

ఱ

”

ల

ళ

ఱ

వింతయక్షరము.

౩

ఱ

ఱ

ఱ

ఱ

దశరము.

౪

ఱ

”

”

ఱ

ఱ

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తి వికాసములు.

యాయూజ్ఞి వేంకటపీఠరాఘవాచార్యులుగారు.

(ఆంధ్ర) గీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుడు ; విజయనగరము.)

విజ్ఞ. పి.

సంస్కృతసాహిత్య పరిషత్తార్వద్రష్టులును గావ్యతీర్థోపాధిభాదులును, వంగగీర్వాణాంగ్లేయు సాహితీసంపన్నులును, మన్మిత్రనత్తములు నగు శ్రీ చిన్తాహరణచక్రవర్తి (M. A.) గారు “భారతీయేతిహాసత్రైమాసికపత్రిక” (“Indian Historical Quarterly” Vol. III. No. 2. June 1927 Calcutta) లో “Origin and Development of Dutakavya Literature in Sanskrit” అను శీర్షికతోడను, సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్పత్రికలలో (Vol. VIII. No 10; Vol. X No. 4 August 1927) “దూతకావ్య”మను శీర్షికతోడను సర్వోత్తమవ్యాసములం బ్రచురించియుండిరి. నావ్యాస మావ్యాసములకు (ముఖ్యముగా నాంగ్ల వ్యాసమునకు) నాంధ్రీకరణము. వారియనజ్ఞుననుసరించియే నేనీవ్యాసమును వ్రాసియున్నాను. ఈవ్యాస మొక్కరసికునకైనను సారస్వత పిపాసను గొంతవఱకైనఁ దీర్చుజాలినచో నీయనువాదకర్త ధన్యుఁడు.

‘ * ’ ఇట్లులు గుర్తింపఁబడిన వ్యాసభాగములు శ్రీచిన్తాహరణసూరి యాంగ్ల వ్యాసమున లేవు. అవి యనువాదకారునిచే నిందుఁ జేర్పఁబడినవి.

*దూతకావ్యములు (సందేశ కావ్యములు) సంస్కృతసారస్వతమునఁ బ్రధానస్థానము నలంకరించును. ఈసందేశ కావ్యములు, వంచకముల, అష్టకములు, దశకములు, శతకములవలెనే గీర్వాణసారస్వతరత్నాకరమునఁ బట్టిరిసోద్రేకపూరితకావ్యరత్నముల (Lyric) వైరశ్యముం జాలవఱకుఁ బూరించును. కాని యీవిషయకావ్యము లన్నిటియందును “దూతకావ్యము” లే యత్యున్నతపదము నలంకరించును. ఏలన, నివి యత్యున్నతకవితాభావభాసురము లై, నాయి

*ఉత్తరహిందూస్థానమున మేఘసందేశమువంటి కావ్యముల ప్రతులన్నియు “దూత” పదయుక్తము లగుటచే నీకావ్యములకు “దూతకావ్య” నామ మొసఁగఁబడినది దాక్షిణాత్యపురులలోఁ బ్రాయికముగ నీకావ్యములు సందేశబ్రతుక్తములు. ఉదా. హంససందేశము, మేఘసందేశము. సందేశకావ్యములందు యిట్టికావ్యములు వ్యవహరింపఁబడి చుండెడివి ఉదా. “విద్యుత్ప్రత్యైబహురసగుధాన్యస్థిసందేశకావ్యమ్.” సుభగసందేశము. కడపటి శ్లోకము.

కానాయకవిప్రలంభశృంగారవర్ణనాత్మకము లగుటచే నతిమార్మిమనోహరక వితాసారభసంపన్నము లై యలరారుచున్నవి. ఇందు విరహవేదనాదోదూయ మానమానసులగు నాయకానాయకుల హృదయవేదన గుండె నీరైపోవునట్లు వర్ణింపఁబడెను. ఇట్టి కమనీయకవితాసుధనే కదా రసికాభియాసాన్నిధించును ! మఱియు నీదూతకావ్యములలో నాటిభారతవర్షమునందలి యాయాచటణము లభివర్ణింపఁబడియుండుటచే నీకావ్యములప్రాధాన్యము మఱిత యతిశయించు చున్నది. అందుచేనీకావ్యములయుత్పత్తిపరిణామచరితము నించుక యరయుట యవసరము.

అనేకవిద్వాంసులు వారికిఁ దెలిసిన దూతకావ్యముల ప్రణాళికలను వ్రాసిరి. మహారాజరవివర్ణ మలబారుదేశమున రచింపఁబడిన *యాలుదూత కావ్యములం గూర్చి యుల్లేఖించెను. ఆఫ్ఘెట్ అంతర్వాణి (Prof. T. Aufrecht) వీనికంటె భిన్నములగు †పది దూతకావ్యములఁ జేర్చొనెను. పండి తమనోమీహనచక్రవర్తి యీరెంటిని గలిపి ‡పదునాలు దూతకావ్యములఁ జేర్చొనెను. బహుకాలగవేషణాఫలముగ నాకు లభించిన యేఁబడి దూతకావ్య ములఁగూర్చి యిట ముచ్చటించెదను. మఱియు మన తీక్షణశోధనాతీతములై, యసూర్యంపశ్యము లగుకొన్ని దూతకావ్యము లుండియుండు నని మున్ముండు గోచరించెడిని.

— సముపబ్ధ దూతకావ్య పరిగణనాభివర్ణనములు —

దూతకావ్యముల యుత్పత్తికి నిదాన మేదియో, యవి యే యేమార్గముల నభివృద్ధి నందినవో యరయుటకుఁ బూర్వ మివాఙ్మయశాఖయొక్క యతిహాసమును సింహావలోకనన్యాయమున యధామతి సరయుట సమంజ సము. ఇందుఁ జెక్కుకావ్యముల కాల మిదమిత్థ మని నిశ్చయింపఁబడమి నీకావ్యనామములఁ గాలక్రమానుసారముగఁ గూర్చుట దుశ్శకము; అందుచే నిట నీకావ్యనామము లకారాదిగాఁ గూర్పఁబడినవి. కావ్యములోని వృత్తవిషయము ప్రాయఁబడనియెడల నాకావ్యము “మద్దాక్రాంతా” వృత్తమయ మనియే యెఱుంగునది. నామమాత్రావశిష్టము లగు కొన్ని కావ్యములయెడ నిది వర్తంపదు.

* Journal of the Royal Asiatic Society. 1884—401 పుట.

† Z. D. M. G. Vol. 54. p 616.

‡ Journal of the Asiatic Society of Bengal. 1905. p 42.

I. ఇంద్రదూతము*:—చింతయనిజయగనికృతము.

తద్విరచితేతరగ్రంథములు:—కల్పసుఖాధిక, హైయలఘుప్రక్రియ + (1710 V. S.) లోకప్రకాశము [*బృహత్తథానుంజయి, కవికంతాధరము, ఐద్యకాదంబరి మొదలగు ననేక కావ్యములకు నిర్దేశయగు డేమేన కవీంద్రుని కంటే భిన్నము, కాశ్మీరదేశోత్పన్నము మాహాజహాన సమకాలీనుడు నగుడే మేనకవిచక్రకృతమగు “లోకప్రకాశము” మఱియొకటి కలదని యెఱుంగునది. చూ. నిర్ణయసాగరయస్థాయిముద్రితమగు “కథాసరిత్సాగర” పీఠిక. 3 వ పుట*] ఇంద్రదూతమునందు 131 శ్లోకములుగలవు. జైనుఁడును యోధాపుర (Jodhpur) నివాసియు నగు నీకవి, సూరతునగరమున నున్న తన మతాచార్యునికి దా సతిమాతృభక్తిశ్రద్ధలతో జేయుచుండు మతప్రచారవృత్తాంతమును జంద్రుని సందేశహరునిగా జేసి యభివర్ణించుట యిదలి యతివృత్తము. యోధాపురమునకు సూరతునగరమునకు నడుచుచుండు జైనదేవాలయములు, జైనపుణ్యస్థలములు నిందత్యంతమనోహరముగ వర్ణింపఁబడియున్నవి.

II. ఉద్ధవదూతము†:—మాధవశర్వనిర్మితము.

ఇందు 141 శ్లోకములు గలవు. శ్రీకృష్ణుఁ డుద్ధవుని గోపికలయొద్దకు దూతగాఁ బంపుట, ఉద్ధవుఁడు తమ గోపికలకుఁ దెలిపికొనుట, వారు తమ గుర్భరవిరహవేదనము వాతనితోఁ జెప్పికొనుట, ఆతఁడు శ్రీకృష్ణసందేశముం జెప్పి వారి ననునయించుట యిది దభివర్ణితములు. ఈయతివృత్తమే భాగవతమున (10 స్కం. 47 అ) గూడఁ జూడనగు.

* మాధవశర్వ శ్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దాంతమున విలసిల్లి యుండెను. ‘ఉద్ధవదూత’ లిఖితప్రతులలోఁ బ్రాచీనతమును తలితనగరము (Talita) ననున్నది. ఇది 1742 వ శకవత్సరమున లిఖితము. ఈకావ్యము కాళిదాసమేఘ

* కావ్యమాల. 14 వ గుచ్ఛము. 40—60 పుటలు. (బొంబాయి) † Dr. Belvelkar) ‘Systems of Sanskrit Grammer,’ p. 79.

† i Dr. John Haeberlin's काव्यसंग्रह (A ‘Sanskrit Anthology’ being a collection of the best smaller poems in the Sanskrit language) pp. 348 ff. W. Thacker & Co., Calcutta. 1847; (ii) “కావ్యకలాపము” హరిదాస పీఠపన్థ్యప్రకటితము. (బొంబాయి, 1864), pp. 59 ff; (iii) “కావ్యసంగ్రహము” భావన చన్ద్రబసక్ ప్రకటితము (కలకత్తా, 1874) pp. 145 ff., (iv) “కావ్యసంగ్రహము” (ప్రథమ సంపుటము) నాగన్ద విద్యసాగరభట్టాచార్య ప్రచురితము (కలకత్తా; 1888.) పుటలు 581—595.

దూతకు సీచానుకరణము. ("It is a slavish imitation of the Meghaduta")

—Vide Sriman M. Krishnamacharya's (M. A., B. L.,) "The Classical Period of Sanskrit Literature." p. 127.

III. ఉద్భవసంస్థాపకము*:—శ్రీరూపగోస్వామికి నారోపితము.

ఇది 138 శ్లోకపరిమితము. ఇందుగూడ మధురానగరమునుండి శ్రీకృష్ణుడు, గోకులవాసినులగు గోపికలయొద్ద కుద్ధుని దూతగా బాపుట వర్ణించు బడియున్నది. ఈకవి క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్దిలో జీవించియుండినను. ... గదేశీ యుడును, వైష్ణవమతసంస్థాపకము నగు శ్రీ చైతన్యస్వామియొక్క సన్నిహితశిష్యులలో నీతఁ డొకఁడు. వైష్ణవమతము నవలంబించుటకుఁ బూర్వమితఁడు కాడదేశాధీశుని (Allauddin Hussain Shah) సంస్థానమున రాజకీయోద్యోగిగా నుండెను. నూతనమతస్వీకరణానంతర మితఁడు తన యాచార్యుని మతము నత్యంతాభినివేశముతో నదటకు బోధించుచు దన్తతప్రతిపాదకము లగు ననేక గ్రంథరాజముల నిర్మించెను ఈతని గ్రంథము లన్నియుఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగు కావ్య, నాటక, లంకార, నాట్యశాస్త్ర, శాబ్దశాస్త్ర వేదాంతశాస్త్రరూపము లయ్యు, నేకసూత్రగ్రంథ వివిధసూత్రములం బోలి, యాతని నూతనమతతత్త్వములం బ్రబోధించును. ఈవిషయమున నీ కవితల్లజుడు, సర్వతంత్రస్వతంత్రులును, గవితార్థికసాహులును, వేదాంతదేశికులు నగు వేంకటేశ (వేంకటాచార్య) విద్యత్త విశిరోముఖి, దలపించుచున్నాడు. అప్రతిమ ప్రతిభాభాసురులును, సర్వంకషప్రజ్ఞాధురంధరులు, నగు నీవేదాంతదేశికమహాదయులు తమయావద్గ్రంథముల విశిష్టాద్వైతవేదాంతశాఖ యగు "వడగలసాంప్రదాయప్రతిపాదకములుగా విరచించి దన్తతము నుద్ధరించెను. ఇట్లులే శ్రీరూపగోస్వామి గ్రంథము లన్నియు వైష్ణవమతప్రబోధకములు.

* "Rupa is a true poet and his verse is always of an unstrained construction. Long compounds do not mar the effect of easy intelligibility. Not unfrequently his poetic fancies are good and fresh, and his lines have an air of simplicity around them." ("A History of the Classical Sanskrit Literature" by Mr. M. Krishnamacharya, M. A., B L, pp. 105—1906)

* (i) Haeblerlin's "Sanskrit Anthology," 323—47; (ii) 'కావ్యసంగ్రహము' తీనానందవిద్యాసాగర ప్రకటితము (కలకత్తా), III సం 215—75 పుటలు; (iii) 'కావ్యసంగ్రహము' భువనపద్మబహద్ర ప్రకటితము (కలకత్తా, 1874), 120 పుట.

శ్రీరూపగోస్వామికృత గ్రంథరాజిలో నీక్రిందివి ముఖ్యములు:—
(i) ఉజ్జ్వలనీలమణి, (ii) ఛందోష్టాదశకము, (iii) దానకేళికాముది. (iv) నాటకచంద్రిక, (v) పద్మావళి, (vi) భక్తిరసామృతసింధువు. (vii) లలితమూఢవము, (viii) హంసదూత, (ix) ఉద్భవదూత, (x) విదగ్ధమూఢవము*, (xi) ముకుందమూర్తి. (చూ. xiii) హంసదూత)

iv. కీరదూతము:†—రామగోపాలకృతము. ఇందు 104 శ్లోకములు గలవు. ఈనడుమ నాచార్య (Doctor of Literature) విరుదము నందిన శ్రీమహామహేశ్వరయ్య హరప్రసాదశాస్త్రి ఛాదులవారి యభిప్రాయ ప్రకారము, చైతన్య సవద్యీకాధినాథుడు, (Nuddea in Bengal) “వివాదాల్ల వసేతువు”ను నిర్మించినవారిలో నొకడు నగు కృష్ణచంద్రుని యాస్థానములోని రామగోపాలకవి యని తెలియుచున్నది. బృహదాచనముచుండి గోపికలు మధురానగరముననున్న శ్రీకృష్ణుని గీరము (చిరుక)ను దూతగాఁ బంపుట యిందభివర్ణించెను.

v. కోకిలసందేశము:—ఉద్బంధకవికుంజరకృతము. ఈతఁడు తర్రాఫ్ టుమండలపాసి, రంగనాథరంగదేవీనూనుడు; గోకులనాథుపాత్రుఁడు; శ్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దారంభమున జీవించియుండెను. (Indian Historical Quarterly Vol III part i, Page 223) వాసుదేవకవి యనునతఁడు “భృంగసందేశము”ను రచించి (చూ. xxiii) యుద్బంధకవిదండకుఁ బంప సేతఁడు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగాఁ “కోకిలసందేశము”ను రచించె నని తెలియుచున్నది. ఈ కావ్యమునఁ గాంచీపురవాసుఁ డగునొక కాముకుఁడు (Lover) కేశభదేశమున నున్న తనప్రియురాలియొద్దకుఁ గోకిలచేఁ బ్రేమసందేశ మంపుట వర్ణితము.

* ఈయుద్బంధకవియే “మల్లికార్జున” ప్రకరణప్రణేతయుగు నుద్బంధకవియని తోచెడిని. ఇందుకఁ గొన్ని ప్రమాణములఁ బ్రదర్శించెదఁ:—

* శ్రీమద్భాగవతదశమస్కంధమునకు రూపగోస్వామి సోదరుఁడు సవాతనగోస్వామి (శీరగోస్వామి?) “చైతన్యతోషిణి” యనువ్యాఖ్యానమును రచించెను వ్యాఖ్యానాంతిమశ్లోకములలో నిజవంశానువర్ణనావసరమున వాతఁడు రూపగోస్వామికృతకృత్యుల ప్రణాళిక నొసంగెను. (Rajendralal Mitra, op. cit. Vol. VI No. 2125.)

† ఈగ్రంథముయొక్క ప్రాచీనకలకత్తాసాహిత్యపరిషత్తులోనున్నది.

‡ “Notices of Sanskrit Manuscripts” Mahamahopadhyaya Haraprasadasastri Vol. I Preface. P. XXXIX.

§ “A Descriptive catalogue of Skt. Mss. in the Gov. Oriental Library”—Mitra; Vol. XX No. 11835 (page 794.)

ఆచార్య బెరిడేల్ కీట్ మహాదయఁడు తన “సంస్కృతనాటకచరిత్ర (పుట 257) లో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:—

“The Mallikamaruta (Ed. Calcutta 1878) of Uddandin or Uddandanatha, who has had the quite undeserved honour of being taken for Dandin, but who was really no more than the court-poet of the Zamindar of ‘Kukkutakroda’ or Calicut, in the middle of the 17th century. The plot follows that of Bhavabhuti’s “Malatimadhava” almost slavishly.

Dr. A. B. Keith’s, Sanskrit Drama. P. 257.

మద్రపురప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయపట్టికలో నిట్లులున్నది.

“The author is Uddandakavi, son of Bhatta Ranganatha and grandson of Gokulanatha and a native of Ladapura, a village on the banks of the Palar in the North Arcot Dt. This poem (Kokilasandesha) is said to have been written in response to a similar poem named కృష్ణాశ్లేశ written and sent to the author by Vasudevanambudri, a poet in the court of Ravivarma and Godavarma who ruled at Calicut.”

D. C. S. Mss. (Vol. XX No. 11835; P. 7914.)

ఉద్దండకవియొక్క జన్మాదికములకు గ్రంథాలయపట్టికలో ‘గోకిలసంధేశము’ నుండి యేనియుఁ బ్రమాణములు చూపఁబడియుండలేదు ప్రమాణములుచూపఁబడక యిట్లులేని లిఖింపఁబడెనో? “మల్లికార్జునతమము” నుండి ప్రకృతోపయోగములగు నను కృతులం జూపెద:—

“తత్రచాముష్యాయణస్య ఆపస్తంబశాఖాధ్యాయినో వాధూలకులతరువల్లవస్య కవితావల్లభస్య పంచమోఽభిప్రాయోద్ధే రుచాధ్యాయ గోకులనాథ పౌత్రస్య కృష్ణసూనోః పుత్రో రంగనాథస్య ఉద్దండకవిరిత్యుదారమభిజన్త”

ప్రథమాంకాంతిమశ్లోకము:—

“శ్లో. ఉద్దండం రంగనాథ స్మృతమలభత యం రంగదేవీ తథాంతా

త్రైవిద్యేశోమహర్షి ర్నిరవధిమహిమాయద్ధితే జాగరూకః

తస్య శ్రీరక్తమాజ్ఞాబహుమతిరచితే మల్లికార్జునే స్తన్వి

ఆద్యఃప్రాగాత్ దయానాం ప్రకరణతిలకే నిష్ఫలజ్కోఽయమజ్ఞః!”

ఈకవియొకపస్తంబశాఖాధ్యాయ; వాధూలకులతరువల్లవపుడు; ఇతని జన్మస్థలము కాంచీపురనికటస్థమగు లాటపురము. దక్షిణహిందూదేశమునం దలి యనేకవిద్యావీరములలోఁ దనకవితాగానముం జిమ్ముచు నీకవికోకిలము

పిమ్మట మలచారుదేశమునందలి 'శాక్తమానవిక్రమ' పండితపాఠిజాతము నా శ్రయించెను. ఈకవి తన "మల్లికామారుతము" లో, గుక్కుటక్రోడము (వ్రక్క తము, కాలికట్టునగరము)ను, స్థాలీశ్వరమును సూచించి యుండుట యీతఁడు 'జమోరిన్' (Zamorin) రాజధానిలో నుండియుండె ననుటకత్తుజ్జ్వలనిదర్శన మగుచున్నది. (చూ. కృష్ణమాచార్యకృత "సంస్మృతసారస్వతేతిహాసము" పుట. 107) పై గ్రంథమునుండి కొన్ని వాక్యముల నుటంకించెదః —

"Tradition says he (Uddanda) was a contemporary of Narayana Bhattasri, the renowned author of the lyric 'Dasavata-rastava' For the present the 16th cy. A. D must be accepted as the probable date of Uddanda's literary activity. His 'Mallika-maruta' is a 'prakarana' in ten acts and *the only work extant* of our poet. The drama follows in strict detail the plot of the Malati-madhava. But the wide learning of Uddanda tended to improve upon Bhavabhuti's construction in various details of development. * * * Uddanda's touches are not always original" (Mr. M. Krishnamacharya's "A History of the Classical Period of Sanskrit Literature," p. 107)

కోకిలసద్దేశమల్లికామారుతనిర్మాతల యైక్యముం గూర్చి విద్వాంసులు విమర్శింపఁ బ్రార్థితులు.

కోకిలసద్దేశమునుండి గ్రంథాలయపట్టికలో నుదాహరింపఁబడిన శ్లోక ములం జూపెదః—

కావ్యప్రారంభముః—

శ్లో. సౌధేతుజ్ఞే సహదయితయా కోఽపిసంక్రీడమానః

ప్రావస్వాపం పరమపురుషః శేషభోగే శ్రియేవ

చిత్రా దైవీగతి రియమసౌలైలజామణ్డితాయాం

కాఞ్ఘ్రిం కమ్పాతటభువి తయానన్వితోబుధ్యతేన్ద్ర.

*

*

శ్లో. తత్ర ద్విత్రాన్ ప్రియసహచరీవిప్రయోగాతిదీర్ఘాన్

కామార్త్యాయం శివశివసముల్లఙ్ఘ్యమాసాన్ కథంతి

చైత్రారంభే సముదితమధుశ్రీకటాక్షాభిరామం

చూతాఞ్జారాస్వదనరసికం కోకిలం సద్దదర్శ.

శ్లో. గస్త్యస్తే త్రివివిజయీ మజ్జలాగ్రేణదేశః
ప్రాప్తః ఖ్యాతిం విహితపః ప్రాగ్జయస్తస్య నామ్నా
పారేచూర్ణ్యాః పరిసరసమాసేన గోవిందః
లక్ష్మీవీక్షావివలితసుధాశీతలః కేరలేషు.

*

*

*

“శ్లో. ముక్తాజాలైర్గవలపులిసం వీచిమాలావిక్షిప్తైః

కూలాధ్వశంకుసుతేకు (త) రుస్నిగ్ధమాలంబమానః
దేశాదేశం ప్రవసి కుతుకా త్నానముగ్ధాజ్ఞనానాం
చామాక్షీణాం నయనపులకైః సాదరం పీయమానః

శ్లో. కుర్యాత్ ప్రీతిం తవనయనయోః కుక్కుటక్రోడనామ
ప్రాసాదాగ్రోల్లిఖితగగనం పతనం తత్ప్రతీతం
యద్దోర్విర్యద్రథిమకరదీభూతరాజస్యవీరాః
శూరాగ్రణ్యశ్శిఖిజలధిస్వామినం (నః) పాలయన్తి.

కావ్యోపసంహరణశ్లోకములు:—

శ్లో. ఏతత్ప్రత్యం ప్రియసఖి మమభ్రాతురార్తస్య కృత్వా
నాసీరఃస్యా జగతికరుణాశాలినాం సంవిభాగే
శంసన్తిత్వాం ననుదరభృతం శైశవే యద్భుత్ ౭ నైః
పత్రివ్రాతాభరణభరణే నాద్యసత్యం పరేషామ్.

శ్లో. ఏవం తస్యా విరహవిధురం జీవితం స్థాపయిత్వా
గచ్ఛ స్వేచ్ఛావిహరణ యథాప్రాధితం దిగ్విభాగమ్
పన్యస్త్రిఃస్యాన్దననృపతేః కోకిలాజేఽనుకూలా
భూయాన్మైవంసకృదపి తయావిప్రయోగప్రసజ్ఞః.”

D. C. S. Mss. Vol. XX No. 11835; Page 7915—6.

vi. కోకిలసంవేషము*:—నృసింహకవినిర్మితము.

vii. కోకిలసంవేషము†:—తాతయతనూభవుఁ డగు వేంకటాచార్య
రచితము.

viii. చకోరసంవేషము ‡

* “A Preliminary List of Skt. & Prakrt MSS. in the Adyar Library”—Madras. P. 128.

† Burnell—“A Classified Index to the Skt. MSS. in the Palace Library” Tanjore, 157.

‡ Burnell—Op. Cit. P. 158.

శ్రీరస్తు.

శుకసప్తతి-కృత్యాది.

— పాలవేకరి కవిరీపతి నాయకుడు. —

- ఉ శ్రీకమలాక్షి యై మెలఁగునీత తటిద్రుచి నొండ లత్కణ
 శ్రీకరభాహుదండమునఁ జేర్చుధనుర్లత యింద్రచాపశో
 భాకృతిఁ దాల్చి మేరుశిఖరాశ్రయనీరదలీల సింహాసీ
 తీకమనీయుఁ డౌ జయపటిష్ఠుని శ్రీరఘురాము నెన్నెదన్ ౧
- మ. వరవామాంకమృగేంద్రపీఠి నెలమి స్వర్ణింది ప్రాంచత్తృపా
 కరవీటాంకురచంద్రిక న్నకలలోకశ్రేణి నీడేర్చుచున్
 వరసౌభాగ్యధురీణ యశా జనకరాడ్వంశాభిజాత న్నువ
 ర్ణరుచిస్సూర్తిసమేత సీతఁ ద్రిజగన్మాతం బ్రశంసించెదన్. ౨
- మ. మును శేషత్వముఁ బారతంత్ర్యమహిమంబుం దాల్చి లక్ష్మీప్రియుం
 గని సేవించి యతండ రాముఁ డయి జోకన్ భాత్రి నుండంగ నిం
 పున శేషత్వముఁ బారతంత్ర్యమహిమంబుం దాల్చి సేవించి మిం
 చిన శ్రీలక్ష్మణదేవు నాత్మఁ దలఁతున్ శ్రీవాక్పభావాప్తికిన్. ౩
- మ. సిరు లొప్పంగ రఘూద్వహుండు సుజనజ్ఞేమంకరోద్వృత్తిమై
 నరుదార న్నణిభద్రపీఠమునఁ గొల్వె యున్నచో ఛత్రచా
 మరముల్ మ్రోల వహించి చిత్త మలరింపం జాలి భక్తాలి బం
 ధురపాపాఘభయఘ్ను లౌ భరతశత్రుఘ్ను ల్పానుం బ్రోవుతన్. ౪
- సీ. పరిపక్వసహకారఫలమా సముద్దండమహానీయమార్తాండమండలంబు
 తూలికాఘటితకందుకమా నభశ్చుంచి దృఢతరద్రోణధాత్రిధరంబు
 చిసకాండవిసరమా యసమత్రిలోకవిద్రావణాసురమహారాజబలము
 క్రీడానివాసమా కృతశాంబరీభయంకరనక్రవరగర్భగహ్వరంబు
 బళిర యీలీల యని సురల్ ప్రస్తుతింప
 నలరి శ్రీరామచంద్రపాదారవింద
 వందనానందరససుధాస్పందహృదయుఁ
 డగుసుధీమంతు హనుమంతు నభినుతింతు.

క. వాణి స్వీణాపుస్తక, పాణి శుకవాణి విపులభాసురపులిస
శ్రోణి స్ఫులభి స్థణిజి, డ్వేణి గమలభవురాణి వినుతింతు మదిక. ౬

ఉ. ముద్దులుగుల్లు శైలసుతముండఱి శైశవలీల నాడుచో
నొద్దికనున్న తండ్రి తలయూచు జటామకుటాభరేఖపై
నిద్రపునబ్జమోహమున నెమ్మి గరాగ్రము సాచువేలుపు
బెద్ద గణేశుఁ గొల్తు మదభీషితకావ్యకళానిరూఢికిక. ౭

మ. కవితాకన్యకల న్నువర్తనదలంకార ప్రయుక్తిక యథా
ర్హవరప్రాప్తి నమర్చి క్తిరినిధులై యాచంద్రతారార్థమై
భువి వర్ధిల్లఁగఁ జేయుపుణ్యుల మదిం బూజింతు వల్లీకసం
భవులన్ వ్యాసులఁ గాళిదాసముఖుల స్తత్త్వావ్యసంసిద్ధికిన్. ౮

గీ. ధృతి మరాచారమతి నేకదృష్టివలన, బహుపదార్థపరిజ్ఞానపటిమలేక
కర్ణకటుపుగ వదరెడు కాకవులను, గాకవులటంచు నెంచి తృణీకరించి. ౯

ప. ఇవిధంబున నిష్ప్రదేవతానమ స్మృతియును సకలనుకవిజనపుర స్మృతియును
గావించి సమంచిత సకలరసానుబంధబంధురం బగునొక్కమహాప్రబంధంబు
సకళంకాకానిశాకర కరనికరానర్గళగళిత సుధారసధారా మాధురీధురీణ
వాగ్ధోరణీవిబంధనంబుగఁ జెప్పంబూని యున్న సమయంబున నొక్కనాటి
శుభావహగరీయం బైనవిభావరీతుర్యమాయంబున. ౧౦

సీ మరకతంబులయొప్పు మైనుప్పతిలనొప్పుగోమువాఁ డెలనవ్వుమోమువాఁడు
వనజాతములబింక మెనయుకన్దవపొంక మమరువాఁడొకవింతకొమరువాఁడు
చికిలిక్రాంబగడంపు జిగిగుంపురవణంపుమోవివాఁ డెనలేనిరీవివాఁడు
మిసిమిబంగరుచేల పసమించుకటిలీలఁ డెలఁగువాఁడు శుభాప్తిమెలఁగువాఁడు
దివ్యకోదండశరకాండధృతకరాబ్జ, యుగమువాఁడెన్నరానిసోయగమువాఁడు
జానకీలక్ష్మణులతోడ స్వామి రాముఁ, డెలమిఁగలలోన నాచెంతనిలిచెనంత. ౧౧

క. కని విస్తయసమ్మోదము, లెనయ న్భయభక్తియుక్తిహృదయుఁడనగుచుకొ
వినయస్థితి నల్ల జగ, జనకున కే నతు లొనర్చి సంప్రీతుఁడనై. ౧౨

* * * * *

క. ఈవిధమున మాయనుమతి, గావించితివేని సకలకవిబుధజనసం
జీవన మై నీవంశము, పావన మై వెలయు మత్తృపామహిమూర్తిక.

ప. అని యద్దేవుం డానతిచ్చిన మహాప్రసాదం బని యంగీకరించి యత్యంత భయభక్తకరకన్యసమశ్రితమై నై సాష్టాంగనమస్కృతులు గావించి యానందబాష్పంబులు చిలుక పులకాంకితగాత్తుండ నై మేలుకాంచి యమం దకందళితానందనివ్వంద మౌదయారవిందుండనై ప్రభాకరప్రభావిభాసురం బగుప్రభాతంబున సౌశీల్యాదిమాంగల్యహేతుకాల్పకరణీయంబులు నిర్వర్తించి నిరంతర నితాంతతంతస్యమాన కాంతికాంత దంతురీత ద్వార బంధసంధానితగంధసింధురకరానీతశాతకుంభకుంభసంభృతాంభోవిజృంభమాణ ధారాభిషిక్తాంభోజవాసినీ సంవాసితంబును నిభాత్యంతాసమాన వసనాసమాగత రోలంబకదంబ విలంబమాన ప్రసూనమాలికా లలిత నానాసూన వర్ణనీయవర్ణవిచిత్ర చిత్రాంబరవితాన విద్యోతమానంబును బృందావనాళిందకళిందనందనీ నందనోద్యానవల్లవసుందరీసందో హానంద విహరమాణముకుందశ్రీజావలీన చిత్రితభిత్తిప్రభాభాసితంబును వినూత్నరత్నకంబళాస్తరణోపరిభాగవిన్యస్తప్రశస్త నిస్తులగాంగేయ విస్తీర్ణోద్గీర్ణ సూర్యపుటోదధాన శయ్యారమణీయంబును నటనటీ గాయనగాయనీ నాట్యసంగీత సందర్శనాకర్ణనోత్తరతాయూత పురందరపురసుందరీ సందో హవిభ్రాంతికృతాస్థంభజకాపుంజ రంజితవలభీప్రదేశ ప్రభూషితంబును వేదవేదాంగాద్యనేక శాస్త్రరహస్య విజ్ఞానధురీణ వివశ్చిన్నాహూర్తిక సుకవి గాయక మంత్రిపురోహిత విలసితంబును భరతమతంగదత్తలకోహలాంజనేయశార్ఙ్గదేవమతాది వివిధభరతశాస్త్రనిశారద కుశీలవలలితంబును గమలరాగోపల ఫలకాయమాన చూతనూతనపల్లవోల్లసిత తోరణాలంకృతంబును హిమవాలు కామూర్ణ రంగవల్లీ విరాజమాన ప్రాంగణ దేశదేదీప్యమానంబును సమంచితానవరతాగురుధూపవాసనా వాసితంబును నై విరాజిల్లు నాస్థానభవనరాజంబు వందిమాగధబృందంబు లందం దతై వారంబు సేయం బ్రవేశించి బంధుహితామాత్య సామంతజనంబు లభ్యర్ణప్రదేశంబున వసియుండు బేరోలగంబున నుండి సముద్భట వీరభట రాహుత సంఘంబుల కొల్లుగైకొని భూసురాశీర్వాద భాసురమంత్రాక్షతంబులు త్రమాంగంబునక ధరియించి విద్యజ్ఞనంబులకు నమస్తరించి స్వప్నప్రకారంబు విన్నవించిన విననవధరించి వార లిట్లనిరి. నీలనీరదశ్యా మాకృతియును రఘువతి ధనుర్బాణపాణియై మ్రోలనిల్చుట శేసి దిగ్విజ

యంబు సకలజగన్మాత యగు సీతసందర్శనంబువలన నిరంతరసంపత్సరంప
రావాప్తియగు నిజాగ్రజన్మ సేవాశుభలక్ష్యంబు డగు లక్ష్యణవిలోకనంబు
కతన గురుభక్తి యుక్తియును గలుగు నీస్వప్నంబు వివిధశోభన ప్రయత్నం
బులు దెలుపుచున్న యది. నీయట్టికృతార్థన కిట్టిమహత్త్వంబు లబ్బుట
యాశ్చర్యంబే మహావంశసంభవుండవు ధైర్యధైర్యశౌర్యాదార్యగాఢభీర్య

లతాలవాలంబగు భవద్వంశావతారం బభివర్ణించెద మాకర్ణింపుము.

గీ. సారమై శౌరికేళికాసారమైన, పాలమున్నీటివలన సంభవమునొందె
గువలయామోదకారియై కుటిలచక్ర, హరియైనతల్ల శాధారియైనరాజు.

క. ఆయమృతాంశుఁడు త్రిజగద్దేయుండగు రాహిణీయుఁ గిల్పిషహరణో
పాయోసంక్రితనికరవిధేయు న్నభనాపఃధేయు ధీయుతుఁ గాంచెక.

క. అతనికిఁగల్గె బురూరపుఁడతఁడాయువుఁగాంచె నహుషుఁ డాపుణ్యనకున్
సుతుఁడతఁడు కనియెఁదనయుఁ,దతవిభవోన్నతియూయాతిఁ దద్వంశమునక

మ. భువనాధారవిహారియైనహరి యాపుణ్యాత్మనాయంబుచే
భువి భాసిల్లు కులంబునక హరిహరాంభోజానను తైచ్చ సం
భవుఁడై ధాత్రి నరాతిజాతిభయకంపంబెల్ల వారించి సం
స్తవనీయుండన నొప్పె నాతఁడు యదుత్యౌభర్త పౌల్పుక మహి

ఉ. ఆరసికావలంసకుల మాత్మసముద్భవహేతుభూతమై
ధీరతఁ బాలవెల్లి జగతిం దగ్గఁ దన్నహిమం బపారగం
భీరఘనాఘసంభరణభీమబలప్రతిభాప్తిఁ గాంతు సం
చారయఁ బాలవేకరికులాఖ్య వహించె నుదంచితోన్నతిక.

ఉ. ఆమహితాస్వనాయ వసుధాధిపు లయ్యతగోత్రపాత్రులు
ద్వామభుజాపరాక్రమ విదారితఘోరమదారి వీరులై
భూమి భరించి రాన్మపుల భూతి మహాన్నతిసేత భోగసు
త్రాముఁడు తాడిగోళ్ళ పురధాముఁడు శ్రీవెదహూబళుండిలక ౨౦

సీ తనమాట శకయుగంధర లాటనృపవరు ల్విసయోక్తిఁగడుగారవించిమెలఁగఁ
దనకీర్తి దళదిగంతరపూర్తి నేవేళ నిండురు వండువెన్నెలలుగాయఁ
దనధాటి రిపుమహీధవకోటి కద్రిగంహరకుటీరములఁ గాపురమమర్పఁ
దనదాన మర్థిలోకనిదాన మనఁ గర్ణఖచరామరాగవైఖరులఁ బాసఁగఁ

దనమహాగ్రప్రతాప ముద్దండచండ, భానుమండలి నారయసాభాగ్యవిభవ
రాజ్యలక్ష్మీసహాయుడై ప్రబలరూప, భావజనిభుండు పెద్దయాబళవిభుండు
సీ. రాయదత్తాశ్వవారణరత్ననవరత్నహారాంబరంబు లేయధిపుడందె
నభైరామరాజేంద్రబలవద్రిపులస్తుండు కలసి కేధీసుండు కర్తయయ్యె
(?) దరాకమునతెర్ల మొదలుగల్లు బహురాజ్యమేశ్వరమహితుడేతె
గురుదేవతాపాదసరసీరుహార్చనాపరత నేనిపుణుండు ప్రాధిగాంచె
నతఁడు వెలయు సమగ్రమహాహవోగ్ర, సప్తకనహస్రచాపభృతైస్సృజితము
దాహితేంగాగనుక్రుడు(?) తాడిగోళ్ళ జలధిచంద్రుండు పెద్దయాబళవిభుండు.

చ. నరచక్రేశుల నెంచిచూడ హనుమన్నాగారిదిహ్నుఘ్నులై
వరబాణాసనచాతురిం గనిరి తత్త్వాగల్భ్య మెంశండుఁ దా
నరచక్రేశత రాయదత్త హనుమన్నాగారిదిహ్నుఘ్నుడై
వరబాణాసనచాతురి దనరె నోబక్షోణిపాలుం డింక.

౨౧౩

సీ. క్రోడుగ ల్కూడలైన గురుతరగ్రామము ల్మహిమఁ జెప్పగు భోగమండపములు
సరస గుబాళించు వరధూపవాసన ల్వివిధరాజాన్ననివేదనములు
కట్టాణిముత్యాలగట్టిచాకట్లజో డరుదైన నవరత్నహారలతలు
కడుదీప్తి మెఱయు నఖండదీపజ్యోతు లనువమ సుప్రసూనార్చనములు
మొదలుగాఁ గల్లుకెంకర్మములనమరెచ్చి, శ్రీకరుండైనఖాద్రినృసింహమూర్తి
కెనయఁ బ్రహ్లాదుఁడీతఁడోయనఁగభక్తి, గలిగి పెదయాబళేంద్రుండు వెలయజగతి

క. ఆపెద్దయోబన్మవతికిఁ, గోవకనద్యాస్వదంశుకుముదీభవదా
ఘోపాలసమదవవరి, ఘోపాలకుడైన నారశౌరి జనించెక.

౨౧౪

సీ. సలుపఁ డనుచు
జీవనంబొసఁగి రక్షింపఁ జాలుఘుండు చంచలాత్మకతగర్జించుననుచుఁ
దాభోగియై యనంతాభిధానుండు జగత్ప్రాణాపహారియై
.ణ్యజనవృద్ధికోర్వఁడనుచు

జలజరిపుమేఘు శేషసూర్యులహసించి, కాంచితచక్రభరణమూర్జించెఁడైర
మవనిఁ బాలించె నిర్జించె నఘుజనాభి

౨౧౫

చ. యోబవిభు నారన్మపాలుని యోలగంబునం
గలితసుగంధమాల్యవననంబులతో నెలవైరవక్త్రా
కులె యొకరాయు మన్నెదొర

త నుత్తిష్ఠ ఫణీంద్రునైన శక్యమే.

౨౧౬

సీ. తొలగిన గడుసుతువొరలన నాయానవధితమఃఖాశ్రవన్ములకుఁ

గొలిచినసరి

ములకు

నాశ్రయించిన భూసురాగ్రేసరులు సేయఁదొడగిననవనాగ్నిభూమములకు

నిడిన సత్రముల నభీష్టపుష్టాన్నభోజనజనయజయశబ్దములకు

నేమిటి కిందని తెలిసి దాఁటె

నేమివార్డులు గడవెళ్ళఁ దాడిగోళ్ళ, నారవిభునియశఃకాత నడతవిత ౨౮

క. మేరుగిరిధైర్యనిధియా, నారసృచాలకు

హరులఁ దొమ్మంపుసుతుల నతులితమతులక

౨౯

క. ఆరమణీయయశోవి, స్తూరులలో వినుతిఁ గాంచె సకలధరిత్రీ

భూరితర భారవహ

౩౦

సీ. వరదానవాన్వైభవముల నీకనవచ్చుఁ గర్ణతో శేషదృక్పథతోడ

సంగసాందర్యశౌర్యముల జోడనవచ్చు మారుతో గిరిజాకుమారుతోడ

భవునితోఁ గమలసంభవునితోడ

కలితసాహిత్యకీర్తుల సరి యనవచ్చు భోజుతో నిర్జితాంభోజుతోడ

ననుచుఁ దను గీ

న్యాసదాన

ధర్మగుణముల శోభిల్లు తాడిగోళ్ళ, నారనరపాలునొబళనాయకుండు. ౩౧

చ. వననిధిమేటిదానము

లకువాఃవతి మీఱు సముద్రవారివా

హనకమతేంద్రనైంధవుల కబ్బుఁడు మిక్కుట మావగాధిరా

డ్యవధరపాశభృజ్జ

౩౨

సీ. ఘనములై ముక్తిసాధనములై మౌనిపావనములై పాలుపొందు వనములలర

శ్రుతులై వదార్థసంగతులై విలసదలంకృతులై విరాజిల్లు కృతులు దనర

మురువులై మున్నీటిహరువులై చూడనచ్చెరువులై వెలయుబల్చెఱువులొనర

నయములైమణి హేమమయములైయుత్సవాలయములైమనుసురాలయము

లమర

ధరఁబ్రతిష్ఠించివెలసెసంగరధరోగ్ర, బహుళహాళహాళనిభకోపగహనదహన

భీమరిపుభూమివిభునునోభీకరుండు, నారభూవరునొబళనాయకుండు. ౩౩

క. అవసుధాధిపుకట్టపు, దేవులలో సకలజలనిధిప్రాకృతగో

త్రావలయదీనరతో, ప్రావీణ్యకళాప్తిఁ గాంచె బాలమ ధాత్రిక.

౩౪

- సీ. మగనికి సకలసంపదలు గల్గి మెలంగి కమలయై నెగడె సీకంబుకంటి
ప్రజల సత్పుత్రులవగిదిఁ గన్గొని యన్నపూర్ణయై తనరె నీపువ్వుఁబోడి
యోర్పుగల్గి యొకింతమును గోపమెఱుక భాత్రియై వెలసె నీతరళనయన
నుచరిత్రధర్మమెచ్చో బాయ కలయరుంధతియై రహించె నీ నలిననయన
యనుచుఁదనతోడిసత్వ లాల్లనభిరుతింపఁ బరఁగుబరమకతివ్రతాభరణమగు
చుఁ దాడిగోల్లెబళక్షమాధపునిరాణి, భవ్యసద్గుణనికురుంబ బాలమాంబ.
- క. ఆరమణీమణివలనఁ, గారవమున నోబవిభుఁడు గనియెఁ గుమారుఁ
ధీరుని నవము న్నభశృం, గారునిఁ గరెమాణి కేంద్ర గరుణాసాంద్రుఁ. 3౬
- మ. కరెమాణి క్యసృపాలుకీర్త్యదధికిం గంజారితారాసము
త్తరము లేసెము లింద్రదంతి జలనాగం బీశతాలాంకని
ద్వరమాన్యావళి నీరుపాపగమి భాస్వద్రత్నసాన్యాదిభూ
ధరము ల్రత్నము లబ్జజాండములు మత్స్యిండంబు లయ్యెన్ ధరఁ. 3౭
- సీ. ఏవదాన్యుఁడు రామదేవరాయలసరిగ్దియ నొడ్డోలగమున నుండె
నేమనుజాధీశుఁ డితరనృపాలరాజ్యస్థాననాచార్యుఁడై చెలంగె
నేవరాక్రమవంతుఁ డెదిరిన శత్రుభూపాలుర నడవులపాలుపఱిచె
నేమహామహుఁడు శ్రీరామనామధ్యాననిష్ఠాగరిష్ఠప్రళిప్తగాంచె
నతఁడు చతుర్బలవలయితకుతలభార, భరణవిభవప్రచురబాహుబల విహారి
తాడిగోల్లెబళనృపాలతనయమాళి, నీతిగీష్వతి కరియమాణిక్య నృపతి.
- క. అలకరెమాణి క్యేంద్రుని, బలుధాటికి నల్లి యవనపతు లందఱు న
వ్వలయాచలపశ్చాస్థలి, నిలువఁగఁ బాశ్చాత్యు లనెడునియతి ఘటిల్లెఁ.
- సీ. తాళి చొకళి కుంచె కాళాంజి చామరద్వయముముత్తైపుఁదురావాహనమాపి
రంగికత్తి మొదలౌ రామరాయక్షమావరదత్త బిరుదాంకవార మంది
కదనభూతలభయంకరకరాగ్రసమగ్రకరవాలహతరిపూర్తరుఁ డనంగఁ
దాడిగోల్లె న్వయోదధినిశాకాంతుండు కరియమాణిక్యభూకాంతు డలరు
నభయదానార్థసతవినుతావసీశ, పాకభిల్లోచనానందబాష్పకణము
రందబఁధురపాదారవిందుఁ డగుచుఁ, జక్రవాళావృతాచలచక్రమునకు.
- క. ఆకరెమాణికరాయ, ధ్యైకాంతునికాంత లమిత కమనీయశుభ
శ్రీకాంతలు సంపత్తు, ద్వాకాంతలు నల్లు రెన్నఁ దనదుడు రెలమిఁ. ౪౧
- గీ. అందు లచ్చమ్మ లచ్చమ్మయగు గుణమున, వలపురాచమ్మరాచమ్మకలిమికెలన
ధృతకురంగమ్మ రంగమ్మ పతిహితమున, నాసుభద్రమ్మ భద్రమ్మయాదరమున.

శా. శ్రీకృష్ణీకరేమాణి కేంద్రుఁ డిసఁధౌరేయుండు తేజోఘనుం
డాకాంతామణులందుఁ గాంచెను వసంతాధీశు రామాధిపుం
బాకాఁప్రతిమాన వైభవయుతు న్నారప్రభు న్నారదా
శ్రీకంఠాభయశోవిశాఖఁ గడురోర్వీపాలు లీలాంగజుఁ. ౪౩

క. అం దగ్రజుండు వెలయుఁ బు, రందరభోగాఘ్నఁ డమలరమణీయయశః
కందళజితముక్తావారి, చందనమందారుఁ డనవసం తేంద్రుఁ డిలక. ౪౪

చ. సమరదిలీపుఁ డైతగువసంతన్నపాలుని క్షీణశౌర్యముల్
సమరసధర్మమార్గణ విశాలవిత్తిమనంటి జంటగాఁ
గమలభవాచ్చభానుకరకాంతిత యెంతని పంతుఁడె నా
క్రమకలఁధాతభూధరవికస్వరయాకము లేపుమీఱఁగఁ. ౪౫

క. ఆధన్యనకును సంభవుఁ డై ధాత్రిభరించి భీకరాకృతి రిపురా
ఝాభధరసంఘాతేంద్రా, ణీధవుఁ డన రామమేదిసీధవుఁ డలరుఁ. ౪౬

మ. సమరక్షోణిని రామభూవిభుఁడు భాస్వల్లీల ఖండింపఁ ద
ద్విమతాధీశ్వరకింఠర కృతతీనీవేగామాతిఘ్నబ్ధవా
ర్ధిమహారావచరత్తటిద్రుశుకముల్ ద్వీపక్షమాపాలనా
ర్థము గట్టించిన తోరణంబు లనఁగా రంజిల్లు నల్లిక్తులక. ౪౭

గీ. ధాత్రి తనకీర్తి రంజిల్లు తాడిగోల్ల, రామభూపతి రంగరాయదత్త
మత్స్యమకరధ్వజాఘ్నఁడైమధురధర్మభరణతరహించురతిమనోహరునికరణి

సీ. తనగుణలతికాకదంబకంబునకు లోకాలోకనగముఁపఘ్నంబు గాఁగఁ
దనశౌర్యచండభానుని కరాతిధరాధినాథులు ఘాతసంతతులు గాఁగఁ
దనదానసంతానమునకుశుభ్రాంశుధామములు భాస్వత్ప్రసూనములుగాఁగఁ
దనకీర్తిబాలకు వనజజాండకటాహ మెల్లప్పటికి బామ్మరిల్లు గాఁగఁ
బరఁగు రణరంగరంగదభంగజవతు, రంగసారంగయోధ శతాంగధుతప
రాగపరిభూతభీతారిరాజచయఁడు, తాడిగోల్లాపురీరామధరణివిభుఁడు.

మ. ధర రామక్షీతిపాలు సెల్వున వసంతత్యాగకాలంబునక
వరమాణిక్యపురాసు లెల్ల భటవిద్యద్యాచకు ల్వచ్చి యం
దఱు నొక్తువ్వుడిఁ గొల్లలాడి కొనిపోఁ దచ్చేషముం దానిజో
దరమం దంచుక రత్నగర్భ యను ప్రోద్బత్సంజ్ఞచే మించదే. ౫౦

- క. ధామనిధితేజః డగునా, రామనృపాలకుఁడు శరపరాభూతమహా
భీమరిపుస్త్రోమవపుః, ధేముని రఘునాథవిభుఁడెల్వగఁ గాంచెన్. ౫౧
- సీ. తనసదాచారంబు తనసదాచారంబు సరణి నానాఘనోత్సవమొనర్పఁ
దనశుభాలోకంబు తనశుభాలోకమట్లతిలోకశాంధవోన్నతి ఘటింపఁ
దనకలావిభవంబు తనకలావిభవంబు మౌక్తిని సర్వజ్ఞమౌళి నెనయఁ
దనసన్నిధానంబు తనసన్నిధానమట్లనవద్యతర నిరంజనత వెలుంగఁ
బరంగు యుద్ధధర్మీధ్ర పటుపటహవి, జ్వంభణార్భటి దళితదిక్కింధురాలి
కుంభముక్తాఘగుంభితకుపలయుండు రామభూపాలురఘునాథభూమివిభుఁడు
- చ. నరనుతమూర్తి యైన రఘునాథనృపాలుని క్షీర్తిసంఘ మా
హరిశరజన్మ హంసభవ హరివిలాసము, తత్ప్రదాన మా
హరిశరజన్మ హంసభవ హరివిలాసము, తత్ప్రతాప మా
హరిశరజన్మ హంసభవ హరివిలాసము, ధాత్రి నెన్నఁగఁ ౫౩
- ఉ. ఆరఘునాథభూమివిభుఁ డంబరభూజసమీభవత్తన
ద్రావణీయై కొలువఁ గంసహరాంశభవుండు రామధా
త్మీరమణుం డనేకజగతీపరిపాలతఁ బూనె సద్గుణ
వారణాలీల సర్వజనవర్ణితదానకళాకలాపుడై. ౫౪
- క. ఆరామశౌరితమ్ముఁడు, నారనృపాలకుఁడు వెలసె నక్షత్రశర
ద్ధారాధరతారావర, హారామరతరుహిమాచలాంచద్యశుడై. ౫౫
- మ. అరిప ద్దంబులచే మహాత్మలకళోద్యద్వృద్ధిచిత్రంబులం
బరమాహ్లాదముఁ జెందవచ్చు మదిలోఁ భావించి రేతేఁడు భా
స్రర తేజుండగు నారభూవిభుని సచ్చత్రాకృతిం దాల్చి తా
నరిపద్దంబుల మైత్రి గన్గొనియె నాత్మాలోకమాత్రంబునఁ.
- సీ. సురసరిత్పురహరస్థిరశరద్ధనవయశ్శరనిధిచ్చునికనచ్చటులక్షీర్తి
ఘనరటత్పటహనిస్వనవినిర్దళితశాత్రవపురప్రకటనప్రనికరుండు
రణనిఖండితరిపుప్రభుగళస్రవదస్పక్తతరసప్రకరపూరితపయోధి
సలిలభృజ్జలజభిజ్జలధికల్పకవికర్తనసుతస్తవసీయదానయుతుఁడు
మన్నెమాత్రం డెనిజపాదమంజుకటక, ఘటితపటురత్నపటల విస్ఫుటవిదృశ్య
మానమత్తారిరాజన్య మస్తకుండు, నారభూపాలుఁ డమితసన్నహనబలుఁడు

శా. ఆపృథ్వీపతిసోదరుండు కనురత్నాభీశవర్చ్యుండు యో

హవంచాస్తుః డనంతభూషణవిశేషస్ఫూర్తియుం బ్రాప్తుల

క్షీచాలత్వముఁగల్గి సజ్జనగణశ్రేయస్త్రోద్యోగుఁడై

దీపించు శివకేశవాంశజుఁడగు దివ్యప్రభావోన్నతిఁ.

గీ.౮

సీ పద్మాప్తపద్మాప్త పద్మాప్తతుల్యుఁ డేఘనుఁడు సంపత్ప్రపాకలితరుచుల

హరిణాంకపారిణాంకహరిణాంకసముఁ డేరసానాయకుఁడు బలైశ్వర్యకళల

హరిరాజహరిరాజహరిరాజభిఁ డేన్మచాలుండు శౌర్యోక్తిభక్తిరతుల

మకరాంకమకరాంకమకరాంకసదృశుఁ డేఘనుఁడు దానాకార గౌరవముల

నలఁడు గుణధాముఁ డభిరాముఁ డర్చిధాముఁ

డమితజయభీముఁ గుద్దాముఁ డరివిరాముఁ

డతులవైభవసూత్రాముఁ డనగ భద్ర

నాముఁ డలరారుఁ గదురభూనాయకుండు.

గీ.౯

క. సంగరజయుఁ డగుకదురన్మ, పుంగవువాక్ష్మీర్తులలరె భూస్థలిఁ హరజూ

టాంగనటద్దాంగరట, ద్భంగాభంగోద్ధనిదధవళద్యుతులఁ.

౬౦

చ. హరసరవాహవహ్నిహరు లాకదురేంద్రుని కీర్తిదానశౌ

ర్యరసకృపావిశేషముల కల్గి కృశించి కురూపియై సదా

మొరయుచుఁ జాల నల్లనయి భూమిధరంబున మూలచట్ల సా

గరమున విశ్రమింప నొడుగం దిరుగం బడియుండు జూడరే.

౬౧

క. ఆమహిమాఘ్యనకుఁ బురం, ధ్రీమణియుగు కదురమాంబ దీనావనయై

మెఱియ మహిని వర్ధిలు, తామరసాక్షునకు వార్ధితనయ యనంగఁ.

సీ. తారత్నగర్భాభిధానయయ్యును విభు నవ్వల తాయి మోయంగఁజేసెఁ

దాఁ గల్గియొసఁగెడు తరుణియయ్యును నిజప్రాణేశుఁ బనులకాపరిగఁజేసె

దా జనకజయయ్యు ధవునిఁ గారడవిలో జనకవియోగాప్తి ననయఁజేసెఁ

దా హైమవతియయ్యుఁ దనమనోనాథుని బునుక పేరులుదాల్చుకొనఁగఁజేసె

నని ధరాదేవి నిందిర నవనికన్య, నచలజాతను నిరసించి యాత్మపతికిఁ

గీర్తితాభీష్టవైభవస్ఫూర్తులొసఁగు, వదనజితపూర్ణశశిబింబ కదురమాంబ.

గీ. పరమగుణశాలికదురన్మపాలమాళి, కదురమాంబికయందు శృంగారనిధుల

నందనులఁగాంచెఁగదురభూనాథు నిన్ను, వేంకటాగ్రణినతిదాసవిబుధమణిని.

చ. ఇననిభ తాడిగోళ్ల కదురేంద్రుని శ్రీకదురావసిత నీ
 యనుజుని వేంకటక్షీతివరాగ్రణి నెన్నదరంబె ధాత్రివై
 ననయముఁ దత్ప్రతాపజలజాప్తుచే వలయాద్రిరాడ్విలం
 ఘనమగు శత్రుభూభుజులు గాంతురు సత్పథసౌఖ్యసంకదల్. ౬౪

సీ. అనిమిషావాససంప్రాప్తిః జెందనివారి కనిమిషావాస సంప్రాప్తియొసఁగె
 విషధరస్థలినుండ వెగ్గలెనవారికి విషధరస్థలినుండ వెఱుగుమాన్మ
 స్వస్థానవిహరణాసహ్యుతావారికి స్వస్థానవిహరణాసహ్యముడిపెఁ
 దతమహాబిలపదస్థలి లేనివారికిఁ దతమహాబిలపదస్థితిగడించె
 నారతొలుదొల్తజానితొమ్మదిమిగదిమి, చించిచెండాడిగానిఁజేసివదియయ్య
 విమతతతిపట్ల కదురభూవిభునివేంక, టాగ్రణికరాసి యెంతదయాంబురాశి.

చ. సరసతః చాడిగోళ్ల పురశాసనుఁడైతగు వేంకటప్రభు
 డరివిజయప్రయాణ సమయానక నాదవిధూతతారకాం
 బరమున కాత్మఖడ్గహరిమర్దిత శాత్రవహస్తిచుస్థకో
 ద్ధరుచిరమాక్తికప్రతతి తారలపెళ్లు ఘటించు నిచ్చలుక. ౬౫

స నవనవాగతశీతవనవారమహాగ్రదవలవావళిచేత దర్శముడిగి
 తలతలావృతసుకోకిలకులాననగళత్పలకలారభటిచేఁ గడుఁ గలంగి
 ప్రసవసారసితసారసరసాశనమత్త భసలసాధ్వసముచే భంగ ముది
 స్థరశరాననసముద్ధుర శరాకులమనస్సరస రాగముచేత శయ్యవారగి
 ధరణి నెఱిఁగింతురీతిఁ చాడిగోళ్ళ, కదురవిభు వేంకటేంద్రుని కదనధాటి
 కలికి దుర్గమకాననస్థులఁ బఠిచ, యాత్తనాధులపైతమి నహితసతులు. ౬౬

ఉ. శ్రీధి తాడిగోళ్లకదిరీపతినాయని వేంకటక్షురూ
 జుని జయప్రయాణపటున భ్రమసంభృత భూభేదకా
 ధ్వాన మమర్త్యకోకవనితా జనము ల్విని నూతనప్రియ
 నూనసుఖోన్నతుల్లలుగునో యని యెంతురు సమృదంబునక. ౬౭

ఉ. ఆయనుజుం డఖండవిభవాఘ్యుఁ డమందముదం బొనర్ప నా
 రాయణపుణ్యమూర్తి వయి రంజితీవు శుభైకశాశ్వత
 శ్రీయుత తాడిగోళ్ళకదిరీపతినాయక వేంకటాంబ య
 త్యాయతకీర్తి పూరితదిగంతర పట్టపుడేది యై తగక. ౭౦

చ. అమితయశఃపయోధి కదురాధిపుశ్చైకదురక్షితీంద్రచి

త్రము విను మొక్కవార్త సమరస్థలి దుర్మదవద్విరోధిరా

ట్సమదభవద్భయంకరభుజప్రవిభాసిక గాసిసూహతి

స్విమతులకంతరక్తము స్రవించి ద్రవించు మనంబు రంభకుళా. ౭౧

సీ. మేఘులు లేనికొమ్మెఱుగులు కుముదారి లేనియెండలు వార్ధిలేనిబాడ

బములు సురాద్రిలేని మణిసానువు లరణ్యములేని దావానలములు కొలను

లేని కెండములు మ్రానులేనిచివుల్లు గనిలేని కెంపులు మనసిజారి

లేనికన్నంటలై లీల నిండెను ధరాస్థలి నౌర యున్నత్రపతాపరుములు

దహనసహకారకారాజదర్పహరణ, రణమహాభీనుభీమాజ్వరమృతీర్ధి

కీర్తితాలోకలోకైకకీర్తినిము, ఘనగుణకలాప కదురేంద్రకదురభూప. ౭౨

క. తతరణమున నీవిమత, షీతినాథు లనంతధవముః? జెందరె భయసూ

యుతులై నతులై హతులై, గతకల్పవతాడిగోళ్ల కదురన్నపాలా. ౭౩

చ. అమృతము శీతభానుగత మన్నదికాదు తృప్తితం బటం

చమలమతి స్వచింతురు మహాత్ములు కా దనిచేని నీరిపుల్

రనుణః దవాప్తిమాత్రమున రక్షితులై మనుష్యులు ధాత్రిభూ

రిమహిత తాడిగోళ్ల కదిరీపతినాయక లోకపాలకా. ౭౪

సీ. తనపేరుంబుఁ ద్రొక్కినవాఁడు సిగ్గుచే సరిగాక తలలెత్తవెఱవలేదో

తనతలఁ దన్ని నిల్చినవాఁడు సామ్యంబుఁ జెందలేక కృతత్వ మందలేదో

తన వాలుజడలనిండి నది దీటుకురాక బెట్టుగాఁ బెనుమొట్టవెట్టలేదో

తనుమోది తిరుగఁజొచ్చినదితుల్యముగాకఘనభయంబునఁబూరిగఱవలేదో

తానుసరిచనఁదలఁచి నీధవళకీర్తి, కవయఃగాలేక సగమయ్యె నీశుండతఁడు

వసుధ సర్వజ్ఞఁడెట్లు సర్వజ్ఞమాని, కంజశరయూప కదురేంద్రకదురభూప. ౭౫

క. ధర్మగుణకలితమార్గణు, లగ్నిలి సీచర్యతంచ నలరితివౌరా

ధర్మగుణకలితమార్గణ, నిర్మధితవిపక్ష కదురన్నపహర్యతా. ౭౬

సీ. కావ్యనైపుణిశబ్దగౌరవప్రాగల్భ్య మథావనానస్త్రీ యతిశయోక్తి

నాటకాలంకార నయమార్గసాంగత్య సాహిత్యసాహిత్య సరసముద్ర

సకలప్రబంధవాసన సువాక్రౌఢిమాన్వితచతుర్విధసత్తవిత్వభాటి

లక్ష్యలక్షణగుణశ్లోఘ్యతాపటిమంబు నైఘటికవదానునయనిరూఢి

గనిననీకునసాధ్యంబెగఱుతిసేయ, ధాత్రి శుకసప్తతియొక్కదాడినోళ్ళ
ఘనకులకలాపకడు రేంద్రకమరభూప, చెలఁగి వాక్పాణిచేఁగృతిసేయుచువని.
వ. అని విద్వజ్జనంబు లానతిచ్చిన నేను నమందానందరసభరభరిత హృదయా
రవిందుండనై . ౭౮

- క. కుంభిన్యాత్తథ వాకుచ, కుంభపరీరంభణాత్తకుంకుమపంకో
జ్జ్వాభితనంకుమదాగురు, శుంభవృక్షునకు భానుసుకరక్షునకున్ ౭౯
- క. బంధురదశకంధరగ, రేవంధనజిద్గంధవాహహితనకుఁ బటుద
ర్వాంధకహరబంధునకుఁ గ, బంధాసురనివిడతిమిరభాస్వంతునకున్. ౮౦
- క. చండద్యుతినిభమణియయ, కుండలున కజ్జాడభాండ కోదండకళా
మండలపండితదచుజా, ఖండలఖండనసమర్థున కాంతునకున్. ౮౧
- క. భగ్గేష్వాసనదళనా, నర్గళవృక్షబాహువీర్యునకుఁబూర్వవచో
మార్గచరిష్టుమునీశ్వర, వర్గప్రణతానివార్యవరచర్యునకున్. ౮౨
- క. షడ్వదనజనకసుమనో, రాడ్విరుతచరిత్రునకును రాజద్ధాత్ర
త్విడ్విజితాదిత్యునకు వి, రాడ్విగ్రహధామునకును రఘురామునకున్. ౮౩

గ్రంథవిమర్శనము.

1. శ్రీ హరిరామము.

కర్త:—విరుళొండ వల్ల భామాత్యుడు (?)

ప్రకాశకులు:—గంటి సూర్యనారాయణశాస్త్రి అండుకో.

Post Box No. 110 మదరాసు.

వెల రు ౧౦—౦—౦

ఈగ్రంథము తొలుత నిరుపక సంవత్సరముల క్రిందట మానవల్లి రామ కృష్ణకవిగారు ప్రకటించినారు. ఆశ్లీలములని కవిగారు విశిషియైన భాగములఁ జేర్చి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగా రీప్రతిని సమకూర్చుటయే కాక దానికి విపులమైన పీఠికనుగూడఁ జేర్చినారు. ఈరెండుప్రతులకునుగూడ, తంజావూరు సర్వోజీమహారాజు సరస్వతీ భాండగారమునందున్న వ్రాతప్రతియే మాతృక. మాతృకలోఁ గొన్ని గ్రంథపాతము లున్నవట. అవి ముద్రితప్రతులయందు నుగలవు.

ఈగ్రంథము వీధి యనురూపకము లక్షణమునకు సరిపోవుచున్నది. కార్యరంగము ప్రతాపద్రుజేవునినాటి యేకశిలానగరము. గోవిందచంచ సకర్త యను బ్రాహ్మణుడును నతని చెలికాండగు టిట్టిభస్మయను వైశ్యుడు నుగలసి యోరుగట రిజవీధిలోఁ దరు కగపడిన విషయముల నన్నింటిని వర్ణించుకొనుచు సంచరించినట్లున్నది. కోడికూత, కోడిపంచెములు, మేష యుధము, పల్నాటిపీఠులు, సాములనాడు, మైలారథటులు మొదలగు విషయము లనేకము లిందు వర్ణించఁబడినవి ప్రస్తావనమున శ్రీకాళిశము తిరు నాళ్ళుకూడ వర్ణించఁబడినవి. వర్ణనములు హాస్యరసప్రధానములుగను హృదయములుగ నున్నవి. ఆకాలమునాటి యాంధ్రదేశాచారవ్యవహారములనుగూర్చిన పెక్కువిషయము లీగ్రంథమునఁ దెలియుచున్నవి.

ఈగ్రంథము కర్ణాటాధీశ్వరుండగు హరిహరరాయల కోశాధ్యక్షుడైన తిప్పనమంత్రి కుమారుడు వల్లభామాత్యునిచే రచియింపఁబడినట్లు గ్రంథావతారికయందున్నది. ప్రథమముద్రణపీఠికలో, “వైకారణములచే నిది శ్రీనాథ రచిత (మే)మోయని సందేహించుచున్నాను.” అని రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసినారు. శ్రీనాథుడును వల్లభమంత్రియు నేకకాలమువారే. వైలినిబట్టి యీ

గ్రంథము శ్రీనాథకృతమనియే పండితలోకములోఁ బలుపుర యభిప్రాయము. వ్యతిరేకాభిప్రాయము గలవారు లేకపోలేదు. ఆయభిప్రాయమును ఖండించుట కే ప్రభాకరశాస్త్రిలు గారి పీఠికలో నధికభాగము వినియోగపడినది. శాస్త్రి లవారి సిద్ధాంతము సరియైనదే యనియు శ్రీనాథుని వీధి నాటకమని వాడుకగల గ్రంథ మిదియేకాని యాపేరఁ బ్రకటింపఁబడుచున్న చాటుపద్యమంజరి కాదనియు మామతము. రావిపాటి త్రిపురాంతకదేవ విరచితమగు ప్రేమాభిరామ మను సంస్కృతనాటకము ననుసరించి యీతెలుఁగునాటకము రచింపఁబడినట్లే గ్రంథమందున్నది. సాంస్కృతమాతృక దొరకినట్లులేదు.

మూలగ్రంథమునందును బీఠికయందును అష్టలభావములుగల పద్యము లుగలవు అష్టలపద్యములఁ బ్రకటింపనేకూడ దని కొందఱ యభిప్రాయము. అది మాయభిప్రాయము కాదు. అష్టలగ్రంథములవలనఁగూడఁ దెలిసికొనఁదగినవిషయము లనేకము లున్నవి. కావున నట్టిగ్రంథముల నాశనముచేయుట యుచితముకాదు. విద్యాగ్రంథములేని సామాన్యజను లీనాటకమును జదివినచో వారికి విపరీతమనోవృత్తులు పుట్టవచ్చును, గావున, విద్యాధికులకుమాత్రమే గ్రంథము లభ్యమగునట్టి యుపాయము చేయుట యుచితము. ఈముద్దేశము తోడనే పుస్తకమునకుఁ బదిరూపాయలు వెలపెట్టి పండితులకుమాత్రమే యమ్మవలయునని ప్రకాశకులు నియమము చేసికొన్నారు. పదిరూపాయలవెల యత్యధిక మని మాయభిప్రాయము. అంతసొమ్ముపెట్టి పుస్తకము కొనఁగల పండితులరుదు. పండితులకుమాత్రమే యమ్మవలయునని నియమమునుంచి వెల తగ్గించుట మంచి దని యెంచెదము.

“ఎల్ల నృపులుఁ గొలువ నెఱుంగవే బాసాడి, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెన్న”

అని యాముక్తమాల్యదయం దుండుటచేత నీరెండవగీత పాదములోని వాక్యమును గృష్ణరాయలే తొలుత రచించెనని యింతవఱకు లోకము గ్రహించుచున్నది. కాని కృష్ణరాయల కాలముకంటెఁ బూర్వముపుట్టిన యీక్రీడాభిరామములో—

“జననిసంస్కృతంబు సకలభాషలకును, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెన్న.”

ఇత్యాదిపద్యమం దీవాక్యము మిక్కిలి యుచితముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఈగ్రంథమునుండియే రాయ లీవాక్యమును గ్రహించియుండునేమో యని యాహింపఁదగియున్నది. జ॥ రా॥

2. ఆంధ్రమీమాంసాపరిభాష.

కర్త:—కూచిమంచి గోపాలకృష్ణమృగాడు. ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

ప్రకాశకుడు:—కూచిమంచి రామచూర్తిగారు. అమలాపురము,
తూర్పుగోదావరి జిల్లా.

వెల రు ౧—౦—౦౦

ఇందలి విషయము “పూర్వమీమాంసాపరిభాష.” వేదమునందు ముందు వెలుగులుగా నుండు సర్థములకుఁ బరస్పరవిరోధము లచ్చటచ్చట భాసిల్లుచుండుటంజేసి యీ వేదమునకు వాస్తవమగు సర్థ మేది యను నాకాంక్ష కలుగఁగా దీని నుపశమింపఁజేయుటకొఱకే మీమాంసాశాస్త్రము రచియింపఁబడినది.” అని గ్రంథోపోద్ఘాతమునం దీ శాస్త్రమునకుఁ బ్రయోజనము చెప్పఁబడినది. ఈ శాస్త్రమునకు మఖ్యవిషయము వేదమేయైనను నిందలి కట్టుపాటులు న్యాయములు నవైదిక శాస్త్ర సమన్వయమునకుఁగూడ నుపకరించును ప్రకృతమం దీ శాస్త్రమునకు ద్రావిడదేశమునందుఁగల వ్యాప్తి యాంధ్రదేశమునందు లేదు. ఈ శాస్త్రమునకు సంబంధించిన గ్రంథము లింతవఱకుఁ దెలుగులో బైలుదేటి యుండలేదు. ఈనడుమ శ్రీపీఠికాపురాధీశ్వరుని యాజ్ఞానుసారముగ, కీర్తిశేషులయిన శ్రీ పురాణపండా మల్లయ్య శాస్త్రిలుగారు ఉత్తరమీమాంసాశాస్త్ర మగు బ్రహ్మసూత్ర శాంకరభాష్యమును దెలిగించినారు. ఇప్పుడు గోపాలకృష్ణమృగాడు. పూర్వమీమాంసా శాస్త్రవిషయములను సంగ్రహముగాఁ దెలిగింపఁగోరి ముందుగా నీవిన్ని గ్రంథమును బ్రకటింపినారు. ఆంధ్రమీమాంసార్థసారము, ఆంధ్రమీమాంసాన్యాయదీపిక యను మఱిరెండుగ్రంథము లచ్చగుచున్నవట ఈమూఁడుగ్రంథములను జదివినవారి కీ శాస్త్రములోని ముఖ్యవిషయములు చక్కగాఁ దెలియును.

గోపాలకృష్ణమృగారి యాంధ్రవచన రచనాపద్ధతి చక్కగా నున్నది. భాష సలక్షణము. శైలిసులభము. శాస్త్రగ్రంథరచనకీశైలి యాదర్శముగాఁ గొనవచ్చు నని మాయభిప్రాయము. విషయము క్లిష్టమైన దగుటచేతను గొన్ని తావుల సర్థస్ఫూర్తి వెంటనేకాకపోవచ్చును. అది రచనాశైలిదోషముగాదు.

ఆంధ్రమునందు శాస్త్రప్రతిపాదకగ్రంథము లత్యల్పముగా నున్నవి. అట్టిగ్రంథములు పెక్కులు పుట్టినఁగాని యాంధ్రవాఙ్మయము సర్వాంగసుందరమనిపించుకొనఁజాలదు. గోపాలకృష్ణమృగారి గ్రంథములు వండితాదరణీయములై యాంధ్రసరస్వతీకిఁ గంఠాభరణము లగుననుటకు సందేహములేదు. జ||రా||

శ్రీరస్తు.

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

ద్వితీయభాగము.

— చతుర్థాశ్వాసము —

క. శ్రీమద్భాగవరామవి, రామశరస్తోమధామ రమ్యభుజబలో
ద్వామాభిరామ నుతసు, త్రామా సాకేతధామ దశరథరామా. ౧

ప. మహాత్మా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

— ౩ వసంతువర్ణనము —

క. అంతట విమలక్షీరత, సంతతసుచుక్కనంబసంజీవనతం
బాంతై సురభికి మిక్కిలి, వింతై *యేతెంచె సురభి విరహులు †బెగడక.
గీ. ఉదయరాగచ్ఛదంబు మై నూనికొనఁగఁ, దలంచి వనలక్ష్మిజీర్ణచ్ఛదంబువిడిచె
మాధవునిరాక కని వృక్షమండలంబు, దాల్పఁగనుబట్టుజీర్ణచ్ఛదంబు ‡రాఱ.
సీ. నిఖిలాగమాంతనిర్నిద్రశోధ నొసఁగు నిరుపమచుహుమచే గ్రీనెగఁగువాఁడు
శుకముఖిద్విజరాజిచూపుల కిం పైనఫలములు చేకూర్చు గలుగువాఁడు
బలుజడిచే నై నయలబడి సహించు మానుల మధురోక్తి మనుచువాఁడు
తెలిపువ్వునీటిచే దేహయాత్ర ఘటించు మాధుకరక్రేణి మంచువాఁడు
సాధుసుమనోనిరంతరసౌష్ఠవైక, మూలకారణ మైనట్టి మేలువాఁడు
మాధవుఁడు వచ్చె నవ్వేళ మధురలీల, వనరమాంగనయామోదమునమెలంగ
సీ. తనరు దక్షిణజగత్పాణున కేవేళఁ జెడఁమాంద్యగుణంబు సేయుకతన
నతిరక్తవల్లవప్రతతి వర్ధిలఁజేయు నభ్యుదయంబుచే నడరుకతన
నఖిలనిస్సంగుల నాయాసవడఁజేయు నీలదేహుల కుక్తి నేర్పుకతన
సురుచిరాకృతి జాతిసుమనోపలాసంబు కొదవకు నొడిగట్టుకొన్నకతన
నప్రసాదత కాటవ పై నెక్కుకతన, నధికసాంద్రజోవ్యాప్తి నందుకతనఁ
గలుగునయశోపితానంబుక రణిగనుచు, శ్రుంబుచరించు నామనినాళిగనుచు.

చ. అలరులచే జగద్విజయ మందె మరుం డన యుక్తి భూషకం
గలుగును లక్ష్మ్యును నది గాదు జగజ్జయసాధనంబులై
మేలుగఁడు చూపబాణములు మేలుగ నిర్మితి చేసి మాధవుం
డల మరు సంగహీను విజయాన్వితఁ జేయు ననంగ లక్ష్మ్యమా. ౩

* యేతెంచు-మూ. † బెగడక-మూ. ‡ నోరెక్కి గ్రీనెగఁగువాఁడు-అనుటవలంబించి.

- మ. ధరః బాదంబులు నాటి మాన్పడుచు వంధ్యత్వంబు పోగోరి య
త్తరురాజు ల్లడు మాధవుం గొలువఁగాఁ దద్వంధ్యతోత్సాదన
స్ఫురణోద్వృత్తస నా భిరామఫలసంభూతు ల్లుటిపించు త
త్త(ర)దత్తారుణమంత్రితాక్షత లనం గానంగనయ్యె స్సెలల్. ౮.
- క. ఫలగర్భత గొను లతికా, కలకంఠులకుసుమగుచ్ఛఘనవక్షోజం
బుల మిగుల నొప్పు నైకొను, నలిశోచిశ్యామచూచుకాంచితరోచుల్. ౯
- గీ. పంబురసమునసుమనఃకదంబకంబు, కాలగతి(?)దువువకాంతలఁజాలఁగూడఁ
దత్తినూయాతమైనపాతకముకతన, విరిసెఁ గాఁబోలు నన నద్ది విరియుచుండె.
- చ. అరయఁగఁ బుష్పవత్సభిధ నంటి రజోవతు లన్న పేరిచేఁ
బరఁగులతాలతాంగులయభంగురసంగతిఁ బొంగి నముద
స్ఫురితనినాదము ల్గొనుట చోద్యమె మత్తమధువ్రతాళికిం
గర మురవైన యవ్యజినకాళిమ మేనున నంట నబ్రమే. ౧౦
- క. గిఱకపడి కొలు సాఁగక, యొఱులతాంగనలఁ బెనిచి యొప్పుగఁ బుష్పం
బఱఁ బువ్వు మొగ్గగుబ్బలు, వఱల ఫలం బెసంగఁజేసె వలపుబుతు వొగిన్.
- క. మాధవవిభవముఁ దెల్పుచు, సాధుకవిప్రీతి యొసఁగు సర్వాగమముల్
మాధవవిభవముఁ దెల్పుచు, సాధుకవిప్రీతిదములు సర్వాగమముల్. ౧౩
- క. మును వృద్ధికి ఘనులొసఁగిన, ఘనఋణ మొగిఁదీర్పఁ దరులుకప్రసుమపుటం
బునఁ బొదిగి ఋణముఁ దీర్చెను, గనదళిదంభంబుదాల్చుఘనదూతలఁకన్.
- గీ. బంధురము నై నయలవనస్సతుల కెల్ల, సౌమనస్యంబు విఘటిల్ల భూమిజాత
భావమాకులపాటొడఁబరఁగు*మర్య, శంబునానటమధువ ప్రజంబుమిగిలె
- చ. వరవనమాలికాకలితవాసన లూనుచు మాధవీమనో
హరరుచి కాన్పదం బగుచు నాత్మమహాగముడై మజాతివి
స్ఫురణము మాన వర్తిలుచు భూరికవిప్రజమాననీయుడై
వరఁగెను మాధవుం డపుడు భవ్యఘనాకృతి మాధవాకృతిన్. ౧౬
- గీ. యోగుల భరించి యరిచక్రయు క్తి మించి, భోగిసంసేవితాకృతిస్సూర్తిగాంచి
మాధవుఁడుమాధవుఁడగుమదిఁదలంప, నలయపాంసులతాగుణం బరుదుగాని
- సీ పంజరగుహలలోపల నున్దిఁ గైకొని శర్తర మెత్తెడుజంతువితతి
నతివృష్టి కోరిచి యశనంబు గానక గాసిల్లు హానిసంఘాతములను
సరసులలో నుండి జలవానవృత్తిచే వర్తిల్లు వరహంసవారములను
నలరునీ రక్తడనక్తడఁ ద్రావుచు వనియించు చేతనవ్రాతములను

- సత్పరిగ్రహలాభంబు సుభవిల్ల, నుశుతరామోద మందెను యోగితతుల
మన్ననయొనర్చె దావచ్చి మాధవుండు, కామితార్థంబులవ్వారిగాఁగనిచ్చి.
- గీ. దీర్ఘచిత్తతశబ్దవృత్తిప్రకాశ, మాశ్రితాంచితమాధుర్య మధికతప్ర
సాదమైయొప్పెనపునువసంతఋతువు, మహితకావ్యప్రకాశకృత్తమువోలె.
- క. పల్లవపేశలశయాన్య, వేల్లద్రీతులకుఁ దనిసి విమలధ్వయలం
బెల్లెనయుచుఁ బుస్తాకిల, తల్లజులు వసంతవేశఁదనరిరి మిగులక. ౨౦
- చ. తెలిపునునీటివర్షము లుదీర్ణములై యొనరంగ నత్తజీన్
మలయఁగఁజొచ్చె బుప్పడిచుమారము లెల్లదల నిరంతరా
కలవవహించి దట్టము కానఁగనయ్యెను యోగదూరతం
గలఁగెను దంపతిప్రతతి గాంచుమహావృత్తుటూర్పుగాపులుక. ౨౧
- సీ. ఉవిదపుక్కిట సుర యునిసిన నొక్కఁడుతరువు సాదాబ్జహారమున నొకటి
చెట్టు, వేటొక్కటి తిట్టుచు వాసిన నామోదసంపద నంది వెలయ
ముద్దుల నగవుల మురిపెంపుఁబాటలఁ గాఁగిలింతలఁ బ్రేయఁ గనుఁగొనుటల
నమగుట నూర్పుట హస్తసాన్పర్యలఁ గొన్నిమహీశముల్ చెప్పుగానియె
నవరియ్యును నచేతనతామభూతి, గనినమ్రాకులు కామినీఘటితగౌర
వావచూనంబులొకటిగానలరరసికు, లలరుచుతయహోపింతయతివపొంత.
- గీ. చెలువుమీఱినయవ్వేశఁ జిత్ర, మొరవ, నెన్ని కైకోక మెలఁగెను నెమ్మిరొదలు
నెపునుఁ బాయునివైశాత్యమిరప్రకాశ, యివయ్యును సాహత్య మాశ్రయించె.
సీ. అరసానుభూతుల సరసానుభూతులై మెలఁగుచుండఁగఁజేయు మేలుశక్తి
తేఁగొమ్మపొందులు లేకయుండెనువానిఁ దద్వత్తనందింపఁ దనరునేర్పుఁ
బ్రసవవాసనలేక బడలుచుండెనురానిఁ బ్రసవాప్తిమరించు ప్రబలమహిమ
వల్లు లింపులు మీఱఁ బలుకనేరనివానిఁ బలుకదిద్దినయెట్టి పాటవంబుఁ
గలిగినవయోగిజనములఁగడుచుదమున, నెనయఁజేయువసంతయోగీంద్రుఁగన్న
యోగరహితజనంబులయల్లములను, బెల్లు వర్తిలకుండునె పల్లటములు.
- క. సురభీరయమార్గచరా, స్థిరమాశన సమృద్ధశ్రుతే ర్భవతి కుహూ
పరిహారా నేత్యేవం, పరవాక్తుల నవిరళముగఁ బలుకుం బికముల్. (?) ౨౧
- ఉ. పంకజకోశపుష్పపుటభాసిమిళిందవిలాసవాస మై
యంకురసూచి కావినిహతాహితమండలజీవితంబు నై
శంకిలఁజేయు నాభరతశాస్త్రము వామని దానిజూడఁగా
నంకురమూచు మోదధర మవ్యనిరీక్షణఁ గల్గ నేర్చునే.

—♦ గ్రీష్మఋతువర్ణనము ♦ —

- క. అంతట వేసవి దోచెను, రంతమహోష్ణానుగతనిరంతరమిచ్ఛే
దంతాభ్యర్థితమతదృ, స్థాంతమరీచీనిమిలితాశాంతంబై. ౨౭
- క. పరసుమనోజీవిత మగు, సురభిం బటపంగ భువనశోషకతిగ్నా
కరసనుజుడు వడిగఁ దదా, కరవిపిసంబులనుమిగులఁ గాఁక దహించెన్. ౨౮
- క. ఆమెడ దక్షిణదిగ్భవ, వాయుపదత్రయికి నెన్న వరుణాలయది
గ్వాయుపు సపాదసప్తా, ధ్యాయ యనం దగు నటంచు నడరు మ్నడుపుల్. ౨౯
- మ. ప్రతికూలుం డగుచంస్రుఁ గూడి విరహిస్త్రాతంబు నేచంగనో
యతిగాఢచ్చదశాఖితా వనుల ధ్వాంతారాతి డాపంగనో
యతికోపోగ్రత నవ్వసృతువయిఁ దా నందెం జమి నాఁ బదా
హతి దూరోష్ణత లోకశాంధ్రనియం దాహుఢమై వర్తిలెన్. ౩౦
- మ. సతవాహంబులు మచ్చరం బొదవఁగా సప్తాశ్వము న్నెట్ట న
ప్రతిమం బొ రథమూన వంతిడఁగ నాభావంబుచే శీఘ్రపు
గతి నయ్యోశ్వము గాంచలేమి జడిమి గాంచె బ్రయాణంబు భా
వతికన్ నా దివసంబు లాయతము లై పాటిల్లె నవ్వేసవిన్. ౩౧
- సీ. నాదగు దాహగుణంబు కారణగుణప్రాప్తంబుగా జగత్ప్రాణువాహ
సక్తిసంపత్తికి సంశయింపఁ బనేమి నీమఁ డొక్కఁడు గంధనిలయగోత్ర
మంది తద్ధర్మంబుఁ జెంది సద్ధర్మంబు విడిచిన నే బోవ విడుతు నెట్లు
జడత గైకొనుట నే జలముతోమైత్రికిఁ జొరఁజిచ్చుచుండుతుశరధిఁజొచ్చి
యనుచుఁబల్చిచుజలనిధియందు మెలఁగు, భీకరాటోపబడబాగ్నివెడలె ననఁగ
నఖిలజనములు భీతి నిట్టట్లు గాఁగఁ, బట్టుచాలక పడమటివెట్ట దోచెన్. ౩౨
- క. పుడమి విరియంగఁ గొలుకుల, తడికొలఁకులతడులతోడఁ దరలఁగ జుతుల్
కడు బడలి నీళ్లగాల్లం, బడి గొంతులునడుచు ముద్దు(?)పడమరసాగెన్. ౩౩
- సీ. బలిసెను బహుదూరపదవి ప్రపలతోడ భూరిసరి న్నధ్యపులినవితతి
యెండసాగెను మార్గగేహితకూపంబు లమితపాంథాళికంతములతోడ
దీర్ఘత గైకొనె దినములు మతిమతి యనిష్ఠజలరజ్జుతతులతోడ
మించెను మిత్రోపలాంచదగ్నిశిఖాళి చటులదవానలచ్చటలతోడ
సంతతాన్నప్రదాతకు సాధుకర్త, శీలునకు నీళ్లవలనలుసేయవలసె
నతులపశువృద్ధి గలిగిన ముట్టివాని, కైన నధ్దాంబు వబ్బుట యరిదియయ్యె.

- గీ. కూటిపేదటికంబు గైకొనిరి మిగుల, నాతరము చేత బ్రతికెనునట్టివారు
ఖనన మొనరించితనుయాత్ర గడుపువారు, కూలిగలుగుటనవ్వేళ గూటంబడిరి
- గీ. తల్లి * పదమునందు ధార్మికమనఁగలు, (సుగవి)కవితయును సొబగుమిగులు
గుబ్బలాండ్ర పీఠకుచమధ్యసీనుల, నిలుచు శైశ్వ ముచును నిలుచు బుద్ధి.
- క. కూటిరుచి పాన మొందెను, బాటితెను నీశ్వరుఁడు పవనాబురకున్
మేటిసురతములకూరిమి, గాటపుటుప సూహనముల గదలక నిలిచెన్. ౩౭
- గీ. చూడకయుఁజూచికొన్నింటిపడ నాడి, యరసియొకకొన్ని కూపంబులాఁగికొను
చుఁ, బురుషు లింతులు వేర్వేరు బురదసేను, కడవ వెలితిగఁ గైకొనికడుబడలిరి.
- క. హరః సోధతవహ్నియే, తిరుగం గ్రామగఁ దలఁచి దీపి, చె నటం
చురవడి వెట్టకు వెలుగుచు, మరుఁ డగుకుచశిరస్సుమధ్యముః జేరెన్.
- క. బలుబీటలమెబడి జనఁగల (జల)జంతువులు మొనటఁగల పదసంఘా
జెలువబలుగుబ్బ చలువల, నెలవుగఁగైకొను మగండు నేర్పున బ్రతికెన్.
- సీ. ఇరుఁడు దాక్షిణ్యంబు చెనసి ముఖలోకభాంధవుఁడవఁదగి యుచుద్ధతకరత్న
మరువుగఁ దయకు జీవనసిద్ధి గావింపఁ దయగొనిజాతుసూతతులతోడ
ముదము గైకొనె నదీవదము లంతటఁ గాలగతిచేత నత్తుగ్రకరతః బూ
యతఁడు దాక్షిణ్యంబు గతముగా దినదినంబును నాత్మన త్తజీవనము నెల్ల
గాఁకఁగైకొన జంతులూకటికి లేక, నులచులచుమాండలిన్న తగలయఁగ్రమ్ము
న. దఱుల్లంఘనము సేయనమితకుంక, భావ మొదవంగ నంతయు బయటఁబడియె.
- క. వట్టవగ లెనముభానుఁడు, వెట్టగు కాకల జగుంబు బెదరింపఁ హరుం
డట్టియెడఁ గాన నెకకన్తపుజిగి మెఱపె ననె సుతలఁ పురముంచెన్. ౪౨
- గీ. పవనధఃకృతరేధ భానప్రచాడః, ఘోరపటువృత్తి దీప్యతాచటుల మగుచు
దివ్యతేజోగుణంబున దీప్తిగాంచి, నుకవికృతిరీతిగననయ్యెఁ జూపరులకు.
- క. వడమటిసెక నుడుకఁగఁబడు, పిడికిటివస్త్రంబు లెల్ల బెట్టఱంగా
గుడికరమునందు నిలిపిరి, కడు బూతం బుచుచు వానిఁ గర్తారూఢుల్. ౪౪
- గీ. చిత్రచిత్రరుచిన్యాప్తిఁజెంది యరస, భావవిత్వాస్పదంబు పలుకఁ దగుచు
భీకరనిదాగుసమయంబువెంపుగొనియె, జరమకావ్యంబుగొన్న సౌమ్యవముగాంచి
- క. పంకరుహజాండభాండము, పంకజహితతిగ్రకాంతి పటువహ్నిశిఖా
బొంకముఱ గ్రామనవటిని, రంకుశేధామంబనం బరాగము వొడమెన్. ౪౬

గీ. భూవిరవిరోచిఁ గాలెడు పుడను వెడఁద, పెనముపైఁబండు వెన్నెలపేరి యోట్టు
మంటమీఱినయాఁకటచుఱియునుఱి ముఁబొట్టనింఁడించెరేతేరిపులుఁగుఁదుటుము

చ. ఖరకరరుక్మతప్త దృఢకంజధ వాంఙ్మహూతరంబునం
గరము మెలంగి క్రాఁగురుపకౌతవిభౌమృతముఁ జకోరముల్
వరఁగుఁగుటాఁగుటాఁగ్భయలఁ బానముచేసెను నోరు పొక్తఁగాఁ
బర మచరక్తిమై మిగులఁ బాఱియదప్పికి వేడి వా. శియే ౪౨

గీ. అతులమాధుర్యమకలుకమచుచువిబుధ, సముదముబెన్నజగతిఁబ్రశస్తిగాంచు
సక్తభాధృగుదంచద్రవామృతంబు, స్త్రీలిసుఖముచెఱబలఁజకోరసు*కవి ర్ణ

క. చిచ్చునరి పగటికాకల, చిచ్చు జక్తవలు ముఖవించెను గాఁకల్
హెచ్చెను వెన్నెల వానికి, మచ్చికజనరాంపు రేల్ ముటుగువఁ బటల్
చ. తొలుత హిమాంశుమంజురుచితోయగుహఁప్తకప్రతప్తక

మెలఁగెడు చంద్రకాంతముల మీఁదటఁ బర్వఁ ఛటచ్చటార్భటి
మిళితపుటాపురల్ దిశల మించెను చిమ్మట రాలు మెత్తనై
నిలిచె ద్రవంబుజాలు బలునిర్ణరముల్ గలిగె గ్రనుబువఁ. ౪౩

గీ. చంద్రుడయ్యెనుదపనుండు చక్రవాక, దంపతులకెల్లనవ్వేళఁ దపనుఁడయ్యెఁ
జందమామముఁదలఁపనిచందమరుదె, యోగతదభావహేతువులూజితముగ.

క. భోగులకు రాత్రివేళల, బాగుగ రుచియించె మధురపానకరసముల్
బాగై రుచించె నంతకు, బాగో నిజనతులమోవిపానకరసముల్. ౪౪

ఉ. వేసవిరాశ్రులందు నరవి దరిపూపలవారి నిర్ణరో
ల్లాసముఁజేసె బ్రోషితవిలాసివధూ కరుదితోత్ర బాష్పముల్
గాసిగ వీచునట్టి బలకాఁకల వారుణదేశ వాయువుల్
భాసిలఁజేయఁజాలెఁ దదపారముభోదితతిగ్ధవాతముల్. ౪౫

క. వ్యాకోచమిల్లి కాకుసు, మాకృతులవ్వేళఁ గాననయ్యెనుఁ జంద్రా
లోకపరిలోచ మగుచుక, వ్యాకీర్ణోద్భవరిచుళా, చితమహిమఁ. ౪౬

— వర్షముతువర్షనము —

గీ. అమితభూతావవినివారణాశ్రయంబు, భువనసస్యాసుసంతతస్సూక్ష్మబీజ
మార్తచాతకసంజీవనోషధంబు, నంతఁగృష్టాభ్రము ప్రకాశ మధిగమించె.

క. తనబలుజీవనధనములు, గొని జగములనేచు గ్రీష్మఘోరాసురుని
దునుమాడ నెత్తె వరుణుఁడు, ధను వన నపరాశ నింద్రధను ప్రదయించెఁ.

*కవిజ్ఞము పక్షిపర్యాయముగా వాడుచున్నాఁడు కమరదలిపకుచుకొనూ. కదపావబాష్పము

సీ. చంచలారోషవైశ్వానరశిఖ లొప్పఁ జిత్రధనుర్లతాస్థీతు లెనయ
మేదురగడ్డానినాదంబు లెసఁగంగఁ గరకామహాఁకలగతులు మిగుల
నాశుగోద్ధతవృష్టు లవిరళంబులుగాఁగ హఃగోపకుప్రతాపార్పు లడర
వాహిను లెంతేని వడి మించి నిగుడంగ నశేసిఁగూరాత్మవిహార మెనయ
నలమయూరాదికవివరు లతిముదమున, ఘనతరస్తుతులొనరింపఁగాఘనండు
అఖిలసౌతాపకారి గ్రీష్టాపకారి, కడక మాయించె సర్వోపకారియగుచు.

క. * వాద్దికమహాభ్రువటలా, కర్షణపటుమంత్రవిద్య ఖరఖరఖరతా
ధర్షణకారణ మగులే, ఖర్షభదిగ్వాయు వపును కడు దీపించెన్. ౧౯

చ. వడమటిగాలి దా జగముప్రాణము నుగ్రకరుండు గాంచునే
వెడఁ గగులోకబాంధవత వేదససేయు నటంచు రోయుచుం
గడు నల(రె) బలారిదెసగాడ్చు వదాన్యఘనండు దోషతఁ
నడువ జగంబుప్రాణ మనునామము లోకములో విరాజింపన్. ౨౦

క. జలధిం జుళుకంబునఁ గొను, బలునేర్పరి కుంభయోనిఁ ప్రార్థింపుచుఁ ద
జ్వలముగొను † నేర్పు గన నన, జలదంబులుజమునతోడ చాయకునడచెన్
గీ. వగలు రేయి దివాకరుఁ బద్మవైఁ, బొదివి వీక్షింపఁ గను విరహిదళనంబ
నేమమునఁజేయఁబూనుచు నెగడమిట, విపులతరమైన(నూకృష్ణ)విషధరంబు

క. ధారాధరగళదురస, ధారానిర్భరమునందుఁ దత్త్వజ్ఞులకుఁ
దూరించెను సమవిషమా, కారజ్ఞానములు రూపకం బొక్కటిగాన్. ౨౩

క. స్థలజలభేదము మానఁగ, జలదము వర్షం బహర్షిశంబు ఘటించెన్
విలసల్లక్షణవృత్తికి, బలుశాబ్దికు లాత్మవృత్తి ప్రతిసేయంగన్. ౨౪

ఉ. అందముగాంచు నెట్టిజవరాండ్రు జెండిలియాడుచో మదిం
జెందు కలంకతో వడిగఁ జేరు స్రవంతివధూటుల నిజా
మందతరంగహస్తముల మంచి నెదుర్చొని కౌగిలింపుచుఁ
జెందములోని యక్షలక దీక్షుచు దక్షిణవాధి నిత్యమన్. ౨౫

సీ. ఆహితాగ్నుల కెల్ల నాత్మవైశ్వానరరక్షయే కార్యసర్వస్వ మయ్యె
భోగికైకను రాత్రి భోజనం బెచ్చట నన్నమాత్రముకాని యబ్బదయ్యె
సారమంత్రోపాస్తిచతురుల కళనంబు వార్తగల్గుట గానివావియయ్యె
బ్రతిగృహంబున కేగి ప్రార్థింప(బ్రార్థింప)శిఖ యొకింతొనఁగిఁ జిత్రమయ్యె

* వద్దుక—మూ. † నొప్పుగనలేన—మూ.

జంబుగూడలకలుములు జంబుమిగిలె, గతకసంపాదనంబులు ఘనతగాంచె
నన్నదాతకు నేనియు నతిధికౌకన, కైన నన్నంబు గలదనుటరిది యయ్యె.

మ. చటులదృఢనగర్జితధ్వనులు చంచచ్చంచలారోమలు
దృఢవృత్తి ఘటియిల్ల భీతి మదిదోకక భీరురంభోమృత
పటుమానంబులు మాని తమ్ము బుగబుల్ గాఢసంఘర్ష జ
వృటతానట్లుగఁ గాగిలింప రమణుల్ ప్రాపింతు రానందమున్. ౩౭

సీ. భూప్రజాసంతాభూనైశ్వానరజ్వాలతో దావాగ్నికీల యడఁగె
నూర్జితమేదురగర్జితాగ్నితూలతోఁ గండభీనంకడల్ గ్రమ్ముకొనియె
నవిరళఘాసాంకురారూఢరునులతో గోక్షీరనుచులు పొంగులువహించెఁ
గర్జకపాదజాఖండమోదంబుతోఁ గాసరామోదంబు వాసిగాంచె
జాతికుసుమ(జ)పరిమిళభాతి కేకి, జాతికేకారవంబుతోఁ జాలనగజె
జాతకవ్రాతమదతమస్తమాలతోడఁ గలయ దిక్కులఁ గట్కిచీకటులు బలిసె.

గీ. దినదినంబును సుచికాత్మతేజ మిచ్చి, చుగఁడఁగైకొన రోతనిమాననేమొ
తరణికిరణంబులన్నియుఁబరఁగెనేమొ, ఘనములగుచును గాకున్ననినునిగనరె

చ జలధినుధింపఁగాఁ బొడమెఁ జంద్రమయం బగు నుర్వముద్ద దా
బలుఘనమండలంబు వడిఁబట్టెఁగఁ జేయు మహంబుధారలోఁ
గలియుచు నీరమయ్యె నని గట్టఁగఁదోచెను బుద్ధికానిచో
జలరుహవైరి సత్తతఁ బ్రజల్ గనరేల యొకప్పుడేనియన్. ౪౦

క. నిష్ఠురులలోన నాదిమ, సిద్ధరుఁ డగునీటిచూలి నిరతస్ఫురితా
త్యూర్జితపృష్ఠి న(ని)ర్జర, తార్జితదృష్టి ర్నియయ్యె నని ప్రజ నుడువున్. ౪౧

గీ. ఆటవెలది యనఁగ నమరెను దద్వృష్టి, యురుపయోధరత్వమిరవుకొనుచు
శ్యామభావ మొదవ సంతతమస్తథ, వికృతిమహిమకెల్ల విత్తనంగ. ౪౨

గీ. ఉరుతరంబగువృష్టిసూర్యోదయాస్త
మయములెంతేనిసందిగ్ధమయిన యపుడు
సోమపులి కగ్నిఁ బ్రణయించుచోట నొదవు
ననమయాయత్తఃస్ఫుటియహరహంబు. ౪౩

గీ. అఖల మమృత మగునట్లు లాచరించి, మువ్వెలుంగు విలాసంబుముంచితాన
యద్విలీయతఁగైకొని యభ్రవటల, మాదిమబ్రహ్మ మన విస్తయంబొసంగె.

అవాసః కిలికిచ్చితస్య—

నెల గాయఁజెంత సఖి వ, ర్తిలఁ బిఁములు మ్రోముఁ గవి నుతింప సిగందం
డలుచుట్టి చైత్రమున జనుఁ, డలరు న్వెల్లారి వేంకటాచల రమణా. ౮౪
పాన్థస్త్రీనిరహానలాహుతికళా—

విరహానలాహుతికళా, స్ఫుగగురుమంజరులు పికవః*ధూహితములు నై
మరుదంకురములు మధువున, నరుడగు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౫
ప్రథితః ప్రణయవతీనాం—

మలయపవనములు చల్లఁగ, వెలయుడుఁ జైత్రము న వీవ విరిఁబోఁడలకుం
బాలయలుక లుండనేర్చునె, యలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౬
సహకారకుసుమకేసరనికరభరా—

ధరఁజూతకుసుమపరిమళ, భరితము లగువనములందు భ్రమరమ్ములు ఝాం
కరణ మొనరించు మధువున, నరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౭

అచ్చాచ్చచన్దనరసార్ద్రాతరామృగాక్ష్యః—

సురభిని చెలిమేడలు గం, ధరసార్ద్రార్ద్రాకుచతైన తరణులు, బువ్వుల్
మరునిమది వృద్ధిసేయును, హరసఖి వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౮

స్రజోహృద్యామోచాః—

తెలిమేడ వెన్నెలను జెలు, వలు సిగవిరులేయ వలికవల్వలు, బూదం
డలుఁ దాల్చి సురభి ధన్యం, డలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౯
సుఖాశుభ్రంభామ—

తెలిమేడలు నెల చెలిమో, మలరులు చందనముఁ గలఁచు ననురక్తుని ని
శ్చలు శ్రీవృమున భ్రమింపవు, నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

తరుణీవేషద్దీపితకామా—

ధర నద్దీపితకామయు, నరుజాతిసుగంధి ధృతవయోధర మైచుం
దరివలె వర్షర్తు మనో, హరమగు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౦

వియదుపచితమేఘం—

విను సఘనము కందళభా, వనికుటజకదంబవాసి వవనమ్ము శిఖి
ధ్వనివని సర్వజనోత్తం, తనలరు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౧

* యతిపొందుము. కపోహిత వన వమ్మన.

ప్రకారాంతరము—

జడకలితగగనము కంఠశవితసితభూమి కుటజతరువవనములుం

గలఁచు సుఖ సనుఖ నెల్లర, నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౩

ఉపరిఘనం ఘనవటలం —

ఇల కంఠశవితరుచి నగ,ములు నర్తితకేకు లభ్రమును ఘనయుతమా

నలపాంఘఃఁడచటఁ జూచునొ,యలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా ౯౪

ఇతోవిద్యుద్వల్లీవలసిత మితః—

ఉటుములు మెఱపులుఁ గేతకి,పరిమళములుఁ గేకిరవము భాసిల్లఁగాం

విరిహిణు లేకతిఁదాఘమ,రరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౫

అనూచీనఘ్నారే—

ఇల నూది మోపునంతెడ,గలుగని చీకటి మెఱపులు గర్జనలును జి

న్కులుఁ బడఁ గులట చరించును, నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

ఆసారేణ నపార్వతః—

చలిగాలికి జడికెటు సన,కిల సీతున కలికి చెలువ లెదఁ జేర్పఁగ భో

గులకు సుదిసమె దుర్దిన,మలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౬

అర్ధం సుప్త్యా నిశాయాః—

శరదర్ధరాత్రి మేడల, సురగొని పవళించి లేచి సురతశ్రమ పో

గరితలు చే నడకము గ్రో,లరుడగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౭

హేమస్తే దధిదగ్ధసర్పిరశనా—

మెరుగు నెయ్యద్రావి లోమఁ,దిరమునఁ జలి విడెము సలిపి ధృతవరలేపాం

బరులై స్త్రీరతి నుండుదా, రరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. *

చుమ్మన్తో గణ్ణభిత్తీ—

వలిగాలి సీత్యైతులుపుల,కలు గలుగఁగఁజేయు సంశుకములు దిగుచుఁ జె

క్కులు నొక్కువిలులవలెదొ,య్యలియును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

కేశానాకులయః—

వలిగాలి మగనివలెఁ గుం,తలచలనము వణఁకు సీత్యైతము రోమాంచం

టులు చేలాకర్షణ స,ల్పలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౧

ధన్యానాం నవపూగపూరితః—

చలి విడెము లోనఁగఁ గ్రీడలు, సలుపుజనుల కరుగు వేగఁ జలిరాతిరి పే

దలకు నిసేఁ జింతఁ దడవగు,నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౨

* ప్రోద్బుత్ప్రౌఢప్రియంగు-అనన్లోకమఃకుఁ బద్మములేదు.

3. వైరాగ్యశతకము.

చూడో త్తంసితచస్త్రచారుకళికా—

శశిరుచిశిఖముః శ్రేయో,దశధామము కామశలభదగ్ధము మోహం
ధశమము నగుశివదీప,మృశరణ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧

భ్రాస్తం దేశ మనేకదుర్గవిషమం—

వలుబూము లరుగుఁ గాకము,వలె దుష్టాన్నము భుజించు ఫలమందక హీ
నులఁగొల్వఁ దృష్టచే నరుఁ, డలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨

ఉత్థాతం నిశి శజ్జయాక్షితితలం—

ఇలఁద్రవ్య నోడబేరము, నలువఁగ హేమిప రాజసశ్చృతి ముత్ర
ములు గలుగ గవ్వదొరకునె, రులరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. 3

ఖిలాలాపాసోధాః—

కనుల సీనుంచు నగుఁ దిట్టిన నూరకయును బడిబడి ధరికున కం
జలిచేయుఁ దృష్టచేనరుఁ, డలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪

లమీషాం ప్రాణానాం—

నలజలతుల్యప్రాణ,ములకొఱకు ధనాంధులకడ మూఢులు పాప
ములనక తముఁదామెన్నును, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫

తొంతం సత్తుమయా—

తునులేక శాంతి సుత్రో,వములేక విరక్తి యోచరితములేకన్
హిమనూర్వాతపసహనం, బరురను వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬

భోగో నభుక్తా వయమేవ—

ఇలభోగకాలతృప్తప, ములు భుక్తమే శిథిలజ్జీర్ణములె తప్తములే
ఫలభోక్తలు మనుజులె కా, కలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭

వశిభి ర్ముఖ మాక్రాంతం—

తల నరసిన మోమున వళు, లలరినఁ గాయంబు శిథిలమైనప్పుడు మ
ర్త్యులతృష్ణ వాయు దేనున, నలవడు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮

నివృత్తా భోగేచ్ఛా—

కనులఁ బొర గవ్వ బహుమతి, చనఁ జేటికిఁ గోలరాఁగ నెఱులరుగ సుఖం
బణఁగ మెయిత్పవ్చ చనదే, మననలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯

అశానామనదీ—

భృతికుజవారము మనోరథ, తతికము తృప్తికము విత్తర్కభగము రా
గతిమగు నాశానది * దాఁటతరమె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. † ౧౦

లవశ్యం యాతారః—

నిలువపు విషయసుఖములవె, తొలగిన దాఁటతరమె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౧
శ్చలసుఖ మపరిమితం బై, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౧
బ్రహ్మజ్ఞానవివేకనిర్మలభయః—

అనఘుఁడు లభించుభోగము, అను రోసి తృజుఁడు బరుఁడు లభింపనివె
నను గోర్తులుడుగఁజాలం, డచువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౨

ధన్యానాం గిరికన్దశేషు—

పులుగులు తొడ నాడవుపు, లొలుకఁ ధ్యానించు గుహలయోగివరుఁడుమే
డల వనిక్రీడల నెప్పటి, కలరుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౩

భిక్షాశనం తదపి వీర—

ఇల నజ్జగ నుండియుఁ జిం, పులబంతయుఁ గప్పి బికిరపుంగూడుదిన
య్యలు సైతము మోహముడుగ, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౪

స్తనామాంసగ్రన్థి—

ఇలఁ జీమిబీబుట్టులుమో, ములు రోతలు కటుఁ పొలనుముద్దలు కుచముల్
నెలకరిఘటములు వసుకుం, డలగునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౫
ఏకోరాగిషు రాజతే—

గిరిజ మెయిఁ గలుగుహరుఁడా, క్తరుఁడే రాగియు విరాగి గత కాముకుఁ డే
పరులుభయభ్రష్టులు గడ, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా ౧౬
లజ్జాదాహాత్మ్య—

శలభము లగ్ని దుముకుఁ జే, పలుగాలముద్రింగుఁ దెలివివాసి మనుష్యుల్
తెలిసియు మోహముడుగలే, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౭

తృపా శువ్య త్యాసే—

మనసిచ్చయించ వనితల, నెనయుం దప్తైనఁ ద్రావు నీరాఁకలికిం
దిన భక్త్యోన్న మిదినుమా, యనుక్రి వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౮

* దాఁటతరమె- యనినఁబ్రాసభంగము- ఇట్టివిందులెక్కలవు.

† వేంకటాచలమఠ-“నసంసారోత్పన్నం” అనువానికిఁ బద్యములేదు.

తుజ్జం వేత్త సుతాస్సతాం—

ఇలు దార యశావనము తన, యులుఁ దిర మని మోహకార నుండజ్ఞుడు జ్ఞా
నులు నిత్యము గాదనియెద, రలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౧౯

దీనాదీనముప్రేః—

తనయులు యుధ నవ్వాబు, వ్వని జీర్ణపటంబు దిగువ నదిగని దేహీ

యనుఁగాని ఘనుఁడుతనకొఱ. కనునా వెల్లారి వేంకటాచలరమణా ౨౦

అభినుతమహామానగ్రస్థి—

ఘనగుణవలచంద్రిక స్త్రీ, వనిపరశుప్త మానహరణపటుప్త కడుపు నిం

డనిబాన యెవరి నెటుసే, యనిదపు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౧

పుణ్యేగ్రామే వనేవా—

సరివారి నడుగుకంటెచు, పరపుణ్యస్థలముచేరి పాటులయిడ్లం

దిరిక మడిగి కుడుచుట మే, లరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౨

గజ్జాతరజ్జకణిశీకరశీతలాని—

చలిమలనెలపులు గంగా, జలశీతల మునివనములు చనెనె బుధులు దు

వ్వలఁజేరి కూటికడిగెద, రలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౩

కింకన్యాః కన్దరేభ్యః—

ఫలకందమూల జలవ, ల్మలములులేవె ధనగర్వకచలదూబా

పులనృపులఁగొల్వఁగా మద, మలరునె వెల్లారి వేంకటాచలరమణా* ౨౪

ఫలం స్వేచ్ఛాచ్ఛలభ్యం—

కొలఁకులఁ జల్లనిజలములు, ఫలములు వృక్షములు పల్లవక్షీతిశయ్యల్

గలుగ ధనికు కొలువేమిటి, కలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౫

ఏవర్తస్తే ధనపతిపురః—

మనుజేంద్రాశ్రయముఁఖి, బున భోగసుఖముల దినము వోయెనని నగుకా

పని ధ్యానాంతఃబున బుధుఁడనయము వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౬

యేనన్తోషనిరస్రగప్రముదితాః—

పరితుష్టలేమిగోరరు, ధర లుబ్ధులు మేరుభూమిధర మగపడినం

బరితోషముఁజెందరు పుర, హరసఖి వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౭

భిక్షోహారమదైన్య మప్రతిమ ౩౦—

దూరితిహార మభయ మక్షయ, కరమప్రతిపాతము యోగికామితముచు శం

కరసత్రముభిక్షోశన, మరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౮

* స్వేచ్ఛాచ్ఛలభ్యైః-అనుదానికెఁ బవ్యములేదు.

భోగోగభయం—

బలభోగవిత్తవిద్యా, కులములకుభయ మరిరోగకుపనాదిహారం

బులు నభయము వైరాగ్యం, బలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౮

ఆత్మానందమరణేన—

జర వయసుకు నస్థైర్యము, సిరి నాశముఁ దోషణాబు చిలువ వనము ను

దరిశమును సాంపరంజేయరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా* 30

భోగాస్తుజితరజభజితరః—

తరుణత్వ మస్థిరము కాఁ, పురములు తుచ్ఛములు విభవములు వీడులు వా

నర మృదుని బుధుఁడు సుఖి, మరయును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 31

భోగామేఘవితాన—

వవనచలితాభ్రకము నా, యువు తుచ్ఛులు స్త్రీలు మెఱపులు గుభోగములం

చవని బుధుఁడు చిత్సాధకుఁడవు శ్రీ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 32

ఆయుః కల్లోలలోలం—

మెఱపులు భోగము లర్థమ చిర మాయువు వీది చెలులచెలి మధ్రవమా

నరులకని యోగితత్వం, బరయును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 33

కృచ్ఛేణామేఘమధ్యే—

జననికుక్షిస్థనిర్భూ, ధన మబలాసంగచి తనయు వార్ధక్య

బును సీ దీనసుఖముతే, దనువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 34

వ్యాప్తేవతిష్ఠతిజరా—

పులివలె జర తెవు లరిగతిఁ, గలఁప జనులబ్రగుకు భిన్నఘటజలమువలెం

దొలఁగ నహితముడుగని దరు, దలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. †

బ్రహ్మేంద్రాది మరుద్గణాః—

కమలజువదవి తృణస్రా, యము త్రిభువరాజ్యలక్ష్మ్యు లతితుచ్ఛులు లం

చు ముని విభవములగోరం, డమరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 35

సారమ్యాసగరీ మహాన్—

పురములు రాజులు తరణులు, పరివారము భోగ మెవరివశముననుండు

ధరనాకాలమె దైవం, బరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 36

అధివ్యాధికతైః- † భోగాభజురవృత్తయ. అనువానికిఁ బద్యములేదు.

యత్రా నకః క్వచిదపిగృహే.

ఒకటి వది వదొకటిగఁ గా, లకితవుఁ డిటువలకఁ బ్రాణులన్నారెలపా
సికలు లేఁబగులుగా నా, టకలరు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 3౮

ఆదిత్యస్య గతాగతైః—

అనుదిన మినుని గతాగత, మున నాయుపు నిత్యకృత్యములఁ గాలము వో
మనుజుఁడు మోహసుర భ్రమిం, చనయము వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

రాత్రిః సై వపురస్సవచ—

ఇనుఁడుదయుచెనుగ్రుంకెను, దినమురజనియనుచుఁ బనులఁదిపురుగుర య్యో
జనులిం దేమిఫలములే, దనువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౦

సభ్యాతం పద మీశ్వరస్య—

మనసిజవైరిభ్యానము, ఘోరధర్మము స్త్రీసుఖము గనలేనిజరుల్
జననీయకావనఘాతుకు, లనవలె వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౧

నాభ్యస్తాప్రతివాదిబృన్దదమసీ—

చెలి నెనయక నరుఁడసి విద్యలఁ బరుల జయింపక నె వృథాస్తాయమువో
నల పాడిలు దీవము వలె, నలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౨

పక్షద్వయనిరూపణము—

వనితాసుఖమందరు విద్యను గత్తినిఁ బరుల గెల్చి యశమందనియా
జనులు పాడింటి దీవము, లనువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౩

విద్యానాధిగతా కళజ్ఞురహితా—

తలిదండ్రుల మనుపక విద్యల దొరచే ధనముగొనక యతివ నెనయకం
బలుకూళ్ల కాకివలె నరుఁ, డలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౪

వయం యేభ్యో జాతాః—

తనవెద్దలు సములు హితులు, జనఁ గర్తము వెంటనంట సై కతవనిరి
తిని నుండఁ బ్రమద మెట్లగు, ననువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౫

ఆయుర్వర్షశతం—

సమశత మాయుపు నిద్రస, గము గొద వది బాల్యవార్ధకములభయదరో
గములఁ జను జనులకునుసుఖ, మురునె వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

క్షణం బాల భూత్యా—

బాలుఁడగు దోరుణుఁడగు సర, పాలుఁడగు దోద్రుఁడగు నవటుఁడగువటుఁడొ
లీల నరుఁడు నటుగతి శర, చాలక వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౬

త్వం రాజా వయమ పుష్పాసితగురుః—

కలదు సిరి దొరకు నే విద్యలుగలగురుభటుఁడ నతఁ డనాదృతి సేయ
న్నిలనే మగునను నిస్పృహఁ, డలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా*
ఫలముల మళనాయ సాద్వపానాయ నోయం—

ఫలములు దినఁ ద్రావఁగ జలములు వలువలు గట్టఁ దల్పముగ నిలయుండం
గలుద్రాపుధనికులకు బుధుఁ, డభుకునె వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. రగ
అశీమహేవయం భిక్షం—

ధరఁబవ్వలిచి హరి దు, బగులై భిక్షాన్నమెత్తి భక్షించెను భూ
సురులు ఖలకృపులమెత్తురె, హరనుత వెల్లారి వేంకటాచలరమణా, గిం
ననటా నెటా నగాయకాః—

కులుకుఁగఁచంబులు గలచె, ల్వల నట విట గాయకులను ఒలుకజ్జలమ
ద్ర్వలఁగాక కనఁడు బుధమం, డలి దొర వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

విపులహృదయై రీతైః—

తగఁ గొన్ని పల్లెలకు దొర, లగు నల్పులకేలగర్వ మధిపు లనేకుల్
జగ మేలి గెలిచి విడువరె, యగధర వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. గిం
అభుక్తాయాం యస్యాం—

ధర నెంతయు నేలిన భూ, నరతతి కేలాభ మబ్బె వాఁకతాంశ
స్థిరనేలి గర్వపడియెద, రరుసులు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. † గిం
సజాతీకోప్యాసీత్—

హరుఁ డాత్మకపాలము తల, ధరియింప మను నొనవ దొర తనబ్రోవనున
ల్గురు మ్రొక్కమదింప నితరుఁ, డరుసా వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. గిం
పరేమాం చేతాంసి ప్రతిదివసం—

పరహిత మొనర్చి నరుమది, స్థిరమై యుండ దది గలుగఁ జింతామణిచే
కుటుగతి నిష్ఠము లీయదె, యరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. గిం
పరిభ్రమసి కిం మథా—

మనసు వెతఁ జెంద నేల యు, యిన హఁ గానిదిల గాదు ధృతివిబుధుఁడువ
చ్చినఁ గొను లేకూరకెయుం, డనుచుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. గిం

* అర్థానామికషేత్వం - వయమిహపరిత్యజ్యై-అను స్తోకములకు, బద్ధములులేవు.

† వృత్తిఁడో జలకేళియా నీయతం - అనస్తోకమనకుఁ బద్ధములేదు.

కాకినాడ-పరిషత్-ర్యాలుమున వెలకు దొరకు

గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయకవి	రు	0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	0	10 0
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి	...	1	0	0
4	నీతినీసపద్యశతకము-తాళ్లసాక పెదతిరుమలార్యుడు	...	0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు బి. ఏ., యల్. టి.	0	8 0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి	...	0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు	...	0	3	0
8	యుద్ధములుని బెజవాడ శిలాశాసనము-జ. రామయ్య పంతులు గారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8 0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి		0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పల మల్లనకవి	...	1	0	0
11	అకారాద్యముద్రితగ్రంథసూచిక	0	8 0
12	ప్రాకృతభాషాత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	12 0
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు	...	0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్య పంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8 0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	0	12 0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు		0	8	0
17	Dravidian Lexicography	0	4 0
18	హ్రస్వరంగములు-క్రొత్తపల్లి సూర్యరావు	0	8 0
19	నారసింహపురాణము ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	...	1	0	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము-రంగాజమ్మ.	...	0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు	...	0	12	0
22	కాళిందీక న్యాయపరిణయము. (మొదటిభాగము) అహోబిలపతి	1	0	0	

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.
(Journal of the Telugu Academy)

గంతురుము గి.రా.	శుక్ల నామ సంవత్సరము. జ్యేష్ఠ మాఘ మాసములు.	సంచిక ౨
-----------------	--	---------

కాకినాడ :

శ్రాతపత్ని సూర్యరావుచేఁ బరిషత్ప్రారాధనమునఁ
బ్రకటింపఁబడినది.

చందా	పోష్టవ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు. 3.	విశిష్టచిక రు ౦-౪-౦
------	---------------------------------------	---------------------

1929

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకమారమహిపతి నూర్యారావుబహద్దరువారు, పితామహము మహారాజావారు, పరిషత్తావజ్జీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి ఆస్పాత్రావు బహద్దరువారు-శిష్యులు జమీన్దారులు.

శ్రీరాజా వజ్రవాణి వేంకట సుభద్రయ్యమ్మజగపతిబహద్దరుగారు-తుని రాజగారు.

కీ. శే. శ్రీబాబ్బిలి మహారాజావారు

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తాకార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షుడు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

దర్బా వేంకటకమారమరామగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కిశోరి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ. బి. ఎల్.

కార్యనిర్వాహక సభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి నూర్యశారాయణమూర్తి నాయుడుగారు

డాక్టర్ వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి. PH D

(కోశాధ్యక్షులు)

శ్రీప్రభురావ వేంకటనూర్యప్రసాదరావు దొరగారు

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు

అనంతపంతుల రామలింగ స్వామిగారు.

దుగ్గిరాల వేంకటనూర్యప్రకాశరావుగారు బి. ఏ

తుమ్మల సీతారామమూర్తి చాదరీగారు.

అశోక్ వేంకట్రామయ్యగారు.

కోశా వేంకటసుబ్బారావు నాయుడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

విల్లూరిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావు నాయుడుగారు.

నవరణాలు.

- ఈనవత్సరప్రథమసంచికలో రచన పుటలో మొదటిబ-తిలో
౧. “పాడు అనుచోట” అనుటకు బదులుగా “వాండు అనుచోట” అని యుండవలయును.
 ౨. ఆపుటలోనే రచన బంతిలో “పాడు, పాడు, వాండు” అనుటకు బదులుగా “వాసి, వాండు, వాండు” అని యుండవలయును.
 ౩. ఆపుటలోనే ౨గి వ బంతిలో “దీని లచ్చవాస్త్ర” అనుటకు బదులు “దీని లచ్చవాస్త్ర” అని యుండవలయును.

విషయసూచిక.

1 హర్ష వర్ణన విచరిత్రము	౭౩-౮౫
శ్రీమాకా మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	
2 విరూపాక్ష గాయ లెవ్వరు?	౮౬-౯౦
వర్ణుల చినసీతారామస్వామికాశ్రమిగారు	
3 త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు	౯౧-౯౬
విద్యాప్రసాద బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు	
4 జగదాశీర్వాదము	౯౬
శతావధాని చిదంబరకాశ్రమిగారు	
5 బేరీజుపద్యములు	౯౭-౧౦౦
విస్నూప్రెగడ కామరాజుకవి	
6 కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు	౧౦౧-౧౦౪
7 కవిజాంతులము	౧౦౫-౧౨౧
భైరవకవి	
8 గ్రంథస్వీకారము	౧౨౨-౧౨౮
9 సంస్కృతదూత కావ్యోత్పత్తి వికాసములు	౧౨౯-౧౩౬
యాయూణ్ణి వీరరాఘవాచార్యులుగారు	
10 కాళిందీకవ్యాపరీణయము	౧౩౭-౧౪౬
అహోబలపతిపండితుడు	
11 భర్తృహరి-వైరాగ్యతత్వము	౧౪౭-౧౫౦
నరసింహకవి	
భద్రగిరితత్వము	౧౫౧-౧౫౨
పేరయ్యకవి	

ఉచ్చాస్యైశ్చ పరిచ్ఛేదో యత్ర యాచూర్ణకోత్తరా
 “వక్త్రం వా పరవక్త్రం వా యత్ర సాఖ్యా యికా స్మృతా”

అని యాఖ్యా యికాలక్షణము.

శ్లోకై స్వవంశం సంక్షేపా త్త్రవి ర్యత్ర ప్రశంసతి
 ః ఖ్యస్యార్థావతారాయ భవేద్యత్ర కథాంతరమ్
 పరిచ్ఛేదో నయత్ర స్యా ద్భవే ద్వా లంబకైః క్వచిత్
 సా కథానామ తద్గర్భే నిబద్ధీయా చ్చతుష్పదీమ్.

ఆటక శతాబ్దముం దున్ననుంఘనివాసవదత్తను జూచి యాత్రైలి నను
 సరించి తన ప్రతిభావిశేషముచే విపులముగా, కాదంబరీహర్షచరిత్రములను
 రచించెను. మఱికొంతకాలమున కీగ్రంథముల ననుకరించి వాదీభాసింహుఁడు
 గద్యచింతామణిని ధనచాలఁడు తిలకమంజరిని వ్రాసిరి. కాని యవి ఖాణుఁడ్ర
 బాధములవలె నంతరసవంతములై యుండలేదు.

హర్షచరిత్రము గ్రంథకర్తను గుఱించి గ్రంథనాయకుఁడైన హర్షవర్ధ
 నుగుఱించి కొంతసత్యమైనవృత్తాంతమును దెలుపుచున్నది. మొదటియూఁడు
 చాఢ్వాసములయందు బాణుఁడు స్వీయచరిత్రను యథార్థముగా వ్రాసెను. మిగి
 లినయుచ్చాస్యసపంచకముండఁ దనకుఁ బ్రభువు పోషకుఁడు నైనహర్షవర్ధనుని
 వంశోత్పత్తి, వంశచరిత్రము, ఆతని జననము, పట్టాభిషేకము, దండయాత్రలు
 రాజ్యపరిపాలనక్రమము, ఆతనియేలుబడిలో భరతఖండముయొక్క యుచ్చస్థితి
 మతము, విద్య, సంఘస్థితి మొదలగుననేకవిషయములను బ్రతిపాదించెను.
 బాణుఁడు హర్షచరిత్రలో వ్రాసినహర్షునివృత్తాంతము చీనదేశపుయాత్రికుల
 గు హుయాధసాంగు, యువచంగ్, ఇత్సింగు మొదలగువా రాకాలమం
 దీదేశమునకుఁ గెప్తములకోర్చి వచ్చిచూచి చైనాభాషలో వ్రాసిన వృత్తాంతము
 తో సంపదించుచున్నది. ఈగ్రంథము పూర్వకాలమందు భరతఖండము నేలిన
 మహారాజులలో ముఖ్యతమఁ డగునీహర్షునిచరిత్రమును వ్రాసిన చరిత్రకారుల
 కమితసహాయము నొనరించెను.

ఈకవి తనవంశమున కుత్తర్లము నాపాదించుటకు సరస్వతీసంబంధని
 వేదక మగునొకకథను గల్పించి గ్రంథాదియందుంచెను. అదియెట్లనఁగా:—

ఒకకాలమందు బ్రహ్మ సత్యలోకమందు సరస్వతీసమేతుడై దేవతలు
 బ్రహ్మరులు సిద్ధులు సాధులు మొదలగువారు తన్నుఁబరివేష్టించి యుపాసించు

గాఁ జేరోలగంబున నుండె. అపుడు సభలోనున్న వార నేకవిధములఁ బరమేష్ఠిని నుతించిరి. వారిలో నతికోపశీలుఁ డగుదుర్వాసుఁడు సామములఁ బాడుచు స్వరముఁ దప్పెను. అది విని సరస్వతి కళ్లున నవ్వెను. అందుపై దుర్వాసుఁడు కుపితుఁడై మర్త్యలోకమునకుఁ బోవు సరస్వతి నేహించెను. అంతఁ జతుర్ముఖుఁడు సరస్వతి యొకపుత్రుఁడు లభించువఱకు భూలోకముం దుండవలయు ననియుఁ దరువాత మరలఁ దనలోకమునకు రావచ్చు ననియు నాదుర్వాసుని శాపమును మార్చెను. సరస్వతియు మునిశాపమును మన్నించి సావిత్రితోఁ గూడి మర్త్యలోకమును బ్రవేశించి శోణదీతీరము దున్నయరణ్యములో నొక యాశ్రమమును గల్పించుకొని యచట నివసించియుండెను. ఇట్లుండగా నొక దినమందు ప్రాతఃకాలమున నశ్వహేమాధ్వని వినఁబడెను. ఇట్టివిజవారణ్యమందు గుఱ్ఱపుసకిలింత వినవచ్చుటకుఁ గారణం జేమి యని విచికిత్స గలదియై సరస్వతి విశివమధ్యంబునఁ గొంతద వ్వరిగి చూడఁగా నాశ్వకబృందానుయాతుండున్నతహయారూఢుండు రూపజితమారుండు సగునొకఋషికుమారకుని, వాని వెనుకఁ జనుడెంచుచున్న యొకవృద్ధుని గాంచెను. వారుభయులు సావిత్రిసరస్వతులను జూడవచ్చిరి. వారిరువురికి వనవాసోచితమగు నతిథిసత్కారమును జలిపి సేయం బరసి యావృద్ధు నుద్దేశించి సావిత్రి “ఆర్యా! ఇక్ష్వాకుఁడెవ్వఁడు? ఇతనితలిదండ్రు లెవ్వరు? ఎచటినుండి యెచటికిఁ బోవుచున్నా” రని యడుగ నానధిరుండు “ఇతఁడు చ్యవనఋషికి శర్యాతిమహారాజ పుత్రిక యగుసుకన్యాయందు జనించిన సుపుత్రుఁడు. ఇతనిపేరు దధీచి పుట్టినది మొదలుకొని యీదిన్న వాఁడు మాతామహునియింటనే యుండెను. సకల విద్యాపారంగతుఁడై యశావనవయస్సులోనున్న వీరి జూడవఱ నని తండ్రి కోరఁగాఁ బితృసదనంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. నేనాతని కానుయాత్రికుండను. నాపేరు వికుక్షి. చ్యవనాశ్రమ మిచటి కానన్నమే యని వలికెను. కొంత సేపుండి దధీచి వికుక్షులు సరస్వతీసావిత్రిలయభ్యున్నజ్ఞ వడసి యథాభిలషిత దేశంబునకుఁ బోయిరి. అంత సరస్వతి దధీచి రూపలావణ్యాదలను వీక్షించి యాతనియం దనురక్తచిత్తమయ్యె దధీచి యు సరస్వతీసక్తమానసుం డయ్యె. ఇట్లు వాఁడట్లు సౌజాతవరస్పరానురాగులై యొకసంవత్సర మొకచోట సుఖముగా నుండిరి. సరస్వతిగర్భవతియై యొకపుత్రుని గాంచెను. వానిపేరు సారస్వతుఁడు. సరస్వతి యాతనయుని దనప్రభావముచే జతుర్దశవిద్యావిశారదుని

జేసి దధీది కొమ్మగించి సానిత్రి బ్రహ్మలోకంబునకుం జనియె. దధీదియు సరస్వతీవియోగసంతప్తహృదయుండై తనకుమారుని తమ్మునిభార్య యయిన అక్షమాలయును దాని కొమ్మగించి తపశ్చర్యారతుండై యరణ్యంబున కేగె. అక్షమాలయు నాసారస్వతుని జన్మదివసమందే యొకసుతుని గనెను. వానిపేరు వత్సుడు. కొంతవయస్సు వచ్చివతరువాత సారస్వతుడు తనసోదరుడైన వత్సునికి సనుస్తవాజ్ఞయము సంక్రమించుచుజేసి తపస్సొనరించుబుద్ధిలో దండియొద్దకుఁ బోయెను.

ఆవత్సుని వలన నొకపరిశుద్ధబ్రాహ్మణమాత ముత్పన్నమయ్యె. కాలక్రమమున నావంశమందు కుబేరుఁ డనునొకద్విజశ్రేష్ఠుండుపుట్టెను. వాని కమృతుడు, ఈశానుడు, హరుడు, పశుపతి కొడుకులు. వారిలో పశుపతికి అర్థపతి యనువాడు తనయుడు. ఆయర్థపతికి భృగువు, హంసుడు, శుచి, కవి, మహాదత్తుడు, ధర్మ్యుడు, జాతవేదుడు, చిత్రభానుడు, త్ర్యకుడు, అహిదత్తుడు, విశ్వరూపుడునని పదునొకండు తనయులు కలిగిరి. వారిలో జిత్రభానుఁ డనువానికి రాజదేవియను బ్రాహ్మణియను బాణుఁ డుదయించెను. ఇతనిచైతవమందే తల్లిమృతినొందెను. కొంతకాలము తండ్రియే యితినిని సంరక్షించి వార్ధకము రాకము న్నెయితఁడును గాలధర్మము నొందెను. బాణుడు బాల్యమందు వేదములను శాస్త్రములను జదివి మహావిద్వాంసుడై యున్నను యశావనదశలో స్వైరవిహారము గలవాడై మిత్రులఁ గొందఱిని వెంటఁబెట్టుకొని దేశభాటనముఁ జేయునారంభించెను. హర్షచక్రవర్తి సోదరుడైన కృష్ణరాజతనకి రాజదర్శనము కొఱచు రమ్మని వార్తనాపఁగా వెళ్ళి చక్రవర్తిని జూచి మరల నిజనివాసంబున కేతెంచె. ఈ బాణుని కనేకులు మిత్రులుండిరి. వారిలోఁ గొందఱు విద్వాంసులు, కవులు, పౌరాణికులు, గణకులు, మఱికొందఱు గాయకులు, నర్తకులు, ఇగ్రజాలికులు, చిత్రకారులు, వీరితో నెల్లపుడు గలిసియుండెను.

ఒకనాఁ డీతనిమిత్రులలో నొకడైన సుదృష్టి యనువాడు రక్తకంఠములో వాయుపురాణమును జనువుచుండగాఁ దక్కినవారందఱుఁ గుతూహలముతో వినుచుండిరి. అపుడు సూచీబాణుఁ డనువంది.

“తదపి మునిగీత మతివృథు తదపి జగద్వాప్తి పావనం చరితమ్
హర్షచరితా దభిన్నం ప్రతిభాతి హిమే పురాణమిదమ్”

అని యొకశ్లోకమును జదివెను.

అది విని బాణునిమిత్రు లందఱు హర్షునిచరిత్రమును దశకుఁ జెప్పుమని ప్రార్థించిరి. అందుపై బాణుఁడు హర్షచరిత్ర మిట్లు వారికిఁ జెప్పు దొడంగె.

స్వావ్యవృత్త మనునొకదేశవిశేషము కలదు. దానిలో శ్రీకంఠ మను జనపద మొకభాగము. దానిని పుష్పభూతి యరురాజు పాలించెను. అతఁ డు బాల్యమునుండి ఐరమహాహేళ్యుఁడు అతనిమిత్రుఁడు సదిపులు భృత్యులే కాక యతనిదేశము దున్నప్రజ లందఱు శివభక్తులు. ఆకాలమునందు భైరవాచార్యుఁ డనునొకద్రవిడదేశపు సన్న్యాసి సకలశైవతంత్రవిశారదుఁడు శివభక్తుఁ డుండెను. అతనిప్రసిద్ధి లోకమంతట వ్యాపించెను. పుష్పభూతియు శివభక్తుఁడు గావున నాభైరవాచార్యుని జూచుటకుఁ గుతూహలము గలవాఁడై యుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచినపిమ్మట నొకనాఁ డాతనిశిష్యుఁడు వచ్చి భూపతికి భైరవాచార్యునిరాక నెఱింగించెను. రాజు భైరవాచార్యుని జూడఁబోయెను. మఱియొకసమయమున భైరవాచార్యుఁడు రాజుసన్నిధి కే తెంచి కొంతసేపు సంభాషించి మహారాజు తొల్లి నేను మహాకాళీహృదయ మనుమహామంత్రమును కృష్ణవస్త్రమాల్యానులేపనధరుండనై శ్శ్శాసనుఁడుఁ గల్పిక్తవిధిగాఁ గోటిజపముచే నుపాసించియున్నాను. వేతాళసాధనముచే గాని జపసిద్ధి లభింపదు. అసహాయు లగువారు వేతాళమును సాధింపఁజాలరు. ఈపనికి మీరు సమర్థులు. మీ రఖిలకార్యభారమును వహింపఁగా నాశిష్యులు మఱియుగ్గురు నాకు సహాయు లగుదురు. ఆగమిక్యష్టచతుర్దశినాటి రాత్రికి మీరాయుధద్వితీయులై శ్శ్శాసనునకుఁ దప్పక రావలయు నని ప్రార్థించెను. రాజయ్యకొనెను. యథాప్రతిజ్ఞాశముగా నాటిరాత్రి భూకాంతుఁడు శ్శ్శాసనునకుఁ బోయి కర్తవ్యమును దున్న భైరవాచార్యుని గలిసికొనెను. తక్కినముగ్గురు కూడవచ్చిరి. వీరిసహాయముచే భైరవాచార్యుఁ డతిభీషణం బగుకర్తనాచరించుచుండగా, కర్తవిఘ్నము సలుపుటకు వచ్చినభూతప్రేతిపిశాచాదులు విఫలప్రయత్నములై తొలగి పోయెను. అంతలో రాత్రి యామమాత్రాపశిష్టమై యుండఁగా నరపతియున్నదిక్కున భూరంధ్రమునుండి ఘోరరూపుఁ డైనయొక నాగుఁడు బయలు వెడలి రాజువైపుఁజూచి ఓరీ సురాత్ముడా! ఈజ్యేత్రాధిపతి నైననన్నుఁ బూజింపక యిట్టిపని చేయుచుచుంటివా? నాపేరు శ్రీకంఠ డు. ఈదేశము నాపేరుచేతనే వ్యవసారింపఁబడుచున్నది. ఇట్లిన న్నలక్ష్మ్యముచేసె దవా యని రాజు నెదిరించెను. అంతనారాజు వానితో బాహుయుద్ధముఁ జేసి

నేల గూల్చెను. ఇంతలో కమలగంధ మామ్రాణి వచ్చెను. నూపురధ్వని వినఁ బడెను. మహాతేజస్సుతో నొక స్త్రీవ్యక్తి కానవచ్చెను అది గవి రాజు ధైర్యముతో “అమ్మా నీ వెవ్వతెవు ? ఈ యవర రాత్రుమం దీప్రేతభూమి కేల వచ్చితివి” అని యడుగఁగా “నేను విష్ణువక్షస్థలారూఢ సగుమహాలక్ష్మిని, సీతరాత్ర మముచే మిగుల సంతసిల్లితిని. నీ కిష్టమైనవర మడుగు” మని పలికెను. రాజు స్వార్థనిరభిలాషుడై భైరవాచార్యునికి గర్తసిద్ధి నొసంగు మని ప్రార్థించెను. మహాలక్ష్మి దానికి సమ్మతించి “రాజా నీవు చంద్ర సూర్య వంశములతో సమాన మగుగొప్ప ప్రసిద్ధి నొందిన రాజవంశమునకుఁ గర్తవు కాఁగల” వని వరమిచ్చి యంతర్ధానము నొందెను. శ్రీకంఠుడును విసితుడై రాజునొద్ద నెలవు పుచ్చుకొని తాను వచ్చిన భూవివరమును జూచెను.

ఇది యంతయు హర్షచరిత్ర మూఁడుచ్చాసములలోని కథ. మూఁడవ యచ్చాసము కొనను పుష్పభూతికి లక్ష్మీ దర్శనమొసంగి నీవువంశకర్తవు కాఁగల వని చెప్పట గ్రంథ నాయకుని వంశమునకు గొప్పతనము నారోపించుటకు బాణుడు కల్పించెనని నాయభిప్రాయము. బాణుని స్వీయచరిత్ర మంతయు వాస్తవముగా నున్నట్లు లోచించుచున్నది.

పైన జెప్పబడిన పుష్పభూతి యీహర్షవర్ధనుని వంశమునకు మూలపురుషుడు- వానినుండి గొప్పరాజవంశ ముత్పన్నమైనది. తగినగ్రంథప్రమాణము గాని శాసనములు గాని లేనిచోటచే నాకాలపురాజులపేర్లు గాని చరిత్రలు గాని మన కేమియుఁ దెలియవు. రాధాకుముదముఖిస్తీయను పండితుఁడు వ్రాసిన (Rulers of India Series) హర్షచరిత్రలో నుదాహరించిన మధువన శాసనము హర్షుని తండ్రిని, తాతను, ముత్తాతను, వానితండ్రిని జెప్పుచున్నది.

ఁరవర్ధన. -వజ్రణీదేవి.

రాజ్యవర్ధన. -అశ్వరీదేవి.

ఆదిత్యవర్ధన. -మహాసేనగప్తాదేవి.

ప్రభాకరవర్ధన - యశోమతి. (మాళవరాజైన యశోధన్యుని కూతురు)

—♦ హర్షునిజననము ♦—

ఆ పుష్పభూతివంశమునందు ప్రతాపశీలుఁ డనునవరనామము గల ప్రభాకరవర్ధనుఁ డనుమహారాజు పుట్టెను. అఁడు హూణహరిణకేసరి, సింధు

రాజజ్వరము, గూర్జరప్రజాగరము, గాంధారాధిప గంధద్విపకూటపాకలము, లాటపాటవపాటచ్చురుడు. మాళవలక్ష్మీలతావరశువు నని ప్రసిద్ధి కెక్కెను.

ప్రభాకరవర్ధనుడు సంతానప్రాప్తికొఱకుఁ జరకాలము సూర్యోపాసన చేయఁగా సూర్యుని ప్రసాదము వలన నిద్దఱపుత్రులు నొకపుత్రిక కలిగిరి. పెద్ద కుమారునిపేరు రాజ్యవర్ధనుడు, చిన్నకొడుకుపేరు హర్షవర్ధనుడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 590 సం॥ జ్యేష్ఠమాసములో జవించెను. రాజ్యశ్రీ యనునది పుత్రిక యశోవతీసోదరుడు భండియచుపేరుగల తనకుమారుని రాజపుత్రులకు సేవకునిగాఁ జేసెను.

ఈరాజపుత్రు లిరువురికి వయస్సువచ్చినతరువాత మాళవదేశాధీశ్వరుఁడు మాధవగుప్త కుమారుఁగుపు లనుతనకొమార్ల ననుచులఁగా నొనర్చెను.

ఇట్లు కొంతకాలము నడచినతరువాత ప్రభాకరవర్ధనుని జతురంగసైన్యమును సహాయ మిచ్చి బాణులను జయించుటకుఁ బంపెను. అట్లు దండయాత్రకుఁ బోవుచున్న వానివెంటి హర్షుఁడును గొంతదూరము వెళ్ళి కైలాశప్రాంతమున నున్న యరణ్యములో మృగయావినోదము సలుపుచుఁ గొన్నిదినంబులుండెను. అచ్చట వేటాడుచున్న దినములలో నొకనాఁకిరాత్రి వేటవజ్రమున మహాసింహ మొకటి ఘోరదావాగ్నిజ్వాలలచే దహింపఁబడినట్లును, పిల్లలను విడిచిపెట్టి యాడుసింహము కూడ నామంటలో దుమికినట్లును స్వప్నమందుఁ జూచెను. తెలివినచ్చినది మొదలుకొని తనకుటుంబములో నేమియ నర్థము సంభవించునో యని శంకించుచుండె. అనేకదుర్నిమిత్తములనుజూచెను. ఇంతలో కురంగకుఁ డనుభృత్యుఁడొకఁడు విషణ్ణవదనుడై వచ్చి దేవా మహారాజు ఘోరమైన దాహజ్వరముచేఁ బీడింపఁబడుచున్నాఁడు. మీరు శీఘ్రముగా రావలె నని చెప్పెను. అపుడు హర్షుఁడు తీవ్రశోకావిష్టుడై పరివారమును వెతుకనుండి రమ్మని చెప్పి హయారాధుడై యాహారనిద్రలు లేకుండ మూఁడుదినములు ప్రమాణముచేసి రాజధానిని జేరెను. అభ్యంతరమునకు బోయి మరణవేదనతో బాధపడుచున్న తండ్రినిజూచి ధైర్యమును గోల్పోయెను. భావిభర్తృమరణదుఃఖమును భరింపఁజాలక హర్షునితల్లి సరస్వతీతీరము దగ్గిలోఁ జడి దేహమును బరిత్యజించెను. మఱిరెండుదినములకు హర్షునికిఁ జెప్పవలసినబుద్ధులను జెప్పి మహారాజుకూడఁ గాలధర్మము నొందెను.

హర్షుఁడు పితృమరణమునకు శోకించుచుండఁగా నింతలో రాజ్యవర్ధనుఁ

డు యధమందు హూణులను జయించి నిజపురంబుఁ బ్రవేశించెను. పితృనిధన దుఃఖోద్విగ్నమానసుడై తనకు రాజ్య ముక్తతలేదనియు విరక్తుడనై కాషా యము గట్టుకొని తపశ్చర్య కరణ్యంబునకుఁ బోయెద ననియు నిశ్చయించెను. అంత హర్షుడు సోదరుని బతిమాలి దుఃఖోపశామకము లగుమాటలఁ జెప్పి యెట్టకేల కతికష్టముతో రాజ్యమేలుటకు నస్తుతింపఁ జేసెను.

ఆసమయమందు హర్షుని సోదరి యయిన రాజ్యశ్రీయొక్క భర్తను గ్రహవర్తను మాళవదేశపురాజు శిలాదిత్యుడు వధించెననియు, రాజ్యశ్రీ కాన్య కుబ్జమందు జెఱసాలలోఁ బెట్టుబడె ననియు రాజ్యశ్రీ భృత్యులలో ముఖ్యతముఁ డైన సంవాదకుఁ డనువాడు వచ్చి హర్ష రాజ్యవర్ధనలకుఁ దెలియఁజేసెను. ఆమర్వార్త విని రాజ్యవర్ధనుఁ డతికుపితుడై భండిని కంటఁబెట్టుకొని తానెక్కడఁ మాళవరాజు నెదిరింపఁబోవును నని నిశ్చయించి హర్షుని రాజధానిలోనుండి పొమ్మని నిర్బంధించి మాళవదేశముపైకి దండెత్తి వెళ్ళెను. కొన్ని దినములు గతించినతరువాత నొకనాఁ డాకస్తికముగా రాజ్యవర్ధనుని కత్యర్థప్రియుఁ డైన కుంతలఁ డనువాఁ డతిదైన్యముతో వచ్చి “మీయన్నరాజ్యవర్ధనుడు మొదట మహావరాక్రమముతోఁ బోరాడి మాళవరాజునైన్యము నొడించి విజయమునుగొన్నవాడై యుండఁగా నానాటిరాత్రి రహస్యముగా నాతని జంపె నని చెప్పెను.

అందువైని హర్షుడు కోపోద్దీపితుడై తొల్లి పరశురాముడు పితృవధామర్ష చేఁ గారవీర్యుఁకుటుంబమునే గాక లోకములోనుండు సకలక్షత్రియు జాతిని నిర్మూలముచేసి నట్లు తనసోదరుని జంపిన గౌడరాజునేగాక భరతఖండములో నున్నరాజుల నందఱిని వధించి తనరాజ్యమును విస్తరింపఁజేయుదు ననియు, కారాగృహనిబద్ధ యైన సోదరిని విడిపించెదననియుఁ బ్రతిజ్ఞం బూని యొకశుభదినమందు దిగ్విజయార్థమై బయలుదేఱెను. హర్షునికి చిత్రసఖుఁ డైనసీ హనాదుఁ డను సేనాధిపతి యీవనికిఁ బురికొల్పెను.

ఇట్లు హర్షుడు చతురంగసైన్యసమేతుడై బయలుదేరి మొదట సరస్వతీఁదీతీరమందు విడిసెను. ఆస్థలమందు కామరూప (Assam) దేశాధిశ్వరుడగు భాస్కరవర్మ యమూల్యము లగువస్తువుల నుపాయనముగాఁ బంపి యధమందు హర్షునికి సహాయ మొనర్చెద నని వాగ్దానము చేసెను. హర్షుఁ డాకానుకల సతిపాపకముతో బంగ్రహించి యెడతెగని ప్రయాణములతో

బద్ధదీక్షుడై పోవుచుండఁగా రాజ్యవర్ధనునిచే జయింపఁబడిన మాళవరాజు నైస్యమును వెంటఁబెట్టికొని వచ్చుచున్న భండి మధ్యమార్గమందు హర్షునికిఁ గానవచ్చెను. రాజ్యవర్ధనుని రహస్యవధప్రకార మంతయును జెప్పెను. రాజ్య శ్రీవృత్తాంత మే మయ్యె నని యడుగఁగా రాజ్యవర్ధనవధానంతరము కనోజ రాజ్యమును గుప్తమునువాఁడు వశఁజూచుకొనఁగా రాజ్యశ్రీ కారాగృహము నుండి తప్పించుకొని తనపరివారముతో వింధ్యారణ్యమును జొచ్చి నని ఁలిక ను. అపుడు హర్షుఁడును గుప్తమునైక్తి వింధ్యటవిః బోయి వెదకి యం దొక చోట నగ్నిప్రవేశముచే దేహత్యాగమును జేసికొనుటకు సిద్ధముగా నున్న సోదరిని మరణమునుండి తప్పించి తనతోఁ దీసికొనిపోయెను. హర్షుఁడు తన సోదరుని భగినీభర్తను జంపిన రాజులను ఘోరసాగ్రామమందు సంహరించి వారిరాజ్యములను స్వాధీనపఱిచికొనెను అంతతో విరమింపక వలభిరాజును జయించి వానిని సామంతరాజునుగాఁ జేసి కొని వానిరాజ్యమును వానికి విడిచి పెట్టెను ఆనందపురము, కచ్, సారాస్థ్రము మొదలగుదేశముల నాక్రమించె నని యవన్చాంగు వ్రాసియున్నాఁడు.

హర్షుఁ డిట్లవ్యాపాతప రాక్రమముచే నానాదేశములను జయించి స్వ రాజ్యమును బెంచుచుండఁగా నాకాలమందు మహారాష్ట్రదేశము నేలుచున్న చాళుక్యవంశపురాజైన రెండవపులకేశి యితనికి బొంగి తేను. ౪౩4 సం॥న నీ పులకేశి యాస్థానమం దున్నమహాకవి రవికీర్తి వ్రాసిన అహిమెల్ శాసనమందు పులకేశిచే హర్షుఁడు పరాభూతుఁ డయ్యె నని చెప్పఁబడియున్నది. పారశీక దేశ పురాజు రెండవకస్రు అనువాఁ డితనితో సంధిజేసికొనెను. సంయుక్తరాష్ట్రము (United Provinces) బీహార్, బంగాళాదేశము, రాజపుత్రస్థానము, బిరిసా, పంజాబులోఁ గొంతభాగము, పశ్చిమహిందూస్థానము, మధ్యహిందూస్థానము మొదలగు దేశములు హర్షునియేలుబడిలో నుండెను. ఇతనిరాజ్యము దక్షిణ మందు రేవానదివఱకు వ్యాపించినది. దక్షిణహిందూస్థానపు శాసనములలో హర్షుఁ డుత్తరావధమునంతను నేలె నని చెప్పఁబడియున్నది.

రాజ్యపరిపాలనము.

హర్షునిరాజ్యపరిపాలనపద్ధతిని బాగుగాఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినయాధారములు లేవు- తనరాజ్యములో నేమూల నేమి జరుగుచున్నదో యెచ్చట వివాదములు పుట్టుచున్నవోయేప్ర దేశమం దీతిబాధలు కలవో దానినంతయుఁ

గనుంగొనుట గాజ్యపాలకునికి మైన కర్తవ్యము. ఈ విషయములలో హద్దుని మించిన రాజు లెవ్వరును లేరు ఏదో యొకమిష గల్పించుకొని తటచుగా నీతఁడు స్వరాష్ట్రమందు సంచారము చేయువాఁడు. ఇతని రాజ్యమందు భుక్తి యని, విషయ మని, గ్రామమని మూఁడువిభాగము లుండెను. గవర్నరు-గోప్త, భోజి పుడు, భోగవతి యనియు, వైస్ రాయ్ (Viceroy) రాజస్థానీయఁడని య స వ్యోగస్థులు నియుక్తు లని యు, మహాసానుంతు లని యు, మహారాజులనియు దాస్యాధిపతి లని యు, విషయవతు లని యు, ఉపరికు లని యు వ్యవహరింపఁబడిరి.

పట్టణముల కధిష్ఠానము లనిపేరు.

పుస్తకాలుఁడు=Record Kceper

అక్షపటలము=Record office

కరణములు=Documents

కఠినిఁడు=Registrar

అధ్యక్షమహామాత్రుఁడు=Superintendent of the inner apartment

సేనావతి, మహాసేనావతి, బలాధిక్యతుఁడు- సేనాధికారికిఁ జేర్చు.

భటస్వపతి=పదాతీసైన్యముల కధిపతి

బృహదశ్వవారపతి=గుట్టపుదండున కధిపతి

మహాదండనాయక=Chief Justice

దండశాళిక=Police man

యామచేటిక=రాత్రి సారాయిచ్చ స్త్రీ=Woman watcher of the night.

మతము, విద్య.

హద్దుని రాజ్యపరిపాలనకాలమందు భరతఖండమునకుఁ గలిగినవిద్యాధనాభివృద్ధులను గుఱించి యువకాండ తెలియఁజేసిన వృత్తాంత మత్యద్భుతముగాఁ గానవచ్చుచున్నది ఈచీనాయాత్రికుఁ డుదరపోషణము కొఱకు దేశభావనముచేయు సన్నాసులనంటివాఁడు కాఁడు. ప్రపంచములో నున్న దేశము లన్నింటిలో భరతఖండ మొక్కటియే మోక్షసాధన మగు జ్ఞానసంపత్తిని గుత్తగొన్న దేశ మగుటచే నట్టి దివ్యజ్ఞానమును సంపాదించుట కొఱకే యీ దేశమునకు వచ్చెను. కిక్కురికకాలము మొదలుకొని వంగదేశపు రాజైన ధర్మపాలుని కాలముఁ జకు సుమారు కదితాబ్దము లవిచ్చిన్నముగా చీనదేశ

పువిద్యార్థు లాకాలమందు భరతఖండములో నున్న నలాండా మొదలగు ప్రసిద్ధవిద్యాలయములలోఁ గొంతకాలముండి విద్యల నభ్యసించి పండితులై స్వదేశమునకుఁ బోయినట్లనేక గ్రంథనిదర్శనము లున్నవి.

అట్టివిద్యార్థులలో ఫాహియ (Fa hie) యువ్చాంగ్ - (Yuan-chewang) ఇత్సింగు (It-sing) అనువారు ముఖ్యులు. ఆకాలమందు బౌద్ధమే గాక వైదికమతముగూడఁ బ్రబలముగా నుండెను. అన్నివర్ణములలోను పశుధర్మములైన బ్రాహ్మణులచే భరతఖండ మంతయు నిండియుండెననియుఁ బండితులైన బ్రాహ్మణు లందఱు సంస్కృతభాషనే వ్యవహరించుచుండి రనియు బౌద్ధమతగురువులు కూడఁ దమమతగ్రంథములను సంస్కృతభాషలోనే వ్రాసి రనియు, యువ్చాంగు వ్రాసియున్నాఁడు. మధ్యహిందూస్థానమందు వ్యవహరింపఁబడు సంస్కృతభాష పరిశుద్ధమై మృదుమధురమై యుండెను. దానికిఁ బైగానున్న దేశములందు వాడఁబడు భాష వికృతినొంది సంస్కారహీనమైయుండెను. కృష్ణుని గొల్చుడువారు, కాణాద, వైశేషికమతస్తులు, కాపిలులు, లోకాయతికులు, ఆర్హతులు కూడ నాకాలమందుండి రని బాణుడు వ్రాసెను.

హర్ష వర్ధనుడు మతభక్తుఁ డనియే కాక విద్యత్తనిపోషణరతుఁడనియు స్వయముగా విద్వాంసుఁడుఁ గవియు ననియుఁ బ్రసిద్ధి నొందెను. అతని యాస్థానము దున్నకవిగావున బాణుడు హర్షుని కవితాచాతుర్యము వర్ణింపఁక శక్యముగాదని వ్రాసెను. పోషకు నిట్లు స్తుతించుట యాశ్చర్యము కాదు, గాని, యీయంశమును సమర్థించుటకు మఱియొక సాక్ష్యము కలదు. హర్షుని మరణ సంతరము (క్రీ. శ. 679-687) సంవత్సరములలోఁ గండియాకు వచ్చిన ఇత్సింగు హర్షుడు మహాకవి యనియు నతనియూస్థానమందున్నకవు లెవరు, ఏదల కావ్యములను రచించి యతనికిఁ గృతి యిచ్చి రనియు నివి యన్నియు బుద్ధుఁడచరిత్రమును దెలుపునవి యనియు వ్రాసెను. ఇట్లు రచింపఁబడిన కావ్యములలో నార్యమారుడు రచించిన జాతకమాల యొకటి.

ఆకాలమందు బ్రాహ్మణు లందఱు వేదములను శాస్త్రములను గృహిచేసిరి. ప్రధమపాతపుస్తకమునకు “సిద్ధిరస్తు” అని పేరు. వర్ణసమామూలమునకు నలంపదితొమ్మిది యక్షరములు. విద్యార్థులకు వ్యాకరణప్రవేశమును గలిగించుట కొకచిన్నవ్యాకరణమును నేర్పెడివారు. క్రమముగా వాణిజ్ఞానము పెరిగినతరువాత జయూదిత్యవీరచిత్రమైన కాళికావృత్తితోఁ బాణినిసూత్రము

లను, పిదప శబ్దవిద్య, శిల్పస్థానవిద్య, చికిత్సవిద్య, హేతువిద్య, ఆధ్యాత్మవిద్య యను నయిదువిద్యల నభ్యసించు జేయువారు. నలాందాపాఠశాలలోఁ జదువుచున్నపుడు ఇత్సింగు పాలీభాషలో ననువదించిన సుహృత్లేఖియను కావ్యము, అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్రము, జాతకమాలమొదలగునవి విద్యార్థులు చదువు సాహిత్యగ్రంథములు. వైదికవిద్యార్థులు జాఢవిద్యార్థులుకూడఁ బూర్వోక్తమైన విద్యావంశమును జదివినపిదప వారివారిమతగ్రంథములను జదువవలెనని యేర్పాటు. ప్రతివాడును ప్రత్యేకముగా నేదో యొకశాస్త్రమందు విశేషజ్ఞానమును సంపాదించి యుండవలెను. అందుకు వ్యాకరణశాస్త్రమందు చూర్ణియనునామాంతరముగల పతఃజలిమహాభాష్యము, వాక్యపదీయము, చదువవలసినగ్రంథములు- యోగశాస్త్రమందు యోగాచార్యశాస్త్రము, అసంగుని యెనిమిదిగ్రంథములు తర్కశాస్త్రమందు జిరుని యెనిమిదిగ్రంథములు ధర్మశాస్త్రమందుషట్పాది- ఆగమములయందు నికాయచతుష్టయము- చదువవలెను.

సామ్యైతవాఙ్మయచరిత్రలో సంబంధించిన కొందఱుగ్రంథకర్తలు హర్షునికాలముం నుండిరి. జయాదిత్యనామరులు, ధర్మపాలుఁడు, నలాందాపాఠశాలాధ్యక్షుఁడు శీలభద్రుఁడు, సుబంధుని వాసవదత్తలోను, సర్వదర్శనసంగ్రహముందుఁ బేర్కొనఁబడిన ధర్మకీర్తి, తామ్రలిప్తి విహారాధిపతి, రత్నకూట సూత్రప్రణీతమునగు రాహులమిత్రుఁడు, నలాందాపాఠశాలలో నుపాధ్యాయులైన జినప్రభువు, జ్ఞానచరిత్రుఁడు, మహావంశీతుఁడు మహాకవియు నగు బాణభట్టుఁడు. భారవి, జానకీహరణమును రచించిన కుమారదాసుఁడు, మాఘుఁడు, బాణునికంటఁ గొంచెము ముందువాడైన సుబంధువు- హర్షునికిఁ బ్రతిఁకఱుఁడైన రెండవపులకేశియీస్థానకవి యగురవికీర్తి, సూర్యశతకమును వ్రాసిన మయూరుఁడు మాతంగదివాకరుఁడు మొదలగువారు

హర్షుని యవసానము.

చైనాదేశ ప్రళకమైన (Yung Hui) యంగ్ హూయి శకాంతము దనఁగా ౧౮౭౯-౧౯౦౩ సం॥లో హర్షుఁడు స్వర్గస్థుడాయెను. 648 సం॥ మని మఱి కొందఱు చరిత్రకారులు నిశ్చయించిరి.

“సోయం సుజన్తా సుగృహీతనామాతేజసాంరాశిః, చతురుదధికేదారకుటుంబీ, భోక్తా బ్రహ్మస్తంబఫలస్య, సకలాదిరాజచరితజయజ్యేష్ఠమల్లః దేవః

పరమేశ్వరో హర్షః, ఏతేః ఖలు రాజస్వతీ వృద్ధీ- చిత్ర మిద మత్యమరం
రాజత్వమ్. అపిచాస్య త్యాగస్య అధిగః ప్రజ్ఞాయాశ్చాస్త్రాణి, కవిత్వస్య వా
చః సత్త్వస్య సాహసస్థానాని, ఉత్సాహస్యవ్యాపారాః కర్తేర్దిజ్ఞుభాని, అను
రాగస్య లోకహృదయూని, గుణగణస్య సంఖ్యా, కౌశలస్యకళాః, నవర్యాస్తో
విషయః ” అని యీతని చరిత్ర కారుడైన బాణుఁ డీతని ప్రభావమును
వర్ణించి యున్నాఁడు.

సానావిధమైన శక్తు లతలియందు విచిత్రము గాఁగలిసియుండెను. మహా
పండితుఁడు, పరమేశ్వర్యసంపన్నుడైన యున్నను దీచులయును బరమకారుణీ
కుఁడు, సార్వభౌముడైన సతినమ్ముఁడు, మొదట తనసోదరుని బావమఱి దిని
జంపిన రాజులపై పగఁదీర్చుకొనుట కౌధత్వమును, ప్రతాపమును జూపించిన
ను గొన కతిప్రశాంతుడై బౌద్ధధర్మముల నవలంబించి స్వసిద్ధాంతమును స్వ
కృతి యగునాగానందమందు దాను కల్పించిన నాయకుఁ డగు జీమూతవాహ
నునిద్వారా ప్రకటించెను.

శ్లో॥ “స్వశరీర మపి పరాధే యః ఖలు దవ్యామయాదితః కృపయా
రాజ్యస్యకృతే సకథం ప్రాణివధక్రూర్య మనుమన్యే ”

1 నాదా కింది ద్భవతి నియతం యచ్చ పశ్యా న్నకించి
ద్వధ్యేఽకస్తా త్సవదిసుటయ యత్యస్థిదౌస్థ్యానురోధమ్
శ్శీర్షాంఘ్రి ర్నట ఇవ ముహూః కోపిజంతు ర్నటిత్వా
నోజానీమో భవయచి కాంతస్థితః క్వప్ర యాతి.

2. కోన్యఃకాల మతిక్రాంతుం నేతుంప్రత్యక్షతాంతుచః,
కవిప్రజాపతి త్యక్త్వా రమ్యనిర్మాణ శీలినమ్.

విరూపాక్షరాయ లెవ్వరు?

వర్షంబు చిననీతారాయస్వామిశాస్త్రిగారు — విజయనగరము.

తుంగభద్రాదీతీరమున విజయనగరసామ్రాజ్యమును స్థాపించి ప్రజాపాలనము చేసిన సంగమవంశపుఁ గిరీటధారిచక్రవర్తులలో విరూపాక్షరాయలు తుదివాఁడు. ఈయన ప్రాథమికపద్యరాయలపుత్రుఁ డనికొందఱురు బాత్రుఁడనికొందఱును సభిప్రాయపడియున్నారు. ఈవిషయమును విమర్శించుటకు ముఖ్యముగా రెండవశాసనము లాధారము లయి యున్నవి. అం దొకటి విజయనగరచరిత్రాధారము లనెడి (Sources of Vijayanagar History) గ్రంథములోని డెబ్బవవ పుటయందలి శ్రీరంగముఘేటు లనెడిశాసనము. వేటొకటి, ఎపిగ్రాఫియాకర్ణాటికా III వాల్యము మళవల్మితాలూకా 121 నెంబరు శాసనము. శాసనవిరుద్ధములకు వీనిలో రెండవది మొదట లభించియుండెను. అద్దానిలోని విరూపాక్షరాయలను సంబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను

“.....విజయభూపతిః సత్యవారాయణీ దేవ్యా । ప్రామరాసీ ద..... : । ప్రాథమప్రతాపవిధవ । ప్రతాపాభ్యో మహీపతిః । గుణైరనేకై రవసీత తస్మిన్ విరాజమానః సుకృతా ప్తకీర్తిః । నిజాగ్రజాప్తప్రసాదీరాజ్య । సాధీకృతార్థిప్రజపారిజాతః । తస్యసింహాశదేవీతి । భార్యాసర్వగణాశ్రయా..... తస్యాం శివః ప్రామరభూ ద్గుణాధ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।జప్రతాపా దధిగత్య రాజ్యమ్.

.....దివ్యం సింహాసనం ప్రాప్య పాలయన్ ధరణీ మమామ్ !.....శాలివాహననిర్ణీత శకవర్షక్రమాగతే । ఋతురంద్రగణైర్యుక్తే । విధునాయు తపత్సరే (1396), *విజయాభ్యే (‘సజయాభ్యే’ అని యుండవలెను.) సాక్రాంత్యాం మకరాఖ్యాతే !.....”(ఎపిగ్రాఫియాకర్ణాటికా III వాల్యము. మళవల్మితాలూకా. 121 నెంబరు.)

ఈ శాసనములో నున్న ప్రమాదములనేమియుఁ బరిగణింపకయే రైసు

* “1396” అను శాలివాహన శకసంఖ్యచే గుఱియింపఁబడు వత్సరము జయ యగును గాన ‘స, జయాభ్యే’ అని శాసనపాఠ ముండియుండును. శాలివాహనశకమున గత్యాబ్దసంఖ్యతోనే యాయావత్సరములకు గుఱియింపుట జ్యోతిషగ్రంథములందే గాక శాసనములందును సంప్రదాయ మయి యున్నది.

దొరగారు యథాశ్రుతముగా సందలి “అగ్రజా” అనుశబ్దమును జూచి ప్రతాప రాయలు జ్యేష్ఠభగిని (Elder Sister) నుండి ప్రాప్తమయిన యనాదిరాజ్య మనగా విజయనగరరాజ్యము గలవాడని యర్థముచేసి యాప్రతాపరాయలు ప్రాథమికవరాయలే యనుకొని చక్రవర్తి యగువిరూపాక్షరాయలు ప్రాథమిక వరాయలకుమారుడని వ్రాసిరి.

“విజయనగరరాజులకుఁ బురుషసంతతిలోనె వరుసగా రాజ్యము వచ్చి యుండుటచేతను, ప్రాథమికవరాయలకుఁ దనజ్యేష్ఠసోదరి నుండి రాజ్యము వచ్చె ననునది నిరాధారముగటచేతను, బయిరీతి నర్థముచేయుట యసంగతము. అచట “నిజాగ్రజాత్” అని శాసనపాఠమై యుండును; కాఁగాఁ బ్రాథమికవరాయ లును బ్రతాపదేవరాయలును సహోదరు లగుటచే నచట నర్థము కుదురుప డును. విరూపాక్షరాయలు ప్రాథమికవరాయపుత్రుఁ డగుచుల్లి కార్జునదేవరాయల కుమారుఁడు” అని యిట్లు హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారిచే వ్రాయఁబడినట్లు విజయ నగరచరిత్రపుఁ జిన్నభాగము” (A Little known chapter of Vijayana gar History) అను గ్రంథమున వ్రాయుచు డాక్టరు, యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగ రద్దాని నీక్రిందిరీతి నిరసించిరి.

“శాసనపాఠమును సవరించుట సాహసము. మఱియు నట్లు దిద్దవలసిన యావశ్యకతయు లేదు. అట్లు దిద్దినను బ్రతాపరాయలకు రాజ్యప్రాప్తియే లే కుండుటం జేసి యాతనికిఁ దనయన్న యగుప్రాథమికవరాయలనుండి యనాది యగురాజ్యము వచ్చిన దని లభించెనునర్థము కేవలము నసంగతమై యగును. మఱియు నట్లు దిద్ది యావాక్యమును ప్రాథమికవరాయలతమ్ముఁ డగు ప్రతాపరా యలవరముగా నన్వయించునపుడు తర్వాత నున్న “తస్య సింహాళదేవీతి భార్యా” అనుభాగముచే సింహాళదేవి ప్రతాపరాయలకు భార్యయనియు విరూపాక్షరాయ లాదంపతులకుఁ బుత్రుఁ డనియు నర్థము లభించును గాన నది విరూపాక్షరాయలు పుల్లి కార్జునరాయలకుఁ బుత్రుఁ డని వాదించెడి కృష్ణశా స్త్రిగారి వాదమునకు సంగతము కానేరదు.” అని యిట్లు కృష్ణశాస్త్రిగారి వా దమును డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు నిరసించిరే గాని యెట్టియ ర్థము చెప్పట కయినను బయిశాసనము సమన్వితమై యయియుండలే దనియు నాశాసనపుఁ బ్రతిబింబము తీయుటలోఁ గొన్నిచోట్ల బ్రహ్మదములు కడినవని యు గ్రహించెరైరి. మీఁద విక్రీతి యందు సవరింపబడినట్లు సాహసమనకూడ

నాజేపించిరి. అట్లు పయనాననమునం దేమియు నవరింపవచ్చు డందలి “సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః” అనుదాని కేమియర్థము గల దని శాసనవిమర్శకు లనుకొనిరిగాక తెలియకున్నది. మఱియు ప్రతాపాభ్యో మహీపతిః” అనుదానికి విశేషము లయియున్న “విరాజమానః సుకృతాప్రకీర్తిః” అనుదానికి దయవారమున, “సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః” అనుదానికి ముందును గల “నిజాగ్రజాప్రాప్తమ్” అనుద్యుతీయాంతమునకును “అనాదిరాజ్య” అను ప్రాతిపదికమునకును నన్వయ మెట్లు లభించు ననుకొనిరిగాక తెలియరాకున్నది. కుమరీతి ననర్థకమును ననన్వితమును నైయున్న శాసనభాగమును బట్టికొని యొక్కొక్కొక్క విధముగ నద్దాని నన్వయించుటయు తెల్ల గగనారవిందపారభ్యమును బరిశీలించునట్లే పరిహాసనీయమై యున్న దని సంస్కృతభాషాజ్ఞానము గలవిమర్శకులకుఁ దోచకమానదు గదా !

తుది కదృష్టవశమునఁ బయనాననమునకు మూలమై యున్నదగు శ్రీరంగము ప్లేటు లను శాసనము లభించుటచే వెనుకటి శాసనమునందలి ప్రమాదముల రూపుమాపుట కవకాశము గల్గింది. కాన నిట శ్రీరంగము ప్లేటు లనెడి శాసనములోని విరూపాక్ష రాయలను నలబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

“.....విజయభూపతిః । తస్యనారాయణీ దేవ్యా ముత్పన్న స్మృథ లక్షణః । ప్రతాపరాయ ఇత్యాఖ్యా మగమ త్సాధివోత్తమః । గుణై రక్షతై రవసీతతే స్త్రీ విరాజమానః సుకృతాప్రకీర్తిః । నిజాగ్రజాప్రాప్త ఘనాదిరాజ్యః । సాధీ (“సాధీ” అని యుండియుండును) కృతార్థో జనపారిజాతః । తస్యసిద్ధలదేవీతి భార్యా లక్షణసంయుతా ।తస్యాం శివః ప్రాదురభూ ద్దణాభ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః । నిజప్రతాపాదధికత్య రాజ్యమ్.....పితృం సింహాసనం ప్రాప్య । పాలయన్ ధరణీమమామ్ ।.....*వస్తవ్యగుణభూయక్తే (1888) పార్థివాభ్యేచ వత్సరే ।

* ‘1888’ అను కాలివాచకసంఖ్యచే గుఱితింపఁబడు వత్సరము పార్థివ కాలేరదు. కాన పార్థివకు సరిపడునట్లుగ శాసనమున “వస్తవ్య” అని గాని “మస్తవ్య” అని గాని పాఠ ముండియుండునని గ్రహింపవలెను. (మనుశ్లెఘము వైశ్యతమనువాచకముగాన నప్ర సంఖ్యను బోధించును) వై శాసనముం దిట్టివరణము చేయ నగునయే ఆనరబుల్ దివాన్ బహదూరు యల్. డి. స్వామికన్ను పిళ్ళగారు కూడఁ దలంచినట్లు డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామిఅయ్యంగారి యాక్రిందిచాిత్రముల విశదపగుచున్నది.

“I am obliged to the Hon'ble Diwan Bahadur L. D. Swamy kannu Pillai for the equivalent Christian date which is Friday 8th November A. D. 1465.....”

కార్తికాశ్మీచ మాసే. .” (విజయనగర చరిత్రాధారములు శ్రీరంగము స్తోతులు-70 పుట)

ఈ శాసనమును, వెనుకటి శాసనమును, సరిచూచువారి కీ శాసనములోని త్లోకములే చాలవఱకు వెనుకటి శాసనములోఁ జూనుపఁబడిన వని త్లోచక పోదు. అక్బరణమునఁ జాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్నదీనినిబట్టి వెనుకటి శాసనములోని పాత ప్రమాదములను సవరించుట సాహసము కానేరదు. కాఁగా వెనుకటి శాసనములో హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు దిద్దినదిద్దుపాటే గాక మఱి కొన్ని సవరణములు నైతము కర్తవ్యములే యనియు నట్లు సవరించుట డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు చెప్పినట్లు సాహసకార్యము కాదనియు నీ శాసనము శాసించుచున్నది.

చాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్న యీ శ్రీరంగపు శాసనము లభించినను డాక్టరు క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు వెనుకటి శాసనపరిశీలనమువలనఁ గల్గినసంస్థారమును వీడఁజాలక యిందలి ప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయలే యనియు విరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవరాయల రెంకవకుమారుఁ డనఁగా మల్లికార్జునరాయలతమ్ముఁ డనియు వీరు తలంచిరి. వీరు తమయీయభిప్రాయమునకు శాసనములోని “నిజాగ్రజా త్ప్రాప్తః సాద్రికాజ్యః” అనువాక్యము సందర్భపడుటకయి “ప్రాథదేవరాయల కెవరో పేరులేని యన్నగారుండిరనియు నాతఁడు ఘనాద్రియనఁగాఁ బెరుగొండరాజ్యమును జయించి చక్రవర్తియై దమ్ముడను నగు ప్రాథదేవరాయల కొసంగె ననియు నావాక్యమున కర్థము చేసికొనిరి. కాని ప్రాథదేవరాయలకు జ్యేష్ఠసోదరుఁడు గలఁ డనుటకు శాసనాధార మెచ్చటను లేదు. శాసనాధారమె యననేల? ఏయాధారమును లేదు. ఇతఁ డ్రాథదేవరాయల కన్నగారె యుండునపు డాయనకుఁ బితృ మగువిజయనగరరాజ్యము సంక్రమింపక తమ్ముడగు ప్రాథదేవరాయలకు వచ్చుటెట్లు? అట్టి జ్యేష్ఠసోదరుఁ డనామకుఁడై రూపుమాయు లెట్లు? మీ గుమిక్కిలి యట్టియనామకుఁడు చక్రవర్తికి సాధ్యముగాని పెరుగొండరాజ్యమును జయించి తనరాజ్యము నాక్రమించిన తమ్మునకుఁ బ్రసాదించుటెట్లు? అట్టియన్నగారి రాజ్యము నాకర్పించిన ప్రాథదేవరాయలు నాపెరుగొండరాజ్యమును జయింప నేరమియెట్లు? ఇట్టి నిరాధారవిరుద్ధాంశములకు లోనయిన యర్థము విమర్శకాగ్రగణ్యలయియున్న డాక్టరు క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారిచే నెట్లంగీకరింపఁబడెనో తెలియకున్నది.

వయిరీతిని గేవలము నసంగతమై యున్న యర్థమును విడిచి పైరెండుశాసనములలోని ప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయలతమ్ముడనియు, నాతఁ డన్న గారివలనఁ బెరుగొండను జాగీరుగఁ బొంది యుండె ననియు నట్టి ప్రతాపరాయలకు సిద్ధులదేని, లేకసింహళదేవి యందు జన్మించిన యాతఁడే విరూపాక్షరాయలనియు, సతఁడు ప్రాథదేవరాయలపుత్రుడగుమల్లికార్జునదేవరాయలయనంతరమున రాజ్యము నాక్రమించుకొని చక్రవర్తియయ్యెననియు మల్లికార్జునరాయలసంతతినుండి రాజ్యము నాక్రమించుటచేతనే యాతని దానశాసనములుపైరెండిటిలోను, మహాప్రసిద్ధుడగు ప్రాథదేవరాయలు పైతము పేర్కొనఁబడలేదనియు నర్థము చేసికొనుట యెంతయు సమంజసముగ నుండునుగదా? ఈకక్షమునకు “నిజాగ్రజాత్మాప్తఘనాద్రిరాజ్యః” అను శాసనద్వయస్థవాక్యము ప్రబలాధార మగుచుఁ జక్రఁగా సమన్విత మగుచున్నదిగదా! ప్రాథదేవరాయలకఁ బ్రతాపదేవరాయలనెడి తమ్ముడు గలఁ డనుట కీర్తించి శాసనసాక్ష్యమగుచున్నది. “వీరో విజయ భూపతిః । దయాసింధో రభూత్తస్య । దేవీనారాయణాంబికా.....పుత్రయాచం తయోల్లాఘ్యం । పూర్వజన్మతపః ఫలం । దేవరాయమహీపాలో । దాతా విజయతే భువి । ప్రతాపదేవరాయేణ । ప్రఖ్యాతేనానుజన్తనా । మహేంద్రస్యైవ యస్మత్త్రి । రుషేద్రేణ ప్రకాశతే.....”

(ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, III వాల్యము. సత్యమంగళముపేట్టులు, 35 పుట)

వయినందరభును బట్టియు వెనుకటి శాసనద్వయములో నున్న “నిజాగ్రజాత్మాప్తఘనాద్రిరాజ్యః” అను వాక్యమును బట్టియు, దచ్చాసనద్వికములోని ప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయల తమ్ముడగు ప్రతాపదేవరాయలే గాని ప్రతాపదేవరాయనామాంతరము గలప్రాథదేవరాయలు కాఁ డని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. కాఁగాఁ గిరీటధారి యగువిజయనగరచక్రవర్తి విరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవరాయలతమ్ముడగు ప్రతాపదేవరాయలపుత్రుడని నిశ్చితమగుచున్నది.

త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు.

—♦ విద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, రామతీర్థము ♦—

మనము నివసించుచున్న యీ మూంధ్రదేశమునకును, వాడుకొనుచున్న భాషకును “ఆంధ్రము-త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు” అనువ్యవహారములు వాడుకలోను మాత్రమే గాక గ్రంథములయందును గన్పించుచున్నవి. ఈవ్యవహారములను విమర్శించుచు జాలమంది విమర్శకుల తలకొకరిటి నభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. అందు “త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు” అనువ్యవహారముల యాథార్థ్యమును దెలియపఱచుటయే యీ న్యాయసరచనునకుఁ గల ముఖ్యాభిప్రాయము.

మూఁడుశివలింగములు మూఁడెడల సరిహద్దులు కల దగుట సీయాంధ్రదేశము త్రిలింగదేశ మని వ్యవహరింపఁబడుచున్న దని యు, “తెలుగు, తెనుగు” లీ త్రిలింగముయొక్క వైకృతము లనియుఁ (అనఁగాఁ త్రిలింగము నుండి తెలుఁ గుత్పన్నమైన దనియుఁ, దెనుగు తెలుగు యొక్క యాసంతరమనియు) జాలమంది యభిప్రాయపడియున్నారు. ఆమూఁడులింగములఁ దెలియఁజేయుచు శబ్దరత్నాకరకారులు “శ్రీశైలదామోరామకాళేశ్వరములనడుమఁ గలదేశమగుట నియ్యది త్రిలింగ” మని చెప్పుచు—

క. శ్రీశ్రీతిథరకాళేశ్వర, దామోరామంబు లనఁగఁ దనరారెను నీ

త్రిశైత్రంబులలింగము, లీశ్రీతిని త్రిలింగన జ్ఞ నెన్నికెక్కున్.

అని త్రిలింగనిర్వచనము చేసినయప్పుక విని

“శ్రీశైలదామోరామకాళేశ్వరమధ్యవర్తిత్వే నాంధ్రదేశస్య త్రిలింగదేశ ఇతి ప్రసిద్ధిః” అని వివరించిన యహోబలపండితుని బ్రహ్మణభూతులనుగానిచ్చి యున్నాఁడు. సంస్కృతమునఁ బ్రతాపరుద్రయశోభూషణ మనునలంకారగ్రంథమును రచించిన విద్యానాథమహాపండితుఁడు కూడ—

యై దేశ శ్రీభిరేషయాతి మహతీం ఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా

తేషాం కాకతిరాజకీర్తివిధవైః కైలాసశైలాః కృతాః

తే దేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురాః శ్రీశైలకాళేశ్వర

దామోరామనివాసినః ప్రతిదినం త్వచ్ఛేయసే జాగ్రతు.

(ప్రతాపరుద్రీయమ్-నాటకోధాహరణమ్. 5 అంక 22 శ్లోక)

అని వర్ణించి వైకుంఠప్రాయమునే సూచించియున్నాడు. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు చెరితిన చిప్పచు నీళ్లొకముయొక్క వ్యాఖ్యను గూడ గ్రంథస్థము చేసియున్నారు. త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు తత్వన్నమైన దనియు, దెనుఁగు తెలుఁగు యొక్క రూపాంతర మనియు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కూడ వ్రాసియున్నారు. మఱికొందఱు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టలేదనియు 'ఉత్తలింగమునుండి యుత్తరము పుట్టినట్లే తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దనిచెప్పచున్నారు. కానిదానినివిశ్వసించగిన ప్రమాణములులేవు.

ఇందు శ్రీశైలద్రాక్షరామములు ప్రసిద్ధము లగుటచే వానివిషయమై వివాద ముక్తఱి లేదనియు, గాళేశ్వరమఠం బెద్దతిరుపతిచేరువఁగల సుప్రసిద్ధ జ్యేష్ఠ మగు కాళహస్తియా, లేక మఱిపేటగు నున్నదా! యని సందేహము కలుగవచ్చు ననియు నెంచి, "నామైకదేశే నామగ్రహణ"మైన న్యాయంబునఁ గాళహస్తిశ్వరుఁడే కాళేశ్వరుఁ డనియు, గాళహస్తియే కాళేశ్వర మనియు శబ్దరత్నాకరకారులును, గుప్తార్థప్రకాశికాకారులును సిద్ధాంతీకరించిరి, కాని, నిజాంరాష్ట్రమునఁ గలచాలభాగము తెలుఁగుదేశ మగుటచే దానింగూడఁ ద్రిలింగమునఁ జేర్చు' యుక్తమనియు, ద్రిలింగవ్యవహారము దానింబట్టి గోవచ్చిన దనియు నిశ్చయించి నిజాంరాష్ట్రమునందలి మంధేన సమీపమునఁ గలకాళేశ్వరమునే కొందఱు గ్రహించిరి.

"మూడ బేర్కొనఁబడిన మూడులింగముల నడుమఁ గలదేశమే త్రిలింగ (తెలుఁగు) దేశ మనియు, నందు వాడుకొనుభాషయే తెలుఁగనియుఁ జెప్పినచో, నీయెల్లలలోఁ జేరనట్టియు, గోదావరిజిల్లాలోని కొంతభాగమును, విశాఖపట్టణముజిల్లాయును, గంజామునుండలములోని కొంతభాగమును, జెంగల్పట్టుజిల్లాయందలి కొంతభాగమును, అనంతపురముజిల్లా బళ్ళారిజిల్లాలలోని సగము భాగమును, ఇంక నిట్లే చిన్నచిన్న తెలుఁగుభాగములు పరిమితకలిగినట్టియుఁ దెలుఁగుభాష వ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టియు, భాగములు తెలుఁగుదేశమునఁజేరకపోవచ్చును మఱియుఁ ద్రిలింగమనుపదము నన్నయభట్టారకాదిప్రాచీనులగ్రంథములలోఁగనుపొవక కేవలము పదునాల్గవ శతాబ్దపు నాడగువిద్యానాథునిగ్రంథముననే గన్పడుటచే నిదివిద్యానాథునికల్పితసంజ్ఞయే యనిచెప్ప నొప్పును. ఓరుగంటిరాజ్యమున మూడుదిక్కులయందు మూడులింగము లుండి యుండవచ్చును. దానింబట్టియే యానడుమఁ గలదేశము త్రిలింగమని విద్యా

నాథమహాకవి కల్పించి యుండవచ్చును. కావునఁ బై కారణములచేతఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుగు పుట్టిన దని చెప్పరాదు. మనయాంధ్రదేశమునకుఁ దెలుగు దేశమని తొలుతనుండియు వ్యవహారము కలదు. ఆవ్యవహారము సామ్రాజ్యము లోనికి వచ్చునదికి త్రిలింగమై సామ్రాజ్యగ్రంథములలోని కెక్కినది. కాఁగా తెలుగునుండియే త్రిలింగము పుట్టినదని చెప్పవలె" నని సుప్రసిద్ధవిమర్శకులును, జరిత్రకారులునగు, కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు పేకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారి రాకవ్యాసమును వ్రాసి యుండిరి.

లక్ష్మణరావుగారిసిద్ధాంత మన్నివిధముల నూహకు సరిపడియున్నది. కాని విద్యానాథుఁడే త్రిలింగమనువ్యవహారమును గల్పించె ననుటకు మాత్రము ప్రబలప్రమాణము కానరాదు. నన్నపార్యదులు కేవల వేంగీమండలాధీశ్వరులు మొదలగువారి యాస్థానములందుండుటచే ద్రిలింగము మొత్తము విషయమై వారు ప్రస్తావించి యుండకపోవచ్చును. నేటివఱకు వెలువడిన వాఙ్మయ మంతయు మనకు లభి చియుండదు గదా! లభింపని గ్రంథములలోఁ ద్రిలింగవ్యవహార ముండిన నుండవచ్చుచుగదా! మఱియు విద్యానాథుఁడు "యైద్రేశస్త్రిభీశేష యాతి మహతీం ఖ్యాతిః త్రిలింగాఖ్యమా" అని త్రిలింగమను వ్యవహారము చాలదినములనుండి వచ్చుచున్నదిగా సిరూపించుటచే నావ్యవహారము విద్యానాథకల్పిత మనియే చెప్పవలనుపడదుగదా!

ఇకను బ్రహ్మాండపురాణమునందలి

“శ్రీశైలభీరుకాశేశ మహే ద్రగిరినంయులిమ్ ।

తత్త్రైలవ్రభృతిక్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతమ్ ”

అను శ్లోకముంబట్టి త్రిలింగవ్యవహారము చాలకాలమునుండి వచ్చుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. పురాణము లనేకము లగునసంగతములతోఁ గూడి యుండుటచే వానిని బ్రచూణముగ గ్రహింపఁగూడ దనులక్ష్మణరావుగారును బ్రహ్మాండపురాణము A. D. 14 వ శతాబ్దముకంటెఁ బ్రాచీన మైనదని యొప్పుకోవలెను. పురాణము లన్నింటిలోను బ్రహ్మాండపురాణమే ప్రాచీనతమ మైనదని శ్రీలక్ష్మణరావుగారి సిద్ధాంతము కూడదు. కావునఁ దెలుగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగదేశ మనువ్యవహారము విద్యానాథునికిఁ జాలపూర్వమునుండియు నుండిన దని చెప్పవలెను. కాఁగా “త్రిలింగమునుండి తెలుగు పుట్టిన” దనుట కొక యాధారము లభించినది.

ఇట్లు త్రిలింగమునుండి తెలుగుపుట్టిన దని యంగీకరించినను త్రిలింగము లనునవి మీఁదిరితినీ త్రిశైల ద్రాక్షరామ కాళేశ్వరములే యైఁచోఁ దక్కిన తెలుఁగుదేశపు టుపవత్తి యాలోచనీయమే యైయున్నది. కాన నాత్రిలింగము లనునవి యేవో ప్రకారాంతరమున నిర్ధారణ చేయవలెను. అట్లు నిర్ధారణ చేయుటలో మిక్కిలిగా నుపకరించు తెలుఁగును విమర్శించిచోఁ ద్రిలింగములయొక్కమును దేటపడును కావునఁ దొలుత దానిని విమర్శితము.

త్రిలింగభవ మగుటవలనఁ దెలుఁగు దేశ మనుట సరియగును. కాని, విలక్షణముగఁ దెనుఁ గనువ్యవహారము కనుపించుటచేఁ దెలుఁగునకుఁ గూడ నొకప్రకృతి యుండవలెను. త్రిలింగము తెలుఁగైనదీఁ ద్రినగము తెలుఁగనుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది. మఱియుఁ ద్రిలింగతదృశ మగు తెలుఁగుయొక్క రూపాంతరమే తెలుఁ గనుటకంటె ద్రినగశబ్దభవమే తెలుఁ గనిన లాఘవము కలదు. ఈరీతివాదము లిదివఱ కున్నట్లు గుప్తాప్రకాశికాద్రిగ్రంథములంబట్టి తెలియుచున్నది.

తెలుఁగులో వలెనే తెలుఁగు నందును బిడుపు కనుపించుటచేతను, త్రినగములో లేని (ప్రకృతి) బిడుపు వికృతిలోఁ గన్పింప నవకాశము లేకుండుటవలనను, త్రిలింగోత్పన్న మగుతెలుఁగు రూపాంతరమే తెలుఁగనుట పాడియే యగునని కొందఱు వాదించవచ్చును. కాని యదియుక్తిదూరము. వికృతి యందు బిడుపున్నచోఁ బ్రకృతియందను బిడుపుండవలె ననునియచుము లేదు. అట్లు ప్రకృతిలో బిడుపు కొందక, వికృతియందు బిడుపును బొందు రూపము లనేకములు కనుపించుచున్నవి.

ప్రకృతి - నిరనుస్వారము.

వికృతి - సానుస్వారము.

పీఠము

పీఠ

పూగము

పోక.

వ్యాఘ్రము

వేగి.

వైశాఖము

వేసగి.

కావునఁ ద్రినగశబ్దమునుండియే తెలుఁగుపుట్టిన దని చెప్పవచ్చును. ఇఁకఁ దెలుఁగు, తెలుఁగులు పరస్పరపర్యాయపదము లగుటచేఁ ద్రిలింగ, త్రినగములు రెండింటికిం గూడఁ బరస్పరసంబంధ ముండవలయును. అనఁగాఁ ద్రిలింగములుండుచోటఁ బ్రసిద్ధము లగుమూఁడుకొండలు కూడ నుండితీరవలె

ను. ఇదివఱకుఁ ద్రిలింగము లనివ్యవహరింపఁజను వానిలో ద్రాక్షారామమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన పర్వత మేదియును లేకపోవుటచేఁ ద్రిలింగములలో నది యొకటని చెప్పవీలుపడదు. ఇంకను ద్రాక్షారామమును సరిహద్దుగా నంగీకరించినచో గోదావరిలో సగము, విశాఖపట్టణము, గంజాములోని సగము మండలములు తెలుగుదేశము కాకపోవచ్చును. కావున నీ కారణముచేతం గూడ సరిహద్దును బాడిగింపకతప్పదు. అట్లు పొడిగింప నెంచిన మీఁద—

“శ్రీశైలభీమకాళేశ మహేంద్రగిరిసంయుతమ్ ।

తత్తాలవ్రభృతిక్షేత్రంత్రిలింగమితివిశ్రుతమ్॥” (బ్రహ్మాండపురాణము)

అనువచనప్రామాణ్యమునఁ ద్రిలింగములలో గంజాముమండలము సమమఁగల మహేంద్రగిరియొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. మహేంద్రగిరికూడఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన శివక్షేత్రము. శివరాత్రి మొదలగు గొప్పయత్సవములకు వేసవేలు యాత్రికులు నింగినంటు నామహేంద్రగిరి నెక్కి దేవదేవుని దర్శింతురు. కాఁగా మహేంద్రగిరి త్రిలింగములలో నొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. కానఁ బ్రసిద్ధ మగుపర్వతమును, శివక్షేత్రమును గలచోట త్రిలింగములలో లెక్కకు రావలెను. తక్కిన శ్రీశైల-కాళేశ్వరములు ప్రసిద్ధపర్వతములును, శివలింగములును గల వనుట నిర్వివాదాంశము.

ఆత్రిలింగములఁబట్టి తెలుగును వ్యవహారమును, త్రినగములంబట్టి తెనుగును వ్యవహారమును గలిగిన దని తుట్టతుడకుఁ జేలిన సారాంశము.

తారానాథుఁ డనుబాధగ్రంథకర్త తెలుగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగ మను నామధేయము కలదనియుఁగళింగము దానిలో (తెలుగు) నొకభాగ మనియుఁ జెప్పియుండుటచేఁ గళింగము తెలుగులోఁ జేర్చుట దోస మని శ్రమింపరాదు. కాళేశ్వర మనఁగా నిజాంరాష్ట్రమునందలి దనియే చెప్పవలెను. కావున నిజాంరాష్ట్రమునందలి తెలుగుదేశము త్రిలింగములోఁజేరఁగలదు. కర్నూలుజిల్లాలోని శ్రీశైలమును గ్రహించుటచే నించుమించుగ నది తెలుగు దేశమున కొకచివర యని చెప్పవచ్చును. హద్దుదాటినపిదపఁ గొంచెము తెలుగు దేశముండవచ్చును. హద్దనఁగా నించుమించుగా హద్దనియే తాత్పర్యము. కావున బల్లారిలో సగముభాగముకూడఁ తెలుగులోఁ జేరవచ్చును. ఇంచుమించుగా హద్దని గ్రహించుటచేతనే గంజాముమండలములోని ఛత్రపురపర్వతము తెలుగుదేశమే యని గ్రహింపవలయును.

ఇకవిద్యానాథకవిసార్వభౌమునియొక్క విమర్శింపబడెను. శ్రీలక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినట్లు కాకతీయసామ్రాజ్యమునకు మూడువైపులఁగల తేత్రములను హద్దులుగా నిర్మించుకొనెను, గాని, యువపత్ని నాలోచించి కాదు. అతనిమతమే నిశ్చయ మని యంగీకరించినచో సం దంతర్భవంపని తెలుఁగుదేశము తెలుఁగుదేశమే కాకపోవలసివచ్చును.

కావున నీపై కారణములవలనఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుఁగు, త్రినగమునుండి తెనుఁగు పుట్టినవనియు, ద్రిలింగత్రినగములకు సంయోగసంబంధము కలదనియు, లింగ, నగము లొకచోట ప్రసిద్ధము లగునని యుండుస్థలములే త్రిలింగదేశపుల్లలను నిశ్చయింప నుపయోగించు ననియు నాయాశయమును దెలియఁజేయుచున్నాను.

జ యా శీ ర్వా ద ము.

—♦ కావ్యకళానిధి శతావధానిచిదంబరశాస్త్రీగారు, పితాపురము ♦—

ఉ. సత్యమునందుసల్పి నిజసత్త్వముఁ బాదకొనంగఁజేసి దా

ర్వత్యము రూపుమాపి మతిమంతుల జ్ఞానులకెల్లఁ బాత్రమై

నిత్యము ధర్మనిర్వహణసీతినెసంగుచునుండు నాంధ్రసా

హిత్యసభాసతీమణికి నీశ్వగుండభృదయం బొసంగుతఁ.

సీ. గ్రాంధికభాషాపరంజ్యోతి నెలుఁగ నాంధ్రసంఘంతుబోధ మేర్పఱిచినావు
గ్రామ్యవాదకుభృన్ని కాయంబునడఁగింపఁ బత్రికాభిమర మేర్పఱిచినావు
ప్రజ్ఞావిలోకనస్రాభవం బొదవ సద్గ్రంథాంజనంబు తేర్పఱిచినావు
విద్యాభిరుచిసుధావిర్భావ మెసఁగ నుపన్యాసపాథు తేర్పఱిచినావు
ఆంధ్రదేశక్షమాభృదయంబుకొఱకు, నిజకృపాసారమును గరుణించినావు
నీకుఁబూర్ణాయవిడుఁగాతలోకనాక్షి, యాంధ్రసాహిత్యపరిషదార్యామతల్లి.

సీ. ప్రాచీనధర్మసంరక్షణ క్రమమందుఁ బూర్ణమైనవ్రతంబుఁ బూనినావు
భాషావిశేషాను పాలనంబునయందుఁ గంకణంబునుగేలఁ గట్టినావు
ఆంధ్రదేశమహోదయా పాదనమునందు నెనలేనిదీక్ష వహించినావు
గ్రామ్యభాషానిరాకరణకార్యమునందు దిట్టమైనవ్రతిజ్ఞ వట్టినావు
ఆంధ్రమసియెడినామమే యంతరించు, కాలమునకడ్డుకడి నిల్పఁజాలినావు
నిత్యకళ్యాణివై నీవు నెగడుమన్ను, యాంధ్రసాహిత్య పరిషదబ్ధాయతాక్షి!

బే రీ జు ప ద్య ము లు .

— విస్సాప్రేగడ కామరాజకవి. —

- ఉ శ్రీవెలయంగ హస్తమున జింక చెలంగ శిరంబుమీదఁ దా
రావిభుఁ డిం పెసంగ నగరాజతనూభవ మై వెలుంగ రా
జీవభవాబ్జిలోచనులు డెంగట మ్రొక్తులిడంగ నొప్పు న
ద్వేపుఁడు భక్తరక్షణుఁడు తెల్లనివేలుపు మమ్ముఁ బ్రోవుతఁ. ౧
- మ. కరపద్మంబునఁ బువ్వుబంతివలె శంఖం బుప్పతిల్లంగ నా
సిరి మాణిక్యమురీతి వక్షమున భాసిల్లంగఁ బైమీద బు
గరునిగ్గు ల్లవల్వ కేలుకరణి గ్రాలంగ శోభిల్లుఁ తా
మరసాత్ముండు దయాసముద్రుఁ డగుచు న్నమ్ముం గటాక్షించుతఁ. ౨
- చ. అమరనుతప్రసంగునికి హంసతురంగునికి స్వరస్వతీ
కమలముఘోషుణీహృదయకంజపతంగునికి న్నహాజ్వల
ద్విమలదయాంతరంగునికి దివ్యశుభాంగునికి గరారవిం
దములు మొగిచ్చి మ్రొక్కెద మదంబున ధాత్రి జిరాయు వొందఁగఁ. ౩
- చ. కరకమలంబు లెత్తి యొడికంబుగ మ్రొక్కి నుతింతుఁ బార్వతీ
శ్వరులతనూజునిం గనకసన్నిభ తేజునిఁ బద్మసంభవాం
బురుహనిభాక్షముఖ్యసురపూజితపాదపయోజు నజ్జ్వల
త్పరమదయాకటాక్షపరిపాలితభక్తసమాజు నర్చిలిఁ. ౪
- చ. కవులకుఁ బాదభక్తులకుఁ గల్పమహీరుహవల్లి కేకినైం
ధవునికిఁ గన్నతల్లి గిరిధన్వికిఁ బద్మముఘోషతల్లి కే
శవునివెలండికి న్నలువసారసగంధికి నల్లిబిల్లి యై
యవని వెలుంగు గౌరి యనయంబు మయుం గృపఁజూచి ప్రోవుతఁ. ౫
- చ. విరివిలుకానియన్తు యరవిందదళాత్మునిముద్దుగుమ్మ క
ర్బురగిరికార్తుకాంబురుహభూతపయోధరవాహముఖ్యని
ర్జరులను బ్రోచుకొన్తు బహుసంపద లిచ్చు వసిండిబామ్మ న
త్తరణవహించి మాభవనకంజమునందు వసించుఁ గావుతఁ. ౬
- చ. అతికరుణాలసనత్తికి హాటక శైలధనుర్ధరాది దై
వతనుతసద్గుణోన్నతికి. వాఁజపుస్తకవల్లకికళా

రతికి సరస్వతీనటికి రాజవటీరతుమారహారగో

వతితరుసన్నిభాకృతికి భారతి కంజలి చేసి మ్రొక్కెదఁ.

2

క. రామునిశిష్యుం డగు నా, రామునికథ లుద్వీమిఁడ రంజల శ్రీమ

దాతూయణంబు చెప్పిన, యాముని వల్లీకథవుని నాత్మఁదలంతుఁ.

౪

ఉ. చూరుతర ప్రభావిజిత క్రమణిం గలుషప్రభంజన

క్రూరఘోష సువర్ణముసికుంజరనేత్రచకోరపూర్ణనీ

హంఘ్రుణిం బరాశరసమాఖ్యమునీంద్రతనూభవాగ్రణిం

గూరిమితోడ నాహృదయకోకనదంబున నిల్చి మ్రొక్కెదఁ.

ఉ. భాసురకీర్తిశాలి యగుభారవిక్ర భవభూతికాళికా

దాసమయూరచోరులకు దండికి బాణునకి న్రియంబున

న్వాసిగ నామనోజ్ఞమున వందనము ల్పదివేలొనర్చి నే

జేసితిఁ బశ్యమల్ రసికజిహ్వాలయందు నటించుండఁగఁ.

౧౦

క. మున్నెఱబడినకవులకు, నన్నయ్యకు శంభుదాసునకుఁ దిక్తనకుం

జెన్నొందు భాస్కరునకు, వృన్నించి నమస్తరింతు మత్తృతి వెలయఁ.

౧౧

ఉ. కొన్ని తెనుంగుఁగబ్బములు గూర్చినవారల కల్లసాని పె

ద్దన్నకు సింగసానినరసన్నకుఁ బిల్లలమట్టి చిన్నవీ

రన్నకు నందితిమ్మనకు హర్షమెలర్పఁగఁ గూచిమంచి తి

మ్మన్నకు జగ్గనార్యునకు హస్తసరోజము లెత్తి మ్రొక్కెదఁ.

౧౨

ఉ. మన్ననచేసి మ్రొక్కి పలుమాటు మదిం బ్రణతిడితు భాగ్యనం

పన్నుని వీరరాఘవునిపట్టి యశోజితపూర్ణచంద్ర వి

ద్వన్నతశీలు మధురు నుదారగుణాఘ్యుని జేటరాతిల

క్యన్నను రాజపూజితుని నాంధ్రకవిత్వకళాధురీణునిఁ.

౧౩

సీ. మున్నుజమీఁదారి మొగలాయిపాకుల యందంబులెఱిగి వ్రాయంగ నేర్చి

పొగడొందు(నట్టి)య భూసురోత్తములకు నాగవరపువేంకటాహ్వయునకు

వినుతశీలుఁడు కంచి మేకటరామన్న కలరావికంటిజగ్గప్పమణికి

భాసిల్లు తుమ్మలపల్లియంతన్నకు శ్రీకౌఠిభాసయ్య శేఖరునకు

ధీసమస్తకూరాడతిరుపతయకుఁ, జిత్తమునహస్తకమలంబులెత్తి మ్రొక్కి

శ్రుతినినముఁ గౌతుకఁ బునఁ బ్రస్తుతింతు, వారికృపచేతనాకవిత్వముపెలుంగ

చ. బకములు హాసము లగనభాగమున నివహించుకైవడిం
గుకవులు సత్తవీశ్వరులుఁ గూడుదురా సభలందుఁ గావునం
గుకవులకుం గమీద్రులకుఁ గూరిమితోడ నమశ్శ్రద్ధించెన
స్వకలజనాభిరమ్యముగఁ జల్పినమత్తుతి విస్తరిల్లఁగన్.

౧౫

గీ మీఁదఁగలజీడిదీపిమామిడిఫలము, రసముగ్రోతెడుచందాన రసికజనులు
తప్పవదళించినాకవిత్వమునఁగల్గు, సుగుణసముదాయమెంతనుచోద్యమలర

ప. అది ముష్టదేవతానికరంబునకుఁ గజిజననికరంబునకు డెంద్రులన వందనంబు
గావించి శ్రీమదీశుమందిరంబున స్వేచ్ఛానిలాసంబుల విహరించుచున్న
నొక్కనాఁడు రాత్రి సుధ్యాకాలంబున బాదప్రత్యూశసంబు చేరి ధాతపరి
ధానం బవలంబించి పద్మాసనంబున బ్రాజ్ఞులుండనై యాచయనంబొనరిం
చి సుధ్యాపాదసంబు దీర్చి నామనఃపద్మాంబున గొంతసేపు మహేశ్వర
ధ్యానంబు గావించి మృష్టాన్నంబులు భుజించి యంతట లేచి హస్తా
జ్ఞంబు నీరార్చి గండూషంబు లొనర్చి శుద్ధాచయనంబు గావించి యంతః
పురంబున కేగి కార్వాసకూలికాతల్పంబున సత్తమిల్లి కర్పూరతాంబూల
భాసురపదనారవిందుండనగుదు సుఖిగోష్ఠి గొంతప్రాప్తపుచ్చి యున్నీలిత
లోచనుండనై యిందుక నిద్రించుసమయంబున,

౧౬

సీ. వజ్రపుసరిఘేషువలె మస్తకంబునఁ గలుగలపానుషాకళ వెలుంగ
సోఁసె నకుంకుమచుక్క తెఱుగున శుక్రుండు నుడుటిపై శోభింగ
బలభేరినీలంబునగిడి గండమునందు డంబైనగరళమాటంబెసంగ
విరిసిన మల్లెక్రొవ్విడిదండకైవడి ఫణిరాజు బాజ్జపై భాసిలంగ
మించు వెలియాలరాతేజి మీఁదనెక్కి, సకలకల్పవహుండు శంకరుండు
శీతలగ్రాహపుత్రసమేతుఁ డగుచు, నవ్వుచునువచ్చినామ్రాల నివృత్తిలై గూ

క. మినుసికదొర యివ్విధమునఁ, గనుపట్టినఁ గేటఁదప్పిగవ ముకుళింప
న్ననుఁజూచి యానతిచ్చెను, మనమునఁగొతూహలంబు మఱియింపొండన్.

గీ. సుజనహేతుఁడగుమితండ్రిజోగిరాజు, పూజగావించెమత్తుదాంభోజయుగళి
చేడియలుమెచ్చమితల్లి చెల్ల యాంబు, పార్వతీపూజగావించె బ్రతిదిసంబు.

క. మీయన్న యెపుడుమిక్కిలి, మాయందున్ భక్తిగలిగి మానసపూజల్
చేయుచును బ్రేడిపువ్వులు, చేయించెను భక్తజనులు సేవాసనఁగన్. ౨౧

క. కావున నను మీముదిర, దేవునిగా మది దలంచి ధీముతు లెన్న

స్వీహానరించెడుకబ్బము, గావించుము కాన్త నేడుకై కొందుఁగృహఁ. ౨౨

క. తలిరువలె నువ్వుకొవ్విరి, వలె నవనీతులువలె దవనమార్దవమై

విలసిల్లు నీకవిత్వము, చెడువము మాకర్పణంబు సేయుకుమారా. ౨౩

చ. అన విని మేలుకాంచి హృదయాబ్జులు నంగు నమస్తరించి స

జ్జులకు నితైఱుగు రభసంబునఁ దెల్పు దయాంతరంగుడై

నినుఁ గరుణింపవచ్చు నలనీలగళు, దని వారు వల్లినఁ

మనమున సంతసిల్లి కృతినాథునిఁ జేసీతి విశ్వనాథునిఁ. ౨౪

వ. అనంతరంబ మదీయ వంశావతారం బభివర్ణించెద.

౨౫

క. వనజభవనముడుకశ్యప, మునికులమునఁ బుట్టెఁ బాలమున్నీటనుగ్రా

న్ననవిల్లుమామకై వడి, జనమాన్యుడు జోగిరాజు సద్గుణమణియై. ౨౬

చ. సకలనృపాలపూజితుఁడు చంద్రసమానయశోధనుఁడు పా

వకరవిసన్నిభప్రభుఁడు వైరివయోజగజేంద్రుఁ డబ్జసా

యకరిపుపాదపంకజసమర్పితకోమలచిత్తకన్దుడై

సుకపులు మెచ్చ రంజితకు జోగయమంత్రిపురందరుం డిలఁ. ౨౭

సీ. తెలివేల్పునన్నిధి దీపము ల్వెలిగించుఁ గుటిలచిత్తులవూఁదఁ గోపగించుఁ

బెద్దలవట్లఁ జెప్పినచూట జరిగించు బీదవారలలేమి పెల్లగించు

సరవి బంధువులింట సంపద ల్గలిగించు శివకథల్ వారికథల్ చిత్తగించుఁ

గడువేడ్త బహురాజకార్యము ల్పొసఁగించుఁ బగరైనవృపులవైబంతగించు

నరులు గొనివచ్చి తనజేవి కప్పగించు, నర్థి కావదరాకుండ నడ్డగించు

భూసురులనెల్ల నేప్రాద్దుఁబుజ్జగించు, సుజనులెన్నంగ వెలుగొను జోగిరాజు.

క. రసికుడగు జోగిమంత్రికి, బిరుదువారిపుబింబవక్త్ర పేరాంబికకుం

గుసుమశర సన్నిభుండు, బసవామాత్యుడు గలిగె భాగ్యాన్వితుడై

చ. శుభచరితుండు నిర్మలయశోజితచంద్రుఁడు సూర్యసన్నిభ

ప్రభుఁడు సుధీమరుద్గురుఁడు బంధుచకోరవిధుండు సత్తఱా

విభవచతుర్ముఖుండు శృధివీర కార్యధురంధరుండు నై.

యభినవలీల నొప్పె బసవాహ్వయమంత్రిసురేంద్రుఁ డిమ్మహిఁ. ౩౦

సీ కనికరంబున నుపాకన్యాధిపునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు

క్షీతి శూరతకుఁ బరిక్షిన్నరేంద్రుఁ తాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు

అసమానధృతికి నవ్వనుకూలమితితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
నలువొందు తేజంబునకు యుద్ధిష్ఠిరుతాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
భూరిగాంభీర్యమునకు నద్భుధునితాత, బుద్ధికలితకు జాంబవత్సుత్రితాత
కడుమహాభోగములకు సంగదునితాత, పరిధవిల్లడి మాతాత బసవరాజు

క. బసవమాత్యశీఖామణి, యసమానగుణాన్వితాత్త నన్నమ్మను బెం
పెనఁగఁ గరగ్రహణాబై, వసుధాధిపు లెన్న వెలసె వడిగలవాడై. 3౨

సీ సోమశేఖరునై మోములతెఱఁగునఁ గల్పభూరుహపంచకము విధమున
నబ్బయ్యుభీరత్నమగు నన్నమాంబకు శ్రీబసవమాత్యశేఖరునకుఁ
గూర్చినందను లైదుగురు జరించిరి వధూపంకజాతశయండు శంకరుండు
సుగుణవారిధిరాజు జోగిరాజు విభావరాజితగ్రహరాజు రామరాజు
వృథువచోజితఫణిరాజు పేరరాజు, కలితధీరత్వగిరిరాజు గంగరాజు
సుజనమిత్రులు వారిలో జోగిరాజు, రాజుచేసివుపం డనఁ జేజరిల్లు. 33

చ మతికిఁ జతుర్ముఖు డనఁగ మాటలకున్ ఫణిరా జనంగ ధీ
రతకు గిరిప్రభు డనఁగ రమ్యతరాకృతికిఁ హరిప్రియా
సుతుఁ డనఁగ గభీరతకుఁ జుక్కలతేరిగురు డనంగ భో
వతులసభాంతరాళముల భాసిలు శోగయ ముత్తరత్నమై. 3౪

సీ ఏనుండరాంగి ధాత్రీసురాంగనలకు నొసలఁ గుంకుమబాట్టు లొసంగుచుండు
నవద్దగంధి శారీరదాబ్జములకుఁ జిత్తాబ్జమునఁ బూజ సేయుచుండు
నేమీనచోచన యెలమి నోములు నోచి విపుల కన్నంబు వెట్టుచుండు
నేబాల చేడిముల్ చేబాసనంగను గాటంపు పతిభక్తి గలిగి యుండు
నేజలజపాణి శ్రీభావ (మెనఁగ) సరవ, రాజమంత్రికిఁ బుష్ప్రిమై తేజరిల్లు
నట్టిశుకవాణి జోగయ్యయనుఁగురాణి, చెలఁగు సగ్గుణనిరుంబు చెల్లమాంబు

సీ. ఉదయాద్రి రవిచంద్రు లుదయించుకైవడి జలజాతునకు సరోజాతభవుండు
గమ్మవిలుతుండును గలుగువిధమ్మున రాజమాన్యుండు జోగిరాజునకును
మానవతీలలామము చెల్లమాంబకు భ్రాజితగ్రహరాజు బసవరాజు
కామరా జనుపేరు గలవాడ నగు నేను బురవైరిపదభక్తిపుంగవులము
చారుసద్గుణమాణిక్యసాగరులము, సుజనసీతులము సత్తత్వాశోభితులము
శ్రీసమన్వితరాజపూజతుల మగుచుఁ గలిగితిమి తల్లికన్నుల కలవ్రదీఁ.

క. రాజశ్రీ బిరుదాంకుడు, రాజీవనిభాననుండు రజతాద్రిమరు
దూభజకవిసమసమాఖ్యుడు, రాజలు మాయన్న బసవరాజాహ్వాయుడై.

ఉ. అందమెఱింగి షా కెఱిగి యందఱ కింపొనరించుకల్పనల్
పొందుగ లెక్కవ్రాయుగలపూజ్యుఁ డితఁ డని మేదిని స్థరు
ద్భృందముచే మహీవరుల బృందముచే నుతికెక్కి మించె న
స్తందరధీరుఁడు బసవముమ్మత్రి శిఖారుణి యివ్వసుంధరక. 3౮

సీ. సాయగంబునకు నచ్యుతుతల్దరి యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
సత్యంబునకు నభస్వత్తుమారుని యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
నలువొందువిభవంబునకుఁ గుజేరునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
కలితనత్తలకుఁ గార్తికేయునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
ప్రబలబుద్ధికి నలవీరభద్రునన్న, మహితదాతృత్వమునకు ధర్మజనియన్న
ధీరతకు శూలిఁజట్టపుదేవి యన్న, వరిధవిలుచున్న మాయన్న బసవరాజు.

క. శివపాదకమలభక్తుడ, నవనీరజముఖుడఁ జంద్రనగధీరుడ నే
గవివిద్వద్వదనాంబుజ, రవి విస్సాప్రగడ కామరాజాహ్వాయుడన్. ౪౦

—♦ పవ్యంతములు ♦—

ఉ. రాజకళావతంసునికి రమ్యయశోజిత కాముదీచురు
దూభజఫణీంద్రహంసునికి భూరికృపారసదృష్టిచాలిత
భ్రాజితభక్తవర్గునికి భర్గునికిన్ ముఖింజితాజ్ఞవం
కేజునికి నతాజునికిఁ గిల్పిషహర్తకు లోకహర్తకున్ ౪౧

చ. పరకరుణాంతరంగునికి వార్ధినిమంగునికిన్ దరస్విక
ర్భురభుజగర్వభంగునికి భూసితాంగునికిన్ సమస్తని
ర్జరనుతపుణ్యసంగునికి జారుపదాబ్జసమర్పితాప్సవి
క్పరివృథచిత్రభృంగునికి గఱర్దికిన్. ౪౨

ఉ. ఈశునికి స్సమస్తభువనేశునికిన్ శతకోటిసూర్యసం
కాశునికిన్ గిరీశునికిఁ గర్ణవివాశునికిం గచీకృతా
కాశునికి స్సకేశునికి గ్రావనివేశునికిం గృతాంత
నాశునికిన్ హతప్రమదనాగలశునికిం ద్రిశూలికిన్ ౪౩

చ. వనజదళాక్షమిత్రునికి వారిజనేత్రునికిన్ సుభద్రప
త్రునికి దీకళత్రునికి దుర్భరదోష సనోగ్రవీతిహా

త్రునికి నసంగశత్రునికిఁ దోయజసంభవముఖ్య దేవతా
వినుతలనచ్చరిత్రునికి విస్తయగాత్రునికిం బురారికిన్.

౪౩

చ. హరునకుఁ ద్రి భద్రాదినిలింపచిత్తమం
దిరునకు దివ్యకాంతిజిత దేవనదీకుముదాబ్జభాగ్గవీ
గురునకు శ్రీమహేశ్వరునకున్ మునిపుంగవలోచనాబ్జభా
స్థరునకు వేద్యనర్పణము సత్పద మత్తృతి తేజరిల్లెఁగన్.

౪౪

చ. సురుచిరశోభనాకృతికి సూనృతవాక్తతికి న్ననోజ్ఞపు
ష్టరనయనాంఘ్రిజారతికిఁ జారులసద్భృతికి న్నహాకవీ
శ్వరనుత సద్గుణోన్నతికి శత్రుపయోజగజేంద్రకాశికా
పురపతి విశ్వనాథునికి భూతసనాథునికిన్ హితంబుగన్

౪౫

చ. సలలితమైన కాగితము పాకుతెఱంగు తెఱింగి వ్రాయఁగా
వలయునటంచు మీకడకు వచ్చితి మీర్వగమంచుఁ జిత్రగు
ప్తులు వలక నివనాయకుఁడు భూరికృపారసద్భృష్టిజూచి వా
రల కెఱిగించె నవ్విధము రంజిలఁజేసెద నివ్వసుంధరన్

౪౬

చ. వలగొని లెక్తప్త్రములు వ్రాయుటకున్ బహుమార్గము ల్లహిం
గల వనుమాట నేనెఱిగి కల్పన చేసితి నొక్తప్త్రధతిన్
సులభముగా సుధీజనులు చూచి గ్రహింప ననేకమార్గముల్
గలుగఁగ జాతివా రిపుడు కాశికఁ జేసినతోచకె వడి.

౪౭

సీ. ముద్దుగుల్లెడు జింకె ముసదరు బింతీలు నవ్యశాఖావితాసములుగాఁగ
విరివిగా నచ్చోట విలసిల్లు తబిసీళ్ళు దట్టమై తనరిపత్రములు గాఁగ
విబుధు లెన్నం దగు వికదాక్షరంబులు వికసించునట్టి క్రావ్విరులుగాఁగ
లక్షలకొలఁదిచెలంగును నెలబారు పరిపక్వఫలకదంబములుగాఁగ
ధరణిలోపల మందారతరువులోలఁ గాగితపులెక్తప్త్రంబుపా కెఱిగి
వ్రాయఁగాఁదగు నదివ్రాయ వారికెల్ల, నీప్పితార్థంబులొనగూర్చునిదిఁ జంబు.

సీ. దొరగారివామంబుతో నుల్లసిల్లంగ సంవత్సరంబుతో సఁధిలంగ
దగుమాసతిథివారతతులతోఁ జూనువంగ దులతేని మద్దులతోఁ జెలంగ
గాముగానాలతోఁ గడు విరాజిల్లంగ దొడరి యాసామీలతో నెసంగఁ
దోరంపు తబిసీళ్ళతో నివ్వటిల్లంగ లావు బేరీజులతో వెలుంగ

సానగుపెనుకొద్దిగట్లతో శోభిలంగ
వ్రాయవలె లెక్కపత్రంబు వ్రాసేరేని
నృపులు గని మెత్తు రదియెంత నిఖిలసురలుఁ
జూచి మది నగ్గడింతురు సాంపుగులుక.

౪౯

చ. మనదరు మస్తకం బగుచు మద్దు కరాజములై జిజీలుపెం
పెనెగు చుచున్న కన్నలయి యిపెనలారు రకాన లంఘులై
యనదృశ మైనబి.తి నడుమై తగు నంకెలు మఁ జల్లొక్తులై
పానఁగును లెక్కపత్ర మనుపూర్ణసాధాకరనన్నిభాస్యకున్.

౫౦

చ. సిరులు లభించుఁ బుణ్యములు చెంతవసించు నృపాలకోటిస
త్తరుణఘటించు శత్రుజనదర్పము లెల్ల హరించు సౌఖ్యముల్
విడివిగ సంభవించుఁ గడు వేడ్త మనోరథము ల్పలించు నౌ
వరుసను లెక్కపత్రములు వ్రాయునమర్థల కివ్వసుంధరన్

౫౧

సీ. సిరి యనుగల్పకొవ్వొడికిఁ బున్నమనాటి వాపూర్ణచంద్రవీంబం బనంగఁ
దగుమనోరథమిళిందములకుఁ జాక శాసనభూజపుష్పగుచ్ఛం బనంగ
నిబిడదరిద్రతాసీరేజపాళికి రాణించుమదకుంజరం బనంగ
వితతవిపత్తిదర్శికరశ్రేణికిఁ గమలలోచనతురంగం బనంగఁ
దేజరిలు లెక్కపత్రంబు దీనిమహిమ, నలువ కైనను వర్ణింప నలవి గాదు
చెప్పఁబూనితినాకుఁ దోచినవిధంబు, రసికజనులారమీదఁచూరనఘనొంద

ఉ. ఎన్నికఁ జెందినట్టిఘను లన్ని తెఱంగు లెఱింగియుండినం
గొన్ని తెఱంగు లేర్పఱిచి కొన్ని తెఱంగులు దెల్పకున్న వా
రన్ని తెఱంగులందు ననమర్థ లటన్నప్రసిద్ధివచ్చు నం
చున్న తెఱంగు లన్ని విభుభోత్రము లెన్నఁగ నేర్పరించెదన్.

౫౩

ఉ. కొందఱు పాకుకదలియఁ గూర్చి నెఱుంగ రెఱింగిరేని వా
రంద మెఱింగి వ్రాయవలె నంచు ఁంగ రెఱింగిరేని మె
చ్చుం దగినట్టి కల్పనలు సల్పనెఱుంగరు వానిపద్ధతుల్
పొందుగ నెల్లవారలకు బోధకడన్ రచియింతు నిమహిన్.

౫౪

కం. అందము లెఱిగినకల్పన, చందము లెఱిగినను పాకుసరియవిరామిన్

చందమునబుద్ధిమంతులుముందుగపాకెఱుంగవలయు మొదలిదిగనుకన్ గిగి

సీ. సితముఁలు ల్గున్న రంజలుచున్న... మొగలాయి పాకులెఱిగి
నిపుణులు న్రాసిన నెలజయాభిర్దులు తెప్పించి వానిలోఁ దేజరిల్లు
బహుకల్పవలసొంపుఁ బరఁగునుద్దలయింపుఁ బెసఁగొన్నతబిసీశృమెపుఁజూచి
కడుసంతసిలి యందుఁ గలిగి వెఱుంగు చమత్కారములు కొన్నిమదిగ్రహించి
వన్నెమీఱుగఁ దమలెక్క న్రాయుకొఱకు
ముందుఁ బొగడొందు పాకులు చెందియున్న
యందములు కొన్ని గొని యిరుఁ బొందుపఱచి
ఫారమను పాగుగల్పింపఁ బ్రబలమయ్యె.

గీ.౩

సీ. ఫర దరబదనా బుమలో సగ మొప్పు బం దనంగను రెండు ఫరదులనఁగ
నలువొందుతాబులో నాల్గవపాలోప్పఁ దాబులోసగ మరతాబు రెండు
బందులనఁగఁ జెన్నొందుచుండుతాబు దనరారు రెండరతాబులనఁగ
నాలుగు బుదు లనంగ భాసిలు మూడు బుదు లనంగ ముబ్బందులనఁగ
బందుతిక్తువయగుతాబు పరిఘవిల్లుఁ
జాలఁ దబిసీశృవచ్చిన సమయమందు
నందమైయుండుఁ దాబు ముబ్బ దనంగ
(నీవిధంబును) మతిమంతులెఱుంగ వలయు.

గీ.౪

సీ. ...బైనయరబుదు చెన్నొందు ఫరమనా ఫరదులు రెండొక్కబుదనంగ
భాసిల్లు నవిరెండు బుదులు జతగూర్చ నరతాబనంగ సొంపలరుచుండు
మూడుబుదులుగూర్చ ముబ్బందనఁగనొప్పఁదగునాల్గుబుదులుతాబనంగఁ
దాబులిర్వదినాల్గు దస్తాయనంగను దళుకొత్తుఁ బదిరెండు తాబులైనఁ
దనరు నరదస్తయని యాటు తాబులైనఁ, శావుదస్తాయనంగను బరిఘవిల్లు
నలుపుమీఱుగ నొకబుదునాల్గుగదులు, చేయఁగాఁజెల్లునదిరకానాయనంగ.

సీ. దుగరకానాలు పొందుగ జతయననొప్ప మూడురకానాలుముసదరనఁగఁ
జెలువొందు మొదటను జివరనున్నవిమాని నడుమనుండినరకానాలురెండు
బింతియనంగను బెంపొందు బింతిలో నర నిమేమితి నానందమొందు
భాసిల్లుముసదరులో సగంబేప్రాద్దు ముద్దు గుల్లును నిమేముసదరనఁగ
లోకులెన్నంగఁదగుజితేలో సగంబు, నవనిమిఁదనిమేజితే (యనఁగ నెందుఁ)
బరఘవిలురకాన లోపలసగంబు, నాజెమైన నిమేరకానాయనంగ.

గీ.౫

- చ. పనిపడితాబుదెచ్చి నలుబదులుగా నొనరించి బండు వే
 ధ్రుగొని నాల్గువైపులను గత్తెరచే నవరించి పొంకమై
 తనరెను బండుపట్టు ప్రచుదంబున నల్లను లేల్పఁజేసి యిం
 పొనరంగ లెక్కవ్రాయవలయున్ మతిమంతులు దానిమీఁదటన్. ౬౦
- సీ. లేనులు కడకొత్తు లెక్కవత్తమువ్రాయు మున్నుతురుష్టులు వన్నెకెక్కు
 కణపకలంబు యోగ్యమటంచు నెంచిరి జాతివారలు సీమబాతుకలము
 తేమంబటంచు సంగీకరించిరి నృపుల్ విలసిల్లు నివిరెండు విధములైన
 కలములఁజూచి మిక్కిలి పసందొనరించి గణుతించి రదిగాన కణపకలము
 సీమబాతుకలము ప్రసిద్ధిఁజెందె, వానితో లెక్కవ్రాయంగవలయుఁ గాని
 కడను కలములుదెచ్చి ముఖ్యములటంచు, వసుధ నెవ్వరుఁజేపట్టివ్రాయరాదు
- చ. గణపతియిచ్చు సత్తళ్ళలు కంజభవుండు చిరాయువిచ్చు ష
 ధ్గుణుడగు పద్మలోచనుఁడు కోరిన కోరికలిచ్చు నాగభూ
 షణుఁడు విభూతులిచ్చు శరజన్తుఁ డుపేంద్రుఁడు శక్తులిచ్చు నా
 గణపకలంబు హస్తమునఁ గైకొనివ్రాయు సుధీజనాళికన్. ౬౧
- ఉ. ధాతవేలంది సత్తృపకుఁ దానకమై శరదించుచుండ్రు కా
 జాతవిభాసమానములు శత్రుమనోబ్ధుడేభహస్తమై
 వ్రాతకుమూలమై సకలవైభవములనుకూర్ప మాతయై
 బాతుకలంబు పెంపెనఁగెఁ బల్కఁగైకొని వ్రాయమేలగున్. ౬౨
- ఉ. కమ్మనిమిటి ఒల్లోరను గన్నవజీరు కృపారసంబు చొ
 క్తమ్మగఁ దాల్చెనంచు నొడికంబుగ హస్తమునందునిల్పి నె
 య్యమ్మగ వ్రాయన క్తరములంచు మహీదివిజు ల్నుతింపఁగా
 నెమ్మికలమ్ము భాసెలెను నెమ్మి జనంబులు వ్రాయమేలగున్. ౬౩
- చ. కణపకలంబు బ్రహ్మకనికారముఁ నెమ్మికలంబు పంకజే
 షణుని దయారసంబు రిభసంబున బాతుకలంబు నాగభూ
 షణు కృపగల్గి మించెఁని సర్వజనుల్ ప్రణుతింప మానవా
 గ్రుణులు కరారవిందములఁ గైకొని వ్రాయదురక్తలంబులన్. ౬౪
- చ. జగిగలపెంతుల్ పలను జేరెడు బియ్యమువోసి తెచ్చి చ
 క్తగఁ బ్రొయిమీఁద నెంచి యొడికంబుగఁ గ్రింద దృఢాగ్నిఁజూపి పొం

దుగ నవి తప్తమైనతఱిఁ దోయము లోఁ దగినట్లుపోసి యొ
వ్వగ నది తెల్లగుడ్డ వడపోసినఁ బాకమనంగఁ జెల్వగున్.

౬౬

సీ. పరికించితెల్లని పాపనన్ననిగుడ్డముక్తలో బెత్తెఁడుముక్తఁదీసి
ముకురనిభాన్యచే నొకవత్తిచేయించి ప్రమిదె లోపలనుంచి చమురుపోసి
దీపంబు వెలిగించి తెల్లగుడ్డున్నునఁ బూతఁబెట్టిన పెంకుమూతవేసి
పెంపొందనానిపైఁ బేడముద్దయమర్చి దివ్యనల్లిక్తులఁ దేజఃల్లి
యున్నఁ గన్గొని కొంతసే పూరకుండి
యొక్కగడియకు మిక్కిలియుంచకపుడు
పెంకుఁదీయంగ దానిలోఁ బెరసియున్న
యప్పుసి వెలుంగుఁ గాటుకయన మహేశ.

౬౭

ఉ. చేరెఁడు గుడ్డలో మిసిమిఁజెందినకామ్యుక తెచ్చియూచి బ
ల్లారిమి నాల్గుచెగులును గూర్చికరంబునఁ బూని లోఁతు వి
స్తారములేని పశ్యేయునఁ జల్లని పాకఁబోసి రుద్దినన్
మీఱి సిరాయనంగ నది మేదినిపైఁ జెలువొందుఁ బూజ్యమై.

౬౮

చ. తెగునగల్పి చాకుఁగొని తెల్లని బాతుకలంబుచెక్కి కొం
జగి దళుకొత్త నూది మొనఁజేసి సమత్వముఁ గాఁగనొక్కొకొ
ద్దిగఁ దగుపాళియొత్తి యిరుదిన్నల రెండవమాటు చెక్కినన్
సొగసుగవ్రాయు మేల్లలముచూప వృపు ల్కది నెఱతు ర్కలిన్.

౬౯

సీ. కమలాక్షురక్త్రంజమునందు నొక్కటి యనలువి నెమ్మోములందు రెండు
డంబైన శక్తిపితృయూబున మూఁడు నలువ నెమ్మోముదమ్ములనునాల్గు
వలరాజుపగనాని వదనాబ్జములనైదు శరజన్ముమోముఁ దామరలనాల్గు
మూరువొందునప్త్యముఖవర్తములనేఁడు వసుముఖాబ్జములందువఱలుదచ్చి
సరవినిధులందుఁదొప్పిదిజననమందె, బిదళనోంకారమునయందుబిరుదుకటి
యందయమైసంఖ్యబిందువు నుర్విమీఁద, గణనదుర్లభమైయొప్పికానఁబడియె.

గీ. సన్నతినఁగఁ దగినట్టి సున్నయూఁ
గలమహత్త్వంబు చెప్పశక్యంబుగాదు
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోచిన విధంబు
దొరలు నుతింప బుద్ధియంతులు గ్రహింప.

౭౦

ఉ. చేప కలాశిలోపలను జెన్నువహించినరీతిఁ బువ్వులోఁ
దావి వెలుంగుమాడ్చిఁ గలధౌతములోపల వన్నె మిక్కిలిం
దావిలసిల్లునట్టివిదితంబుగఁ గొబ్బెర కాయలోపలన్
జీవనమొప్పుచందమునఁ జెల్వగుఁ దొమ్మిది సున్నలోపలన్. 2౨

చ. తనజతఁగూడి నివ్వటిలుదాని ఘనత్వము నొందఁజేసి తా
ఘనతవహించుఁ దానొకతెగాఁ జెలువొందిన సర్వశూన్యమై
తనరెను నర్థమిచ్చు విదితంబుగ సున్న మహత్త్వమెన్నఁగా
వనరుహగర్భరాణియగు వాణికిఁ గాదది నాకుకళ్యమే. 23

గీ. యాపుమీఱుగఁ దనలెక్క చూపఁబడుచు
నెంతమట్టుకు సంఖ్య పెంపెక్కియుండు
ముద్దుగుల్లుచు నన్ని తొమ్మునులుదాల్చు
నుప్పటిలు సున్నమహిమంబుఁ జెప్పఁదరమె. 2౪

—♦ నగదుజమాఖర్చు ♦—

సీ. నగదుచిత్తావ్రాయఁదగురీతి జను ఖర్చు వేర్వేటి నావద్దు వేయుదారి
నెలజమాఖర్చు న్నిలి వ్రాయుపద్ధతి వేక్షఁజెందిన వద్దు వేయుసూటి
వరికించి ముసరపుబాతుసేయు తెఱుగు సాలుజమాఖర్చు సలుపువిధము
వరగజమా వసూల్పాకీ జమాఖర్చు వరుసవసూల్వాపివ్రాయువేర్పు
లోకు లెన్నంగఁదగు చెల్లుబాకి సరణి
యవని జమకట్టి సెహసేయునట్టిక్రమము
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోచినవిధంబు
రసికజనులార మీదయూరసము నొంద. 25

—♦ చిత్తావ్రాయుపద్ధతి ♦—

సీ. నాడెపుబుదులు నలుగడల్ కత్రించి కడుబుదుబుదు నల్లరులుచేసి
వలసినబంధులు వడుసగా సమకూర్చి నీమబాతుకలంబుచేతఁబూని
తగినపాయాకలందాను చెంతనునిల్పి సాటిమునద్దెలు సన్నుతివ
నందమైతగు మీఁదిబుందుపై ముండ్లుగా మవ్వంపు ముసదరు మద్దుసలిపి
నలువొందు పరగణానామంబు లిఖించి పిమ్మటయజమానుపేరు వెనుక
రాణించు సంవత్సరముచేరు తరువాతఁ బొంపొందు మాసంబుచేరు వ్రాసి
దీనికి బెత్తైదు దిగువ జలేగొని వన్నె మీఱఁగరోజువారముంచి
తబిసీళ్ళతోనొప్పతాలూక దేహాయయాసామివారితో భాసిలంగ

వ్రాసి యాకర్వాత వచ్చు జల్తానాలు వట్టముల్ రుసుములు బాజగుస్తు
 కజ్జలు మొదలుగాఁ గలవస్తు జనుకట్టి వేరొజు మజుకూరు వెరసి చేసి
 కరఁగ రోజుగుజస్తు బాకి విబోకింది యున్నచోకట్టు రెం డొకటిచేసి
 దీనికి బెత్తెడు దిగువ జితే గొనిఖర్చును(?)
 మద్దుగొని తబశీళ్ళతో నొప్పుకొనురుగుల(?)
 దాఖలు సర్దారు తోజీవివాదులు భత్తుఖర్చులు బరాతములురద్దు
 ఖర్చులు మొదలైన ఖర్చులు ..వేళ్ళతోలిఖుూది వెరసిచేసి
 కూర్చి జనుమందు నీఖర్చు కొట్టివేసి, పైకి వేలిన శేయాలు గాకింది
 యదులు జరిగెను పద్ధతి ననుసరించి, వ్రాసునింపొందునగదుచిత్తా మురుగ.

—♦ జను ఆవగ్ధావేయపద్ధతి ♦—

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబు గైకొని చెయ్యవైన కత్తెకచేతబూని
 వన్నె మీఱఁగ న్నొచ్చెపుడు కత్రించి మొరిమిది గదులుగా నేర్పరించి
 తురుముగావ్రాసు బాతుకలంబు చేపట్టి నిగుపాములుడ్డి దండనుంచి
 చెలువొందు దాపుపై చిత్తాచలిఖుూది బారాముసద్దీపు ప్రస్తుతింప
 నాడె మై చెన్నొందు నగదు చిత్తాజూచి కూరిమిరోజుమజ్జూరు వేసి
 తొలిగదియందుఁ బొందుగ బారు గావించి కడువేడ్డమిగిలిన గదులయందుఁ
 దెలియంగ తాలూకు జేహాయ ఖర్చులు వట్టముల్ రుసుములు బాజగుస్తు
 లొదవు జల్తానాలు మొదలుగాఁ గలవస్తు బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
 వాని బేరీజు లన్నియు వన్నెఁగూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపటిచి
 మెట్టు బేరీజు గల్పిసరి కిట్టియున్న(?) నదివసుంధర నావద్దు యని వెలుంగు.

—♦ ఖర్చువెరసి-ఖర్చు ఆవగ్ధావేయపద్ధతి ♦—

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబు గైకొని నల్లడల్ కత్రించి నొల్లారెండు
 గదులుగా నొనరించి పిదపనాతాబుపె రాణించు చిరునామ వ్రాసి వెనుక
 నాడెమై చెన్నొందుఁ నగదు చిత్తాజూచి కడువేడ్డప్రతిరోజు ఖర్చువెరసి
 తొలిగదియందుఁ బొందుగ వ్రాసి మిగిలిన గదులలోపలను సర్దారుచెల్లు
 తలజులు రద్దు ఖర్చులు భత్తుఖర్చులు తోజబరాతముల్ ధర్మఖర్చు
 లాదిగాఁ గలఖర్చు లన్ని విమర్శించి బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
 వాని బేరీజు లన్నియు వరుసఁ గూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపటిచి
 మెట్టుబేరీజుకలిపిసరికట్టియున్న(?) వజులుచుండుచు ఖర్చునావద్దు యనఁగ. ౭౦

—♦ ఘర్షణవేయకదత్తి ♦—

సీ. గొనబైనఘరుదులు గొని మీఁద సిరినామ సరగున న్రాసి ఘోషాణినిలిపి
 భవ్యమై తగు మీఁది ఘరుదుపై ముందుగా మవ్వంపునుసదరు మద్దుదెచ్చి
 ఖరదారు నిల్చి యాక్రింద బిఠీగొని తాలూకుదేహాయ గీలుకొలిపి
 దానిక్రిందను ముసదరులుగా పరగణాల్ లిజయించి వానిజలేల యందుఁ
 దగుగ్రామములున్రాసి. తరువాత నొకవింతి మళ్ళిగైకొని తతిన్నూ లిఖించి
 తనరారు దానిక్రిందను గొన్నిముసదరుల్ దొరకొని బాజుగుస్తులు శివాయ
 కర్చు మొదలుగాఁగఁ గలవికతాయించి మేలైన వానిజలేలయందు
 న్రాయంగఁ దగు నెవ్వీ వానిపేరులు న్రాసి బారాముసద్దీలు ప్రస్తుతింప
 మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జలేఖర్చులఁ గన్గొని యాజమాఖర్చులందు
 మురువొంద దేహాయ మొదలైన జమతెల్ల బత్తబిశీళ్ళతో బారుచేసి
 వెనుక జమకట్టు శహదెచ్చి వేళ్లఁ గలిపి, వానిబేరీజు లన్నియు వరుసఁగూడి
 దేని బేరీజు దానికిఁ దేట పఱిచి, మెట్టు బేరీజు పైదాని మీఁదనిలువఁ
 బరిధవిల్లుచునుండు మొఘ్దనంగ.

౭౯

—♦ మాసరపువేయకదత్తి ♦—

సీ. పాటించి తెల్లని ఘరుదులుగైకొని వానిపై సిరునామన్రాసిక్రిందఁ
 బెంపొంద సొగసుగా ఘోషాణి లిఖించి భవ్యమైతనరుమైఘరగుమీఁద
 మవ్వంపునుసదరు మద్దుగా ఖరదారు నిల్చి యాక్రింద బిఠీ యుచ్చి
 సరగున దాఖలు సర్దారు గీల్తొల్చి దానికిఁదరులుదెచ్చి(?)
 నాతొజీబరాతముల్ త్రేనాతి దారా...నిలురసాత్కాదలైన మెచ్చిన్రాసి
 వానితర్వాతను వానిజలేలన్రాయఁగనొక్కభాసిల్లువామముల్ పాదుకొల్చి(?)
 మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జమాఖర్చులు గన్గొని యాజమాఖర్చు లందు
 సంధిల్లుదాఖలు సర్దారు మొదలుగా బత్తబిశీళ్ళతో బారుచేసి
 వెనుక జమకట్టు శహదెచ్చి వేళ్లఁ గల్చి, వానిబేరీజులన్నియు వరుసఁగూడి
 దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి, న్రాయముసరధనంగ బాగై మెసంగు.౮౦
 శ్రీరామార్చమస్తు.

[ఈకద్యము లింకను గొన్నియుండునో యంతటితో సరియో తెలియ
 రాదు. ఇది శ్రీపితాపురముమహారాజావారి పుస్తకభాండాగారములోని ప్రతి
 నుండి ప్రకటించబడినవి.]

ఓర్రిశేషులైన వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు.

మహాసాధ్యులు శిశువులైన బిరుదాంబిత లగు వేదము వేంకట రాయశాస్త్రిగారు గొప్పపండితులు. ఈ పండితులు చెన్నపురిలో 1853 సం॥ రము డిసెంబరు నెల ది 21 తేదికి సరియైన ప్రమాదీచనానుసంవత్సర మార్గ శీర్ష బ ౩ బుధవారమున జన్మించిరి. వీరికుటుంబము పండితకుటుంబము. వీరిపితామహులు వేదమువేంకటరాయశాస్త్రిగారు తాతగారిపేరేమనశాస్త్రిగారి కిఁబెట్టఁబడినది. తండ్రిగారు వేంకటరమణశాస్త్రిగారు. వీరునర్సాపురము విశాఖపట్టణము మున్నగుతావుల నుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. సహస్రమాసజీవి. ఎనుబదియూడెనువత్సరములు జీవించిరి తల్లి లక్ష్మమ్మగారు. శతంజీవినియని చెప్పవచ్చును. తొంబదియెనిమిదేండ్లవయసు మొన్న మొన్ననే పుత్రులచేతుల లోఁబరమపదించిరి. వీరిమొక్కతమ్ములు వేంకటాచలయ్యగారు, బి. ఏ. బి. యెల్. నెల్లూరిలో వకీలు వీరివంశమునం దందఱు దీర్ఘాయుష్షుంతులు. కావుననే వీరును జ్ఞబుద్ధిమూఁడువత్సరములు భూలోకము నలంకరించిరి. వీరిద్వితీయసతీమణి శేషమ్మగారు. ఈయిల్లాలికి సర్వసాధారణశాస్త్రీయజమైన వైధవ్యము వార్ధకదశలో సంప్రాప్త మగుట శాస్త్రిగారిమరణముతోఁపాలు మాకు దుఃఖ హేతువైనది. వీరికుమారుఁడు మాత్రము కౌమారవయస్సుననే తల్లిదండ్రులకుఁ బుత్రశోకమును గలిగించిరి, గాని, యోదార్పనకఁ జాత్రులను శాస్త్రిగారికప్పగించిరి. ఈయన ప్రసిద్ధ విద్వాంసులగు ప్రొఫెసరు శేషగిరిశాస్త్రిగారి యల్లుఁడట. శాస్త్రిగారు పుదుచ్చిర్రావిడశాఖాబ్రాహ్మణులు, చాలకాలము నుండి యీశాఖాబ్రాహ్మణతల్లజులవలననే సంస్థానాంధ్రభాష లభివృద్ధినొందుచున్నవి. వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారు, వీరియల్లుఁడగు చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రిగారు, వీరిబంధువు లగుదండిగుంట సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, వేంకటరాయశాస్త్రిగారివలనే యాంధ్రభాషకు సంస్థానాంధ్రభాషకు నెట్టిసహాయముచేసిరో జగద్విదితము. మాటమాత్రమునకే వీరు ద్రావిడులుగాని యాంధ్రభాషాపాఠశాల వేదవ్యాపారము.

వేదము వేంకటరమణశాస్త్రిగారు చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చి గోదావరి, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలో నుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. అపుడు వేంకటరాయశాస్త్రిగారిది బాల్యము. నర్సాపురములో విద్యాప్రారంభ మని చెప్పు

వచ్చును. విశాఖపట్టణములో మెట్రిక్యులేషను, ఎఫ్. ఏ. షరితులకుఁ జదివి గెలిచి కలెక్టరుకచేరిలోఁ గొంతకాల ముద్యోగము చేసిరి. తర్వాతను రాజమహేంద్రవరము తానుహస్తాంతరము ప్రధానోపాధ్యాయులైరి. పిమ్మట చెన్నపురి ముత్యాలపేట స్కూలులో హెడ్ మేష్టరుగా నుండిరి. అనంతరము క్రిస్టియన్ కాలేజీలోఁ బండితులుగా నియమింపఁబడి సమర్థి రంగయ్యచెట్టిగారి యనంతరము వారిపదవి నధిష్ఠించిరి. ఆకళాశాలనుండి విశ్రాంతిపొందినపిమ్మట 1911 సంవత్సరములో ఆంధ్రసాహిత్యపరివర్తన స్థాపింపఁబడినపుడు దానికిఁ గార్యదర్శిగా నుండిరి. శ్రీనూర్య రాయాంధ్రసింఘులు కార్యము ప్రారంభింపఁబడినపుడు వీరు దానికి 1915 సంవత్సరము నవంబరు కలనాండి ముఖ్యసంపాదకులుగా నుండిరి. నెల 1 కి రు 225 రూపాయల జీతముపై వీరూపని 1918 సం॥ రము జనవరి నెల వఱకుఁ గావించిరి. నెల్లూరిలో జరగిన యెనిమిదవ పరిషద్వార్షికసభకు 1919 సంవత్సరము జూన్ నెలలో నధ్యక్షులైరి. 1929 సంవత్సరము జూన్ 18 తేదీని వీరు మరణించువఱకుఁ బరిషద్గౌరవసభ్యులుగా నుండిరి. ఈపద నెనిమిదియేండ్లును శాస్త్రీగారు పరివర్తన సనేకవిధముల గౌరవించిరి.

వీరు కొంతకాలము జ్యోతిషశాస్త్రముద్రాక్షరశాలను స్థాపించిరి. అందు ముద్రింపఁబడిన గ్రంథములు సుందరముగాను నిర్దుష్టముగా నుండెననుట యెల్లలకు విశదమే. పరివర్తనశ్రీకూడఁ గొన్నినాళ్ళముద్రాలయముననే ముద్రింపఁబడినది.

శాస్త్రీగారిపాండిత్యము సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గూలంకషమైనది. దానికిదోడు మాతృభాషయగు తెలుగుమును, రాజభాష యగునింగిలీషును వచ్చినవారగుట చే మిగుల వారి పాండిత్యము రాణించినది. ఆకొండి ప్యాసమూర్తిశాస్త్రీగారు, పురాణపండితులయ్యశాస్త్రీగారు, కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రీగారు, కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రీగారు మున్నగువండితులు వీరితోఁడులులు నధిపతులు నుండిరిగాని రాజభాషాదిసహకారము వారికిఁ దక్కువ. ఒక్క యింగ్లీషునే వీరు పాఠశాలలో గురువులయొద్ద నేర్పరిగాని సంస్కృతాంధ్రములు స్వయంకృషిచేతనే సంపాదించి వృద్ధిచేసికొని రసించెవ్వడును. సమయానుగుణముగ నాయాగ్రంథములు విశేషవిమర్శతోఁ జదివెనుండిరి. వీరి శాస్త్రపాండితి శృంగారి నైషధము, ఆముక్తమాల్యదల వ్యాఖ్యానములం దిలకించినను, తరగ్రంథములం గంచినను దెలియవచ్చును.

వీరనేక సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను ముద్రించి ప్రకటించి యుండిరి. వాని వివరము కొంత యీక్రిందఁ జూపుచున్నాము.

1. పూర్వకపుల సంస్కృతగ్రంథములు.

రఘువంశము, కుమారసంభవము, మేఘసందేశము, వీనికి సంస్కృత వ్యాఖ్యయఁ బూర్ణాంధ్రటీకాతాత్పర్యములను.

అమరుకము, పుష్పబాణవిలాసములకు వ్యాఖ్య, టీకలు.

భర్తృహరిశతక త్రయమునకు, సం.వ్యా. తెనుఁగుటీకాతాత్పర్యములు.

హితోపదేశపంచతంత్రదశకుమారచరిత్రలు - మూలము.

విక్రమార్గ - భోజచరిత్రలు - బిల్వణీయములకు, టీకాదులు.

రసమంజరి - తెనుఁగుసంపూర్ణ టీక.

ప్రియదర్శికానాటిక నా, తెనుఁగు.

శబ్దమంజరీతిజంతమంజరులు.

2. పూర్వకపుల యాంధ్రగ్రంథములు.

శృంగారనైషధమునకు సర్వోక్తవ్యాఖ్య

విజయవిలాసము సారంగధరచరిత్రములకు టీకలు టిప్పణులు.

ఆముక్తమాల్యదకు సంజీవనీవాఖ్య

విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకారచూడామణి 1-7 ఉల్లాసములు.

ముక్తుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము - మూలము.

మడికి సింగన్న జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము.

శారన హరిశ్చంద్ర ద్విపద - సటిప్పణి.

ఆంధ్రబిల్వణీయము - మూలము.

3. స్త్రీగారు రచించిన గ్రంథములు.

రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, నాగానందము, విక్రమోర్వశీయము, ఉత్తర రామచరిత్రము, మాంశవికాగ్నిమిత్రము, అభిజ్ఞానశాకుంతలముల కాంధ్రీకరణంబులు గావించిరి. ప్రతాపరుద్రీయము, బొబ్బిలియధనాటకము, ఉషానాటకము, నివి వీరిస్వతంత్రనాటకములు హితోపదేశము, భోజచరిత్రము, బేతాళుని యద్భుతకథలు, కథాసరిత్సాగరము, దశకుమారచరిత్రము అను నాంధ్రీకృతపదన కావ్యములు.

తిక్తనవిజయము, ప్రసన్నరాఘవనాటకవిమర్శనము, విమర్శవినోదము మొదలగు విమర్శగ్రంథములు.

అలంకారశాస్త్రసంగ్రహము.

స్త్రీపునర్వివాహదుర్వాదనిర్వాహణము. మతవిషయము.

భగవద్గీతలు. సాహిత్యదర్శణము. కాదంబరి మున్నగునవి యముద్రితములు నసంపూర్ణములును గలవని వదంతి.

వీరికి మహాపాథ్యాయబిరుదమును వీరివిద్యత్తకుమెచ్చి నెల్లూరిలో నొక పీఠాధిపతులిచ్చిరి. అప్పు డేమోమో శాస్త్రీగారికి శాశ్వతధనసహాయము చేయఁబడినట్లు చెప్పుకొందురు గాని యిప్పటియాందోళనము గాంచిన నది యున్నట్లు కనఁబడదు. కళాప్రపూర్ణ బిరుదమును బెజవాడ, ఆ ధ్రువిశ్వకళాశరి వత్తువా రిచ్చినది.

ఇంతటి గొప్పపండితునియింట యక్షి సరస్వతుల తగవులాట జరిగినది. ముసలిదియగు నత్తను కోడలు నిలువనీయలేదు. కావుననే యాధికారులగు రెడ్డిమిత్రులు, సర్వాధికారములు గలయున్నతోద్యోగు లగుశిష్యులు ధనకులగు బంధువులును. గలశాస్త్రీగారియింట నన్నివిధములను సరస్వతీవిజయధ్వజమే లేచినది. పోరునష్టము. అత్తగారితోఁ బోరినది కావుననే, శాస్త్రీగారి శారద, తనకాంచిక కాటుకిఁజెలులకంటె నెక్కువఁగాఁ జేయించుకొనలెఁ పోయినది.

ఈవిద్యద్వర్జుని మృతి యాంధ్రభాషకు గొప్పనష్టముం దెచ్చినది. ఆంధ్రభాషకు మహాపకార మొనర్చియు, నొనర్చుచును; నొనర్పఁబోవుచును, నాంధ్రలోకమును విచారమగ్నముచేసి స్వర్గస్థులయిన వీరియాత్మశాంతికిఁ బలువురు పత్రికాధిపులు సూచించినట్లు గా వీరిగ్రంథములను గొనియు నచ్చువేయించియు, వీరికుటుంబమునకు సాయపడుట తప్ప నితరమార్గము లేదు.

క వి గ జాం కు శ ము.

(భైరవశి)

- క. శ్రీమత్పురమసితానన, తామరసనికానలీలఁ దగిలి భ్రమరాం
బామధుమ త్తభ్రమరిక, నామననరసీగుహుబున భ్రమియించున్. ౧
- వ. అని యిష్టదేవతాస్థానంబుఁ జేసి, ౨
- క. నిరుపయతుతివిష్కరణం, బరగిరసస్తవలఁ దొల్లి బహునిభముల న
చ్చెరువొదఁ జెప్పవలసిక, నరనుతసాహిత్యలక్షణగ్రంథములక. ౩
- క. సందడినడు లక్షణమును, బొంగుగ ధవళించి జాగు పోవిడిచి చుధీ
బృందంబుమెచ్చ నేనొక, చందముఁ గవిగజాంకుశమ్మచుపేరన్. ౪
- గీ. లక్షణగ్రంథ మొకరించిలూగుమీఱ, దానిఁగొనియేనుకుకవిమాతంగములను
మదముదూలంగ గీపెట్టులపువారడ, నని ప్రతాపించిపలికినవలుకువినుడు.
- క. భ్రమరాఁచి కామహానర, సముదితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
శ్రమవిమలప్రతిభాచూ, క్రమణక్రమశాలియైన నారనసుతుఁడన్. ౬
- క. భైరవుఁడ నుభయభాషా, సారీఁడు లోభిధవనభవహూమివ్యా
పారసనికారమప్తవి, ఘోరపిశాచులనదల్చుకొను భైరవుఁడన్. ౭
- క. నక్షత్రగ్రహగణభూ, తామరగుణదోషనిర్ణయ బాసరింక
దక్షులుగా గిది గాదని, శిక్షించినఁ గన్నులెఱ్ఱఁజేతుకుకుకవుల్. ౮
- క. కిగుకుచు లక్షణమెఱుంగక, కొమకుచు వడిఁ బ్రాసయతిని గూడకమిన్నుల్
వెదకుచుఁ బదసంధుల చెడ, నదుకుచు నరకవిత చెప్పనతడు గవియే.
- క. నెఱుమ గురులఘునివేకము, లెఱుగని ననగూఁటులెమర నెఱ్ఱెగవిత
ల్లాటగెను కుకవులఁ బద్యపు, దఱుటఁ గొనప్రేమవలచెత్తద్వజ్జలుసభలన్.
- క. నేమించిన ధనకతిఁగా, దీవింప నహ కరించి తిఁగిన భిక్షుం
గావింప లక్షణజ్ఞుఁడ, భావింపఁగ నన్ను నెన్నఁ బనిలే దిఁకన్. ౧౦
- వ. లక్షణంబు లెవ్వయినన, ౧౧
- సీ. అవనిగణాళి గణాళికి నధిదేవతలు గ్రహంబులు గ్రమంబులును వాని
కులములు ఫలముల గూడుమర్యాదలుచుక్తప్రొంతువులునచ్చువులు నెఱిగి
పిదపమహాభూతి బీదించితనమును వర్ణవర్ణగ్రహనిర్ణయంబు
లక్షరవేధయు సరిమిత్రశోధన క్రమముఁ దత్ఫలవిచారమునుదెలిసి

- తమకు నెదురులేక దర్శించిననుచుతీ, విభులనభల బుధులు వివిధవిధులఁ
జెలగిపొగడఁ గవితసెప్పెడివారు సత్తప్తులపేరుసాటుకవులుగలరె. ౧౩
- క. ఈయెన్ని నలక్షణము ల, మే మప్రతిభా రచింతు మృదుతరకావ్య
శ్రీయెసఁగఁ బొసఁగనది బళి. రేయచుచు న్నుకవులఁదరించి ముతాపన్.
- క. జగతీజలానలానిల, గగనసుధాకరవరోష్ణకరపరమాత్ముల్
మగణాదల కధిదేవత, లగజావల్ల భుని సూర్తులవి యెవిమిదియున్. ౧౪
- క. రవితురగరజతవిస్రమ, కువలయహరినీలశకలకురువిందసుధా
నవకనకనికషరేఖా, ప్రవిమలకాంతులఁదవర్చు బరువడిగణముల్. ౧౬
- క. రజనికరతనయభార్గవ, కుజతరణిజదితిజరాజసుగురుగ్రహముల్
నిజముగ మయరసతలకుచు, భజలకు వెన్న న్నిజాధిపతులు గ్రహముల్.
- క. నలి తయలును నగ్రజకుల, ములు రజలవనీశసుకులములు భగణము వి
క్లుబజము మగణము నాలవ, కులముది సగణమ్మసీనకులముదితలఁచన్.
- క. సరసాన్నరుచిరభూషణ, పరితాపస్థానచలనబహుముఖగుజా
పరమాయురచలలక్ష్మీ, కరములుయమరసతభజనగణములు వరుసన్. ౧౯
- క. సన్నతగణాధిదేవత, మన్నగణగ్రహము సత్త్వమా బలిమిగదా
మున్నఁ గవిభానుఁడనియెను, పన్న మతింగినిసి తామువగులం దిట్టెన్. ౨౦
- క. మహి వేల్పులు నెరసినశిల, లహితహింబుల నొనర్చు నాగతిగణముల్
మహితశ్లోకముఖ బున, గ్రహవశమున మేలుగిఁడుఁ గడువడిఁజేయున్. ౨౧
- క. తొలుతగణగ్రహమైత్రులు, తలపోయని దుడుకుగవుల తరమే హర్షం
బాలసిన మన దీవింపం, గలుపించిన బద్ధవహ్నిఁ గాల్చుగఁ దిట్టెన్. ౨౨
- గీ. ఏమవస్థనుండి యేవేళ నేగ్రహం, బేశుభాశుభంబు లిచ్చుచుండు
నాయవస్థనుండి యావేళ నాగణం, బాశుభాశుభంబు లందఁజేయు. ౨౩
- గీ. గ్రహము ములికి గణము గరి యతురముపింజ, పద్మమెసఁగుకోలచోద్యమైన
జిహ్వాదిల్లు మనసు శిఁజిని లక్ష్మ్యాబు, భూర్తజరుండు సుకవివార్తజోదు. ౨౪
- క. మగణాదిగణఁబులకును, బగయును మైత్రియును నెఱుకవడు సుకవులకున్
జగమునఁ దత్తద్గ్రహముల, పగయును మైత్రియును శాస్త్రపద్ధతిఁ గనినన్.
- గీ. గ్రహముపొత్తుకలిమి గలగణసంగతి, నుండిదవ్యగణము నొసఁగుశుభము
గ్రహముపొత్తులేని గణముతోఁ బద్యాది, గూడి మంచిగణముఁగీడుసేయు.
- వ. గ్రహమైత్రిప్రకారం బెట్టిదనిన.

- క. తొలుగణము గ్రహము మిత్రులు, దుష్పరికాణాధిపతులఁ దత్తద్గ్రహా
సులగణము లాదిగణముకుఁ, గలసినచుట్టులు లివియె గ్రహగణమైత్రుల్.
- క. మించు గిరిగొన్నముత్యము, కాంచనమునఁ గదిసినట్టిగతి నలయగణం
బుచితముగఁ దనుగూడిన, మంచిదియై లక్ష్మీకౌసలగు మగణముపతికి.
- క. మగణముతోఁ బద్యాదిని, రగణము గదిసినను జాపు రయమునవచ్చున్
తగణముడాసినఁ గృత్రిమతి, వగఁజు పెచ్చిచ్చి మానభంగముఁబొంకన్.
- క. ముందటనిలిపిన మగణము, క్రిందట జగణాబుగదియఁ గీల్చిన మే
లొందును సగణమునటువలె, బొందించినవిభుడు రిపులఁ బోరజముచున్.
- క. యగణముతోఁ బద్యాదిని, మగణముగదియింప భరణిచూడలమొల్ల
బాగ్దాదనెయఁ గృత్రిమతి, సగణము గదిసినను (గీర్తి) చదఁకు నెక్కున్.
- క. ఉదకగణాబును రగణము, నదవదవడిచెడి కృత్రిమ డవలంకితున్
- * * * * *
- క. శంకింపక యగణముతోఁ, బంకజహితగణముగూర్చి పద్యముచెప్పు
బొంకముచెడి విభుఁడరులకు, లెంకెంబడి కూలి దిక్కులేక చంచున్.
- క. ఇంగలపుగణము జగణము, సంగతముగనొంది తగణసంగతినొందన్
మంగళకరమని నుకవులు, మంగలఃపురుషుల పద్యములకుం గృతున్.
- క. యగణము గూడిన నిష్ఫలమగు మగణము గదియఁ బ్రాహ్మణియొనర్చున్
రగణము సగణముఁ బొందై, భగభగయని పతికృపాంబు భస్తముసేయున్.
- క. మారుతగణాబు సంచ, త్రాసణ మంభోగణంబు గదిసినయపు డం
గారకగణాబు గదిసినఁ, జోరులచేఁ బతిగృహంబు చూఁజుబోవున్. 32
- క. నేరక దుష్టపు లల్లుతు, టారపుఁ బద్యముల మొదల డాసినఁ దనలో
నారవిగణంబు గూడిన, మారుతగణ మధిపుబ్రతుకు మట్టముసేయున్. 33
- క. తగణము మగణము గదిసిన, వగవగు సగణాబు గదియ నైరిభమింబు
న్నగణము గదిసినఁ దేజహ, రగణముగదిసినను గర్తరాజ్యముసేయున్.
- క. మొగవాల్, తగణముండఁగ, వగవగు యగణంబు దానివడినడి కిరుకం
దెసి తన్నుఁ జంపఁగడఁగెడు, వగవానికైనఁ జనునె పద్యము చెప్పున్.
- గీ. ఆదితగణ మొప్పు నధిదేవతా ఫలం, బరసి చూడ దాని కమరగురుఁడు
గ్రహముగానఁ బద్యగద్యముఖంబుల, మంచి దనుచు భీముఁ డాచినాడు.

- క. ఆరోగ్యప్రదుడగునిను, దారయ జగణమున కొడయఁ దది మొదలిడఁగా
నేరోగము కైకొన దా, చేరువచుట్టాబు గణముఁ జేచ్చినఁ జూచుకొ. ర౨
- క. రవిగణమును గగనగణము, కవి మొదలిడి పద్య మొనఁగఁ గఱచిన నేతా
భువిజెదరములు (?) గతమును, శివశివనరుల్పిత్తి తపము సే మరు మొదలకొ
- క. రాజులకు జగణరగణము, లోజు గదియించి నుకవి మొనఁగిరవద్యం
బాజుల జయమిఁజాలదె, తేజుల నేనుఁగులు భటులుఁ దేరులు నేలా రర
చ ఉపపతి యేగ్రహంబు పది నున్నను దానును వానివన్నెయై
నడచి శుభాశుభంబుల నొనర్చును లోపల నేగణంబునం
గడి భగణంబు నిచ్చినధికంబగు నాఫలమిచ్చు నవ్వీధుం
దొడయఁడు గాన దానికదియు క్తమె యెన్న వృథోక్తులేటికికొ. ర౩
- గీ. శుక్రశశులు తెలుపు... వర్ణులు, తరణిశుజలు బుధుఁడు సురగురుండు
వసిడివన్నె వారు భానుజరాహులు, నజలజలధరంబుచాయ వారు. ర౪
- ఉ. వారిజమిత్రసూనుఁడును వారిజమిత్రుఁడు భూమిపుత్రుఁడుం
గ్రూరులు వారిఁ జేరునెడఁ గ్రూరుఁడు చంద్రతనూభవుండు బృం
దారక రాజమంత్రి మను దైత్యగురుండును సౌమ్య లవ్వీధుం
దారయఁ గృష్ణపక్షిభుండు శుభప్రదుఁ డెన్ని చూచినకొ ర౫
- గీ. శ్వేతచంద్రుఁడైన సేమబుచ్చేమారు, రక్తచంద్రుఁడైన రణము చేయుఁ
గృష్ణచంద్రుఁడైనఁ గెడయించు భగణంబు, పీతచంద్రుఁడైన బ్రతుముసేయు.
- క. చందనతరుసంగతిఁ బిచు, చందంబులు పరిమళించు మూర్ధ్నినయఁ దా
నదము ... గణము, పొంతున దుష్టగణవర్ణములు ప్రియ మొనఁగుకొ. ర౬
- క. రగణముతో రగణాబురు, సగణముతో సగణములును జగణముతోడకొ
జగణంబును దగణముతో, దగణంబును గూర్చి చెప్పఁ దగ దెల్లెడలకొ
- క. శత్రుగణంబులు నొప్పువు, మిత్రసరుగణాబులైన మేలొకజోకై
మిత్రగణంబులు మనుపును, శత్రుగణంబులు కృతీశుఁ జయ్యనఁ జంపుకొ.
- క. శత్రుమఖజలపావకమా, రుత జీవాద్యమతుమారరుక్తారలు స
న్నతముగ మగణాదిగణ, ప్రతటికే దారకలు గ్రహమురా గణుతింకొ.
- క. హరిణజబలిముఖమేషీ, వరసైరిభధేయమహిష వాతాశనములొ
వరసమయరసతభజలకు, నరుదుగ నక్షత్రయోనులై విలసిల్లున్. గ౩
- క. ఉరగంబుచు ముంగిసయుచు
హరిణంబుచు గుక్కుటంబు నాపును బులియుం

దరుచరమును మేమంబును

దురగము మహిషమును జెలిమిఁదొరయపు మఱియున్.

గీర

- క. సరగణము లర్యమాఁభో, ధరరసతారకలు శక్రహస్తము లా
సురగణము లనిలగుదుహిమ, కరనక్షత్రములు జేవగణములు వరుసన్.గీ.గి
- క. సురరజనీచరగణములు

కరకరిపడుదనుజనుజగణములు మఱియు

న్నరసురగణములు వొరయును

సరిఁ బ్రియమొసరించు నొక్కచందపుగణముల్.

గీ.౩

- క. కమలహితుఁడున్న నక్షత్రము మొదలుగ నేడుదోషతములు నడుమం
బ్రచుదప్రదములు పండ్రిం, డమరంగ శుభములు తొవ్విపింటబద్ధాడిన్(?)
- క. మొదల సజీవగణఁబిడ, గొదలేకకృతీశుబ్రహ్మకు కొనసాగు మది
న్వదకక నిర్జీవగణం, బచికెవయప్పడు భయంబు నాయుపు దరుగున్.
- క. కృతిమొదలి దగ్ధతారక, వతి నతిదారిద్ర్యఁ జేయుఁ బ్రజ్వలితము దు
ర్మతి నొందించును మఱి దు, ర్భితనక్షత్రంబు కుజల మెయి నలయించున్.
- క. వతితారకుఁ బద్యముఖస్థితారకుఁ గీడుమేలుఁ జిఁతించక దు
ర్మతిఁ గవితఁజెప్పఁ దొడఁగెను, నతఁడుచుమికవిపిశాచచూరయనుర్విన్.
- ఉ. వర్ణము నిర్ణయించి కృతివక్త్రమునం గదియింప నాయకుం
డర్ణవవేష్టితావని సమస్తమునేలుఁ గవీశ్వరుండు నా
పూర్ణమనోరథుం డగుచుఁ బొల్పు సుఖస్థితిఁ గావ్యముల్ బుధు
ల్వర్ణన సేయనొప్పు దిశలన్వసుధేశభాంతరంబులన్.
- మ. ఊతిబీజంబులు సంపదల్పొదలఁ బోషించుం బయోబీజముల్
సతతంబుం బ్రచుదంబానర్చు శిఖిబీజంబుల్ మృతింజేయు మా
రుతిబీజంబులు శోకవారిధిఁ బడఁద్రోచు న్నభోబీజముల్
వతి నత్యంతదరిద్రఁజేయు వరుసం బద్మాది నొందించున్.
- వ. లత్రకారం బెట్టిదనిన,
- సీ. అచ్చడిఋతేనును నాదీర్ఘవర్ణంబు లైదు నేకారంబు నైదునవల
వరుసౌ గవర్ణాది వర్ణపంచకమును యాదులైదును షాదు లైదుఁగూడఁ
బదివర్ణములు వర్ణవక్త్రులు నొఁడొంటిక్రిందఁ బొందుగనిల్పనందులోనఁ
బ్రథమాక్షరంబులు పవనబీజంబులు నవలివి దహనబీజాక్షరములు

౩౩

- అవఁ బీజాక్షరంబులగుదృఢీయాక్షరములు, వాఁడీసంబులారత వాటిలిప్పులు
గగఁ బీజాబులైదవకడలవెల్లి, వాని మేలునుగీడును వలయుఁదెలియ.
- క. పొందొంద సంశచక్రము, నందలి తారాపదాక్షరావలి వెడలం
బొందుగనుండఁ గపింద్రుల, ముందట నిడవలయుఁ బద్యముఖముననిలువన్.
- గీ. అక్షరంబుమంచిదైనఁ గ్రూరగ్రహ, వేధఁబొంది గుణమువిడిచి చెఱును
నక్షరంబు దష్టమైన సౌమ్యగ్రహ, వీక్షణమునఁ గీడు విడిచిచునుచు. ౬౬
- వ. అది యెట్టిదనిన. ౬౭
- సీ. అశ్విని పాదాక్షరాదిగా నఖిలతారాపదాక్షరములు క్రమముతోడ
నింద్రుని దెసఁచండి యరువదియైదేసి నలుదిక్కులందును నిలిపివాని
నవవంచరాశివర్ణములతో నాట్లేసి నాట్లేసి రేఖలం దగులానర్చి
నడుముల మిగులువర్ణములకు... నేడింటరేఖలు గూడఁదీసి
అర్ధఁజాదిగాఁగ సంశచక్రంబుల, రాసులందు సుస్థిరముగ నిలిపి
వేధఁదెలిసి చూపు వివరించి వర్ణంబు, వలయు నిలువఁ బద్యవక్త్రములను.
- చ. ఉరుతరసిద్ధకాష్ఠముల నున్న నమంచిత వర్ణసంకులం
బరుగును సిద్ధకాష్ఠములఁ బ్రస్తుతిశక్తైన యక్షరంబులం
గరకరిలేకకూడి కవికర్తల కభ్యుదయంబునర్చు నే
వెరువునైన శత్రువిధ బృందముఁజంపక తక్త దెక్కుడన్. ౬౮
- వ. మిత్రారివర్ణ శోధనక్రమం బెట్టిదనిన. ౭౦
- సీ. చదుములైపదియూలు చాకపిండ్లంగల యదియఁపొడశచక్రమందులోన
మొదలింటయూలును బరునొకంటనుదొమ్మిదింటరెంటను నాలుగింటఁబదియు
రెంటను బదియు నాటింటనెనిమిదింట నలిఁబదాటింటఁ బదాలుగింట
నేనవతావున నేడవింటను బదియేనింటఁ బదుమూలు నిట్లుగలయు
నక్షరంబులుగలయంగనై దువదులు, నిలిపివడి కాష్ఠముననుండివలయుముగను
సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధాది చింతవెలయుఁగాంచి లిప్పులొలి నడవంగ నంచవలయు
- వ. మఱియును, ౭౨
- క. ఇలనకఁచటతపమాఖ్యులఁ, గలిగిన లిపివర్ణసప్తకమున కధీశుల్
జలజహితభౌమబుధకవి, కులిశాయుధసచివసౌరికువలయుమిత్రుల్. ౭౩
- క. బహుసంశోధితవర్ణ, గ్రహమునకుఁ బ్రసిద్ధకద్వంద్వాదిగణ
గ్రహమునకుఁగర్తరాశి, గ్రహమునకునుమైత్రివైఱయఁగలుగఁగవలయున్

వ. గ్రహంబు లెట్టివనిన.

౭౫

సీ. విభుడు మేషమునకు వృశ్చికరాశికిఁ గ్రూగస్వభావుఁ డంగారకుండు
నాథుండు విభుచకన్యారాసులకు జనానందవర్తనుఁ డిందునందనుండు
అధిపతిమీనబాణాననరాసుల కతులప్రభావుఁ డ య్యమరగురుండు
రాజు తులావృషరాసులు రెంటికిఁ బరమతపోనిధి భార్గవుండు
మకరకుంభములకు మూర్తాడపూనుండు, పతి త్రివేదమూర్తి భాస్కరుండు
కర్త సింహమునకుఁ గర్కటరాశికి, సఖిలోకవంద్యుఁ డమృతకగుండు ౭౬

వ. అని యివ్విధాబున.

౭౭

మ. గణపర్ణాదుల మేలుఁ గీడు వెలయంగఁ జెప్పె సాహిత్యుల
క్షణదీప్తుగురుఁడైన గౌరనసుధీనత్పుత్రుఁ డత్యుల్లస
ద్గుణరత్నాభరణుండు *భైరవకవీంద్రుం డెందుఁ దద్జ్ఞుల్ దనం
బ్రణుతింపం గవిరాడ్గజాంకుశము భూప్రభూతమై మించుగన్.

౭౮

* రత్న పరీక్షకు, శ్రీరంగ మాహాత్యయను రచించినకవి
బ్రతికిమూలము మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిచ్చినది.

గ్రంథస్వీకారము.

1 పెద్దాపురముముట్టడి.

ఇది సమవాకారము. మూడంకములు. చిర కాలము పెద్దాపురములో నివసించి ప్రస్తుతము కాకినాడలో నివాసముచేయు ముగ్ధవరపు వట్టాభి రామయ్యగారిచే రచింపఁబడినది 1714 సం॥ నుండి పెద్దాపురములో శ్రీయ దుద్దండరాయ జగపతిరాజుగారిపట్టమహిషి శ్రీరాగమ్మదేవిగారు పరిపాలనము చేయుకాలములో నాసంస్థానమున జరిగిన యుద్ధము ముట్టడి యందు పల్లింపఁ బడినవి. కథ చరిత్రములలోఁ బ్రసిద్ధమైనది ఈసమవాకారమునకు ముగ్ధావస్థానము లిప్పారావుకుంతులు ఎం. ఏ. గారు పోద్ధాతము వ్రాసిరి. అవతారికలోఁ గథా భాగము, (పూర్వభాగము నుత్తరభాగము) వివరింపఁబడినవి కథానుకూలము లగు చిత్రకటము లందందుఁగలవు. దీనింజనువువారి కాహ్లాదము నుద్రేకమును గొన్నితావులం బుట్టుచుండును.

“మఱియు నేటిపాఠకులకు గాని ప్రయోక్తలకు గాని చదువరులకు గాని యుక్తరలేని యధానుస్వార నియమమును పాటించక ధ్వనిప్రధాన మగు పట్టులమాత్ర ముపయోగించితిని.” అని కవిగారు లిఖించినారు. అక్షరాలేని వారు పాటించరు తామేల మానవలయునో? నాటక మందఱకుఁ గావలయు నా. వలసినవారు చదువుకొందురు. తక్కినవారు మానుదురు.

“చిన్నపామునైనను పెద్దకట్టతోకొట్టవలయును.”

“పరాజితులజేయజాలినను పెద్దాపురమునం దడుగు నెట్టినచో ప్రాణము లతో బోగలరా, పన్నవలసినతంత్రముల్ బన్నినాము” ఇట్టితావుల వీరి యధానుస్వారనియమము పాటించఁబడకపోయినను సంధిసలుపుటలోను మా నుటలోను వీరియభిప్రాయమేమో ?

ఇతరమెఱుంగక, మూఁకెఱుంగక, యెండ్లెఱుంగక, దక్షతేమి బాటబడి ఇట్లు పలుతావుల ఆకార ముపయోగింపఁబడినది, యిది యిపు డెవ్వరుకోరు చున్నారో? ప్రేక్షకులకుఁ బ్రదర్శనకాలమున సద్ధానుస్వార మెవ్వరికిని గనఁబడదు. అది ధ్వనిప్రధానముగనుక దాని నచటఁ బెట్టినారని సంతోషించువా యుండరు. చదువువారికే కావలయును. “కవులకును ముద్రాశాలలవారికిని

గూడ నక్షత్రతేని యధానుస్వారశకటరేఫములు" అని కూడనుండిన మేలు. ధ్వనిప్రధానభాగము తెచ్చటనో తెలిసికొనలేకపోయితిమి.

పృథ్వీశ్వరుండు—పృథ్వీశ్వరుండు అనిశుద్ధపత్రములోఁ జేర్చినారు. ఈకడుపుగోబాట్టిపూ జెవ్వరికిఁ గావలసివచ్చినది. భీభత్సము - భీభత్సయని దిద్దతేదు. పైనియచువాక్యములను గవిగారు సూచించవలసిన యవసరము కనబడదు. ప్రసిద్ధులగు కవులే యిటు తిరస్కరించిన నింకనెవ్వరు వాని నాడ రింతురు ?

రంగాంతములలో “తెగవడుచు” అని సూచించుట యవసరము.

ఆదిగోఁ దెర యెత్తబడినట్లు సూచించినారు గారుగదా?

“నాటి మొదలి-నవలకు : ప్పీట బ్రతికి-బికవంకన్ మహారాష్ట్ర నాయక రిపుహ్యూహంబు” - ఇట్టిచో “నాడు మొదలు,” “మహారాష్ట్ర నాయక” యని యుండుట యుక్తము. “రాజుమహేంద్రవరము సర్కారువకు వర్లలవ్వర్గా నియమించు చున్నాను (ఆజ్ఞాపత్రమును వ్రాసియిచ్చి)” ఇచ్చట “నొకయుద్యోగి చే వ్రాయించియిచ్చి” యనిన నుచితముగా నుండుచు “తోటవల్లినుంచి గూఢచాన్దూవోడ్డు.” ఈవాక్యములో గూఢచాన్దూ పాత్రోచితముగా నుండదు. నెజాముగారి సేవకుడు—అచ్చా, అని నిష్క్రమించును. అంతకంటె—హుజూర్—జోహుకుమ్—ఇట్లని నిష్క్రమించుట యుచితము.

ఇవి మేముచూపుస్వల్పవిషయములు—పద్యగద్యములు హృద్యములు గా ధారాళములుగానున్నవి.

ఉ. చూచెదరేమి టిచ్చవడి చోద్యముగా నరిసేనమీద నా రాచపరంపరల్ విడిచిరాలగగొట్టదు శత్రుశీర్షముల్ రాచబలంబు, వెల్లలపరాక్రమమున్ మనబోయసేనపై శాచికవిక్రమంబు నొకసారి విజృంభణ మొందసీయరే.

ఈ నాడట సీతశీలము ననంతదయన్ బ్రకటించి యాపెగా పాడిన వాడవీవు కడుపావనమూర్తివి మమ్ము నింకగా పాడెను వేళవచ్చె నిక వత్సవయాన్వయగౌరవంబుగా పాడుము నిన్నుజూచ్చెద మపారముదంబున పావకేవ్వరా.

2 ఈ క్రిందివి భోగరాజు వాగాయనముగైకొనిచేరచియు-పఠిసవి

(1) భారతసీతికథలు:—1, 2 భాగములు. బెడరాజు మొకటగామ్
అడ్డకోవాను ప్రకటించిరి ప్రతిభాగమునందును 24 చొప్పునఁ జిన్నచిన్న
భారతకథలు- ఉపాఖ్యానము- గురుభక్తి; అగ్నిభట్టారకుడు- సత్సవరము;
కర్ణవ-మచ్చరము; అని యిట్లు శీర్షికలతోఁ గలపు. ప్రతివిషయముచివరను
భారతములోని సీతికథ్య మొక్కటి చేర్చఁబడినది. పెద్దతరగతులబాలరకు
బడులలోను జనుపుకొనుట కర్హములుగ నున్నవి. వెల 1 కి రు 0—6—0

(2) కృతజ్ఞత- (కీళాంచి రామానుజాచార్య నిర్యాణతారావళి)
అణగ్రంథమాలలోఁ బ్రకటించఁబడినది. రెండుమచ్చుపద్యములు-

1. కవితాతత్వము తావకీశునసంగత్యంబున స్నేహితి
గవితాతత్వ ముఁజింత వృద్ధిపరుచు గాఁగల్గితిన్ వ్రాసితిన్
నవకావ్యంబులు భావభాసురసానందంబునంధిల్ల మ
త్తవిరాచార్యుడ వీవ సీకిదె నమస్తారంబు రామానుజా.

2. కవు తెవ్వా రెటువంటి మేటికృతులం గల్పించి విప్పించినా
నవరింపందగుచోట్లు తెల్పదపు విన్నవ్వంబుగా నీవు నా
కవితా మాత్ర మొప్పుడే సిది యిటుల్ గాదంచు బల్లాడ పెం
తవిశేషం బగుచునుతరుతియో నాయంను రామానుజా.

(3) విమలాదేవి :—దీనిపెరుక విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమండలివారుప్ర
కటించిరి. ఇది ద్వితీయముద్రణప్రతి. మూలకథ యబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల
లో నుండి గ్రహించిరి. కీ॥ శే॥ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు మరాటీలోనున్న
విమలాదేవి యనునవలనుండి తెరుఁగుచేసి చెప్పినందున నిందుమూలకథకు మ
రాటీగ్రంథమునుండి విశేషాంశములు చేర్చి యుక్తన్న మాదన్నగార్ల చరిత్రా
దికమును స్వయముగఁజేర్చి వన్నెగలిగించియున్నా మని కవిగారు తెల్పుచు
న్నారు. 336 పుటలు 40 ప్రకరణములుగల నవల. వెల రు 1—2—0

(4) పండుగకట్నము- ఇయ్యది సాంఘికవిషయకద్యకావ్యము- హాస్య
రసప్రధానము. హాస్యరసప్రధానము లగుపద్యకావ్యములు మృగ్యము లని
తలంచి దీనిని గవిగారు రచించిరి.

క. “పొన్నాడకామరాజని, యున్నాడొకచిన్నవాఁ డయోగ్యుడు కాఁడే
మన్నును నొక్కఁడ; తమ్ములు, నన్నలు లే రాష్ట్ర యెల్ల నలనిదె నున్నా.”

క. “వదిగొనె నా బడి గలదనిగా కై నాటువే” కథిగమునగను

న్నది యెటు.....ట మునుగ నట కానై.”

క. “నలువదియొక్కవయస్సు, పలికెనరే గాని మూడువరులకు నాట.

గలయూడున్నటు తోచును, కలిపించినమాట నన్ను గారామకదా.”

పాలకొండ, గాజేశ రీటుప్తు శిశోనాగు ప్రకటించిరి హాస్యగ్రంథావళి
ముకాపుననేయుపోష్టాతము చివరను వేసినారు. 80 పుటల గ్రంథము వెల ౨-౧

(5) నాలోజా:—విదాకముల చరిత్రాత్మక మగు స్వతంత్ర నాటకము.
కవితాకల్పలతాప, చరములలో రెండవది. సాహదకులు పనును ర్తి పీకధన్వా
మిగారు బి. వీ. విజయవరము. చిత్తూరుముట్టశియేయందలికథ. “రాజపుత్రు
లలో ప్రతాపసింహుడు తలమానికము, మహమ్మదీయులలో “అక్బరు” విశ్వ
జనీనుడుగ నెన్నబడుచున్నాడు అట్టిమహాపురుషులకుఁ గలవరస్పరవైష
మ్య మెన్నడును హింసాపరమును దోషజన్యమును గానేరదు. వారిహృదయ
ముల నేవో మహాత్మగావేశము లావర్తింపుకొని యుండును. అవి తుదకు
సఖ్యముతోడను, హిందూమహమ్మదీయైక్యముతోడను బరిసమాప్తి చెదివట్టు
లీనాటకము సూచించుచున్నది” అని యుపోష్టాతములో రా. సీ రామచం
ద్రరావు ఎం ఏ ఎల్. టి గారు వ్రాసిరి. “నాటకములో సూచించబడిన
ప్రత్యేకమును చరిత్రయొక్క గీటురాతిపరీక్షకు నిల్చునా?.....ప్రమదాక్ష
రులవివాహము చరిత్రచే నామోదింపబడునా.....మొదలగుప్రశ్నల కన్ని
టికి నొక్కటియే ప్రత్యుత్తరము. ఈమది సారస్వతసంబంధ మైననాటకము
గాని చరిత్ర భాగమున కుపయోగింపబడు వాచకము కాదు.” అని యుపో
ష్టాతములో నున్నది. సారస్వతసంబంధమున గీటురాతి కౌతవతను నిలుచునో
సారస్వతాభిమానులు పరిశీలితురుగాక. కవిత్యలైలికై కొన్ని కద్యములు.

చ. పలుకులలో మృదుత్వమును భావమునం గృహ రాజ్యకార్యముల్

సలుపునెడక వివేకము స్వకత్తలమేలిగుణంబు లేనియున్

దలపున మెచ్చికొంట నిజధర్మమునం దనురక్తి యిన్నియున్

వెలసెను సార్యభాముడు లభించుట దుర్లుట మెట్టివారికి.

ఉ. మాజనకుం దురుష్టభటమధ్యమునుండి నృపాలపుత్రక

వ్రాజము లబ్బురంపడంగ వాడవిపూచలు జేగలాడ, నే

డా జయచంద్రు గావ వెలయ్యలయ్య గగనంబుననుండి ఘో
రాజ మురారిచక్ర మొ పురారి త్రిశూలమొ, వజ్రవజ్రమొ.

దీనివెల రు 1—0—0.

3. శ్రీబాలాశ్రీపురసుందరీ సవమ్,
ఎఱ్ఱబుల్లి ప్రకాశకవిగారిచే రచించబడిన సంస్కృతము

54 ఆర్యావృత్తములు_ కడపట-

గంగాధరరామమహిపతిహితకృత్ శ్రీపురసుందరీకృపయా
భవ్యమిదం దేవ్యాస్తా నాగ్యాశతకం ప్రకాశకవ్యుదితమ్

అనియున్నది కాబట్టి యీకవి పితాపురసంస్థానపాఠశాలము- గతసంచి
కలోని హనుమచ్ఛతక మీకవిరచించినదే. ఈ సవములోని యొక్క శ్లోకము.

అంబ తవక-తహాగాచ్చునన్దుటికాయితాబ్జబాహతతే
కేనా కల్పేనాహ మనల్పా మిహ కల్పయామి తాం ప్రీతిమ్. వెల ౨-౨

4. సుందరి-(నవల.)

గ్రంథకర్త—చెన్నపురిలోని బెంటిక్ హైస్కూలు సీనియర్ తెనుగు
పండితుడు; విద్వాన్ మంకాల శ్రీపతిగారు. ప్రకాశకులు- టి. వి. చెల్లప్ప
శాస్త్రి అండు నన్న (మదరాసు) వారు. వెల 0—10—0

కథ-గ్రంథకర్తగారు వ్రాసినట్లుగా సత్తవికల్పనావిశేషావహపూర్వవృ
త్తము. పీఠికలో “నిండలి” ధాన్యాలిక శ్రుతపూర్వ మయ్య-నశ్రుతపూర్వస్వ
కపోలకల్పనంబుల నియ్యది యొకనూతనగ్రంథ మని పాఠకమహాశయు లెఱుం
గఁగలరు” అనిచెప్పిరి. నిజమే, షేక్స్పియర్ మహాకవి “టెంపెస్టు” నాటకము
కథననుసరించి- ఇచ్చాలమునసర్వజనాదృణీయమైన పరిశోధకనవలక్రింద మార్చి
గ్రంథకర్త శుద్ధమైనభాషలో దీనిని సమకూర్చెను. క్రొత్తునైజు 159 పుటలు-
ఇరువది మధ్యాయములు- శైలిస్వసాధారణ మగునవలలైతికంటె బిగువుగ
నున్నది కావున నిది పెద్దతరగతులలో, బాత్మపుస్తకముగా నిమిమించుటకుఁ
దగియున్నది. భాషావిరులకుఁ జరుపుకొనుటకు మనసుపుట్టునట్టి కల్పనలుకొన్ని
గలవు. అన్నినవలలలోవలె నిందును సందేహములు కొందఱకుఁ గొన్ని కలు
వచ్చును. ఉదా.

“సుందరీమణిచేత నొకభూతదర్పణమున్నది. దూరముగా నున్నవస్తువుల
నయ్యది దర్శనమున్నట్లు కనఁబఱుచును. తననేత్రములకు సరిగా దాని నుంచు
కొని యామె సముద్రము నే చూచుచుండెను. నీట మునుంగుచున్న యోడను

జూచెను. జనులయార్రరావమువినెను.” వాన, గాలి, తుఫానులలో భూతదర్పణము పనిచేయునేమో! ఆర్రరావమువినఁబడునేమో!

264.-(డిటెక్టివునవల) 1-2 భాగములు.

ఆంధ్రప్రదేశ్ గ్రంథమాల ౫౮-౫౯ పుష్పములు. గ్రంథకర్త కొమరవోలు నాగభూషణరావుగారు. ఇది యేయితరభాషలకును భాషాచరిత్రకణముగాక నాగభూషణరావుగారి కపోలకల్పితమే కావచ్చును. “రెండువందల యెఱవది నాలుగు” అను నీనవల మేము ప్రకటించిన పరిశోధకనవలలన్నిటికంటె చురుకైనదియై యుగశుభునకు నత్యుత్సాహులనలతో నిండి నిమిషనిమిషమునకుఁ బాఠకులయత్సాహమును అభిరుచిని వర్ధిల్లఁజేయుగల దని విశ్వసించుచున్నాము.....ఈ గ్రంథమునందలి విశేషములను మేమే యగ్రగణించుటకంటె పాఠకులే గ్రహించియానందింపఁగల్గినచో మాయుద్దేశము చరితార్థము కాఁగలదు.” అని ప్రకాశకులగు వేంకటాచార్యతీర్థకవులు వ్రాయుచున్నారు.

వెల ౧ కి ౧-౮-౦

6. మోక్షసోపానములు.

కర్త- కాకినాడనివాసులు ఎ. వి. కామేశ్వరశర్మగారు. ప్రకాశకులు, కాకినాడ రాధాకృష్ణ అండు కో వారు. సమర్పితము శ్రీకృష్ణసేవానిరతులగు భావరాజు లక్ష్మీనారాయణరావుగారికి.

వెల ౦-౧-౦

ఇందు సత్యమేవజయతి 2 సత్యముగొప్పదైవది. ఇట్లు 50 జ్ఞానసూత్రములుగలవు. మఱియుసద్గుణాభ్యాసోపాయములు, మాతృభక్తి, పితృభక్తి యిట్లని బహుశీర్షికలక్రింద విషయములున్నవి. “కంటిరా మనజీవిత మెట్లు వ్యర్థమై పోవుచున్నదో- తుద కీశరీరమును మృత్యుదేవత కర్పించునంతటి వెఱుల మైతిమి. కాలసర్పము మృత్యుముఖము తెఱచుచుకొని యున్నది.” ఇట్లందలివిషయము బోధించును. “శ్రద్ధగలిగి యిందుఁజెప్పినవానిని బ్రేమతోడ నధికభక్తితోడఁగ నలుపుచున్నమీకు సౌఖ్యంబులొదవును! మోక్షమబ్బు సత్యమయ్య వినుడు” అని యారామభక్తుఁడుగీతముపాడుచుఁ దన్వయత్వమున యతిభ్రంశమైనది యు నెఱుంగఁడయ్యెను. 3వ పుటలోనిసీసపద్యమును ముఖపత్రము 4వ పుటలోనిసీసపద్యమును గూడఁ జాలఁదప్పలతోనిండియున్నవి.

7. శ్రీవమిడిపాటిమహాలక్ష్మీశతకము.

సచ్చిదానందగ్రంథమాల- ౯ అనుబంధము. కర్తలు- (1) గౌరావర్షుల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, (2) సీతారామశాస్త్రిగారు. వీరు శతావధానులు, ఆశుకవిచక్రవర్తులు, అభినవభాణకవులు, నైయున్నారు. కర్నూలుజిల్లా గజ్జలకొండపోస్టు అనంతరవరాగ్రహారనివాసులు, బంగోలుతాలూకాలో

ఉత్పగుండుారు రైలుస్టేషనుకు సమీపమున నున్న పమిడిపాడు గ్రామములోని మహాలక్ష్మి యను దేవతపై నీకతకమును రచించిరి.

“ఈశతకము త్వరితముగా వ్రాయటచేతను చిత్తువ్రాసినకాగితములే ముద్రణ కిచ్చుటచేతను ప్రాపుదిద్దుటలోను కొన్ని ప్రమాదములు బడినవి..... ప్రమాదములు మన్నింపఁ జనువరుల ప్రార్థితులు” అనికవులు వ్రాసికొనిరి. కావున నేమనుటకును సందులేదు. గ్యసులైట్లు, టెట్టు మొదలైనయన్యభాషా ప్రయోగము నచ్చటివారు కోరిరట కాబట్టి “ఉల్లాసంబివ్వమా, ౧౦౩-మును గుంబో ? తిరణాలలో జరుఁడు ౧౦౮ ఇష్టాగోష్టి ౬౯-మాటాడఁ దీరడు. ౧౦౬ మొదలైనపదములను ప్రమాదములక్రింద నెఱవచ్చును. ఇరువురుకవులరచించుచు “కవితాకట్టాభిషేకంబుమాకొదవెక్ దల్లి శతావధానముల నెన్నోచేసి తింగాని. ౯ వద్యము- నెలవామా కింక బోయివచ్చెదము.....పోగాలాడద య్యోక నతుల్ సలుపుగాఁగలఁ బైడిపాటి. ౧౧౩ వద్యము-ఇట్టివానిని త్వరితముగా వ్రాయటలో జేర్పవలయునా. ఆశుకవిచక్రవర్తులు త్వరితముగా వ్రాయటచేతఁ బ్రమాదములు గలిగినవని చెప్పుట తగియుండలేదు. ప్రతివద్యమునందునఁ జతుర్థపదాదిని లకారమురానూహించిచెప్పవద్యములు త్వరలో నూహించిచెప్పిన పాట కష్టము, మచ్చుపద్యములు.

మ. యతియేతప్పనో ప్రాసమేచెడునో శబ్దార్థంబులే దోచవో

గతిభంగం బగునో యటంచు వెరుకం గన్వేయ కీరీతిగా

శతకంబుక రచియింపఁ బూనితిమి ఏసాయంబు లోనెట్టి మే

ల్లతిచేకూర్పుము వైడిపాట్పురమహాలక్ష్మీ త్రిలోకావని.

౧

మ. తొలిజన్మంబునఁ జిల్లిగవ్వయిన సాధుశ్రేణి కర్పింపనం

దులకేమో యిటులయ్యె నాబ్రదుకు చేతుల్ రెండు పైకెత్తి మొ

క్కులనర్పించెద నాదునేరములఁ గైకోకుండ నన్నేలుమా

లలితాలంకృత వైడిపాట్పురమహాలక్ష్మీ త్రిలోకావని.

౧౦౬

శతకముపేరు కూడ వైడిపాటిమహాలక్ష్మీశతకమనియున్న హానియేమో తోచదు. ఈశతకమును శ్రీకమిడిపాటి అప్పయ్యగారు, రావినూతల కోదండయ్యగారు, పిన్నక నాగయ్యగారు, వల్లభోతు వీరయ్యగారును నూజిళ్ళపల్లె కండ్లగుంట గ్రామస్థులును ధనసహాయ మొనరించి ముద్రింపించిరట. దీని నెల ౧-౨-౦- ఇరయ్యకాక యనేకగ్రంథము లీకవులయొద్ద దొరకఁగలవు. సూచీకృతమునకై వ్రాయుడు.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(పూర్వక త్రికావశేషము)

యాయూణై వేంకటవీర రాఘవాచార్యులుగారు:

(అష్టాగీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుడు; విజయనగరము.)

IX చంద్రిదూత:— 1

గోపీకాంతభట్టాచార్యమానుః డగుకృష్ణచంద్రతర్కాలంకారకృతము. శ్రీరామః డు లంకాలంకార మగుజానకీయొద్దకుఁ జుద్దని దూతగాఁబంపుట, యింతలో నితఃపూర్వమే ప్రేషితుఁ డగుహనుమంతుఁడు జానకీసందేశమును జానకీజనియొద్దకుఁ దెచ్చుట యిం దభివర్ణింపఁ బడియున్నది.

X చంద్రిదూత:— 2

జమ్బూకవిసర్జితము. ఇందు 23 మూలినీవృత్తములు గలవు. ప్రతిశ్లోకము ంత్యయమకాలంకారము ను దాహరించును.

XI చంద్రిదూత:— 3 వినయప్రభువీరచితము.

XII చాతకసందేశము:— 4

ఇందు 141 శ్లోకములు గలవు. ఒకానొకభూసురుఁడు తిరువనంతపురాధిపతి యగురామవర్మమహారాజనొద్దకుఁ జాతకమును (Cucculus Melanoleucus) దూతగాఁ బంపుట యిం దభివర్ణితము. ఈవిప్రుఁ డుత్తరమలబారులో నివసించుచుండి, మలబారుమీఁద 'టిప్పు సుల్తాను' దాడి రా నచ్చటిప్రజలతోసా టితఁడును జన్మస్థలమును వీడి తిరువనంతపురమునకు వచ్చెను. అట నాతనికి మహారాజసందర్శనభాగ్య మజ్ఞెను. కాని కొలఁదికాలమున కా బ్రాహ్మణుఁ డాకస్మికముగ రజాగ్రస్తుఁ డై ప్రభువు నాజ్ఞం గొనకయే జన్మస్థల

అధోజ్ఞాపి—1. "Notices of Sanskrit Manuscripts." Haraprasada Sastri Vol. II. p. 153.

2. "A Third Report of operations in Search of Sanskrit Manuscripts" Bombay Circle (Peterson, April 1884—March 1886) page. 292.

3. "Report on the Search for Skt. MSS. during the years 1884-85, 1885-86, 1886-87-R. G. Bhandarkar, No.354.

4. "Journal of the Royal Asiatic Society" 1884, P. 451.

పునర్గమనోత్తంతచే వెడలిపోయెను. రోగము క్కుడైన పిమ్మట నాతఁడు ప్రభుక టాక్షపునః ప్రసారమునకై యీ కావ్యమును రచించె నని తెలియుచున్నది.

XIII చేతోదూతః— 5

ఈ కావ్యమున 129 శ్లోకములు గలవు, సంపూర్ణముగా నున్నది. ఆచార్యునియొద్దకు నంతేవాసి నిజచేతస్సును దూతగాఁ బంపుట యిందలివస్తువు. కవి యింక నిజసమస్యపూరకప్రజ్ఞాద్యోతకముగఁ గాభిదాసీయ “మేఘదూత” యందలి తురీయపాదములఁ దనశ్లోకములకుఁ దురీయపాదములుగాఁ జేసి కొని వైయూఁడుపాదములఁ దాను రచించెను ఈకృతిచమత్కృతి యీక్రింద వివరింపఁబడు విక్రముని “నేమిదూత” (సంఖ్య XVI) యందును, మేఘ నిజముని “మేఘదూతసమస్యారేఖ” (సం. XXXIII) యందును, చాత్ర నుస్థరగణితమును “శీలదూత” (సం. XXXVI) యందును, జనసేవుని “పార్వాభ్యుదయము” నందును గూడఁ జూడవగు.

XIV జైనమేఘదూతః— 6

మేరుతుజ్జగత్తము; ఇతఁ డచ్చలగచ్ఛనివాసి. క్రీ శ ౪ వందశతతాబ్దిలో విలసిల్లియుండెను. “ప్రబంధనామణి” (Translated into English by Prof. Tawney in the Bibliotheca Indica Series) మొదలుగాఁ గలగ్రంథముల రచించిన (Vide J. B. B, R. A. S. Vol. IX P. 147) మేరుతుజ్జాచార్యకవివర్యునికంటె నీతఁడు భిన్నుఁ డని యెఱుంగవచ్చును. ఇరువది రెండవ జైనతీర్థంకరుఁ డగు ‘నేమినాథుడు’ సంసారవిముక్తుడై, తపోనిరతుడై యాబూపర్వతారణ్యములకు వెడలిపోయెను. దుర్భర మగుయావజ్జీవవిరహపేదనచే స్రుక్తి యాతనినకి, వతి నై హికనుఖనుచుఁబడి తీసికొనివచ్చుటకై మేఘుని దూతగాఁ బంపుట యిందలియితివృత్తము. ఇందు నాలుగుసర్గలు గలవు; అందుఁ గ్రమముగా 50; 49; 55, 42, శ్లోకములు గలవు.

XV తులసీదూతః— 7

వైద్యనాథధట్టాచార్యునిచే, శా. శ. 1706 వ సంవత్సరమున రచింపఁబడెను. ఇందు 54 శ్లోకములు గలవు. మధురానగరమున నున్న శ్రీకృష్ణుని

5. “ఆత్మావస్థగ్రంథముల” — సంఖ్య, 25, పృథాశకుండు:- వల్లభదాగతిభవనదాస గాంధీ, కాశ్మీరీవృత్తి—‘జైవాత్మావస్థసంభ’ భావనగరము. 1924.
6. “శ్రీజైవాత్మావస్థగ్రంథముల” సంఖ్య-76; భావనగరము. 1924
7. ఈ కావ్యముయొక్క వ్యాఖ్యపీఠికలకై “సంస్కృతసాహిత్యపరివృత్తి”లోనున్నది.

సన్నిధికి, బృందారణ్యమునాని గోపికలు, (శ్రీమహావిష్ణువునకు) శ్రీకృష్ణున కత్యంతచేతోమోదప్రదాయక మగుతులసీరళమును దూతగాఁ బంపుట యిట వర్ణితవిషయము.

✓ XVI నేమిదూతః— 8

విక్రమకవికృతము. పూర్వోపవర్ణిత “జై నమేసుదూత” యందలి యితీవృత్తమే యీ కావ్యమునఁగూడ వర్ణితము. ఇందు 123 శ్లోకములు గలవు. పూర్వోల్లిఖిత “చేరోదూత” (స. XIII) వలెను, మేనునిజముని “మేఘదూతసమస్యాలేఖ”వలెను (స. XXXIII) చాత్రమర్కరగణికృత “శీలదూత” వలెను (స. XXXVI) జనసేచుని “పార్వ్యాభ్యుదయము”వలెను “నేమిదూత” యంగుఁగూడ గాళిదాసీయ “మేఘదూత” యందలి చతుర్థపాదములతో సమస్యపూరణచతుష్టయి చూపఁబడినది. ఇటు నేమిరాధుని యొద్దకు నాతనిసతీతిలకము కర్మతమును దూతగాఁ బంపుట వర్ణితము.

*Sriman Krishnamacharya opines in his “History of the Classical Sanskrit Literature” pp. 128-29:—

“Vikrama was the son of Sangama. He flourished in the square of our modern Ceded Districts about the first half of the 17th cy. His Nemiduta is a beautiful little poem of 124 (126?) stanzas. ‘Nemi’ of the ‘yadu’ race, longing for salvation, gave up his riches and in his wanderings, took shelter in an ‘Asrama’ the same as was the resort of the forlorn ‘Yaksha’ of Kalidasa. His wife followed him and seeing her husband entirely imbibed ascetic tendencies, asked a mountain to carry a message. The story keeps close pace with the ‘Meghaduta’ and what is most wonderful is that every last line of the latter work is kept unhandled and the three other lines are framed to suit the meaning and the context. The poet had apparently an exercise in समस्याव्याख्यानम्.”

—(ఈ కావ్యమునుండి కొన్ని శ్లోకములను దాహరించెద)—

౧ శ్లో ప్రాచీత్రాణప్రవణహృదయో బంధవగ్గం సమగ్రం
హిత్యాభో గా స్పృహకరిజనై రుగ్రసేవాత్మాం చ
శ్రీమన్నేమి ర్విషయచిముఖో మోక్షకామ శ్చృకార
స్త్రిగ్ధచ్ఛా గూతరుషు వసతిం రామగిర్వా శ్రమేషు.

౧

౨. శ్లో. సిద్ధే స్సద్గుం నమభిలషిఃః ప్రాణనాథస్య సేమేః
సా తస్వజీ విరహవిధురా తద్భిగోధిస్థితస్య
తస్మిన్మోహః ద్వితమః సయం తైలరాజం యయాచే
కామార్తాహి ప్రకృతికృపణా శ్చేతనాచేతనేషు. ౧
౩. శ్లో. ఏతత్తుజ్జ త్వజ శిఖిణిః శృంగ మజ్జీశురవస్వ
ప్రాజ్యం రాజ్యం ప్రణయమఖిలం సాలయ పృథువగ్రే
రమ్యేహర్షే చిర మనుభవ ప్రాప్య భోగా సఖిణ్ణా
నోత్తణ్ణాని ప్రియసహచరీనామ్రమాల్లిజితాని. ౨౩
౪. శ్లో. అస్తా దద్రేః ప్రతికథమధః సంచర ద్దాసవారేః
త్రైజ్వలైలం విమలమణిభి ర్భసురం త్రక్వసిత్వమ్
అస్తఃకాంతా రతరసగలదూభవ శైశ్వో యదూనా
ముద్దామాని ప్రతయతి శిలావేత్తభి ర్శ్యావనాని. ౨౭
౫. శ్లో. తస్మిన్నుద్వత్సాసిజరసాః ప్రాశుళాఖావనామ
వ్యాజాదావిఘ్నతకుచవలీ నాభికాఞ్చీకలాపాః
సంధాస్యస్తే క్వయి మృగదృశ స్తాన్విచిత్రా క్వలాసాన్
ప్రీణా మాద్యం ప్రణయవచనం విభ్రమోహి ప్రియేషు. ౩౦

XVII పదాఙ్గదూత—9.

మహామహాసాధ్యులు కృష్ణ (చంద్రికవి) సార్వభౌమప్రణీతము. ఈకవి సుగృహీతనామఃమనః, నవదీపా(Nuddea in Bengal)ధివాధు మ నగు కృష్ణచంద్రిమహారాజయొక్క జనకుఁ డగురఘురామరాయమహాదయుని యా స్థానపండితుఁడు. ఈకావ్యము - శా. శ. 1645 లోఁ బూర్తి చేయఁబడెను. బృహదావనవాసిను లగుగోపికలు మధురాపురమున నున్న శ్రీకృష్ణునిసన్నిధికి శ్రీకృష్ణపదాఙ్గము (పదచిహ్నము; Footprint) సభ్యర్థించుట యిందలియితి పృత్తము. కాళిదాస మేఘదూతకుఁ బిమ్మట వఁగ నేతప్రాచీనపండితు లీ కావ్య మునే యతియూత్ర మామోదింతురు.

9. (i) “కవ్యకలాపము” — హరిదాసహీరచంద్రచక్రతిథము. (బొంబాయి;) 1874)
పుట 53,

(ii) “కావ్యసంక్రమాను” — భువనచంద్రబాక్ ప్రచురితము. (కలకత్తా; 1874.)
పుట. 197,

* (From "AD. C. S. MSS. in the Madras Govt. Or. Mss. Library Vol. XX. No. 11859, page 7935.)

"Padankadutam is a small poem by Mahamahopadhyaya Krishna Sarvabhauma. Contains 46 stanzas. Apparently composed in imitation of Magha. The substance of the poem—a certain Gopi finding Srikrishna absent from her, sends to him his footmark as a messenger."

మద్రపురప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయపట్రికనుంసి "పదాంకమాతము"లోని శాన్తిశ్లోకముల నుటంకించెద —

౧.

శ్లో. గోపీధర్మ ర్విరహ(ను)విధు గా కాచిదిస్థివరాక్షి

ఉన్నతేవ స్థలితకబరీ నిశ్వసన్తి విశాలా

అత్రైవాన్తే మురహరకదశ్చానుచిన్నాం దదర్శు.

త్యక్త్యాగేహం యుజ్జితం యుజ్జితం యుజ్జితం జగము.

౧

శ్లో. అప్రాప్త్యైవ ప్రజపతిసుతం తత్ర కాలం కియంతం

మూర్ఖాప్రాణాప్రియతమసఖి సద్గతానన్తమయ్య

తస్యోపాన్తే కులిశకమలస్యవనాంగాదియంతం

పద్మాకారం మురహరకదశ్చానుచిన్నాం దదర్శు.

౨

శ్లో. తస్మిన్మద్య స్మవజలధరభావన మాకర్ణ్య భూయః

కన్దరేణ వ్యధితహృదయోన్మత్తతుల్యా యయాచే

ప్రజ్ఞాహీనం వచనరహితం నిశ్చలం శ్రోత్రహీనం

దాత్యం కర్తుం మురహరకదో లక్షణం పత్మలాక్షి.

౩

శ్లో. రమ్యం యావత్తురహరపదే శోభతే తావదేవ

త్యక్త్యాగేహం యుజ్జితం యుజ్జితం యుజ్జితం జగము

గోపీదాత్యప్రకటనభియా సన్నిధౌ చక్రపాణే

ర్యానే ధీరప్రముఖముఖరో నూపురో నప్రహీర.

౪

iii. "కావ్యసంగ్రహము"—I సంపుటము - పండితజీవానందవిద్యాసాగర భట్టాచార్య ప్రకటితము (కలకత్తా; 1888) పుటలు 507—580.

iv. "కావ్యసంగ్రహము" బాన్ మోరెన్స్ పండితప్రకటితము (కలకత్తా; 1847)

v. మణియుగ గవిరత్న క్యాచుచరణనూరి కీసిని బెంగాలీలిపిలో, సంస్కృతప్రాఖ్యానముతో సంకాసాన ఉపాదయతోఁ బ్రత్యేకముగఁ బ్రచురించెను.

(Bengal Medical Library—Calcutta. Sika. 1826.)

కావ్యోపసంహారశ్లోకములు —

శ్లో. మూఢా ఏవ క్షణిక మనిశం విశ్వమాహు ర్మధీరాః

భేదోఽస్మాకం హరివిరహజః సర్వదైవాస్తి చిత్తే

నాన్యః శబ్దో వచన మపి యత్తాదృశం తస్యకీర్తు

ప్రేమై వాస్త త్ప్రియతమకృతం తచ్చగోపాస్థనాను.

౧౬

శ్లో. శాకే సాయక పేదహోడత (1645) మితే శ్రీకృష్ణశర్మార్పయ

న్నానందప్రదనందనందనకదద్యన్వారవిందం హృది

చక్రే కృష్ణపవాన్మదూతరచనం విద్యన్తనోరజ్జనం

శ్రీలక్ష్మీముతరామజీవనమహా రాజాధిరాజావృతః

XVIII. పవనదూత—10 ధోయికవిరాజకృతము. ఇతఁడు శాడ(వంశ)

దేశాధీశుఁడు నభినవవిక్రమాస్తుఁడు నగులక్ష్మణసేనుని యాస్థానము నలంకరించిన వండితరత్న షట్టము(పంచకము)లో నొకఁడు. * ఉమాపతిధరుఁడు (పారిజాతహరణనాటకనిర్మాత?), జయదేవుఁడు (గీతగోవిందనిర్మాత), శరణుఁడు, గోవర్ధనుఁడు (ఆగ్వానభతామియఁడు), శ్రుతిధరుఁడు, ధోయి యనుకవిపండిత షట్టము లక్ష్మణసేనునినభ సలంకరించెను. కాని శ్రీచిన్తాహరణచక్రవర్తి నిగ్గిత “పవనదూత” పీఠికవలన శ్రుతిధరుఁ డని ‘ధోయిక’ బిరుద మనియు, లక్ష్మణ సేనుని యాస్థానములో నయునుగురుకవులు మాత్రము విలసిల్లి రనియుఁ దెలియుచున్నది. (Vide Pandit Chintaharana Chakravarti's ‘Introduction to the Pavanadutam’—Pp. 2—4

జయదేవమహాకవి “గీతగోవిందము”లో “వాచఃపల్లవయ” తీత్యాది శ్లోకములో “ధోయికవిత్తాపతిః” అని వ్రాసియున్నాఁడు.

“పవనదూత” గద్యములో “ఇతి ధోయికవిరాజవిరచిత”మని యున్నది.

ధోయికవి తత్పుంగుర్ని “కవిత్వాభృతాచక్రవర్తి” అని 101 వ శ్లోకములోను, “కవినరకతి” యని 103 వ శ్లోకములోను, “పవనదూత”లో

10 మొదటని కావ్యము “వంశ క్షణికమియసప్తేశనపత్రిక” (J. A. S. B., 1905, pp. 53—68) లోఁ బ్రచురితము. పిమ్మటఁ బ్రత్యేకముగా శ్రీమత్పండితచిన్తాహరణచక్రవర్తి చే, నవి మరొక, చాత్రకథామితోడను, సంస్కృతలఘుటీకతోడను, వాతభేదములతోడను, “సంస్కృత సాహిత్యపరిషద్”ంధానలిలోఁ (సంఖ్య 18) బ్రకటింపఁబడెను. 1926.

ప్రాసికొనియున్నాడు. అందుచే ధోయి “కవిరాజు” బిరుదాభిధానుఁ డని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును.

బాలకవి, కవిరాజుబిరుదభాజి యగురాజశేఖరమహాకవి “కావ్యమీమాంస” యందు దశవిధకవుల నిట్లు నిర్వచించెను. (9 వ పుట)

“దశచ కవే రవస్థా భవన్తి. తత్రచ బుద్ధిమదాహార్యబుద్ధ్యోస్స పృతిస్ర శ్చ బౌధదేశికస్య తద్యథా. 1. కావ్యవిద్యాస్నాతకః 2. హృదయకవిః 3. అన్యావదేశీ 4. సేవితా. 5. ఘటమానః 6. మహాకవిః 7. విరాజః — 8. వేశికః 9. అవిచ్ఛేదీ 10. సుక్రామయితాచ. * * * యోఽన్యతర ప్రబంధే ప్రవీణః స మహాకవిః. యస్తు తత్ర తత్ర భాషావిశేషే తేషుప్రబంధేషు తస్మిన్ తస్మిన్ శ్చ సే స్వతంత్రః స కవిరాజః.

ఇందు దశవిధకవులలో నారోహణక్రమమున నాటవవాఁడు మహాకవి. వీడవవాఁడు “కవిరాజు” బహుభాషావిష్ణుతుఁడు, వివిధప్రబంధప్రణేత, రసభావ నిరంతరకవితాదత్తుఁడే “కవిరాజు” బిరుదార్హుఁడు. “కవిరాజు” మహాకవికంటె నధికుఁడు ధోయి, రాజశేఖరోక్తకవిరాజు లక్షణగతుఁ డని మనమూహించవచ్చును.* శ్రీచింతాహరణచక్రవర్తి మహాదయులు “పవనదూత” పీఠికలో ధోయీకవి కవితావైభవమును గూర్చి యిట్లు ప్రాసియున్నాఁడు.

* “Judging from the available remnants of the works of Dhoyi, we can safely conclude that he was a poet of no mean order. In his ‘Pavanaduta’ we find him using an elegant and easy going language interspersed occasionally with beautiful figures of speech. Though an imitation of Kalidasa’s ‘Meghaduta,’ it still exhibits a good deal of poetic skill and in it, we meet with a good many specimens of really good poetry. The verses attributed to Dhoyi in the ‘Saduktikarnamrta,’ testify to his uncommon poetic talents and amply justify his title..... However, to do justice to ourselves, it ought to be stated here that Dhoyi, not unlike the multitude of Indian poets, is not free from conventionalism which sometimes seems to mar the beauty of his composition. In the pathetic description which we get here of the heroine separated from her lord, we meet with a full display of poetic conventions. We have here the description of lotus-stems, sandal-paste, and all those usual things which poets have made a rule to describe as objects intended for the pacification of love-

fever. But he is found to have possessed the not very common power of being able to create quite a new and beautiful situation with the help of the most common place poetic conventions, which is apt to reveal the poet in him. Hence it is that the description of the love-pangs of the heroine to which thirty-one verses (63-94) are devoted by the poet, can surely be regarded as one of the finest products of Sanskrit Literature. The description is vivid, life-like and is full of pathos and does not consist merely of a useless jargon words. His imitation of Kalidasa goes to the extent of his incorporating sometimes some of the very expressions used by the latter..... But it must be said to the credit of Dhoyi that he is by no means a slavish imitator in as much as even in cases where there are palpable traces of his indebtedness to Kalidasa, he introduces something new and relishing which alone can entitle him to the rank of a great poet. *

లక్ష్మణసేనుడు ప్రాచీనకవిగీర్వాణయార్థము బయలుదేలి, దక్షిణాపథమునై వెడలినపుడు, మలయాచలమున నివసించు 'కువలయవతి' యనుగంధర్వకాంత యాతనియం దతిమాత్రబద్ధానురాగయై, వసంతకాల మాసన్నము కాగా విరహవేదనను సహించనోపక లక్ష్మణసేనునియొద్దకు వాసంతపవనుని మాతగాఁ బంపుట యీ కావ్యమున నభివర్ణింపఁబడెను.

మాతకావ్యములలో నీకావ్యము మఖ్యస్థానము నలంకరించుటచే దీనిని గూర్చి విశేషముగా వ్రాయఁబడినది.

*రసికాస్వాదనమునకై యీకావ్యసుధాః ధినుండి కొన్ని చింతలు సంగ్రహించుచున్నవి—

1. శ్లో. అస్త్రీశ్చైవ త్యఖిలవసుధాసుందరే చంద్రవాద్రా
గంధర్వాణాం కనకనగరీ నామ రమ్యో నివాసః
హ్రోమై రీలాభవనశిఖరై రమృతం వ్యాలిఖిద్భి
ర్ధత్తే శాఖానగరగణానాం యః సురాణాం పురస్య. ౧

2. శ్లో. తస్మిన్నేకా కువలయవతి నామగంధర్వకన్యా
మన్యేజ్జేత్రం మృదుకసుమతోఽస్మాముఖం యాస్తరస్య
దృష్ట్వా దేవం భువనవిజయే లక్ష్మణం క్షోణిపాలం
బాలా నద్యః కుసుమధనవః సంవిధేయా బభూవ. ౨

చతుర్థాశ్వాసము.

- క. భూరిప్రసాదమధురిమ, ధారాగుంభము) సంతతస్ఫురదోజ
స్సారముల సప్రభమండలి, గారించు న్నచరసప్రకారపు- గవితః. ౭౫
- ఉ. జీవనమున్ హరించి యును, జెల్వనిఁ బాపియు, జన్మకోటికిం
గేవలహానిఁ జేసియును, గేరు నినుం డరుగన్ ఘనుఁడగు
జీవనవృద్ధి గైకొనుచుఁ జెల్వనిఁ గూడుచు జన్మసంకతుల్
ఁగి వివహింప రాజులు పటిష్ఠతఁ గాంచె నదీలిలాసినుల్. ౭౬
- గీ. పటుఘనాఘనమండలి ప్రసరదనను
వర్షధారానిరస్తనంజ్వరత గాంచుఁ
జాతకూఁడు) తద్గుణముఁజెందు జగమునందు
విషముభావంబుగైకొను విఘ్నటముగ. ౭౭
- క. నవరసబంధుర మేరియు, నవరశకర్ణాతికటురవాన్విత మయ్యెన్
* అవగతరసావకర్షం, బప్రసే యుత్పిష్టరసమహత్త్వంబు మొగుల్. ౭౮
- క. ఘనమండలి యత్కున్నతి, గనుగొదొల్తం బిదపఁ గరకకలితకుసుమజా
లనవజలసేకములఁ దా, మొనయుపుచు నీలకంఠముద మొనరించున్. ౭౯
- చ. సరసఘనానుషంగమున సంతతతాపము మాని భూమిదు
ర్భగతరవంకమగ్నతరుఁ బాల్పడియెం బరికింప నద్దియే
కరము నిదానమా జగదఖండసుఖిబున కాదిమూలమై
పరఁగు నపారసాధుఫలభారసమృద్ధికిఁ జిత్రమెంతయున్. ౮౦
- చ. పడమటివెట్టచేఁ గడు పభంగురవేదన గాంచఁ జూచి తాఁ
జికిముడి(పా)టుమై నిదురఁజెందక నందకపాణి యప్పుడా
కడుసెకపే రడంగఁ దనకాన్పు సుఖాపంగ రెండుకన్నులున్
బడలిఁదీటిఁ జెల్వగొన వారిధిఁ గూర్చు ఛదోద్రకయ్యై. ౮౧
- క. ఉరుగర్జితవాద్యధ్వని, సురుచిరకే కానినాదగుభ (గీ)తంబుం
దరుణమయూరినృత్యము; పరఁగ న్నాట్యంబు మిగుల భాసిల్లచుండున్. ౮౨
- గీ. ఘనతగలై జగద్రక్షకత జడత్వ
మార్ద్యత ఘటిల్లఁ గావున నచట భత్వ
ముత్వపరమాటించితమన్నయొకపుమీఱఁ
బొదలివర్షాభువులు చాల రొదలుసేయు. ౮౩
- సీ. నిర్ఘాతగర్జితవిరుపమకోపప్రసాదచిహ్నోక్తులు చాలఁదొలుక
విద్యున్నటిలాస్యవిలసనంబులుమీఱ నాసారకారుణ్య మతిశయిల్లఁ

* అవగతరసావకర్షం-మూ. † దొల్తటిపదము. ‡ సుచిత్రకన్న మొకపు-మూ.

- జాతకబద్ధిగాచతురాధ్యులలరంగ జాతు లామోదనిస్తార మెనయ
 ఫలహేతుధర్మసంభరణశక్తి చెలంగ సంతాపవార్తలు శాంతిగొనంగ
 రాజహంసవిలాసంబు రాణదొలంగ, సమతవర్తిల్లు చున్నతస్థాన మెనసి
 ధరణిపాలించె ఘనుడుచిత్రంబుగాంగ, బుకమొక్కటి యెక్కువైవరంగెగాని
 గీ. మానకృతమైనవిరహంబు బూసన మ్యో, దరళనయవల కవ్వేళ ధరణిగోస
 ఖనకసంపాదిత ద్రవ్యగౌరవంబు, సాధికరణంబు కర్ణధారాళి నయ్యె. ౮౧
 క. కట్టువడె కటికాల్పడ, బెట్టుగున్నయుల గొనెను బేరముతోడన్
 మిట్టమిట్టటువల్లెలు, గట్టిగ మొనచూపసాగె గట్టులతోడన్. ౮౬
 ఉ. కాలువలెల్ల బల్బదులకైవడిగాంచె నదీలలామముల్
 కేలి యొనర్పగాంగడంగె కేవలమబ్బి నతండు నీరమా
 త్రాలయుడైన దావికృతినందక యుండు వికారహేతువుల్
 చాలమెలంగినన్ వికృతినంగతి గాంచునె ధీరచిత్తముల్. ౮౭

— శరదృతువర్ణనము —

- క. తరువాత శరత్సమయం, బరుదుగ ఘటియిల్లె నంబజాతుస్వాపా
 పరనామకబహిరంగము, హరియింపగజాతు సంతరంగం బనంగన్. ౮౮
 గీ. వారివాహరసారంగవర్ణమాన, బహునదీవంక బాహుశ్యపాటనక్రి
 యాతిదక్షిణరామనామాభిరామ, మై శరత్తాల మామోదమలరనమరె. ౯౦
 సీ కాలవశాగతఘననీలతా స్థాయిభావభిగాదేశధద్రమూర్తి
 సర్వసరిన్నీరసంపదనచ్చతాద్వివ్యావాలిక్కిచీవ్యకుక్తి(?)
 రుచిరకేకివచోవిరుద్ధధిక్తద్వోషసమసంభిన్నైకసశ్రయంబు(?)
 సరసిజాహితేబసత్తావ్యశోభాతీశయహేతుహితపరిష్కారమహిమ
 మూర్జితహరిప్రబోధగురూపదేశ, మఖిలహంసగణాకర్షణాభ్యమంత్ర
 మంబుజాతప్రభావ్యంజితాంజనంబు, దనరె నెతయు శరదభిధానముతువు.
 క. సరసతకల్పిబ్రసాద, స్ఫురణంబున నదులుమెలంగె జోద్యంబుకనే
 విరసితభావము నందియు, నరుదార బ్రసన్నభావ మందె నరుదుగఁ. ౯౧
 క. కలుషతగడపెశరదృతు, వాలయంగ సుఖపారవశ్యమొదవ న్నదికాం
 తలపులినకటితటాంబుల, నలరారంగ బూని రమలహంసకగణముల్. ౯౨
 గీ. అలకళాధను నలరించి యవనివంక, కటిమవారిచి యుద్యోగిబంధ మెడపి
 శరము విడువక యాశరత్సమయమెనయ, నేటిబోటులకలుషతమీటెమటియు.

- క. ఆతటి సంతయు విమలం, బై తనరె బ్రోషితాంగనాంబర మొకఁడనన్
శ్రీతరుణితోడుమై వి, ఖ్యాతిన వర్జిల్లునొక్కయంకము కొదగఁగా. ౯౪
- క. జీవన మంతయు లోకో, జీవనమున కేమచుఁ గార్యసిద్ధి వడసి మై
కేవలవలితంబుగఁ దా, బోవదె ఘనపాళి యక్షపుంగవుదికకుఁగా. ౯౫
- య. పటుసంరంభవిలాస మొప్పుగ జగత్ప్రాణుండు ప్రేరేప ను
శ్రుటగర్జాకృతహోస్త్ర లుప్పజిల లోకత్రాణకై జీవనం
బటు వోవైచి యసాదఁడై ఘనజనుం డాహ వెలంబోయి దా
నటునిట్టాన్ భమియించు లుబ్ధులకు సౌఖ్యం బబ్బునే న్వవ్యతిన్. ౯౬
- క. రాజధనుస్సులు నిర్జర, రాజధనుస్సుల మెలంగురాణాభాంధ
శ్రీజనచంచలహృదయా, భోజంబుల నీటికలఁక పూని వసించెఁగా. ౯౭
- చ. నెలయనుమోము లత్తునును సద్దపుంగస్తుఃబొట్టుఁ జెంద వి
స్తులఘనకేశపాశము ప్రసూనవిభాసిత మై మెలంగఁగా
విలసదనూనతారకలవింతరుచిల్ దిశలం జెలంగఁగా
వెలయుచు నభ్రల్క యతివేల మొనర్చు ముదంబు చూడ్చికిఁగా. ౯౮
- గీ. మధురరసము ప్రసన్నత మాన కూని
మధ్యవృత్తులుగొనుచు నిమ్మగలు కృతుల
చెలుపు గైకొని మోదంబు సేయఁ బూనె
ఘనముగఁ బత్రత్వకర్షంబు గలుగునేని. ౯౯
- గీ. నీరసం పొచు జాడ్యైకదూర మగుచు
సుప్రసన్నత గైకొని దీప్రవిష్టు
వదమునందు మెలంగునప్పటిజలదము
పుణ్యపురుషునిభావంబు పొందు గొనియె. ౧౦౦
- క. నెల ధీరలలితుఁ డయ్యెడు, నలనిర్జరవదవి రంగ మనదగుఁ దచ్చీ
వెలుగునటియగును దారలు, లలితతదంజలివినిస్సరస్వద సుమముల్. ౧౦౧
- గీ. లలితమైతోచునట్టి కళావదంబు, వింతయైతోచునెల యమాంతమైనఁ
దలఁపఁ జిత్రంబుగాదె ద్రుతప్రకృతికి, సమముమైయుద్ది మిక్కిలివెలయుచున్న.
- క. మధురరససాధకంబై, యధిరాజచుహారణక్రియాబోధక మై
యధిగతరససంకరవా, క్షుధినుం గొని యాశరత్తు ప్రాధిమ మెఱసె. ౧౦౨
- క. ప్రకటితకాళాకాళా, వికలసవర్ణత శరత్తు విదితం బయ్యెఁ
వికృతికఁ బ్రకృతిత్వము గొని, ప్రకృతికి వికృతిత్వ మొందు భాషన్నగుచున్

— శీశిరముతువర్ణనము. —

- క. సర్వజగద్విజ్ఞానా, ఖర్వనిదానా జ్ఞమిత్రఘనరుచివిద్యా
సర్వస్వహృత్ప్రవిద్యా, ధూర్వహమై మించుమంచు దూహితాబిదకా. ౧౦౭
ఉ. తమ్ములదాయ మేల్గనఁగఁ దాళక తమ్ములనేఁచ మంచుచి
చ్చు మ్మరియాదమీఱి వడిఁజొప్పఁగఁ దమ్ములతోడ నాత్మ స
ఖ్యమ్ముభరించు కల్వలును గాఢియఁ జెందెను మిత్రవర్గఘా
తమ్ము నెఱుంగఁడయ్యె నుచితస్థితిఁ గాంచ జడండు నేర్పునే. ౧౦౮
క. అహతాకారతః *కైకొనె, మహికాసమయంబునందు మిగుల నెగడుచుకొ
మహికాసముదయ మంతట, రహితసంస్కృతియనఁగఁగివిత న్రాయఁగనగునే.
ఉ. నింగికిముట్టి తోడుతన నీటుతొలంచెడు వింధ్యశైలముం
జెంగఁగఁజేయ మంచుమల చిత్రముగా వడి రోదనుల్ గడుం
బొంగుచుఁ గ్రవ్వెనో యనెడుబుద్ధి జగంబుల కావహిల్లఁగా
భంగము లేక యెల్లెడలఁ బర్వ హిమాని సురంతరంబుగాక. ౧౦౯
క. మంచు గిరితరుల మంచఁగ, వంచకభిల్లుండు పెదకు వలిమలజ్జె
ఎంచుకొనఁగడఁగి రమరు లు, దంచితనిజనిలయనివసదామరతరులకా. ౧౧౦
క. ఆరూఢహిమ మడంపఁగ, నేరుపు గొనఁడయ్యె నినుఁడు నెఱిఁబగటచు నీ
'హరమివభాస్తరఞ్చితీ', స్ఫారోపమ యొసర మిగల జతసంపడియెకా
క. పదవర్ణస్ఫోటంబులు, గదియింపుచు ముఖపదమల ఘటియించఁ గడం
బదిలముఁగ ధ్వనులు శాబ్దిక, భిరురధరస్ఫూర్తి హిమముపెంపుమిగులఁగన్.
గీ. ముఖపదోచ్చయమున ధ్వనుల్ మొనయఁజేయఁ
జాల నెనయించు రూపకమీలనముల
హిమకవి యొసర్చుదృష్టాంతకములగరిమ
సమజగత్ప్రతియధరప్రణములుగాని. ౧౧౧

— శిశిరముతువర్ణనము. —

- గీ. దాసిపిమ్మట మార్తాండిభానుచండ, భావసంస్తంభనావధప్రాభవంబు
సంగతహసంతికాదృఢాల్లింగనైక, ఘటనచేటంబు నగుశీతకాల మొదలె,
చ. చలి యిడువేదనం బడఁగఁజాలక పద్మజశౌఁశంకరుల్
మెలఁతల నాననాబ్జమున మించునురంబున సామిమేనున

*కైకొని- †సంస్కృతి-‡వింతిరాయఁడగునేమో-

- న్నిలుపుచు నవ్వెతం గడవ నేటికి బాయరు తత్ప్రదేశముల్
చలువలు గారవం బరుగఁజేయఁగ న*ద్వశకోర్వనేర్తురే. ౧౧౪
- గీ. అగ్నిదివసాంతసమయవిద్య న్నమహిర, పటుమహాపూరసాపూర్ణబలుఁడుగాన
సంతతాత్మీయకేవలసన్నిధాన, కలన శీతంబు వారించుఁగా యొకింత.
- ఉ. శీతముచేత బాధపడు చిత్రజగంబు భరింపఁగా జగ
త్రాత దినేశుఁ డీశ్వరతఁ దాల్చుచు నంబరమధ్యసీమఁ దాఁ
బాతురి నేగుచు న్నిటలచంచదచంచలదృష్టి కించిను
నీతముచేసెఁ గావలయు నెమ్మి ఘటిల్ల హరించుశీతముకా. ౧౧౫
- క. కాంతభృశాలి. గితభృథ, కాంతాకుచకుంభభృథగతసూక్ష్మబిలాం
భృంతరము గని యంగత, కెంతయునలరుచుచు మదచుఁడడఁముంజలికిన్
- చ. అరమెయినుండు నద్రిసుత యందపుఁగఁగిలితేక చిచ్చు క
న్నర కడు శీతలింపఁ జెలి కడ్డము సేసెరు గ తనాశను
ర్భరగరఁహి మంచుమలరాయనియల్లుఁడు దేటచందమా
మరసిగలో విషాతిఖరమా బలుకండలి లోఁగఁగట్టుచున్. ౧౧౬
- క. †చలికిన్లోగకఁ నిలిదిరి, వలివెలుఁగులు వెదలుచల్లువాఁ డొక్కరుఁడుకా
విలసత్తాలాగరువా, వలిసబ్బల నండగొన్నవాఁ డొక్కరుఁడుకా. ౧౧౭
- క. అప్పప్ప యేరికైనఁ, జెప్పంగా శక్యమానె శీతముమహిమల్
నిప్పుల కప్పులకుం దాఁదప్పక యన్యోన్యసదృశతను ఘటియించుకా.
- గీ. మూర్తికాటిల్య హంతేనిమిసయఁజేయు, నధరశబ్దప్రచారంబులవరఁజేయు
శీతలరసాతిదూరతఁ జెందఁజేయు, శిశిరకాలంబు దలఁచ విచిత్ర మయ్యె.
- శా. ఈరితిన్ ఋతువుల్ విరాజిలఁగ నయ్యేణాక్షి పద్మేక్షణ
కారధ్యానరసానుభూతి ఘటితాఖండప్రమోదప్రవా
హరజ్యన్నిజవృత్తియాచు హృదయం బన్యక్రియాజ్ఞానమా
ధ్యాయాధం బయి యొప్పు నక్రజపునిష్ఠం బూని యుండెగడుకా. ౧౧౮
- క. జగదండమండనోజ్జ్వల, భగవత్పదవాచ్యనామ ప్రణమజ్జనతా
నుగమ నిగమాంతమానస,ఖిగరాజా రవితనూజకల్పమహిజా. ౧౧౯
- గద్య ఇది శ్రీమద్రామచంద్ర చరితావలిందమిళిందాంతఃకరిణ పోలూరి మాధవ
యజ్ఞసముజ్జ్వలత్రైలోకీత కలాహాసాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజనవం
శాబి రాకాశశాంక నిరంతరా రాధితవిచక్షణశశాంక అభినవనన్నయభట్టా
రక అహోబలతత్యాహ్వయకవి మహిమానాధ్యాయభట్టారక ప్రణీతంబై
న కాళిందీకన్యాపరిణయం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

— పంచమాశ్వాసము. —

క. శ్రీపార్వతీసతీవతి, చాపవిల్వననపటిష్ఠ జలదాభలన
ద్రూపక జగత్పదీపక, భూపకవరసార్వభౌమ పురుషలలామా. ౧

ప. దేవా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

— † కృష్ణుడు ధర్మరాజుం జూడఁబోవుట † —

చ జగములఁ బ్రోవఁగా మనుజజన్మముఁజెందు పురాణపూరుషుఁ
డగణితభక్తి సత్యకసుతాదికయాదవు లంటికోల్వఁగాఁ
దగిలినప్రేమచేఁ దరలఁ దన్నొకపెన్నిధిగాఁగ నెప్పుడఁ
మిగిలెడుభక్తిచేఁ దలఁచుమేటి యమాత్మజ సానుజుం గనన్. 3

క. ఇంద్రానివేరి చనుచు మ, హేంద్రప్రస్థంబుచూచె నింద్రమహీభూ
సాంద్రసుమవిసరవిగళద, తంద్రమరందైకపూరితస్ఫుటసరసిక. ౪

సీ. సర్వభాషావచస్సంపన్నిధానంబు, సాధ్యసిద్ధవచోవిచారితంబు
శూరసేనాధారతారుచిమంతంబు, వ్యత్యయకార్యోపకర్యనుగత
మనుసృతభవికలాపాయోగసిద్ధంబు, కేభోపహతదృఢోల్లేఖితంబు
అన్యభాభావప్రహణరూఢంబు, సప్తాంగరూపప్రళస్తమహిమ
మైవిరాజిల్లు చష్టభాషావిశేష, సముదయస్ఫూర్తి హసియింపఁ జాలునట్టి
పురవరంబు హరిప్రస్థపుణ్యనామ, మచ్యుతానందమునఁగాంచె నచ్యుతండు.

గీ. అపుడు శ్రుతులకు నెప్పుడు నబ్బఁబోని
యసమబాణమహావీరునబ్బగాని
సవిగసంప్రాప్తి యతిధివైభవము గాంచె
సుభగమహిమంపునమవర్తిసుతుశ్రుతులకు. ౫

గీ. వెన్ననాగమనంబుఁ దా విన్నయపుడ, ధర్మతనయుఁ డెకల్లొనఁ దరలఁబనిచె
ఘనతరానంద ముగతనమనసుతోడ, వా నవసుతాదిహితుల సేనాసహితుల.

ఉ. కూరిమిమీఱఁ దన్నెదురుకోఁ బవనాత్మజ నాత్మవక్షుముం
జేరిసుఖంచఃపుణ్యములఁజేరిచి నమ్రుజోత్తమాంగుఁక

- ధీశల నింద్రనందనుని దేవభిషక్త్యుజన్ముల శుభా
ధారవచస్సుధం జలికి ధన్యులశ్రేయులు నేగి యంతటన్. ౮
- మ. ఒకచో మాధురిఁ గుల్లుపల్లుగముఁ లింపొందుగ వేతొక్తచో,
బ్రకటప్రథవచోనిగుంభనలఁ దీప్రస్ఫూర్తివర్తిల్ల నే
కకదోషంబును లేక కావ్యమణి జోకంగాంచు నాస్థానిలో
వికచన్నాయకరత్నమై యగురుకృష్ణీకాంతు నీక్షింపుచున్.
- చ నతు లొనరించుపుణ్యుల కివారతసౌఖ్యనిధానదక్షిణా
గతి ఘటియించునప్పరచు కారణత త్వము ధర్మమాతికి
న్నతీయొనరించె బ్రాహ్మజనినమృత సంతతి తన్నిరంతరో
న్నతి కగుఁ గారణం బని జనప్రకరంబు నుతుల్ ఘటింపఁగన్. ౧౦
- క. చాఁగిలిమ్రొక్కినయప్పర, యోగీశ్వరు గ్రుచ్చి యెత్తి యోగీశహృదా
భోగసమనిజభుజాంతర, యోగింగా ధర్మతనయుఁ డొనరించె గర్భ ౧౧
- మ. అలవేదాంతసరస్వతీసముపగూహం బేరి గైకొని య
బృహతేజంబు తనంతఁదానె నిజదోష్బంధంబుఁజిక్త ను
త్తలితానందవయోధిఁ డేలుచు నజాతజ్యేషి ననోబ్బులుపు
ణ్యులు లేరుచు మదిన్ గణింపుచు వరేణ్యున్ శౌరిఁ బల్లెం దగన్ ౧౨
- గీ జాజయన యిహాముత్ర ఫలవీతాః, మూలకారణ మని మదిఁ జాల నమ్మి
నీనువదధక్తి చేకొని నిలిదివాడ, నితరము నెఱు గఁగద యిట నీవెసాక్షి.
- ఉ అట్టిఁడివాడ నేనెటుల వంతిబీదాత కవాపకామంన్
గట్టిగఁ గొన్న నీకు శుభకల్పనసేసెద నూరకుండఁగఁ
గిట్టచు గాన నాదికవి(?)గేరెన దుష్టులఁద్రుంచి శిష్టున్
దిట్టముగాఁగఁ బ్రోచికొనుడేవర వై జగ మేలు మఁ చొగిన్. ౧౩
- ఉ. లెక్కకువిక్తుజన్మముల లేతకుఁదక్తిసభక్తి నే నతుల్
మిక్కిలిసీకొనర్పితి సమిధగుణాకర తత్ఫలంబులై
దక్షైను * నాయనమృతయుఁ దావకనమృతమున్ సహునున్
నిక్తము ధిక్తరించితిని నిస్తులపుణ్యయశస్సమృద్ధులన్. ౧౪
- గీ తమము వారియించి వస్తుత త్వంబుఁ దెలుప
నీవకా కన్యదేవత నేర్పుఁగనదు
దురితసంహార జగతి ఖిద్యోతుమహిమ
యొనరు నేరితిఁ దలఁప ఖిద్యోతమునకు. ౧౫

వ. ఇట్లుచిత్రాశీర్వచనరచనాపుగన్యకవిరన్యక ద్వివీతమాపుతామృతంబులశ్ర
వఃసూహంబులు పూరించుచు నుదంచితరోమాంచకుతసర్వాంగుండై
సర్వమంగళామృతననిజాంగసంగసంగతాభంగురసుఖ బెట్టకేలకు నడలి
యమునతోఁబుట్టువు గాబుంబట్టి వేల్పురాకట్లు దిట్టఁపుటాసనంబు వె
ట్టిగ నం దధిపసింది బ్రహ్మాండభూగోకజంబూద్వివభూపాలపురమరిప్రస్థత
న్నిలయతత్సభాతత్పింహసనాశ్రయోత్తరోత్తరోత్తర్నదిత్తర్నతత్పరు లగు
తత్తత్సకపులవాక్రసారంబులు ససారంబులై వెలయ నుత్తరోత్తరసూక్తు
లం దత్తృతప్రశ్నప్రయత్నంబు సఫలంబుగా నరుగ్రహించి సహభోజక
సహశయ్యాసహసనసహసంభాషణాదిక్రియల యమాత్మజ సామజ్య గృ
తార్థం గావించె నిట్లు కఠివయదినంబులు గడువ నంతట నొక్కదివసంబు
న దినసేవ్యరునిమనుమనిమనుచుతంబున మృగ యావిహరవిలాససమాలింగి
తాతఃకరణం దై సత్యభామారమణుండు సత్యకావత్యప్రముఖయాదవ
వీరులు చేరికొల్ప బలారినందనుం డనుసరింప గుణవృద్ధిసమాశ్రయత్వం
బున సనాదేశవిషయత నిక్రత్యాహరవర్ణసవర్ణత మెఱుము శూరాగ్రసరు
లగ్రసరులై సనుదేర సమానశబ్దప్రతిషేధ నిష్టాధారత “నిష్టాసంజ్ఞాయా
సమానశబ్దప్రతిషేధ” ఇతివాచికోక్తి ననుసరింపుచు దద్గుణవిషయతం గృ
తసర్వాదిపాతసతపహించుట సర్వప్రాతిపదకంబు నవహసింపుచు(?) ద్వివీ
యవక్రతమ ద్వివీయక కవర్గచతుర్థవర్ణప్రతిపాదితవాదమేదరీకృత రోదసీ
కుహరంబు లగుకౌతేయకతల్లజంబులు మదికి నుల్లాసంబుగా వెన్నాడ వా
గురజాలక్రమఖిప్రధానసాధనామగ్రీసమ దగ్గు లగునగణితమృగయాప్ర
కాండు లండ గొన నామలింగానుశాసనంబుకైవడి సింహాదివర్గ సంమిళి
తంబై మహారాజాస్థానపరిది నానావిధకవిప్రార్థోక్తి సంకులంబై ప్రాకృతం
బుకైవడి వల్లీకభవవిదాసంబై తర్జుంబుచెన్నున సతికర్తృప్రమేయంబై
ఛండుంబుభాతి మత్రేధశాద్దులవిక్రీడిత లక్షణలక్షితంబై భరతంబురీతి సిం
హ విక్రీడితహరిణపురకరిహస్త ప్రసర్పితాకలితంబై యుత్తమకావ్యంబువడు
పున సనాచ్యుహహిమంబై యలంకారంబు తెఱుగున సనమవిషయవిన్యా
సంబై మీమాంసక విధంబున చానాగమప్రభుగ శాఖావై ప్రకాశంబై
పాణినీయంబుననువున వృద్ధాంగగోత్రాశ్రితంబై త్రిలింగభాషానుశాసనం

ఏతస్మాద్విర మేద్ద్వియార్థగహనాత్ —

భవరతి విషయస్పృహ తేక విషమనుఃఖాపహము సుఖము సుశ్రేయం
బ్రహ్మార్థభవముః బాంధవ, నపు శ్రీ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౭
మోహం మార్జయ —

హరుఃగొలువక మమతను మది, సిరిగోరునదులునుగులుచిలువలుబావలల్
మోహపులు తరగలు తిరములె, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.
మక్షద్వయనిరూపణము —

మనసు శశిధరుని గొలువక, ధనమేలొకొ కోరు బుచ్చువము లూర్పులు మె
ర్చునదులు చిలువలు తిరములె, యనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

చేతశ్చింతయ మారమాం —

నరపథ్రామటివేశ్యగు, సిరి గోరక బొంతగప్పి చేతనె కాశీ
పురి భిక్షాన్నము దిన మే, లరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౦
అగ్రగీతం నరసకవయః —

వెరుక నెరుటఁ బార్వ్యములఁ, గన వీచోపులును గాణకపులుండ సుఖం
వనవలె లేదె తవముసే, యనవలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౧

ప్రాప్తాః శ్రీయః సకలకామమఘాస్తతఃకిం —

కలియ గలిగి మిత్రుల ధని, కులఁ జేసి విరోధిసిరులు గొన నేకుగు మ
ర్చులతనువు లనిత్యము లై, యలరుచు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౨

భక్తిర్హృదాయగజన్మభయం —

జనుడు మమకార ముడిగియు, ధనవికృతులు విడిచి శివుని దలఁచివనముఁజే
రిన నింద్రపదవి మేమిటి, కనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౩

తస్మాద్దనస్త మజరం పరమమ్ —

హరిహరముఖపదపులు వే, దఱికము లజరము వికాసిత మనంతంబై
పరఁగెను బ్రహ్మము సుకర, మ్మరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౪
సాతాశమావికసి —

హరిదాతరము లతల మం, బర మిలఁజపలమునఁ దిరుగు మనుజులమనసే
మటి మైవ న్నిను దలఁపను, హరసఖ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౫

కిం వేదైః స్మృతిభిః పురాణకథనైః —

మనుజులు కోమటిబేరం, బున వేళపురాణకాత్ర్యము లనుచు యాగా
లని బ్రచుతురు నినుఁదెలియక, యవిశము వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.
8

యతో మేరు శ్రీరూఢా—

శరధు లిగుర మేరువు పడ, ధరసనఁ గరికర్ణచపలతనువులు తిరమా
నరు లేల మోహ ముడుంగొ, హరనుత వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨

గాత్రం సజ్జుచితం—

వినక పలుచదలి లాతై, కనరా కంగంబు వంగి గతిచెడి వృద్ధై
నను సఖినుతిసతులొల్లరు, ననువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౮

వర్ణంసితం శిరసివీక్ష్య—

తలనరసిన వృద్ధుల నెచు, కలుగలచండాలబావిగతిఁ జెల్వలు ద
వృథలఁ గాంచి పాసి పాయుడు, రలరంగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౯

యావత్ స్వస్థమిదంకరీరం—

ఇల జర రుజి తే కింద్రియ, బలము గలిగి నపుడై తత్త్వభావజ్ఞుడుగా
కిలు గాల బావి త్రవ్విన, నలరునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౦

తపస్యస్తస్మత్తపః—

పలుచదువులు చదువఁదపము, సలుపవదాన్యులను గొలువ జనులకుఁబ్రొద్దై
దిల నాయు వల్పుతరమై, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౧

దురారాధ్యాశ్చాహి—

దొరలు చపల నిత్తులుము, వక్తరుఁడుముఁడుజరనివారకమునుఖములు దు
ర్భరములు జ్ఞానమే మేనా, నరయంగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౨

మానే మ్నాయుని ఖిణ్ణితేచ—

సిరిలేక యర్థింగడపును, బోజనరహితుఁడయు (నల్లు) ప్రాణేయమహీ
ధరమాశ్రయింపఁగఁ దను, నరయంగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౩

రమ్యాశ్చస్త్రిమరీచయః—

చెలిమోము వనము కావ్యము, నెలతల్లులు హితులరాక నిర్వాణమెదం
దలఁచినదనుఁను రమ్యము, లలరంగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౪

రమ్యంహర్ష్యతలం—

విగరదనిలచలదీపము, పగిది యనుచు గాని చెలులపాటల మేడల్
దిగవిడిచి వరులనిలుతురె, యగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౫

ఆనంసారాశ్రీభువనమిదం—

వినఁగనలేదేనాఁడై, నను విషయవశా*వివశమనఃకరిసిలువం
† గను నాలానం బెవ్వం, డనియును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౬

* గృహీత-మనఃకరి మూ † భువనం నాలానంబెవ్వం దనవలె-మూ

యదేతస్త్వచ్ఛందం—

కలుగు సుగోష్ఠింబుణ్యము, ఫలమెన్న వశంబుగాదు స్వైరగుఁడని

శ్చలవిద్య శమము జ్ఞానికి, నలవడ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౭

జీర్ణావపమనోరథాశ్చ—

తలఁపులు వయస్సు సుగుణ, మ్ములు వ్యర్థముపోవఁగాయముఁడు గాఁగా మ

ర్త్యులకు శివుండే దిక్తగు, నలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౮

మహేశ్వరేవాజగతామధీశ్వరే—

జగదంతరాత్మకుఁడు హరి, జగదీశుఁడు శివుఁ డిరువురు నములైన శివుం

దగ భక్తి గొలుతు నను నొక్క, శాశ్వత వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౯

స్ఫురతాస్ఫురజ్యోతాన్ని—

కనదిందురుచిధవళసుర, ధుఁపులినములందు బాష్పశోయాంబకుండై

ఘనుఁడు నిసి బలుకు శివహర, యనుచును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౦

వీరీంద్రేనర్వస్యే—

ధీరులు సాత్త్వికులై నం, సారముడిగి సంకదల విసర్జించి వంశ

శారదనిశ నెన్నుదు రహి, హరిఁ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౧

కదావారాణస్యాం—

ధరఁగాపీనధరుండై, కరములు మునుళించి కాశి గంగానలి శం

కర సాగ్వతీక యనుబుధుఁ, డరయంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౨

పక్షద్వయనిరూపణము—

ఇలఁ గాశిని గంగాతట, ములఁ గోఁచి ధరించి కేలుమోడ్చి గిరిశా

యళికాక్ష యని దినము గడ, పలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౩

స్నాత్వాగాస్త్రైపయోధిః—

ఇల గంగోదకముల సుమ, ఫలముల శివపూజ చేసి భక్తి నగములఁ

నిలిచి భవ మెడలు నెపుడను, నలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౪

వీకాకీ నిస్పృహశ్చాస్త్రః—

కరపాత్రుఁడు నిస్పృహుండై, హరుఁ దలఁచుచు శాంతుండై దిగంబరుండై క

ర్మరహితుఁడెపు డాననిబుధుఁ, డరయను వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౫

పాణింపాత్రయతా—

భిక్షాన్నము కరపాత్రల, భక్షించి జగము తృణముగ భావించియు పా

లాక్షుదయఁ జిత్తుఖముగను, నక్షయ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౬

కౌశీకం శతఖణ్డజర్జరతరం—

ఖలకంఠాకౌశీకుం, డిలభిక్షాశి వనిశయుఁ డభీష్టుఁడౌని

శృలమతికి రాజ్యమేమిటి, కలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౭

బ్రహ్మణ్యకుణ్డలీమాత్రం—

ఘంఘ్ర బ్రహ్మాండమాత్ర, మృన కేలాసపథ మత్స్యములు గంతులిడఁ

వఁ గానులు చలియించునె, యనువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా *౮౮

మహాశ య్యవృద్ధి—

నెల దివ్య వితానము దివి, యిల తల్పము కేలు దిండు నీద నురటిగాఁ

జెలియై క్తిగ దొరవలె యతి, యలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా ౮౯

పక్షద్వయసిరూపణము—

ఇల శయ్య దివ్యశశి కరు, వలి చామర దిండు చెయిగఁ బాధిపువలె ము

క్తిలనఁ గూడి యతికర, మ్మలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.† ౯౦

చణ్డాళఃకిమయం—

యశియో(మాలఁజొ)శూద్రుఁడౌ

మతిమంతుఁడొద్విజుఁడొయనుచు మనుజులుకులకఁ

మతిభేదము నొందఁడుయతి

యతిపతి వెలూతి వేంకటాచలరమణా. ౯౧

జగతినహింసాసాధ్యము, లగుత్పణవా(తాది)మెసఁగి యవనిఁ బరుండుకొ

మృగఘణులవలెను యతి యల, రగధర వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౨

గంగాతీరేహిమగిరి—

తలఁపు శివుఁడేర్పి(హిమగిరి), శిలయోగి సమాధినిద్రఁ జెందినమైపు

ల్లులురాకుకొనఁగ నుదినము, లలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౩

పాణిపాత్రం పవిత్రం—

కరపాత్రభిక్షుమన్నము, ధరతల్పము దిక్పటంబు దై న్యమనంగం

చిరకొన యతికివి ధర్మము, లరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా ‡ ౯౪

క. ధరభర్తృహృదికృతంబై, కరగిన్ శ్లోకములు కందకద్యంబులుగా

గ్నివరసింగకవిరచించెను, నరుదుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

* మాతర్లక్ష్మీ భజన్వ—అన్ శ్లోకముకుఁ బద్యములేదు. † భిక్షాశీజనమధ్యగర్జనహితం—
అను శ్లోకమునకుఁ బద్యములేదు. ‡ మాతర్మేదినితాతమాతత— అనుశ్లోకమునకుఁ బద్యములేదు.
గ్ని వెల్లారి కృషివరసింగయ్య—జటాపాణి—కొల్లాపురము అని యముద్రితగ్రంథ చింతామణియూ
ఖమణిఁ గలదు.

శ్రీరస్తు. భద్రగిరి శతకము.

భల్లా పేరకవికృతము.

సినపద్యములు.

శ్రీజానకిమనోరాజీవపట్నద పదపంకజాశ్రితపద్మగర్భ
గర్భవిచ్ఛేదవంగర బాణతూణీర నీరజబాణసన్నిభశుభాంగ
యంగజవైరిత రాసనభేదన దనుజవిద్వేష సుందరముఖాబ్జ
యజ్జబాంధవకులాధ్యక్ష నీరదవర్ణ వర్ణ తామరమానివరకలాప
వవననందనస్మఖభక్తపాల, పాలకడలిని విహరించుపద్మనాభ
భద్రగిరివాసశ్రీరామభద్ర దాస, పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశ శాంక.

పద్మభవస్తోత్ర పావనచాత్ర మకజదళనేత్ర బహుపరాకు
దైతేయశిక్షణ ధర్మవిచక్షణ భక్తసంరక్షణ బహుపరాకు
వారిధిబంధన వరభక్తచందన భరతాదివందన బహుపరాకు
తాటకభంజన తావనరంజన వరమనిరంజన బహుపరాకు
భద్రగిరినుండి వచ్చుసీపాశమంబు, విశ్వవిఖ్యాతినేయక విడువసంక
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్ర దాస, పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశ శాంక.

పదియురెండేడుః ప్రాయంపువాడవై మించి తాటక నెట్లు ద్రూచినావా
రణశూరు లగుదైత్యగణములఁ బరిమార్చి కౌశికునవ మెట్లు కాచినావా
తరములఁబట్టి యెత్తగరాని హరువిల్లు చెఱకు కైవడి నెట్లు విఱచినావా
సంగరరంగవిశారదుఁ డైన భార్గవరాము నేరీతిఁ గడపినావా
కానితెలియదు యప్పటిక్రమముఁ దలఁపఁ
దురకదొర లన్నభీతిలి యుఱుకుదొరపు
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్ర దాస
పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశ శాంక.

3

కాకంబుగాదు వేగమె బాణమెక్కించి కావుకా వనిమించి కాచి విడువ
నుదధిగా దవసపై నుప్పొంగఁగాఁ జూచి బాణాగ్రమున నిల్చి భక్తిభ్రోవఁ
జిత్రమృగముగాదు సీతమెప్పులకు నై మోటాడి వనవీధి నంటితఱుమఁ
బుడమి నెన్నంగబంధుఁడుగాఁడుభుజలతల్ నఱకపాటఁగనైవ సరకుగొనక
నవనిఁ దురకల నెదురరా దనితలంచి, వలసపోతిరి మీసరివాదుఁవ్వ, భద్ర

ఖరదూషణాదుల ఖండించితి మటన్న యామిక మదిలోన నడచివైచి
 మాయామృగమును మర్దించితి మటన్న గర్వంబు మనసులో గట్టిపెట్టి
 వాలి నొక్కప్పునఁ గూలనేసితి మన్న సాహసోక్తులు మది జక్కవిడిచి
 గావణకుంభకర్ణశ్శాచరులఁ బరిమార్చితి మచుప్రజ్ఞ మదిని విడిచి
 యోడపై నెక్కి తురకలజాడఁ గంచి

యఱుకఁదగువయ్య మీవ టి దొరత కెండు, భద్ర. ౧

సున్నతీలాగిఁ జేయఁ జూతురో యని వేగ మేలుకొంటిరి యితమేలుగలదె
 గుడుగుడీపాగలు పైకొనఁ జూతురోయని వలసపోతిరి సరివారునగరె
 మును వలావును దిను మనియందుగోయని పాటిపోయితిరింతపాటిగలదె
 లుడిపీ యశీమాదు లిడఁజూతురోయని యోడయెక్కితిరి మీరొగిధరిత్రి
 గులము గలిగిన నెందైన స్థాముగలద

టనుచు భక్తులదిగవాడి చనఁగఁ దగునె, భద్ర. ౨

చెప్పినట్టలు విసఁజేయు నోపిక కొండచటియలయందుగడు చరియ దుంప
 తూఁడులు దినుక క్కి చాఁడికోటలు గల తులువమృగాలలో మెలఁగుయుక్తి
 జడలుదాలుచు నేర్ప జడదారులనుగూడియిడుమఁ జడుతాల్లిపడుకులందుఁ
 బండుకవృతరంబు వర్ణశాలలయందుఁ గాపురములు సేయుక్రమము తొల్లి
 తల్లి కోరికి చెల్లెంప ధరణిలోన

నేర్చితి మటన్నఁ బలుమాఱు నెఱవఁదగునె, భద్ర. ౩

రిఘువంశమున కెంతరట్టడి దెచ్చితి వరుసఁ బోలవరంబు వఱసపోయి
 స్తోకుమూఁకల కెంతచులకన యైతివి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి
 భక్తవితతి కెంతభయము పుట్టించితి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి

* * * * *

దశరథునిగర్భమునఁ బుట్టి దశశిరస్థుఁ

దునిమినటువంటి దొర కిది దొడ్డతనమె, భద్ర. ౪

క్రైతవరము జ్ఞాపకము వచ్చెనో మళ్ళి వనములఁ జరియింప వసుధలోన
 సీలార్ద్రపతిఁ జూచి నేరిచికొంటివో వలసలువోవ నీవసుధలోనఁ
 బట్టినపటికిఁ జెప్పఁదలంచి పోతివో వలసపేరిడుకొని వసుధలోన
 రామలదేవు కారణజన్మఁ డని తోచి వరమీయఁబోతివో వసుధలోన
 లేక యిది యేమివంత ముల్లోకములను
 జడిసి వంచేసితి మటన్న జడుపుగాదె, భద్ర. ౫

సౌమిత్రికైన దోచకపోయెనా యిల్లు పోవరాదని నీకు బుద్ధితెలువ
 సీత యొను మీకుఁ జెప్పలేదాయెనా యిల్లు వెళ్ళుట మహాహీనమనుచు
 హనుమంతుఁ డిప్పుడు మీయాజ్ఞకు వెఱచెనా యపుడు గాదని మిమ్ము రక్షింప
 శిష్టరాజగు మీవసిష్ఠులీడాయెనా యిది బుద్ధిగా దని యెఱుంగ జెప్పు
 భద్రగిరినుండి శ్రీవీరభద్రగిరికి, వలసపోవుటయిదియేమి వాంఛయ్యును భద్ర.
 హనుమంతు నెచ్చోటి కనిపితిరో మీకు జనుపునట్టి సమయమునను
 సుగ్రీవుఁ డేమనఁజొచ్చియుండెనో మీకు జనుపునట్టి సమయమునను
 లంగదుఁ డేమంక కల్గిపోయెనో మీకు జనుపునట్టి సమయమునను
 జాంబవదాదు లెచ్చటనుండిగో మీకు జనుపునట్టి సమయమునను
 గవులు మీయొద్ద నుండిన రిపులకేల

యోడి వేంచేతురో మీర లొడయెక్కి, భద్ర. ౧౨

పట్టాభిషేక సుభవవియోగము జూపల్లలము జ వనవాసములను
 యతిపూజ గొనుటలు యతిగతిఁ దిరుగుట లాలిఁ గోల్పోవుట లడవులందు
 సంచరించుటలు నిశాచరభాధలు చెంచుముద్దియమిను లెంచ మొండె
 మునుగూల్చుట నదానవినిముక్తు గోముటక్రోతి నేముటబ్రహ్మకులజంబు
 టిల్లు వెళ్ళుట లాదిగా నివకులమున

నెనయ మీనాఁడె ధరఁ గల్గె ననరె జనులు, భద్ర. ౧౩

భరతతత్త్వఘ్నులు వరశంఖచక్రముల్ సౌమిత్రి కేషుఁడు జనకతనయ
 యిందిర కపులెల్ల బృహదారకులటంచు స్మృతులెల్లఁ గొనియాడఁ తినినోద
 లీలలు గల్పించి బేలనై కేవలమానుషచర్యలు పూనె దకట
 వలసలు మీకేల వనవాసము లవేల నైకుంత నానిని వరుసనోడ
 మీబలపరాక్రమము లెల్ల మీ రెఱుంగక

తొలఁగి పోవచ్చునే తురకలకు జజిసి, భద్ర. ౧౩

ముసలిమాచులతోడ ముచ్చటాడఁగ లేక తురకల కెదురుగా నరుగలేక
 మేచ్చుల మన్నించి మెప్పు లీయ గ లేక పారసీకులభాధ పడఁగలేక
 యచ్చిద్రకర్ణుల యాజ్ఞ నుండఁగ లేక యవసవ్యలిపులతె న్నరయలేక
 చేఱిఖానులకుఁ దాజీము లీయఁగ లేక మును నమాజుధ్వజుల్ వినఁగలేక
 పాటిపోవుట యిది యేమి ప్రజ్ఞ గొనుగు

నెఱిఁగి యేమెండ కాయిండ నిడఁగవలయు, భద్ర. ౧౪

తెలివితెచ్చుకయుండఁ దెన్నువీక్షింపక వాహనంబులమీఁద వాంఛ లిడక
 ద్వారపాలకులకు దారి చెప్పక భక్తగణముల కెల్లను గనులఁబడక
 సొమ్ములచందుగల్ చూడ నొల్లక కపి బలముల నెల్లను విలువనీక
 సొమిత్రి కరిగెడి జాడ చెప్పక వేగ సీత నెత్తుక యతిశీఘ్రమునను
 గలము వె నెక్కి మీమటిఘనులు తొలఁగి
 పోవఁ జేసెనె వలస లీహాలవరమా, భద్ర.

౧౧

సొమ్ములు బీబీలసాగను కప్పన చేసి వాహనంబుల నశ్వవాహనులకుఁ
 బుచ్చపాత్రలు సురపానవర్తనులకుఁ బఠ్యరంబులు మాంసభక్షకులకు
 శతకోపములు విప్రశతులకు బ గారతబుకులు బలుదునేదారులకును
 గిన్నెలు వరుస నెంగిలిముచ్చులకుఁ బట్టపీతాంబరంబులు పింగళాక్షు
 లకు నొసంగియు భక్తుల వికలపటుపఁ
 బాటిపోతిరి మీరున్నయూరు విడిచి, భద్ర.

౧౩

సంచరించిరిగదా సమదాపనవృత్తులు విమలబృందావనవేదికలను
 వీటిఁబుచ్చిరిగదా విరులచేఁ జెన్నొందు ఘనమల్లి కాపుష్పవనచయంబు
 గళుచేసిరిగదా కళ్యాణమండపాగారవాహనగృహంగణము తెల్లఁ
 గొల్లలాడిరిగదా కోమలనవవీదికల నొప్పు దివ్యగంగార్పురములఁ
 జా ఆఱితిరి పురమెల్లఁ జొచ్చి విప్ర
 మందిరము లన్ని తురకలు మత్తులగుచు, భద్ర.

౧౪

సంస్తృతాంధ్రోక్తులసారంబు లుడివోయె నవనవృథాషల సమరె జగము
 పొండరీ కాదులఁ బగుబంధనము దప్పి కటికి మేకల జపాల్లలిగెనూళ్ళు
 కన్నురచందనాగరుధాకములు వాసి గంజాయిపొగలచే గప్పె కళ్ళు
 వేదశాస్త్రంబు వెలయు బాఁపలపట్ల మొల్లాలు రానులు మ్రోగెనహహ
 యేమి చెప్పదు మీమా ము తెవ్వరెఱుఁగఁ
 గలరు బ్రహ్మకులకు నైన నలవి గాదు, భద్ర.

౧౫

భర్తృపేటనివాసు ధైర్యంబు విడనాడ వేటగోపాలుఁడు మాటలుశీగఁ
 బాలవంచపురీశు బలహీనత వహించె గృష్ణసాగరవయ్యక్రిందుఁ జూచె
 రామానుజవరపురాము లూరక యుండఁ బిరివెడిసామి యబ్బరముగదిరెఁ
 బృహ్మశాత్రేయఁడు బహుభంగులఁ దమిచె శ్రీరామగిరివాసుఁ జింతయొందె
 భద్రకడనుండి శ్రీవీరభద్రకడకు
 వలసవేంచేతుఁడలఁచినవార్త వినియు, భద్ర.

౧౬

తురకలతో మైత్రి నెఱవలేవైతివి లోకత్రయమునెట్లు సాక్షిగలవు
 గర్వేలుగుండ జాకాకోర్వలేవైతి విరుసుబలంబు నెట్లాడగలవు
 నీథలంబున నీవు నిలువలేవైతివి భక్తులనెట్లు కాపాడగలవు
 మానవాధీశ్వరు మరువు సాచ్చినవాడ వమరారులకు నెట్లుభయమొసగె
 దకట నిను మనమున నమ్మి ట్టిజయలఁ
 దొల గివేంచేసితివి తురకలకుజడిసి, భద్ర. ౨౦

శ్రీరామయ్యద్ర లీక్షితివి నీరస మ దె “ఆశ్చర్యభూత”రను నచ్చులమరె
 గోవి దశబ్దముల్ గుఱి మాలి “బాహుసేన్యాహసే”ననువల్లు లావహిల్లె
 గరుడాశ్వగజరథవరవాహనములచే బరగువీధులు పీర్ణప్రభలఁ జెందె
 సత్రశాలాగణల్ చలువ వ దిరులు బబ్బరచి ఖాసాలచప్పురములయ్యె(?)
 మత్స్యమాంసాదికముల నమరెయ్యగోద
 రేవు లెచ్చటఁగన్న గోలీలనమరె, భద్ర. ౨౧

హనుమంతు ముట్టి సర్వాంగ మెంగిలిచేత మిరి వట్టెల మాయఁజమిరెనొకడు
 గరుడాళువారి తెకలు ముక్తు జెక్కుల నొక్కి మండవముపె నెకెనొకడు
 ఎఱబరుమన్నారు నింటిలోన నమాజు చదివి తా దసిబిసి సలిపెనొకడు
 వరుసఁ బన్నిద్రాళువారి నొక్తుమకి డీకిక్తులాడించి డీకె నొకడు
 మిగిలి పడికింది శాంతమేమిటికిఁ దలఁప
 వరుస మీరలు తిరువల్లెపట్టు నెడల, భద్ర. ౨౨

అతిరస బులు గావు నారగించి వయారి కోరమీసఁబులకొనలుచులువఁ
 దిరుపేనములు గావు తీరుగా భుజియించి పొరలి యాడుచుఁ జన్నిబొజ్జనిముర
 దధోదనముగాదు తగినంత భక్షించిగఱ్ఱునద్రేన్చి బాగాలనమల
 వడలుగావు నయోధ్యవాసులతోఁగూడి ముచ్చటదెలుపుచు మొససిమెసవఁ
 జేయు పణ్యారములు గావు చిత్తగింపఁ
 గినియుజాల్డుంగు...జంగీబలములు, భద్ర. ౨౩

పుట్లాది బియ్యంబు పులిహోగిరలు మెక్తువారికి రసమపై వాంఛగలదె
 శర్తర యంగళ్యఁ జరిగొన్నచాకిఁ బ్రాంబుపైఁ సచ్చపర్వకున్న
 వైష్ణవసద్గోష్ఠి వర్తించువారలు తురకఁ ఘటలపై నుఱుకఁ గలరె
 ఉభయ వేదాంతసదామానుండమనరు మంత్రాంగశక్తుల ములువఁ గలరె
 దేవమానవశక్తులతెనవు వదలి
 తురకదొలగన్నభీతిలియుఱుకుదొరపు, భద్ర. ౨౪

సాగనుకా శంఖచక్రగదల్ ధరించుట తడఁబాటు చతురహస్తమున వెలయు
 ఘనతకా శరశరాసనములు చాల్చుట పురజంబులకు నద్భుతముగాఁగ
 హపుసుకా సూర్యపుత్రాదులాక్రోతిసేనల నేలుటలు సూర్యకులములోనఁ
 బ్రజ్ఞకా ఘతితపావనవిరుదాంకంబు చూపుట లెల్ల బల్పదృశ్యముగను
 యవనబలములు నల్లడ ల్గవిషిమిమ్ము
 దోచుకొనువేళ శౌర్యంబు చాచితకట, భద్ర. ౧౧

శంఖంబు కడుబీదజంగంబుకడ నున్నఁ *బూరించి తన పొట్టపోసికొనును
 జక్రంబు కమ్మసరసనుండిన వేడ్లఁ గూడలైనను జేరికొను రయమున
 గద సుకాలీవానికడనున్న వేవేగ గోనె లైనను నెత్తుకొను మదమునఁ
 దగనాల్గుచేతు లుద్ధంసాకుఁ గల్గిన నిక నింతరాజ్యంబు నేలుకొనును
 స్వామి మీకేలయివి వృథా సరసముగను
 వారివారికి దయసేయువరుసతోడ, భద్ర. ౧౨

సరసప్రబంధానుసంధానములు గావు మొల్లాఖురానులమ్రోత గాని
 మహి మహిసురుల నమస్తారములు గావు మల్లలసేయు నమాజు గాని
 తగ నర్చకులు సేయు తలిహాలుగావు లావు పొలావుడేకినా లొప్పుగాని
 చందవాగరుభూపనమితిగాదు గుడాకుగంజాయిపొగలసంఘంబుగాని
 బలసి తిరునాళ్ళకేతెంచు ప్రజలు గారు
 ఘనతరంజైన తురకలఘ్నరులు దెలియు, భద్ర. ౧౩

కన్నీరు నించిన పసిడికొప్పెలె మీకు సారాలు నిండు సీసాలబారు
 చానులు తెచ్చు తీర్థపుబిందెలే మీకుఁ బారసీకుల మద్యభాండవితతి
 భువి భక్తులొనరించు భోగంబులే మీకుఁ దురకలు సేయు కందూరిచయము
 కళ్యాణవేదికాగ్రమ నుడు హోమకుండంబులే పీర్లగుండములు మీకుఁ
 గాకయుండిన నిట్లేల కాకపుట్ట
 దవని దురకలు చి దుచెడాడునపుడు, భద్ర. ౧౪

గజరథఘోకారఘోటారవంబులు దగవిన్నఁ జెవులు చిందరలుగొనెనొ
 కంచుభీరంగుల ఘనసేనావము విన్నఁ బెట్టిన గూడియల్ జల్లుమనెనొ
 యువనాశ్వఘోపుటజవమునఁ దిశలెల్ల గదిసిన పెందూళి గచ్చకొనెనొ
 అరబుసిద్దీల పెట్టాడు పువఁజొచ్చి తొలుదొల్ల బదములు తొల్లపడెనొ
 * పూడియెనుటట్టము

కలముపై నెక్కితిరి మీరుఘనతవిడిచి

క్రమము చే నంగర ట్టైన గట్టుకొమ్ము, భద్ర.

౨౯

భరతాదిసహజ స్వయలకు నీచాటి పారసీ చెప్పించు పంతముడిగి

వ్యాసాదిమునిగణప్రతితి నెలను ఖురానులు చదివించుగాఁ దలపుసేయు

పరంగ నిద్రాది దిక్పాలకశ్రేణికి నెరిసమాజులు సేయు నేర్పు నేర్పు

వాంఠలేవు నాళ్ళగారులకు వేగ సున్నతీలప్రయత్న మెన్నఁజేయు

చేయకండినఁ దురకలు చెడుగువాండు

మాద్దవిడి వచ్చి రింకమీరాఁగ లేదు, భద్ర.

సర్వాంగి తురకలు సవరించి నా రింతె నీలికూస, బైస నెరిధరింపు

మణికోటము మ్లేచ్ఛగురుని కిచ్చితి వింతె శోపియైనను చాల్చుమేపుమీఁదఁ

బావాలు యవనులచాలు జేసితి వింతె ముచ్చెలైనం గాళ్ళ కిచ్చుగించు

డిల్లీశ్వరునికూతు నిల్లాలిఁగా ముందేయేలితి వింతె మీ కెక్కు తేల

మతము విడుచుటలెల్ల సమృతము మీకు

కాముకులకును బ్రజ్ఞలు గలవెతలఁప, భద్ర.

౩౧

గరుడధ్వజము లన్న కాఁతు చే నుఁటిరో డాలైన తగటుజెండాలు సూచి

తమనిత్య సేవచాద్యము లనుకొంటిరో యరబుబాబాల నెయ్యంబుఁ జూచి

తిరునాళ్ళ సంగళ్ళతీ రనుకొంటిరో సరిలేని దండుబాబాద్లుఁ జూచి

వరుసశోడుత భక్తవరు లనుకొంటిరో దరిలేని బలుసుబేదార్లఁ జూచి

కాఁ భుని నిభరాహిరు ఖానుఁ డెంత

మేటివానవులను గెల్చు మేటికరయ, భద్ర.

౩౨

ఆప్రబైలో యని యూదలింతురుగదా తురకలతో మైత్రి నెరవవైతి

రాము రామనుమఁ దాజీయు లిత్తురుగదా యూనియండిన మిమ్ముచూఱింపి

కదదిమిల్నా (?) యని కౌఁగిలింతురుగదా యెదురుగా నేగిన బెదరు లేక

కప్పురవిడియ మల్ ఘనత నిత్తురుగదా నెజువట్టిన మద్దెజరుగలిగి

కానివనిచేసితివి పోలు కానివలెనె

వరుసఁ దురకలపై నల్లివలసవోయి, భద్ర.

౩౩

అరబుసిద్ది దిన్యాజ్ఞతోవర్తించి చేరి మేఁకల జపాసేయలేక

వరుసతో ధరియించు వరభూషణముల్ని యుడుకుచూనెలఁజేయుముంచలేక

సెట్టిపల్లియవారిఁ జేయునిశ్చంభంబు సొరిదిమీఁదఁ గనులఁ ఘాడలేక

తమగుమాస్తా యనఁదగునశ్వరాయుని కరుణమీఱంగనుగాంచలేక

తొలఁగిపోతిరి మీవఁటిదొరలనమ్మి

కొలువఁదగునయ్య దీనులుకొలఁదిమీఱి, భద్ర.

3౮

విల్లునమ్ములుఁ గట్టి వెల్లులొఁ జొన్ననా బెడఁపోయెడి దొరబిడ్డలకును

చేతిచక్రము కొల్లిఁ జేర్చనా వెన్నిచ్చి పాఠిపోయెడినరపాలుఁకును

తాత్రధర్మము లెల్ల సరసిహోద్రోక్తనా తొలఁగిపోయెడినునకులజలకును

బంటువంతములెల్లఁ బాథోధిఁగల్పనా వరుసఁ దప్పిన రఘువంశజలకు

లనుచు భేదరులెల్లమి మ్మఁకతొల్ల

చలఁగి సింహాసనంబున స్థిరుఁడవగుము, భద్ర.

39

శంఖంబుకోసమై చాకేలనిలిపితే నేనీయననిపోవ నీతరంబె

చక్రంబుఁ దెప్పుని స్వార్థను బంపితే యది మల్పుకోను మీయయ్యతరమె

గదఁ దెప్పుచుచు వేగ గరిడీలనంపితే తప్పించుకోను మీతాతరమె

ఖడ్గంబుకోసమై ఖావంచుమల్పితే తిరిగి పోరాడ మీదేవుతరమె

వరుసఁ దురకల గతిదెల్పి వలనవోయి

నిల్పితివి తాత్ర మీపాటినీకెఱ్ఱు, భద్ర.

3౭

ఈపాటిదొర వాట యెఱిగి యామంధర కైకు నుపములు గఱపె వేడ్త

నీపాటిదొర వాట యెఱిగి మీపితల్లి వెఱవక మిము నిల్లు వెడలఁగొల్పె

నీపాటిదొర వాట యెఱిగి వేగ సుమిత్ర కొడుకునుపాయంబుగూర్చింపె

నీపాటిదొర వాట యెఱిగి శూర్పణఖ రావణుడొడ నీస్థితి వరుసఁ జెప్పె

నెఱుంగ కవనిజ మీవెంట నేగుదె చి

చెలుబడియుండదే దైత్యవరునియి ట, భద్ర.

3౬

శంఖంబులొఁ గీర్తిచంద్రిక లిమిడెనో కనుపట్ట వాయె సంగరమునందుఁ

జక్రంబుగోన భూచక్రంబు దాఁగెనో బలమీయదాయె నిబ్బరముగదుర

గదలోన తాత్రంబు నొడిఁగెనో యరులపై రాణింపదాయె గర్వంబుదక్కి

కత్తిలొఁ గోపంబు నొత్తిగి లుండెనో తురకలపైఁ జొరనుఱుకదాయె

సామి యిదియేమివిత మీసాహసంబు

లెందువేంచేసె నరులపై మందగించి, భద్ర.

35

ఈపాటిదొర వాట యెఱుఁగఁ మిమునమ్మి దేశస్థులెల్లరు దిగులుపడిరి

యీపాటిదొర వాట యెఱుఁగక మిమునమ్మి భక్తులెల్లరుట్లేచ్చుబాధఁబడిరి

యీ పాటిదొర పాట యెఱుంగక మిమునన్ని సెట్టికల్లియవారు మట్టమైరి
యీ పాటిదొర పాట యెఱుంగక మిమునన్ని శుశ్వరాయఁడు భూపలాయనంబు
నొందె నీ పాటిదొర పాట ముందెఱింగి

కదనమునకుఁ దుడుతుఁడు గదిసెఱహహ, భద్ర

3౯

భుక్తాన్న శేషంబు పొసఁగ దాసు కన్ను దినములు గడుపుజగన్నఘరుఁడు
తనుగానకుండ గందమామేఁ నలఁదియకొని నిష్కసల్పు నప్పనవిభండు
బీదసాదల దోచి వృథివి... కెన్న (?) పన్నిచ్చు వేంకటపతిస్థపాలుఁ
డొడయఁజేయఁచెచ్చియగుగుళివల జొచ్చిదాఁగియుండునువరదనవరుండు
పార లెల్లను మీపాటివారు గారె
యొడిఁగియుండిరి యుగచర్మ లూహచేసి, భద్ర.

౪౦

శబరివిందయ్యెనే నరభసంబున మీకు భావింప రామలదేవుభక్తి
హనుమంతుఁడయ్యెనే యతిసాహసుడగుజోగిపంతులుయుక్తిఁజూడమీకు
సుగ్రీవుఁడయ్యెనే సారిది గోయందొర కప్తారుఘరుఁడు మీకార్యమునకు
ఘనఋశ్యమూకమయ్యెనెరాజమాహేంద్రవరమెన్నమీమనోహంభదీర్ష
గాక యుడిన నిచ్చటిరాక కేమి
కారణం బెన్నమీవాటిఘరుని కరయ, భద్ర.

౪౧

జోగిపంతులకు మెచ్చులు వలఁబోతివో యిగిరిజలప్రాపునిచ్చగించి
తురకరూపముదాల్చుకజీవ ద్వెనోమేచ్చసంహార మొనరింప జగమెఱుంగ
శాఖామృగంబుల జతగూర్చ ఋశ్యమూకముఁజేరఁబోవుటోక్రమముతోడ
నన్నుధన్యునిఁజేయ నాచేతఁబద్యము ల్చెప్పింపఁబూనుటో యొకప్పుమీఱఁ
గాక యిదియేమివిని ముల్లోకములను
వలస వేంచేసితిరటన్న నలుసుగాదె, భద్ర.

౪౨

లరయంగ మీకు భద్రాచలం బయ్యెనే పొలుపుమీఱఁగ రాజుపోలవరము
కోవెలప్రాకారగోపురా లయ్యెనే లెలుపులలేని కన్డకవీథ్య
కళ్యాణమండపాగారంబు లయ్యెనే సంతయామిల్లలోఁ జప్పరమాలు
భువినెన్నఁగా రథోత్సవ మయ్యెనేమీకు వాహనరహితప్రవర్తనంబు
మేలు రాజ్యంబు తురకలపాలు చేసె
హరవృషభమధ్యమున నుడుట వ్హరుగునె, భద్ర.

౪౩

గోవిందరాజులు గురులఘుత్వము మదిఁ దలఁచక మీవెంటఁ దగిలె నెట్లు
 రంగనాయకులు శ్రీరంగాధికారంబు నెఱుంగక యేరీతి నేగుదెంచె
 నరసింహుఁ డుగ్రంబు నట్టేటితోఁ గల్పి వెడఁచుగానెలువలె వెంట వచ్చె
 డేత్రపాలకుడైన శ్రీరామలింగంబు ప్రహరులతో నెల్లు పాటిపోయె
 నహహ సావాసగుణము వీరందఱకును
 సంభవించెనుగాఁబోలు జగవెఱుంగ, భద్ర.

౪౪

బిట్టిలసిబ్బెంపుబి నుపుగుబ్బల నీనువజ్రాలవతకముల్ వఱువలెనొ
 పారసీకాంతలపావల్లయుఁడు నీముత్యాలచేరుల మురియవలెనొ
 తురకబిత్తరులపెందుఱుముల బుగారు మొగలిచేకులువేడ్డముడునవలెనొ
 యవనాబ్బవదనల నవకంపుమేరులఁ బీతాంబరంబులు పెనఁగవలెనొ
 కాకయిదియేమి నీసొమ్ములోకమెఱుంగ
 మానవులు వేగవాయించి మన్నఁగలరె, భద్ర.

౪౫

తూర్పువాటితెడంగువొరతనంబులుగావు తోమాతలందిసంతోషపడను
 దక్షిణదేశపుఁ దమిళసాములుగారు వివియోగములు గొని వేడ్కఁజెంద
 కళ్ళిమరుచురాష్ట్రప్రభువరేణ్యులుగారు పాదతీర్థంబున మోదమంద
 నుత్తరదేశపుటోడ్రరాజులుగారు దశ్వనమాత్రానఁ దవివి నొంద
 యవను లర్థాతురు లటఁచు నవయెఱిగి
 వస్తువాహనవిధవము ల్వదిలి తహహ, భద్ర.

౪౬

ధీమంతు లెల్లను దెప్పించుకొక రారో మీస్థలానకు రూఢిమెఱును
 గాలుకుంపిచక కదలరో మీమొఖాసాలకెల్లను గడు శాశ్వతముగ
 సనదులు పుట్టక చనుదెంచరో యగ్రహారికు లెల్లమహాదరణల
 వరుసతోడుత పరవానాఁలేక వే. చేయరో భూసురశ్రేణి కెల్లఁ
 దురకలెల్లను మీశ్రోవ ద్రొక్కకుండ
 ధరణి తాళిమలియ్యక తరిలినారు, భద్ర.

౪౭

ద్వాత్రింశదాయ ధోధరణంబు గావించి నోఁ దుపాకులు వట్ట నేరవైతి
 సకలదానవులను సుహరించుపెఱింగి తురకలతోఁ బోరనెఱుంగవైతి
 కుక్షిలో లోకముల్ కుదురుసేయుటనేర్చి వరుససొమ్ములుదాఁచనరయ్యవైతి
 భద్రునాల్లలోకముల్ పాలించుటయెఱిగి నీగురాజ్యము గావనేరవైతి

వవనిఁ దెల్లనివెల్లఁ బాలకుచుఁ నమ్మి

మోసపోతిరి గర్వంబు మొదలఁదొట్టి, భద్ర.

౪౮

అగ్నివర్ణాదివీరాక్రేసరులకంటె మిక్కిలే సోల్దారు లక్ష్మజముగ

వృశ్చికరోమాదివీరుల కిచుచుడే సిఫసుషేషేరుల సిద్ధిబలము

ఇంద్రజిదాదుల కెప్పుడే తలపోయి ధరణిలోపలఁ గురుదాను లరయ

నవనిరాక్షసమాయఁధికమే లెక్కింప మొగలాయనుర్గుఱు మొగిఁదలంకుఁ

బాసఁగఁ ద్రేతాయుగంబురక్షస్తులకంటె

గలియుగమునాటితురకలు ఘనమెమికు, భద్ర.

౪౯

కపులచేఁగఁజిపింకుఁ జపలదైత్యులు గారు జెంజరీహుక్కుల చెకుకుదొరలు

తాళ్ళచే నడిపింపు రాక్షసావళిగాదు వడి నెన్న నారుజవానుగములు

లగ్గులువట్టింప లం కాపురముగాదు మహిమజావరగడీసుకాలుగాని

పిలిదికొల్వీయ విభీషణుడిలఁగాఁడు విగిగ్గులలియారుబేళగాని

చేసితివి న్నేచ్చులతో పగచేసి వెఱపు

గఱవఁబూనియు వెఱచినక్రమముదోఁపు, భద్ర

౫౦

పితృవాక్యమునకునై పిఠల్లికోరికి గడువఁగా నేరితిఁ గడగిఁనావొ

కడగినవాడవై ఖరదూషణాదిరాక్షససమూహము నెల్లు చడిపినావొ

చడిపినవాడవై శాఖాయుగశ్రేష్ఠు నేగతి బంటుగా నేలినావొ

యేలినవాడవై యెటువలె గపులలంఘన వార్ధినీక్రియఁగట్టినావొ

కట్టి లంకాధిపుని నెల్లు కొట్టినావొ

యిట్టిధైర్యము గలదొంపట్టి వరయ, భద్ర.

౫౧

సోమకాసురునితోఁ జొచ్చిపాఠోరాశి మత్స్యమైసుఖలీల మరగినావొ

కూర్మరూపముచేతఁ గుంభినిఁజొరఁబాటి ప్రేళుచే బైకి వెళ్ల లేవొ

వరహా(?)వతారమై వసుధకోరాడిన సిగ్గుచే మూలలఁ జేసినావొ

బాలునివల్లువెంబడి వేగరా నుక్కుఁగంబంబులోఁడఁగఁ గడగినావొ

కాక నజరూపమున నున్న ఖలులుసేయు

చేతలకు నూరకుండువే చేయమఱి, భద్ర.

౫౨

బలిచేత వానంబు ప్రాధింపఁబోతివో కి జ్ఞరూపముచేతఁ గుటిలబుద్ధిఁ

బరహువాస్తు డవై పార్థివాఁలెన్రు చి ధరయేలఁబోతివో ధర్మరీతిఁ

మునుకుటివనవాసమునఁ జొచ్చియా నూసచు చుపుకో బోతివోకుడుపుగొనక

తడయక గొల్లబిత్తుల నిత్తఁజేరి కరుణింపఁబోతివో కాముకే?

నహహ బాధుడవై ఖాను లాగడమునఁ

బేయునను లన్ని చూచెడు సిగ్గెలుగక, భద్ర.

౧౩

అవనిలో పలఁ గాలయవనునినాటి నీపాటుబోతుగఁబు సాయదయ్యెఁ

గోచిబాఁడుండవై కోరిన బలినాటి చుంక బిచ్చపుబద్ధి మానదయ్యెఁ

బరఁగఁగఁ బిత్తవాక్యపరిపాలనమునాటిదుడుకుకట్టెతనంబుతోలఁగదయ్యెఁ

బండాలచెంత దుర్భాషలాడెడినాటి పుడమిమొండితఁబు పోవదయ్యె

నేటికైనను నే నన్నమాట విసక

తోలఁగి యిల్లుడుటకు నేమితోఁడదకలు, భద్ర.

౧౪

తాటిపండులు దిని తి సేవవాకికి శాల్యన్నచున్న చుచ్చటము కాదె

దుంకతూఁడులు దిని దొర నన్నవాకికి బరమాన్నచున్న సంబరముగాదె

తవుడు రొక్కెలచేతఁ దవము చేసినవారి కతిరసాలన్న నెక్కుంబు గాదె

నారచీరలు గట్టిపట్టి వారికిఁ బట్టపీతాంబరము లన్నఁ బ్రియముగాదె

చెంచుచుద్దియవి దారించినట్టి

దొంగకు రాజులవిం దన్న వొడ్డుగాదె, భద్ర.

౧౫

సూరదానవులను జీరినచక్రంబు మొరవలు వోయెనో మొక్తవడెనో

వగతుర శిరములు బద్దలుగాఁ జేయు గద త్రుప్తవప్తెనో కమికె నొక్కొ

రావణాదులమీఁద రవణించు పెనువిల్లు నడిమికి విజ్జెనో నారితెగెనో

శత్రువర్గమునెల్ల సమయించు పెనుదూపు కాకంబు మ్రింగెనో కాడుపడెనో

కాక యిదియేమి యవనులు కాకుచేసి

మండపాగారములు మట్టుమసలి రహహ భద్ర.

౧౬

తాటకపై నగ్రతరముగా వెడలిన బాణం బదెక్కుడఁ *బాసెనొక్కొ

ఘనసుబాహునిబట్టి ఖండించి నైచిన శరమ దెచ్చోటికి నరిగె నొక్కొ

చిత్రమృగముమీఁదఁ జిందుచెండాడిన మార్గణం బెక్కుడ మడిసెనొక్కొ

దాలిపై నవలీల వ్రాలి జీవము గొన్న యాశుగం బెచ్చట నడఁగె నొక్కొ

యవని యవనులు మీ రాభ్య మాక్రమించి

యేలకొనుచున్నతటిఁ బాఁమ లింకెట, భద్ర.

౧౭

అంగదసుగ్రీవహనుమదాదలకు లాల్లుడతాలు తొడిగించు గ అతుమీఱ

జాంబవత్తము దాదిశాఖామృగముల గ రడియాడిఁపఁగఁ దలంపు

కాకినాడ-పరిషత్కార్యాలయమున వెలకు దొరకు

గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయకవి	రు	0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	0	10 0
3	చంపూరామాయణము-ముక్కేద్దికవి వేంకటాచలపతికవి	...	1	0	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్లపాక పెదతిరుమలార్యుడు	...	0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు బి. ఏ., యల్. టి.	0	8 0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి	...	0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు	...	0	3	0
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము-జ. రామయ్య పంతులు గారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8 0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి		0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పల మల్లనకవి	...	1	0	0
11	అకారాద్యముద్రితగ్రంథసూచిక	0	8 0
12	ప్రాకృతభాషాత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	12 0
13	శివరత్నసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు	...	0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్య పంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8 0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	0	12 0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	8 0
17	Dravidian Lexicography	0	4 0
18	హ్రస్వరంగములు-క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు...	...	0	8	0
19	నారసింహపురాణము ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	...	1	0	0
20	మన్నారుదాసవిలాసనాటకము-రంగాజమ్మ.	...	0	8	0
21	బైబిలిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్ప నాయకరుడు	...	0	12	0
22	కాళిదీకన్యాపరిణయము. (మొదటిభాగము) అహోబిలపతి	...	0	0	0
23	రెడ్లనాటి రెండుశాసనములు శ్రీనాథుడు	...	0	4	0

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.
(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౧౮.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{శుక్ల నామ సంవత్సరము.} \\ \text{శ్రావణ శ్రాద్ధ కదమాసములు.} \end{array} \right\}$	సంచిక ౩
-------------	---	---------

కాకినాడ :

క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుచే బరిష్త్పత్రికారాజ్యమునఁ
ప్రకటింపఁబడినది.

చందా	$\left\{ \begin{array}{l} \text{పోష్ఠవ్యయములతో} \\ \text{సంవత్సరమునకు రు. ౩.} \end{array} \right\}$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{విడిసంచిక రు ౦-౮-౦} \end{array} \right\}$
------	---	---

1929

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటసుమారమహిపతి నూగ్యారావుబహద్దరువారు, పితామహులు మహారాజావారు, పరిమళ్యానజీవాలి.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు-ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

శ్రీరాణి వత్సనాయు వేంకట సుభద్రయ్యమ్మజగపతిబహద్దరుగారు-తుని రాణి గారు.

కీ. శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు

ఆంధ్రసాహిత్యప్రపత్కార్యవిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షుడు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

దర్శన వేంకటకవిరామరామగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కీ. శా. బి. రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ. బి. ఎల్.

కార్యవిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి నూర్యశారాయణమూర్తి నాయుడుగారు

డాక్టరు వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి. PH D

(కోశాధ్యక్షులు)

శ్రీత్రిపురాన వేంకటనూర్యప్రసాదరావు దొరగారు

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యకాశ్రిగారు

అనంతపంతుల రామలింగస్వామిగారు.

దుగ్గిరాల వేంకటనూర్యప్రకాశరావుగారు బి. ఏ.

తుమ్మల సీతారామమూర్తి చాదరిగారు

అశక్కి వేంకట్రామయ్యగారు

కో. శా. వేంకటసుబ్బారావు నాయుడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామకాశ్రిగారు

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

విల్లూరిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావు నాయుడుగారు.

విషయసూచిక.

1 బ్ర. గీ. శ్రీ. వేదము వేగకటగాయకాశ్రీస్తోతి ...	౧౩౮-౧౩౯
ఆంధ్రవిద్యావాచస్పతి- దోమావేంకటస్వామిగుప్తగారు	
2 త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు-ప్రతివాదము ...	౧౪౦-౧౪౧
శ్రీచక్రమజేవగ్యుగారు	
3 భాషానియమము ...	౧౪౨-౧౪౪
మల్లాది రామకృష్ణకాశ్రీచయనలుగారు	
4 సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు ...	౧౪౫-౧౫౨
యాయూణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు	
5 సంస్కృతభాష-ఆంధ్రభాష ...	౧౫౩-౧౬౩
విద్యాప్రసీద బులసు వేంకటచమణ్యుగారు	
6 తెనుగుకవిత- ...	౧౬౪-౧౭౭
జాస్తి శ్రీరామలచాదరిగారు	
7 విభీషణశరణాగతి ...	౧౭౮-౧౮౧
కరి శారాయకాచార్యులుగారు	
8 అలంకారవిషయము ...	౧౮౨-౧౯౨
ఆవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యకాశ్రీగారు	
9 గ్రంథస్వీకారము ...	౧౯౩-౨౦౦
10 భద్రగిరిశతకము- ...	౨౦౩-౨౦౩
బల్లా పేరయకవి	
11 వరదరాజశతకము ...	౨౦౪-౨౦౪
కృష్ణకవి	
12 కాళిందీకవ్యాపరిణయము ...	౨౦౫-౨౦౫
అహోబలపతి	

పరిషత్ ప్రయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, అవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యాక్రందింపఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి :-

i తెలుగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వంకమ మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషకు సహితీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాత్వ్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికకావ్య గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమునఁ సువిస్తరముగాఁ దెలుగుదేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v స్వరివయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దమముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరిశ్రమ గావించి పారిభాషికములను, సాహిత్యపట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుగుగ్రంథము లుండవలయును; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపకరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౨. { శుక్ల నామ సంవత్సరము } సంఘిక ౩.
శ్రావణభాద్రపదమాసములు.

బ్ర. కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి
స్మృతి.

ఆంధ్రవిద్యావాచస్పతి, దోమా వేంకటస్వామి గుప్తగారు, మదరాసు.

గీ. అస్తయించితివా? సమస్తాంధ్రదేశ
గతబుధమనోంబుజాత భాస్వరుడ! యోక
శాస్త్రపూర్ణ సద్భిరుదాభిరామ! సుజన
గేయ! వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి !!

స ఆంధ్రగీర్వాణ విద్యామహాంభోరాశి
కలశసంభవుభాతిః శ్రోత నవఃకు?
శృంగారనైషధ శ్రీనాథకృతిసుధా
వార్ధిమఃధాన మెవ్వసిప్రతిభ?
వేద మన్వయమునవెలసి, యన్వర్థకు
లాభిధానుండయి యలరె నవఃకు?

లభినవమల్లినాథాఖ్య గౌరవమంది
వ్యాఖ్యాతృపణియః బ్ర బలానన్వః?

గీ. డేమరనాముక్తసూల్య దోచారవస్తు
తారకాచలభినుమాకుమారుః డేవఃకు?
మేఘదూతదూతయనంగ మించెనేని
ప్రజ్ఞ? అతః జేడి? వేంకటరాయశాస్త్రి?
18

మ. అవురా! “సర్వదిగంత పండితచమూవ్యాహరణుంభద్రతుల్
భవదీయశయపంజాత విగళద్వాభాఃరండాదృతిః”
జవనింజెంది, మనోజ్ఞతం బారయపెచ్చై” యన్న సత్తీర్తి గా
రవముఁ, వేంకటరాయశాస్త్రి! తగసర్వత్ర స్ఫుర దీతిఁగం
టివి; త్వద్భవ్యయశశ్శరీరము సదానిల్చుగాదా? యర్వరఁ.

సీ. నీవిమర్శన మహానిపుణతకుఁ బ్రసన్న
రాఘవకృతివిమర్శనము సాక్షి
నీనాటకరచన నిపుణతకుఁ బ్రతాప
రుద్ర సత్తావ్యచిన్చు దసాక్షి!
నీదు గీర్వాణవాఙ్మిపూరిత కలమేఘు
దూతబోధనసువైరుషి యెసాక్షి!
నీయాంధ్రవాఙ్మయః పుత్రణకున్నైష
ధాదికృతివ్యాఖ్య లలరుసాక్షి!

గీ. నీయవన్యాస నిర్మిద్ర నిపుణతకును
వీనులను నేటికిన్నిన్ను వినుచునున్న
నీదు శిష్యనికాయమే నెగడుసాక్షి!
రమ్యసత్తీర్తి! వేంకటరాయశాస్త్రి!!

శా. కాళీదాసముఖాది సత్తత్తులరంగత్సూక్ష్మతగ్రంథ రా
జీలీలాగతులల్లవాక్తరుణి సుస్త్రిలాస్యమల్; వాని యు
ద్వేలానందము నొంది, పిమ్మట, “స్వయంతీర్థజవరాంస్తారయేత్”
నాలోకోక్తిఁజెలంగు తీవిజగతిఁ దన్నోదముఁ గ్రంథమల్
చాలఁబ్రాసియుఁ బుచ్చిపెట్టితివి ప్రాజ్ఞతేజికిఁ; మూట లిం
కేలా? నీవు సమస్తరీతులను నెంతేధన్యతంఁగాంచి నా
వోలిఁ; వేంకటరాయశాస్త్రి! చనినావో స్వర్గసీమంగఁగ?

శా. గీర్వాణాంధ్రకవిత్వసారముని సత్తీర్తింబొడంగన్న నీ
యర్విమాన్యవిమర్శప్రతతిపీయూషంబుస్వర్గంబునం
దిర్వోదం దగుతత్సుధారసము గేరింతల్ పొనర్పంగ, ని
య్యుర్విమండలిపీడి నీవు చనినావో? నాకలోకానకఁగ??

శా. ఘంటాప్రొక్తిగఁ జెప్పువాడ, ననఘా! త్మేమండలిఁ బూని, యే
లుంటాకుల్ గొనిపోవఁజాలని శుభశ్లోకంబుతో నొప్పు ని
ష్టాంటకృప్రభ నొప్పుగ్రంథరచనం గన్నావు సత్తీర్తి మి
న్నంటఁ; వేంకటరాయశాస్త్రి! యేపుడు నాశంబు లేకుండఁగ!!

శా. ఈయద్రాసున నిన్ని నాల్గుమని, యిస్సీ! పూర్వజన్మాఘృణం
 బ్రాహ్మణ్యమ్మన మిమ్ములం దరిసి, మీకజ్ఞాదగం బొల్పి, వి
 ద్యాచూద్యద్భవదీయవాక్యమకరణంబుల్ వడిగ్రోలలే;
 దీప్తిస్వగము నీవు గంచ, నిటులెన్నే బద్యగద్యంబులే
 నీమేకొల్పుట ప్రాణవజ్రతనూ శృంగారమేకాదె? కా
 నీమన్యంతరముఁ జిరంతనముగా నిండాట నాత్వద్యక
 స్సీమంతిర్యువలాలనంబులు కరంబుల్లంబునంబొంగ నె
 లో మమ్ముగరఁగించు, శాస్త్రి శుణి! వేదోదారవంశోదయా!!

శా. శాంతి, భూమినిపించువారలమతుల్ స్వర్గంబునంగాంచ, ను
 న్వాంతుల్ వారిహితుల్ తలంతు; రది యట్లాఁగాక; నీస్వాంతపు
 శాంతింగోరియు మేమువేడవలెనే చయ్యకరమాకాంతు? సి
 ధ్ధాంతంబయ్యె “భవశ్చతామలకృతివ్యానోల భావంబు; లే
 చింతాదుతురితాంతరంగునమునక జత్తార్థినింబాపియు
 సంతోషంబును జెడఁజేయు”నని, యాసత్తీర్తియొప్పాటు;
 కాంతాంఘ్రిద్యయ పంకజతమధుపశ్చస్రామోపేత! నై
 రంతర్యాంచితప్రప్తి హునిత! మహారాజన్యరాజద్భిర
 స్సూతానోరుకిరిటరత్ననికరాంచత్పదకంజాత; భ
 వ్యాంతర్యాణివికాయగేయ! విలసత్పాండిత్య శౌండీర్ష! యి
 ట్లొతోయొప్పెఁగుగాని లోకగతిగమౌన్నద్దశాంత్యాప్తి నీ
 శెంతేఁగొల్పంగ వేడువారముగి; ముక్తిదూపమాన్యాయనః
 కాంతా! వేంకటరాయశాస్త్రి! బుధలోకధ్యేయనారాయణ!!

మ. సతతస్సీయకవిత్వవైభవజతస్వర్వాహిని వేంకట
 చితదీప్త జలమండనామలయశశ్రీమూర్తి శ్రీరాధుఁ డీ
 ట్లితికింబాసి, దివి జనంగ ‘నట’ నర్థింబొచ్చుకవ్యగ్రణుల్
 మతిగోనంగడు భీతిఁజెందియును “గింక ర్రవ్యతామూఢులై
 వితతస్త్రీభరులై, బృహన్నతికివేవేవెన్లఁజేరంగనై;
 రతుల శ్రీయుతతత్త్రవిప్రభుకృతి వ్యాఖ్యాతృరత్నంబవీ
 పుతగక బడితమండలీవివమితప్రోద్యన్నహవైభవ
 స్థితిమనాకముఁ జేర, నాకకపులెంతేస్వాంతమంచుంగలం
 గి, తమోదేశములం గనంజనరె? సత్తీర్తి ప్రభాయుక్తి భూ
 మిత! శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రి! కవితాశ్రీహునితోద్యన్నతీ!!

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు-ప్రతివాదము.

విక్రమచేపవర్తగాడు.

ఆ: సా: పరిపత్నత్త్రికయొక్క ౧౮ వ సంపుటము ౨ వ సంచికయందు బ్రకటింపబడిన విద్యాప్రవీణ శ్రీ జులుసు వేంకటరమణయ్యారీ “త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు” అను వ్యాసమునందు “మఱికొదలు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టలేదనియు ఉత్తలింగమునుండి యుత్తళము పుట్టినట్లే తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని చెప్పుచున్నారు. కాని దానిని విశ్వసింపఁదగిన బ్రహ్మాణములులేవు.” అను వాక్యద్వయము గలదు. తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని చెప్పినవారు “మఱికొదలు” గాక, నేనే యగుటవలనఁ దత్ప్రతివాదరూపముగా నే నీదిన్ని వ్యాసమును వ్రాయవలసివచ్చెను. సహృదయులు సత్యము వారయిదురుగాక.

ఇపుడు నా కలువదియేండ్లవయస్సు. “త్రిలింగభవము తెలుఁగు” “త్రినగభవము తెనుఁగు” అనుపదముల బొబ్బింత నాదిన్నతనము నుండియు నా చెవిసోఁకుచుండుటవలన నాకొకిచుక చెవుడుగలిగినవచ్చును అట్లుండ విద్యాప్రవీణుఁడుగారు నిజవ్యాసమునందు నుపరిధి కడముల నేటి నిరూపించుట నూతనవిషయముగాను. కాని తెలుఁగుదేశముయొక్క దక్షిణసీమ మంథె, సమీపమునఁగల కాళేశ్వరమనియు నుత్తరసీమ గంజాముమండఁ మందలి చిత్రపురమనియు నిరూపించుట నూతనవిషయమేయగును. అట్లెల్ల నిరూపించి తెలుఁగుదేశమును గుఱుచపటచుట శోచనీయము. ఎల్ల నేర్పటచుటకు విద్యాప్రవీణుఁడుగారికిఁ గావలసినవి యొకలింగము నొకకొండయును మాత్రమే కనుకఁ జిన్నకొండయును రామలింగేశాఖ్యగల లింగమును గలఁగు రామేశ్వరము తెలుఁగుదేశపు దక్షిణసీమ యనియు, హిమాచలమును సంకున్న కేదారేశాఖ్యగల లింగమును దదుత్తరసీమ యనియు నిరూపింపఁబడియున్నచో, తెలుఁగుదేశము సుదీర్ఘమై యొప్పియుండునుగదా! విద్యాప్రవీణుఁడుగారు బ్రహ్మాండపురాణమండలిదని యుదహరించిన “శ్రీతైలభీరుకాళేశమహేంద్రగిరిః” మను శ్లోకమునందలి భీరుకాళేశులు కేదారేశరామలింగేశులెట్లుగుదురని కొందఱు వింతనొంది యడుగుదురేని, విద్యాప్రవీణుఁడుగారు ద్రాక్షరామభీమేశునకును మహేంద్రగిరిపైనున్న గోకర్ణేశ్వరునకు నభేదమునర్పి నీరునేర్పటచుటవలన వారి యభేదసాధనమునే కైకొని భీమేశుడే కేదారేశుఁడు మఱి కాళేశుడే రామలింగేశుఁడని సమర్థింపవచ్చును. విద్యాప్రవీణుఁడుగారు గోదావరీమండలస్థిత భీమేశలింగమునకును గంజాముమండల

మందలి మహేంద్రగిరికిని ముడిపెట్టి యెల్ల నేర్పటచుట మసిఁబూసి నేరెడుకాయ సేయుటయె.

మహేంద్రగిరిగలదేశము కలింగమని సుస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడిన “సప్రతాపం మహేంద్రస్యమూర్ధ్ని తీక్షణం న్యవేశయేత్” అను శ్లోకమును రఘువంశ కావ్యమునందును వాయుపన్యాసమునందును విద్యాప్రవీణుఁడుగారు పఠించియుందురుగదా. అట్లయ్యు వారు మహేంద్రగిరిని తెలుగు దేశాంతర్గతము సేయుట యతివిచిత్రము! “శ్రీశైల భీమ కాళేశమహేంద్రగిరి సంయుత” మను శ్లోకము బ్రహ్మాండపురాణములోనిదని విద్యాప్రవీణుఁడుగారు సెల విచ్చిరి. అది తత్పురాణమున నుండునని, శ్రీశైల భీమ కాళేశమహేంద్రగిరుల కూరుపే దానిని బ్రక్షిప్తమని చెప్పక చెప్పుచున్నది.

మన పురాణములలోనున్న పెక్కు శ్లోకములు మాత్రమే కాక, పెక్కుగాథలును బ్రక్షిప్తములనుట సుప్రసిద్ధము. “దేనియందు లేనిది బ్రహ్మాండపురాణముననుండు” నను సామెత యుత్తరభాషయందుఁ గలదు. కనుక నుపరికథితశ్లోకము నటుండ నిచ్చెదము.

అప్పకవియు నహోబలపండితుండును సీతారామాచార్యులును “త్రిలింగ” పదము ప్రకృతియనియు దాని వికృతియె “తెలుగు” గనియుఁ జెప్పినంతనె వారిపలుకులను విజ్ఞులు విశ్వసించరు. తెలుగుదేశమున నెన్నఁడును సాస్త్రులము వ్యావహారికభాషగా నుండమిఁ దద్దేశము స స్త్రులసమాసయుక్తమగు “త్రిలింగదేశ” మని కాని “త్రినగదేశ” మనికాని వ్యవహరింపఁబడియుండక, “తెలుంగునా” డని వాడఁబడుచుండెననుటయె యుక్తియుక్తము. కనుకఁ ద్రిలింగత్రినగపదములను బ్రకృతులనుట యనుచితము. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావువంతు లూహించినట్లు “తెలుంగు” పదమునె ప్రకృతియనుట సమంజసము. ఆపదమే “తెలుంగు” అయి పిమ్మట “తెలుగు” మఱి “తెలుగు” అయ్యెను. “త్రిలింగ, త్రినగ” ములను రెండుపదములు నర్వాచీ నాంధ్రపండితులు కల్పించిన వికృతులనియె యెఱుంగఁదగును.

“తెలుంగు” పదమునకుఁ బ్రకృతి “తలకళింగ” మయ్యుండునని నేనే యూహించితిని; మఱి నమ్ముచున్నాను.

“శ్లో. యేనామకేచదిహసః ప్రథమంత్యవజ్ఞాం
జానంతితే కిమపితాన్రప్రతివైషయత్నః
ఉత్పత్స్యతేఽస్మిమమకోపిసమానధర్మః
కాలోహ్యాయం నిరవధిర్విపులాచపృథ్వీ”

భాషానియమము.

పల్లది రామకృష్ణశాస్త్రిచయనుటగారు.

వివిధభాషాభిజ్ఞులగునట్టియు ఆంధ్రభాషాభిమానము గలిగినట్టియు నాంధ్రదేశదిరవాస్తవ్యులగు ప్రజలకొక విజ్ఞాపనము.

దేశభాషల కన్నిటికిని వ్యాకరణములు తత్తద్దేశవానులగు పురాతన పురుషులచే రచించఁబడియున్నవి. వారికి పూర్వకాలమునఁగూడ నిట్టి నియమ కర్తృధములుండియు మను. భారతకాలమునఁగూడ దేశభాషలున్నట్లు విమరయుధిష్ఠిరసంవాదమువలన తెలియవగును. తత్తద్దేశవానులు వ్యవహారదేశ్యుండుమించుమించుగా వ్యాకరణవిరుద్ధశబ్దములను ప్రదేశభేదములబట్టి వ్యవహరించుచున్నను గ్రాంథికముగా భాష నుపయోగించునప్పుడు వ్యాకరణానుసారముగనే వాడుదురు. అట్టిభాషయే పండితగ్రాహ్యమగును. కర్ణాటక భాషయందు మైసూరుప్రాంతమునకు ధార్వాడాప్రాంతమునకు చాలా వ్యత్యాసముకలదు. వ్యాకరణనియమమునకుమాత్ర మందరుబద్ధులగుదురు. కూరుచుండవలెను. అనుమాటకు కూతుకొబేస అని మైసూరుప్రాంతమునను కూడిబేస అని ధార్వాడాప్రాంతమునను వాడుదురు. చోళదేశమున కావలెను అను పదమునకు పేండం అనియొక ప్రాంతమునను, పేణుం అని మరియొకప్రాంతమునను వాడుదురు. ఇట్లే అన్ని దేశములందునను ప్రదేశభేదములనుబట్టి యవాంతర భేదము కలదు మనయాస్తదేశము.

శ్లో॥ ఆస్తత్వమాస్తభాషాచప్రాభాకర పరిశ్రమః।

తత్రాపియాజ మీశాఖానాల్పస్యతపసఃఫలం।

అహోభాగ్యమహోభాగ్యమాస్థదేశ నివాసినాం।

వ్యత్కస్తవర్ణం గాయన్తిశివనామపదేపదే।

యని దేశాస్తరస్థులగు పండితులచేత, భగవద్భక్తి యందునను భాషాప్రాశస్త్యమందునను వన్నెగాంచినది.

యైదేశస్త్రిభిరేషయాతి మహాతీంఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా । యేషాం కాకతిరాజకీర్తినివహైఃతైలానశైలాఃకృతాః । తేదేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురాశ్రీశైలకాశీశ్వర । ద్రాక్షారామనివాసినః ప్రతిపదంత్యచ్ఛేయసేజాగ్రతు॥

అని ప్రతాపరుద్రీయమందు చెప్పబడినవిధమున సుప్రసిద్ధపుణ్యక్షేత్రములెల్లలు గాగల త్రిలింగదేశమును నామాంతరముగూడ దీనికి గలదు.

ఇట్టిదేశమందు జన్మించిన మనలోకొందరు భాషానియమముల బాటింపక యతిప్రాసనియమముల గమనింపక వ్యాకరణనియమముల నుల్లంఘించుచు వ్యాసముల రచించుటయు, గ్రంథముల రచింపబూనుటయు దేశాంతరస్థులకు గూడ హాస్యాస్పదముకాక మానదు. భాషకు బికరూప్యము స్థిరతనిచ్చును గాని యవ్యుస్థిత్యము స్థిరత నీయజాలదు. దేశభాషలందు తెలుగులెన్నయని సకల భాషాభిజ్ఞుడగు కృష్ణదేవరాయలు నియమబద్ధయగు భాషను స్తుతించియుండును గాని గ్రామ్యమును స్తుతించియుండెడు.

గాన ప్రాజ్ఞులందరు నేకాభిప్రాయముతో బ్రాచీననియమబద్ధయగు నాంధ్రభాషయందే దృఢాభిసంధికిలిగియుండుట యుక్తము. సకలదేశీయులచేత బాటింపబడు దేశీయవ్యాకరణనియమములను మనముల్లంఘనము చేయబూనుట యసంగతము. సామ్యతభాషయందుగూడ లేని యతిప్రాసనియమములను ఆంధ్రమహాకవులు తెచ్చిపెట్టి పాటించుటకు అతీంద్రియములగు హేతువు లుండితీరును. దేశభాషలందుగూడ సర్వవృత్తికాది విషనిరాసకములగు మంత్రములు గలవు. వానిని యథానియమముగా నుచ్చరింపవలయును. అన్యథా ఫలజనకములు కావు. అటులనే భాషానియమము బాటింపక రచించిన గ్రంథములనర్థదాయకము లగును. బహుజ్ఞుడగు నప్పకవి యట్టి యనర్థముల కొన్నిటి నుదాహరించెను.

పృత్యనప్రాసరూపమున కావ్యశోభ ప్రాసమునకు దృష్టఫలము. యతులకు నక్షరానులోమ్యము సూక్ష్మేక్షికచే గాననగును.

చోళీపయోధర ఇవప్రకటానకామం నోగూర్జరీస్తన ఇవాతితరాంవిలీనః | అర్థోగిరావ పిహితః పిహితశ్చకించిదాంధ్రీపయోధర ఇవాతితరాంసమింధే. అని ప్రాచీనులు వర్ణించినవిధమున నాయాదేశవాసులవేషములు పూర్వకాలమున నియతములై యుండెడివి. ప్రస్తుతము విదేశీయవిద్యాభ్యాస ప్రాధవమున నుచ్చృఖిలులగుచు నాంధ్రదేశవాసులగు స్త్రీపురుషులు సరికదేశవాసులకంటె సధికముగా శిఖాదులంచునను వస్త్రధారణమందునను మార్పుల నందుచున్నవారు.

ఇదియంతయు మన బుద్ధిచార్పణమువలననే కలిగినది. నాతిప్రయోజనము, భాషానియమొల్లంఘనముగూడ నిట్టిదే. పురుషుడు గాజులు తొడగి కొని చీరె గట్టి కొనినయెడల వానిజూచి సాటివారలు నగుదురు. అట్లే ఒక దేశమువాడు దేశాంతరవాసివేష మనుకరించినను హాస్యాస్పదమగును. పగటి వేషమువారలు హాస్యరసపోషకులగుట కిదియేకదా కారణము.

ఇదిగాక శ్రీకృష్ణాద్వైతతారములను వ్యాసాదిమహర్షులను వారిగ్రంథములను పఠింపించుచు విపరీతార్థముల వ్రాయు పురుషు లిదివఱకే పుణ్యభూమియగు నాంధ్రదేశముం దావిర్భవించినట్లు తోచదు.

చెట్టుచివరకు కుక్తమూర్తిపిండెలు బుట్టు నను సామెత ననుకరించుచు నట్టి యవతారములుగూడ మనదేశముం దావిర్భవించుచున్నయవి. ఇవియన్నియు నుల్పతములు. అయశస్యములు. సకలలోకస్థాఘనీయులను అణిమాది సిద్ధిశాలురును పరమేశ్వరుని జ్ఞానశక్త్యవతారరూపులని యెంచబడిన మహనీయుల చరిత్రములందు మనబుద్ధిదోషముచేత నసంగతములున్నట్లు తోచినను తద్విద్యసమాగమముచేత నట్టి శంకల నివర్తింపజేసికొనుట యుక్తముగాని, వానింగ్రంథరూపమున వెల్లడించి మతసిద్ధాంతరహస్యరూపముల నెఱుంగని సందిగ్ధచిత్తులగు సామరుల జెరుచుట లోకాపకారముగాక మానదు. ఇట్టి వాసనలు మనచిత్తములందు ప్రబలకుండునట్లు తగు విమర్శనముజేసికొనుట మన కర్తవ్యము. ఆంధ్రదేశనాయకులు అష్టభాషాభ్యాసిన, ఆస్తికత్వప్రయుక్తమగు మతభ్యాసిన వేషనియమభ్యాసిన కాపాడుటకై బద్ధపరికరులగుదురుగాక. కొన్నిపత్రికలందును పుస్తకములందును ప్రాజ్ఞమన్యులచేయు నియమొల్లంఘనముజూచియున్నాను. దాని నామోదించువారును కొందఱుగలరట, ఊడియుందురు. గనుకనే (జాతోదైవాదుచిత ఘటనా సంవిధాతా విధాతా) యనునభియక్తి కలదు. వారి కందఱకును ఇట్టికృత్యములు న్యాయములు కావని నినయముతో విన్నవించుచున్నవాడను.

సర్వశక్తులుగల పరమేశ్వరుడు వీరిట్టి స్థిబుద్ధి నొసంగి దేశాంతంఘనవలన వీరికి సుఖము బోదెడి యుగమున నుదొలగించుగాక.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(గతసంచికావశేషము)

యాయ్యాణ్ణి మేకటవీర రాఘవాచార్యులుగారు.

(ఆంధ్ర)గీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుడు; విజయనగరము.)

3 శ్లో. బాల్యే ప్వాలీష్వపి మనసిజం సాభివృజ్ఞానుస్తే
పాణ్డ్యుతామా కతిచిదనయత్ కాతరా వాసరాణి
గన్తుం దేశాన్తర మధరుథా వన్యధైవ ప్రవృత్తం
గాఢోత్పల్లా మలయవనం సప్రణామం యయాచే. 3
కాఞ్చీపురము, చోళసేనునియలు, కావేరి యీక్రింది శ్లోకములలో
నువవర్ణించబడియున్నవి.

4 శ్లో. లీలాగారై రమరనగరస్యాపి గర్వహరస్తే
గచ్ఛేః కాఞ్చీపుర మధదిశోభూషణం దక్షిణాస్యాః
నక్తం యత్ర ప్రహరిక ఇవోజ్జగరం నాగరాణాం
కుర్వన్ పాణిప్రణిహితధనుర్జాయతే వజ్రబాణః. ౧౨

5 శ్లో. ఆభ్రం లీలావిహసితమివ శ్యావతామభ్యుపేతే
సద్యః ఘోరవృత్తికరమిమా దర్శయ త్యంశుకాన్తమ్
అమృతం క్రీడాకుతుకరభనభ్రష్టచీనోత్తరీయే
యన్నారీణా మురసి సుబలావీచిహస్తైః సఖివ. ౧౩

6 శ్లో. మన్యే మోక్షః కఠినసురతాయాసలబ్ధస్య తూర్ణం
దుస్తావస్తే వనన భవితా చోలసేనునిసిన్ధ్యః
కేవా తాసా మలకరచనా లీనసీలీసనాథే
గణ్డాభోగే మలయజవయః పిచ్చిలేన స్థలన్తి. ౧౪

7 శ్లో. హిర్వా కాఞ్చీ మవినయవతీ భక్తరోధోనికుజ్ఞాం
తాం కావేరీ మనుసర ఖగ్రేణి నాచాలకూలామ్
కాన్తాశ్లేషా దపిఖలు సుఖస్సగ్ధ మిన్దుత్పిషోఽపి
స్వచ్ఛం భిక్షా ప్రణమనసోఽవ్యమృతస్యా లఘీయః. ౧౫
ఈక్రిందిశ్లోకములో సంధ్రదేశము, గోదావరి, కలింగనగరియుఁ బేర్కొనఁ

బడినవి.

8 శ్లో. అన్ధాన్ హిత్యా జనపదః ధూగధగోదావరీకాన్
కాలిజ్ఞ స్యానుసర నగరీం నామతాం రాజధానీమ్
సమ్భాగాస్తే ముకులితదృశాం తత్ర వారాజ్ఞనానమ్
అజ్ఞానిం హర పరిపతన్ కేలివాతాయనః.
ఈక్రింది 3 శ్లోకములలో భిల్లస్త్రీయ, శబరకాంతలు, కేరళకాంతలు

నుపపద్ధింపఁబడిరి.

9 శ్లో. స్వేచ్ఛార్థమ్యం విహర విహగవ్యాకులత్తుజ్వవృక్షే
విధ్యోత్పజ్జప్రణయిని వనే మానవత్యోఽపియత్ర
సజ్జాయస్తే రహసి కణిణాం క్రూరమాకర్ణ్య శబ్ద
భర్తుః కష్టే ప్రణిహితభుజావల్లయో భిల్లయోహః.

10 శ్లో. స్వైర త్రిజారసిః శబరీసి క్రూరోఽఘోకజ్ఞాం
గచ్ఛే రేవా మభినవశుక శ్యామపంశీ వనేన
మన్యస్తే యత్పరిసరభువి ప్రాశసీయస్తేనాం
లీలామానగ్రహమపి రతే రస్తరాయం యువానః.

“పవనమాత” యందు నాయికావిరహవేదనము 3౧ శ్లోకములలో

(64-94 శ్లో) పద్ధింపఁబడియున్నది. ఈశ్లోకము లతిలోకకవితావైభవవిలసితములు.
ఇటు నాశ్లోకరత్నములు కొన్ని విమర్శనికపోకలమునఁ బరిక్షింపఁబడుఁగాక.

11 శ్లో. కీదృక్ కాస్తః కథయ తరలే వర్తతే యస్తనాస్త
ర్యత్నాదితం సుభగ బహుశః వృష్టయాలీజనేన
నిశ్వస్యోచ్చైః కథమపి తయాస్తమ్భితాశ్రుప్రవాహ
స్యస్తదృష్టి ర్నిఖిలమదనే భిత్తిభాగే గృహస్య.

12 శ్లో. నోత్తంసత్వం దృశమపి నయత్సుత్పలే బద్ధకోసా
మాత్ర్యః క్లాంతా నభుజలతికా మన్యసా సంవృణోతి
ఽద్వోద్విగ్నాహృదయః హితా త్రాపనపత్తి హేత్రో
రాలీనాస్తా దపిచ సహసా మిలితాక్షీ విభేది.

13 శ్లో. ఆదామూతో నయనపదమ్ స్రవ్యయన్ పక్షమాలాం
చుష్పన్ గణ్ధసలభువ మథో పీతవిమ్బాధరోష్ఠః
కుర్వంతగ్రహ మపి కుచోత్సజ్జశయాశ్రయాన
స్తస్యా నామ్నః కిమివ సఖిలు త్వద్వియోగేకరోతి.

ఈ క్రిందిశ్లోకములు కవిపృత్తాత్మకములు:—

14 శ్లో. దన్తిపూహం కనకలతికాం చామరం మౌమదన్తం
యోగాడేన్ద్రా దలభత కవిత్వాభృతాం చక్రవర్తి
శ్రీధోయికః సకలరసికస్త్రీతిహేనోర్నసస్వీ
కావ్యం సారస్వత మివ మహామన్త్ర మేతజ్జగద.

౧౦౧

15 శ్లో. గోష్ఠీబంధః సకలకవిభి ర్వాచివైదర్భరీతి
ర్వాసో గక్తా పరిసరభువి స్నిగ్ధభోగ్యా విభూతిః
సత్సున్నేహః సదసి కవితాచార్యకం భూభుజాం మే
భక్తి ర్లక్ష్మీపతిచరణయో రస్తుజన్మానరేఽపి.

౧౦౨

16 శ్లో. యావచ్ఛూభు ర్యహతిగిరిజానంవిభక్తం శరీరం
యావ జ్ఞాత్రం కలయతిధనుః కౌసుమం పుష్పకేతుః
యావ ద్రాధానమణితరుణీ కేలిసాక్షికదమ్బ
స్తావ జ్ఞీయా త్తవినరపతే రేషవాచాం విలాసః.

౧౦౩

17 శ్లో. కీర్తిరథా సదసివినుమా శీతలక్షణపాలా
వాక్సన్దర్భాః కతిచిదమృతస్మన్నినో నిర్దితాశ్చ
తీరే సప్రమత్సయరసరితః క్వాపితైలోఽకకణ్ఠే
బ్రహ్మభ్యాసే ప్రయత మనసా నేతుమిహే దినాని.

౧౦౪

XIX వవసదూతః:—11 సూరివాదిచంద్రనిర్దితము. ఈకవి శ్రీ శ.

17 వ శతాబ్ది గో విలసిల్లియుండెను. ఇందు 101 శ్లోకములు గలవు. ఉజ్జయిని మహీపతియగువిద్యానరేసుడు విద్యాధరావహృత యగుతనసతీయణి తార యొద్దకుఁ బవనుని వార్తాహరునిగాఁ బంపుట యిందలికథాసారము.

ఈ కావ్యకమలమునందలి మధువ్రతు రసికాళి యిండుక యాస్వాదిం చునుగాక.

౧. శ్లో. రాజా రాజ్ఞీం ఖగపతిహృతాం నామతః శ్రీసుతారాం
ధ్యాయం శ్చిత్రే జగతి విదితాం శీలసాభాగ్యభాగైః

11 “కావ్యమాల” XIII గుచ్ఛము 2 సంఖ్య; (పుటలు 9—24) ప్రత్యేకముగా “హిందీ జైనసాహిత్యగ్రంథావళి” (సంఖ్య 3) ఉదయలాల్ కన్సివాల్చేఁ బ్రకటితము. “హిందీ జైన సాహిత్యప్రసారక కార్యాలయము”—బొంబాయి. 1914

దూతం మోహ త్వవన మహృదం ప్రాహిణో దశ్రునేత్రః
ప్రామో మోహణో భవతి భవినా త్వహేతుః.

౧

౨. శ్లో. భీమాటవ్యా మమరవసితా స్ఫుర్ధిరూపాభిమూనా
వేణీబద్ధగ్రధికకుసుమా భూష్ణపత్రాపవస్త్రాః
గజ్జాయుక్తతృణమణిగలా యత్ర భిల్లాదివార్యః
తాస్త్వం వశ్యే రృది హి భవతో దృష్టిసృష్టిశ్చ దేవాన్.

౨౬

౩. శ్లో. వార్యస్తారా మనుచ భవనే భాగ్యసాభాగ్యవతో
వార్యస్తారా మనుచ భవనే శీలసంపన్నినాసాః
వార్యస్తారా మనుచ భవనే భర్తృభక్త్యైకరాగా
వార్యస్తారామనుచ భవనే దీనదానప్రదాత్రయః

౩౩

౪. శ్లో. సంస్తర్షర్షే సురతసయయే పాదయో స్తేనలస్తం
సప్తజ్వరైః శ్రితతనుదవం లీలయా నీలకణ్ఠమ్
తత్పక్ష్యాత్వా తనుసుఖకరం స్వేదబిద్దుప్రమాణ్డం
కాస్తే రాత్రౌ కథమపి చిరా స్నేత్రయో ర్నైవ నిద్రా.

౩౫

౫. శ్లో. క్షీరం నీరం పిబతి జలధేః వజ్ర మశ్మాతి భూమీ
ర్నానాగ్రహః స్సోసతి శతివా వ్యాడవాగ్నిః స్వశక్త్యా
ఏకం చంద్రం కిమితి సరసం దేహపితృనహారం
దష్టాత్మానం భువి విరహిణో నైవ తం జన్మశత్రుమ్.

౫౬

౬. శ్లో. అశ్వశ్రీణాం హృదయహరణే వర్ధితాత్మాభిరూః
కస్తారాయా మసంఖిగయో ముక్తలజ్జో వరాకః
భూమీ రూర్ధ్వాస్తర మధివస స్ఫుధరస్యాపి కాకః
కింవా జాయా త్సురగిరిశిరః క్షుద్రజీవాద్యగమ్యమ్.

౬౯

౭. శ్లో. గత్యాహంసీం కువలయదలం చక్షుషా నిష్ఠయన్త్యాః
శుభ్రత్స్వర్ణద్యుతిచయతనో స్రస్థితానస్తలత్ప్యైః
భోతారాయా విషమ విరహే ప్రాణం బాణతుల్యే
మృత్యో గ్రేహం యది నహిగతః సప్తవ స్తేఽచురత్వమ్.

౭౫

౮. శ్లో. విత్వం కుర్వ గ్విధిరథవరం చంద్రియధ్యే గృహీత్వా
చక్రేతారాముఖసరసిజం తేన చిద్రాణ్యభూషా

తత్ర వ్యోమావనిజనగజైర్దృశ్యతేచా పరస్థం
భూమేచ్ఛాయా నమ్మగళశ కే నాపి దేహస్వభావః.

౭౭

౯. శ్లో. దృష్ట్వాతారాం ప్రముదితమనాః సంజవన్తిజనశం
ధిక్తుర్వాణాం ఖచరవనితాం శీలరత్నప్రభాభిః
విద్యాధీశం స్మరశరవశం బద్ధవన్తానయన్తి
చిత్రేభూయో విరహవిధుః స్వంఘటిం చిన్తయన్తిమ్.

౮౪

౧౦ పాదానత్వా జగదుపసృతా వర్ధసామర్థ్యవన్తై
విఘ్నభ్యాస్తప్రసరతరణేః శాన్తిరాధస్య భక్త్యా
శ్రోతుం చైత త్పదసి గుణినా వాయుదూతాభిధానం
కావ్యం చక్రే విగతపసవః స్వల్పధీ ర్వాదిచన్ద్రః.

౧౦౧

“The List of Skt. works supposed by the Nepalese Pandits to be rare in the Nepalese Libraries at Khatamandoo” లోనియాత వగ్రంధమును “పవనదూత” పూర్వోల్లిఖిత కావ్యములలో (XVIII; XIX) నొకటియో లేక పీఠికంటె విలక్షణమో తెలియలేదు

XX. పాదదూతః— 12

బోలానాథనిరచితము. 105 శాద్దూలవిక్రీడితవృత్తపరిమితము. ఈవి తికూరి (Tikuri) గ్రామవాసి యగు నొక వైష్ణవ బ్రాహ్మణుడు. మధురానగర మున నున్న శ్రీకృష్ణునికుఁ దన్నగరగునొప్పులుఁ గనునొకయాత్రికునిచే నొకానొకసోపిక ‘స్వగనదేశము’ (Love-message) ను బంపుట యిట నభి వర్ణితము.

XXI పికదూతః— 13

ఇది 31 శాద్దూలవృత్తపరిమితము. సోపికలు శ్రీకృష్ణునియొద్దకుఁ బికమా (కోకిల) ను దూతగాఁ బంపుట యిందలిః ధాబీజము.

XXII. భక్తిదూతః— 14

కాళీప్రసాదప్రణీతము. ఇది యంతరర్థరక్తధాన్విత మగునొక కావ్యము.

12 “Catalogue of Skt. Mss. in the India Office Library” Vol. VII. No 3890.

13 దీనివ్రాతప్రతి యొకటి మదీయగ్రంథాలయమునఁగలదు.

14. “Notices of Skt. Mss. Rajendralal Mitra, Vol III, P.27

* ‘Allegory’ అనగా సంతరథకధాన్విత మగు కావ్యము. ఇట్టికావ్యములు సంస్కృత సారస్వతమునఁ జెప్పులు గలవు. (1) అంగుఁ బ్రథమ మసంపూర్ణముగా లభించిన ‘యశ్వథామ

ఇందు 23 శ్లోకములు గలవు. కవి ముక్తికాంతను వలచి యామయ్య ద్దకు భక్తిని దూతగాఁ బంపుట యీ కావ్యమునందలి వస్తువు.

XXIII భృగ్వైదికము: — 15

వాసుదేవవిరచితము. ఈకవి కుళ్ళుటక్రోడ (Calicut) ప్రభువు లగు రవివర్మ, గోదవర్తలయాస్థానములో నుండెడివాఁడు. ఈతఁ డీ కావ్యమును రచించి యుగ్గండకవియొద్దకుఁ బంపె ననియు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా నాతఁడు “కోకిలసదేశము” (సఖ్య. V) ను ప్రాసె ననియుఁ గింపదనె. నిద్రావివశుఁ డగు నెక్కఁ డా కానొక యత్సునిచే నవహృతుఁడై, తనకాంతయొద్దకు భృగమును సదేశహరునిగాఁ బంపుట యీ కావ్యమునందలి యీతి వృత్తము. ఇది సామర్థ్యముగా నున్నది. ఇందు 192 శ్లోకములు గలవు.

* చింతాచరణచక్రవర్తి “సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు” త్రితీయ. (సం. VIII. సంచిక 10; పుట 379) లో నిట్లు లీ కావ్యముగూర్చి ప్రాసెను.

“భ్రమరసదేశః—వాసుదేవకృతః. వాసుదేవోఽయం యథిస్థిరః పురదహనాదికర్తా. “వాసుదేవవిజయ” విరచయిత్రావా తుల్య ఇతి ననిర్ణీతమ్.”

చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికనండి యీ కావ్యశ్లోకములఁ గొన్నిటి నుట కిం చెద.

నినాటకము.' ఇందుబుద్ధి, కీర్తి, ధృతి మొదలగుపది పాత్రములు (Vide, Prof. A. B. Keith's "Sanskrit Drama" P 84) తరువాతఁ గృష్ణమిశ్ర) కుహాకవి (క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్ది) య ద్వైతవేదాంతప్రతిపాదకముగ (బ్రహ్మోధవన్దోదయ ము" ననాటకమును రచించెను. పిమ్మటఁ గ్రీ. శ. 12 వ శతకములో 8 యశఃపాలనిచే జైత్రమతప్రతిపాదక మగు “మోహరాజపరాజయము” ను నాటకము రచించుటచేత క్రీ. శ 13, 14 శతాబ్దులలో విలసిల్లియుండినవేదాంతదేశికకవిత్వార్కిక సింహులు విజ్ఞానైతప్రతిపాదకముగ “సంకల్పసూర్యోదయము” ను నాటకమును విరచించిరి. క్రీ. శ. 16 శతాబ్దిలోఁ గవికర్తృవారందఱు “చైతన్యచన్దోదయము” నాటకములమున విబుధలోకమునకుఁ జైతన్యచరితామృతమును బ్రసాదించెను. క్రీ. శ. 17, 18 శతాబ్దులలో విలసిల్లిన యానందరాయమఱి “విద్యాపరిణయము” “జీవనందము” అనుచైతన్యప్రతిపాదకము లగురెండునాటకముల రచించెను. పిమ్మటగోకుల నాథోపాధ్యాయుఁడు” అమృతోదయ ము” నునాటకమును రచించెను. ఇట్టి కావ్యములు రూపకాతిశయోక్తిమాలకము లని యాలంకారి కాభివ్రతము.

1. కావ్యారంభము:—

౧ శ్లో. హర్షే రమ్యే బహులవిలస చ్చన్ద్రికాయాం నిశాయాం
మద్దా నద్ద త్త్రుహదసురభా శీతలే నాతివాతే
లోలాపాక్ష్వా మనసిజకలాభేల నాయానితాక్ష్వా
సాకం నిద్రాం సుకృతిసులభాం కోఽపి కామీ సిషేషే.

౨ శ్లో. తం నిద్రాణం మదనవివశా కాచిదాలక్ష్మ యక్షీ
హస్తే ధృత్వా మలయశిఖరే హస్త రస్తుం ప్రయాస్తి
స్యానన్దారే నిజవతి ముపాయాస్త మాలోక్య భీతా
విస్యస్యైసం క్వచన విమనా స్తేన సార్థం ప్రయతా.

౩ శ్లో. మామూసీద ప్రియజనవియోగామయా త్తైమయానా
యక్షీ సాధా దవహృతవతీ ప్రస్వపస్త భవస్తమ
కాన్తా శ్రాన్తా పిచ తవసభే నాకదం ప్రాప దన్యాం
తద్గస్తవ్యం బ్రుత మితిదివః శుశ్రువే తేనవాణి.

౪ శ్లో. మాధి మన్దోఽ
వ్యస్తరైర్యా ఘ్నరమధివహన్ గన్తు ముద్యుక్తచేతాః
ప్రాప్తా మూర్ఖద్విరహీమధునాం మాధవీం వీక్ష్య లక్ష్మీ
మార్తో భృజం కమపి పురతో వీక్ష్య మద్దం బభాషే.

ఉపసంహరశ్లోకములు:—

౫ శ్లో. ఇత్థక్తారం త్వయి వినిహితే సూక్తిపుష్పవహరైః
దీనా హృచ్చ త్ప్రియసహచరీం భ్రాతరామోదయేథాః
కిన్త్వస్థాకం స(మ)ముపగతం పూర్వ మేకత్రయాత్రాం
నైవేచ్ఛామి ప్రియసఖ నచే దస్తి కార్యాతిపాతః.

౬ శ్లో. ఆపన్నితం మమ హరివదామ్భోజభక్తం దయాలుం
త్వా మారాధ్య వ్యసనవిరతిః స్పష్టతాం దూరదూరే
భూయాదేవం ప్రియసఖ పునర్దర్శనాయావియోగః
స్వప్నేఽపి స్యాద్భవతు యవయోః సర్వమాణ్డల్యలక్ష్మీః

2 శ్లో. సద్దేశేఽస్మిన్ కథయతి గురు శ్రీకదామోభయగ్
 ధ్యానోద్ధాతప్రబలతపసా వాసుదేవేన బధే
 పూర్ణైర్దో (శ్లేషో) మై రపి యదిగణానాం కణాః సంప్రభేర
 న్నేతాన్ ప్రీత్యా మనసి పరిగృహ్ణాన్తు సన్తో మహాస్తః

* ప్రాచ్యవిద్యాప్రౌఢసరస్వతి యనఁదగు శ్రీయుత మానవల్లి రామ
 కృష్ణకవిగారు “మీమాంసకాచార్యుఁ” డగు ‘పయ్యూరుపట్టేరి’ పండితుని
 కుమారుఁ డగు ‘వాసుదేవకవి’ ‘చకోరసన్దేశ’ మనునొక కావ్యమును వ్రాసి
 నట్లు లుల్లేఖించియున్నారు:—

“Vasudeva the son of famous Mimamsaka, Payyur Patteri
 devotes two lines for the description of the same place (ie. Sveta-
 ranya or Terunavay) in his Chakorasandesā”

“The quarterly Journal of the Andhra Historical Research
 Society” Vol III. Part I, July 1928 “Literary Gleanings” P. 69.

‘భృంజసన్దేశ’కారుఁ డగు వాసుదేవకవికంటె భిన్నుఁడా కాఁడా యను
 విషయము విమర్శనీయము.

XXIV భ్రమరదూత:— 16

రుద్రన్యాయవాచస్పతివिरచితము. ఈకవి విద్యానివాసపుత్త్రిఁడు,
 విద్యావాచస్పతిపౌత్త్రిఁడు. ఇతఁడు, నైయాయకగ్రంథవారికాకారుఁడును
 విద్యానివాససూనుఁడు నగురుద్రన్యాయవాచస్పతి యనియే లోఁచెడి. మాన
 సింహసూనునికొఱకు “భావవిలాసము” (కావ్యమాల, ద్వితీయగుచ్ఛము)ను
 విరచించిన రుద్రన్యాయవాచస్పతిజనకునిపేరు “విద్యావిలాసుఁడు” గాని (చూ.
 ‘భావవిలాసము’ 136 వ శ్లోకము) “విద్యానివాసుఁడు” గాదు. అందుచే
 నీతనికంటెఁ బ్రకృత “భ్రమరదూత”నిర్మాత భిన్నుఁ డని యూహించవలసి
 యున్నది. ‘భ్రమరదూత’ లోని యతివృత్తము ‘చన్ద్రీదూత’ (సం IX) లోని
 యతివృత్తమువంటిదే; కాని ప్రకృతకావ్యములో సందేశహరుఁడు ‘భ్రమరుఁడు’

16. “Notices of Sanskrit Mss.”—Haraprasada Sastri—Vol.
 II, p. 153; “A Catalogue of Skt. Mss. in the library of His High-
 ness the Maharaja of Bikaner”—R. L. Mitra—p. 229 Oppert
 పండితుఁడు పేర్కొనిన “భ్రమరదూత” (“List of Skt. Mss. in the Private
 Libraries of Southern India,” No. 61c4) పైఁ జేర్కొనిన (సం. XXIII;
 XXIV) కావ్యములో నొకటియో, లేక వీనికింటె భిన్నమో తెలియదు.

సంస్కృతభాష-ఆంధ్రభాష.

1. విద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు.

ప్రపంచమునగల భాషలలో నెల్ల మనభరతఖండమునంబుట్టి భాష లలో మిన్నయై వరకు సంస్కృతభాషయే యతి ప్రాచీనమైన దనియు, నతి పావనమైన దనియు, దక్షిణభాషలన్నియు సాక్షాత్తుగాఁ గాని, వరంపరగాఁ గాని సంస్కృతమునుండియే యేర్పడినవనియు, బ్రాచ్యపాశ్చాత్య పండిత ప్ర కాండు లందఱు సంగీకరించియున్నారు. కొందఱు స్వదేశైకాభిమానులు, స్వ భాషామాత్రాభిమానులు నగు పాశ్చాత్యవిద్వాంసులు సంస్కృతభాషయే యితరభాషల కన్నింటికిని మూలమని యంగీకరింపక, సంస్కృతమునకును, దక్షిణభాషలకును గల సంబంధ మేకభాషాజన్యత్వమని (సంస్కృతమునకును దక్షిణభాషలకుని సంబంధము కనుపించుచుండుటచే, నొకదానినుండి మఱియొకటి యుద్భవించిన దని యంగీకరింపనప్పుడు రెండును మఱియొక భాషనుండి యుద్భ వించినవని సిద్ధాంతీకరించుట కొంతవఱకు నుచితమేగదా!) నిరూపించి, వీని కన్నింటికిని మూలమగు మాతృభాష (Mother Language) యొకటికల దని సిద్ధాంతీకరించిరి. వారల్లు చేసిననాడుకూడ సంస్కృతభాషకు మూలమగునిం డో-యూరపియన్ మాతృభాష (Mother Language of the Indo-Europ- ian family) యిప్పుడు వ్యవహారమున లేకుండుటవలనను, నాభాషయందు వ్రాయఁబడిన గ్రంథములేవియు మనకు లభింపకుండుటవలనను, దత్స్వరూప మును నిరూపించుటయందు సంస్కృతమే యవలంబ మని దానినేగ్రహించి సంస్కృతమునకును మాతృభాషకునుగల సంబంధము మిక్కిలి సమీపమైన దని యంగీకరించి యున్నారు. కాఁగా ఎట్లాగోచించినను సంస్కృతమే మిక్కి లిప్రాచీనమైన దనియు, భాషల కన్నింటికిని మూలభూత మనియు మన మంగీక రింపకతప్పదు.

భాషాశాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతములఁబట్టి సంస్కృతభాష యిండో-యూర పియన్ భాషాకుటుంబము (Family of the Indo-European Languages) లో జేరిన యార్యన్ (Aryan) శాఖలోఁజేరిన దనియు, మనము వాడుచున్న

యాండ్రభాష ద్రావిడభాషాకుటుంబము (Family of the Dravidian Languages) లో, జేసినదనియు మనము తెలిసికొనవలసియున్నది. ఇట్లు పాశ్చాత్యసిద్ధాంతము. ఇట్టి రెండుభాషలును భిన్న భాషాకుటుంబములకు సంబంధించియున్నన, మూడుమంతుల ముస్పాతిక తెలుగు సంస్కృతమునుండియే యుత్పన్నమైన దని చెప్పవలసియుండును. మఱియు సంస్కృతమునకును దెలుగునకును గల సంబంధము, సంస్కృతమునకును, స్వకుటుంబజన్య మగు మఱియే యిఁదో- యూరపియన్ కుటుంబభాషకును లేదని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈసంబంధ మీభాషాద్యయికఁ గల విశేషసంబంధమును విశదముచేయుచున్నది. తత్సమ-తద్భవ-దేశ్యభేదముల మువ్వితమగు నాంధ్రమునను దొలి రెండుభేదములును, సంస్కృతమును, దక్షిణబద్ధ మగు ప్రాకృతమును మాత్రము సంబంధించి యేర్పడినవి † ప్రాకృతమునకు సంస్కృతము మూలమని యెంచఁబడుటచే ప్రాకృతమువలనఁ గల్గిన భేదములును సంస్కృతసాబద్ధము లనియే యెంచుట న్యాయ మగుచున్నది

1 సంస్కృత ప్రాకృతములకుఁ దెలుగు ప్రశ్యమములు చేర్చినమాత్రముననే యేర్పడు నాంధ్రము తత్సమము.

సం- రాముః=రాముడు	ప్రా- అగ్గి=అగ్ని.
" విద్యా=విద్య.	" జడా=జడ.
" వనమ్=వనము.	" గారవం—గారవము.

తద్భవభాష సంస్కృతప్రాకృతములలోఁ గొంచెము మార్పుఁ గలిగించుకొని యేర్పడునది.

సం- ఆకశః=ఆకాశము.	ప్రా- ఇంగాలో=ఇంగలము.
" సూచీ=సూచి.	" అచ్చరా=అచ్చర.
" కుడ్యమ్=గోడ.	" అచ్చేర=అచ్చరువు.

ఈ పైభేదములంబట్టియు, నుదాహరణములంబట్టియు ననేకకారణములచే నాంధ్రమునకు సంస్కృతము మూలమైనదని నిరూపింపఁ బడినది.

మఱియు నవ్వుకవి మొదలగువారి మతమునుబట్టి ప్రకృతి సంస్కృతమనియు, బ్రకృతినండిపుట్టినవి ప్రాకృతములగుటఁ దెలుగుకూడఁ బ్రాకృతభాషాభేదమే యనియుఁ దెలియుచున్నది

† ప్రాకృతమునకు సంస్కృతము మూలమను ప్రాచీనులసిద్ధాంత మిచట ననుసరింపఁబడినది

తే. గీ. ప్రాకృతాదలు చెడి తజ్జ కదములగుచు,
బలు తెలుగులఁ దనలోనఁ గలిసియుండు
కతఁ నీయాంధ్రభాషయుఁ గలిమతంబు
సందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగనొప్ప.

(అప్పకవీయము, ఆశ్వా 1 కద్య 75)

ఈరీతిని చెనుఁగునకు సంస్కృతమేమూలమై తదుత్తరాధాయకమైయున్నది, సంస్కృతభాష యొకకొఱగాని భాషయనియు, సర్థముకాని భాషయనియు, గర్లకఠోరమగు భాషయనియు, మృతభాషయనియు, భావశూన్యమగు భాషయనియు పితౄలమున బయలు వెడలిన కొదఱు పినుక్కాగ్రగణ్యులు సభలలోఁగూడ వాకొనుట కడుంగడు శోచనీయము. ఈవిమగ్నకులు సంస్కృత మెందులకును బోకిరాని దనిచెప్పి తెలుఁగునంగల మెఱుంగుల నగ్గడించుచుఁ దెలుఁగును మించినభాష జగతినిలేదని సిద్ధాంతీకరించుట వీరికిఁ గల గీర్వాణవాణీవాన నా లేశశూన్యత్వమును బ్రకటించుచున్నది. సంస్కృతమునే పలు తెలుగుల నాధారముచేసికొని యుద్భవించి దానిలోని యలంకారములను దాఁదెచ్చిపెట్టుకొని గుణములను ముచ్చిలి శాస్త్రవిషయములకుఁ బ్రతులను ది.పి బయలు వెడలిన తెలుఁగునుబట్టి మూలమగు, పూతమగు, దేవభాషను ధిక్కరించుట-గర్హించుట, మాతృగర్భమునం జనించి, మాతృరక్తమాంసములనబీల్చి పిప్పిచేసి జీవికఁ గల్గించుకొని యాతల్లి కుత్తుకనే తఱఁగుటకంటె నీచమైనది కాకపోదని నాతలంపు.

ఆంధ్రభాష సులలితపదబంధ బంధురమనియు, దీర్ఘసమాసరహితమైనదనియు, వారతలంచి యందులకు “క. జలిబలిపలుకులఁ బలుముద్దులు గులికడి తెనుఁగుబాసతో సరియగునే, తెలిసియు, దెలియక వీనుల నలయించెను వెట్టి మొట్టి యరమర బాసల్—తెలుఁగెఱుఁగని సంస్కృతంబు తెన్నే మెఱుఁగున్ ?” అను ప్రమాణముల నీయవచ్చును. కాని యాంధ్రభాష మధురభాషకాదని కాని, దేశభాషలలోఁ దీసిపోవునదియని కాని మాయాశయముకాదు. తెలుఁగునకు మూలమగు సంస్కృతముకంటె దెలుగు మెక్కు. యాధికమేమియు లేదనియు, నదిసంస్కృతమును మించుట యసంభవనియనే నాయభిప్రాయము.

సంస్కృతభాషను గీర్వాణులు (అనఁగా దేవతలు) వ్యవహరించుటచే దానికి గీర్వాణ భాషయనియు, దేవభాషయనియుఁ బేర్లుకలిగినవనియు నది

యే యాదిభాషయనియు, మనప్రాచీనులందఱును జెప్పియున్నారు. ఇదియంతయు నిజము కాకపోవచ్చునుగాని యాదిభాషయని యిప్పటివారుకూడ సంగీకరించుచున్నారు. సంస్కృతభాష దేవభాషకాకపోయినను, సంతటి కవిత్వమైనదనియుఁ బ్రఖ్యాతమైనదనియుననఁదైనఁ దెలియకపోదు. గీర్వాణభాషకఁ గల్గిన యీగౌరవమిప్పటిదికాదు. సంస్కృతమును నిరసించుచుఁ బుట్టినయీ వాదము లీయరువదవశతాబ్దపు మూఁడివదిశయం దుద్భవించినవికాని యంతకుఁ బూర్వము సంస్కృతమే మానసియమని ప్రఖ్యాతిఁ బడిసియున్నది.

సంస్కృతమునకుఁ గల్గిన యీగౌరవ మొక్క భారతీయుల వలననే గల్గినదికాదు; ఒక్క భారతవర్షముననే గాదు. అనేకులు పాశ్చాత్యవిద్వత్ప్రకాండులు సంస్కృతము నెక్కువ గౌరవించి మన భారతీయులకంటె వేయిమడుంగులెక్కువగ సంస్కృత గ్రంథసమూహమును జాగ్రత్తపెట్టుకొని విజ్ఞానమును సుపాదించుచున్నారు. వేయేల? మొన్న మొన్నటివరకుఁ బ్రబంధామలన రక్షించిన యాంధ్రకవీశ్వరులందఱును దొలుదొల్ల కవిస్తుతిలో సంస్కృతము వారిని జేర్చొనిన పేదవఁ గవిత్వయమువారిని జేర్చొనుచున్నారు. దీనిబట్టి సంస్కృతము నఁదెలుఁగువారికిఁ గల గౌరవాతిశయము విశదము కాఁగలదు.

తెలుఁగునకు సంస్కృతము పెట్టినదేభిక్ష. ఒక్క తెలుఁగునకే కాదు. భారతీయవాఙ్మయ మంతటికి నని చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందే భాగమైనను సరే. సంస్కృతము నాదర్శముగ నుంచుకొనకుండ వ్రాయఁబడియండలేదు. తెలుఁగునకు మూలపురుషులగు కవిత్వయమువారు చేసినది సంస్కృతభారతాంధ్రీకరణము. అది మొదలు మొన్న మొన్నటివరకుఁ గలవన్నియును సంస్కృతాంధ్రీకరణములే.

చూడుడు. తెలుఁగునఁ గల పురాణములు సంస్కృతమున కాంధ్రీకరణములు. కద్యకావ్యములు నట్టివే. ౧౮ వ శతాబ్దపు పరమావస్థవఱకును దెలుఁగున గద్యకావ్యములు † లేవనియే చెప్పవచ్చును. అలంకార గ్రంథములూ

† 16 వ శతాబ్దమున సమఖము వేంకట కృష్ణప్పకాయకుడను దక్షిణాంధ్రీకవి రచించిన జైవినిభారతిమను గద్యకావ్యము నాంధ్రీసాహిత్య పరిషత్తువారు చాలదినములక్రిందట నే ముద్రించెనున్నారు. ఇదియొక్కటియే మనకు లభించిన ప్రాచీన గద్యకావ్యము. బు. వేం. రమణయ్య*

ఇది గరికాదు, విజయరంగ చౌక్కినాథుని మాఘ శ్రీరంగ మాహాత్మ్యములును, నంజరాజ కృత మాహాత్మ్య మహాత్మ్యమును, వీరరాజకృత భారతమును మొదలగునవి కలవు. Ed.

సంస్కృతమునకుఁ దద్దుమాలు. వ్యాకరణము లునట్టివే. వేయేల సంస్కృతమునకుం డి భాషాంతరీకరింపఁబడని యాంధ్ర కావ్యము మన ప్రాచీన వాఙ్మయమున లేదనియే చెప్పవచ్చును. ౧౮ వ శతాబ్దపు చరమావస్థ నుండియు వాంగ్ల సాంప్రదాయముల ననుసరించి గ్రంథరచనపద్ధతి మాటివను సంస్కృతాంశ్రికరణములు మాత్రము దినదినాభివృద్ధిని గాంచుచునే యున్నవి.

సంస్కృతముయొక్క ప్రాచుఁ గలిగించుకొననిచో నాంధ్ర వాఙ్మయ మింతటికంటె వేముచుడుంగులు హిందవశయించుండవలసివచ్చును. భాషకు స్వతంత్రముగ నుండవలసిన ఛందోవ్యాకరణములు కూడఁ దెలుఁగునకు స్వతంత్రములైనవి లేక సంస్కృతసంబద్ధములైయే యున్నవి ఆంధ్రభాషకి తవఱకు సమగ్రమగు వ్యాకరణమేలేదు. ఆంధ్రభాషకితవఱకు వ్యాకరణములేదనియే చెప్పవచ్చును. సంస్కృతమునఁ గల యతిప్రాసములు తెలుఁగునం గూడగ్రహింపఁబడినవి. అట్లు తీసికొనివచ్చుటలోఁ దెలుగువారు వానికనుచితపు మార్పులను గల్పించి, యర్థములను బాడుచేసి శోభనుం జెడఁగొట్టి తే పోని నియమములను చెచ్చిపెట్టుకొని మిక్కిలి కష్టపడిరి. † ఈవ్రాతలనుబట్టి యతి ప్రాసములక్రమలేదని నామతమని సహృదయులు తలంపకుండురు గాక యనివేడుచున్నాను.

ప్రభుమిత్ర సమ్మితములగు వేదపురాణముల కంటెఁ గాంతాసమ్మితమగు కావ్యరచనమునకుఁ గల కారణము రసముఁగూర్చియేకదా! ఆరసముమనకు శ్రవ్యములకంటె దృశ్యకావ్యములయందే కలుగునుగదా? రసమున కాలవాలమగు నాదృశ్యకావ్యములు ౧౮ వ శతాబ్దపు చివఱవఱకుఁ దెలుఁగున రచింపఁబడకపోవుట నేమి యనవలసివచ్చును? దృశ్యపు ప్రపంచమునఁ బేరెన్నికకెక్కిన కాళిదాస మహాకవి శాకుంతలము ప్రపంచమునందుఁ గల యన్నిభాషలలోఁకిని బరివర్తించఁబడియుండఁ (చాల వత్సరములకు మున్నే) సంస్కృతమునే యాధారముగ జేసికొని యాంధ్రభాషయందా నాటకమీయరు ఁదవశతాబ్దమువఱకు లేకుండుటకుఁ గల కతంబెద్ది? పిల్లలమట్టి పిసవీరభద్రుడు మొదలగువారు శృంగార శాకుంతలాదులను బద్యకావ్యములలోనికి మార్పుచే

† ఈవిషయములం గూర్చియున్నందు వ్యాసములఁ బ్రకటించెదను.

సిరికాని దృశ్యకావ్యములలోనికి మార్పజాలకపోయిరి. కాన నాకాలమున దెలుగున దృశ్యకావ్యములే లేవనవచ్చును.

ఇన్ని విషయములం దసమగ్రముగు నాంధ్రజ్ఞుల జ్ఞానము సంస్కృతవా జ్ఞానముకంటె నుత్తమమైనదనుట యెంతటి యచితమో విచక్షణుల దృష్టికి గోచరముకాకపోదు.

ధ్వని ప్రధానములగు ఖండకావ్యము లాంధ్రమునఁ దీవయగమున ను ద్భవించుచున్నవోయు, నాకవిలాకళ నూతనజాతీయతను, వ్యక్తిత్వమును వెలువరించుచున్నదనియు, నందుచే నాంధ్రమున కొకవితసాగను సంస్కృతాది భాషాంతరముల కలవడఁజాలనిది కలుగుచున్నదనియు, గొందఱు భావకవులు తలంపవచ్చును. కాని ఖండకావ్యము లాంధ్రమునకుఁ గ్రోత్తలు కాని సంస్కృతమునకుఁ గ్రోత్తవికావు. ధ్వనిలేని కావ్యము లధమకావ్యములని సంస్కృతాలంకార గ్రంథములన్నియుఁ జెప్పుచున్నవి. ధ్వనిగలకావ్యమే యుత్తమోత్తమము. పండితరాజాది ప్రాచీన కవిసార్వభౌములు రచించిన ఖండకావ్యము లెంతటి రసవత్తరములో, ఎంతటిధ్వని ప్రధానములో గీర్వాణసారస్వతమునంద భిరుచిగలవారికిఁ దెలియకపోదు.

భాషాంతరీకరణములఁ గూర్చి కొంచెము ముచ్చడించెదను. ఒక భాష యందుఁ గలగ్రంథమును మఱియొక భాషలోనికిఁ జరిపర్పించునపుడు మాతృకకంటెఁ బరివర్తము రక్షణీయతరముగ నుండవలయుటయే యుత్తమము. కవియొక యాదర్శము నెదురుగ నుంచుకొను నపుడా మాతృకలోని బాగోగు లాతనికి గోచరించు చుండును. కాన నతఁడోగులను మార్చి బాగులను గల్పించి భాషాంతరీకరణమునకు వన్నె తెచ్చిపెట్ట వీలుకలుగును. మాతృకాకర్త కాదర్శమును లేకపోవుటచే బాగోగు లంతటివివరముగా నాతనికిఁ దెలియక పోవచ్చును. కాన భాషాంతరీకరణమున మాతృకకంటె విశేషములేమియు లేనపు డద్దానివలన నించుకంతయును బ్రయోజనములేదు. తక్కినభాషాంతరీకరణముల మంచిచెడ్డలు నాకుఁ దెలియవు కాని సంస్కృతగ్రంథములకుఁ గల తెనుఁగింపులలో నించుమించుగా నన్నియును మాతృకకంటె రసవంతములుగ ను, నులభతైలికలవిగను లేవని నిశ్చయముగఁ జెప్పునాహించుచున్నాను. తిక్తన సోమయాజి భారతభాగమును విడిచిపెట్టి చోఁ దక్కిన సంస్కృతాధీ

కరణములు మూలములతో రసవత్తరములుగను లేవని చెప్పవచ్చును. తిక్తన పలుతెలుగుల మెఱుగులఁ దీసికొనివచ్చి మూలమున యుక్తియుక్తముగ మార్పుచేయుట, అతనికొక మాదర్శముండుటవలననే గలిగినది కాని వేఱకాదు. తక్కిన యాంధ్రీకరలట్లు మార్పులు చేయలేకపోవుట నాతనికంతటి ప్రఖ్యాతిఁ దెచ్చినది ఇట్లు నేను వ్రాసుట వాకుఁగల యాంధ్రభాషాభిమాన రాహిత్యమును గాని దురుద్దేశమునుగాని ప్రకటింపఁ జాలదని ననించుచున్నాను.

అనేకులగు నాంధ్రకండిత కవివర్యులు నన్నయ మొదలు నేటివఱకును సంస్కృతగ్రంథములను బలు తెలుగులఁ దెలియించుచున్నారు. నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నాలోచించినచో మాతృకకంటె భాషాంతరీకరణము బాగుగనున్నదని కాని, రసవిలసితమై యెక్కువశోధ నొనగూర్చుచున్నదనికాని యనవీలులేదని తెలియకపోదు. అట్లాచటకభయభాషలయందును గొంత పరిజ్ఞానముకల వారేయప్పులు. నేనుదాహరణముల నిచ్చుటకంటె వానిని విద్వద్వర్తనలే చూచుకొనుట యొప్పుని యుదాహరణము లీయఁమానితిని.

తెలుఁగు సంస్కృతము కంటెఁ దక్కువయెనచో “జిలిబిలిపలుకుల” అను నార్యోక్తి కుదురుట దుర్లభమని న దేహింపవీలుకలుగును. కాని యది దేశ భాషావిషయకమైన దగుటచేత దేశభాషలలోఁ దెలుఁగే పలుముద్దులుగులిక డిబాసయగుటచే నేమియు భంగము కలుగఁబోదు. అ దుచేతనే యాంధ్రసా ర్వభౌముఁడు నాంధ్రభోజుఁడు నగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు “తల్లి సంస్కృతభాష, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స” యని నుడివెను. తెలుఁగుసంస్కృతము కంటెఁ గూడ లెస్సయని యాతనికిఁ దోచినచో ‘దేశభాషలందు’ అని యనక “భాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స” అనియే చెప్పియుండెడివాఁడు. ఇంకను “తెలుఁ గుంబోలెడి రమ్యభాషకలజే? జేళియభాషాభిలాస” అను సూక్తియఁబ్రెసి ధాంతమునే దృఢీకరించుచున్నది. “దేశభాషలందుఁ దెలుగులెస్స” యని యనుట కందఱును దక్కుక యుగీకరింపవలెను.

“తెలుఁ గెఱుంగని స స్కృతంబు తెన్నేమెఱుంగ” అను నీసూక్తి గీర్వాణము కంటె నాంధ్రమెక్కువదని తెలియఁ జేయఁజాలదు. తెలుఁగుభాష నెఱుంగని గీర్వాణమునకు దారితేదని దీనియభిప్రాయముకాదు. తెలుఁగు సంస్కృతముకంటె వేఁకొలది సంవత్సరముల ర్వాచినమై యున్నది. దేశభాష నెఱుంగని మాతృభాషకు గౌరవహానికాని, మతేరనియుఁగ్రాని కలుగఁ

జాలదు. ఒకే శ్రీ గీర్వాణవాణికి స్థైర్యముకొరకు దేశభాషాసాహాయ్య ముపేక్ష చేయమేయైనను దెలుగుకుంటే ననేకములగు దేశభాషలు ప్రాచీనములైనవి సంస్కృతమునకు సాహాయ్యమున నుపకరింపవచ్చును.

మీఁది యంతములబట్టి సంస్కృతము నెఱుంగకుండఁ దెలుగునఁ గవనాదివిషయమునఁ గృషిచేయుట దుస్తరము. ఒక్కసంస్కృతము నెఱిగినమాత్రముననందే గ్రంథములు వ్రాసి వన్నెకెక్కిన మహాకవు లసంఖ్యయులు. కావున సంస్కృత మెఱుంగని తెలుఁగుతెన్నే మెఱుంగున్" అని విపరీతముగఁ జెప్పట యొప్పుగును.

ఇకఁ బ్రామాణికఁ గల యథార్థార్థమేమో గుర్తింపవలెను. ఆంధ్రకవిత్వము చెప్పినపుడు కేవల తత్సరు (సంస్కృత) కదములను నేర్చినంతమాత్రము నలాభములేదనియు, నచ్చతెలుఁగునుగూడ బాగుగా నేర్చియుండవలెననియు, నచ్చతెలుఁగు కదములు లేని సంస్కృతకదము లాంధ్రమున రక్షింపఁగూర్పఁ జాలవనియు, మీఁది 'తెలుఁగెఱుంగని సంస్కృతంబు తెన్నే మెఱుంగున్' అనుసూక్తికి యథార్థమగునధము. కాన తెలుఁగుభాష నెఱుంగని గీర్వాణము పయోగింపనేరదనిమాత్రము సహృదయులు తలంపకుండురుగాక !

సంస్కృతభాష Dead Language అని సాఞ్ఞాత్యనాగరకతా వాసనగల కొందఱి మహానుభావుల యభిప్రాయము. మృతభాషయనొకప్పుడు వ్యవహారమునఁ గూడ నుండి యిప్పుడు గ్రంథస్థమై మాత్రమేయుండి వ్యవహారమునఁ జించుభాష సంస్కృతభాష యొకప్పుడు వ్యవహారముననుండెడిదని వారియాశయమైయుండవచ్చును. కాని సంస్కృతభాష యెల్లప్పుడును గ్రాంథిక (గ్రంథస్థ) భాషయేకాని వ్యవహారమున నెప్పుడునుండలేదు. సంస్కృతయొకప్పుడును వ్యవహారమున నుండకపోవుటచేతనే యీభాషకు సమగ్రమగువ్యాకరణము వ్రాయవీలుకలిగినది వ్యవహారముదేశకాలాది భేదములచే మాఱుచుండు స్వభావముకలదియగుటచే వ్యవహారమునఁ గూడనున్న భాషకు నియమబద్ధముగఁ జేయ నవకాశములేదు. కావున నేవ్యవహారమునందును, గ్రంథములందునుగూడ నున్న భాషలకు సమగ్రమగు వ్యాకరణము లేకుండఁ బోయినది.

వ్యవహారమున నున్న ప్రతిభాషకును లిపియవసరము. భాషకులిపిలేనిచో వ్యవహారము జరుగుట దుర్బలము. సంస్కృతము వ్యవహారమున లేకపోవుటచేతనే శక్తిర భాషలకువలె దానికి లిపిలేదు. సంస్కృతగ్రంథములన్ని

యు నన్యలిపులలోనే వ్రాయఁబడి ముద్రింపఁబడుచున్నవి. మఱియేవాఙ్మయమునెట్లన్య లిపులలో వ్రాయఁబడుచుండలేదు. ఒకపుడు సంస్కృతము వ్యవహారమున జీవించియుండినచో నిపుడు వ్యవహారములేనందున నాశముకలిగినదని చెప్ప వీలగును. కానియొకపుడును వ్యవహారమున నదిలేదే? మొదటినుండియును వ్యవహారమునందే లేనిభాషకుఁ జాపుపుట్టువు లేమి? కాన సంస్కృతమెన్నటికిని మృతభాష కాఁజాలదని యెఱుంగవలయును. అది యెల్లప్పుడును జీవించియుండుభాష. ఇప్పుడు వ్యవహారమున నున్నభాష తెప్పటికైనను వ్యవహారమునఁ జచ్చిన నెన్నిశతాబ్దముల కైనను జావ వీలుకలుగును. కాని సంస్కృతమునకు మాత్రమే చావుకలుగనేరదు. అనేకవేల సంవత్సరములనుండియు వ్యవహారములో లేనభాష, గ్రంథస్థమై యనేకభాషలఁ గనిపెంచినభాష, యితటి దనుక నెట్టిమార్పును బొందకతొల్లిటిరీతినేయున్నభాష, గీర్వాణభాష మున్నందు నామమాత్రావశిష్టమై యుండుననుట కాధారము లేమియులేవు.

ఒకసభలో నొకభాషావిశారదులు సంస్కృతాంధ్రములకుఁ గలభేదములను ముచ్చటించుచు సంస్కృతమి ద్విర్హసమాసభూయిష్టమై కర్ణకఠోరముగ నుండుననియు, నాంధ్ర మట్లుకాక సమాసరహితమై విననింపుగొల్పుననియు నుపన్యసించిరి. వారిద్దాని కుదాహరణముగ ద్విర్హసమాసభూయిష్ట మగునొక సంస్కృతశ్లోకమును సమాసరహితమగు నొక తెలుఁగుపద్యమును జదివిరి. తెలుఁగుపద్యమునఁగల పదము లన్నింట మూఁడువంతుల ముప్పాతిక సంస్కృతపదము లేకిలవు. అందుచే నచ్చతెనుఁగుల యల్లికసమాసరహితమనియు, సంస్కృతరచన ద్విర్హసమాసయతి మనియుఁ గర్ణకఠోరమనియు వారియభిప్రాయముకాదనియు, సంస్కృతశ్లోకరచనము ద్విర్హసమాసయత మనియుఁ, ద్రివిధమగు నాంధ్రముయొక్క రచనము సమాసరహితమనియు వారి తలంపని నేనిశ్చయించితిని. వారియభిప్రాయమునే గలిగినచో వారియభిప్రాయము యు కమెనది కానేర దనిమాత్రము విన్నవించుచున్నాను. పద్యముయొక్క మూఁడుపాదము లొక్కేమాసము నుగిలిగి, మధ్యనెవ్వెడను నిలుప వీలు లేక చివఱ నొక తెలుఁగు ప్రత్యయముకిల సంస్కృతి సమాసములు తెలుఁగునందే కలవు. లెక్క కమిక్కిలిగఁ గలవు సంస్కృతశ్లోకము లందెంతటి ద్విర్హసములున్నను రెండుపాదములకంటె మించియుండవు. ఆసమాసములను మొదటి

రెండుపాదములకుఁ గాని, చివటి రెండుపాదములకుఁ గానియుండును. కాని రెండవపాదము, మూడవపాదము కలిసి సమస్తములైయుండుట సంస్కృతమునం దెచ్చుటను లేదు. తెలుఁగున నిట్టి సమాసములు చాలచోట్లఁ గలవు.

భాషాంతరీకరణములఁ బరిశీలింపుఁడు. మూలముగు సంస్కృతమున మాసరహితమై సుబోధకముగనున్నను, దానియందలిభావముల నిముడునట్లు దీర్ఘసమాసములఁ బెట్టుకొని సులభముగ నర్థమగునట్లు రచింపక మూలముకంటె భాషాంతరీకరణమే యర్థము చేసికొనుట కష్టతరముగనుండుట సర్వజనవిదితమైయున్నది. “తపసియందండైక ధనశాతపత్రిత్రోద్దండ తేజఃకీర్తిమండలుండు, నిర్మలజకథానిమిషకల్లోలినీతౌళితాళుల జగత్తల్లమందు.....” (శృంగారనైషధము) అను నీభాషాంతరీకరణము మూలముకంటె దీర్ఘసమాసములుకలదియో కాదో తెలియనగును. భాషాంతరీకరణములకంటె మాతృక లేరనవత్తరములుగ నుండునని యిదివఱకు నిరూపించితిని.

మఱియొక మహామహులు కొన్నిసభలలోఁ దెలుఁగునందుఁ దత్సమముగు సంస్కృతపదగుంభన యుండుటయుఁ బాగులేదనియు, సంతయునచ్చతెనుఁగు కూర్చేయుండవలయు ననియు, నదియే ముద్దులొల్లుననియు, సంస్కృతము రసహీనమైనదనియుఁ జెప్పుచుండిరి. వారొసంగిన యదాహరణమును వ్రాసికొంచెము విమర్శింతము. వారు “సహసానఖింశచస్తన దత్తపరిరంభ మామూల పరిచుంబితాధోవృ” మను మనుచరిత్రమునందలి పద్యభాగము నుదాహరించుచు నిట్టి రచనము మిక్కిలి కష్టతరముగ నున్నదనిరి. వారు చదువునపుడుకూడ నొత్తక్షరములను, తక్కుంగల పదములను నొక్కినొక్కిపలికి తమనైపుణ్యమును జాలవఱకు వినియోగించి లేనికష్టతంగూడ దానియందుఁ గల్పించిరి. ఇవి కొంతకాలిన సమాసములే కావచ్చును. కాని దీనింబట్టిసంస్కృతమంతయు నిటులనేయున్నదని పలుకుట యుచితమా? అచ్చతెనుఁగైనంత మాత్రమున సమాసరహితమై సులలితమై యుండఁగలదా? తద్భవాదికమగు నాంధ్రమున నొకవిశేష నామవాచకమును దెల్పునెడ క్లిష్టత్వదోషము సామాన్యముగ నుండితీరును. చూడఁడు. కమలానసః=తెలిదమ్మిగద్దియఁగొలఁపుండురాయఁడు; హిరణ్యగర్భః=డవుబంగారుబొక్క సముచేసినమేటి. ఇట్టియెడ గుణముమాటయటుండ దోషముంగల్గుచున్నదే. వారు “సహసా.....” అనుదానికి సరియగు నచ్చతెలుఁగు తర్జుమాచేసిరి. అది బాగుగ నేయున్నది.

తాని యచ్చతెనుఁ గంతయు నట్లుండుట దుష్టతము బ్రహ్మాండభాండ మనుటకుఁ బలుకు వెలందిమగని గుడ్డుగమియచట యెంతటివిరసముగ నున్నదో చదువరు లూహింపకపోదు. ఈశ్వరగారఘట్టమున “సహసా.....”అను దీర్ఘ సమాసఘటనము కేవల విరసమనియు, రసాపకర్షకమనియుఁ దలఁపరాదు. శ్వంగారరసవిషయమునఁగూడ దీర్ఘ సమాసములుండవచ్చుననుసంశయ సర్వా లంకాఢికోరరీకృతమే. సమాస ములకును శ్వంగారమునకును బాధ్యబాధక భావము లేదు. ఇదటరథసము వర్ణింపఁబడుటచే సమాసము యుక్తమే యగును. సహసా యను ఐద మావేగ సూచకము కాన సమాసమిమ్మోడ రాణించును మాఘుఁడుకూడ

హృదయమరిఁదోదయాదుదూధ
ద్రఢిమ దధాతు పునః పురందరస్య
ఘనపులకపులోమజాకుచాగ్ర
ద్రుతపరిరంభః పీఠనక్షమత్వమ్॥

అని శిశుపాలవధమున శ్వంగారము నావేగసహితమును. గోరి సమాసముతోఁ జెప్పియున్నాడు. కావున సంస్కృత సమాసము రసవత్తనయే నాతలంపు.

ఇట్లు నాశక్తికొలంది సంస్కృతభాష తెలుఁగుబాసను దీసిపోఁజాలదని యుఁ, దెలుఁగుకంటె నుత్తృప్తమైనదనియు, నిరూపించితిని. కావున భాషాభిమానులెల్లరును యధార్థమును గురైతి గి సంస్కృతభాషను నిరసింపకుందురుగాక! ఆంధ్రభాష పరికిమాలినదని నాతలంపుకాదు. దేశభాషలలోఁ దెనుఁగునుమించిన భాష లేదనవచ్చును రచనము ముద్దలమూఁట గట్టుచుండును. అక్షరముల నన్నింటిని బలుకుటకు వీలుగల దేశభాష తెలుఁ గొక్కటియే. లిపి ముత్యాలకోవ. భావము గంభీరము. కావుననే ఆంధ్రేతర రాష్ట్రములందుఁ గూడ నాంధ్రోద్యమము ప్రబలి మిక్కిలి రాణించుచు, బుత్రికలను నెలకొల్పుచు భాషాసేవఁజేయుచు నాంధ్రవ్యక్తిత్వమును గాపాడుచున్నది. ఆంధ్రసోదరులందఱును గలకాలమునుండి వన్నెకెక్కి భాషాప్రపంచమున మేలుచేయువదలిన యాంధ్రవాణిని తదుత్తరతకు మూలమగు గీర్వాణవాణిని సేవించుచు విజ్ఞానమును సంపాదించుదురుగాక !

తెనుఁగుకవిత.

జాస్తి శ్రీరాములుచౌదరిగారు.

ఉభయభాషాప్రవీణ

మ. విలసద్భావరసాద్యలంకృతులచే విస్ఫూటిగీర్వాణభా
షలకబ్బులుల కెన్నిమంచితనము ల్సంధిల్లు నాచందమై
వళియుం బ్రాసము సంత కగ్గలములైనర్చిల్లు సత్తావ్యముం
దెలుఁగంచుం జెవిఁబెట్టవేమియునుపంజేఁగల్గునే మందిలక.

తే. గీ. తెలుఁగు జేశభాష తెలియుఁబొమ్మనఁబోక

తెలియవలయు మించు తేటవడఁగఁ

దొడుపుగాక కసిఁడిఁ దొడిగిన నొప్పునే

కనక మింట నొత్త కలిగెనేని.

విన్నకోట పెద్దయకవి

కావ్యాలంకారచూడామణి.

ఆద్యంతములు తెలియరానిది ప్రకృతి. కాలమును నట్టి దయ. కాలము
ముందా! ప్రకృతిముందా! యను ప్రశ్నకుఁగూడ సమాధానము లేదనుకొని
యెద. కాలమున కాది ప్రకృతి ప్రకృతి కాది కాలము. కాలప్రకృతులరెం
టికిఁ జెప్పనలవికాని విశేషసంబంధ మున్నది. కాలములేని ప్రకృతియుండదు.
ప్రకృతిలేని కాల ముండదు. కాలచక్రము తిరుగకున్న ప్రకృతిరథముసాగదు.
ప్రకృతి రథముపైనలేకున్న గాలచక్రము నిలువడదు. కాఁగాఁ గాలప్రకృతులు
రెండు నాదిరహితములు సంతరహితము లనిగదా తేలినది. ఆద్యంతములు
తెలియరాని యట్టి కాలప్రకృతులలో నేవేళభాషలుపుట్టెనో? యందుల
వాఙ్మయము బయలుదేఱిన ఘడియయేనో! నిశ్చయించిచెప్పట కీపాటి యా
పాటివారికి నలవిగాని కని యన్నపుడు నాబోటివా రందులకై కనిఁబూని య
త్నించుట కూడనివనియని యనకతీరద. ఈ నా వ్యాసము తెనుఁగుకవితయును
విషయమున నాధారపడియుండుటచే మున్ముందుగ నీతెనుఁగుకవిత యన నే
మియో విచారింపఁబడును. తెనుఁగుభాషలో న్రాయఁబడిన కవిత్వమునకుఁ
దెనుఁగుకవిత్య మనియుఁ దెనుఁగుకవితయనియు మన మందుము. తెనుఁగుదే

శపుజరులు వ్యవహరించుకొనుభాష తెనుగుభాష. తెనుగుదేశ మననేమి యో? నేదియో? మనమిపు దానిచింపవలయును. తెనుగుదేశమునకు సరిపాద్యుల నప్పకవి యీక్రిందివిధమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

కం. శ్రీశ్రీతిధరకాళేశ ద్రా

త్రాతామంబు లనఁగ దనరాఁరెను నీ

శ్రీదేశైత్రంబులలింగము లీ

శ్రీంపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నన్నిక కృష్ణన్.

తే. గీ. తద్రిలింగనివాసమై తనరు కతన

నాంధ్రదేశంబుఁ దాఁ ద్రిలింగాఖ్యమయ్యె

దెలుఁగగుచుఁ దదృశము దానివలనఁబొడమె

వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెనుగు నందు

అని త్రిలింగశబ్దమునుండి తెలుఁగు అనునది పుట్టెననియు, తెలుఁగు రూపాంతరమే తెనుఁగనియు, త్రిలింగము లేవియవఁగా లయు, ద్రాక్షా రామము, కాళహస్తి యనియు వీరి మధ్యదేశము తెనుగుదేశ మనియు నప్పకవి చెప్పినాఁడు. ద్రాక్షా రామము గోదావరీమండలమున నున్నది. కాళహస్తి చిత్తూరుమండలమున నున్నది. ఆప్రాంతముననే పడమటగా శైల మున్నది. ఈముచ్చోటులకు మధ్యనున్న భూమియే తెనుగుదేశ మని యప్పకవికాలము నకుఁ బ్రసిద్ధియుండినటుల మనకుఁ దెల్లమగుచున్నది. 1850 ప్రాంతమువాడగు విన్నకోట పెద్దయకవియు నీవిధముననే తెనుగుదేశలక్షణమును జెప్పి యు న్నాఁడు కాని మనకాలమునకుఁ దెనుగుదేశ మేదియని పరికింప నప్పకవి చెప్పినలక్షణమును పెద్దయకవి చెప్పిన లక్షణమును జాలవు. వీరక్షణమున విశాఖపట్టణముమండలివారిని తెనుగువారు కా దనవలసినవచ్చును. గంజామండలములోఁగూడఁ మనతెనుగువారు నివసించియున్నారు. కనుక గంజామండలము మొదలుకొని చిత్తూరు నెల్లూరు మండలములప్రాంతముల వఱకుఁ గల భూమిని తెనుగుదేశ మనియు, నిందలిజరులు వ్యవహరించుకొను భాష తెనుగుభాషయనియు మనము లక్షణమును గ్రొత్తగా గల్పింపవలసి యున్నది. త్రిలింగశబ్దమునుండిగాక త్రినగశబ్దమునుండి తెనుఁగనునదివచ్చిన దని కొందఱు అన్నారు. తెనుగుభాషస్వరూపమును గొంతవఱకుఁ గాంచితిమి. ఇతను గవిత్వపున నేమియో తత్త్వ మెఱుంగవలయును.

కవియొక్క ధర్మము కవిత్వము లేక కవిత్వ. అనగా గవి చేయవలసిన పని. కవియైన నెవడు? అప్పకవి చెప్పిన లక్షణమును విలకింపుడు.

కం. ధరణీపురుష ప్రళాంతఃకు

గరుభక్షుః శుదియః గల్పకుః పూర్వ కవీ

శ్వర శాస్త్రయోగదత్తుః

కదానాతి యెవ్వఁ డతఁడు గవి యనఁబరగన్.

కవుల లక్షణములలో గవి బ్రాహ్మణుడై యుండవలయునను నియమ మప్పకవి క్రొత్తగా సృష్టించినటులఁ గనఁబడుచున్నది. బ్రాహ్మణుడవ్వ నితరు లెవ్వరును గవులుగా రను నభిప్రాయముగలవాఁ డగుటచేతనే అప్పకవి కృష్ణ రాయ రచితమగు నామక్తచూల్యదను బెద్దన రచితమని జెప్పటకు సాహసము చేసెను. ఇదియొంతయు సక్రమము. కనుక నప్పకవి చెప్పిననే లక్షణముగాదు. మహమ్మదీయుఁడైనను సరియ మహీసురుఁడైనను సరియ కవితాశక్తిగలవా రందఱు కవులే. కావున నేటి ఉర్దూ జలీషా మొదలగు మహమ్మదీయసాదరులు సయితము కవులనంబరగఁచుఁడిరి. అంతాకవులముగామా, అంతంతగ కంద పద్య మల్లగలేమా? యిది వెనుకెవరో యన్నట్లెట్టో యతులకు జతలు గూర్చి కద్యము లల్లగలవా రందఱుకవులు గారు. సంస్కృతమున నాలుగు నిఘంటులు తెలుఁగున నాలుగునిఘంటులు దగ్గఱఁజెట్టుకొని గొప్పకయి యెవరికిఁదెలియని పదిమారుమూలపదములను గాగితములపై కెక్కించినవారును గవులు గారు కవులనగా సమస్తశాస్త్రముల నెఱిగి యుండవలయును. విద్య లన్నిటియందును బారంగతుడై యుండవలయును. అన్నికళలను గుర్రెఱిగి యుండవలయును. ప్రకృతిశత్రుత్వమును బాగుగా గనిపెట్టవలయును. అన్నిటను ననుభవశాలియై యుండవలయును. తనమనోభావములను బాఠకుల మనోభావకములందు ప్రాసి దిద్దగల శక్తియుండవలయును. ముఖ్యముగా కవులైనవారు భావశాస్త్రవి జూషిండుట చేర్చుకొనవలె. ఉత్తమకవుల లక్షణము లివి. ఇందుల కుదాహరణీయులు తిక్కన, పోతన, పెద్దన, శ్రీనాథుఁడు మొదలగు కవి మహాత్ములు. కవులలో మొదట లెక్కింపఁదగినవారు. ఇట్టివారు చేసిన పని యేదియో యయ్యదియో యత్తమకవితకు లక్ష్యమని యెఱుఁగవలయును.

తెనుఁగుకవితపుట్టుక.

మొట్టమొదటఁ దెనుఁగుభాష లోకమున వ్యాపించినప్పుట నందుఁ గవిత్వముముందుగా పాటలరూపమునఁ బ్రారంభింపఁబడియుండవచ్చునని నాయూహ, అప్పటికి లిపిగూడఁబుట్టియుండకపోవచ్చును. అప్పటి మనవారు కులాసాగా నున్న వేళలలో కూనిరాగములతో నేవియో తమకువచ్చిన మాటలను నాలుగైదు కలిపి లయకుదురునట్లుగా పాడినట్లయిన నిర్ముదియ మొకచిన్నపాటగా మారుచు అప్పటికి యతిప్రాసముల నిర్బంధములేదు. అయినను భాష యందు నొకశబ్దమువంటి వఱియొకశబ్దము వెంటనే బలుకుట యుచ్చారణ సౌలభ్యము, వినుట కింపుతనయియుండుచుగదా ? కనుక నాకాలపువారికిఁ దలవని పనిగా కూనిరాగములతోపాటు తమపాటలయందు యక్షరములు (మొదటఁబ్రారంభించిన యక్షరములే మరల) వడియుండవచ్చును. అట్టి చిన్న చిన్నమాటలను మనవా రిండ్లకడఁ గూరుచుండినవేళలలో నొకరి కొకరు చెప్పుకొనసాగిరి. అవియే నానాటికిఁ బెరిగి పెద్దలాయెను. తమపాట లట్లు పెద్దవయినను నాకాలమున కింకను యాద్రులిపి యుండనందున వారెవరు వానిని వ్రాసికొనలేకపోయిరి. ఇప్పుడు మన మూఁకుడుకథల (ప్రికథలు) నొక మారు విని జ్ఞాపక ముంచుకొనువిధముననే యాకాలపువారు పెద్దపాటలను సయితము మరచిపోవక జ్ఞాపక ముంచుకొనెనువారు. ఇందులకుఁ గొంతనిదర్శనము గననగును. మనయిండ్లలో స్త్రీలయందుఁ జదువురాని ముదుసలులు కొందఱు కుచ్చలకథ, లంకాయాగము మొదలగు పెద్దపాటలనైనను ప్రారంభమునుండి చివరవఱకు వప్పుజెప్పఁగల్గుటను జూచుచున్నాముగదా ! ఇంతయేల! జంగముపాటలు, వీరగీతములు, మొదలగువానిని దాసరులును పిచ్చుగుంటులును, పొలమునందు పరిమొక్కలనాటునపుడు మాలవనిత లూడ్చు పాటలు మొదలగువాని నారంభమునుండియు సంతమువఱకు వప్పుజెప్పఁగలుగుటలేదా! వారి కక్షరములుసయితము రావుగదా! అట్టివారిని ప్రతిసంవత్సరమునను మనము చూచుచునే యున్నారము. కనుక లిపిపుట్టకపూర్వమే కవిత్వము లాలిపాట, పెండ్లిపాట మొదలగు పాటలరూపమునఁ బ్రారంభమయియుండునని తోఁచెడిని. లిపివచ్చినపిమ్మట పట్టిపాటలు గ్రంథస్థములయి సుస్థిరములగును. లాలిపాట, పెండ్లిపాట మొదలగువాని నప్పకవి యదస్సులోఁ గూడఁ జేయున్నాడు. కొంతకాలమునకుఁ బాటలరూపముగ నున్న కవి

త్వము మారి మధ్యాక్షరలు మొదలైన యక్షరలలోనికిని సీసపద్యములు మొదలైన జాతులలోనికిని మారినది. అనాటికి యతిస్రాసముల నిర్బంధము కవిత్వమునకుఁ గల్గియుండవచ్చును. ఆతరువాతికాలమునఁ గవిత్వము వృత్తములలోనికి మారినది. కనుకనే వృత్తములను జేయుటకంటె జాతులను జేయుట సుళువు. జాతులను జేయుటకంటె బాటలను జేయుట మఱింతసుళువు. నన్నయకాలమున కాంధ్రవాఙ్మయము వెల్లివిరిసినది పదిమందినోళ్ళతోఁబడ్డది. నీచెల్లిన నేను నొకదానినుంటినని యాంధ్రభారతి సంస్కృతభారతి ముందట తప్పటడుగులు వైచుట సాగించిన దాకాలముననే. ఇంతియకాని నన్నయభట్టునకుఁబూర్వ మాంధ్రవాఙ్మయము లేదనుమాట విమర్శనములేనిది. భట్టాచార్యులకుఁ బూర్వమందు వ్రాయఁబడిన యుద్ధ మల్లునిశాసన మొండు బెజవాడ యందుఁ బరిశోధకులు గాంచిరి. అందు మధ్యాక్షరలుగలవు. మఱియు నన్నయకుఁ బూర్వము నన్నెచోడుని కుమారసంభవము, బద్దె భూపాలుని నీతిసారముక్తావళియుఁ గలవని విమర్శకులు చెప్పుచున్నారు. కనుక నన్నయకంటెఁ బూర్వము చాలక లమునుండి తెనుఁగు కవిత్వ మారంభమైయుండెననుట నిర్వివాదాంశము. వాగనుశాసనుఁ డను బిరుదము నన్నయభట్టున కాంధ్రవాఙ్మయమునకు మొట్టమొదటివాఁడగుటచేత రా లేదు. ఆంధ్రశబ్దచింతామణియను చెనుఁగు వ్యాకరణముచేయుట కారణమున నాతనికాబిరుదము వచ్చియుండవచ్చును.

భారత కవిత్వము.

“తినన్నా గారెలే తినాలి, వినన్నా భారతమే వినాలి” అని మనతాత ముత్తాతలు చెప్పుకొనుచుండఁగా మన మెల్లరము వినయే యుండుము. నిజముగా గారెవంటే భారతము. భారతకవిత్వమువంటి కవిత్వ మిప్పటికిని బుట్టియుండలే దనుట సత్యదూరముకాదు. భావకవిత్వము, భావకవిత్వము అని ఘోషించు పరమాధునిక కవులలోఁ గూడ నెవ్వరును భారతము కవిత్వమువంటిభావకవిత్వమును జెప్పియుండలేదు. విశేషించి నన్నయ, ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ లకవిత్వముకన్న తిక్కనకవిగారి కవిత్వము మిగుల భావభూయిష్టమైనది నిగూఢము. భావకవిత్వమనునది యిపుడు పుట్టెనని మనము తలంచుచున్నారము. కాని యయ్యది మొదట తిక్కనగారిగంట కలముక్తిందనే పుట్టిపెరిగినది. తిక్కన కిఁమఁ త్రుండెగదు. రాజ్యాంగములనెల్ల నెఱిగినధీశాలి, మంత్రీపుం

గవుఁడు. లోకానుభవముగల నుప్రసిద్ధుఁడు. పాఠకుల మనోఫలకములందు
దన మనోభావములను వ్రాసి ప్రకటించువాఁడు. ఆంధ్రకవితావధూతిని బెట్టి
పోషించినతండ్రి. ఈతనికివితత్వమందు సంస్కృతభాషకంటెఁ దెనుఁగు భాష
యెక్కువగా వాడఁబడినది. తెనుఁగులోనైనను గేవలము కఠినభాషగాక
యాకాలపు జను లాడుకొను వ్యవహారభాషయే ప్రయోగింపఁబడినది.
మధ్యమధ్య సందర్భాచుసారముగ నంద రెఱిగియుండిన చిన్నచిన్న లోకో
క్తులు చొప్పఁబడి యున్నవి. సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పిన కావ్యములందుఁ
జేయఁదగిన వర్ణముల నీతఁడు బాటించినట్లగుపడదు. వానిఁ బాటించినట్లయిన
నిజముగా తిక్తనకవి వంటివాని కవితత్వముగూడఁ గథాశుచిత్రము చెడిపోయి
యింత ప్రశంసాపాత్రము కాకపోవునేమో ? యని నాసందేహము. తిక్తనయొ
క్కఁడే యైనను దనకవితత్వమందన్నిపాత్రములను ధరించివివిధవిధములుగాఁగన్న
డును. ఇందులకాతని యుద్యోగవర్వమంతయు సాక్షియే. ఇతఁ భారతమునందలి
యుద్ధపంచకమునేసంవర్ణమున దీసివడివినను వీరరసావేశముచేఁ బరవశులను
గుడుము. మనచేతిలోని భారతము, మనమనస్సులను, గూడను ఆచిపోవుదుము
కన్నులయెదుటభారతవీరులు యుద్ధము చేయుచున్నట్లే గాంచెదము. వీరరసము
నఁబడి మునుకలువైతుము. రక్తప్రవాహమునఁదడియుదుము. మేనుజలదరించు
ను. ఒక్కమారుగా నావేశపరవశుల మగుదుము. తరువాతనేమిజరుగునో? య
నియుఁబుకులాట. వీరు తెల్లువరాక్రమింతురో? యనియఁబ్బరము. ఈభావనాశ
క్తినిఁ గన్నులఁగట్టి భారతవీరులచే యుద్ధముచేయించి చూపునది యెవరు ?
తిక్తన మహాకవి. ఈకవికే యిట్టి సంపూర్ణభావనాశక్తిగలదు. కనుకనే తిక్తన
మహాకవులకు మొదటివాఁడని మొదటనేఁ బేర్చెనియుంటిని. తిక్తనకవితత్వ
మందున్న భావగుంభనము నన్నయకవితత్వ మందులేకున్నను నాంధ్రవాఙ్మయ
మున కాదిభూతుఁడుగ కాన్పించుటను నన్నయ, తిక్తనవలెనే పూజ్యుఁడును
జెప్పకొకఁ దగినవాఁడును. వీరిద్దఱి మహాకవులమధ్యఁ జేరియుంటచే “తన్నభ్యేవతి
తంతద్గ్రహణేన గృహ్యతే” యనువైయాకరణులన్యాయమున నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ
యను గౌరవనీయుఁడే యగును. ఎట్లయినను నీమగ్గురి మహాకవుల కవితత్వము
ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు మొదటఁబెట్టిన బిచ్చము.

శ్లేషకవిత్వము.

శ్లేషయనశబ్దము మొట్టమొదట నలంకారములలోఁ బుట్టినది. అలంకారములలో శ్లేషాలంకారమని యొక భేదము. ఈ శ్లేషాలంకారము శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష, ప్రకృతిశ్లేష, అప్రకృతిశ్లేష, యని యిట్లనేక యవాంతరభేదములచే నొప్పారినది. సంస్కృతాలంకారికులు శ్లేషాలంకారమును గూర్చి యనేకాభిప్రాయములు వడియున్నారు. వాని కన్నిటి కిదిచోటుగాదు. కవులు మొట్టమొదట నీ శ్లేషాలంకారమును దమ పాండిత్యప్రభావప్రదర్శనమునకయి కావ్యములందుఁ దఱచుగా వాడసాగిరి. రానురాను గవులు శ్లేషయందు రెండర్థములందును దుల్యబలముంచి కావ్యమంతయు శ్లేషతోనే చెప్పసాగిరి. వీనిని శ్లేషకావ్యము లందుము. ఇట్టిశ్లేషకావ్యములందొకయర్థము ప్రకృతమనియు, వేటొకయర్థమప్రకృతమనియుఁ జెప్పరాదు. రెండును బ్రకృతములే. ప్రతియొక్కొకపద్యమందును రెండర్థములతో రెండుకథాభాగములును నడచుచుండును. ఇట్టి శ్లేషకావ్యములు మొట్టమొదట సంస్కృతమునఁ బుట్టుకఁగాంచి నవి. 9 వ శతాబ్దమువాఁ డగు కవిరాజును నాతఁడు రాఘవపాండవీయ మను శ్లేషకావ్యమును వ్రాసెను. వేములవాడ భీమకవి దానిని జూచి తెనుఁగున రాఘవపాండవీయమను కావ్యము రచించెను. అయ్యది యాంధ్రులనిర్భాగ్యవశమున నాంధ్రలోకమునకుఁ బ్రసరినదియై. ఈపద్యమునే మరల రాఘవపాండవీయమును రచియించఁ దలంచిన పింగళి సూరనకవి తన గ్రంథపీఠికయందు దిట్లు చెప్పెను.

ఉ. “భీమనతోల్లి చెప్పెనను పెద్దలమాటయె గాని యందునొండేమియు నేయెడ

న్నిలుచు తెవ్వరుగాన రలుండనిమ్ము.....”
 తెనుఁగులో శ్లేషకావ్యములకు ముందుఁబెట్టిన భీమ యీరాఘవ పాండవీయము, దీనిరచయితపింగళి సూర్యనార్యుఁడు. కృష్ణరాయ యాస్థానకవి యగుట సీతనికాలము 1500 వ ప్రాంతమనినిర్ధారితము. కవితయందు భావనాశక్తిని జూపుటలో సీసూరనార్యుఁడు తిక్కనగారి యవరావతారుడని జెప్పవచ్చును. పాలకైరాలు మోసెను విధమున రెండర్థముల కావ్యమును జేయవలయునను నియమమును బెట్టుకొనినవాఁడగుటచే నీరాఘవపాండవీయమున మాత్రము కవి భావనాశక్తిని జూపలేక పోయెను. కానియీతని కళాపూర్ణోదయకవితయందు మాత్రము భావనాశక్తి సుపూర్ణముగ గలదు. ప్రకృతి

వర్ణనము కన్నులగట్టిన ట్లగపటమును. అట్లని రాఘవపాండవీయమునఁ గవిత్వము బొత్తుగా నీరసమును జెందియుండలేదు. కథాశునిత్వము చెడనీయలేదు. రాఘవపాండవీయమునఁ గవిత్వము కఠినము, నిఘాళమును గాక సరళముగా నుధాప్రవాహమువలె బరువెత్తినది. రామాయణభారతార్థములలో నే దాని మన ముద్దేశించి చదువుదుమో స్పష్టముగా నాకథార్థమే స్ఫురించుచుండును. అందుల కుదాహరణము స్థలీపులకన్యాయమున నీ పద్యమును జూడుడు—

చ. ధరణిపుఁ డుండె నంత బహుధాముని నన్తనహూయమానుడై
 కరమ సమృద్ధిఁ బర్యేషు విభావసుందను రూపకాంతి ని
 ర్భరుఁ గొదలెల్ల దూరముగఁ బాము సభాజన శౌరవానమ
 శ్చరు ఘనునెక్కువం బ్రమదశౌరవ మొప్పుగఁ గాంచి సన్నిధిన్.

శ్లేషకవిత్వముతో బయలుదేరిన కావ్యములలో రెవవకుసుమము హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము. దీనిని రచించినది వసుదరీతము వ్రాసిన రామరాజభూషణకవి. ఈతనికాలము 1560వ ప్రాంతము. తెనుఁగున శ్లేషకవిత్వముం దుఁబ్రసిద్ధిఁగన్నవియుఁ బ్రథమములైనవియు నీరెండే నీవికే. దరువాత ఎలకూచి బాలసరస్వతి యనునాతఁడు “రాఘవ యాదవ పాండవీయ”మను నొకకావ్యమును వ్రాసెను. ఇయ్యది మూఁడుకథలతో నడుచుచుండును. కవియెవరో తెలియదు గాని తెనుఁగున “నల యాదవరాఘవపాండవీయ” మను మఱియొకశ్లేషకావ్యమున్నట్లు వినియున్నాను. ఇయ్యది నలునికథ, యాదవునికథ, రాఘవునికథ, పాండవకథ, యనునాలుగుకథలతో నడుచును గాఁబోలు! ఎంత యసందర్భము ! తెనుఁగుకవులు పద్యము లల్లునపుడు యతిప్రాసముల నిర్బంధమువలననే కొన్ని అసంగతములు, అవశ్రంశములు, అనర్థములు, నైన పదములు పడుట తప్పదు. అట్టితఱి మూఁడు నాలుగర్థములతోఁ బద్యములు చెప్పఁదలఁచుకొనెడి వారి కవితయం చెన్ని యవశ్రంశములు అనర్థములు నైన పదములు పడనో వేఱే చెప్పవలయునా ? ఇట్టి శ్లేషకవిత్వముతోఁ గూడుకొనిన కావ్యము లాంధ్రవాఙ్మయమున కెక్కువ యుపయోగ్యములు కావని చెప్పట సాహసముగా దని నామతము. తెనుఁగుకవిత్వమందు శ్లేషకవిత్వ మనునది యొకరస్తా, రెండవరస్తా అచ్చతెనుఁగు కవిత్వము.

అచ్చతెనుగు కవిత.

అచ్చతెనుగు కవితను గూర్చి చెప్పడలంచు కొన్నపు డచ్చతెనుగున
సేమియో కొంత యోచింపవలయును. విన్నకోట పెద్దయకవి యీయచ్చతె
నుగును గూర్చి యిట్లు చెప్పెను.

కం. ఈమూడు తెలుగులలో

సేమిటను దొరలకున్న నెల్లజనులకు

లో మిగులఁ దేటవడియెడు

సామాటల నచ్చతెనుగులననెగఁగొందుక.

చ. ఎరుములు గుట్టుముల్ మొదవులెట్లులు బుడులు వండు లున్నవ

వ్వునుములు కొల్లులాముదము లాకులు పోకలు నేయినా నె యే

పువఁ బెరుపొందు విశ్వవిభుపోల ననందగు విన్నవారికిన్

మనమునఁ దేటగాఁ దెలియు మాటల యచ్చతెనుగునఁ జనున్.

అని యీమూడనఁగా వెరుక తత్సరు, తద్భవ, దేశ్యముల, లక్షణముల
ను జెప్పియున్నాడు. కనుక నామూఁటికి విభిన్నములయి నిత్యము మనగృహ
ములలో వాడుకొను పదములేవియో యవియే యచ్చతెనుగుపదములనెను.
అచ్చతెనుగులు దేశ్యములకంటె భిన్నములని యీతనిమతము. కేతన ఆం
ధ్రభాషాభూషణమున “ఆంధ్రదేశపుష్కాయలైన సకల జనములకును మఱు
గుదేశంబు లేక తేటతెల్లమిగాఁ బుచ్చుమాటతెల్ల నవని సుధాంధ్రదేశ్యంబు
లనఁగఁబడు” నని చెప్పియున్నాడు. కాని వీరికి విరుద్ధముగ నుచూరు నూరు
సంవత్సరమాలక్రితమువాడగు చిన్నయసూరి శాలివాహకరణమున “సంస్కృ
తసమేతరమైన యీభాష యచ్చయనంబడు” నని సూత్రించి తత్సమేతరమైన
దెల్ల అచ్చతెనుగనే చెప్పెను. అనఁగా వీరిమతమున “ఆకసము, చందరుఁ
డు, మొదలగు సంస్కృత భవశబ్దములును, అగ్ని, గారవము, మొదలగుప్రాకృ
తసమములును, అచ్చర, అచ్చెరువు, మొదలగు పాకృతభవపదములును,
ఊరు, పేరు, ఇల్లు, ముల్లు, మొదలగు దేశ్యపదములును, తవర, తీవి, తేవు,
తావు, ధాక, మొదలగు నన్యదేశ్యములును నచ్చతెనుగుభాషలోఁ జేరును.”
మనకు లభించిన యచ్చతెనుగు గ్రంథములలోఁగూడ సీసూరి మతముచొ
వ్వుననే యచ్చతెనుగు భాషవాడఁ బడినది. విన్నకోట పెద్దయకవి నాటి
కిఁ గేవలయచ్చతెనుగుతో వ్రాసిన గ్రంథములు లేవని కావ్యాలంకారచూడా
మణిలోని యీపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

తే. గీ. పరగసంస్థతంబుపైఁ దెనుఁగు విధక్తు

లునుపఁబడి పొసంగి యుండెనేని

తత్సనుంబు నాఁగఁడగు నంద్రసుకవులు

తద్వి

ఈవఱ కచ్చతెనుఁగు కవిత్వము లేదనిగదా యీపద్యా స్త్యచరణము వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈకవిత్వమునకు మొట్టమొదటివాఁడు పొన్నగంటి తెలగన్న. ఇక్ష్వి కేవలము శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషలో “యయాతిచరితము”ను వ్రాసెను. ఈతని కాలము 13 వ శతాబ్దపునియాంధ్రవాఙ్మయ చరితమున పం గూరిసుబ్బారావుగారు స్థిరపఱిచిరి. సుబ్బారావుగారి వ్రాతయే వాస్తవమైనచో 1350 వ ప్రాంతముఁడగు విన్నకోట పెద్దయకవి 13వ శతాబ్దమువాఁడగు తెల గన్న వ్రాసిన యయాతి చరితమును జూడక “తద్విహీనకావ్యతతియులేదు.” అనిచెప్పియుండెననియనవలయు. లేదా పొన్నగంటి తెలగన్నకాలము సుబ్బా రావుగారు చెప్పినట్లుగాక 14వ శతాబ్దపునియైననిశ్చయించుకోవలె ఎట్లయిన నేమి? అచ్చతెనుఁగు కావ్యము 13-14వ శతాబ్దములమధ్యబుట్టియుండవచ్చును. అచ్చతెనుఁగులోనిరెండవకావ్యము “అచ్చతెనుఁగురామాయణము”. ఇట్లుది కవిసార్వభౌముఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవిది. వీరత్తవీరచితములగు గ్రంథము ల నేకములుగలవు. అందు ‘నీలాసుందరీపరిణయము’ “అచ్చతెనుఁగురామాయణ ము” అనునవి కేవలము శుద్ధాంధ్ర దేశ్యభాషలో వ్రాయఁబడ్డవి. ఈతిమ్మకవి 1715 వ ప్రాంతమువాఁడు. ఉత్తమకవులలో లెక్కింపకున్నను నీతఁడు భాషా స్వాతంత్ర్యముగలవాఁడనయే చెప్పవలయును. అచ్చతెనుఁగు బాస బాగుగా నెఱిగినవాఁ డగుటచేతనే యందు రెండుగ్రంథములను వ్రాయఁగలిగెను. వీని యందుఁ దత్సనుపదము లెచ్చుటను వాడియుండలేదు. అట్టి నియమమునుబెట్టు కొనినవాఁ డగుటచేతనే యిక్ష్వి కవిత్వముగూడఁ జెడిన దనకతీరదు. ఈతఁ డు ‘వాల్మీకి, శూర్పణఖ, అగస్త్యుఁడు, మొదలగు సంస్థతనామములనుగూడ నచ్చ తెనుఁగుభాషలోనికి మార్చినాఁడు.

గాలిమేపరుల నట్లు పుట్టువమేటి తనసి = వాల్మీకి.

మఱువకందుజోగి తెఱవాయమెకము అగస్త్యయోగిసింహము.

మంచి మెడకోనద్రిమ్మరిమన్నెగాఁడు - సుగ్రీవుఁడు.

అని యిట్లు కొన్ని సంస్థతనామముల కర్థముఁబోసియక తెనుఁగులోని

కి నూర్చెను. కొన్ని సంస్కృతనామముల ననర్థకములైన తెనుగు పదముల నొనికి మూర్చెను. శూర్పణఖను సుప్సనకయనెను. శూర్పణఖ యనఁగా చేట గోళృది యని యర్థమున్నదిగాని సుప్సనక, యనిననర్థమేది. కనుక శూర్పణఖ తద్భవముగు “సుప్సనక” యనుపదమునకుఁ గూడ నాయర్థ మున్నదని చెప్పు కొనవలయును. శ్లేషకవిత్వమువలెఁ గేవల మచ్చుతెనుఁగు కవిత్వమును నాంధ్రవాఙ్మయమున కంతగా నుపయుక్తము కాదనుకొనియెద. అచ్చుతెనుఁగు కావ్యములు పాఠకులమనముల కింపునింపవు. కాని యచ్చుతెనుఁగు భాష మృతి నొందకుండుటకుఁ గారణములగును. ఈయచ్చుతెనుఁగు భాషకు “ఆంధ్రనామ సంగ్రహము” మొదలైన నిఘంటువులుగూడఁగలవు.

వచనకావ్యములు.

కేవలము కద్యమువ్రాయుటయే కవిత్వముగాదు. అనన్వయములేక నాలుగుమాటలు పొందికగా నొకచో వ్రాసినను కవిత్వమేయగును. కందము వ్రాసినవాడే కవి. పండిని బాడిచినవాడే బాటను లోకోక్తినిబట్టి కవి కిలత్తణము పద్యమువ్రాయుటేయని యనరాదు. నిర్వచనోత్తరరామాయణము మొదలగు నేవియో కొన్ని గ్రంథములందప్ప మొదటిపండియు మన యాంధ్రవాఙ్మయమునఁ బద్య కావ్యములందు వచనము వచ్చుచునేయున్నది. కేవలము వచనముతో వ్రాసుఁబడ్డ గ్రంథము 15 వ శతాబ్దములోఁ బుట్టెనని యాంధ్రవాఙ్మయము చెప్పుచున్నది. 15 వ శతాబ్దమున “ఎల్లకవి నరసింహుడచువాడు భారతసావిత్రి యను వచనగ్రంథము నొండు వ్రాసెనట. ఆ తరువాతనుండి గద్య గ్రంథము లాంధ్రవాఙ్మయమునఁ బ్రబలింపి. రావుబహుదూర్ కందుకూరి పీఠేశలింగము పంతులుగారి కాలమునుండి యిట్లుపటకుఁ దలచుగా బయలుదేలుచున్న గ్రంథములు గద్యగ్రంథములే. నవలారూపములగు గ్రంథములెల్ల వచన గ్రంథములేగదా?

ద్విపదకావ్యములు.

వచనగ్రంథములవలె సంతయు ద్విపదలోఁ జెప్పిన గ్రంథములును మనకు మొదటినుండియు నున్నట్లు తెలియరాదు. ద్విపదకావ్యములలో మొదటిది బసవపురాణము. తరువాతరంగనాథరామాయణము, చల్నాటి వీరచరితమును వెలువడినవి. వీరిపిమ్మట ననేకద్విపదకావ్యములను మన తెనుఁగుఁ దల్లి కనిపడి. ప్రతిపత్సరమునను దసరాయుత్సవదినములలో బడిపిల్లలు పాడుకొను “అయ్య

వారికిఁజాలు అయిన వరహాలు." మొదలగు పాటలుసముత్తము ద్వీపదలతోనే వెలసియున్నవి.

దండకము.

వచనద్వీపద గ్రంథములవలె సంతయు దండకముతో వ్రాయఁబడ్డ దండకగ్రంథము లేమియు నాంధ్రవాఙ్మయమున మొదట నుండినట్లగపడదు. కాని పురాణములు మొదలైనవానియం దీశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమైనపుడును కాళి ప్రసన్నయైనపుడును స్తుతిరూపమున నీదండకములు కవులు వ్రాయఁజొచ్చిరి. కాని ప్రస్తుతకాలమున "ఆజనేయ దండకము, అశరమ్మదండకము" మొదలైనదండకగ్రంథము లనేకములు భూతవైద్యులదగ్గఱకు రాఁ జొచ్చిరి.

ఆశుధారాకవిత్వము మొదలైనవి.

తెనుఁగుకవిత్వమున నాశుధారాకవిత్వము, శతావధానము, అష్టావధానము, అని మఱికొన్ని భేదములు గలవు. ఆశుధారాకవిత్వమునునది యాది నుండియు వచ్చుచున్నది. శతావధానము, అష్టావధానము అనునవి యితీవ లవి. ఆశుధారాకవిత్వ మనాలోచితముగఁ జెప్పవలయునుగాన దీనియందు ర్మసాచిత్యము, కథాశుచిత్యము, భావనాశక్తి, మొదలగు కారణములుండుటకుఁ గారణము గనుపట్టదు. శతావధానమందును సష్టావధానమందును గవి కనేకవిధములుగ మనస్సుండవలయును గాన నాపద్యములును నెక్కువరసవలయులు కావేమో ?

అట్లని యాశుధారాకవిత్వము మొదలగువానిని జెప్పఁగూడదనికాదు. అట్లు చెప్పినకవిత్వ చప్పనైముండుననియే నాయాశయము.

తే. ఆశుధారా కవిత్వంబులందు శయ్య

లుపమ లుత్పేక్షలునులేక యుండుఁగాన

సంతయోజించినను పద్య మంతసార

వంతమగుఁగాన నిలుకడ వలయుఁగృతికి.

అప్పకవి.

ఈకాలపు భావకవిత్వము.

ఇదమిత్యమని నిర్ణయించుటకు వీలుకాని దీకాలపు భావకవిత్వము, "భిన్నరుద్ధిలోకః" అన్నట్లు ఒకరికవిత్వముకరికి నచ్చదు. ఒకరు భావకవిత్వమని తలంచినది వేటొకరు పాడుకవిత్వముగా దలంతురు కొండలు నం

ఊరి సుబ్బారావుగారి యెంకిపాటలలో భావమున్నదనిరి. మరి కొందఱు రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి గీతములలో భావమున్నదనిరి. ఇంకొకరు విశ్వనాథ సత్యన్నారాయణగారి కిన్నెరసాని నడకలలో భావమున్నదనిరి. వేటొకరు అర్థములేక భావము తెలియని కవిత్వమందే భావమున్నదనిరి. ఏది భావకవిత్వమైనను యెవ్వరిది భావకవిత్వమైనను సీకాలమునందలి కవులలో “భావకవిత్వము, భావకవిత్వము” అని ఘోషలుమాత్రము బయలుపెడలినవి. కనుక మన మనసునకు నచ్చి యెద్దానియందు భావనాశక్తియున్నదని మనకు స్పష్టమగునో యాకవిత్వమును భావకవిత్వమునుగాఁ దలఁపవలయును. అంతయుగాని యియ్యదియు భావకవిత్వమని యందఱకుఁ జెప్పట వెట్టిపనియని నాయూహ. ఈ భావకవిత్వమును రెండువిధములుగా మనము విభజించుకొనవలయును. శుద్ధగ్రాంథికభాషలో వ్రాయునది యొకటి, శుద్ధగ్రామ్యభాషలో వ్రాయునది యొకటి. మొదటిదానికి రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి గీతములు దాహరణములగును. రెండవదానికి “ఎంకిపాటలు” మొదలగునవి యదాహరణములు కావచ్చును.

ఈ రెండువిధములయిన భావకవిత్వముకన్న తిక్కనగారి భారతభాగము దె యెక్కువభావమున్నదని నాయాశయము. చదువగ నే రసమును జిలుక రించుచు భావములను మనములకెక్కించి ప్రతిబింబములను గన్నులఁగట్ట ప్రపంచమును నురపించునది భావకవిత్వము. ఇద్దానికి తిక్కనభారతభాగము పెట్టిన పేరు. ఇట్లని ఇప్పటివారి కవిత్వమందు బొత్తిగా భావములులేవనిగాదు. కొందఱికివితలున్నవి. అవ్వారి కవిత్వములందలి భావరసములు దృఢ మనస్థుల గట్టిమనములను సయిత మిగురుపెట్టింపఁగల సామర్థ్యము గలవియే. కాని వారిని గొనియాడుట కిదిసమయముగాదు. ఇయ్యది చోటునుగాదు.

తెనుఁగుకవిత యందలివిశేషము.

అంధ్రకవితయందు మఱియొకవిశేషము చెప్పవలసియున్నది. సంస్కృతభాషను తదితరభాషలను గూడ దీనియం దనుకరింపవచ్చును. మధ్యమధ్య సంస్కృతము ననుకరించిన తెనుఁగుపద్యములను మనము లేటచుగాఁ జదివి వినుచునే యున్నారము. పెద్దనకవి యీ తెనుఁగుపద్యమున హిందూస్తానీభాషను గూడ నెంత సొగసుగాఁ జొన్నెనోచూడుడు.

మ సమరక్షోణిని గృష్ణరాయల భుజశాతాసిచే బడ్డను
 ర్దమదోద్దండ బెడదకోట యవనవ్రాతమ్ము సప్తాశ్వ మా
 గ్గమునం గాంచి “సెబానవలో హరిహరంగా ఖాబుకో డాకితే
 తుము కీభాయిల భాయిదేములికి” యంచుర్నింటికిన్ బోవుచున్.

కవితాఫలము.

కవితాఫల మందఱిసోటను నూడిపడునది గాదు. చేతిలో నదృష్టగీత
 లుండవలె ముఖమున బ్రహ్మ వ్రాయవలె. అట్లని కవిత్వముచేయుటకుఁ గడంగ
 కుండుటయు మంచిది కాదు. “యత్నేకృతే యది నసిద్ధ్యతికోఽత్రదోషః”
 పూర్వవాసనలేక యున్నను యత్నించినట్లునుఁ గవిత్వము సిద్ధించున
 నియే దండికవి చెప్పియున్నాడు “నవిద్యతే యద్యపి పూర్వవాసనా గు
 ణానుబంధి ప్రతిభానమచ్ఛతం, శ్రుతేనయత్నైనచ వాగుపాసితాఽధువంకరోత్యే
 వకమవ్యనుగ్రహం” అని ప్రయత్నించి పెనగులాడి యెట్లొయతులకు జతపెట్టి
 చెప్పకవిత్వమునకును, బ్రయత్నింపక స్వతస్సిద్ధ ముగాఁ బుట్టు కవిత్వమునకును
 భేద మున్నది. చెట్టుననే వండినవం డెంతరుచిగా నుండునో ? పచ్చికాయకోసి
 మాగవేసినవం డెంతరుచిగా నుండునో ? మనకెల్లటకుఁ దెలిసిన విషయమే
 గదా ! “వనితయుఁ గవితయుఁ దానై చనుదెంచుట గలుగునేని సరసంబగు”
 అని అప్పుకవి. “నైసర్గికీచ ప్రతిభా శ్రుతంచ బహునిర్మలా అమందశ్చాపి
 యోఽగోఽస్యాః కారణంకావ్య సమ్మదః ” అనిదండి.

కవులను వారికవిత్వమును గొనియాడుటకు సూక్ష్మతమున “సుకవితా
 యద్యస్తి రాజ్యేనకిమ్” అను మొదలగు లోకోక్తులును, దెనుగున “కవిగా నని
 చో రవిగానఁడే కదా” యను మొదలగు లోకోక్తులును, ననేకములు గలవు.
 వేయేల! భగవానుఁడగు కృష్ణుఁడు సయిత మద్దుచునకు గీతలను బోధించు సం
 దర్భమున “కవయోఽవ్యత్రమోహితాః” అనినాఁడు, అనఁగాఁ గవులుఁ
 గూడ నీవిషయమున బొరవడిరని గదా యీభగవానుని గీతాభిప్రాయము.
 దీనిచేఁ గవుల గొప్పతనము ఘనతకెక్కదా ?

ఈపాటకే వ్యాసము చాల విడివిడియైనది. కాన నీశ్లోకముతో విరమిం
 చుచున్నాడను.

శ్లో. స్వస్థానవేషభాషాభిమతాస్సంతో రసప్రలభధియః

లోకే బహుమన్యస్తే వైకృతకావ్యాని చాన్యదపహయః.

విభీషణశరణాగతి

కరి నారాయణాచార్యులుగారు.

(ఆంధ్రగీర్వాణ సాహిత్యపరిషత్తు)

(విభీషణుడు సుగ్రీవునకుఁ దనవృత్తాంతముఁ చెల్పుట.)

మ. వినుమోయీ ప్లవగావతంస ! నను నావేదింపుమీ ప్రేమమీ
రసయజ్ఞుండగు రామచంద్రునకుఁ గ్రూరాచారుడౌ రావణుం
డను రతుఃపతికేను దమ్ముడను మూఢాత్ముండ నన్ను స్విభీ
షణుఁ డంచున్ సరి రక్తసుల్ పిలువ దోషాటుండనై యొప్పితిన్.

శా. ఆదుష్టుండగు రావణుడు జనకత్నాధీశుపుత్రిన్ సుమ
ర్యాదాతీక్రమమేవగింపకను భర్తంబాపి గొంపోయి పెం
పేదఁగ్రూరనిశాచరీపరిష్కణిక్ 3ల్ల గోవ్యంబుగా
సౌదామిన్యపమాంగిలంక నిడి యేచక్ సాగెఁ గీళాధిపా.

కం. అదిగాంచినది మొదలుగా । మది నోర్వఁగలేకయుండి మనలకనేనా
పదితలలరక్కసింగని । పదిలముగా మాటలాడఁ బనిఁ బూనియటన్.

మ. ధరలో సంభవమొందు జీవతలికిఁ ధ్యాతవృక్షుం దండియా
మురజిద్దేవుఁకంటె వేయిమడుగుల్ పూజార్హయుం దల్లియా
ధఁణీపుత్రినిగాన్న పాపమతితో దైతేయులోఁ బల్లితిక్
వరసందర్శనహేతుసద్గతముతా వాక్యంబులీరితిగన్.

శా. ఆకర్ణింపు దళాన్య ! మత్సుహితవాక్యంబుల్ మహాశ్రద్ధతో
సాకేతాధిపుపత్ని సితను మదిన్ సామాన్యబుద్ధిక్ మను
స్వాకారంబుగఁ జూడఁబోకు రమయే సాక్షాత్తుగారాముఁడన్
వైకుంఠండుయటంచు నిశ్చయముగా స్వాంతంబునక్ నమ్ముమీ !

ఉ. రాముని ధర్మకత్తిని జలంబులఁబాపిన మీనుకైవడిక్
రామునిబాపితెచ్చితివి రావణ ! నీకిదినాయమే ? పరం
ధానుని సాముఁగ్రమ్మఁ దదర్పణసేయుము పాపశాంతిక్
రాముని రామచంగటను బ్రార్థనఁ జేయుము భక్త్యుదారభక్.

ఉ. కాలికిమ్రొప్పు మర్రిజనక ప్రభుసందనకు సుమాంగిక
బాలకురంగలోచనకు భాగవతోత్తమ హృత్సరోజ మ
త్రాలికి రామచంద్రవద తామరసాత్తమరందపాన మ
త్రాలికి నేలచూలికినటుచు వచించితి నానరోత్తమా !

ఉ పాదకు శేషయంబులకు భక్తిని వందనమాచరించి మ
ర్యాదను మాతరో ! మదవరాధము లెల్ల త్నమించికాపుమీ
యాదలనంచువేడుకొను మంటిని నాహితవాక్యశాలి
నాదరభావ మొక్క యణువంతయుఁ జూపకపోమెఁ గీశసా !

గీ. ఆదరముఁ జూపకున్నను నఖలజీవ! యులు శ్రీయశఃపతికి శరీరభూతములు క
నుకదశాస్త్వఁడుభగవంతుని కనుకూలమందవలెనుగఁడనిట్లంటి వినుము.

మ. దృవజేంద్రా ! రఘురామునన్నిధికి సీతా వేగఁగొంపోయి య
ర్పణభక్తిక శరణొందిచేసినయెడల రాముండు నీ నేరముల్
వెనుకంబెట్టి త్వదర్పితక్షీతిసుకా స్వీకారముండేసి నిక
'దనుజా ! రక్షణఁజేతు భీతిల'కనుక దధ్యంబరూ కాపురం.

ఉ రాముని భక్తికిల్పిమనిరాముని భూలనానుజీవు తా
రాముని దుష్టదానవనిరాముని భాగవతోత్తమాశిష్యా
ద్రాముని ముక్తిదాడిపురధాముని లోకతమోఘ్నతాకళా
సోముని భానువంశనదసోముని భక్తినినాశ్రయించుమీ.

కం. అనినేనిటు వల్లగ రా ! వణు డవి యహితంబులనుచుఁ బదరిదురాత్మా
విను రాము నీచునీనిక! ఘనముగ నాయెగుటఁ బొడఁ గడగకుమెప్పుడుక.

శా. ఓరీ ! రాత్రిచరాధమా ! యిటుల నీవునృన్నతుల్ సేయుటల్
సారెన్ మానుము మాధవాబ్జధవహృజ్జాతారి జంభారులె
వ్వారు న్నాకెనగారు రాఘవుఁ డనక వాఁ డంత ? ఘోరాజ్ఞికై
వే రానిమ్ము మదీయబాహుబలమున్ వీరత్వముం జూపెడక.

ఉ. కింబహునా ? మదీయకరకీలితకర్ణశఖిస్త్రీప్రహ
తంబున శత్రునైష్యముచు దాశరథి బటుభీషణైస్థము
ద్ధంబున సుహరించెద వృధాకథనంబులవేటికింక రో
లంబసమానకుంతల నిలాసుకఁ గ్రమ్మఱసియనమ్ముమీ.

- మ. అని యారండు కఠోరముల్వలుక నే నాలించి సామోక్షులం
దనుజుండితయు ధర్మముగవడు కానక రాముఁడొంటునక
దనుజప్రాతముఁ గెల్పుటల్ నుడివి భీతస్వాంతుఁ గావించు నీ
తనియంచున్ మగుడక వచ్చితి మహాధైర్యాన నీరీతిగక.
- సీ. సరమాంసతొల్యనంచరిత శృంగాటకఁ ఘనలలాటకఁ దాటకనువధించె
మోరమాయావేష ధారణదక్షునిఁ మారీచ దనుజుని మన్నిగొనియె
బాహులనద్బల సాహసికుండొనుబాహుపలాశిని వధయొనర్చె
విపులబాహుదండ విజితగదాదండుఁడగు విరాధునిరూప మడగఁజేసె
- గీ. నట్టి యుద్ధపటిష్ఠులౌ జెప్పెల్లెల్ల । నెడతో తమబలముల నెల్లవీడి
రాముబాణాహతిని జచ్చి రంతకంటెనధికమా? నీమదోర్బల మసురనాథ.
- సీ. గర్వవిక్రమ కళా ఖర్వశౌర్యచిఖుల్ ఖరరాక్ష సాగ్రణిఁ గండడంచె
దూషితసత్త్వనిం దురితప్రసక్తునిం దూషణదైతేయుఁ ద్రుళ్లడంచె
గతినాట్టహాససంక్లుత వేధోంకునిఁ ద్రిశిరునియునురులఁ దీసివైచె
గందరసౌకాశ కంధరుం డగునాకబంధపలాంఘునిఁ బట్టిచూపె
- గీ. నిన్ను జంకఁబెట్టి నీరథులు దెల్లి । ముంచి యసముమించు కాంచనాంగు
చాలినొక్కకోలఁ దూలనేపించెలంగె । రాముమించు శౌర్యరాశికలడ ?
- కం. ఈవిధముగ నే జెప్పినఁ । దానికృతాకృతినిబూని దారుణతరకో
పావలమానసుడై । పరావారధ్వనిని బ్రజ్జ గ్రక్కున నిటులక.
- శా. ఛీ దుర్తార్గ! ఖలాగ్రణీ! తులువ! యక్షీణామరారాతివం
శోదన్యద్భుడబాగ్ని! పుణ్యజవసంతోభక్రియాదక్ష ! నీ
వాదోద్దేశదురూహముల్ దెలిసె సర్వంబుక వెనక బొమ్మికక
గాదేని న్నినదండ్యుఁ జేసి మఱి నీగర్వం బడంతుంజుమి.
- చం. అని యతఁ డట్లు దాసువలె సత్యవమానితు నన్నుజేయఁగాఁ
గని సహియింపలేక నిజకాంతను బుత్తులనెల్లటా బురం
బునఁద్యజియించి రామునెడఁ బూర్ణదృఢాధ్యవసాయబుద్ధితోఁ
డనుశరణొందవచ్చితిని దాసునిదెల్పుముకీశ నాయకా !
- చం. పురమును మిత్రులం ధనసమూహమును న్నిజదారసంతతిఁ
వరరథపంక్తియు దురగవర్గమునుంగరిసంతతిఁ లన

తరనిలయులు విడిచి దాశరథి శరణొదవచ్చితిం
గరమనుకంపతోడఁ బ్రవగాధిప! తెల్పుము నాదుదైన్యమున్.

(సుగ్రీవుడు విభీషణుని రాముని సన్నిధికిఁ దోడ్పడినిపోవుట)

ఉ. భీతిచెలంగ నిట్టుల విభీణుఁ డాత్తచరిత్రఁదెల్పుదా
నాతనికట్లులఁదలి యధార్థములన్ సువిమర్శజేసి సు
ప్రీతిగ నీయకొందు వెన శ్రీరఘురామపదాబ్జరేణుసం
పూతునిగా నొనర్ప నల భారమణేంద్రునియ్రొలఁ జేర్చినన్.
(విభీషణుడు రాముని శరణుజొచ్చుట.)

మ. శరణార్తావస! రక్షకా! శరణు! శశ్వగ్రక్షణాదక్షిణా!
శరణాదిత్య సమానతేజ! శరణాశాధీశసంపూజితా!
శరణు జొచ్చితిఁ గావుమంచుఁ దనదౌచారిత్రమందెల్పుచుం
జరణద్వంద్వమునంట భక్తునిమనస్తాపంబు జల్లార్చుచున్.
(రాముఁడు విభీషణున కభయ మొసంగుట)

ఉ. రాముఁడు రాక్షసేశ్వర! మరాత్తులు నిన్ గనఁజాలరంచుఁ డా
ప్రేముడిరావణానుజుని బే రరమందునఁ జేర్చి నీకికన్
బాములు కల్గబో వమలభావమునందుము వేయిఁకేల? సు
త్రాముని రీతిభోగములఁ దద్దయు నందెదవంచుఁ బల్కుచున్.
(విభీషణ వట్టాభిషేకము)

శా. శ్రీరాముం దభయం బొసంగి యనుజున్ ధీరాభిరత్రోయమున్
దేరంబువఁగ లక్ష్యుఁడు వెనఁదత్తీర్థంబుఁ దే నంత లం
కారాజ్యంబు విభీషణావ్యసకు సంకల్పించి మోదానవి
శ్వారాధ్యాత్మి శుభంబుగా నొనరించె బట్టాభిషేక క్రియన్.

అలంకారవిషయము.

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు, కొవ్వూరు.

లక్ష్యప్రపంచము పలువిధముల వెలసి శాఖోపశాఖలతో విస్తరించుచుండుపట్టున దానియొద్దెప్పువయసుభవము గలపరిశీలకులచే లక్షణగ్రంథములు నిర్మింపబడుచుండును. లక్షణవిజ్ఞానము లక్ష్యప్రపంచానుభవము శీఘ్రముగను సుశుభ్రముగను గలిగించుటకు సుసాధనమై యుండును. చిరకాలము లక్ష్యపరిశీలనము చేసి యలవరించుకొను జ్ఞానమును లక్షణసూత్రముం గ్రహించి పాఠనే విద్యార్థి పడయుఁగలఁడు.

ఛందోలక్షణములు, కావ్యనాటకలక్షణములు, అలంకారలక్షణములు నాయికానాయకలక్షణములు, రసభావాదులలక్షణములు, వాస్తులక్షణములు భాషాలక్షణములు (వ్యాకరణములు) మున్నగునవి పెక్కు. వీనియందెల్ల యివియన్ని చేయవలె నని కొన్నిటిని విధించుటయుఁ గొన్నిటిని నిషేధించుటయుఁ గలిగియుండు.

మాటలు లయతో బల్లఁబడుటలోని యందమును గమనించిన విమర్శకులాయందము నవిచ్ఛిన్నముగా భాషతోబాదుకొల్ప నెంచి వృత్తములకు లక్షణములు గట్టిరి. వానిలో యతీత్రాసములు సంస్కృతములో లయకుమాత్రముపయోగించునవియై యుండిన వర్ణావృత్తిరామణీయకపక్షపాతవశీకృతమతులైనయాంధ్రకవులచే శబ్దాలంకారములలోనికిఁ దీసికొనఁబడి యక్షరనియమమునకుఁ దావులైనవి. కాని పద్యములుగనే వ్రాయవలె నని లాక్షణికులు పట్టుపట్టక గద్యకవనమునకునైత మవకాశము ననుగ్రహించి యుండుటంబట్టి యీఛందోలక్షణములచే శృంఖలాబంధము కవులకుఁ దయారుచేయఁబడలేదు.

కావ్యములనుగూర్చి వేనవేలు లక్షణములు గలవు గాని యవి యన్నియుఁ గావ్యములయందమును గూర్చిన విభిన్నాభిప్రాయములను సూచించుచు సత్తవికి వేసిలికనిచ్చి వానిప్రజ్ఞ, స్వైరవిహార మొనరించుటకుఁ గొంత యాకాశమును సృజించినవిగ నున్నవి గాని కవిమనోమాత్రకు దారిలోనిటుకుఁ గలిగించునవిగ లేవు. ఇష్టార్థాలంకృతపదావళి కావ్యమన్నను, రమణీయార్థకబ్ధము కావ్యమనినను, నిర్దోషసగుణశబ్దార్థములు కావ్యమనినను, రసాత్మకవా

కృము కావ్యమనినను వారిరుచిభేదములను చెల్పెడినిగాని కవియాలోచనకుఁ గాని సరసదృష్టిప్రచారమునకుఁ గాని సంకోచము గల్గవలసినయావశ్యకత గన్పట్టకు గదా.

నాటకలక్షణమును దశరూపకమున ధనంజయుఁడు విపులముగ వ్రాసెను. ధనికుఁడు దానికి వంతఁబాడి గ్రంథమును బెంచెను. అందు నాంది, ఆముఖ విశేషములతోఁ గూడి భారతీవృత్తి కాశ్రయ మైనస్థావన, విష్ణుభాదులైన యథోపక్షేపకములు, అంకిములలోని యసూచ్యకథావస్తువు, మున్నగువాని కెల్ల నొక్కదానినైన వదలకుండ నవయవశః విభజనము చేసి లక్షణశ్లోకము లేర్పఱుపఁబడినవి. కవి నాటకము వ్రాయువలె ననుకొని కలమును గాకితమును దీసికొని నాంది వ్రాయఁబోవుచున్నాఁడనుకొనుఁడు. అప్పు డతఁడు నవనవోన్మేషశాలిని యగుప్రతిభతో నే దేని గ్రొత్తరకమును గల్పనలతోనో మఱిదేని తోనో సృష్టించి విద్యార్థిలోకము కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రుఁడగుటకును, బూర్వచతురనిర్వృత యగుటకునుఁ బ్రాప్తిలేదు.

అష్టపదనాందియా? ద్వాదశపదనాందియా? శంఖచక్రములు అజ్ఞములు చంద్రుఁడుం బద్యములో వచ్చిరా? యని తాతలనాటినుండియు వచ్చుచున్న సాగసులు సమకూర్పఁ బాటుపడవలెను. అట్లు నిర్దితమైననాంది ప్రాతరకములోఁ జేరక యపూర్వరచన యెట్లు కాఁగలదు వాఙ్మయమునకుఁ గ్రొత్త వింత విలాసపుసాములును యెట్లు తయారు గాఁగలవు. నూతనప్రియు లగులోకులహృదయముల నాఁర్పించి యప్పటప్పటి కావశ్యకము లగుచుండు నూతనోద్బోధములను జేయుట యనువిధియం దెట్లునాటకములు కృతకృత్యములు కాఁగలవు. నాంది యైనపిమ్మట స్థావకుఁడు ప్రవేశించి రంగప్రసాదనమునో రంగప్రసాధనమునో చేయవలె నని ధనంజయుఁడు విధించుచున్నాఁడు. శ్రుతి బాగుగ నున్నది. సంగీతము బాగుగ నున్నది. మద్దెల బాగుగ నున్నది. యని చెప్పటయే యిది యనికొందఁ టుదాహరించుచున్నారు. ఏపద్యపుగణముల లోనో వారుచెప్పినవి వెనుకటివానికిన్న కొంచెము విలక్షణముగనో అట్లొ వ్రాయటయే కదా కవి పని. ఇక నీతనిప్రతిభకుఁ బ్రయోజన మేమి. అడ్డులు లేని నిరామయాకాశమునఁ గొంతసేపు దూరముగ దృష్టినిగుడించి సృష్టిలో వస్తుప్రకృతులయందు సీగూఢములై యుండురహస్యముల నుద్ధరించి తనబొదరు లగులోకులకుఁ బంచిపెట్టెడిభాగ్య మెవ్వడు సమకూడును? భారతీవృత్తి నాశ్రయించుట యని స్థావకుని పని యొకటి.

అనగా — సభ్యుల నిచ్చకఁపుమాటలతో నున్నులును జేయుట, వీధ్యం గములను బ్రహ్మసాంగములను బ్రదర్శించుట, కథోద్ఘాతము ప్రవర్థకము ప్రయోగాతిశయము వనెడియాముఖాంగములలో నొకదానిచేఁ బ్రదర్శింపఁబోయెడి కథను సూచించి విరమించుట. ఈస్థానలోని యాముఖాంగము లను నవి ధ్వజప్రధానములుగను శ్లేషప్రధానములుగను నుండి యొక్కొకరీతి చమత్కారము నొసఁగునవిగనే యుండెడివి. కాని యిట్టి వధతులను జూపి కవి యిట్టి చమత్కారములను గ్రంథము కోలుపోకుండునట్లు జాగరూకుండు కావలెనని సలహానిచ్చుటలో లాక్షణికులు విరమించి యుండిరేని సత్తవి తనకాజన్మసిద్ధ మగుసంస్కారము ననుసరించి యేదో క్రొత్తపోకడకుఁ బ్రాకులాడుట తటస్థిరమయ్యెడిది. అప్పుడు క్రొత్తక్రొత్తఫలములను గవితావృక్షశాఖలపై మనము గాంచఁగల్గెడివారము. అప్పుడే పాడినదే పాటగాఁ గవితాప్రణాళిక విసుపు గల్గింపకుండెడిది.

కథకు మొదట బీజమును, జీవర ఫలమును, ఎల్లలుగాఁ దీసికొని యీ లోపలికథ నైదుభాగములు చేసికొనవలె ననినారు. ఈఅయిదుభాగములకును విదుసంధు లనిపేరులు పెట్టినారు. మొదటిది ముఖము. రెండవది ప్రతిమము. మూడవది గర్భము. నాల్గవది విమర్శము. ఐదవది నర్వహణము. వీనిలోఁ బర్యవసాన మైనఫలమునకుఁ గారణము లయినయైవంశములను అర్థప్రకృతు లని చెప్పి కథారంభమునుండియు ఫలసిద్ధి యెట్టియెట్టిపరిస్థితులతో సూచిత మగుచున్నదో ఆపరిస్థితులను, అర్థావస్థలను గాఁ జెప్పిరి. ఒక్కొక్కయర్థప్రకృతి యొక్కొక్కయర్థావస్థతోఁ గలసిన నొక్కొక్క సంధియగు. అవాంతరప్రయోజనములను జూపించుచు నైదుసంధులను బూర్తి చేయుటచే నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రంపట్టిన ట్లుండి శ్రోతలకు విశ్రాంతి గల్గుచు, ఆకాంతోపూర్తియగుచుఁ బైకథపైఁ గుతూహలము గలుగుచుండునని లాక్షణికులవిగింపు. ఈరచనానైపుణి యిట్టినిబంధనములవలనఁ గవి కేర్పడునది గాదు. బహువిధ లక్ష్యగ్రంథరామణీయకవరిశీలనమున కలవాటుపడినవానికి జన్మాంతరసంస్కారము గలిగి కావ్యజ్ఞశిక్షను బొందిననుకవి కుపక్రమోపసంహారముల నేకరేఖమీద నడపింపఁగల శక్తి యలవడును.

ఇంకను విచిత్రము కలదు. నాటకకథ నైదుభాగములుగ విభజింపఁబడినదాని నేఁబది చిఱుతున్నలుగా నెఱిగివైచినారు. అనఁగఁగ్రంథములు.

ఈపేలికలను సరిగ నంటించుకొనుచు సంధియను గంతను బూర్తిజేయుచుండు కవి నాటకమునఁ గావలసినయంశములను గూర్చుటయు గోప్యము లగువానిని బ్రచ్చన్నములు సేయుటయుఁ బ్రకటన సేయఁదగువానిని బ్రకాశింపఁజేయుటయు రక్తియుఁ జనుత్తారమును గథ పెరుఁగుటయు స్వయముగ నెలకొనఁగలవని చెప్పి మనకు మార్గదర్శితై లక్షణగ్రంథకర్తలు కృతజ్ఞతాపాత్రు లగుచున్నారు. కాని యిది మఱిత యస్వాభావికముగా నున్నది. ఒకసంధిలో వీని వరుసను మన మనుసంధానము చేసితిమేని యిది తెల్ల మగు.

ముఖసంధిలో—బీజన్యాసము, బీజశాహుశ్యము, బీజనిష్పత్తి, గుణాభ్యాసము, ప్రయోజననిర్ధారణము, సుఖప్రాప్తి, బీజముమరలవచ్చుట, సుఖముఃఖములు గల్గుపని, అన్యతావేశము, గూఢమగువిషయమును బ్రకటించుట, ప్రకృతము మొదలిడుట యనువివి కవి కూర్వవలసిన సంధ్యంగములు. ఏద్రావిడ ప్రాణాయామములచేతనో వీని కాయాయపుస్తకములలో ధనికుఁ డుదాహరణములు సూచియుండెను ఈపేర్ల కర్థములు గూడ బలాత్కారముగ లక్ష్యముల నన్వయింపఁ జేసికొనవలసినవే. ఏకాభిదానాదులైన నీజాభితాను ముందుంచుకొని నాటకాదులు వ్రాసినవా రున్నారేమో యని చూతమన్న శాకుంతలాదులలో నెచ్చటను వరుసగా నీవిఱుతపేలికల కుట్టు కనపట్టవు. ధనంజయుఁడు గారును గొన్ని రత్నావళిలో గొన్ని వేణీసంహారములో గొన్ని మఱొకచోటను అక్కడక్కడ నుదాహరించెను గాని యొక్కచోటఁ బ్రణాళికగాఁ జూపలేదు.

ఈసంధ్యంగములదాఁకఁ బోనేల? సంధులే సుప్రసిద్ధనాటకము లైన యుత్తరరామచరితానులసరిగాఁ గనపట్టవు. రామాయణకథలో సుగ్రీవకథయు విభీషణకథయు బతాకాప్రకరులక్రిందఁ గనపట్టుచున్నట్లు ఏశాకుంతలములోఁ గనపట్టుచున్నది? ముద్రారాక్షసమున రాక్షసవిరాధగుప్తసంభాషణము పతాకయని వ్యాఖ్యాతలు విఱచినను ఏమిసరముగా నున్నది? వేణీసంహారములోఁ గర్ణాశ్వత్థామలకలహముకన్న వృషసేనయాధముకన్ననుఁ బతాక యనఁదగిన వేదికలదు ?

ఉత్తరరామచరితములో బీజకార్యములనుగా వేసిని నిర్ధారణ సేయవలనుపడెడిని? సీతాప్రాప్తి ప్రథమాక్షరంభమునుండియు నాయకునకు సిద్ధమైయుండు నది కార్యమగునా! దాని కొకబీజమును పెదకికొనవలెనా? రత్నా

వర్తిలోఁ సాగరికా రాగమును బీజమనియు యశాంధరాయత్నమునుఁ బీజమనియు ధనికుండనును. బిందువుప్రతిసంధిని బ్రతియంకమున నన్వయించును. ఇవియన్వయించని తావుల రక్తికిని జమత్ప్రతికిని సహృదయహృదయాకర్షణము నకును గోఱఁతయేమివాటిల్లియున్నది. ఉత్తరరామచరితములో స్థాపనయందలి స్థాపకుడే యయోధ్యలోనివాడైపోయి శ్రీరాములవారిసగరున వైతాళిక కృత్యములోఁగిరి దిగినాఁడు. వేణీసంహారములో స్థాపకుఁడున్నట్లేయుండి శ్రీకృష్ణులవారి హస్తినాపురాగమనోత్సవములో మేళగాండ్రలోఁ జేరుటకు విదురాజ్ఞను దనవారితోఁ జెప్పుచుఁ గథలో వాఁడగుచున్నాఁడు. ఇవి యన్నియు లాక్షణికులు గిరిగీచి నట్లు నడచు కవులచెయ్యులా? ఈసంబంధములు మార్గదర్శనము కొఱ కేర్పడిన పని గురుశిష్యసంప్రదాయములలో నుచుదేశప్రకాశిక యవిచ్ఛిన్నముగా వచ్చియుండిన నవనవోన్మేషశాలికవిప్రతిభావిలాసములచే నింక నెన్నిప్రయోగాతితయము. లెన్నిచిత్రగతులతో నాటకసృష్టిలో నేర్పడియుండునో ఎన్నిరకముల కథోద్ఘాతము లుద్భవించియుండునో మఱియు నెన్నిక్రొత్తరచనలు వీనితాతలవంటివి కవికోకిలరుతములై యుండెడినో.

అలంకారలక్షణములు:—వీయలంకారముల లక్షణము లెక్కడ నన్వయించునో ఆయలంకారము లచ్చటఁ గలవని చెప్పుకొనుచుఁ దృప్తిపడుట మనవిద్యార్థుల కలవాటు. లక్షణములు సమన్వయించినంతమాత్రమున నలంకారము లెల్ల సమానములు కావు. అయ్యైకవుల కల్పనలలోని తారలమ్యములం బట్టి యందము లెచ్చుతగ్గులఁ గాంచుచుండును. అట్టియందములు మనస్సుల కెక్కినప్పుడే చదువరిచదువు సార్థక మగు. ఆచమత్కారము ననుసంధానము చేయఁగలుగువాడే మరలఁ దనరచనలో నయ్యందము నెప్రయత్నముగఁ బడినదానిని గాంచఁగలఁడు. చమత్కారజనకత్వ మలంకారసామాన్యలక్షణ మనునిరూపణమునకు ఫల మప్పుడే కలుగును. ఉపమాదులు కాళిదాసాదుల సూక్తులలో నుండును. సాధారణకవులమాటలలోఁ గూడ నుండును. లక్షణములు సమన్వయించును. అంతమాత్రమున నివియు సమము లగునా?

కొన్నియలంకారములు లోకోక్తిరూపములై యత్యంతహృద్యము లగు. వానివలె నప్రసిద్ధము లైనవియు గ్రంథమాత్రదృష్టములు నైనవియు మంజుళములు కావు.

హరిఁ జూడం బడసి లోచనము లమృతం బానినమా
క్షి..... నెట్టవ నిట్టియల్లమదినిల్పితి రక్తనతాల్లిజిన్న
డిగట్టినఁజుట్టు } ఉత్ప్రేక్ష

కొంతి యింతకున్ బడుగయు పాలలోబడిన జల్లినిధం
బున నుండకుండునే? } ఉపమ

ఈయున్న రాజులందఱు ! వాయుసుతున కొక్తయెత్తు
వాడలిగిన శూలాముధుఁడు వడఁకు } అతిశయోక్తి

పాండు కుమారులు నీలోడిపొత్తు మనియెదమనఁగా
శ్రీరా మోకాల్పాడ్డిన వారివిధమకాదె? } ఉపమ

ఇల్లలికిఁ బండు గగునె దొంగ లానల్ పొడిచినఁ
గోకల్ విడుతురె? } అప్రస్తుత ప్రశంస

వీయందము వేఱు. “సింగం బాకటితో గుహంతరమునం జేడ్పాటు
మైనుండి మాతంగస్ఫుజితయూధదర్శనమహోత్సాహంబుతోవచ్చునోజం
గాంతారనివాసభిన్నమతి నస్త్రస్యేవవై వీడె నచ్చెచ్చె గుంతీసుతమధ్యయుండు”
హంసీన కృష్ణ తేజీర్ణి స్వస్థంగా మవగాహతే.

అను సుపమలవంటి యలంకారములయందములు వేఱు. కావున నలం
కారవిశేషలక్షణములను సమన్వయింపఁజేయుట చేతనే విద్యార్థులపరిశ్రమయు
సమాప్తిగదక చతుర్తారజవత్సవ మనుసామాన్యరూప మెచ్చట నేరీతిగ
భాషించుచున్నదో హాసీలించి గ్రహించునంతకుం బ్రసరించినఁగాని కలితా
తారతమ్యైర్థారణమున స్వాతంత్ర్యముగఁ బ్రార్థనలేకపోవుదురేమో యని
భీతి. దీనికి లక్షణప్రపంచ మనపేక్షితవిగాననఁచే సంకోచమందవలసి యుం
డునేమో?

రసభావాదులలక్షణములు :— విభావాన భావసంచారిసంయోగము
వర్ణించినంతనే క్రొంచుకట్టిచావుచూచి కలంగిపోయిన వాల్మీకివలె నార్ద్రహృ
దయుండు గానివానికలుకుల రసము పొనగనక్కడు రసభావలక్షణములు
యోజనము లన్నదప్పేమి? రసనిరూపణము క్లుప్తన శృంగారమునకు, బోలె
రసాంతరమునకు, బట్టాభిషేకముఁ జేసినట్లు గన్పట్టును. మానస మనుపదార్థ
ముయొక్క మార్పులు మున్నగువానిని బాగుగఁ బరిశీలించి మానసవికారము
లనుఁ బట్టి కల్గెడి కాయకవాచికవికృతులను వివరించునది యీరసవిమర్శము.

కాని శృంగారములోని విశేషములను జెప్పినట్లు వీరాదులలోనిభేదములను మనలక్షణకర్తలు నిరూపింపరైరి. సంచారిభావముల ననుభావములను జెప్పి యుఁ బునరుక్తిం బోలునట్లు హావభావాదులు మున్నగువాని నెన్నిప్రణాళిక లలోఁడనో వివరింతురు. ముఖ్యముగ నిది గమనింపుఁడు. భీర మున్నగునాయి కలు ఇతరనాయికలఁ బ్రేమించి సావరాధు లగునాయకులమీఁద నెట్లు కోప పడుదురో రతికేళుల నెట్లుందురో అనువిషయముల నాలంకారికులు నాయికా నిరూపణమునఁ జెప్పుదురు.

భండితుల ననునయించుపట్ల నాయికానాయకుల చెయ్యులను బ్రపంచించుదురు. వీనికన్న నాయికలకు లాఁతినేఁత లేమియు నుండవా? అట్టిచేష్ట లెల్ల నాయికాస్వభావపరిశీలనమువట్టున నుపయోగింపవా? శృంగారావస్థ లలో మాత్రము నాయికానాయకులను తెగవర్ణించియుంట కేవలభోగపరాయణు లగురాజుల యాస్థానములకు దాసులై యుండుట యనెడి కవులదుర్దశను వారివిమర్శస్వాతంత్ర్యము నకుహరించిన దానిని సూత్రకారులకాలములో పలె స్వతంత్రపరిశీలనగ్రంథముల నిర్మాణమును భరతఖండములోఁ గల్గకుండఁ జేసినదానిని సూచింపదా?

కం. వేడికొని కృపణులై కను, పోడిమి యదియేల? రాజపుత్రులు దమమై వాఁడిమిఁ దప్పిన నివ్వులు, వేడిమి నెడినట్లు జరులు విని యులుకుదురే. గీ. కొడుకుఁగాంచు రాచకూఁతు రెద్దానికి, నట్టిపనికి నుచితమైన సమయ మొదవెఁ దడయు టింక నెవ్వరు జనములు, నట్లుగాని పురుషు లనరుమిచ్చు.

కం. భుజబలమున జీవించుట, నిజధర్మము మెత్తఁబడుట నింద్యము మాద్రీ ప్రజలకుఁ జెప్పుము ద్రువదా, త్తజఁగార్థ్యంబుగుమనుము తగనందఱతోఁక.

అని కొడుకులకుఁ జెప్పింపుచోఁ గొంతి యేనాయికగా నుండనో వివరింపవలదా? ఈక్రిందిచోట్ల ద్రావడి మాట లేభావముల నెట్లు సూచించెడినో నిర్ధారణసేయవలదా.

“అంతనయాభులేపురకు నైదు సుయోధనుఁ డిచ్చునొక్కొ యీ కంతకృపావీహీనమతి నాశఁడు నొంచునె? యన్నదమ్ములఁ.”

చ. తనమునుపడ్డబన్నములు దమ్మునిపైఁ గలకూర్చిపేర్చి నీ జనపతి నైఁచకున్నె యదిసక్తున రాజ్యము పాలులేకతి

ఋణ కొడఁబాటు గల్గిన నెఱుంగుమి నెట్టరె చాలరైరి వీ
రసరొకొ నానలేమి యని యాడరె లోకమువారు కేకవా!
“అచ్చోటన సంగరంబు లగుచోప్పులు పుట్టిననై నఁ బాండవుల
పోటున కిచ్చగింతురొగ్గ పోదురొ కానలనుండ నచ్చూతా.”

చ. అరయమిఁజేసి కోడలన కప్పుడు దాసిగఁ జేసె నమ్మహా
పురుషునిపాలికిం బతులు వోవఁగ వీరలతో న యేచు జె
చ్చరఁజని కోటగంబు దగఁ జేయుదునో యటుగాక పాడిమై
వరపుడ మోసి చేయుదునొ వారికి నూధవ! నిర్మయింపుమా!

సత్యభామ నరకాసురయుద్దములో నెల్లు మాతెను. అయ్యవస్థ యెట్టి
దని నాయకాలక్షణగ్రంథకర్తలు గ్రంథములు వ్రాయవలదా?

తెలుఁగులో సంస్కృతముం జూచి కావ్యరసభావనాయికానాయకా
దుల లక్షణములు వ్రాయసమకట్టినవారిని విన్నకోట పెద్దనను మూర్తికవిని
మనమెఱుంగుదుము. వీరు మఱింత యాస్థానదాసులు, రసముయొక్క సిద్ధించు
టను గూర్చి సంస్కృతమున వేసవేలు విమర్శములు గన్నట్టుచుండఁ గావ్యా
లంకారచూడమణిలోఁ గాని కావ్యాలంకార సంగ్రహమునఁ గాని తాదృశవి
మర్శములు మందునకైనఁ గన్నట్టవు. వ్యంజనావృత్తి మానశ్యకమా? కాదా?
యనుగాఢవిచారణ ధ్వని, ఆలోకము లోచనము కావ్యప్రకాశిక రసగంగా
ధరము సాహిత్యదర్పణము మున్నగు పోత్తములలో సంపూర్ణముగఁ గన్నట్టు
చుండ వాని విచారణ లేకమైన నరసభూపాలీయ కావ్యాలంకారచూడమణు
లలోఁ గన్నట్టకుండుట చిక్కిలి శోచనీయును.

దశరూపక మీమధ్యకాలమున నాంధ్రీకృత మయ్యును ఏతాదృశదశకే
పాత్రమైనది.

చతుర్థప్రకాశములో ‘విరుద్ధై రవిరుద్ధైర్వా’ అనశ్లోకమును స్థాయిభావ
లక్షణముగా ధనంజయుఁడు వ్రాసెను. ధనికుండు దనయవలోకమున విపుల
ముగ విమర్శించి విరుద్ధభావసమావేశమునం దెల్లు బాధ్యబాధకభావనిర్వా
హమునఁ గవి సమర్థింపవలెనో అవిరుద్ధములగు భావములు గలసినపు డంగాం
గిభావముతో నెల్లు సుతరించుకోవలెనో సమానాలంబనవిభావవిరోధము
ఆనంతర్యవిరోధము మున్నగునవి యేసందర్భమున నెల్లు పాసఁగింపవలెనో తె

లిపినాడు. ఈ ప్రశంసయే తెన్నదశరూపకమునఁ గన్పట్టదు. మఱియు “వా
చ్యాప్రకరణాదిభ్యోబుద్ధిస్థానా యథాక్రియా వాక్యార్థః కారకై ర్యుక్తా
స్థాయిభావ స్తథేతరైః” అనురసవిచారణప్పున కావ్యనాటకాదులలో రససిద్ధి
వ్యంజనాధీనమూ తాత్పర్యాధీనమా? ఏలకాదు? అనువిషయములు పూర్వ
పక్షసిద్ధాంతములతోఁ జక్కఁగా విమర్శింపఁబడినవి. చివరభావ్యభావకభావసం
బంధము కావ్యరసముల కని మీమాంసతోడి నిగ్రాహంతో విచారణ పూర్తి
కావించఁబడినది. ఇది యిం చుకయుఁ దెన్నదశరూపకమునఁ గన్పట్టదు.

ఇట్లు విచారణావిహీనములై బందక, లక్షణవిధానములచేత మాత్రమే
పూర్తి యగుచున్న లక్షణగ్రంథములు తెలుఁగున నేర్పడుట మఱింత హానికర
ము. మూర్తికవి గాని విన్నకోట పెద్దనగాని కృతినాయకుల వర్ణనలయందుఁ
దత్పరులైనట్లు కావాఁలాకారలక్షణ నిర్మాణమున దత్తదృష్టులు కారు. కృతి
భర్తలను వర్ణించుట యరుపనిష్ఠైకొని యప్రభావముగా నలంకారాదుల
లక్షణములను బ్రతాపరశ్రీయమును జూచి చెప్పుటకుఁ బ్రారంభించినవా
రీకవులు. వీరియన్నవలక్షణముల సమన్వయించుకొనుటయందలి క్షేత్ర ముపాధ్యాయ
లోకమున కవిదితముకాదు ఇట్టిలోపములు తెన్నవాఙ్మయమునఁ గవులకుఁ
గట్టువ్రాఁతుగ నుండక మార్గదర్శిత్యమున వికలములు గాని లక్షణగ్రంథము
లేర్పడుటచే దీఱఁగలదు.

సాధమకల్పికులగు వారలకు (అభ్యాసావస్థలోనివారికి) లక్షణగ్రంథ
ములు చేయూత. అట్టివారి కాగ్రంథముల యాశ్రయము గోల్పోదగినది
కాదు. అభ్యాసావస్థను దాటినశబ్దబ్రహ్మవేత్తలు మహాకవు లనంబడుదురు.
శబ్దబ్రహ్మవేత్తత యనఁగా, ఏశబ్దము తేనఁదర్పమున నేయ్యములో నుపయో
గింపఁబడి యెట్లు రసభావవ్యక్తిస్థానములు కాలగలవో యెఱింగినవారు “యం
బ్రహ్మణ మియం దేవీ వా గ్వశ్యైవా న్నవర్తత” అని భవభూతియు “హతా
దాకృష్టానాంకతివయవదానాం రచయితా జనః స్పర్ధాభుశ్చే దహహా కవినా
వశ్యవచసా.” అని బాణుడును “యేన మాద్యంతి ధీరుంతో మధునేన మధుప్ర
తాః” అని దుడియు, “శబ్దబ్రహ్మవిదః కవేః పరిణతాం” అని మురారియు “య
త్సారస్వతవై భవం గురుకృపాపీయూషసాకోద్యవం తల్లభ్యం కవినైవ” అని
మఱియొకరును బరిశీలించి చూచి చెప్పియుండిన యొకమహాకవిశీలము కలదు.

దానిసభిష్టించినవారే మహాకవులు. వేరే కవీశ్వరులు. ఈశ్వరపదముంజూడు. కవులనేస్తానముననిల్పెడినో వీరివాళ్లు లే యాచిత్యాదిసంపన్నములై లోకము నాకర్షింపఁగలవిగ నుండును. ఇట్టివారికి లక్షణము లాశ్రయణీయములు గావు. దేశకాలములనుబట్టి పరిష్కరణీయము లైనఁ గావచ్చును. ఇట్టిమహాకవు లెప్పుడును బుట్టుచుండుదురు. ప్రాచీనులలోనే మహాకవులుండి యిప్పటివారిలో లేరనుకొనవలసిన పనిలేదు. “పురాణ మిత్యేవ నసాధు సర్వసంచాపికన్యం నవమి త్వవద్యం” అని కాళిదాసు డనెను. కొందఁ టిచ్చుచోకవులకుఁ గూడ లక్షణబంధము లట్లుకొనుచుండవలె నందురు. అట్టి సిద్ధాంతసంప్రదాయమును నవీనలోకము నిరసించుట దొసఁగు కాదు. సర్వసామాన్యముగా లక్షణనిరసనము కార్య మనుట హానికరము. లక్ష్యవిషయ బాహుళ్యకూపమునఁ బ్రవేశము లక్షణములయూతలేక యొడవదని మనవిచేసియుంటిని. ఒక మహాకవి యిట్లు చెప్పుచున్నాడు. “ప్రవేశఫలచ్ఛులు చిన్నిచిన్ని వ్యాకరణపుఁ బూత్రమల్ గొణిగి కయ్యము పెంచకుడయ్య వాగ్విదుల్.”

కాలిలో విఱిగినముల్లుఁ దీసివేయుటకు మఱొకముల్లును కేకొనవలెను. ముల్లు పైకివచ్చిన పిమ్మట రెండుముండ్లును దూరముగఁ బాఱవేయవలెను. వేదాంతమునఁ జెప్పుచుండెడి యియ్యదాసారణము ప్రకృతమునఁ గూడఁ బనికి వచ్చునట్లున్నది. లక్ష్యప్రపంచపరిచయము దార్ధ్యము సంహనంతకును లక్షణముల నుపసించవలెను. లక్ష్యప్రవాహమున గాలాని నిల్పడఁ గాంచిన పిదప లక్షణప్రామాణ్యదృష్టి యనుబంధమును విదల్చుకొని స్వతంత్రుడై వాఙ్మయ స్రవ్యయై కవిబ్రహ్మ యనిపించుకొనవలెను. వాఙ్మయమును బట్టి జీవలోకయాశ్రయ మాటుచుండును. కాన వాఙ్మయస్రవ్య లోకస్రవ్య యగుచున్నాడు. కనుక కవిబ్రహ్మ యనఁబడెడి. అట్టిబ్రహ్మత్వము దేశకాల పరిజ్ఞాన పురస్సరముగానే కాలమున కెట్టివాఙ్మయ మెట్టిరీతులతో నవసరమో కనిపెట్టి గ్రంథసర్వాణకార్యభారమునఁ బాల్గొనినఁగాని సార్థకముకాదు కదా చూడుడు. మమ్మట భట్టుగారు వ్రాయుచున్నారు. “నియతికృత నియమరహితాం హాదైకమయీ మనన్యపరతంత్రాం.....నిర్దితి నూదధతి భారతిక వేర్లయితి.

సారాంశము: ప్రాచీనలక్ష్యములలోని యందములను సంగ్రహముగ ను నులుపుగను దెల్పుట కేర్పడినవి కాన లక్షణగ్రంథములు భావిలక్ష్యప్ర

పంచ నిర్మాతలగు కవుల స్వాతంత్ర్యము నవహరించునది గాక మార్గదర్శకమై యుండవలయును. బౌద్ధత్వవిదులగు బహుసద్గ్రంథకర్తలయు మహాకవులయు గొప్పపండితులయుఁ బోకడలు లక్షణ పరిష్కరణకుముము లొకప్పుడు కావచ్చును. తెలుఁగున లక్షణగ్రంథములు తిన్నవ. సంస్కృతప్రతాపరుద్రీయ సాహిత్యలక్షణగ్రంథములు, కావ్యాలంకారసంగ్రహము, కావ్యాలంకార చూడామణి, వేదము వేదకటాయశాస్త్రిగారి కావ్యాలంకారమును గలవు. కాని సంపూర్ణములు కావు. కాన సంస్కృతమునుండి యాంధ్రులు లక్షణగ్రంథములను దీసికొనవలసినవారై యున్నారు. ఇట్టియెడ సంస్కృత లక్షణములను దూచాపోకుండ నాంధ్రీకరించుకోవలసినదా? సంస్కృత లక్షణగ్రంథముల నవలంబనములుగఁ జేసికొని క్రొత్తపద్ధతులతోఁ దెల్లన లక్షణములు నిర్మించుకోవలెనా? అని పరిశీలనము చేయవలయును. కావున దశరూపకము మున్నగు నాటకలక్షణములలోనను గావ్యాలంకారాదుల లక్షణములం దెల్పెడి లాఠిగ్రంథములయందును గొన్నిచేకొనవలసినవియుఁ గొన్ని ఏడఁదగినవియుఁ గన్పట్టెడిని. వానిని బరిశీలించి విచారణలమీఁద నే దోషద్ధతిని నిర్ధారణ చేసికొని యాంధ్రవాఙ్మయమున నముచిత గ్రంథనిర్మాణ మునకై కవులు గడంగవలయు ననుకొనుచున్నాను. నానేర్చుకొలఁది లక్షణ గ్రంథములలో న్నెల్లముగఁ జేసినపరిశీలనమున హేయోపాదేయ విషయ విభాగము నాకుఁ దోచినట్లు మనవిచేసికొనుచున్నాడను. దీనివర్యవసాన మేమనఁగా- ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ సంస్థల ననుసరించి దేశభాషలలోఁ బరిశీలును శాస్త్రగ్రంథములును నిర్ధారణ చేయవలసినవచ్చినపుడు సాహిత్యలక్షణ సానమున నెల్లప్పుడును ముద్రణాదిలోపములవలనఁ దప్పులతడకలుగా నుండి లక్షణవిశేషీకరణమునకై వ్రాయఁబడియుండని యేకావ్యాలంకార చూడామణి నో యేనరసభూపాలీయచునో తేవ తేవకునుబెట్టి విద్యార్థులతోపాటుపాఠ్యాయులనుగూడ విసికించెడి దుర్లభ మనకుఁ దొలగున ట్లాంధ్రకవులు లక్షణ నిర్మాణము చేయవలయును. లట్లు చేయునప్పుడు సంస్కృతములోనివానినెల్ల దెచ్చిపెట్టక ద్వీపాంతర సాన్గదారులచే బహువిధవిజ్ఞానముల కాటవట్టువైన మేధావుల కనుమతములగు సంస్కారములఁబడసి పురోభివృద్ధి కడ్డునదిగాక యుండు లక్షణసంస్కారములచే నాంధ్ర భాషాయోగకు సాగనుసేయుదురు గాత యాంధ్రలోకాభిమానులు అని.

గ్రంథస్వీకారము.

1. స్వప్న సందర్శనము—కర్త- కవిభూషణ కవిరాజు రాజా
వత్సవాయ వేంకటసీలాద్రి రాజుగారు, తుని.

వెల రు 0-2-0 చిన్ని పాత్రము. చక్ర నిబోధ. మచ్చునకు రెండు పద్యములు.

చ. నిగమకథంబు సద్గతికి నిచ్చెన దానికి మెట్లు నాలుగై
తగు; దగ మూడిట న్నడచి తత్వమసీత్యుపదేశ వాక్యమై
మిగిలి తనర్పుచున్న తుది మెట్టువయి బడమూడి యెన్నఁడు
మగుడనిచోటు గానఁదగు మానవులై జనియించువాఁడీ.

ఉ. వేయును మాటలేల? కలవిత్రము చిత్రము నప్పగించి నా
రాయణపాదపద్మ శరణాగతి సేయుఁ డటన్న నంత కృ
ష్ణాయని పాటుతెంచి గగనంబున కేగె విహంగరాజము
త్యాగరసవ్యకక్షమున నల్లన వంగి పునఃపులలంబునఁ.

2. త్రిపురసుందరీ స్తవము—కర్త- సత్యవోలు సుబ్బారావుగారు,
ప్రకాశకులు- కేసాప్రగడ సూర్యనారాయణగారు.

సుమారు 30 పద్యములుగల చిన్ని పాత్రము మచ్చునకు రెండు పద్యములు.

చ. ఇల నినుఁగొల్చువారలకు నెప్పటికైనను నీను సత్త్వంపం
గలుగక పోవునా సుగతి క్రన్నన నింతకు నీప్పితార్థముల్
నిలుచును మంచిచెడ్డలును నిల్చునె ధాత్రిధనంబు మేను ల
జ్జలఁగను మమ్ము యోత్రిపురసుందరి శాంకరి యోమహేశ్వరీ.

ఉ. స్నానము సంధ్య ముం దవము సత్యము నిత్యము తీర్థయాత్రలుం
బూని యొనర్చుపుణ్యులకు మోక్షము నిత్తువుగాని యేలనీ
ధ్యాన మొకప్పుడు సలుపనట్టి జడాత్తుల కెందుకిత్తు వీ
క్షోణిని మోక్షమో త్రిపురసుందరి శాంకరి యోమహేశ్వరీ.

3. శ్రీ వేంకటాద్రి శ్వరశతకము—కర్త- సత్యవోలు సుబ్బరాయకవిగారు,
ప్రకాశకులు- బుద్ధవరపు జగ్గరాజుగారు.

శార్దూలములు మత్తేభములుఁజేరి ౧౦౫ పద్యములు. రెండుమచ్చుపద్యములు.

మ. స్థిరతం గీర్త్యవకీర్తులేమిలుచుఁ బృథ్వి దేవ యెవ్వాఁకి

మరి కర్తల్ నెరవేర్పఁగాఁదగిన జన్మ బిద్ది యద్దామై

సిరియొక సంతతి బంధుమిత్రు లెపుడున్ జేరంగరా రేరు సు

స్థిమా నీపదభక్తి, ముక్తి, నిడుమా శ్రీ వేంకటాద్రి శ్వరా. ౨౮

శా. ఈవేరాముఁడవా ధనుర్ధరులయం దీవెమ్మగేంద్రుడ వా

దీవే పావకుఁ డీవే పర్వతములం దీవే గనన్దేరువా

దీవే మత్స్యములందు మెల్ల సలివా దీవేగదామన్తధుం

డీవే వాసుకి బండితుం బవనుడీవే వేంకటాద్రి శ్వరా.

రెండుపుస్తకములలో నచ్చు తప్పులు మెండు గలవు.

ఈపుస్తకములు కాకినాడలో కవిగారియొద్దనే దొరకును.

4. ఆంధ్రమేఘసంవేశము—కర్త- పడ్డాది సుబ్బరాయకవిగారు, (1931 సం॥ బి. ఏ. పరీక్షకుఁ బఠనీయము.) ఇందు మొదట (1) కీ॥ శే॥ పేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలుగారును (2) కీ॥ శే॥ సత్యవోలు సోమసుందరకవిగారు ను, (3) కీ॥ శే॥ కన్నాల సీతారామబ్రహ్మశాస్త్రిగారును నీపుస్తకముంగూర్చి వ్రాసిన సదభిప్రాయములుగలవు. మొదటిపద్యము.

మ. ఒకయత్తుండు ప్రమత్తుఁడౌటను నిజోద్యోగంబునం దద్విభు

డాకయేఁ డింతినిబాసి యుండు మన, శాపోద్వృత్తిఁ బొపేది జా

నకి నీరాడిన పుణ్యవారి సురపున్నాగావనీజాళి దృ

ప్తికిఁ బాత్రం బగుచిత్రకూటమున నుండు దద్వనివాటులక.

పెల రు 0.8-0

కవిగారియొద్ద రాజమహేంద్రవరములో దొరకును.

5. అచ్చ తెలుఁగు ఋతుసంహరము—కర్త చింతకల్లి రామకృష్ణ కూరొక శాస్త్రిగారు (ఈమని-గుంటూరుజిల్లా) దీని లెరువాయిని వచ్చు 6, 7, పుస్తకములును నీకవిగారు రచించినవియే. ఇది సంస్కృతఋతుసంహరశ్లోకముల కచ్చ తెలుఁగుపద్యముల పుస్తకము—రెండుమచ్చుపద్యములు.

జ. విరిగయిశీతలక పలపుపెల్ల గుబుల్లొను కీలుగంటులుక

గరముఁ దనర్చు నల్లగిరుగంధము నెల్లెడఁ బూయు మేనులుక

బరంగు మిటాన్లు రే మొదల మాటికి మబ్బుల నద్ద లాలకిం
 చురవడిఁ బెన్దవా రిరవునుండి తొలంగిరి సెజ్జగీముకుళ. వన్న ర్తు- రం
 చ. అదటన బద్దకంబుగల యల్ల మిటారపుఁదీఁగెఁ బోండ్ల చేఁ
 గుదురగు కౌరుగుబ్బలను గుంకుమపూవునఁ బ్రేంకణాబుచేఁ
 బదనుగ స్త్రానివమ్మనను బల్లెదుపంబడు మేలికస్తూర్క
 గదిసిన మంచిగందముఁ దగ్గఁ గుఱకంబడుచుండ నెంతయుఁ. వసంతర్తు-
 విపుల్యాకృతాస్త్రైతభావములను పరిమిశ్రుతాంధ్రపదములతోనికీఁ దెచ్చుట
 యిట్టాలమునఁ బొగడఁదగినవిషయము. వెల రు 0.8-0

6. ఆంధ్రస్తోత్రమణిత్రయ. ఇందు (1) శ్రీశ్రీనృసింహస్తోత్రము
 (2) గోవిందద్వాదశమంజరికాస్తోత్రము. (3) గోవిందచతుర్దశమంజరికాస్తోత్రము
 ననునవి మూఁడుగలవు. శ్రీశ్రీనరసింహస్తోత్ర మంతయు నకారప్రాసయుతము
 లగు 25 ఉత్సవములు. అందొక్కపద్యము.

ఉ. ఆవిఖలేంద్రియాహ్వయ మహాబలచోరులచేత రాగసం
 ధానత సంధుఁ డౌటను హృతప్రవివేకమహాధనుండ న
 జ్ఞానదురంధనతమనసక్తిగుహావినిపాతితుండ ల
 శ్రీనరసింహ నాకొనఁగుమీ మహనీయకరావలంబముఁ.

తక్కినరెండును దేటగీతములతో నిండినవి. మచ్చనకు-

గీ. ఎవతెనీకాంతనీపుత్రుఁడవఁడునీపు, నెవరు? యెటచుండినచ్చితియిదియుమిగులఁ
 జిత్రతరమైనసంస్కృతి చెడక శ్రద్ధతోన తత్త్వబెఱుంగు భ్రాంతుఁడవు కాక
 మరణకాలమురా డుక్మక్కరణమింత, బ్రోవదచ్యుతుభజియుంపు యూఢబుద్ధి!
 (ద్వాదశమంజరి.)

గీ. అగ్నిరవులగ్రవ్యంబులందుఁగలిగి, చుబుఁయుతజాతుఁడై రాత్రినొళ్లు చున్నఁ
 గరతలపుభిక్ష వాసంబు తరుతలమున, నైననాళామహాపాశ మతనివిడచు.
 ఈపుస్తకము వెల రు 0-2-0 సుబోధుఁడు.

7. ఆంధ్ర బాలరామాయణము. కర్త-వైవారే- నాల్గీకీరామాయణము
 లోని మొదటి యధ్యాయమునందలి సంక్షేపరామాయణమున కిది తెనుఁగు.
 అన్నియు గీతపద్యములతో నిమిడ్పిరి. మచ్చుచూడు.

గీ. యావరాజ్యాభిషేకత నలరఁజేయ, నిచ్చునుచెను దశరథనృపతిప్రీతి
నటు జరుగుటెంచి సతి దేవి యొనకైక, రామునభిషేకసభారరాశిజూచి
పూర్వపరిధ త్రవరయాట బూనితాను, దశరథేశ్వరుఁగనియివిధమునఁగోరఁ
జనుట రాముఁడువనివాసంబు సేయ, భరతునకునభిషేకంబుజరుపుట” యని
వైమూఁడుపొత్తములును సంస్కృతశ్లోకములతోఁగూడఁ బ్రకటించి
యుండినచోఁ జనువుకొనువారికి భాషాంతరీకరణాదులు సులభముగ బోధ
పడుచుండెడివి.

8. ఆత్మార్పణము—కర్త- తుమ్మల సీతారామమూర్తి చాదరిగారు.
కాపూరు, గుంటూరుజిల్లా. ఇందలికథ భారతము శాంతిపర్వములోని లుబ్ధక
కపోతచరిత్రము. ఇది యొకప్పుడు భారతీయత్రికలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.
దానిని ప్రత్యేకముగాఁ బుస్తకరూపమునఁ బ్రకటించిరి. ఇదివఱలో సీకథ ననే
కులనేకవిధములఁ బద్యరూపమున రచించిరి. వారిలో వీరి దొకత్రోవ. చక్రని
కాగితములమీఁద మంచియచ్చున ముద్రింపఁబడినది గాని, పద్యములపేళ్ళు
గాని, సంఖ్యగాని చూపఁబడకపోవుట కొంతపాఠకులకు శ్రమను గల్గించును.
మాకుఁ బ్రసేసప్రతిలో ముద్రణమునందు గొన్నిసవరణ లున్నవి. ముఖవత్తము
లేదు. వెల లేదు. దీనింబట్టిచూడ నింకను బుస్తకములు ప్రచురింపఁబడలేదని
తోచుచున్నది. కవిత్యము భారాళముగానున్నది. సాధ్యమైనంత నిర్దుష్టముగా
నున్నది బిక్తపద్యము చూడుడు.

సీ. శబ్దార్థములభంగిఁ జంద్రికాచంద్రుల ట్లనోన్మోగ్యమైతి నొప్పారుచున్న
మనకాపురంబుఁ గన్గొన మాలవిధికెంత కన్ను గుట్టెనొ జగత్తంటకునకు
అడవి మేఠల మేసి పడియనీళ్ళుఁ ద్రావి పరులసొమ్ముల కానపడక యొరుల
కొకకీడుఁజేతయు నొనరింపక మెలంగు మనజీవితము దైవమున కదెంత
భార మయ్యెనొ పాపంబు పండెనిట్లు
విధివిధానంబు నెదిరించువిధము గలదె
కటకటా నేటి కెట్టిసంకటము వచ్చె
నెట్లు దీని భరింతు దిక్తైవ్వ రబల.

9. శ్రీవైష్ణవతీరుమాళిక-కర్త- కీ॥ శే॥ ఎ-కూరత్తాళ్వారు అయ్యంగార్-(తిరిచినావల్లి సెంజోసెఫ్ కాలేజి తెలుగుపండితుడు) “ఇదియొక భారత సంప్రదాయగ్రంథము. ఇందు యజమానుని దినచరి, ఇంటియందలివారల తనయిష్టానువర్తిగ నడచునటులఁజేయుట, విద్యాభివృద్ధి శ్రీ బాలవృద్ధవివక్షత లేక అందఱును సకాలక్రమముగ నధ్యయనముచేయుట మొదలగువిషయములచే మృదుమధురశైలియందు వ్రాయఁబడియున్నది. భారతవిలక్షణమును దెల్పును. ఇది భారతీయు లందఱుఁ జనువఁదగిన గ్రంథము. అందఱికి హక్కు గలదు” అని ప్రకాశకులు వ్రాసిరి దీనివెల రు 0—2—0 ఎ. కే. పకుభా భరణముగారు, 22 పచ్చయిప్పు మొదలివీధి, కోమలేశ్వరముపేట, చెన్నపురి లోదొరకును.

10. కతివ్రతావిభవము- ఇదియను బైకూరత్తాళ్వార్ అయ్యంగారిచే రచియింపఁబడినదియే. వెల రు 0-6-0 “ఇది మహాకతివ్రతామహాత్మ్యము. ఇందు కతిభక్తిని ప్రధానముగా గొని ఆవ్రతమును ఏలోపములేక ఆముక్త్యంతము జరిపి శ్రీపురుషుల కిరువురకును బ్రహ్మలోకపదవిని సాపించిన యిరువదివారుగు కతివ్రతలచరిత్రలను శబ్దకాశిశ్రవ్యము వదలించి అస్వయకాశిశ్రవ్యము ను, కష్టము లగు సంఘటన మాన్ని నవరసభరితము లగు శబ్దాలంకారములతోను ప్రసిద్ధలఘుసమాసములతోను దీర్ఘసమాసములను దప్పించి చదువు వారికిని రుచికరముగాను మనోహరముగాను విరచింప యత్నించితిని...ఇందు శబ్దదోషములు సాధ్యమైనంతవఱకు రాకుండునట్లు సమర్థింపఁబడును... ఇందలి చరిత్రలు వేదవేదాంతభారతరామాయణపురాణ గ్రంథములనుండి యేర్పికూర్చబడినవి” అని కవిగారు తెల్పిరి.

11. బ్రహ్మసూత్రసారసంగ్రహవిమర్శనము:—కీ॥ శే॥ ముట్నూరి గోపాలదాసుగారిచే రచియింపఁబడినది. దీని పీఠికలో గోపాలదాసుగారు “శ్రీవేదవ్యాసవిరచిత బ్రహ్మసూత్రములకు శ్రీశంకరయతీంద్రులవారును, రామానుజాచార్యులవారును భాష్యమును వ్రాసియున్నారు...వేదాంతతీర్థ వేదాంతవాచస్పతి...శ్రీమార్క కందాడై శేషాచార్యులుగారును, రాయబహదర్ శ్రీయద్వల్లూరి జగన్నాథరావుగారును సరిఅయిన ఆంధ్రవ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. వాటిని నేను కొంతవరకు చూచినాను. అందు రామానుజాచార్యులవారు

నాసిన వ్యాఖ్యానములో ఏదిసర్వోపనిషత్తులచేతను పరబ్రహ్మ మని ప్రతిపాదిం
వబడి అద్వైతులచేత కొనియాడబడుచు అనేక గ్రంథగాజములందు న్రాయబడి
యున్న ప్రత్యక్షైత్యమును చేతమిట్ట నను అనంతదుఃఖములకు పాత్రుడై దా
దాపుగా ఒకమిరుగుడుపురుగువలె ఉపమాన మిచ్చి పత్యక్షైత్యమునకు
పరబ్రహ్మమునకును సంబంధములే దని న్రాసినారు. జీవేశ్వరులకుగల భేదశ్రు
తు లన్నియు యీప్రత్యక్షైత్యపరమాత్మలకు నన్వయించి న్రాసినారు. చాలావివ
రీతము తోచబడి నేను యీసూత్రములకు తగిన అర్థమును శ్రుతిస్మృతుల
చేతను న్రాసియున్నాను.” అను మొదలైనవి లిఖించిరి. గోపాలదాసుగారు తమ
రు రచించిన యీగ్రంథము ముద్రణములో నుండగనే కాలధర్మమునొందు
టకు మేమెంతయు చింతిల్లుచున్నాము. కాకినాడ ముట్నూరి చిదంబరశాస్త్రి
గారియొద్ద దొరకును.

దీనివెల రు 0—8—0.

12 రామనిర్యాణము- చాటకము. గ్రంథకర్తలు బ్ర॥ రామకృష్ణసుబ్రహ్మ
ణ్యకవులు. (గౌరావర్యుల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, అక్క-పెద్ది సుబ్రహ్మణ్య
శాస్త్రిగారు) వీరు తిరువతి పేకశ్రేష్ఠరకవుల శిష్యులట. వీరిలో సుబ్ర
హ్మణ్యకవిగారు సంగీతసాహిత్యములను, అవధానప్రజ్ఞను గడించినవారు,
చిత్రపుకాగితపుబనులు, అస్తోవియములు, వేణుగానము, మొదలగునవి గురు
శుశ్రూష చేయకయే నేర్చిరట. ఎంతటికవిపద్యమైనను వినినంతనే మరలఁ జదు
వఁగల నేర్పుగల్గినవారట. ఇట్టి మేధాశాలి కీర్తిశేషులయినట్లు తెలియుచున్నది.
ఈచాటకము 5 అంకములు గలది. ప్రత్యంకమున రంగవిభజనము చేయబడి
నది కథ పేరువలననే తెలియవచ్చును. ఉత్తరరామాయణము. ఇంద్రాదిదేవ
తలు శివుఁడు మొదలగువారు రామునివైకుంఠమునకుఁ గొనిపోవ యత్నించుట.
యముఁడు మునివేషమున రామునికడకువచ్చి బ్రహ్మరహస్యమును జెప్పట.
ఆచూట లితరు లెవ్వరు వినఁగూడ దని ముని చెప్పట. రాముఁడు—

చ. శరణి దేవదేవుడదపారసముగ్గుము నంటుగాక సా

గరమునఁ గ్రుంకుఁగాక సురకాండమె యడ్డము వచ్చుఁగాకమే

మిరుపుర మాకుమాటలు నొకించుక విన్నను గన్నవాని మత్రి

త్తరనిశితాసిధారలను ఖండనజేతు దయానిహితగ.

అని ప్రతిజ్ఞ చేసి లక్ష్మణుని ద్వారముకడ నెవ్వరును రాకుండఁ గాపుంచుట. అంతలో దుర్వాసముని వచ్చి రామునిఁ జూడఁగోరుట, లక్ష్మణుఁడు మునికోపమునకు వెఱచి రామునొద్దకు రహస్యసరుయముతో నేగుట మొదలు గాఁగల కథ యిందువర్తింపఁబడినది. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారురచించిన సుదర్శోచితములగుకీర్తనలు తుట్టతుడఁజేర్చివారు. కవిత్వము సుదర్శోచితముగ నున్నది. “పాటలాధరరంభఁ బుష్పఁగావలె నాదుపడకకనుచు” రాక్షసుఁ డన్నచు మోటుగానే కనఁబడుచున్నది. “తనవిడిదికి రంభ ననుపవైతి” అని కిగ్గడియసురచేత సూరస్సగారు గూఢముగాఁ బల్లించిరి. అభిప్రాయభేదిము లుండవచ్చును. శ్రీరామనిర్యాణము విషాదాంతము కాకపోదు.

ఉ. తమ్ముఁడవైతి పుట్టుకను దాసుఁడవైతివి సేవచేతఁ గా
ర్యమొనరించువట్లఁ బరమాపు డవైతివి రాజసీతి వా
క్యముల నాలకించుతఱి నై తివిశిష్యుఁడ వట్టిసిదుకం
తమ్మును జేతులార నకటా వధియించి సుఖంపనేర్తునే.

ఇందుఁ గంతమ్మును వధియించి యనుటకంటె “తెగవ్రేసి” అనుటయుక్తమేమో.

మ. హరకోడఁడవిఖండనోద్భవజయశ్యామామనోహరిభా
స్వరహస్తగ్రహణోత్సుకాయ విభవే నదభక్తవ్రాద్వాసినే
ధంణీజాకుచకుంభలిప్తవిలసత్తస్తూరికాసారభో
త్తరసంవాసితవక్షసే నమ ఇదం కల్యాణసంధాయినే.

చ. వయసు గతించె నీధరణిభారముఁ దాల్చుఁగశక్తిలేదు ని
ర్దయ నిదె మృత్యుదేవత కరాళము విప్పి గ్రసించునుండనా
ప్రియమగు తమ్ముఁడా మడసఁ బెద్దలుగూడ నసించి రింకనో
నయవిదులార యేలఁడగున్యాయము దప్పక కోసలావనకా.

మ. అదియే కోసలదేశభూషణ మయోధ్యాపట్టణోత్త్రాసమ
ల్లదియేరామనివాససౌధ మవె రిధ్యలే వాంఠే పారు ల
ల్లదె మత్రేభతురంగగోత్ర మదె క్రిడారామ మయ్యారె నా
కీది దర్శింపుటకన్న భాగ్యమింక వేరేలేదు తల్లింపఁగకా.

“బలిమి ధన్వన్తరిని బాధించు” “వీధులు రాత్రి బవళ్లు ప్రశంస సేతురు” ధన్వన్తరి యనియు రాత్రిందివములు అనియు నుండిన బాగని తోచుచున్నది. “క రాళము విప్పి గ్రసించును” క రాళమును విశేషణముగాఁ జేయుట మాకిష్టము. “మత్తేభతురంగగోష్ఠము” మత్తేభములను దురంగములను గట్టునవి గోష్ఠములనుట ప్రాళమేమో కాని స్థలోచితముగానుండునా! “తారక తేరసబుడ్లు గాఁగ” ఇందుఁ బ్రమాదముండవచ్చును.

కవులు “మేమీ పాత్రమును వ్రాసినవె టనే యచ్చిత్తింపుట తటస్థించినది. దానిచే దీని నితరకవులకుఁ బండితులకుఁ జూపి లోపాలోపములను సవరించుకొను నవకాశము లేకపోయిన దనిరి. కావున మాకు సందేహములు గానున్నతావులు సూచించితిమి.

ఈ గ్రంథము కావలసినవారు గుంటూరుజిల్లా, అనంతవరము, రామ కృష్ణ సీతారామకవులకు వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును.

వెల 0—12—0.

విజ్ఞాపనము.

ఈనందికతోఁ బాఠకులకు 18 వ సంపుటములో మూడుసంచికలందియుండును. దయచేసి తాము కంపవలసిన చందాలను వెంటనే పంపుదురని కోరుచున్నారము. అందఱుచుగూడ నొక్కొక్క సంవత్సరముచందా తప్పక పంపినచోఁ దత్తాలమునఁగల యిక్కుట్లుగొన్ని పాయును. పాఠకులభాషాభిమాన మీసమయమున విశదము కావలయును.

ప॥ అ॥

ముసలముద్గరశరాలములుమాన్నిచకుమ కీబందూఖులుభరింపఁ బాటిసేయు
వరుస గీర్వాణము ల్వదలించి వేవేగఁ దురకమాటలు నేర్పు కఱకు మీఱ
మీరు దేవత్వము వహించి మీఱఁ(జలేరు)

*మీరలునునొండువిధమున

రాదు, భద్ర.

గీ॥

సూకరరూపంబు సూచనవినిగదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి

బలి బిచ్చమెత్తిర నాఁచండ వని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి

డిల్లీశ్వరునకైన యల్లుండ వని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి

పాటిపోయెడివారిఁ బట్టరాదని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి

కాకయుండినఁ దురకలఁ గడచిపోవ

గలరెమిఁవంటివారలు క్రమముతోడ, భద్ర.

గీ॥

శేషావతారవిశేష మెక్కడఁబోయె లక్ష్మణార్జునకు సలక్షణముగ

శంఖచక్రాస్వయంజ్ఞయెచ్చటఁజెల్లె భరతిశత్రుఘ్నుల కరయ భువిని

లోకమాత్రాఖ్యయేవోకంబులకుఁ జేరె భూపుత్రికిని నెన్న భూమిలోన

నాదినారాయణాహ్వయ మదెందులకేగె రామాఖ్యగలమీకురమణతోడఁ

దురకలెల్లను దొరవని సరకుగొనక

మండపాగారముల మట్టుమసలి రహహ, భద్ర.

ఓ॥

చెక్కులు నిమరక సీతోర్ధ్విభాదులఁ గని యూరకుందురే మనసునిలిపి

పాటిపోవఁగనైనఁ బట్టెలు నాకక విడుతురే వైష్ణవవితతిన్లె

బందూకులు బుజాలపై నిల్చి కొనిపోక (యరుగ) నిత్తురె వసిష్ఠాదిమున్లల

ముక్తులుగఱవని మునుమొనగట్టి పోనిత్తురే కపినాయకోత్తములను

మొగలుబచ్చాల కగపడఁదగదటంచుఁ

దొఁగిపోయితి రికనటిదొరతనంబు, భద్ర.

ఓ॥

పురలక్ష్మీ నురవడిఁ జెఱవట్టి గీడులో వనలక్ష్మీ కరపల్లవములు నులిమి

గంగను గదిసి వేగమె ధైర్యలక్ష్మీనిఁ జేకొని ధనలక్ష్మీ చెట్టవట్టి

రాజ్యలక్ష్మీని సంగరమ నఁ బెండిలియాడి ధాన్యలక్ష్మీని సరదార్ల కిచ్చి

ఘనగజార్థిలక్ష్మీ నైకొని వేవేగఁ గీర్తికాంతకుఁ గులగిరులొసంగి

నట్టి“దంసాను”శిక్షింప నలవిగాక

యడుగుకొంటివి నృపతులఁగదుపుకొఱకు, భద్ర.

ఓ॥

*మీరులను యొండువిధమున ననరాదు. -మూ.

హరువిల్లు విటువక వరపుత్రి నియనన్న జనకరా జేమి విచారవడెనొ
 వరశురాముని భంగవటువగా నొచ్చిన దశరథుఁ డేరీతిఁ దల్లడిలెనొ
 మిముఁ గాపుచేసి యాగము పూర్తిచేసిన కాశికుఁడేమివ్యగ్రతగొనియెనొ
 వనరాశిఁ గట్టి రావణుఁ ద్రుంచఁగనిన విభీషణుం డేరీతి వెగడువడెనొ
 తురకబలకోటి(గాంచి) మాతురతఁ బోల
 వరమువేంచేసినట్టిదుర్వార్త వినిన, భద్ర.

౬౩

వరుసఁ గోడలి దురవస్థలు విన సారఁ గొనల్య యేగతి గాంచెనొక్కొ
 మీశ్రమ మెల్ల సుమిత్ర యాలించి గాసిలి దుఃఖవారాశిఁ జేరెనొక్కొ
 కలకాల మీరీతిఁ గడవఁగాఁ గాలంబు విని విందు లేమని వెఱచిరొక్కొ
 గతకాలమునఁ జండ్లు కానుక లిచ్చిన శబరి యేగతిఁ జింత సలిపెనొక్కొ
 యహహ భద్రాద్రినుండిమీరరిగి పోల
 వరమువేంచేసినట్టి దుర్వార్తవినియు, భద్ర.

౬౪

అదిభిక్షునిఁ బెండ్లియాడిన పార్వతి కన్నవస్త్రముల కేమావదయ్యెఁ
 గోరి బాఁవనిఁ జేసికొన్న సరస్వతి కిడుములు వచ్చెనే యిల్లు లేక
 కాళ్ళు లేనిఫణీంద్రుఁ గట్టికొనిన యుర్వి కూరు లేదాయెనే యుండుటకును
 దనువు లేని వయారిఁ దగిలిన రతిదేవి సుఖవడ దాయెనే సురలు మెచ్చ
 బళిరె మీమంటివ భుచ్చెట్టవట్టి సీత
 సకలవెతలకు లోనయ్యె సరవిహీన, భద్ర.

౬౫

పౌరుగిండ్ల వెంబడిఁ దిరుగుచునుండులక్ష్మీదేవి కేమకక్షిర్తివచ్చె
 సభలలో నేప్రాద్దు సంచరించుచుండు వాణి కేమవవాద వచ్చెజగతి
 వేలార్లు మనువుల కాలయమైయున్న భూదేవి కేమితప్పులు ఘటిల్లె
 శివునిఁబాసి సముద్రుఁజెందిన పార్వతిసవతి కేమాడిక ల్సంభవించెఁ
 దోడు నీడయి మీమెంట గూడియున్న
 సీతదురవస్థ లేమని చెప్పుదరము, భద్ర.

౬౬

జనకుఁ డిచ్చిన బన్నసర మటంచును జాపితెల్పు సీతామహాదేవి యిష్ట
 జనులతో నూర్తిశ తనతిల్లియొసఁగిన వచ్చులతాళని పల్లుఁ బ్రాణ
 గణులతో మాళవి సరివిఁగెంపులనత్తు గని మురియు, బంధు
 వర్గఁబురో జాళువావల్వ శ్రుకీర్తి మేనమామయొసంగె మిథిలయందు
 ననుచుఁ గొనియాడుఁ బుట్నింటిఘనత మెఱయ
 వారి నేరీతి నోదార్పనిశమమీకు, భద్ర.

౬౭

గుజరాతికౌపులకుంటెల్లు చెవుల ధరించదామో గదయ్య వాంఛదీర
 వరుణదేవుఁ డొసంగు వజ్రాలకమ్ములు పెట్టదామో గదయ్య ప్రేమదీప
 సలకుబేరుఁడొసంగునద్దాలకవికపైఁ దొడుగదామో గదయ్యయొకలునిండ
 గట్న మింద్రుఁ డొసంగు గంటల మొలనూలుకట్టదామో గదయ్యకాంతదీప
 వేడ్కదినముల నడవులవెంట (మీరు)
 ద్రిప్పితిరి సీత నూరకె తప్పులేక, భద్ర

౬౮

తెచ్చితికీర్తిఁ గీర్తివిశారదులగు నిత్వొకువంశోద్భవఘనులకెల్ల
 నేలితి వవనిలో నెలమి శంకరగిరి హాసచుబాదాలు మహాశ్శుభముగఁ
 దోలితి వరుల హద్దులు దప్పిరాకుండ భక్తకోటికి ముద్దుభావ మలర

ఏమి వర్ణింతు మీతొత్త మేమనెంతు

లోకులెఱుంగంగ నీమూ శుభోకములను, భద్ర.

౬౯

అలపాకశాసను నైననుమాదిచి చేయుచు ముత్యాలచేరుచుక్క
 రమణశోడుత భర్తరాజుకు దయపుట్ట నడిగి చేయుచు ముత్యాలనత్తు
 వరుణదేవునినైన వరుసశోఁ బ్రార్థించు కలకొద్దిఁజేయుచుఁగమ్మజోడు
 రాజరాజును (వేడు) తేజంబుశోడను నిప్పించు సవరపుఁగొప్పె ముందు
 పేదపోణును లివిమైరఁ బెట్టకున్నఁ
 జూపరులకెల్ల నత్సంతచులకఁదనము, భద్ర.

౭౦

ఇట్లు నవ్వలగంప యిల్లాలు చలచిత్త పాన్పునాగులపుట్ట వదినె జెప్వ
 గొల్ల పెంపుమతల్లి కోడలుతాఁగ కూతురు పాటుఁబోతునాతురుఁడుసఖుఁడు
 మనుమఁడుతంత్రి కామకుఁడుకుమారుఁడుకుయరోగిమఱఁదివంచకుఁడుతంత్రి
 యన్న పానఘనుండు సరయనిష్ఠుఁడు పేడి వేసదారివి నీవు వేయునేల
 యిన్నియును నాదు నెప్పుడె నెఱిఁగియుండి
 కొలిచితిని మిమ్ము విశ్వాసగుణముదలఁచి, భద్ర.

౭౧

పన్నీరుసీసాలఁ బరఁగ నించినరీతి నెనయఁగప్రపుమమా రెత్తుభాతి
 వరుసముత్యాలకోవలు గ్రచ్చినక్రమంబుమల్లెపూసరములుమలఁపుమాడ్కి
 విరజాజపై సుధావృష్టి దోఁగినగతిఁ గస్తూరి వీణియల్లలుపుపోల్కి.
 పరఁగనవదాతు (?) గంపలు వఃషినవిధంబు తేనె బాసలు తెరల్దీసినట్లు

నీదు నామామృతంబు నానేర్చినంత

కొల్లలాడెద భక్తులు నుల్లసిల్ల, భద్ర.

2౨

సర్వమొఖాసాలు చాలని మీ కిలఁ గట్టడి నేరితిఁ గడచెనయ్య

బహువసరముల భక్షించు మీరెట్టు లొక్కప్రాద్దున కోర్చి యుంటిరయ్య

సంగీతసాహిత్యసర్వోష్ఠిగలవార లొంటి మీ రెట్లొడిఁ గుంటిరయ్య

తిరువీధులెడవక తిరిగెడు మీరెల్లు కడవదాటకప్రాద్దుగడపితిరహ

వాహనంబులపై నుండువారి కకట

యోడపై నెక్కఁగానెల్లు గూడెనయ్య, భద్ర.

23

వదియురెండేడుల ప్రాయంబువాడవై మించుతాటకను శిక్షించు పెఱిఁగి

రణశూరు లగుదైత్యగణములఁ బరిమార్చి కౌశికు జన్మంబు గాచుపెఱిఁగి

తరములఁబట్టి యెత్తఁగరాని హరువిల్లు చెఱుకుతైవడి నట్లు విఱుచుపెఱిఁగి

సంగరరంగవిశారదుడైన భార్గవరాము నవలీలఁ గడపుపెఱిఁగి

దూఱితిని మిమ్ము రోషంబు దొట్టి రిపుల

మదమడంగించునట్టి నవ్వుదమెలర్ప, భద్ర.

2౪

ప్రారబ్ధ మనుభవింపనిభక్తజనముల యాతనల్ త్రుంపఁగ మీ తరంబె

కారణహేతువికారము ల్రప్పించి యధికులఁ జేయ మీ మయ్యతరమె

మిముఁ దొల్లిపూజించి మీవరంబులు గొన్న ధంసాను గెల్వమితాతరమె

గతజన్మమునఁ బెట్ట గతిలేకపుట్టిన దీనులఁబ్రోస మీదేవుతరమె

యనుచు జనులెల్ల మిము నాడ వినఁగలేక

దూఱితిని నాదు నేరముల్ తొలఁగఁజేయు, భద్ర.

2౫

ఈతనా ధంసాకు నెదిరి పోరఁగలేక పాటిపోయిన రామపార్థివండు

ఈతఁడా యరికి వెన్నిచ్చి పోలవరంబు దారిఁజూపిన సుమిత్రాతనూజఁ

డీబిడా కలసాము లిచ్చి వ్రేల్చుల బాధ పలికిఁదప్పించిన వడఁతిమిన్న

యీతఁడా వగదళం విదె వచ్చె ననిచూపి భయముపుట్టించినపాపనియని

వల్లుదురుసామి మిముఁ జూచి ప్రజలు కార్య

వరుస యెఱుంగక కోపింప వలదుతండ్రి, భద్ర.

2౬

పిఱికివాఁ డంటిఁగా కటకుదానపులను గర్వమడంచిన ఘనుడ నిన్ను

లోభివాఁ డంటిఁగా లోకంబు లెఱుంగంగ లంకదానముసేయు రాజ నిన్ను

బలహీనుఁ డంటిఁగా బలివి సముద్రుని బాణాగ్రముననిల్చుజాణ నిన్ను

వెట్టివాఁ డంటిఁగా వెరవెఱుంగని క్రోఁతిగములచే వాఁకి గట్టివట్టి
మిమ్ము లోకోపకారార్థ మెఱ్ఱెఱుఁగి,

దూఱితిని గాక మీవంటి దొరగలంఁడ, భద్ర.

౭౭

అలకుచేలుని చేరె డమకులు భక్షించి సంపద లొసఁగిన సకలజనుల
గజరాజ మొసలిచే గాసిలి మొఱవెట్టె గాచి రక్షించిన కమలనాభ
కలఁడన్నఁ బెరున్నఁ గంటఁబులోనుండి వడలి బాఁచి గాచువీరవరుఁడ
తలఁచిన ద్రావడితలఁపువెంబడి మానభంగంబు గాచిన క్రభువరేంద్రు
లోభివంటిని బగరకు లోఁగితంటిఁ

బిఱికి వంటిని నేరక యుఱికితంటి, భద్ర.

౭౮

వగతుఁడై బహుభణార్థటిఁ జేర వచ్చిన కాలియదైత్యుని గావతేదె
సీతను జెఱిగొన్న పాతకాగ్రేసరునరుజుని శరణన్న మనుపలేదె
మీశరణార్థమై మెలఁగి కాపు మటన్న కాకాసురునితప్పు గడవలేదె

* * * * *

వృధిని శరణాగతత్రాణ విరుదుగలుగు

దొరవనుచు మిమ్ముఁ బలుమాఱు దూఱినాఁడ-భద్ర.

౭౯

పితృకార్యమునకు నై పితల్లి కోరికి వెఱవక తీర్చిన వేల్పు నిన్నుఁ
బదలేఱువ నహల్య పాపంబులెడఁబాపి విభునిఁ గూర్చిన సత్యవిభుఁడ నిన్ను
దగఁ గన్నఁ బగ వానితమ్ముని లంకలోఁ బట్టంబు గట్టిన క్రభుడ నిన్ను
ఘను సుబాహుని బట్టి ఖండించి కౌశికుసవముఁ గాచిన సర్వసముఁడ నిన్ను
భ క్లలోకోపకారార్థపరుఁడనగుచు

దూఱితిని నాదు నేరంబుఁ దొలఁగఁజేయు-భద్ర.

౮౦

చిలుకకు మాటలు చెప్పు రామాయని చేడియ మోక్షంబు చెందలేదె
వరుస దారులుదోచి వాల్మీకియు మరయరామని మీశ్రుపఁ బ్రబలలేదె
పతిశాపగతినుండి పాదలేఱువునోటి పాపానమింపియై వరఁగలేదె

* * * * *

వృధిని శరణాగతత్రాణవిరుదు నీదె

కాక యితరుల కెందైనఁ గలుగఁ గలదె-భద్ర.

౮౧

కందెనేమో నాదుకఠినచి త్తమునందు నిలిపిన నీవదనీరజములు

అంఘ్రేనేమో నాదునఘలేశ మాత్మగో సంచరింపఁగ మేనఁ జమటలూరి

సోఁకె నేమో నాదుచుఱుకులోఁజూపులు చూచుచుండఁగముఖమందరంబు
* * * * *

సామి యిఁక నేరములు నీరసంబు చేసి

కాచి రక్షించు నత్తప గడలుకొనఁగ-భద్ర.

౪౨

కొల్లాడితినని కోపించు బోకుఁడీ యవని మీదివ్యనామామృతంబు
వీఁటి.బుచ్చితినని వితగాఁగనకుఁడీ కృతులందు మీగుణకీర్తనములు
కాడుచేసినని కంటకవడకుఁడీ మీఱి మీదివ్యకథారసంబు
ఎఱుఁగఁబట్టినని యెఱుఁగఁ గనకుఁడీ మహిమిమిమృత్యుర్థంబులెల్లఁ
బుచ్చి పెట్టినని కోప గించవద్దు

సరస మీవద్యముల్ చెప్ప నొత్తంబు-భద్ర.

౪౩

వేయికన్నులుగల్గు వేల్పుతేసికి నైనఁ గనుఁగొనరాని శృంగారరూప
వేయిచేతులుగల్గు వీరులకంటికైన వచింపరాని యనంతనామ
వేయిచేతులుగల్గు వేడివేల్పునకైనఁ (బోల్చు) రా నబ్బి పుణ్యమూర్తి
వేయిరీతులుగల్గు వేదంబులైనను బ్రస్తుతిసేయ నేర్పడనిచరితఁ
తగుదు నని నాదు మూఢచిత్తమున నిన్ను
నిల్చి శక్యంబె నావంటి యల్పనకును-భద్ర.

౪౪

పనివెట్టితేనొక్కపనసుడు చనుదెంచి యరిబలంబులను జక్షాడలేదె
సెలవిచ్చి తే నొక్కబలిమిని నీలుఁడు నని విరోధులఁ దెగటార్పలేదె
యానతిచ్చిన స్వేదయంగదుఁ జనురేఁగి పగతురయసువులు పాపలేదె
* * * * *

స్వామి సాత్త్వికరూప విచక్షవరుల

†నోచ్చితిగాన తురకల యుదుటదెంత-భద్ర.

౪౫

నలసిలకును దసేనానాయకొత్తముల్ బలసి ముంగల బరాబరులు సేయ
హనుమము జూబవ దంగదాదులు నిల్చి యంచలంచలను జోహారులిడఁగ
వరుస సుగ్రీవగవయగ వాఱూశులు నొరసి మిన్నంటి చామరలువీవఁ
బరమభాగవతభేదరసిద్ధచారణుల్ జయజయశబ్ద...ములు నుడువ
సురలు విరులు గురియఁ బోలవరమునుండి
భద్రగిరి కేగు వేడ్తను బ్రస్తుతింప-భద్ర.

౪౬

* నాల్గవచరణము—నిష్ఠుచతికె యరాని ప్రాజనువులనుకుత్తెనను నెప్పడనిచరిత్య. అని.

† మోక్షితిగాక తుక్కల మెరుకెట్ల-మూ

అంగ వంగ కల్పింగ బుగాళ నేపాళరాజుల కెల్ల శ్రీరాములజ్ఞ
 గూర్జరకర్ణాట కుకురతుంకణచోళరాజుల కెల్ల శ్రీరాములజ్ఞ
 చోటసింధుమరాటలాటమత్స్యవిదర్భరాజుల కెల్ల శ్రీరాములజ్ఞ
 పాంచాల సౌరాష్ట్ర బర్బరమగధాధ్రరాజుల కెల్ల రాములజ్ఞ
 దివ్య తిరునాళ్లకు సమస్తదేశవరులు
 రావలయు నంచు జాటింపగా వలయును. భద్ర.

౮౭

శ్రీరామచంద్రులు సీతాసమేతులై వచ్చిరి భద్రాద్రివాసమునకు
 జయనామవత్సర చైత్రశుద్ధాష్టమి తరవాతిదినమందుఁ దగవినాహ
 మరయమార్గమునందు నెరయసత్రములుబల్చులువవందిరులువెచ్చఁజలములు
 శీతోదకంబులు చిక్కిని మజ్జిగల్ ; మృపండ్లరసంబు నిరుచల్ల
 లాదిగాఁగల్గుద్రవ్యంబు లమరఁజేయ
 వలయునని వేగఁబుచ్చుడి వాయుసుతుని, భద్ర.

౮౮

తిరిగి రాముఁడు భద్రగిరికేగువారై లాలించెనా వజ్రితాళీలొసంగు
 నవనిజాధిపుఁడు భద్రాద్రి జేరుట వినఁగల్గెనా జముఁడు చౌకల్లొసంగు
 దశరథాత్మజులు స్వస్థానంబు కరుగుట వినియెనా వరుణుఁడు మణులొసంగు
 భరతాగ్రజులు నిజపురము కేతెంచుట లెఱిఁగెనా ధనముధనేశుఁ డొసంగు
 ననుచు వలసీలజాంబవదాంగదాదు
 లమరి యున్నారు శుభవార్తలరసిచెప్ప, భద్ర.

౮౯

కలిమిచే విబుధులఁ గాననరనివారి వారించు గుణశాలి వదిలెగారు
 నెఱిఁ బేద నైనను సిల్చి చేపట్టియు ధీరునిఁ జేయుపత్నీలలామ
 వతితాత్తు నైనను బావనుగాఁజేయు గుణవతి ముద్దులకూతు రరయ
 నవివేకు నైన విద్యావంతునిగఁ జేసి గురురూప మొనరించు కోడలెన్న
 నిట్టిసంపత్తి గల మిమ్ము నెఱిఁగి భక్తిఁ
 గొలిచితిని వేగ నాకెమి కొదవయొక, భద్ర.

౯౦

దయశాలితిల్లి యుదారసాహసుఁ డప్ప భూభారకుఁడు శయ్య పుష్పబాణుఁ
 డిరియఁబుట్టుఁడు శీతికిరుఁడు మఱుది వాసవసూను డిష్టుఁడైశ్వర్య ముతుఁడు
 నెచ్చెల్ల దేవమాస దలంప మనుమిఁడు రత్నాకరం బిలు రమణనెన్న
 రణశూరుఁ డిన్న నారసనైత్రి ఎర్ఱింప నవతారమూర్తి వీవవనిలోన
 నిట్టి మిముఁగొల్చునామది కితిరబుద్ధు
 లమరి నేర్చునె యెన్నిజ స్తముల నైన, భద్ర.

౯౧

వరుస విద్యలు చెప్పు వదికె సరస్వతి మాయ ప్రసయసేతు నన్నయజుడు

ముదమాయ నక్షత్రములు మేనయి త్తలు మాకిష్టమిడఁ జందమామమామ
యరసిపాపచుఁదాప నప్పు దివిజగంగ యైశ్వర్య మొసంగ శ్రీహరుడు బావ
మాతల్లిముఱ్ఱోకమాత కల్పదీపపోషకుడవు తొడ్డి పొసంగ నీవు
ఇన్నియును నింట గలఁకుట యెఱి గింతర
దైవములవేదనాకేల దైవరాయ భద్ర.

౯౨

బలుసాకుమ్రై ద్రావదిచేప వనములో బాడవావలిని గాపాడినట్లు

సరవిచెచ్చినవ న్న నారంబచుభవించి చెంచుమద్దియును రక్షించినట్లు
అడిగితెచ్చిన మక్కులమకులు భయించి చెలఁగి బాఁచవి ధన్యుఁ జేసినట్లు
పెట్టఁగానని తోటిర్పొత్తుకు బతిమాలి ముసలియవ్వకుఁ గీర్తి యొసంగినట్లు
పూసపాటిన్మహారఁ బ్రోవఁదలంచి

తెచ్చుకొంటిరొ మీఖిచ్చు చెప్పుములకు, భద్ర.

౯౩

గోత్రీకు లని పాలు కొట్టిపోలేక మీయఁగభూతులటంచు నడిగినావొ

పేరుమోసినకట్టు మారసికొంటివో శూరులనుచు నంగఁజేసినావొ
మీనాఖిరులలోన మీఁజి పుచ్చిటుఁదెచ్చె నని చూపిన్యయమున కలిగినావొ
స్థలము వంశంబు మీ రొకసోపోలికఁ బలుకష్టసుఖంబులఁ దెలిసినావొ
యెట్టదయచేసినయ్య మీవట్టుమీకుఁ
బూసపాటికొద్యవు బాసయెఱిగి, భద్ర.

౯౪

రవికులోత్తమ దశరథ - జనందన తాటకామదవిమర్దన మునీంద్ర

మఖిపరిపాలన, మారీచహర, యహల్యాశాపమోచన, హరశరాస
నవిభంగజ్ఞాకీనాయక భార్గవరామ గర్వాపహర సుగణాఘ్న
పితృవాక్యపాల విప్రశైలసంచారక కురంగభంగక కపివపాల
వాలిమదభేద వారిధిబంధన.....

దశమఖిలవనదావ త్రిదశవంద్య, (?) భద్ర.

౯౫

సద్గర్భచాత్ర.....శ్రీధరపుణ్యగాత్ర సీతాశత్ర

కరుణావా... శ్రీధరభక్తపాల సన్నతమానిజాల యందితసుశీల
పరమపవిత్రశంబువైరిమిత్ర వాసరమాన్యగోత్ర విశాలశత్ర
రఘుకులదీప సర్వభిశంకర చాప సుందరయాప శ్రోతప్రతాప
రణజయాలాప దైత్యమర్దనకలాప

మానిమానససారసమత్తమధుప- భద్ర.

౯౬

రణభీమ దైత్యమారణహోమ పుణ్యకారణనామ వినుతచారణలలామ
 వనచార కతితపావనశూర మానిభావనపూర వీరరావణకూతార
 జనరక్ష కృతపుణ్యజనశిక్ష వరభక్తజనహతు సత్ప్రయోజననిరీక్ష
 జితదోష మానిపూజితశేషశయన వారధిశోష పార్థసారథ్యవేష
 సరసగుణధామ రవికులసార్యభౌమ
 దశరథసుపుత్ర దేవ సీతాకళత్ర, భద్ర.

౯౨

వరరూపలావణ్య వైభవార్తశరణ్య దేవాగ్రగణ్య పార్థివపరేణ్య
 ఘననీరదనిభాంగ ఖగనాయకతురంగ విజితహేమకురుంగ వృజినభంగ
 మానిమానసభృంగ మథితఘోరభుజంగ పరిపాలితప్లవంగ ప్రణుతగంగ
 భక్తవనజమిత్ర పావనచారిత్ర శతముఖస్తోత్ర కౌసల్యపుత్ర
 ధర్మగుణసాంద్ర రఘుకులతారకేంద్ర
 నవనసంరక్ష యాశ్రితజనసుపక్ష, భద్ర.

౯౩

జలజాక్ష ఘనరాక్షసవిశిక్ష మునిపక్ష రణశూర వనచార రఘుకుమార
 యరిశోష మునివేష సురపోష మృదుభాష రఘుపుంగవ భుజంగరాజభంగ
 శరచాపధర పాపహర భూపకులదీప రతిరాజజయతేజ హితసయాజ
 మురభీమ సురసోమ వరనామ గిరిధామ సురపుంగవశుభాంగ సుప్రసంగ
 భక్తపరిపాల గుణజాల భవ్యలీల
 దివ్యమంగళవిగ్రహ దీనరక్ష, భద్ర.

౯౪

శరణు త్రిలోకరక్షణ మానిసన్నత శరణు సద్భక్తరంజనచరిత్ర
 శరణు విశ్వామిత్ర సవనసంరక్షణ శరణు గౌతమపత్ని శావహరణ
 శరణు మారీచభంజన వార్ధిబంధన శరణు ప్లవంగపోషణముకుంద
 శరణు వైకుంఠ వాస విశాలలోచన శరణు ఇత్స్వాకువంశజ మహాత్మ
 శరణు వాసవసుత శేషశయన శరణు
 శంఖచక్రగదాఖడ్గశార్ఙ్గహస్త, భద్ర.

౧౦౦

రామదాసాదుల రక్షించినట్లులు నెలమితోడఁ గుచేలు నేలినట్లు
 ప్రహ్లాద నారద ప్రథృతిఁ బ్రోచినట్లులు సరవితో ముచికుందు సాకినట్లు
 లలద్రౌపదికి వల్లవాదుకొన్నట్లులు గజరాజు నవనిలోఁ గాచినట్లు
 శబరివిందుకు సంతసమ్ము నొందినట్లులు మహిషాసుంఠాకర్ణ మునిచినట్లు

నన్ను దయనేలు నేరము లెన్న కవని

మూఢచిత్తుడ నవివేకములు హరించి, భద్ర.

౧౦౧

సర్వధా రనుపేసంవత్సరమునను ధంసాకు వెఱచి యిద్దరికి వచ్చి

బోలవరంబులోఁ బాలుపొంద నైజేడ్లు వనవాస మొనరించి వరుసతోడ

శాక్తేయమతయుతు సంహార మొనరించి మంత్రాంగశక్తి యిమ్మహినివెలయఁ

దగఁ బూసపాటి సీతారామరాజు విజయరామరాజుల సరసముగను

విజయసంవత్సరంబున విజయముగను

భద్రగిరికేగి తొనయ్యభద్రముగను, భద్ర.

౧౦౨

మొదలఁ గావ్యము లేశమును బరిపఁగలేదు శబ్దశాలముల వాసనయెఱుంగ

ధరవిభక్తిజ్ఞానసరణి యేమియులేదు లక్షణశక్తి చాలదు తలంప

గ్రంథకోధకుడను గాను వ్యాకరణసూత్రము లవలేశమాత్రము నెఱుంగ .

నవని నీదివ్యనామామృతానక్తిచేఁ బూనితి నీకావ్యబూటకంబు

మున్ను నన్ను మరామరాయన్నఘనుని

బగిది దయఁ జూడవలయు నాపదలు ద్రోలి, భద్ర.

౧౦౩

నదులు మున్నీటికై యదనిచ్చి సాఱుచో నదులేగు మీనము ల్లుదులుగూడి

వనవసంతాగమదినములఁ గోయిల్ మొగమిచ్చి వల్లును వగలు గులుక

సరవి మేఘాత్మత్రిసమయంబున నెమిళ్ళు పురివిచ్చియాడు సంబరముగాంచి

సిగిగల్గువేళలఁ బరిమదయాళులై పురిబంధుజనములు పూజచేతు

రితరకాలంబులను వార లెగ్గుసేతు

లేమి వివరింతు మాయల సామినేడు, భద్ర.

౧౦౪

తమణతోడుత నిభరాహిముఖానుని నేల పుట్టించెనో యిలను బ్రహ్మ

పుట్టించె గ క యీపుడమిలోపల నేల ఘజిల బేగని వల్లఁజేసెఁ

బల్లఁజేసినవాడు కదవిచాలయొసంగి లీల జాల్పుంగు పేరేల తెచ్చెఁ

చెచ్చినవాఁ డేల దృఢదితుఁగఁజేసి ధంసా యను కితాబు ధరణి నొసఁగె

నొసఁగి మిముగెల్పు సాహస మొనర నేల

చేసెనో యని మదిఁ జింతిసేయవలదు, భద్ర.

౧౦౫

రమణఁ గొండిన్యగోత్రవిత్తుడను లింగసకుఁ బాత్తుడను పెద్దనకును బుత్ర

పరుడఁ బేరయనామధరుడ భల్లవంశ వార్ధిసోముడ బుధవర్గ ములర

వలసవేచేసిన వరుస యాస్పదముగా మదిలోన భావించి ముదమెలర్ప
ఘనత వ్యాజస్తతిగా నొనర్చితి నీనశతక మష్టోత్తరశతము గాఁగఁ
జత్తగింపుము హంసంబు క్షీరములను

గ్రహ్యమొనరించుచందంబు గడలుకొనఁగ, భద్ర.

౧౦౬

కేశవ మాధవ కృష్ణ హృషీకేశ నారాయణ ముకుంద వారదనుత
వద్దనా భామ్యుత ప్రద్యుమ్న శ్రీధర వామన గోవింద వాసుదేవ
విష్ణునిరుద్ధ త్రివిక్రమా ధోక్షజ నారసింహ జనార్దన మధుసూద
న యుపేంద్ర సంకర్షణ పురుషోత్తమ హరే దామోదరానంత దానవాంత
యఖిల లోకైకనాథ దివ్యాంఘ్రివద్ద
ములకుఁ బ్రణమిల్లెదను ముదమలరనేలు
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్ర దాస
పోషవిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశ శాంక.

౧౦౭

జయ రఘుకులదీప జయ దశరథపుత్ర జయ భరతాగ్రజ జయ ముకుంద
జయతాటకాంతక జయమఖిపరిపాల జయయహల్యాపోష జయయుపేంద్ర
జయ హరధనుఖిండ జయజానకీనాథ జయ భృగుసురభంగ జయకృపాబ్ధి
జయ వనసంచార జయ వాలిమర్దన జయ వార్ధిబంధన జయ మురారి
రావణాంతక సాకేతరమణ నీడు
వలస శతకము వినువారి వలస లుడుగు
భద్రగిరివాస శ్రీరామ భద్ర దాస
పోషవిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశ శాంక.

౧౦౮

వ ర ద రా జ శ త క ము.

— ౧ కృష్ణకవిప్రణీతిము —

చేఁపప్రాసయుతచంపకమాలావృత్తములు.

సురనుత మంజుభాష వరసుందరవేష స్వభక్తభాష యా
సురమదశోష సర్వగుణశోభితభూష కృపావిశేష నే
కరణని వేడిన న్విసపు సాహసమా చలమా యిడేమి మం
దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా.

౧

హరిహయఁ దాదియకా సురల కందనివాని విరించి మానులు
స్నేర లిడువాని దానజనమఖ్యులు గొల్చెడువాని దీనులక
సరగునఁ బ్రోచువాని నిను నన్నుతిసేతును నన్నుఁబ్రోవు మం
దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా.

౨

స్ఫురదరవిందనేత్ర యతిశోభనగాత్ర గిరిశమిత్ర సా
గరతనయాకళిత్ర వరగర్వమదాసురజైత్ర భారతీ
వరనుతవక్త్ర యోగిజనవందితపాత్ర సువర్ణవస్త్ర మం
దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా.

౩

గరుడతురంగ శత్రుజనగర్వవిధంగ రమాంతరంగ నే
మొరలనిడంగ నీ కదియు ముద్దొ భుజంగశయాన నీకు నేఁ
జరుడనె మానినంగ రిపువద్దచుతంగజ దోషహరి మం.

౪

సరసఖ దైత్యైర్దళన వారదసన్నత యప్రమేయ శ్రీ
ధర కరుణాపయోనిధి సుదర్శనసాయక వాసుదేవ సా
దరమతి నన్నుఁబ్రోవఁగదె తావసన్పూత్రమలాంతవాస మం.

౫

కరకరిఁ జూడ మేర యదిగాదు దయావర నీదునామ మే
నిరతము సంస్థరించెదను నిర్మలఁ డం చని ప్రోవకుండినకా
వరదుఁడ వన్నమాట కదివైకుగునే తగునే రమేశ మం.

౬

సరసిజనాభ వామన ప్రసన్న నిను స్మరణంబు వేడినం
బరమకృపాకటాక్షమునఁ బారఁగఁజూడ వదేమిచోద్యమో
హఁహరి నీదుమానసము హః శిల యాట యెఱుంగనే తి మం.

౭

కరముల నొగ్గి వేడి వదకంజము లే మది నమ్మియుండి మీ

చరితము లాలకించుచును శౌరి యటంచని పాటపాడుడు

స్థిరమతిఁ గొల్చియున్న మదిచింతలు వావ వడేసె బాసు మం. ౮

సరిసరి చాలురా యిటులు సాహసమేలర నమ్మి నానురా

విరసము మానరా యింకను వేటుగ నొచ్చక ప్రోవవేరురా

సురనుత రార నామనవి సొప్పుగ నింపుగ నాలకిపు మం. ౯

చిరమతి నై భజింప నను జిక్కులఁ బెట్టియు స్తుక్కఁ జేరినా

స్థిరమతి నెవ్వరయ్య యింకఁజేరిచిస్తోచెడు వార లక్కటా

దొర వని నిన్నె నమ్మితిని దోసిలియొగ్గితి నేలుకొమ్మ మం. ౧౦

వరగుణసాంద్ర యోగిజనవందిత భోగసురేంద్ర సీవనాం

బురుహయుగంబు నమ్మినను బ్రోవక వంచన నొచ్చఁబోకు శ్రీ

హరిహరి నీకిడే యిడద నంజలి చేకొను మేరుధీర మం. ౧౧

గురుఁడవు తల్లి దండ్రీ వతి కూరిమిబంధులు దేవుఁ డంచు నే

నిరతము నమ్మియున్న నిక నీ విటుసేముట పాడియొనె యో

వరద వరాత్పరా దురితచ్ఛాద్ధి మునుంగకయుండఁ బ్రోవు మం. ౧౨

వరసతులఁ హరించితిని బాత్రమెఱుంగక నిక్కి త్రుల్లితిం

బరధనము న్వసంగొనితి బ్రాహ్మణముఁఖ్యుల నిందచేసితిం

బరహిత మెంచలేని బహుపాపిని నెట్లులనైనఁ బ్రోవు మం. ౧౩

మురుగులు గొల్పునం బతకము ల్మొలత్రాళ్లును ముంగరంబులు

స్మరిపెణలుం గిరిటములు నాలుపు లుత్తరజన్మిదుంబులు

న్నరుభుజకీర్త లే నడుగ నొక్కట సీకదధక్తి నిమ్ము మం. ౧౪

హరులను గోరలేదు బిరుదావళి లిమ్మని వేడలేదు నే

నరదము లిమ్మటంచు నిను నడ్డముగా నరికట్టలేదు నా

మొర విని ప్రోవుమంటి నిక మోసము చేయకుమీ ముటంటి మం. ౧౫

మరణము నొందు నానమయ మందునఁ గాలుని కింకరాళినా

సరసను నిల్వ రోగములు చాలఁ బెనంగఁ గఫ బుగట్ట నే

స్తరణ యొనర్తునోః సలువఁజాలనొ యిప్పుడఁ చేతుఁబ్రోవు మం. ౧౬

శిరము నుదర్శనాముఘండుఁ జిదము గేరు గల్గెఁబు నచ్యుతం

ఊరము గదాధరుండు భుజయుగ్మము నాహరి నాభిఁ బంకజో

దరుండును బాదయుగ్మము ముదంబున శ్రీధరుఁ బ్రోవఁజేయు మం. ౧౭

- పురములు సంచరించు నెడ భూములు గ్రమ్మరువేళ గ్రామముల్
 దిరిగెడువేళఁ బల్లెలను దీప్తముగాఁ జరువేళ రోగముల్
 గురుకొనఁగం బిశాచగణహ్రూరమృగాదులఁ జేరనీకు మం. ౧౮
- దురితవిదూరుఁ డంచు మది దుఃఖములెల్లను స్తుతువంచు న
 న్గరుణానుగ్రోతువంచు నిఁకఁ గష్టముఁబెట్టి వటుచు నమ్మితి
 న్నితరము చానువైనెపుడు నీకృత్యులంచు బిరానఁ బ్రోవు మం. ౧౯
- హరుఁ డనురానికి న్వరము నశ్శివీవేడ నొసంగి హస్తమున్
 శిరమున నుంచిమాతునన శీఘ్రమె వర్షిడి దొండకాయలొఁ
 జొరఁబడ చానపుం దునిమి ఖూలినిగాచిన రీతిఁబ్రోవు మం. ౨౦
- సరసిజగద్భుక్తై సకలసంపద లెల్లను మాని యంచయై
 సరగున నృప్తికారణము సాహస మేర్పడ బోధసేయు నీ
 చరితము లెన్నఁగాఁ దరమె శౌరి మురారి హరీయఘూరి మం. ౨౧
- పరమదయాకరుండవట భక్తజనావళిఁ బ్రోతువంట నీ
 కరుణకు లోకము స్తుతులుఁ గాచుకయుండెదరంట వేదము
 ల్వరుస నుతించునంట యిటువంటి మహాత్ముని జేరికొల్తు మం. ౨౨
- మొర వినలేవొ నీచెవులు మూసుకయుండువొ లేక విందువో
 కరుణఁ దలంపవో దురితకర్మఁడు వీఁడని యెంచుకొందువో
 మఱపున నుంచువో తనదుమర్త్యముగందువొ సాధ్యహరారి మం. ౨౩
- సరగున రావడే నను ససాధ్రమ మొప్పఁగఁ జూడవేమదే
 నిరతము వాదె నాపయిని నేర మదే జగదేకవీర దే
 పరకును చానుఁ డంటి గదె వైరమదే మదిరాదె ప్రోవ మం. ౨౪
- దొరతనమా నమామి యని దోసిలి యొగ్గియు నిన్ను వేడిసెన్
 గరువతనమ్మ ప్రోవఁ దత్తి గాదని యుండు టిదేమిక్రోధమా
 బిఱబిఱరమ్ము నాయెడల భేదమ కౌస్తుభధాను రామ మం. ౨౫
- వరుఁడను గానురా యిఁక నెపం బిడఁగ న్నను గావవేమిరా
 నిరసము నూనరా యిటులు వేడుక చూచుట పాడిగాదురా
 సరసత నేలుకొర యిదె సాఁగిలి మ్రొక్కెదరా సుధీర మం. ౨౬
- మరుజనకా పరాక యిఁక మన్ననఁ జూడక రాక వేడుకా
 విరసముకా సరేకదర వేఁచుటకా ననుభ్రోవకుంటికా
 మఱచుటకా నిరంతరము చుర్చము చూచుటకా చిరాక మం. ౨౭

- త్వర నిటు రమ్మ నామనవి తత్త్వణమే కృపఁ గొమ్ము వింతగా
దురితము లెల్లఁ జిమ్ము నను దుష్టుడటం చనఁబోకుసుమ్ము నే
నరులను వేడ నమ్ము నిను నాసకలం బయియుండు లెమ్ము మం. ౨౮
- శరణి యంటి నెల్లపుడు జక్తవిధక్తిని వేడుచుంటి నీ
కరుణకుఁ బాత్రుడంటి నిక గాసిని బెట్టకు మంటి నిన్నునే
మఱిమఱిఁ బాడుచుంటి ననుమానము మానుమటఁటిఁ బ్రోవు మా. ౨౯
- పరుగున రా వదేమి నను బాధలఁ బెట్టు టిదేమి పిల్వఁగా
మొర విన వేయి ప్రోవకును మోసము చేసెనవేమి శౌరినా
సరసకు రా వదేమి నెఱసాహస మేయిర ప్రోవవేమి మం. ౩౦
- గరుడునిపై వసించి వరకౌస్తుభహారముఁ దాల్చి గట్టిబం
గరువలువకాధరించి సొబగైనకీరీటము నుంచి చక్రముకా
దరము నమర్చి దాసుని ముదంబునఁబ్రోవఁగవచ్చి నిల్వ మం. ౩౧
- త్వర ననుఁ బ్రోవకుండినను దాన్యుని యాన ఫణేంద్రునాన నీ
వరమపదంబునాన సిరిపంటవెలందులయాన యింకనీ
చరణములాన ద్వారకుల జంటలయాన నిజంబునమ్ము మం. ౩౨
- కరుణను జూడరా బిరుదు గట్టితి వల్లది కల్లగాదురా
యరమర మానరా కలుషహారిని నాదురితంబు మాన్పరా
నిరతము నమ్మినార నను నేరము లెన్నకురా సుఖీర మం. ౩౩
- మఱివకు నన్ను సద్గుణుడ మ్మనె ద్రోహిని నీచకృత్యుడం
బరధనదారలంగొనెడు పాపిని గోపిని నీపదాబ్జమే
యిర వని నమ్మినాడ మది నిష్ఠముచేసుక ప్రోవుమయ్య మం. ౩౪
- వరమునిగేయ సర్వసురవందితకాయ సునామధేయ నీ
వరమరసేయ నెవ్వరిక హా నను జేరఁగఁ దీతురయ్య నా
మొర వినదాయెనా యిటులు మోసముచేయుకు భాగధేయ మం. ౩౫
- వారునిఁ గృతార్థుఁ జేసితివి యబ్జజునిం ఘనఁజేసి తొర యా
హరిహాయు కోర్కెఁ దీర్చితివి యందఱకన్నను నన్ను నొక్కక
న్నరసియుఁ బ్రోవవయ్య బిరు దప్రభు చెల్లును దేవరాయ మం. ౩౬
- * గురుతర మీన మై జలధి గొట్టునఁ జొచ్చియు సోమకాసురుం

- బరువడి వ్రచ్చి వేదము లపారకృపామతిఁదెచ్చి ధాతకృ
సురలునుతింప నిచ్చిన యశోనిధి నిన్ను నుతింపనేర మం. 32
- సుర లనుకల్ మహానగము సొంపుగఁ దెచ్చి సుధాభినుంచి వే
సరకను ద్రచ్చుచుండ నది సంద్రము నందు మునుంగఁ గూర్చు
సరగున నది వీఁపున వెనకధరియించి సురాళిఁబ్రోచు మం 3౮
- వరబలమత్ర స్విబుధవర్గము భీతిలుచుండఁ గ్రూరుడై
ధరణిని మ్రచ్చిలింపుకొని ధైర్యముతోఁ జను హేమనేత్రుని
ద్వరను వరాహరూపమున దైత్యునిద్రుంచి విధాతఁబ్రోచు మం. 3౯
- కరుణ యొకింత లేక సుతుఁ గాసిలఁ జేయుచు నున్న దానవుక
ధరనిక నుంచరా దని ముదంబునఁ గంబము నందు శ్రీసృకే
సరివయ పుట్టి రక్తసునిఁ జూపియు బాలుని గాచినట్టిమం. ౪౦
- సురపతి రాజ్యసంకదలఁ జూఱగఁ గొన్న బలీంద్రుఁడెంతకు
స్వరగున నేగి వామనుని చందము తోడఁ బదత్రయంబువే
సరకను వేడి కైకొని రసాతలమందున వానిఁ ద్రొక్కు మం. ౪౧
- వరశుధరించి సర్వజనపాలుర నెల్లను భీకరంబుగా
నిరువదియొక్క మాటు వధియించి పితౌల్లకుఁ బ్రీతిసేయు నీ
వరబలమెంత నే భువనవందిత భార్గవవంశరామ మం. ౪౨
- ఖరకరవంశజాతుఁ డయి కౌశికుయాగము గాచవాల్య శా
వరహితఁ జేసి రుద్రునిలు భగ్ను మొనర్చియు సీతనలి యా
సురులను రావణుఁ దునిమి సొంపుగరాజ్యము నేలురామ మం. ౪౩
- కరకమలంబునా హలముఁ గ్రక్కునఁబూనియు దానవావలిం
బారిగొని హస్తినాపురము బోర్లఁబడంగను బెల్లగించు నీ
వరబల మెన్న నాతరమె వాఁజినేత్ర ప్రలంబహంత మం. ౪౪
- సరిసిజనాభ యోగిజనసన్నత యాదవవంశమందు నీ
వరమరలేక పుట్టి స్వకలాంగనల నమియించి దుష్టులం
బారిగొని కంఠునఁ దుగ్గి మి పుణ్యులఁ బ్రోచిన ముద్దుకృష్ణ మం. ౪౫
- సరగునఁ బూతనంగెడపి చక్రముఁ దన్ని తృణాసురు స్వడిం
బారిగొని ధేనుకాసురుని పొంక మడంచి ప్రలంబుఁ జాదియా
సురులవధించి గోపకుఁ సుందరుల నమియించినట్టి మం. ౪౬

బుచెలుపున నున్నిద్రప్రాణికంబై యత్యదృఢతం బగు నొక్క కాళిందీతీరకాంతా
రంబు ప్రవేశించి. ౧౭

—శ్రీకృష్ణుడు వేట సలుపుట—

క. నలుదెసలఁ గాపు లునిచెన్, బలియుల మృగయులను వీరబలశాసనుఁ
జలజాతవత్తనయనఁడు, బలశాసనతనయుఁ బనిచి పటువేగమునఁ. ౧౮

గీ. అతులచాతుర్య మొదవంగ నమ్మహాత్ముఁ
డమర ఘటియించె నపుడు పూర్వాదులందు
సంభవ తత్త్వమయనంజ్ఞ*సరగఁ జేసి
సకలవిబుధులు విచుతింప నదవ్యవ(వ)స్థ. ౧౯

క. దిక్కులు గ్రమ్మి ధటుల్ రొద, లొక్తుమ్మఁ జేయ మృగము లురవడి బెగఁజె
మిక్కుటపును*వివాక్తులఁ, బెక్కుండవీతకపులు బెడరెడుమాడ్కిన్ ౨౦

క. జలజాతుమఱిది తమ్ములు, బలుమృగముల వెదకివెదకి పడఁజేసిరి దో
ర్బలమలర శాబ్దికోత్తము, లలయవశబ్దముల నెనుకి హరియించుక్రియఁ.

గీ. అలసన త్వంబులన ములఁగ్రియా†ప
రాశయముల స్వరాదుల నవ్యయములఁ
దా నిపాతంబులుగఁజేసి ధరఁ దదంత
సంగ్రహయత్రమతి మైనసాధుమోళి. ౨౧

గీ. మాన్యుఁ డైనట్టి యాధ్వనిమార్గవేది, లక్ష్మములంపుధ్వని నవలంబనంబు
చేసి హరియించె మిక్కిలి వాసిగాంచు, తనకృతిత్వము మర్నవేత్తలనుతింప.

క. కరమరుదు కృష్ణమేఘం, బురుతరిశరవర్షవైభవోదగ్రముగా
ఖరవైశ్వానరకిలలు, విరళతలే కన్నియెడల వే కననయ్యెఁ. ౨౨

గీ. అవ్యయప్రకాశ మభివృద్ధికోజ్జ్వలం, బగళిహోరున త్రవ్వ మంతకార్య
కరము నాదు మెలఁగె నురుచిరతెచ్చిత, కృద్గణంబు దహనకీలితంబు. ౨౩

ప. ఇటు మృగయూనిహారంబు కొలఁతప్రొద్దు గడపి చాలించి యమ్మించుమాయ
లాడు రాజాహ్వాంబు లగు నామిమంబులతోఁ బరివారంబు హరిప్రస్థంబున
కుఁ బోవఁ బ. చి ఓశ్రాంతివ్యాజంబున నెద్దునానుచుం డై కమలాసనపర
మహంసనీలకంఠసంసేవితం బై శుకముఖసుకవిఃకరసముఘభోగయోగ్యంబై
తనుభవశ్రాంతిసవ్యవహారాప్రపణం బై శరద్రాకాశశాంకాకలంకచ్ఛా

*లరిజేసి-మూ †పరాశ్రియములు-మూ. ‡విభక్తిమోజ్జ్వలం-మూ.

యాచోరప్రభాభర్మబై తెలివీనివైఖరిం బరిహసించు నొక్కకాళిందీనదీ
సుందరపులినతలంబున విశ్రమించి ౨౬

క. కనియెం బద్ధదళాక్షుఁడు, కననివిననిమేలునువముఁగల ప్రియరాలిం
గనికనఁగరాని చంచలఁ, దనులత యచలంపురోచిఁ దల మనుదానిక ౨౭

—శ్రీకృష్ణుండు కాళిందిని జూచుట—

క. ఉపమానభావమును దన, కపకారముగాఁగఁ దలంచు నవళున మగుచుం
దపముఁ బలు *కాఁకఁ దనకై, తపియింపుచునుండునట్టి తపనతనూజకా.

క. కనికని నిరతికయానా, దఃఖిత్వ(ము) గాంచియేని కమలదళాక్షుఁ
డెనలేనిమదముఁ గొనుచుకొనునమునఁగాళిందిరూపమహిమముపొగడుకొ.

గీ. ఏతదవళునసంగతి నెట్టిముదము, †విషయవర్గంబుఁ గైకొని వెఱసె దానిఁ
గాంచుఁబునరేతదంగసంఘటనగలుగు, భాగ్యమెన్నఁటికబ్బునప్పటికిమగుడ.

చ. సరసిరుహాసనంబుఁ గొని సన్తుఖిసీమ గృహీతవాచ మైఁ
బరఁగఁగ శ్రోత్రియత్వమునఁ బాటిలి పూర్ణతపంబుసేయఁగా
సరసిజగర్భ! యీయువిదచక్రఁదనం బానగూర్చునేర్పు నీ
కరుదు ఘటిల్లెఁ గా కరయ నల్పతపంబున నిట్టి దబ్బునే. 3౧

ఉ. సారసంగధిమధ్యమము సంఘటియింపఁగ యోగ్యవస్తుసం
భారము లేమినో యిది యభావముచేసితె పద్దజాత నీ
నేరుపు నెట్లు లెన్నుకొన నేరఁగనయ్యెద దానిమీఁదటం
జేరి వసింపఁజేసితివి సిబ్బెపుగుబ్బలు గొప్పఁగ్రమ్ముడిన్. 3౨

గీ. ప్రస్ఫురద్వ్యక్తిసంబంధబలముకలిమి, నుల్లసించె నలంకృతు లెల్లఁ గాన
లలనయుత్తమకావ్యంపులత్క్రియనుచు, నవనిరసికులుగొనియాడుటరుదుగాదు.

గీ. అపథనావిలసిఁధుమధ్యప్రభూత, పద్దవాసిని యాశరత్పద్దనయన
వ్యక్తిసుందర్యతాన్యకృతాఖిలౌద, భూషణత ముఖ్యకృతిలక్ష్మిఁబోలునింతి.

సీ. ఇది మన్తఘోషాత్మహేతు వాటఁ దలంప మది కిఁ ట్టలొనఁగించుమరుగదంతి
దంతిగా దిది మృదుత్వాబు చాలఁ జెలంగ మరునిచేతమెలంగు విరులబంతి
బంతిగా దిది కంచుపట్టుగామి మెఱుంగ సోలీనెడు మేలు సోగమెఱపు
మెఱపుగా దిది నిల్లఁజొటపుమైఁ దనరారమానసప్రియభావ మూనునంచ

యంచగా దిది ఘనరుచినందికొనఁగ, మధురనాదాచువృత్తిచేయాన్యపికము
పికముగా దిది తెలికంటి బెఱుకుతనయు, నతులసౌందర్యదివ్యరత్నాకరంబు.
ప. మఱియుఁ గబరీజలధరమాలికయు నలికచున్ద్రరేఖయు నిరీక్షణచంచరీ కావ
ళియు భ్రూమనోరమయుఁ గపలోశోభావతియు నాసికాకనకమాలయుఁ
గర్జశ్రీకలితయు నధరమధునుతియు హాసకౌముదియు సుముఖశాలినియుఁ
గంధరామత్తకోకిలయు వాగమృతధారయు దంతమాక్తికమాలయు బాహుకు
సుమితలతయు హస్తాంబురుహయుఁ గుచబాధురయుఁ దనుమధ్యాంచితయు
రోమాళిఘజుగవిజృంభితయు నాభీనిపులయు జఘనక్షమాభీరామయు నూ
రుదండకమండితయు జుఘాప్రభోపరంజితయుఁ బాదలలితయు నంగలతా
చవలయు గుణమణినికరయు నగుచు వృత్తరత్నాకరకృతి నగుచున్నది
క్లొన్నమెక్లొ, యేయుద్దగుమ్మకైన వనమ్ముగా *దమ్ముమ్మయని మనమ్మువ
ఘనంబుగాఁ గొనియాడుచు నక్తితవయాదపుండు దండనండు నాఖండల
నందను వీక్షించి యిచ్చించలాక్షి ముదంతం బాద్యంతమ్ముఁ దెలిసి రమ్మా
పొమ్మా యని వినోదంబున ముదంబుగాఁ బలిచిన.

౩౬

—శ్రీకృష్ణంకుకాళిదికడ కర్ణుని బంపుట—

క. సిరికి నలవడనిశోభా, భరమియితికి నెసంగు బద్ధాక్షునకే
తరుణి యిది గృహిణిగాఁదగు, నరుకాళిరమెక్కి యుండుటల్లుఘటిల్లకా.

గీ. ఇట్టిసౌందర్య మొనరించునట్టిధాత

కమరు నక్తిర్తియియితి హరికిఁ గూర్చ

మిక్కుటంబుగ జగములో మెఱయుఁ గాని

యన్యనకుఁ గూర్చ నయశోభి నది యడంగు.

౩౭

క. ఈగతి నద్భుతరసనం, యోగిహృదంతరములోన నువిడ బాగడుచుకా

†భోగితలఱుపనుపున, నాగుణధున్యంకు వేగ నరుగుచు నచటకా. ౩౮

సీ. సభయందుఁ బండితసృష్టతవాణిక్రైవడి మహాసరసిలోవలను హంసి

వలె నభిఃస్థలమున జిలుగుజంతురుసోగవడుపున నవమేఘపటలి మెఱపు

చెన్నన నాలయసీమఁ బ్రదీపంపుఁ గళికవైఖరి బోదె నలరుతీవె

చెలుపునఁ దరువున ఫలశాఖపోలికఁ, ‡బరమకాన్యంబున వ్యక్తిమాడ్చిఁ

* దమ్ము-మా. † భోగితలఱుపనుపున-మా. భోగిపరిమంతు అని కవిభావమేషా.
అది యసాధువు. ‡ బరము-మా.

బులినతలమున మెలఁగెను పొలఁతిఁ జేరి, తరళలోచనవలనినత్రైర మంది
తుఁదిలానందమునఁబొందికుందరదన, వదనమిఱ్ఱించిమాధుర్య మొదవఁబలికె.

క. కలికి నీనామ మెయ్యది, జలజానన కన్నవారిసంజ్ఞలు కీదృ

క్తులు హేతువేమి నీవీ, పులిసంబునఁ దనము సేయఁబూనెఁగుమతికిఁ. రగ
గీ. తేఱియంటనికుసుమంబు తేట దోచు

నీదురూపంబు గనుఁగొన్న నిర్దలాంగి

యర్హవరకాంక్ష దేవతాస్థానంబు

సేయుచుండెద నని నాదుచిత్త మొదవె.

౪౨

గీ. తన్వి యిచ్చటఁ బరమసాధనతఁ గాంచుఁ

దనువిలాసంబె యితరసాధనము తేల

యరసి చూడుము పండితురాలైన

ఘనఫలావాప్తి *జోధనకన్నఁ గలదె.

౪౩

క. నా విని తమ్ములనేలెడు, దేవునిగాకాపుఁబట్టి తేటమొగమునన్

తీవి నునునగవుసిగ్గులు, తావుకొని మెలంగ నింద్రతనయుని కనియె. రర

గీ. †జ్ఞాతృతాదర్శమున కధిష్ఠాన మరయ

నీదురూపంబు ‡గాకున్న మేదినిశ

యాభిమాన్వృత్తిసద్ధమాహాత్మ్యమునకు

నధికరణ మాట మానసియత వహించు.

౪౪

ఉ. కావున నాయుదంత మవికారగుణాకర చిత్తగ్రాపు మే

దేవుడు సాయగేస్తుఁడము తెల్వి జగంబు కెల్ల స్థిరము న

దేవుడు నన్నుఁ గన్నతఁడు దీచునిపాలిరమాధినాథుని

దేవునిగా వరించుకొను ధీ కొని యిట్లు వ్రతంబు నల్పదక.

౪౫

గీ. అనితరుచి యగునీనది కధిప నేను, జన్మదేవైకతనె సహజస్థఁగాను

నామధేయంబుచే నేని నరవరేణ్య, తత్సహోదరిగా నన్నుఁ దలఁపవయ్య.

గీ. నిర్దిష్టత్రదయాంభోధి నీరజాక్షు, దనఁగ నెఱుఁగి మదిలోన నలని నునిచి

నాయథాశక్తిఁ గొల్పుచున్నాను నేను, భాగ్యమెల్లున్నదోకానిపార్థివేంద్ర.

క. ఎన్నడు వద్దాక్షుడు ప్రసన్నుండయ్యెనునో కోర్కె నఫలతఁగొను టిం

కెన్నఁటికో తెలియదు నిన్, గన్నారం గంటిఁ గంటిఁ గన్నా సుఖముల్.

* జోధన-మా. † జ్ఞాతృతా-మా. ‡ గాకున్న-మా. స్థిరము.

గీ. అనుచుఁగన్నీరునించుచునానంబు, మిగులవాంచినయాతీ వెమెఱుపుఁబోడిఁ
జూచితలయాఁచియానందవీచిఁదేలి, ప్రాచీదొరబిడ్డ యా*చైత్రరోచి కనియె.

గీ. నిరతిశయ మైననీమేరినెఱిమెఱుగు, నిర్మలంబైన నీభక్తివిప్లవ గూడి
రయమువీఱుగఁదత్తరగ్రహముఁగూర్చి, దత్తరగ్రహమలవశునత్తవులకు.

క. అని పల్కి కలికియానుమతి, గని తూగుపురాఁటివేల్పుగనినయుదారు
డనితరలభామోదంబు, బని తలయా. చుచును వేగహరిఁ గనవచ్చెన్. ౧౭

క. † పచ్చిన నచ్చెలు వచటికి, పచ్చి(౧) కార్యంబు మాపనైఖరి మదిలోఁ
బొచ్చెంబులేనిభక్తియు, ముచ్చటకడి యడుగ సకలమును వినుపించెన్.

చ. దెలికలవార్త యిట్లతఁడు చెప్పినఁ దప్పక యాలకించి యా
జలహవత్రలోచనుఁడు చక్కఁగ లేనగుఁబువ్వునీటిచే
నలఁతఁ దొలంగుచేరుమున నాననవత్తము కన్నుదోయి మే
లొలయఁగ నింతిఁజాడ మది కొప్పుగునం పొగి నేగి యచ్చటన్. ౧౮

—శ్రీకృష్ణుడు కాళింది గొనిపోవుట—

క. శృంగారైకాశ్రయమా, సంగననెమ్మేరు చూచి హరి నవరసహ
రంగత ‡ చుగుననుభూతిచె, లంగఁగఁ దా మెలఁగె నబ్బురంబు దలంపన్.

సీ నీలాభ్రమునఁజాలు నెఱికప్పుజిగిజాలుమేలు నవ్వఁగఁజాలుమేరివానిఁ
జలతలేక లసిచుతొలివాఁటిబలుమించు నొప్పు నేరము లెంచునొల్లవానిఁ
దొలుతవేళ నెనుగు జలజాతములరంగు గలకన్నులబెడంగు గనెనువాని
నమృతధారలుచిల్లు నట్టిచందురుకుల్లు, నగెనునవ్వులతల్లు మొగమువాని
లచ్చిపే రాదిగలపేరుమచ్చవాని, గొస్తుధకిరీటముఖపిష్టరణవాని
సుడికి నీడగునొకవాలు వడయువాని, విందుకన్నానఁ గన్నగోవిందుఁగనియె.

గీ. కనియు స్వీనతరహృద్ధ్యానఘటితసర్వ, దేశసంతలదీప్యత్రదీయదివ్య
రూపజాలంబులోనఁ దద్రూపమపుడు, మిళితముగఁగొంతసేపిఁతిమిన్నకుండ.

క. అంతటఁ గాంతకు లక్ష్మీ, కాంతునిజరూపగరిమ గననయ్యెఁ దదే
కాంతి(క)దృష్టిప్రభావత, పొంతఁ బురందరునెఱిఱి పొనఁగుటచేతన్. ౧౯

చ. హరినిజరూప మాత్మ ముదమారఁగఁ గాంచినకాంచనాంగికిం
బరిచిఁది జెందవయ్యె నభివాదనవార్తలు సొస్తవక్రియలో

*చిత్రోద- †పచ్చి యచ్చలువకుచటికి ‡ చుగునుభూతి స్వీనతరహృద్ధ్యా-మా.

కరము మనంబుగోపల సఖండితభక్తి కుదీర్ణఁజ్జకున్
హరిహరి యూటట గననియట్టికచాకచి సుఖుటిల్లఁగఁ.

గీ॥

గీ. వెలది “యభ్యాగతః స్వయం విష్ణు”రితి వి
చారసాంగత్య మొనరఁగఁ జలదశాంగ
వీక్షణాంభోజచూలి కావినర ములను
బూజ యొనరించె నాజగత్పూజితునకు.

౬౦

గీ. కృష్ణఘనరచి దనచౌతఁ గీలుకొనఁగఁ
జామముఖచంద్రుఁ డప్ర కాశత వహించె
నిడుదక్రేగంటిచూపులు నీలవేణి
రుచిలిలాసాబు దన్తైశ్చిరుచి గొనంగ.

౬౧

గీ. అంబుజాననదనుజకోరాక్షి యనుట, నిజముగాఁజేయఁదలఁచి యోసీరజాక్షు
వదనచంద్రునిబాంధవ్య కవ్వారిగాఁగ, బాదుకొనఁజేసెఁ దనదృక్పథకోరకముల.

చ. అపుడు ముకుందు డితిఁ గవి యంబుజమిశ్రతనూజ నీవ ని
త్తవము ఫలించె ర మ్మనుచుఁ దల్లుల లేనగుమోము గ్రమ్మఁగాఁ
* దవనతనూభవం జెనుట తద్దయుఁ గ్రమ్మ రథాబుమిఁదఁ దాఁ
గృహవిశుకొంచు ధర్మజురకేళిపురంబున కేఁగె నెమ్మిగఁ.

౬౩

క. అచ్చట నారాజున క, మ్ముచ్చట దెలియంగఁజేసి భూపతిమదిలో
ముచ్చట దీరఁగఁ గొన్నా, శృచ్చపుఁ ప్రేమమున నిలిచి యనువతియౌతఁ.

క. పురమున కేళితలంపున, నరవరునానతి గ్రహించి నలువారఁగ న
న్నరుఁ దోడ్పాది చుచువేళ్లలో, పురణిఁవఁగ డాఁచుఁజేసి భూపతిఁ బలికెఁ

గీ. అనఘకృతి యస్థాన మగునేని కండిత
హృదయమునకుఁ బోలె హితము గాదు
నాదుమదికి నెపుడు నరుఁ బాపు మటుగాన
నన్నుఁ బంపి రాఁగ నరవరేణ్యు.

౬౬

ప. ఇట్లు బావయగు తొవకొమ్మతొలంగుడు బావబిడ్డబిడ్డనిచే † సోమానుల
పెట్టుంజెప్పెవట్టి తనవెనుకటిరాకకు నాసతివడసి యశుడు రా ‡ సయ్యుడ
కేల్వొరబిడ్డ ప్రామిచ్చుసొమ్ముబరణి గన్నకన్నఁ గొని నిజవరివారవరివృ
తుండై కడలి సంద్రంపుటగడిత వడయు బెడంగుప్రోలుమేలుబాతికిం జవి

* తపతనూజధరక జయం. మా. † సోమానుల ‡ సయ్యుడ కేల్వొరబిడ్డ

యెంతయు సంతోషంబార నయ్యుదంతంబు నిజాంతరంగులకు నెఱిగించి
తదనుమతి రిక్తచుడువులఁ దెలియం బ్రోడతొలిప్పువుపుజన్నిదుపువారులఁ
జారుల రావించి నిరస్తదోషతిమిరంబును సుగుణవర్తియు సుగ్రహస్నే
హంబు నగు నొక్కసుప్రకాశ వివాహము హూర్తం బేత * వ్యాసరభా
సురం బని నిశ్చయింపించి సర్వజనులం దనుభవించునకు రా నియమించి
మీఁదటి తత్త్వచక్రరవఃతిం బిలిపించి తత్పుణాలంకారంబునకు నియో
గించిన.

౬౭

గీ. అన్నిమితల కాన్పదం బగుపురంబు, నందు నేమిత ఘటియింప నతఁడు నేర్పు
నయి న త్తః జానయ క్త్యం బొనర్చె, నతులచాతుఁగొన్ని పదార్థములకు.

వ. అంత.

౬౮

సీ. వేవెలుంగులు గల్లు విన్నాణి వేలుపు యుష్పేషములు నిల్చు గొప్పగదై
ముత్తొంటిపలుకులు మొనయు వేసెమువాడు తమ్ములనగియి చుతఁ ట్టతేడు
సుడివాలు పేరింటిపులుగు నేడునొయిరి పండ్రెండురూపులబలిమికాడు
కడలియిల్లుటవల్లు బెడగుబల్లుడికన్ను కగులుగావించు నేర్పరుల మేటి
లెక్కపేరింటిగుట్టుంబుదక్కుజోడు, చుట్ట మంతటి కనఁ దగుదిట్టసామి
చాయకై వడి వేన్వొంటఁజాయరాగఁ, గూఁతు పెండ్లికిఁజరుచెంచెగూర్చిమిగులు.

గీ. పెండ్లియఖిల ప్రమాదంబుఁ బెనుచుజగతి, యఖిలజగములతొడ్డిపె డ్దాసుననఁగఁ
బిలువకున్ననుఁ బిలిచిన నెలమి రాక, యిండువారు జగంబుల నుండు టరిది.

క. పంకజలోచనునప్పరి, సంకోచాభావ మొనర సర్వజనంబుల్
పొంకముమీటి మెలంగఁగఁ, బంకజనాభోదరంబుభాతిం గనియెన్. ౨౭

సీ. చతురాగమానూనసారస్వతస్సూర్తు లొకచోట నానంద మొదవఁజేయఁ
జతురాతిఃకినదర్శన ఘోషవైఖరు లొక్కచో మోదంబు నిక్షేపఁజేయఁ
జతురుదాత్రకవిత్వసాధుసన్వానంబు వీనుల కొక్కైడ వింత యొసఁగఁ
జతురభినయసమంచ న్నేదురధ్వను లొకపంక సంతసం బొప్పఁజేయఁ
జతురనల్పమహావాద్యవితతి నాద, మంజుమం బొక్కదిక్తున మదికుదుర్ప
నద్దిరద్దిర యోహో హెయకారిభిర, యపుమనాదాత్మక బ్రహ్మయ్యై బరము.

క. అకుకప్రకృతులకైవడి, నక్మతాఖిలదోషయోగ మును సుగుణా బై
కుకవుల వక్తులు ముదమిడ, సకలజనుల కిచట బ్రహ్మసదనత నేయె. ౭౮

ఉ. సందడి జాతి భూ(వ)వరసంతతభూషణపద్ధరాగమల్

పొందుదును గుఱి జపురుబొందె లటంచు గజంబు లూని యీ
సొందుచు మీదికింబలుప నూర్ధ్వశలంబున నిల్చె నవ్వీరా
సందులులేక తన్మరులు సాతును రక్షవితానరోచులన్.

౭౫

సీ. వితతవజ్రోపలావిరళకీలీతములు మున్ను వీధులు వంకమునకుఁ జొరపు

బహుళమహూదారభద్రేభదానవారావగాపూర్ణంబు లయ్యు నిపుడు
బహుళమహోదారభద్రేభదానవారావగల్ పయిగ్రమ్మ నమితస్పృహతి
సంతాధహేతుకసంఘర్షణచ్యుతచారుసౌవర్ణభూషణరజంబు
లెనయ నవి వంశమై * శరేచుల్లబోలఁ, దత్తణంబునఁ దద్వత్తఁ దాల్చెవీధు
లంతటనవంకతవహి. † జన్మి, బహుళసమృద్ధజనితోష్ణబలముకతన.

గీ. లక్షణాభ్యుగణసూలఁ టులందుఁ, దనరె స్వసమర్పణము పరార్థంబుగాఁగ
నఖిలకృతలక్షణులయందు నధిపసింఁచెఁ, జెన్నుగ న్నసిద్ధికై పరాక్షేప మచట.

క. చిత్రవ్యక్తుల నట వా, క్షిత్రాభివ్యక్తు లేమి చిత్రం బగునే
చిత్రవ్యక్తులఁ జిత్రము, చిత్రధ్వనిమయత నర్థచిత్రత మెఱయన్.

౭౮

— శ్రీకృష్ణుని మంగళస్నానము. —

ఉ. అంతట గర్గముఖున్ లగునట్టి మహీసురు లెల్ల వచ్చి శ్రీ
కాంత సమీపవర్తి యయి కానఁగనయ్యె మహూర్తవెళి మీ
రింతట జాగు మానఁ దగు నిచ్చు శుభార్థపుమజ్జనంబువై
నింత వసింపఁ జేయు మన నీహిత మొప్పుగ మాధవుం డాగిన్.

౭౯

క. అంజనగిరితుల్యండు ని, రంజనుఁడు జగంబులెల్ల నంజలు లిడఁగాఁ
గుంజరగతి వచ్చుచు న, భృంజనమున కతులపీఠి నాశీనుఁడుగాన్.

౮౦

ఉ. వన్నెలుమూఁడు గొన్న చెలువం గొని పొంగుచు నస్తదాదులం
గన్నయనాదిపూరుష యఖండమహోదయ యిట్టిపెండ్లి నీ
కెన్నఁగఁ దన్మహామహిమనే కద గాన భరింపు మామె నం
చన్నలినోద్భవాదిసుర లచ్యుతునాఁడలఁ బెట్టి రక్షతల్.

౮౧

చ. దరము దరంబు నిచ్చు రొదఁ దాల్చును దా సరిగాదు వీణ ప
ల్లరయఁగ మేళవింప నగు నన్సురితాక్షర మద్ది సాటియే
సురుచిరవర్ణసన్నధురిసూక్తిగళంబుల కంచు నంచ న
వ్వరమునిచెంతి నంగనలు పాటలు వాడిరి నెప్పుమీఱఁగన్.

౮౨

* నెరటిగ్రహం. † జన్మ. ‡ కృత్తిలేమి.

కాకినాడ-పరిషత్కార్యాలయమున వెలకు దొరకు

గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయకవి	రు	0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	0	10
3	చంద్రారామాయణము-ఋగ్వేదకవి వేంకటాచలపతికవి	...	1	0	0
4	నీతిసేనపద్యశతకము-తాళ్లపాక పెదతిరుమలార్యుడు	...	0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము శ్రీమాన్ కపిస్థంబ కృష్ణమాచార్యులుగారు బి. ఏ., యల్. టి.	0	8
6	జ్ఞానప్రసూనా-వికాశతకము-శిష్య సర్వశాస్త్రీకవి	...	0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల ఆన్నమయ్యగారు	...	0	3	0
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము-జి. రామయ్య పంతులు గారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8
9	కావ్యాలంకారమూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి		0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తెగిగొప్పల మల్లనకవి	...	1	0	0
11	అకారాద్యముద్రితగ్రంథసూచిక	0	8
12	ప్రాకృతభాషాత్మి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	12
13	శివరత్నసారము-మల్లికార్జున పంజితారాధ్యులు	...	0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్య పంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	0	12
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	8
17	Dravidian Lexicography	0	4
18	హ్రస్వరంగములు-క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు...	...	0	8	0
19	నారసింహపురాణము ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	...	1	0	0
20	మన్నారుదాసవిలాసనాటకము-రంగాజమ్మ.	...	0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు	...	0	12	0
22	కాలి దీకన్యాకరిణియు (మొదటిభాగము) అహోబిలకవిత		0	0	
23	రెడనాటి రెండుశాసనములు శ్రీనిధు: గారు	...	0	4	0

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

తెలుగునాట కొకసారి ప్రకటింపబడును.
(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౧౮, { శుక్ల నామ సంవత్సరము. } సంఖిక ౪.
అశ్వమేధ కార్తికమాసములు. }

కాశీనాథః

శ్రాత్రపల్లి సూర్యరావుచే బరిష్టాన్తర్యాలయమున
ప్రకటింపబడినది.

చందా { పోస్టువ్యయములతో } విడిసంచిక రు ౦-౨-౦
సంవత్సరమునకు రు. ౩. }

1929

ప్రతిస్థాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటేశ్వరమహాపతి నూర్యారావుబహద్దరువారు, పితామహుడు మహారాజావారు, పరిషత్పాఠశాలవాఙ్మయములు
కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు-శిష్యులు జమీందారువారు.
శ్రీరాణి వత్సవాయి వేంకట నుభద్రయ్యమ్మజగపతిబహద్దరుగారు-తుని రాణిగారు.
కీ. శే. శ్రీబాబ్బిలి మహారాజావారు

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షుడు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

దర్శా వేంకటేశ్వరరామరామగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.
కళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఎ. బి. ఎల్.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి నూర్యవారాయణమూర్తి శాయుడుగారు.
డాక్టర్ వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి. PH. D.

(కోశాధ్యక్షులు.)

శ్రీశ్రీశ్రీరాజ వేంకటనూర్యప్రసాదరావు దొరగారు

శాశీభట్ట నుబ్బయ్యకాశ్రీగారు

అనంతపంతుల రామలింగస్వామిగారు.

దుగ్గిరాల వేంకటనూర్యప్రకాశరావుగారు బి. ఏ.

తుమ్మల పీతారామమూర్తి చౌదరిగారు

అశక్కి వేంకట్రామయ్యగారు

కోకా వేంకటసుబ్బారావు శాయుడుగారు.

పీలేటి వేంకటరామకాశ్రీగారు

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు

పిల్లారెడ్డి రంగరెడ్డిగారు శాయుడుగారు.

విషయసూచిక.

1 అక్కన్నమాదన్నలు	...	
జమంతి రామయ్యపంతులుగారు B. A. R. L.		
2 త్రిలింగము-తెలుగు-తెలుగు ప్రతివాదవిరుద్ధము	...	౨౦౪-౨౦౮
సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ బు. వెంకటరమణయ్యగారు		
3 వద్యాంధ్రవ్యాకరణము	...	౨౦౯-౨౧౨
పరశురామ చిన్నయ్యగారు		
4 ఊరభంగము	...	౨౧౩-౨౧౪
పిలకా గణపతిగారు		
5 నైషధరచనాతిత్వము	...	౨౧౮-౨౨౪
ఇవలూరి సుందరయ్యగారు		
6 సంస్కృతదూత కావ్యోత్పత్తినికాసములు	...	౨౨౫-౨౩౨
యాయూర్జి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు		
7 మల్లాపురశాసనము	..	౨౩౩-౨౪౦
8 కరిషత్పుస్తక భాండాగారము		౨౩౪౦
9 వరదరాజశతకము		౨౪౯-౨౫౪
కృష్ణకవి		
10 వరసరామశతకద్వయము		౨౫౫-౨౬౦
పరశురామపంతుల రామమూర్తిగారు		
11 కాళిందీకవ్యాకరణయము		౨౫౬-౩౨౨
అహోబిలపతి		

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్ప్రయోక్త ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి:—

i తెలుగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నిర్ణయము వివరించు సర్వకవచుగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషకు సహితీయతభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్ర గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పాఠిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొక శబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యమైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయమైన యాధారముల సాహిత్యమున సరిస్తరముగాఁ దెలుగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్రమొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగాఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు నొక పత్రికను ప్రకటించుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంఘత్వికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరిశీలన గావించి పాఠిభాషికములను, సాహిత్య పట్టులను, యోగ్యతాశ్రేణులను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు సభివృద్ధికి నుపచరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామ సంవత్సరము
ఆశ్వయుజ కార్తిక మాసములు. } సందిక ౪.

అక్షన్నమాదన్నలు.

— జయంతి రామయ్య పంతులుగారు, బి. ఏ., బి. యల్. —

అక్షన్నమాదన్నగార్లపేళ్లు తెలియనివారు తెలుగుదేశములో లేరని యే చెప్పవచ్చును. ఎవరయిన నిద్దఱు కలసి మెలసి స్నేహముగా నున్నయెడల వారక్షన్నమాదన్నగార్లవలె నున్నారని చెప్పుదురు. కాని యీ అక్షన్నమాదన్న లెవ్వరో చక్కగాఁ దెలిసినవా రరుదు. వారిసమకాలికుఁ డైనట్టియు వారిని స్వయముగా నెఱిగినట్టియు “హ్యవర్త” (Havart) అను డచ్చి దేశస్థుఁడు, తనపేరటఁ బ్రకటించుచుండిన “హ్యవర్త” అనుపత్రికలో నీసోద రులవృత్తాంతము. కొంత వారిక్షతిబింబములతోఁగూడఁ బ్రకటించెను. దాని సారాంశము రాజకీయశాసనాధికారిగారు 1914-15 వ సంవత్సరపుఁ గార్య నివేదనములోఁ బ్రకటించిరి. దీని యాంధ్రానువాదము తెలుగువారికిఁ దెలి యుటకై యీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

హ్యవర్తగారు చెప్పిన దేమనఁగా:—

అక్షన్న మాదన్న లన్నదమ్ములు. తొలుత మిక్కిలి బీదవారట. గోలు కొండనవాలు అబ్బుల్లకుతుబ్బా అను నతఁడు రాజ్యముచేయుచున్నప్పుడు, వీరిరువురకు నవాబుగారి మంత్రియు, మీరుజమ్లా యను సుప్రసిద్ధబిరుదము గలవాఁడును నగు సయ్యదు ముస్తఫా యనునతనియొద్ద క్రీ. 1666 వ సంవత్స రములో నెలకుఁ బది “గిల్డర్లు” (Gilders) జీతముమీఁద “షరాబులు”గాఁ బ్రవేశించి క్రమక్రమముగా వృద్ధిలోనికి వచ్చిరి. మాదన్నకు సూర్యప్రకా

శరా వను నామాంతర ముండెను. ఈతఁడు తెలివిగలవాఁడు. అక్షన్న యశ క్తుర్జనుఁడు. వీరుచ్చస్థితికి వచ్చినకాలములో వీరియజమానుఁ డయిన మీరు జమ్మా కదభ్రష్టుఁ డయ్యెను. దీని కీయక్షన్నమాదన్నగానే కారకు లేమో యని కొందఁ జనుకొనిరి. మాదన్న క్రమముగా నవాబుగారియొద్ద సన్నిధానవర్తియు సర్వకార్యధురంధరుఁడు నయ్యెను. నవాబుగారు రాజ్యభారమంతయు మాదన్నయందంచి తాను జీవనార్థము 75000 డోలర్లధనము తీసికొనుచుండెను. మాదన్నకు హిందూస్థానీ పారసీకభాషలయందును దేశ భాషలయందును బాండిత్య ముండెను. ఆయన రాజవైభవ మనుభవించుచుండెను. ఆయన బంగారు పల్లకి యెక్కి వీధులవెంట వెళ్ళునప్పుడు జను లెక్కిడివారక్తద నిలిచి యాయనను గౌరవించుచుండెడివారు. ఆయనకు డచ్చి వారియందధికాదర ముండెడిది.

అబ్దుల్లాకుతుబ్ షా (క్రీ 1611-22) యనంతరము అబుల్ హస్సన్ అను నతఁడు రాజయ్యెను. ఈతనికి తానీషాయను బిరుదము గలదు. ఈతనియొద్దఁ గూడ నీయక్షన్నమాదన్నలు గొప్పయద్యోగములలోనే యుండిరి. క్రీ 1685 వ సంవత్సరములో ఢిల్లీచక్రవర్తియైన ఆరంగజేబు గోలకొండపైకి దండెత్తి వచ్చి ముందుగా మాదన్నయిల్లు చూచిగొనియెను. పట్టణములోని ప్రజయంతయు భయభ్రాంత నయ్యెను. మాదన్న రాజద్రోహముచేసి ఆరంగజేబునకు తోడ్పడె నని ప్రవాదము కలిగెను. కొందఱు జనులు రాజానుమతిని బొంది యంతదనుక రాజుగారి యంతరంగమిత్రులుగా నుండిన యక్షన్నమాదన్నలను వీధులవెంట నీడ్చికొనిపోయి పరిభవించి చంపిరి. వారి తలలు నఱకి మాదన్న తలను ఆరంగజేబునకుఁ బంపి, అక్షన్నతలను, వీనుఁగుకాల్కికిందఁ జెట్టి త్రొక్కించిరి. ఢిల్లీసేన గోలకొండపట్నము క్రీ 1685 వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెల ది 29 తేదీన ప్రవేశించెను. అక్షన్నమాదన్నగార్లహత్య యాదినముననో తేజ యానెల కి 0-31 తేదీలలో నో జరిగియుండును. 1687 వ సంవత్సరము లో తానీషానుకట్టకొని దాఁతాబాడ కోటలోఁ జెఱిలో నుంచిరి.

ఇంతవఱకు హ్యూబ్బుగారు చెప్పినవృత్తాంతము. అక్షన్నమాదన్నలు తెలుఁగువారినియు, రామదాసుచరిత్ర కథానాయకుఁడును రామదా సను నీవర నామముగలవాఁడు నగు కంచెర్ల గోపన్నకు మేనమామ లనియు నొకవ దంతి తెలుఁగుదేశమునఁ గలదు. కాని, దీనికిఁ దగిన యాధారములు కనబడ

లేదు. గోలకొండజేశములోని వరంగలుపట్టణము (ఏకశిలానగరము) లో, పింగళి నరసింహారావు పింగళి అక్షన్న అను మహారాష్ట్రులు గలరు. వీరికి “జేశములు” అను బిరుదము గలదు. వీరు అక్షన్నమాదన్నల వంశమువా రని ప్రతీతి గలదు.

౧౩వ శతసంవత్సర ప్రాంతముందు, కర్ణాటరాజ్యమును జాలించిన దేవరాయల మంత్రులు- అక్షన్నమాదన్న అనువారిద్దఱుండెడివారు. వారును అన్నదమ్ములే. వొమ్మాయన్న యనునామెకొడుకులు. విష్ణువర్ధనగోత్రులు. వారికిఁ గన్నడముందు “పెగ్గడదేవగళు” (పెగ్గడదేవులు) అను బిరుదుండెడిది. వీరు వేఱు, గోలకొండమంత్రులైన అక్షన్నమాదన్నలు వేఱు నని వేఱే చెప్ప నక్కఱలేదుకదా.

(ఈ మాదన్నగారి ప్రతిబింబమును మాకు ఆంధ్రపత్రికాధికారు లొసంగిరి. అక్షన్నగారి ప్రతిబింబము ముందు లభించినపుడు ప్రచురించెదము.)

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు.

ప్రతివాదవిమర్శనము.

సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ-బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, విజయనగరము.

క్రిందటి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుత్రికాసంచికయందు శ్రీవిక్రమదేవర్షగారు నా “త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు” అనువ్యాసమునకుఁ బ్రతివాదమును బ్రకటించిరి. శ్రీవిక్రమదేవర్షగారు పెద్దలు, సుప్రసిద్ధాంధ్రపండితులు. బహుగ్రంథద్రష్టులు. అట్టివారికి బాలుఁడ నగు నేను దిరిగి సమాధానమిచ్చుట సాహసమే యగును. కాన శ్రీవిక్రమదేవర్షగారు తుమించి నాయీ సమాధానమును బరికింతురుగాక !

నేను నావ్యాసమున “మఱికొండలు.....తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని చెప్పుచున్నా” రని వ్రాసితి ననియు, తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని చెప్పినవారు “మఱికొండలు” కాక శ్రీవిక్రమదేవర్షగారే యనియు వారిప్రతివాదమునఁ గలదు. నేను “శ్రీవిక్రమదేవర్షగారిట్లనుచున్నా” రని వ్రాయకుండుట తప్పే యగును. కాని వారు సాహిత్యపరిషత్తుత్రిక 16 వ సంపుటము 2 వ సంచికలో వ్రాసిన “కళింగదేశవృత్తాంత” మనువ్యాసమునందలి “ఉత్త-ళింగమే యుత్క-ళముగాను, తలకళింగమే తెలుఁగుగాను మాజీన దని కొండఱయభిప్రాయము. అట్టియభిప్రాయ మగ్రాహ్యము కాదు.” అనువాక్యద్వయముం బట్టి నాత పుంతగా లే దేమో యని యనుకొనుచున్నాను. ఇప్పటి శ్రీవిక్రమదేవర్షగారి వ్రాతలంబట్టి యట్టియభిప్రాయము కలవారు వా రొక్కరే యని తేలుచున్నది.

నేను బ్రతిపాదించిన విషయమునఁ గొంత ప్రాచీనమును గొంత నవీనము నుండవచ్చును. గంజామునుండలమునఁ గొంతభాగము తెలుఁగుదేశ మనుటచే శ్రీవిక్రమదేవర్షగారికిఁ గోపము కలిగి యుండవచ్చును. కాని నాయూహకేవలము నిరాధారము కాదని నాశక్తికొలఁది నొసంగిన ప్రమాణములు చెప్పుగలవు. తమకుఁ బ్రతికూలము లగుప్రమాణము లన్నియుఁ బ్రక్షీప్తము లనియు నసందర్భము లనియుఁ బలికినచో నీకఁ బ్రమాణముల నీయవలసిన యవసరమే లేదు.

ఒ క్కలింగమును, ఒ క్కప్తర్వతమును గలమాత్రమున నయ్యది తెలుఁగుదేశపుసరిహద్దు కాఁగల దని మాత్రము నాయాశయము కాదు. త్రిలింగము

నుండి తెలుగు పుట్టిన దని యామూఃకులింగములను నిర్ణయించిన మనస్రావీ నాంధ్రలాక్షణికులయందును శ్రీవిక్రమదేవవర్తగారు యాక్షేపణ కవకాశ ముండును. అప్పుడును గాకేసు లన రామలింగేసు లని యనుకొనవలసియుం డును. అయ్యది సమచితయుక్తియూ ?

నేను ద్రాక్షారామభీమేశులకును, మహేంద్రగిరిపైరున్న గోకణేశ్వరున కును కథేద మొనర్చలేదు. నామతమున ద్రాక్షారామము నొకయెల్లయే కాదు. నేనాయెల్ల సంకీర్తించినపుడు గదా యభేదతా సమర్థనవర్వంతాను ధావనము సంభవించుటకు. నావ్యాసమునందలి యేవాక్యము భీమేశగోకణేశ శుల కథేదము చెప్పుచున్న దని శ్రీ విక్రమదేవవర్తగారు నుడివిరో తెలియ కున్నది. మఱియు వాని “వివ్యాసప్రవీణుఁడుగారు గోవావరముండలస్థిత భీమేశ లింగమునకును గంజాముముండలముందలి మహేంద్రగిరికి ముడిపెట్టి యెల్ల నేర్పఱుచుట” అని లిఖించిరి. కాని నావ్యాసమును బాగుగఁ దిలకించినచో నేను ముడిపెట్టినది మంధనకాకేవ్వరమునందలి భీమేశ్వరునకును, గోకణేశ్వరునకును గాని, వారనుకొనినట్లు కాదని తెలియకపోదు.

మహేంద్రగిరి కలదేశము కళింగదేశము కావచ్చును. అంతమాత్రమున మన కేమియు విరోధము లేదు. తారానాథుఁ డనుబాధగ్రంథకర్త యాంధ్రదేశ మునకుఁ ద్రిలింగ మనునామాంతరము కల దనియు, గళింగము త్రిలింగము లోని యొకభాగ మనియుఁ జెప్పియున్నాఁ డనునానుడిని శ్రీ విక్రమదేవవర్త గారు క్రిందటివ్యాసముననే తిలకింపఁగలరు.

శ్రీవర్తగారువ్రాసిన “కళింగదేశవృత్తాంతము” నందుఁ గూడఁ దద్దేశ వరిమితివిషయమై పెక్కు భిన్నాభిప్రాయములు కల వని వారే నిరూపించిరి. అయ్యవి వరస్పరవిరుద్ధములై కూడనున్నయవి. అనఁగా- కొన్నిమతములంబట్టి యుత్తేశమును, - మఱికొన్నిమతములంబట్టి యాంధ్రమును లోపించుచున్నవి.

“వతే కళింగాః కాన్తేయ! యత్ర వైతరిణీ నది”

అనునీమహాభారతవచనము ప్రస్తుత కాలమున నుత్తేశదేశముగ వ్యవహరింపఁబడుచున్న వైతరిణీనదీపరిసరభాగము కళింగ మని నిరూపించుచున్నది. ఈవైతరిణీనది కటకమహానగరమునకు నావలఁ జాలదూరముగఁ గలదుకదా !

“ససాగరం సమాసాద్య గంగాయాః సంగమే స్థవ
నదీశతానాం పంచానాం కృత్వా చక్రే సమాప్లవమ్ |

తత స్సముద్రతీరేణ జగామ వసుధాధిపః

భ్రాతృభి స్సహితో వీరః కళింగాన్ప్రతి భారత.”

అనుమహాభారతారణ్యపర్వమునందలి శ్లోకద్వయమువలన గంగాసాగరసంగమమునఁ గేవల సముద్ర తీరమునఁ గలింగదేశ మున్నట్లు సూచిత మగునని శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారి నుడివిరి. ఈ ముచరినిరూపిత ప్రమాణద్వయము బట్టి యుత్తరదేశములోపించి వంగదేశాంతరము కలింగదేశమే యని తెలియుచున్నదిగదా !

“జగన్నాథా త్సుర్వభాగా శ్రృష్టా తీరాంతరం శివే

కలింగదేశే స్సంప్రోక్తో వామమార్గపరాయణః”

అను సర్వావీరతంత్రగ్రంథములలోని దగు శక్తిసంగమతంత్రమందలి శ్లోకమువలన జగన్నాథక్షేత్రముయొక్క పూర్వభాగము మొదలు కృష్ణానదీ తీరమువఱకుఁ గలింగదేశ మయినట్లు తెలియు ననియును, కలింగదేశముయొక్క దక్షిణసీమ ద్రావిడదేశ మని కొందఱు అందు రనియును, శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారి వ్యాసమునందే చూడనగును. ఈ ప్రమాణద్వయముబట్టి యాంధ్రదేశమే లోపించినదిగదా !

ప్రతాపరుద్రదేవగజపతికిఁ బ్రతినిధిగ రాజమహేంద్రవరమున రామరాయానందఁ డుండి పాలించుచుండినట్లు చైతన్యచరితామృతమునఁ జెప్పఁబడి యుండుటవలనను “గంగాగోదావర్యోర్ద్వధ్యే కలింగదేశే” అని యుత్తరభూమి సంకల్పసమయమున నుచ్చరించుచుండుటవలనను గంగానది మొదలు గోదావరి వఱకును గలింగదేశ మైనట్లు కొండఱయాశయ మని శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు వ్రాసిరి. ఈమతమున నుత్తరమునకే కాక విహారము మొదలగు భాగాంతరము లకును లోపము సంభవించవచ్చును. ఈవిధమున వింతవింత లగునభిప్రాయముల కాలవాలమగు కలింగదేశముయొక్క పరిమాణము నిదమితమైన నిర్ణయించుట దుర్బలముకదా !

తారానాథవచనముబట్టియు సుప్రసిద్ధు లగు శ్రీశేషాద్రిరమణకవులు “నిజారాష్ట్రాంధ్రప్రకశ్తిః” యం దిచ్చిన “జగన్నాథా మాధ్వభాగం..... తావదంధ్రాభిధో దేశః” ఈ మొదలగు ప్రమాణములబట్టియు నిది యంతయుఁ దెలుఁగుదేశమే యనియు, గలింగ మాంధ్రమునందలి యొకభాగ మనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కానఁ బ్రమాణములకొఱకే పరుగులిడినచో ననేకరీతుల ప్రమాణములు లభింపఁగలవు. అవ్యవస్థిత మగుకలింగదేశపరిమాణముం బట్టి “కలింగదేశమునందలి మహేంద్రగిరిని దెలుఁగుదేశాంతరగ్రతము చేయుట యతి

*హైదరాబాదు శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషానిలయరజతోత్సరమున వెలువడిన తతతోత్సన సంధిక (సెం.2.) యంబీవ్యాసము చూడనగును.

విచిత్ర' మనివ్రాయుట నాహసము. ఒకవేళ మహేంద్రగిరి కళింగదేశస్థమై నను ఆంధ్రము-కాంగంధ్రము—అనువ్యవహారములు నేటికిని బ్రసిద్ధము లగుట నది కళింగాంధ్రముయొక్క యెల్ల యైనం గావచ్చును. ఆంధ్రము వేఱు రాజ్యము కావచ్చును. కళింగము వేఱు కావచ్చును. కాని త్రిలింగము నకును గళింగమునకును వైరుధ్యము లేదు. కళింగదేశమునంగూడఁ గొంత వఱ కాంధ్రభాష మాటలాడుచుండుటంబట్టి యైనను మహేంద్రగిరినిసరి హద్దుగా నేర్పఱుచుట (త్రిలింగమునకు) తప్పిదము కానేరదు.

లింగమును, నగమును గలప్రతిచోట నెల్ల యని నే ననలేదు. అట్లుండి—యాదేశమునఁ తెలుఁగుభాష వ్యవహారమున నుండవలెను. కాన నే నేను తెలుఁగువారు వసించుతా వనియుఁ దలఁపలేదు. తెలుఁగువారు వసించుతావే యైనచో ఖరగపురాదివిహారవంగప్రదేశములందు మనవారు నివసించుచుండుట నయ్యవియుఁ ద్రిలింగాంతర్భూతములు కావలసివచ్చును. కాఁగా శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు “లింగయుక్తనగమునే యెల్లగా గ్రహించినచో నేతు హిమాద్రిలకు ముడిపెటవీలగు”నని యధిక్షేపింప నక్రతలేదు.

బ్రహ్మాండపురాణమునఁ గల “శ్రీశైలభీమకాళేశ—

అనుశ్లోకమునందలి శ్రీశైలభీమకాళేశమహేంద్రగిరులకూరుచే దానిని బ్రతీప్తముగాఁ జెప్పక చెప్పచున్న దని శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యెల్లు ప్రతీప్త మని నిరూపించునో యిండు కంఠయు నాకు బోధపడకున్నది. దూరదూరమున నున్నవాఁలకూరుపు ప్రతీప్తమూలమైనచో నెల్లలను నిరూపించునన్నియుఁ బ్రతీప్తము లనియు, ననందర్భము లనియు ననవలసివచ్చును.

తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని వాదించుశ్రీవర్మగారు తల కళింగపుఁజెల్లలను గాని, తద్విషయమును మఱి దేనినిగాని చెప్పియుండలేదు. శ్రీవర్మగారు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టిన దనుటకంటెఁ దలకళింగము నుండియే పుట్టిన దనుట యధికతరయుక్తియుక్తమని వ్రాసిరి. అందులకు వారు నిరూపించిన కారణములఁ గనుఁడు. “చెప్పఁబడిన మూఁడులింగములను సృష్ట్యాదిసంభవములు గాని, యేకకాలప్రతీష్ఠితములు గాని కావనుట నిశ్చయము. ఆలింగముల ప్రతీష్ఠకు మునుపు తన్మధ్యదేశము నామశూన్యముగ నుండె ననుట యసమంజసము.” అని వాయూహము. కాని యిది యుక్తము కాదు. ఆమూఁడులింగముల సృష్ట్యాదిసంభవములో కావో మనమునిరూపింపఁజాలము.

అట్లే యయ్యవి యేకకాలప్రతిష్ఠితములు కా వనుటతోఁ గూడ యుక్తి లేదు. ఒకవేళ నవి యేకకాలప్రతిష్ఠితములు కాకపోయినను, మూఁడులింగములును దయారయిన యనంతరమే యీ త్రిలింగవ్యవహారము వచ్చి యుండవచ్చును. ఆలింగములు లేకపూర్వ విదేశము నామహాస్వ మై యుండనక్కఱ లేదు. వ్యవహారంతరము కల దనినచో నష్టమును లేదు. ఆవ్యవహారముతో మనకుఁ బ్రసక్తియును లేదు.

తలకళింగోద్భవమే యొనఁచోఁ దెలుఁగుదేశము బళ్ళారిమండలమువఱకును బ్రాకిపోవుట యుచితమా ? కళింగాధినాథాదులను బెక్తంద్ర నోడించి యంద్రమహాసామ్రాజ్యాధిష్ఠాపకుఁడును, ఆంధ్రభోజుఁడును, “దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స” యను సూక్తి నెలకొల్పినవాఁడును నగు కృష్ణదేవరాయసార్వభౌముఁడు వాడిన దీతలకళింగమునుండి యుత్పన్నమైన తెలుఁగేనా? కాఁగా కృష్ణదేవరాయలు తెలుఁగు(తలకళింగము)రాయలా ?

వీరిమతమొప్పున నీరీతినే యుత్తళింగమునుండి యుత్తళ మేర్పడి నచోఁ గ్రీస్తుశకము ౧౨౩౧—౧౭ నడుమఁ బరిపాలించిన నరసింహదేవునకుఁ గల “ఉత్తలకళింగసామ్రా”టను బిరుదమున కొచితి పొసఁగుటెట్లు ? కాక యది యనాలోచితముగ నొసంగఁబడిన బిరుదమని శ్రీవర్తగారు తలంతురా?

“తెలుఁగుదేశమున నెన్నఁడును సంస్కృతము వ్యావహారికభాషగా నుండమిఁ దక్షిణము సంస్కృతసమాసయుక్త మగు త్రిలింగదేశ మని కాని, త్రినగదేశ మని కాని వ్యవహరింపఁబడియుండక తెలుఁగునాఁ డని వాడఁబడు చుండె ననుటయే యుక్తియుక్తము. కనుకఁ ద్రిలింగ త్రినగపదములను బ్రకృతులనుట యనుచితము.....త్రిలింగత్రినగములను రెండుపదములర్వాచీనాంధ్రపండితులు కల్పించిన వికృతు లనియె యెఱుంగఁ దగు” నను శ్రీవిక్రమదేవవర్తగారు తాము తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని వాదించునపుడు మాత్రము తెలుఁగుదేశమున సంస్కృతభాష వ్యావహారికభాషగా నుండె నని వాదించురు కాఁబోలు ? తలకళింగపద మపు డర్వాచీనపండితకల్పిత మగువికృతి కాదు కాఁబోలును.

తాఁ జేసినవని యెట్టిదైనను దానియందు నష్టము పోఁజాలదు. కావున నే నేను మఱల నీవ్యాసము వ్రాయననుకట్టితిని. కాన శ్రీవర్తగారు తమవ్యాసము చివఱవ్రాసినట్లొకమే నేనును వ్రాయవలసివచ్చును. కాని యంతటి సాహసము నాకు లేదు. ఇఁక విరమింతును.

పద్యాంధ్రవాక్యకరణము.

—| పరవస్తు చిన్నయనూరి |—

- ఉ. శ్రీమహిమ ఖ్యదివ్యమహిషీనయనోత్పలచారుదీధితి
స్తోమ మనారతం బగుమః జోహ్సనః బద్వట నాగ మేచక
శ్రీమయిః దోఁచ నొప్పలరు శేషధరాగ్రనికేతనుండు భ
క్తామరపాదపోత్తమ ముదారఫలప్రతిపాదిగావుతఁ. ౧
- గీ. ఆద్యభాషకు నేఁబని యక్తరములు, ప్రకృతికవి పది కొఱవడి నటలు నిందు
ముప్పదాటగునవియన్యములునుశబ్ద, యోగవశమునఁబిలువచ్చునుదధిశయన
ఆదులుకదాఱుస్వరములుకాదికములు, ముప్పడియునాల్గువ్యంజనంబులనఁదనరు
బిందువువిసర్జనీయంబు వెలయువ్యంజ, నములునననాద్యభాషఁ బన్నగనగేశ.
క. ఋముఖములు నాల్గు వక్రత, మములు జ్ఞాశపాక్షరములు మానిన నవశి
ష్టములగు నలువదివర్ణము, లమరు ద్వితీయప్రకృతికి నగధరవిలయా. ౪
- గీ. అత్వ మాత్వ మిత్వం బీత్వ ముత్వ మూత్వ
మైత్వ మేత్వ మైత్వం బోత్వ మైత్వ మాత్వ
మర్థపూర్ణబిందువు లచ్చు లయ్యె వికృతి
కంజనాహార్యమందిర కంజనాభ. ౫
- గీ. అమరుఁ డెనుఁగునకును వ్యంజనములు కగచ
జయుగటడణతదనపబమయరలవన
హళము లిరువదిరెండు మంగంగనాహృ
దంబురుహమిత్ర జలదవిడంబగాత్ర. ౬
- గీ. తక్కుఁగలయట్టివర్ణము ల్తత్సమాన్య, దేశజగ్రాహ్యశబ్దముక్తినిఁ బొసంగుఁ
గాన నలుదెఱఁ గగు భాష గానవచ్చు, నక్షరములెల్ల నేఁబడే నబ్జనాభ. ౭
- క. ఋముఖచతుష్టయము విసర్గమును జ్ఞాధకారములును గణుతింపఁగఁ ద
త్సమభాషయంద కనఁబడుఁగమలాహితమిత్రనయన కమలాకమనా. ౮
- గీ. హ్రస్వవక్రము ల్లింత్యచజాక్షరములు, ఖండబిందువు సాంస్కృతికములు గావు
తత్సమముల నుకానొక తావునందు, దంత్యచజలర్థబిందువు దనరు శౌరి. ౯
- క. అమరు ననుస్వారము సి, ధ్ధము సాధ్యము ననఁగ నిరువిధంబులచే సి
ధ్ధము నానగు సహజము సా, ధ్యము నా లాక్షణిక మంజనాద్రినిశాంతా.

గీ. అట్టినిందువు లొక్క డొక్క డర్థమునఁగఁ
బూర్ణమున రెండు దెఱుఁగులఁ బాలుచునండు
వర్ణములఁదొలిమూఁడవవర్ణములకు
దాపటన బొట్టు వికృతిని దనరు శౌరి.

౧౧

గీ. సిద్ధసాధ్యవిభేదసంసిద్ధములగు, నర్థబిందులు నుడితొలిహ్రస్వమునకుఁ
గలుగ వొక్కడ మును వ్రాయి పొలిసెనేని, నెలయు నందర్థబిందువు నీలవర్ణ.

గీ. అట యను కిలార్థశబ్దమునం దిక్క నిఁగ, నను నితఃపరాధములగు నట్టిపదము
లందుఁ దొలికుఱుచకుమీఁద నర్థబిందు, వార్యసమృత మండు దేవాదిదేవ.

గీ. హ్రస్వమునకుఁ బరంబగు నట్టిఖండమునకుఁబూర్ణంబునగుదీర్ఘమునకుమీఁదఁ
గలుగు నేనియాబిందువుఖండమయని, యెఱుఁగఁదగు నంజనాభూమిభృన్ని శాంత.

క. ఐరికింతు రార్యు లిరువగ, యరలవవర్ణములు లఘువులలఘువులును నా
దొరకొను లాతులు పెఱవ్యా, కరణంబుల నిందు రేఫ క్రాయి నిరువఁగఁ.

గీ. యశ్రితియకారమును బ్రకమాంతమునకుఁ
బయపకారమునకు వచ్చు వర్షము నిట
లఘువు లండు మనీషులు లాతి యవల
లఘువు లట డ్రు శేషశైలాధివాస

౧౨

గీ రలడలకు బహువచనవరంబులకును, వచ్చెడుశవర్ణ మలఘువుపరములఘువు
రార్ణభేదంబు లత్మతినరయవలయు, నయినఁ గొండాక దెలిపెద నబ్జనాథ.

గీ. ప్రథమభాషన బ్రాకృతభాషయందు, శకటరేఖంబులేమిఁ దల్పమములందుఁ
దద్యవములందు నెందును దదీఆవర్ణ, మిరపుకొనదండ్రుబుధులహిధరనిశాంత.

గీ. కొఱకువర్ణక మొకఁడు దక్కువగ వఱలు, ప్రకృతివికృతిసాధారణవర్ణకముల
నెసఁగునట్టి రవర్ణంబులెల్ల లఘువు, లండు విబుధులు మంగామనోబ్జమిత్ర.

గీ. సంఖ్యఁదెలుపునట్టి శబ్దంబులకు మహా, దర్థమందువచ్చునట్టి ప్రత్య
యములరాలు లఘువు లగు నిద్ద అనుశబ్ద, మందురేఫ ద్రిక్త నహిధరేశ.

గీ. క్రియలతుడలనున్నదివర్ణకంబులు, వారు వీరు మీరు తారులోను
గాఁ గలట్టినుడలఁ గలుగు రేఫంబులు, లఘువు లిందిరాకళిత్ర శౌరి. ౨౨

గీ. ఆంగగమథదారార్థపరితమ, త్వర్థకాదివర్ణ కాన్వితములు
యమృదర్థమగుచు నొప్పు రువర్ణంబు, పరఁగు లఘువు లగుచు ధరనిశాంత.

గీ. భాతుశబ్దములకుఁ దనరునాదేశంబు, లందు రాలు లఘువు లండుబుధులు
ఐతిసశ్రియార్థభాజతా నాదేశ, ములను లఘువుగాదు జలజనేత్ర ౨౩

- గీ. కాలు కొడుకు జీకం బనఁగఁదనమ్ము, వర్ణకములందు గుజీచినా వఱలుదాన
నందఁజేందఁజేందఁజొందఁజొందఁజొందఁగఁ, గానుకనునవియలఘువుల్లంజనేత్రం.
- క. ఆదిగతయవర్ణముభూ, తాదిద్యోతియగు నట్టియత్వంబును నిం
దేదంతము గొందఁబు బుభు, లాదియకారంబు గలుగ దంపు రమేశా. ౨౫
- గీ. బృహతిఁదోలావిభూషణాభిఖ్యలందఁ, గలుగుమధ్యయత్వంబు ద్విక్షంగనందు
గలుగ నేరదు మధ్యయకారమునకు, నాదివక్తంబు శేషధరానివాన. ౨౬
- గీ. ఉత్పయ్యు మోత్పయ్యు మ్మంబు నుడితొలి, వత్సయనకుఁ గానఁబడవు వోభృ
ముఖ్యశబ్దములను బొబుఁదఁ గొన్నింటఁద, త్వయములందు శేషధరానివాన. ౨౭
- గీ. అచ్చుమీఁదనున్న యచ్చయస్రతియగు, నద్విలఘుయకారమంపుబుభులు
లఘులఘువులయన లాఁతులు వైభవ్య మొంద వెపుడు శేష తంతు శౌరి.
- క. ద్వివిధము లగు శేషములకుఁ, దవులు మిగుల దోషమగుటఁ దలఁచకయెవ్వం
డువదించుఁ గలియ నట్టిఁడ, భవి దుష్టవి యాస్ర బుభులు భూభృన్నిలయా.
- గీ. ప్రాతిపదికంబునామంబు ప్రశ్నయంబు, వర్ణకంబుభాతుప్రక్రియస్వరములెల్లఁ
బ్రాణములు వదపడి యేజ్జురక్తమైచ్చు, వక్రతమమునానగు రమాప్రాణనాథ.
- గీ. అత్వ మాత్వ ముత్వం బూత్వ మొత్వ మోత్వ
మాత్వ మెనసించజలు దంత్యములు వెఱలు
తాంజము లగుఁ దొలియచ్చు దాహ్లానంగ
బహుళముగఁ బూర్వవృత్తంబు వడయుశౌరి. ౩౧
- గీ. అగు ననుస్వార బిందువు వ్యంజనంబు, లన్నిప్రాణులు కచటతపాక్షరంబు
లాటువడపము ల్లజడదబాక్షరంబు, లాటు సరళంబు లంజనాహార్యగేహ.
- గీ. వెలయు స్థిరములనఁగ వింత లిర్వదినాల్గు, నార్జమునకున్రుతనమాఖ్యయొప్పుఁ
బడయు ఋత్వ 'మిట రివత్వము' ప్రాసాది, కములబహుళముగనుగాంచుశౌరి.
- క. గలలగముతోలిహవసం, జ్ఞలఁ జొప్పుడు హనలు సూర్యసంజ్ఞానంబుల్
నలనగసలభరతలు భా, సిలు నింద్రాఖ్యంబు లగుచు షీతిభృన్నిలయా.
- క. ద్విలఘుముఖివర్ణకంచక, ములు గమాఖాక్షరచతుష్టములు చంద్రాఖ్యం
బులు మగము ద్విక్షంగా నగుఁ, గలశవయోరాశికన్యకాహృదయేశా. ౩౫
- గీ. పాదమందు మొదలివర్ణంబు వళియయ్యె, నవలివ్రాయి ప్రాస మనఁగ నొప్పుఁ
బ్రాస మొక్కఁ డన్నిపాదంబులను వళి, స్వస్వపాదనియతి వఱలుశౌరి. ౩౬
- క. వళియోగ్యస్థానంబుల, వళిమిత్రము లునుకఁజెల్లుఁ బ్రాసస్థానం
బుల మూటనొకఁడు నొక్కట, నిలువం దగుఁ దత్పఱంబు నీరదవర్ణా. ౩౭

క. అత్తయు వృద్ధియు మిత్రము, లుత్తయుగళ మొత్త మొత్త మొందు సఖత్వం
బత్త మవశిష్టములు మిత్రత్వము వాదించు శేషధరవరనిలయా. ౩౪

గీ. హయల సత్వవద్భావంబు నందు నెపుడు
దద్యుతవ్యంజనములు ఋత్సంబుఁ గూడు
వ్యంజనములు నసత్వవద్భావ మొందు
వలసినప్పుడు వశివిధి వాడ్దికయన.

౩౫

గీ. వక్రమునకు నకారంబువరముగాఁగఁ, బూర్వపరముల నాదేశముగ నెసంగు
వక్రమునకు నత్వము మిత్రభావమందు, నబ్జనిభగా త్ర దురితత మొజ్జమిత్ర.

గీ. అత్తయున కేచ్చు కరముగా నంతమునకు, నాదికిని నెలకొనియెడునట్టి వృద్ధి
వక్రవద్భావమును వికల్పంబుగాఁగఁ, గాంచునంజనాహార్య నికాయ్యశౌరి.

గీ. నిడుదయై క్తవరము నెఱుగున్నగలది వి, సర్జనీయములము స్మరము లేని
హల్లుకంఠఁబఁబూర్వమందున్న యదియును, గురువులాఁ తిలఘువువరమపురుష.

గీ. వికృతివదచరమార్గంబుద్విత్వయుక్త, వర్ణముకతంబునను గురుత్వంబు గాంచు
నద్రుచువిద్రుచునా మొదలగునట్టిశబ్దములగురుత్వ మాదిక లేదు జలజనయన.

గీ. గణముగాఁగ మూఁడచ్చులు గలుగునట్టి
యక్షరవ్యాహమందు రయ్యది మయరస
తజభనాహ్వాయంబుల నష్టధావిభక్త
మగుచు నొప్పారునం ద్రుజనాద్రిగేహ.

౪౪

గీ. అవ్యయములు సుప్తిజంతములైత్వాతుము, న్నంతములును గలుగ వవికృతంబు
లనుకరణమునందు నగునువాక్యంబుచు, బరమపురుష వృషభధరనివాస

గీ. అనుకరణవిహీనమయ్యునసంక్షిప్త, వాక్యమిందుఁ గూర్చవచ్చునంధ్రు
శౌందతాన్య లిట్లు గూర్చనా నవికృతి, వదము సత్త్వయుక్తివలనశౌరి. ౪౬

క. వలసినచోఁ గడస్రవములు, దలసూపనివదములెల్లఁ దగుఁ గళలన లాఁ
తులు దనరు ద్రుతప్రకృతిక, ములునా ముగామనోబ్జపూషసువేషా. ౪౭

సీ. బహువచనక్రియావదములు మధ్యమపురుషక్రియావదములును జూచి
వర్ణకాంతక్రియావదములు యొక్కవస్థీవిభక్తియుఁ బ్రథమావిభక్తి
కర్తప్రవచనీయకంబులు కయివట్టి యనువిభక్తులు కించిదగ్ధకములు
సంతాపదిత్రప్రశంసాయదాతదాకర్వ్యాధునార్థప్రకాశకములు
కిలకిమేవతూష్ణిక్వార్థములు మొదలగునట్టిశబ్దంబులెల్లఁ గళాహ్వాయంబు
లన్యములుద్రుత ప్రకృతులటాస్రబుధులు, విమలకరుణారసావేశవేంకటేశురం

(ఇంతవఱకే లభించినవి - ఎవ్వరియొద్ద నేనున్నఁ బంపినచో నంతయుఁ
జేర్చియుద్రించెదము.

వ. అ.)

రు భం గ ము.

—:పిలకా గణపతిగారు. విజయనగరము:—

ఇది యొకప్రాచీననాటకము. సంస్కృతనాటకకవు లందఱికింజను బ్రాచీ నుఁ డని యెంచఁబడుచున్న భాసమహాకవి యీశ్వరికిఁ గర్త. ఈతఁడు శ్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్దిలోనివాఁ డని భాసనాటకచక్రేధారకు లగుత. గణపతి శాస్త్రిగారు నిర్ణయించిరి. భాసకృతి యగు ప్రతిజ్ఞామాగంధరాయణ మందలి కథాసంవిధానమును నైస్తవశకప్రారంభమున కొకశతాబ్దము పూర్వమున నున్న భామహుఁడు విమర్శించుటచేతను నీతనినాటకములలోని ప్రయోగము లపాణినీయములు నార్జునములు నగుటచేతను, నీతనిప్రతిజ్ఞామాగంధరాయ ణమందలి యొకశ్లోకమును శ్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్దమున నున్నచాణక్యఁడు తనయర్థశాస్త్రమున లిఖించుటచేతను, నీమహాకవి శ్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్ద ములోనివాఁ డయియుండవచ్చు నని త. గణపతిశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.

భాసమహాకవి 13 నాటకములను వ్రాసెను. వానిలో నీయూరుభంగ మొకటి. ఇది యేకాంకనాటకము. భీమదుర్యోధనులయుద్ధమును భీముఁడు దుర్యోధనునియూరుభంగ మొనర్చుటయు నిందలి వస్తువు. ఇది దుఃఖాంతనాట కము. ఈనాటక మిట్లంత మగుచున్నది. దీనిని బట్టి పాఠకు లిది దుఃఖాంత మగునో కాదో నిర్ణయింపఁగలరు.

రాజా—(దుర్యోధనుఁడు)—పరిత్యజన్తి మే ప్రాణాః ఇ మేత్రభవస్త శ్మరనుప్రభృతయో మే పితృప్రపితామహాః! ఏతత్తర్జ్వ మగ్రతః కృత్వా సముత్థితం భ్రాతృశతమ్! అయ మవ్యైరావతశిరోపవక్తః కాకశక్షధరః కృద్ధోభి భాషతే మా మభిమన్యః! ఇమా ఊర్వశ్యాదయోఽపునసో మామభిగతాః ఇమే మూర్తివంతో మహర్షవాః! ఏతా గంగాప్రభృతయో మహానద్యః! ఏష సహస్రహంసప్రయుక్తో మా మా నేతుం వీరవాహీవిమానః కాలేన ప్రేషితః అయమహ మాగచ్ఛామి (స్వగం గతః)

ధృతరాష్ట్రః—యూ మ్యేష సజ్జనధనాని తపోవనాని

పుత్రప్రణాశవిఫలం హి ధి గస్తు రాజ్యమ్.

అశ్వత్థామా—యాతోద్య సౌప్తికవధోద్యతబాణపాణి! గ్రాం పాతునో నరపతిః శమితారివక్షః! "దీనిబట్టి యిది దుఃఖాంతనాటక మని చెప్పకతప్పదు.

ఇట్టి నిలక్షణ మగు దుఃఖాంతనాటకము సంస్కృతములోని కెల్ల వచ్చి నదో యూహించ శక్యము గాకున్నది. ఈనాటకమునకుఁ బీఠిక వ్రాయుచు త. గణపతిశాస్త్రిగారు పీఠికలో “ఊహభాగే దుఃఖాంతత్యం విశేషః” అని వ్రాసిరి. దీనినిబట్టి యాయనకూడ దీనిని దుఃఖాంత మనియే నమ్మెను. కాని ప్రైవిషయ మేమియుఁ జర్చించలేదు. కారణము తెలియదు. ఈవిషయమును బండితా గ్రంథములు చర్చించి సత్యమును వెల్లడింతురుగాక !

ఈనాటకమును గొన్నితావుల వేణీసంహారకర్త యగుభట్టనారాయణుఁ డనుకరించిన ట్లగవడుచున్నది. వేణీసంహారమందలి దుర్యోధనుని స్వభావ మును, నూరుభంగమందలి దుర్యోధనుని స్వభావమును నొక్కపోలిక నున్నవి. మఱియు నూరుభంగమందలి—

“భీష్మద్రోణతటాం జయద్రథజలాం గాంధారరాజహృదాం
కర్ణద్రోణిశ్చప్రార్థితక్రమకరాం దుర్యోధనస్తోతసమ్
తీర్థః శత్రునదీం శరాసనికతాయేన ప్లవేనాద్దనః
శత్రుణాం తరణేషు పః సభగవా నస్తు ప్లవః కేశపః”

అను నీశ్లోకమును,

“వ్రతిజ్ఞాపసితే భీమే గతే భ్రాతృశతే దివమ్,
మయిచైవం గతే రామ విగ్రహః కింకరిష్యతి”

అను నీశ్లోకమును భట్టనారాయణుఁడు వేణీసంహారమున,
“తీర్థే భీష్మచువనోదధౌ కథమపి ద్రోణానలే నిర్వృతే
కర్ణాశీఃషభోగిని ప్రశమితే శత్రేచ యాతే దివమ్
భీమేనప్రియసాహసేన రథసా తస్వల్పావశేషేజయే
సర్వే జీవితసంశయం వయ మమీ వాచా సమారోపితాః”

అను నీశ్లోకమునను,

“హతే భీష్మే గతే ద్రోణే కర్ణే చ వినిపాతితే

అళా బలవతీ రాజన్ శత్ర్య జేష్యతి పాండవాన్”

అనునీశ్లోకమునను గ్రమముగా ననుకరించిన ట్లగవడుచున్నది.

ఈమహాకవి కవిత్వము మృదుమధురమై యుండును. వికటావ్యయము లు గాని కటుపదములు గాని యిది ధగవడపు. ఈతని పాత్రపోషణసామర్థ్యము నిరుపమానము.

మొదట విష్కంభకమున మువ్వురు యుద్ధభటులు ప్రవేశించి యుద్ధ వరస మొనరింతురు. అం దొకభటుడు—

“శ్లో. వీర్యాలయో వివిధరత్నవిచిత్రమాభి
య్యక్తోఽభిమానవినయద్యుతిసాహసైశ్చ,
వాక్యం వద త్యుపహస స్సతుభీయ, దీపం
వీరో నిహన్తి సమరేషు భయం త్యజేతి”

అని దుర్యోధనుని వర్ణించును. దీనిని బట్టి దుర్యోధనుని ఛార్మికత్వమును వీర్యాతిశయమును మనకు స్పష్టమగుచున్నవి మఱియు దుర్యోధనుడు భగ్నరుభాగుడై—

“పూర్వం సజానామి గదాభిఘాతయజా మిదాసీంతు సమర్థయామి
యస్తేప్రకాశీకృతమూర్ధజాని రణం ప్రవిష్టాన్యవరోధనాసి”

అని చెప్పెను. దీనినిబట్టి యాతఁ డభిమాని యని మన మూహించవచ్చును. మఱియుఁ దనభార్య తన్నుంజూచి విలపించుచుండ నామెతో—

శ్లో. భిన్నా మే భ్రుకుటీ గదానిపతితై ర్ద్రావ్యుద్ధకాలోత్థితై
ర్వక్ష్యన్యృత్పతితైః ప్రహరయధిరై ర్హారావకాశోహృతః
వశ్యే మా ప్రణకాంచనాంగదధరౌ వర్యాప్తశోభా భుజౌ
భర్తా తేనవరాజ్యభో యధి హతః కిం క్షుత్రియే రోడిషి”

అని చెప్పెను. దీనినిబట్టి యాతనియభిమానిత్వము కవిచే సంపూర్ణముగఁ బోషింపఁబడిన దని మన మనుకొనవచ్చును. అశ్వత్థామ యాతనితోఁ జాండవులం జంపెదనని చెప్పెను. దుర్యోధనుడు వలదనును. అప్పుడశ్వత్థామ—

“సంయగే పాండుపుత్రాణాం గదాపాతకచగ్రహే
సమమూయద్వయే నాద్య దర్శింపి భవతోహృతః?”

అని ప్రశ్నించును. అప్పుడు దుర్యోధనుడు—

మామైవం, మానశరీరా రాజానః, మానార్థమేవ మయానిగ్రహా గృహీతః”

అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చును. పూర్వోక్తవాక్యముచే నాతనియన్నతభావ మెట్లు కవి సుస్యక్తము చేసినాఁడో తెలియఁగలదు.

ఈకవి రసపోషణమునను గథాసంధానమందును మిక్కిలి నేర్పరి. దుర్యోధనునిఁ జూచుటకు రాజులును బుత్రుఁ డగుదుర్జయుఁడును రణరంగము నకు వత్తురు. అప్పుడు వారిరువురిసంభాషణ మీశ్రీకేంద్రవిధమున నుండును.

రాజా—పుత్ర, కిమర్థమాగతః ?

దుర్జయః—తువం చిరయసి త్రి(త్వం చిరయసీతి.)

రాజా—అహో, అస్మా మవస్థాయాం పుత్రస్నేహో మాం దహతి.

దుర్జయః—అహంపి ఖిదే అంకే ఉపవిశామి (అహమపి ఖిలు తేంకే ఉపవిశామి.) (అంక మారోహతి)

రాజా—(నివార్య) దుర్జయ, దుర్జయ, భోఃప్రం—

“హృదయప్రీతిజగనో యోమే కేత్రోత్పవః పురా

సాయం కాలవిపర్యాసా చ్ఛంద్రో వహ్నిత్వ మాగతః.

దుర్జయః—అంకే ఉపవేశనం కిం నిమిత్తం వారయసి ?

రాజా—“త్యక్త్వా కరిచితం వత్స యత్ర తత్ర త్వయాస్మతాం

అద్యప్రభృతి నాస్తీదం పూర్వభుక్తం తనాసనమ్.

దుర్జయః—కుత్ర సు ఖిలు మహారాజో గమిష్యతి.

రాజా—భ్రాతృశత మనుగచ్ఛామి.

దుర్జయః—మామపి తత్రనయ.

రాజా—గచ్ఛ వృకోదరం బ్రూహి

ఇటః గవి బాలుని మాగ్ధ్యమును దుర్యోధనుని యవస్థను జాల సుందరముగాఁ జిత్రించెను.

ఈకవి సామర్థ్యమును బ్రకటించునట్టి సందర్భము లింకను గొన్నిగలవు.

వాని నెట విస్తరిభీతిచే విడుదుచున్నాను.

ఈనాటకమున సచ్చటచ్చటఁ గొన్ని పునరుక్తములు గలవు—

“వీర ద్రణాహతగజాశ్వనరేష్టయశాధం

సంకీర్ణలేఖ్య మివ చిత్రకటం ప్రవిధమ్

యాథే వృకోదరసుయోధనయోః ప్రవృత్తే

యాథా నరేష్టనిధనైకగృహం ప్రవిష్టాః.

అను సీల్లోకముందలి “సంకీర్ణలేఖ్య మివ చిత్రకటం” అనువాక్యము కవి మిటల రెండఁ మూఁడఁ మూఁ యువమించెను. అల్లోకముల నెట విస్తరిభీతిచే విడుచుచున్నాను. మఱయు

“హృతంమే భీమసేనేన గదాపాతకచగ్రహే,

సమ మూరుద్వయే నాద్య గురోః పాదాభివందనమ్”.

అను సీక్లోకమందలి “హృతం మే భీషకేన గవాశతకచగ్రహే”
అనువాక్యము ను మఱియొకచోఁ బునరుక్త మొనరించెను.

ఇట్లచ్చటచ్చట నల్పమైన దోషము లున్నను నీకవికవిగ చాల సాంపు
గానుండును. మచ్చునకు రెండు శ్లోకముల నుదాహరించి యితటితో విర
మించెదను.

“మాల్యైర్ధ్వజాగ్రకతితైః కృతముండమాలం

రత్నైకసాయకధరం రథినం విభన్నమ్.

జామాతరం ప్రవహాదివ బంధునార్యో

హృష్టః శివారథముఖాదవతారయంతి.

“ఉద్యత్ప్రాజలయో రథద్విపగతాశ్చాపద్వికీయైః కరై

ర్యస్త్రైకాదశవాహినీసృకలయ స్తిష్ఠన్తి వాక్మోన్ముఖాః

భీష్మో రామశరావలీభకవచ స్తతశ్చ యోధారణే

న్యక్తం సజ్జితవీర సోప్యతిరథః కాలేన దుర్యోధనః.”

నైషధరచనాతత్వము.

—? ఇవటూరి సుందయ్యగారు—అచులాపురము ?—

శ్రీమత్సరమేశ్వర లీలావిలాసజనితం బగు సీసకలచరాచర భూతకోటి యందును మానవజన్మము దుర్లభము. అహారాదిధర్మములందు మానవుఁడు వశుతుల్యుఁడే యైనను నాతనికి యుక్తాయుక్తవివేకద మగుబుద్ధి యొం డధికము. అబుద్ధిని వినియోగించుకొని మానవుఁ డీజన్మయందే జన్మరాహిత్యము కలిగించుకొనవలసియున్నది. దానికి జ్ఞాన మావశ్యకము. ఆజ్ఞానము రెండుతెఱఁ గులు. ఐహికమా, నాముష్మికము. అన్యోన్యవిరుద్ధవస్తువులతో నిండియున్న యీదృశ్య మాతనికి వెఱఁగు కలిగించినది దీనియాధార్థ్యమునే గ్రహింప వీనిచో దీని కాధార మగుతేజోరూపము నాతఁ డెట్లు తెలిసికొనఁగలఁడు ? ఈద్వివిధజ్ఞానమునకు నుపదేశమే శరణము. అట్టి జ్ఞానోపదేశమునకు భగవంతుఁడు వేదముల నేర్పఱచి గురురూపమున నవతరించి యుపదేశ మొనరించి నాఁడు. కాలవైకరీత్యముచే మానవునకు విషయలోలుపత్వ మధిక మైనది. భగవదంశాసంభూతు లగునుపదేష్ట లాయవతారములఁ జూపించినారు. వేదోపదేశము మానవునకు భయజనక మైనది. అంగరూపమున శాస్త్రము లుత్పన్నము లైనవి. పురాణరూపమున బోధ ప్రారంభ మైనది. మనుష్యమానస మాయుపదేశమును లక్ష్యపెట్టలేదు. విషయభోగలీలావిలాసాభిలాష మెం డైనది. అంగనాజనవిలాసాలాపలీలాసమప్రాదుర్భావము లగుకావ్యాలాపముల మూలముననే యుపదేశ మొనర్పవలసిన యవసరము తటస్థించినది. విద్యానాభుఁడియంశమునే యీక్రిందిశ్లోకమున సూచించినాఁడు.

శ్లో. యద్వేదా త్పభునమ్మితా దధికతం శబ్దప్రధానా చ్చిరం

య చ్చార్థప్రవణా త్పురాణవచనా దిష్టం సుహృత్సమ్మితా

త్రాంతాసమ్మితయా యయా సరసతా మాసాద్య కావ్యశ్రియా

కృత్యే కుతుకీ బుధో విచితి సస్యై స్పృహం కుర్తుహే॥ దీనికిఁ దెలుఁగు.

కా. వేదంబుల్ నృపశాసనంబులు సుహృద్విజ్ఞానంబుల్ పురా

ణాదిగ్రంథము లంగ నాజనవిలాసాలాపలీలాసమ

ప్రాదుర్భావము తొర కావ్యములు కర్తవ్యోపదేశక్రియా

వాదప్రక్రియ నెన్నఁ గావ్యమహిమల్ వర్ణింపఁగా శక్యమే. భట్టుమూర్తి.

అల్పబుద్ధులకుఁ జతుర్వర్గఫలప్రాప్తి కావ్యములమూలమునఁ దప్ప వేటొంట దుర్లభమైనది.

శ్లో. చతుర్వర్గఫలప్రాప్తి ముఖా దల్పధియా మపి

కావ్యాదేవ యతస్తేన తత్త్వయామ నిరూప్యతే.

వేదశాస్త్రభ్యో నిరసతయా దుఃఖాదేవ వరిణతబుద్ధీనా మేవ జాయతే

పరమానందసఃదోహతయా సుఖాదేవ సుకుమారబుద్ధీనా మపి పునఃకా

వ్యాదేవ ఇత్యాది.

నడువదేశ మొనర్చి మానవమానసము నావరించుకొని యున్నతమ స్సురు నివర్తింపఁజేయుటకు, రోగికి రోగనివారణమునకై యీవలసిన కటుకా మధమును సితకర్తరానుపాన మొనర్చి ప్రయోగించునట్లు లలితసుకుమార భావోపేతరసపుతములగు కావ్యాలాపములమూలమున వేదశాస్త్రములం దున్నధర్మముల బోధింపవలసి యనేకవిధస్రవంచవ్యాజేంద్రజాలవిధిసాధకపింధి కారూపనర్మక్రియాదత్తుం దగున. భోజనూతి వాల్మీకిముఖమున ఛందోయాప యగుభారతని నిర్ణయింపఁజేసినాడు. తదాధారమున నాతఁడు కావ్యకల్పన మొనర్చి ధర్మబోధన మొనరించినాడు. వ్యాసుఁడును వాల్మీకి ననుసరించి తనకావ్యమున వాల్మీకికంటె విశేషముగఁ జతుర్వర్గఫల సాధనధర్మములను జూన్చి భారతమును రచించినాడు. అయ్యది మానవచిత్తాక్షరకమును, విష యోపభోగలీలావిలాసభాసురము ను గాకుండుటయు, విస్తృత మగుట యుఁ జూచి కాళిదాసాదిమహాకవు లెఁడఱో కేవల కాంతానమ్మితము లగుకావ్య ముల నెన్నిటితో రచించి ధర్మోపదేశ మొనర్పఁజూచిరి. ఒకరిని జూచి యొకరు కావ్యముల రచింపఁబూనిరి. అందుఁ గొన్ని కేవలశబ్దచిత్రప్రధానమాత్రములు రసహీనములు ధర్మవిహీనములు కాఁజూచెను. “కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేత్” అని చెడలార్తోశ మొనర్పఁదొడఁగిరి.

పిమ్మట సూత్రప్రాయముగ నున్న కావ్యలక్షణములను జర్పింప సాగిరి. కావ్యమునకును స్యయాప మిట్లు చెప్పఁబడినది. “శబ్దాశ్చ శరీరం, రసాది శ్చాత్మా, గుణాః శౌర్యాదివత్, దోషాః కాణత్వాదివత్, రీతయో అవయవసం స్థానవిశేషవత్, అలంకారాః కటకకుండలాదివత్”—ఇత్యాది కావ్యస్వరూప నిర్ణయ మైనపిమ్మట వానికుత్తయమధ్యమాధమత్వములు గూడ నేర్పడినవి. ధ్వ నిప్రధాన మైనదే యుత్తయ కావ్యముగా నిర్ణయింపఁబడినది. కావ్యమున కాత్మ

యాన మైనరసమునైజిచ్చ ప్రారంభ మైనది. భావవిశేషాదులచే నేర్పడుకా
వ్యసన మానందసందోహజనక మగుటచే నావిషయము మనమం దుంచుకొని
కవు లె-దఱో యలంకారశాస్త్రనుసారముగ సరసవ్యంజకభావోపేతముగ
“పరివర్ధతే విజ్ఞానం సంభావ్యతే యశో విసర్పంతి గుణాః । శ్రూయతే సుపురు
షచరితం కిం తద్దేవనవహరంతి కాన్యాలాపాః” అను న్యాయ్యము ననుసరించి
మహాపురుషచరిత్రాత్మకముగఁ గావ్యనిర్మాణ మొనర్చి.

కవిత్వ వాహినీతీరముల వాశ్రమముల న్నించుకొని నిస్సగమనోజ్ఞము
లగుతపోవనసీమలఁ దపోవిస్తాగరిష్ఠులై నిర్వాగ్నిహోత్రనక్షత్తగకలాపులై,
సకలకలాపరిపూర్ణులై నివసించుచుఁ దమజ్ఞానతేజఃస్థ, కాశమున శిష్యగణములం
దరింపఁజేయు మహద్వి సత్తములనోడను, బారలౌకికసుఖాభిలాషులై ధర్మబ
ద్ధులై పుణ్యశ్లోకులై న్యాయపరిపాలన మొనర్చురాజ్ఞాన త్తములతోడను విరా
జిల్లు తపోయుగము కాలగర్భమున నిమగ్న మైనది. పుణ్యాశ్రమసాభాగ్యము
కంటఁ బట్టణసౌభాగ్యమే శోభావహ మనుకొనుకాల మేర్పడినది. సౌధ
ములు, ఉద్యానములు, స్వర్ణాభరణములు, చీనిచీవాంబరములు కృతకచరిగుళ
ములు, మనుజుల కింపులైనవి. రానురాను నాముష్మికచింతకంటె నైహికభోగ
విచార మధిక మైనది. భోగలాలసత్వముచే దేశము విరీర్ష మైనది. తనస్స
త్వశమదమాదు లమగుంటినవి. విద్యానైశధ్యము కూడ క్షీణదశకు వచ్చినది.

కావ్యములందుఁ గావ్యచిత్రముగఁ గానంబడు శాస్త్రవిషయములు తన్నూ
లమునను మానవహృదయమునఁ జొరలేకపోయినవి ఇ దంతయుఁ జూచి చిం
తానుణియంత్ర సిద్ధుండు, వట్లగ్ధ మున్నైకచక్రవర్తి, ఖండనగ్రంథసగ్రంథకర్త, శబ్దబుద్ధి,
కవికులాధృష్టాధ్వగమనాధ్వనీయుండు, స్వర్ణజ్ఞుడు, శ్రీహీరకులకలశాభిశిరక
రుండు నగుభట్టపార్థుండు ప్రౌఢవాక్పాటవమున నాలంకారికశాసన మతిక్రమిం
నకుండఁ బురాతనపుణ్యశ్లోక రాజర్షిచరిత్రాత్మకంబుగఁ గీర్త్యాది లాభజనకం
బుగఁ జతుర్వర్గఫలప్రాప్తిహేతుభూతంబుగ, “సంసారవిషవృక్షస్య ద్వేషతే,
అమృతోపమే, కావ్యామృతరసాస్వాదకః, నల్లాప సృజ్యనై స్సహ” అను న్వా
యానుసారమున సంసారబాధావివారకమును సజ్జనసల్లాహమనోహరంబును
నగునట్లుగ నామస్తరణమాత్రఁ గలికల్పవహరం బగు నలమహారాజదివ్యచరి
త్రంబు నైషధం బయిచేర మానసోల్లాసరసభాసురం బగుమహాకావ్యముగ
నిర్మించినాడు. ఈ కావ్య మీతఁడు రచించుటలో శాస్త్రవిషయము నుపదేశ
శిష్యులయే ముఖ్యోద్దేశ మైనట్టిక్రిందిశ్లోకముల నూదించినాడు.

శ్లో. అభీజిహ్వాచరణప్రచారజైర్వశాశ్చతస్రః ప్రాచుర్నుసాధిభిః

శత్రుత్వస్యో కృతవాక్ కుతస్సయో నవేర్నివాస్యసు చతుర్తతత్వమ్

రేఖాభిరాప్యే గణవాదిగావ్య ద్వాత్తిశతాదంతమయ్యాభి రంతః

చతుర్తశాస్త్రాంత గాత్రవిద్యా జ్యేహాశి సంతితి శతంన కేధాః.

ఇందు బహువాక్యము నెన్నఁబడు విద్యలందున్న విషయము దాను గూర్చి దలఁచినచును, నాయువిద్యలందు జగితీజోధాచరణప్రచారసామర్థ్యమీ కావ్యకతనమనూలమునఁ జాతకునికిఁ గలుగవచ్చుననియు సూరించుటయే గాక “అంగులి వేదాశ్చత్వారో గామాసా వ్యాయవి న్నరః । పురాణా ధర్మ శాస్త్రంచ విద్యా హేమా శ్చతుర్తశః । ఆయుర్వేదో ధనుర్వేదో గాంధర్వశ్చే త్యనుక్రమాత్” అని చెప్పుఁబడు 18 విద్యలందేగాక యితీహాసాది చతుష్టయి గా నేర్పడిన కళలందు గూడ బ్రాహ్మియు పాతలవి కలవడఁగల దరునంశ ముకూడ సూచించినాడు. ఆతఁడు చెప్పించిన శాస్త్రవిషయములు.

శ్లో. అజ్ఞాన మభ్యాస ముపేక్షాసా సతా ముదైవ దేవః కవినా బుధేరచ
దధౌ వటీయా స్సరుయ స్సయస్వయం దినేశ్వరశ్రీ రుదయం దినేదినే.

ఇంగజ్యోతిశ్శాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. పరిభావలయచ్చతేన యా నవరేమాం గ్రహణస్య గోచరా

ఫణిభాషితభావ్యఫక్తికా విషయా కుండలనా మవాపితా

శ్లో. క్రియేష్వచే త్సాను విభక్తివితా వ్యక్తి స్సరా సా ప్రథమాభిధేయా

యాస్వజసా సాధయతుం విలాసై స్సావక్షమా నామనదం బహుశ్యాత్.

ఇ గువ్యాకరణశాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. స్వరాపరాహేయమృణాలినాం చాళామృణాలా గ్రభుజోభజామః...

యశో యదస్యా జవి సంయుగేషు కంఠాలభావం భజతా భుజేన...

కలతే నిజహేతుదాడజః కిము చక్రభ్రమకారితాగుణః

సతమచ్చకుచా భవకా ప్రభా యురచక్రభ్రమ మాతనోతియత్” —

తర్హ మిదు సూచితము.

అన్యోన్యసంగమవశాదధు నా విభాతాం తస్యాపి తేజీనుససీవికనద్విలాసే ..

అధోవిధానా శ్చనులప్ర చాళయో.....

నతులా విషయే తవాకృతి ర్నవచో వర్త్యుని తే సుశీలతా...

ఇందు సాముద్రికము సూచితము.

శ్లో. శశాక నిహంతు మయేతి తత్ప్రియా మయో బభాషే చుదళికపీడితామ్
సమాజయే వాలపితాసు వైశిత్యైర్న మూర్ఖయ త్పంచమూర్ఖనాన్వపి
ఇందు సంగీతశాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. మృషావిషాదాభినయా దయం క్వచి జ్ఞానోప నిశ్వాసతతిం వియోగజామ్
విలేపనస్యా ధికచంద్రభాగతా విభావనా చ్ఛావలలావకాండుతామ్.

(కర్పూరస్యాతితై త్వా త్తదాధిక్యే శరీరకర్మ సుష్టిభవతి)

స్తారం జ్వరం ఘోర మవత్రప్తిస్థాః స్నిగ్ధాగదంకారచయే చికిత్సా

నిదానమానా దవిశద్విశాలా సాంక్రామికీ తస్యరుశేవలజ్జా-వైద్యవిషయము

శ్లో. ప్రియాను బాలాను రతిక్షమాను చ ద్వివృత్తితం వల్లవితంచ బిభృథం
స్తగ్జాతం రాగమహీరుహంకురం..... వృక్ష శాస్త్రవిషయము.

శ్లో. అథాతరేణావలుగామినా ధ్వనా నిశీధినాథ సునుహ సుహాదరైః

నిగళగా జ్వేపమజే నివోద్ధితై ర్విరాజితం కేసరకేశరశ్శిఖిః-అత్వశాస్త్రము.

ఇట్లే సమస్తశాస్త్రవిషయములను నిందుఁ జూపించియున్నాఁడు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నుదాహరింపలేదు. సాధారణముగాఁ బ్రతిపద్యమందును నేదో శాస్త్రప్రకంస యుండియే యుండును. కాని కావ్యమున నీశాస్త్రవిషయములఁ జూపి యుత్తేక్షలతో నింపిరాఁడు గాని స్వభావమనోహర మగుకావ్యసౌందర్యమును దిలకించినాఁడు కాఁడందులేమో. శాస్త్రవిషయములఁ జెప్పటకే యీకావ్యమును రచింప నెంచినను స్వభావమనోహర మగువర్ణములు భావములు లేకపోలేదు. మఱియుఁ గేవలము నుత్తేక్షకోసము చెప్పినశాస్త్రవిషయ మొండున్నను సంతమాత్రముచే శాస్త్రవిషయోపదేశ మెల్ల పూర్తి కాగల దుందురు కాఁబోలు. ఒకవిషయము ధ్వనిగా నుండునట్లు చెప్పినప్పటి నావిషయమునకు స బంధించిన సంగతు లన్నియుఁ దెలిసికొనక తప్పదు గదా, అందుచే నేశాస్త్రవిషయము వచ్చినప్పుడు దానిపూర్వావరసాదర్భము లతో నావిషయ మంతయుఁ బాఠకుఁడు గ్రహింపఁగలఁడు. కేవలము ప్రతివిషయము విరివిగాఁ జెప్పనవసరము లేదు. కేవలశాస్త్రవిషయములఁ దెల్పుట కీకావ్యము రచించి యున్నను గావ్యలక్షణములను గావ్యమునకుఁ బ్రాణభూత మగురసమును వీక్షింపఁడలేదు.

ఇంకఁ గావ్యమునకుఁ బ్రాణభూత మైనరసము విభావాదిభావములచేఁ బోషింపఁబడుచుగదా ! ఆరసము శృంగారాది తొమ్మిదిభేదములతో నొప్పుదు

డును. చతుర్వర్ణములయందు సర్వప్రాణిసులభ మగుత్పతీయపురుషార్థమునకు హృదయంగమమైన దిగుటచే శృంగారము మొదటఁ జెప్పఁబడినది. మిగిలిన వితరవర్గపోషకములు. శాంతము చతుర్థపురుషార్థసాధక మగుటచేఁ జివరఁ జెప్పఁబడినది. సర్వజనహృదయంగమ మగుటచే శృంగారరసముఁ బ్రధానము గాఁ గైకొని సమస్తపురుషార్థసాధకము లగువిషయముల నాయారసమిశ్రితము లఁ జేసి కావ్యరచన మొనర్పవలెను. మనశ్రీహర్షుఁ డట్లే చేయఁబూనినవాఁడు. శృంగారము విప్రలంభ మనియు సఁభోగ మనియు రెండు తెఱఁగులు. అందు మొదటిది మరల రెండువిధములు. అయోగము, విప్రయోగము. అయోగ ము వివాహాత్పూర్వము (వినుకలిచేత) కలిగెడు పరస్పరప్రేమవశంగత మైనది. దీని కభిలాషాచింతాదులు లక్షణములు. మనకవి యీ కావ్యమునఁ దొల దొల్ల నీయయోగశృంగారమునే కనువడిదినాఁడు. విభావాదులచే నేర్పడు రసమున కాలంబనము నాయకుఁడు. అట్టి నాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడై యుండ వలెను. ఆతనిగుణములు శోభాదులు. శాస్త్రబ్రాహ్మణులకుఁ గూడ సత్పురుషాశ్రయత్వముచేతనే మిక్కిట మైనలోకాదరము కలిగినది. అందుచేతఁ బ్రబంధములకు మహాపురుషవర్ణనము బంగారమునకుఁ దావి యిచ్చినట్లగును. ఆచార్యదండ్యాదు లిట్లే వచించినారు. శ్లో. ఆదిరాజయశోబింబ మాదర్శం ప్రాప్త్య వాఙ్మయం తేమా మసన్నిధానేపి నస్వయం పశ్య నశ్యతి” భోజమహారాజాను నిట్లుచెప్పినాఁడు. శ్లో. కవేరల్పాపివాగ్విత్త్తి ర్విద్వత్తర్ణావతంసతి నాయకో యది వశ్యేత లోకోత్తరగుణోత్తరః” అందుచేతఁ దాను రచించుఁ బూనిన మహాప్రబంధమునకు శ్రీహర్షకవీంద్రుఁడు లోకోత్తరగుణోత్తరుఁ డగు నలుని నాయకునిగాఁ జేసినాఁడు- నలునియం దీమహాకవికిఁ గేవలము నీశ్వరత్వబుద్ధియే యున్నట్లు లోఁచుచున్నది.

మొదట దేవతాసమస్తారూప మంగళమును నెలకొల్పి పిమ్మటఁ బట్టణాదుల వర్ణించుట మొదలగునవి వాడుకయై యుండఁగా నీతఁ దామంగళమును నాయకవిభూతిమంగళమును జెప్పుటచేతనే నెఱవేర్చినాఁడు. ఇతఁడతొల్త-శ్లో. సీమీయ యస్యతీతిరీక్షిణః కథా సదాద్రియంతే నబుధా స్సుధా మపి...

పవిత్రమత్రాతనుతే.....దిగీశబృందాంత.....

ఇందు “తీతిరీక్షిణ, బుధ, సుధ, మహాసాంమహోజ్వల” ఇత్యాది శబ్దములచే నలస్సరణము విష్ణుపుయొక్కయు, దేవతలయొక్కయుఁ బ్రసాదముచే

నమృతత్వము లభించుఁజేసి, కీర్తిప్రకాశముతో వర్ణిల్లఁజేయు ననియ, వ్యావన శీలమును, జ్ఞానస్వరూపమును, అమృతస్వరూపమును, తేజోమయమును, నగు పరబ్రహ్మస్వరూపమును సాక్షాత్తరించుఁజేయు ననియు నైహికాదు ప్రికనుఖప్రాపిం సూదించినాడు. ఇదిగంధమునకు మొదట్లోకము, తి వల్లోకమున స్మరణమాత్రముచేతనే లోకమును బని ప్రీకరించునపు డతనిచరిత్రము కావ్యరూపమున సేవించునపుడు సమస్తపాపములను బోగొట్టి నిరామయ శాశ్వతానందసౌఖ్యము లొసంగుటకేమి వింతయని తనయీ కావ్యర్మాణ ఫలమును సూదించినాడు. “ఏకోదేవో సర్వభూతేషు గూఢః... అణోరణీయాన్తహ మేవ తద్వ... ఏకయేవయతో లోకాన్ విసృజామి..... పరిత్రాణాయ సాధూనాం..... ఇత్యాది సూక్తులననుసరించి ధర్మసంస్థాపన మొనర్చి లోకపాలనము చేయుటకు రాజుగాఁ బుట్టినను నలుఁడు కామాదివికారముల వీడి దేవతారాధనాదులచే జ్ఞానమును సంపాదించినవారికి సచ్చిదానందసంధాయకుఁ డగుచు మేష్వరస్వరూపుఁడేయనియుఁ బ్రాని ప్రానినయొక శ్లోకమునఁ గూడ సూదించినాడు. మఱియు రాజుగా నున్న నలుఁడు-

శ్లో. ధధతో బహుశైవలక్ష్మతాం ధృతరుద్రాక్షమధువ్రతం ఖగః

స నలస్య యయా కరం పునః సరసః కోకనదభ్రమాదివ.

జహుశైవలక్షణములు గలిగి రుద్రాక్షమాలాలంకృతిము లైన యవయవ సంస్థానవిశేషములు గలమహాశైవుఁ డని యు సూదించి యున్నాడు. మఱియు శ్లో. పురోహతాక్షీప్తతుమారపాండర..... అంతఃపురాంతస్యవిరాక్యజాలాం.

దోర్మల మాలాక్య..... నేతేతార్థం వనగ్నాంస్త్రీం..... అనువార్యోక్తి ననుసరించినవాఁడును, పరస్త్రీపరాజ్ఞులుఁడును గా సూదించినాడు. రాజాసయజ్ఞా... దారిద్ర్యదారిద్ర్యమోఘవక్షే... అర్థినామహృషితాఖల లోమా..... తానుయజ్ఞయై శ్రోత్రియుల పాటచేసిన సంపద గలయామహామహుఁడు, అధ్వరాజ్యోత్తమముగా రాజ్యమును విబుధవ్రజాధీనముగావించి దేతల నారాధించిన కర్తృతచక్రవర్తి యనియు, అర్థులకొరకు దారిద్ర్యవిచారక మగు ద్రవిణవర్షము వర్షించుటలో నమోఘమేఘవ్రతదీక్ష వహించి, యర్థి యని విన్నంతమాత్రమున రోమాంచము వహించెడు మహాదాత యనియు “నాభ్యయాయి భవతేదం రోహిణీరమణవంశభవేన” ఇత్యాది, సత్తులీనుఁ డనియు, అథారి వక్షేషు తదప్రణా గణా క్షృతచ్ఛయచ్ఛాయలవోపివల్లవే.....

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(పూర్వకత్రికావశేషము)

—: యా. వేఙ్కటవీరరాఘవాచార్యులుగారు. :—

[అధ్యక్షుడు-ఆంధ్రోద్వానసాహిత్యపరిషత్తు-విజయనగరము.]

XXV. మనోదూత:—18. విష్ణుదాసవిరచితము. ఇతఁడు వంగదేశీయుఁడును, వైష్ణవమతసంస్థాపకయునగు శ్రీచైతన్యస్వామికమేనమామ(?) ఇందు 101 మాలినీవృత్తములు గలవు. ఇతఁడు తాను “విష్ణుదాసకవీర్ణుఁడ” నని వ్రాసికొనెను. తనభక్తివిశేషముం చెలువ నితఁడు తనమహస్సును శ్రీమహావిష్ణునివిధమునకుఁ బుచ్చుట యీ కావ్యమునందలి వస్తువు.

ఈ కావ్యమునుండి కొన్నిశ్లోకములు ప్రదర్శించెద.

1. శ్లో. నిర్వర్ణ్యతాని రహసి స్వయ మర్జితాని
భూయ స్రరాణి దురితాని సుహఃసహని

మహామహాపాధ్యాయవారప్రసాదకాశ్రీ, ‘పూర్వోద్భుతగ్రంథభూమిక’ పుట 4; “భావవిలాస” కారుఁడును, “భీమరమాత” కారుఁడు నొకఁడే యని-ఆచార్యసతీశచంద్రవిద్యాభూషణుఁడు “హైందవనాథకాశ్రుచరిత్రములో (పుటలు 416—17) వ్రాసియున్నాఁడు.

18. “Catalogue of Skt. MSS. in the Indian office Library” Vol.VII Nos. 683:1—683:5. ప్రాచీనశ్లోకము, గద్యమునూడఁ గవిశామాంకితములు. కలకత్తా “సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు”లోని వ్రాతప్రతులలో నీ కావ్యముయొక్క యనుమతప్రతి యొకటి గలదు. రాజేంద్రులాలమైత్రిపండితుఁడు “Notices of Sanskrit MSS.” (Vol. II. No. 613) లోఁబేర్కొనిన “మనోదూత”యు, విష్ణుదాసకృత “మనోదూత”యు నొకటియే యని తోచెడిది. ఏలన రాజేంద్రులాలమైత్రుఁడు డుటంకించిన కావ్యాంతిమశ్లోకమును, విష్ణుదాసుని కావ్యములోనిటుదిశ్లోకమును “వస్తనతిలా” వృత్తములే కాని మొదటికావ్యముయొక్క గద్యము కవిశామాన్వితము. దీనిప్రథమలిఖితప్రతి—మాతృక—లోపించుటచే కావ్యశ్లోకము కవిశామాన్వితమా కాదో తెలియదయ్యె.

* విష్ణుదాసుని “మనోదూత” శ్రీచిన్మావరణచక్రవర్తి (M. A.) మహాదయానిచ్చే బ్రకృతము కలకత్తా “సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్” పత్రికలోఁ బ్రిచురింపఁబడుచున్నది.

(a) “సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు” XII సంపుటము 3 సందిక. జూలై 1:23; 105—112 పుటలు; భూమిక; 1—27 శ్లోకములు.

(b) “సం. సా. ప.” XII సం. 4 సం. ఆగష్టు 1929; 28—62 శ్లో.

(c) “సం. సా. ప.” XII సం. 6 సం. అక్టోబర్ 1929. 63—88 శ్లో.

- శ్రుత్వాచకాలవిహితాన్యవశేన్ద్రియాణాం
దఃఖాన్యచిన్తయత వశ్యసవిష్ణుదానః. 1
- 2 శ్లో. ఇష్టోద్ధతైః శమదమాదిభిరేవయోగః
హస్త్యా తపోబహువిధం భ్రమతశ్చతీర్థమ్
తత్త్రింకరోమి వికల్పానామితః క్వయామి
త్యేయం విలక్ష్య శరణా హరి మాల్లలోచే. 2
3. శ్లో. యత్నాదతామృతసలాలసమానసాస్తే
అత్రపి కర్ణపదమ్ సనయన్తి సతః
బృహ్దాకప్రకరమాలికిరీటకోటి
రత్నాశురజ్జితపదం పదమూమశేన్ద్రమ్. 3
4. శ్లో. ఏకం త్వమిన్ద్రియగణస్యహనోవరీయః
పారసథా జగదుపైతి తప్తశక్త్యా
ఇత్యర్థయే ప్రణళిపూర్వక మానుకూల్యం
నోచేత్తరోషి మమతాదృశమేవ కర్ణ 8
5. శ్లో. సర్వాసపాన్య విషయాన్క్షణమేవతావ
చ్ఛేత్తానవధేహి కరణాకటికాం విధేహి
ఆర్తస్తతిఃకతికయాని నివేదయామి
నోచే దరణ్యరుదితం కిమిదం కరోమి. 9
6. శ్లో. జాతః స ఏవ సుకృతీ సఫలం జగత్త్వాం
తేనైవ రత్నజనని జగతీజనేన
ఏతద్వ్యవహరీ నభఃకుసుమోపమేయం
గేయం కుధీభి రవధార్యపరంపరేతి. 13
7. శ్లో. నవ్యాహరః క్వచనతే విషయస్త్రిలోక్యా
మధ్యానమాభిక్ముతైషి నిమేషతోపి
జానాసి మద్వ్యవసితాని మనోవినాత్వా
మారేన కః కథయ దూతపదేనియోజ్యః. 15
8. శ్లో. ప్రాయఃక్షమాతిశయమానవతీ సరూఢ
ప్రేమాప్రయాతి పునరస్థిరతాం సవోధా

- తస్మాద్విధేయమిదమేవమనః ప్రయత్నా
ద్విజేషతేశమపి నేయముపైతియస్తాత్. 24
9. శ్లో. కింవర్ణ మస్మచరణం శ్రవణం శరీరం
నేత్రం మనోఽపి చిరతాజ్ఞగదేకచిత్రాత్
వశ్యేవిమగ్నమివ జీర్ణమనేకకంకే
యత్నాన్తనాగపి సముద్భృతిమానయన్తు. 37
10. శ్లో. కృష్ణం తమాలతమకజ్జలభాసి యస్యాః
స్త్రీగ్రామ్యజే వయసి సంహృతమమృజాక్షమ్
గోవ్యక్తిచేణ పరితః పరిలోభయన్త్యః
స్పర్శాచుజాతపులకై రయమిత్వవేయః. 49
11. శ్లో. కశ్చేలికోమలదశోపరిజృంభయాణ
మల్లీకిరీషవరికల్పితచారుత త్నే
ఉద్భవమగ్ధకసుమావలిమాకరన్ద
గన్ధభ్రమద్రుమరఘుచ్ఛ్రాంతిసంభృతేఽపి. 64
12. శ్లో. లీలాశ్రమామృచయమమృత కృష్ణగౌర
తస్మిన్ప్రయోరభిముఖం హరిగోపవధోఽః
అన్యోఽన్యజేహరుచిరస్రతివిచ్ఛయోగా
న్దారోహరిః కిమపి గోపవధూశ్చ కృష్ణా. 66
13. శ్లో. యాసాంకరేషు కర మీక్షణ మీక్షణేషు
గణ్డేషు గణ్డ మథరేషు తథాసరజ్ఞు
వక్షస్తటేషు హృదయాభిలీయవక్షః
సన్తూనయన్తఃసంజం విజహార కృష్ణః. 70
14. శ్లో. ఈశోమహే నహి మహేన్ద్రోపదం ముకున్ద
స్పీకుర్తహే చరణదైన్యముపాగతం వా
ఆశాం పురస్తవపదాబ్జకృతాధివాసామ్
ఆశాస్త్రహే చిరమియం నకృశా యథాస్యాత్. 82

XXVI మనోదూతః—19. తైలిజ్జనజనాఘృత విక్రమశకము
1814 (క్రీ. శ. 1758) లో రచియింపఁబడినది. ఈ కావ్యమునకు “సహృదయ

హృదయాహ్లాదన"మని నామాస్తరము గలదు. నుర్యోధనాస్థానమునకుఁ గే శాకృష్టయై లాగికొనిపోఁబడునట్టి యనన్యకరణ యగుద్రాపది తనమనస్సును శ్రీకృష్ణునియొద్దకు దూతగాఁ బంపుట యిందలి వర్ణితవిషయము.

* శ్రీరామాన్ కృష్ణమాచార్యులవారు తమ “సంస్మృతసారస్వతచరితము”న నిట్లులు వ్రాసియున్నారు. (పుట 128)

“Vrajanatha was the son of Ramakrishna. He was a Tailinga Brahman of the N. W. Provinces. He wrote his ‘Manodutikavya’ in A. D. 1758 at Brindatavi. It describes the devout reflections of Draupadi on Krishna during the scene of her outrage at Duryodhana’s court. The poem closes with the description of the endless expansion of Draupadi’s apparel and the consequent disgrace to the Kaurava princes. The plan of the poem was undoubtedly suggested by the Meghaduta, but it is no bare imitation of Kalidasa’s work, nor is it written in the same metre. The ideas are fanciful and appealing, but the style is not so amusing as Kalidasa’s.”

ఈ కావ్యమున 202 శిఖరిణీపృథ్వులు గలవు. ప్రజనాథుడే యీ కావ్యమునకు “మజ్జుభాషిణి” యను నొకటికను వ్రాసికొనెను. ఈ వ్యాఖ్యాపీఠికాశ్లోకము లొందురొందు స్రక్రమోపయోగములు.

“శ్లో. స్వయంకృతే మనోదూత కావ్యే భవ్యేనమాసతః

వ్యాఖ్యా బాలావబోధాయ క్రియతే మజ్జుభాషిణీ.

శ్లో. భూయోభూయః ప్రణమ్యాహం యాచే బద్ధాజ్ఞలి ర్బధాన్

బాలభాషిత మిత్యేవ త్మచర్ష్య చావలం మమ.”

వ్యాఖ్యారంభము:—అథ ‘కావ్య’ యశ సేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షితయే । సద్యఃపరనిర్వృతయే కాంతానామితరయోకదేశయజే ఇత్యాదుక్తం కావ్యఫలం ప్రశ్నన్ సహృదయహృదయాహ్లాదకై రదభితకరుణాశాస్త్ర రసప్రధానైః సహృదయావాం భగవద్భక్తిరసికావాం మనసే సద్యః సహజానందసముల్లాసప్రవణం మనోదూతాఖ్యైః కావ్యం చిత్తీర్ష్య సస్య నిర్విఘ్నసమాప్తయే శిష్టాచారపరిప్రాప్తం స్వేచ్ఛదేవతాన్తరణగర్భం వస్తునిర్దేశాత్తక మాశీర్వాదాత్తకం చ మజ్జల ముపనిబధ్నాతి:—

1. “శ్లో. దథ వ్యాసః పీఠం సజలజలదళ్యామలరుచి

ర్మదా పూర్ణాం కుర్వన్నధరసుధయా సమరలికామ్

సచన్తా చాభీరీజనవరివృతో భానుతనయా

తటాస్తఃసంచారి మమ హరత్తు హరి హరి రఘమ్.

2. మీమాంసాప్రమేయ మాహా:—

శ్లో. స్రుతిం లిఙ్గం వాక్యం ప్రకరణ మథస్థానక మహా-
 నమాఖ్యాం జానన్తః కలితపరదాశ్చల్యవిధయః
 లిఙ్గం ధాత్వర్థం త్రివిధవిధియాదంచ నిగమా
 నరూపం మన్వానాః క్రతుసదసి మీమాంసకవరాః.

59

3. వ్యాకరణస్వరూపమాహా: —

శ్లో. నముద్భూతం యత్ర జ్ఞగమకక్తౌ పాణినిమునే
 ద్దృఖామౌఖజా త్తాత్యాననృతవిశేషార్థకలసమ్
 భుజ్యేద్రాధీశోద్భవగహననాభివ్యవృత్తి
 ప్రకర్షాధ్యం శాస్త్రం నదసి కథయన్తోఽతిసుధియః.

60

4. అథతర్గశాస్త్రనిషయమాహ-

శ్లో. వితణ్డా జత్సామైర్విరహితసురాదోద్ధురగిరః
 ప్రమాణైః ప్రత్యక్షాదిభి రపిచ మేయక్రమవిదః
 అభావాభ్యవ్యాప్తి స్ఫుటలసితహేవ్యచ్ఛవిలస
 న్నతిప్రాధా వైశేషికమతవిశేషప్రణయిః.

63

5. తదానీ మనస్వశరణా(ద్రాక్షదీ)సాభగవత్ స్వరణం కృతవతీతి కథయితుం
 కవి ర్భాసా దూతత్వం పరికలయ్య కథా రచయతి.

శ్లో. విచారం చాకాక్షీ దహహా నపితా నాపిదయితా
 నపుత్రా నభ్రాతా శరణ మిహమేఽవ్యాప్తి వగురః
 ఋతే భక్తాధీనా ద్యుకకులవతంసా దవర ఇ
 త్యథోక్తారం స్త్యగం మురరిపురుహం యామి శరణమ్

133

6. అథ శ్రీకృష్ణవర్ణయతి:—

శ్లో. దుకూలం హేమాభం నిజకటితలేఽసౌ పరిదధ
 త్సుకాఞ్ఘ్రి రత్నానాం నిబిడ ముపనద్ధా యదవతిః
 దధానః శ్రీవత్సా హృది సువిలస త్తైస్తుధమణి
 ర్భహనదామౌఖి ర్మయనకధనూయాన్యతి సతే.

158

7. భగవచ్ఛరణచిహ్నాన్యాహ:—

శ్లో. ధ్వజచ్ఛత్రామౌఖజ్ఞుశకులిశనత్తుంధసుగమ
 గ్గదాశక్త్యజ్ఞువృత్తితయనసుచక్రాదిలసితౌ

నభేద్యజ్యోత్స్నాభి ర్విధుత నిబిడభ్యాస్తనచయే

హృదిభ్యాతా భక్తై ర్హృదయచఃశోర్రత్వసి హరేః.

159

8. సకేవలం కథామాత్ర మిదమ్. ఉపదేశోఽశ్యయం స ర్వేషా మిత్యాహ-
శ్లో. ఇతి స్తారం స్తారం తవగుణగణా న్నాదవవతే

మనోదూతం యోఽశ్య స్వయ నిజకృతే ప్రేమయతిజేత్

స మజ్ఞుస్యేనం తత్ప్రణయసనాశృంభలితహృ

ద్విభో భక్తాధీః శ్రుతిశిఖరమృగ్యోఽపి భగవన్.

195

9. అథగ్రన్థే గుణాలంకారరసాద్యభావేఽపి భక్తానాం దుది ర్భగవద్గుణవర్ణనా
సక్తానాం సహృదయానాం భవిష్యత్యే వేత్త్యాహ—

శ్లో. సనందభే ప్రాథి ర్మచగుణసమూహో నకవితా

కరీచకః కశ్చిత్పదసుఘటనాశ్యత్ర సరథా

తథాపి శ్రీకాస్తప్ర గుణకథ కేనా త్రసుధియాం

భవే ద్భిత్తాస్తక్తి ర్యది ఫలవతీ స్యా త్ప్రతి రియమ్.

200

10. భగత్పరాయణై స్తచ్చరీతామృతశ్రవణబుద్ధైః ద మవశ్య మాదరణీయమే
వేతి స్తాభ్యతేః—

శ్లో. యది మ్రున్నన్దాశ్శజచరణ గాజేనమధుః

సమాస్వాదానక్తో భవతి భవతాం చిత్తమధుః

కథాయాం వా తుచ్ఛీకృతసురసుధాయాం మధుః

ర్హినోదూతం కావ్యం శృణుత సరసం భక్తిరసికాః.

201

11. భక్త్యస్తరేణ కావ్యోత్పత్తి మాహః —

శ్లో. స్థితాద్భుద్వారణ్యే తరణితనయాతీరలహరి

కరీమాభదమృః కృషతయజి వంశీవటతలే

స కాన్తా చ్ఛ్రీకాన్తా దధితవతీ సంగ మఃఘా

మతిర్నే ప్రామాత ధ్రువ మిహ మనోదూతతనయమ్.

202

12. ఉపసంహుశ్లోకములలో మొదటిది ప్రకృతోకయోగము—

శ్లో. వేదేంద్రసనుశీతాంసు (1814) వి తేఽబై మార్గశ్చీర కే

సిరాష్టమ్యా మిదం కావ్య మర్చి హరిపాదయోః.”

ఇతి శ్రీమత్తైలకాశ్యయ శ్రీభూధరభట్టాశ్శజ శ్రీరామకృష్ణతనయ కశ్చున
దాన్వయప్రజనాభవరచితం మనోదూతాభిధం, సహృదయహృద యాహ్లాదనా
వరనామధేయం కావ్యం స్వకృతమజ్ఞుభాషిణ్యా టికయా సమేతం సమాప్తమ్.

XXVII. మనోదూత:—20. కృత్యాదిశ్లోకములవలనను గద్యమువలనను. నీకవి నామము రానురామకవి యనియు, నితఁడు ఛందోన్మయ మేరనామ యగువిష్ణుదాసవంశీయుఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతివృత్తము తుల్యమై నను నిది విష్ణుదాసకృత “మనోదూత” కంటె భిన్న మని తెలియునది. ఇందు మొదటిరెండుశ్లోకములు మాత్రము శార్దూలవృత్తములు, తక్కిన వన్నియు శిఖిణీవృత్తములు.

XXVIII. మనోదూతీకాకావ్యము:—21. ఇందు దూతకావ్యవ్యాజమున జీవాత్మపరమాత్మలసంబంధము వర్ణించఁబడినది.

XXIX. మనోదూత:—22. ఇది జైనకావ్యమని తోఁచెడిది. అందుచే నామసామ్యము గలపూర్వోల్లిఖితకావ్యము లన్నిటికంటె నీకావ్యము విలక్షణమైన దని యూహించునగు.

XXX. మయూరసందేశము:—23 రంగాచార్యరచితము.

* XXXI మయూరసందేశము— కవిచేరుమ్మగ్యము. ఇందుఁబ్రయుఁడు తనప్రాణప్రియుని మయూరముచే మదనసందేశము సంపుట వర్ణితము. పూర్వోక్తరంగాచార్యనిర్మిత ‘మయూరసందేశము’ కంటె నిది విలక్షణమాయను విషయము విమర్శనీయము. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయపట్టిక (A Triennial Catalogue of Manuscripts' collected during 1919-'20 to 1921—1922 for the Govt. Oriental MSS. Library, Madras. Vol. No. IV. Part I. Skt. A., Page 4298; R.No. 2963.) లో నుట్టుకొనఁబడిన ‘మయూరసందేశము’ లోని శ్లోకముల నుదాహరించెద.

కావ్యారంభము:—

‘శ్లో. అవంతిమదధారాధారణావ.....

నందమధుకరమాలాకూజితోద్ధోషితాశమ్

మమమనసేసమిద్ధాం (స్థాం) సన్ధురేంద్రాననంత

త్రిమపి కనకశైలప్రసన్నాచూషాజః.

20 ‘సంగీత సాహిత్యపరిపత్తు’—కలకత్తా. “Sanskrit Manuscripts No. 1282

21. “Catalogue of Skt. MSS. in the Raghunatha Temple Library of His Highness the Maharajah of Kashmir”—M. A. Stein- p. 70; 287; Introduction, page xxv.

22. “శైవగ్రంథావళి” (శైవశ్వేతాంబరసమ్మేళనము, బొంబాయి.)

23. “A Preliminary List of Sanskrit and Prakrit Manuscripts in the Adyar Library”—Madras, p. 130.

- శ్లో. శ్రీః శ్రోర్వీకతిబహుమతం మారచేమన్రికాఖ్యం
మారస్యత్రుంమహిత మధిక్మత్యాధునా సాధుబద్ధమ్
హృష్యస్తల్లిమధురమధు' వ్యద్విసదేశ కావ్యం
సవ్యం విద్యత్యైవోషదామస్తు కర్ణాతిథేయమ్.
- శ్లో. స్వగ్రామమద్రుమనవలతాసూనసారభ్యలాభ
గ్రామం (మే) పుష్కల్యకలకలధ్వనవాచాలితాశే
సాధే సాధీయసి (ప)రిలసచ్చస్త్ర)సాదాభిరామే
రేమే వ్యోమస్పృశిమధితయా లాలితఃకోఽపికా(మీ)
- శ్లో. కుర్వన్చిచ్చావిహృతి ముమయాసజ్జతఃసాఫిటికాద్రా
వాస్తేఽల్లీచలనకిణి కాక్లప్త.....స్థః (?)
శ్రీః శ్రోఽయం స్వయమితిధృతభ్రాన్తిరేసంకదాఽత్
ప్రకాన్తో.....తిముఖఃఖేచరాఘు సింహేవే
- శ్లో. హాహంతాసా హతవిధిపవర్యాసితాత్మా తదీయం
దృష్ట్వా జావ్యం ముహురపిమిల ధస్తతాలం జహాన
సేయ సూక్రేభవదసుసమో మానమాసేతిర-
- శావంప్రాదాన్తవా(ద)వమతిః కస్యనార్తిక్రసూతే.
- శ్లో. తేనావాసో ముమయధుజిత సున్నిధౌక్వాపిపుణ్యే
క్షేత్రేస్యాది త్యధనవినయం ప్రార్థ్యమానస్తథేతి
ప్రాప్యప్రాయాదయమపి సత్తైష్యేష్టనద్యస్సుదూరే
స్యానన్దారే విగతదయతా దీన(మా)త్తానమేవ.
- శ్లో. దైత్యారాతిం దలితశతమన్యూకలోదారశోభం
కశ్యన్నేనం భుజగశయనే కల్పితస్వాపసౌఖ్యమ్
తాపోద్రేక స్థగదపిముహుః ప్రేయసీవిప్రయోగా
దచ్చక్వాస త్కణమివ శనైరేష సజ్జాతసంజ్ఞః.
- శ్లో. సోఽయంకాన్తావిరహజలధౌ వీరపారేమియన్
స్వంవృత్తాన్త సుసిజద్యశో హస్త సద్దేహ్యకాః
విద్యుద్వల్లీ కవచితనవామ్బాదసీర్ధితాశే
కాలికాస్తం కిమపిశిఖసం సమ్మతస్త్రం యదర్క.

మల్కాపుర శాసనము.

— జయంతి రామయ్యకంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్. —

ఈ శాసనము గుంటూరుమండలములో గుంటూరుతాలూకాలో, జేరిన మల్కాపుర మనుగ్రామము పొలములో నొక పాడుదేవాలయమునకును నున్న రాతిస్తంభము మీదఁ జెక్కఁబడి యున్నది. ఈ స్తంభము 14 అడుగుల 7 అంగుళముల యెత్తును 2 అడుగుల 10 అంగుళముల వెడల్పును 2 అడుగుల 8 అంగుళముల దశసరియఁ గలది. అశోకశాసనస్తంభములుగాక యితర పెద్ద శాసన స్తంభము నే నెక్కడను జూచియుండ లేదు. 1915 వ సంవత్సరములో నేను జూచినప్పు డీ స్తంభము నిలువఁబడియుండక నేలపైఁబడియున్నది. పిదప రాజకీయాధికారులు దానిని నిలువఁజెట్టి పీఠము కట్టించినారు.

స్తంభము మూడుప్రక్కల శాసన మున్నది. తొలిప్రక్కను 90 పంక్తులును రెండవప్రక్కను 79 పంక్తులును మూడవప్రక్కను 31 పంక్తులును వెరసి 200 పంక్తు లున్నవి మొదటివైపు 72 పంక్తులు మాత్రమే మెట్టుశాసనములోఁగవి. తక్కిన 18 పంక్తులు పెద్దశాసనమునకు సంబంధించినవే యయినను శాసనభాగములు కావు. అవి పెద్దశాసనము చెక్కినపిదపఁ జెక్కఁబడి నట్లు కనఁబడుచున్నది. మూడవప్రక్కను పెద్దశాసనముక్రింద నిటీవలఁ జెక్కఁబడిన మఱికొన్ని తెలుఁగుశాసనములు గలవు.

గ్రామసీమాదివివరణయు తెలుఁగులో నున్నది. తక్కినశాసన మంతయు సంస్కృతపద్యరూపముగా నున్నది లిపి యాకాలపు తెలుఁగులిపి. అక్షరములు పెద్దవిగాను స్పష్టముగాను నున్నవి. వ్రాతరహస్యము కొంచె మున్నవి. భగవాను (I- 7) సమపాలయతు (I-30) ప్రక్రీడతు (I- 37) ఇత్యాది శబ్దము లయందుఁ దుదిహల్లున కుకారము చేర్చఁబడినది. ఇది పౌరపాటు. తెలుఁగు భాగములోఁ దప్పు లెక్కువగా నున్నవి.

1183వ శకసంవత్సరమునకు సరియైన దుర్జతినావత్సర చైత్రబహుళాష్టమీశుక్రవారమునాఁడు కాకతిగణపతిదేవయజ్ఞరాజు మండరమచుగ్రామము ను, ఆదినయందే గణపతిదేవునికూతు రగురుద్రమదేవి నెలఁగపూడి యచుగ్రామమును విశ్వేశ్వరేశ్వరభు వనునై నాచార్యున కిచ్చిరినియు, విశ్వేశ్వరశివుఁ డీ రెండు గ్రామములుం జేర్చి విశ్వేశ్వరగోళకి యనుచేర నొకయగ్రహారమును బ్రతిష్ఠించి యందు విశ్వేశ్వరశివాలయము, పఠము, సత్రము మొదలగునవి

నిలిపె ననియుఁ జెప్పట యీ శాసనముభ్యోద్దేశము. కాకతీయరాజచరిత్రము, గోళకేశ్వరమతస్సంప్రదాయము, పూర్వగ్రామవిర్రాజవద్ధతి యను నీమూఁడువిషయములకును సంబంధించిన విశేషములు పెక్కు లీ శాసనమువలన విశదమగుచున్నవి. వాని నీక్రింద సంగ్రహముగాఁ జెలిపెదను.

— కాకతీయరాజచరిత్రము. —

ఈ శాసనమును కాకతీయవంశము సూర్యవంశమున నొకశాఖ యొక్క వర్ణించఁబడినది. కాకతీయులు త్పత్రియులే కా రని నామతము. ఈవిషయమును గుఱి చిన వాదప్రతివాదములు పరిపత్రిక పదియవ సాపుటమునఁ జూడఁ దగును. అందలి నాన్యాసములో గణపతిదేవుని యనంతరము పుట్టిన శాసనములలో నెక్కడను కాకతీయులు సూర్యవంశపురాజు లైవలలు లేదని యున్నది. ప్రస్తుతశాసనము గణపతిదేవుని కాలమందుఁబుట్టినట్లే యూహించవలసి యున్నది. దీని కువవత్తి ముందుఁ జెలిపెదను.

గణపతిదేవుని పితామహుఁ డగుప్రౌలరాజు వంశకర్తగా నీ శాసనమందు వర్ణించఁబడినాఁడు. ఇతరశాసనములను బట్టియుఁ బ్రతాపరుద్రీయమును బట్టియు, కాకతీయవంశక్రమ మిక్రిందివిధముగా నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది.

ప్రౌలరాజు

|
త్రిభువనముల్ల బేరరాజు (కొడుకు)

|
రెండవప్రౌలరాజు (కొడుకు)
=యువమదేవి

|

౧ రుద్రదేవుడు

౨ మహాదేవుడు

|
గణపతిదేవుడు — (కొడుకు)

=సోమలదేవి (ప్రతాపరుద్రీయము)

|
రుద్రయదేవి (కూతురు)

|
మమయదంబ (కూతురు)

|
ప్రతాపరుద్రుడు (కొడుకు) రుద్రయదేవిస్వీకృతపుత్రుడు.

రుద్రమదేవి గణపతిదేవుని భార్య యనునొకవాడ మున్నది. కాని ప్రతాపరుద్రీయమందును, ఇదివఱలోఁ బ్రకటింపఁబడిన కొన్ని శాసనములందు ను నామ గణపతిదేవునిపుత్రిక యనియే యున్నది. ప్రస్తుతశాసన మీవాదమునే స్థిరఁజేయుచున్నది. కావున రుద్రమదేవి గణపతిదేవుఁ భార్య యనువాద మింక శాంతించుచుగాక.

ప్రస్తుతశాసనమందు “యస్మాః కాకతివంశమాక్షికమణిః శ్రీరుద్రదేవస్సుత సస్యాః కిం కథయామి నైభవ మతః శ్రీరుద్రదేవ్యాః పరం” అని యుండటచేత, ప్రతాపరుద్రుడు రుద్రమదేవికొడుకే గాని దాహిత్రుఁడు గాఁడని కొందఱు హించుచున్నారు. కాని, యాయాహ సరియైనది కాదు. ప్రతాపరుద్రీయనాటక ప్రకరణమందు స్వయంభూదేవుఁడు రుద్రమదేవితో “స్వీక్రతే పుత్ర భావేన దాహిత్రే స్రా జ్జమాజ్ఞయః । అస్మిన్నిభేహి ధాతేయే గుర్వీముర్వీధురాం” (పూర్వము నాయాజ్ఞచే నీవు పుత్రభావముతో స్వీకరించిన దాహిత్రుఁడును, ధురంధరుఁడు నగునీతనియందు బతువైన యామహీభారము నుంచుము.) అ న్న ట్లున్నది. దీనినిబట్టి ప్రతాపరుద్రుఁడు రుద్రమదేవికి దాహిత్రుఁ డనియుఁ బుత్రుఁడుగా నామచే స్వీకరింపఁబడె ననియు స్పష్టపడుచున్నది శాసనములోని సుతశబ్దమునకు స్వీకృతపుత్రుఁ డని యర్థము చెప్పికొనుట కభ్యంతర మేమియు లేదు.

ఈశాసనమువలన విశేషాంశ మొక్కటి తేలుచున్నది. గణపతిదేవుఁడును రుద్రమదేవి యు నేకకాలమందే దాసములు చేసినారు. ఆకాలమందు రుద్రమదేవి రాజ్యము చేయుచుండెను. (చూ. మొదటివైపు 43-48 పంక్తులు) శాసనాంతరమువలనఁ గూడ గణపతిదేవుఁడు శ. స 1120 మొదలుకొని 1182 వఱకు నలువదిరెండేండ్లు రాజ్యపాలనము చేసినట్లును శ. 1182 సంవత్సరమునందే రుద్రమదేవి రాజ్యమునకు వచ్చినట్లును గనఁబడుచున్నది. కావున దాసకాలమందు రుద్రమదేవియే రాజ్యము చేయుచుండె ననుమాట తథ్యము. అట్లయినచో గణపతిదేవుఁ దాసమయమున దాసము చేయుట యెట్లు పొసఁగె ననుసంశయము పొడముచున్నది. దీనికి సమాధానము గణపతిదేవుఁడు చిరకాలము రాజ్యముచేసి యవసానకాలమందు రుద్రమదేవికిఁ బట్టాభిషేక మొనర్చి తాను బ్రైదుండి యామహీపేర వ్యవహరించుచుండె నని చెప్పవలసిగట్లు తోచుచున్నది. రుద్రమదేవి శ్రీయగలుచే దాసయంతర

మామె రాజ్యాధికారమునకు శత్రువులవలన భంగము కలుగునేమో యనుభవము గణపతిదేవున కుండినట్లు కనబడుచున్నది. కావుననే కాబోలు నామెను కొడుకుగాఁ గొంతకాల మాతఁడు భావించి వ్యవహరించెను. “ఏవంమానుషశంభునా గణపతిమహారాజే నాభ్యంతర స్వానుభవమహిమ్నుః సద్వశమత్రపుత్ర ఇతి వ్యవహారః కృతః । తదనుగుణాచ రుద్ర ఇత్యాఖ్యా”మాన షశంభుఁడైన గణపతిమహారాజుచేత తనపుత్రికయొక్క భావికాల మాహాత్మ్యమును దెలిసికొను తనయంతఃకరణప్రవృత్తికి దగినట్లు పుత్రుఁడని వ్యవహారము చేయఁబడినది. తదనుగుణముగా రుద్రుఁడని పేరుకూడఁ బెట్టఁబడినది. అని ప్రతాపరుద్రీయము. దీని కనుగుణముగా రుద్రమదేవి రాజ్యారంభమునఁ గొంతకాల ముపాతకు రాజుపేరు రుద్రదేవుఁడనియే కనబడుచున్నది. గణపతిదేవుని యనంతరము తనరాజ్యమును నిలుపుకొనటకై రుద్రమదేవి యత్యధికప్రయత్నము చేసికొనవలసి యుండినట్లు “వెంగోటివారి వంశావళి” యన వ్రాతపుస్తకములొని యీక్రిందిభాగమును బట్టి స్ఫురించుచున్నది.

“నారికి నాత్మవల్లభుని నారీయగా నొనరింప బ్రహ్మయ్య ।

“నేరఁడు రుద్రమాంబ ధరణీసతీక్ బతిగా నొనర్చియ ।

“ర్వారవిరోధిమండలిని గర్వ మడంచిత వార మేటివై ।

“వీరప్రసాదనాంక యరివిక్రమ సీతారులీడ చూడఁగఁ ॥

“ఉప్రసాదిత్యండు కాకతిగణపతిదేవరాయలు చనితే అతనికొమార్తె “రుద్రమదేవిని పట్టముగట్టి కాకితరాజ రాజ్యస్థాపనాచార్యులగుదున్న రాయ “పితామహాంక లిరుదున్న డబ్బెయెడ్లగు నాయంకుల గా నొనరించి భైరవ “వరప్రసాదలబ్ధ బగుచచ్చధరించి నెగడె మహిని.”

ఈహేతువు లన్నింటినిబట్టి గణపతిదేవుఁడు తాను జీవించియుండఁగానే రుద్రమదేవికిఁ బట్టాభిషేకము చేసినట్లు కనుపట్టుచున్నది. గణపతిదేవుఁడు జీవించియుండఁగానే ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు యావనారంభదశలోనికి వచ్చినట్లు కూడ సీశాసనము తెలుపుచున్నది.

—: గోశక్తివైమతప్రశంస :—

ఈమతము గంగ నర్పదానదీ మధ్యమం దున్న దహలమండలమందు సద్భావశంభు వనకై నాచార్యునిచే బ్రతిష్ఠింపఁబడినది. ఈయాచార్యునకు యువరాజదేవుఁడను కలచురిరాజు మూఁడులక్షలగ్రామములు గలదేశము

భిక్షుగా నొసంగఁగా నీయన యాభిక్షువు గోళశీతమున కర్పణము చేసెను. సద్భావశఃభుశిష్యుఁడు సోమశంభువు. ఈయన సోమశంభుకద్ధతి యచు కైవాగమగ్రంథము రచించెను. ఈయనశిష్యుఁడు నామశఃభువు. ఈయనశిష్యుఁడత్రయశిష్యులు కొందఱు కడదినపిదప శక్తిశంభువువచ్చెను. ఆయనశిష్యుఁడు త్రిశంభువు. ఆయనశిష్యుఁడు కేశదేశజాతుఁడైనవిమలశివుఁడు. ఆయనశిష్యుఁడు ధర్మశివుఁడు. ఆయనశిష్యుఁడు గౌడరాధాదేశమందలి పూర్వగ్రామనివాసి యగు విశ్వేశ్వరశివుఁడు ఈతఁడు కాకతీయగణపతిదేవుని దీక్షాగురుఁడను బ్రకృతశాసనములోఁ బేర్కొనఁబడిన దానప్రతిగ్రహీతయు. దహాలమండల మనునది చేదిదేశమున కపరనామధేయము. దీనికి రాజధాని యైన ప్రస్తుతము తివారి యనువ్యావహారికనామము గల త్రిపురాంతకపట్టనమందుఁ బూర్వము గోళశీమత ముండెడి దఱు గోళకగిరి యనుకొండమీఁదఁ గట్టటచే దాని కాపేరువచ్చినట్లగుచుచున్నది. ఒక్కకాకతీయరాజే గాక యాయనకుఁ జోళరాజు, మాళవరాజుఁ గూడ శిష్యులుగా నుండిరి. గణపతిదేవుని యాస్థానముం దీతనికిఁ బలుకుబడి యధికముగా నుండినట్లు కనఁబడుచున్నది. గణపతిదేవునకు శివదేవయ్య యనుమంత్రి యున్నట్లు సోమదేవరాజీయమువలనను బ్రతాపచరిత్రము *వలనను గనఁబడుచున్నది. విశ్వేశ్వరశివుఁడును శివదేవయ్య యను నొక్కరే యైనట్లు హింపఁదగియున్నది. ఈయననుగుఱించి తిక్కన సోమయాజి గణపతిదేవునతో “ఎనుమతినాథ యీతఁ డిశ్వరుఁడు గాని । మనుజమాత్రుఁడు గాఁడు కల్లాఱు సేరిని । యనుమతెంబున సిపు రాజ్యంబు నెమ్మి నేలు” మని చెప్పినట్లు సోమదేవరాజీయముం దున్నది. ఈతఁడు చేసినదానములు గూడ గణపతిదేవుఁ డీతనికి వశవర్తి యై యున్నట్లు సూచించుచున్నవి.

— : పూర్వకాలపుగ్రామనిర్మాణపద్ధతి : —

తనకు దానముగా నొసంగఁబడిన మందర, వెలంగపూడిగ్రామములు రెంటిని కేర్చి విశ్వేశ్వరగోళకి యనుపేరుతో నొకయగ్రహారమును, అందు విశ్వేశ్వరాలయమును, సత్రము మొదలగునవియు విశ్వేశ్వరశివుఁడు ప్రతిష్ఠించెను. అటుపదిమంది ద్రావిడబ్రాహ్మణుల రిష్టించి యీగ్రామమందు సేలిపి వారి క్రొక్కరికి రెండేసిపుట్లవంతున భూమి యిచ్చి మిగిలినభూమి మూఁడుభాగములు చేసి యందొక భాగము విశ్వేశ్వరునకును, నూతనముగా స్థాపించ బడిన

శుద్ధశైవమతమునకును విద్యార్థులకును గలిపి యొక భాగమును మూడవభాగము “ప్రసూత్యారోగ్యశాలలకు”ను సత్రమునకు నచ్చెను. క్రొత్తగాఁ బిలిపించబడిన ద్రావిడబ్రాహ్మణులు వీరశైవమతావలంబు లనియు నామతమునా గాఁధుఁ లో లేకపోవుటచేత ద్రావిడులు రెప్పించబడి రసయూ దోచుచున్నది. ప్రసూత్యారోగ్యశాలలు రెంటిలో నారోగ్యశాల యనఁగా సామాన్యరోగులకుఁ జకిచ్చినేయశాల ప్రసూతిశాల యనఁగా గర్భవతు లగ శ్రీమలు సుఖప్రసవ మగుటకుఁ గా నేర్పడినశాల. ఈరెంటికి సప్త డాక్లెయభాషలో General Hospital, Maternity Home అని పేరులు. ఇట్టియారోగ్యశాలలాలకాలమందుఁ గూడఁ గల వని యిప్పటి నవీననాగరకు లెఱుఁగుదురుగాక! అన్నసత్రములో బ్రాహ్మణులు మొదలుకొని చండాలరపర్యంతము వచ్చినవారందఱకు సన్నము పెట్టెడుసయము ముండినది. నేటినిన్నుజాత్యుద్ధారకు లీవిషయము గ్రహింతురుగాక! వైది స్థూలముగా సూచించబడిన దానముల వివర మీక్రిందఁ జూడఁబడుచున్నది.

ఋగ్యజుస్సామవేదాధ్యాపకులు మగ్గురు; వదనాక్యప్రమాణసాహిత్యాగమవ్యాఖ్యాతిలయుదురు; తైత్తిరీ షోకిఁడు; కరణ మొకిఁడు; ఈపదిమందికి నొక్కొక్కరికి రెండుపులు చొప్పున నిరువదిపుట్లభూమి. దేవాలయములో నాట్యముచేయు వెళ్ళెలు వదిమండి; మద్దెల మొదలగువద్యములు వాయించువారెనమండు; ఈవదు నెనమిదిమండికి 1 కి పుట్టికందుము ప్రకారమిరువదియేడుపుట్లభూమి. ఈవదు నెనమిదిమండిపేళ్లును శాసనస్తంభము మొదటిప్రక్కయడుగునవ్రాయఁబడియున్నది. ఈక్రిందఁ బేర్కొనఁబడినః—1 కాశీరదేశీయఁడు, 14 పాటకత్తెలు, 6 జేగంటలు (కరడలు) వాయించువారు, 2 వంటబ్రాహ్మణులు, 4 పరిచారక బ్రాహ్మణులు, 6 మతసత్రములందుండు సతరబ్రాహ్మణులు, 10 వీరభద్రు లను గ్రామరక్షకులు, 20 వీరమష్టులనుభటులు, 5 బంగారు, రాగి, సామాణము, వెదురు, ఇనుము వీనితోఁ బనిచేయువారు. 1 కమ్మరి, 1 స్థలి, 1 కాసె (కారుఁడు) 1 మంగలి, 1 శిల్పి యను డెబ్బదిమగ్గురకు డెబ్బదియూడపుట్లభూమి.

తోటనిమిత్తము సేవర్తముభూమిలోఁ బడునాటవవంతు. గ్రామాయవ్యయములెక్కి నంచుటకై నయమిఁపబడిన ఓశ్వేష్విరిశివుని స్వగ్రామమగు పూర్వగ్రామసేవసులను, సామవేదలను శ్రీవర్ధిగోత్రులు నగు బ్రాహ్మ

జులకు మువ్వదిపుట్టభూమి కూడ నీయబడినది. ఈభూమియంతయుఁ జేరి 150 పుట్లయినది. ద్రావిడబ్రాహ్మణుల కిచ్చిన 120 పుట్లను, బోయ కిచ్చినభూమియుఁ జేరి గ్రామముగడిగట్లు 270 పుట్లు పెట్టబడినది.

పైనువాహరింపఁబడిన గ్రామరక్షకు లగు "వీరభద్రులు" బీజచ్ఛేద శిరచ్ఛేద ఈడ్చేచ్ఛేదాది కర్తలు చేయువా రనియన్నది. వీరశైవ్యులలోఁ గొందఱు పుణ్యము వచ్చు నని తమతమయవయవముల ఛేదించుకొనునాచారము. పూర్వముండినదంటే అంతసాహసము చేయువారు కావుననే గ్రామరక్షణమునకు సమర్థు లని యాహింపవలయునా కాక యాగ్రామరక్షకులు గ్రామములోఁ దప్పుచేసినవారికి రాజుచే విధింపఁబడిన శిరచ్ఛేదాదిదండనకార్యముల నిర్వహించువా రని తలంపవలయునా ? ఈవిషయ మింకను విచారించవలసి యున్నది.

ఈప్రకారము వృత్తులను బొందిననా రందఱును దమతమవియతకార్యముల యథావిధిగా నొనర్చుచుఁ దమతమవృత్తుల శాశ్వతముగా ననుభవించవలయును పురుషులు తేనెపప్పు స్త్రీలు తమకార్యముల నితరులచేతఁ జేయించుచు వృత్తుల ననుభవించునది. ఈయేర్పాటు సంతను బరిపాలించుటకై సంవత్సరమునకు నూఱువెళ్లములజీతము (ఆచార్యభోగము) మీద నొకస్థానాచార్యుడు నియమింపబడెను. ఈతఁడు తనవని సరిగాఁ జేయనియెడల స్థానపతులు వేటొకని నాపదవికి నియమింపవలయు నని యున్నది. ఇచ్చటనే కాక యనేకములైన యితరస్థలములందుఁ గూడ విశ్వేశ్వరకృష్ణుడు తివాలయములు సత్రములు ప్రతిష్ఠించినట్లు శాసనము చెప్పుచున్నది.

మల్కాపురశాసనము.

— మూలము. —

మొదటివైపు.

౧ స్వస్తిశ్రీః వితరతు భగవా నసౌ శ్రియం నః కరివ
 ౨ దనో హరిసింధాసి యస్య | ద్యుతి వరసరసిష్కరత్త
 ౩ రంగ శ్రియ మధికా మభివంక్తయో వహంతి | జయ
 ౪ తిందోః కలా ఘేతు గంగాంభఃకణదుతురైః | కరైః కరోతియాశ
 ౫ ంభో మూర్ధ్ని ముక్తావలిశ్రియం || హరిరవతు కిరితను వోర్వో
 ౬ (భు) వ ముద్వోధు గతస్య వరుణపురిం | యస్యాఖిలజలధిజ
 ౭ లం సాద్యామాభూ దవహ్నియః | జయతి భగవాను స్వయ
 ౮ ంభూ గ్గణపతిస్సవతే హృదిస్థిత స్సకరం | యష్టావణ్యకటా
 ౯ త్మై మృద్ధి ప్రాప్తాంధ్రదేశశ్రీః || అస్తి స్వస్తిచుతీతమ భృగవతో
 ౧౦ దేవస్య తస్మామ్కర్నాభివంకజనంభవస్వభుజతో భూవల్లభాజ
 ౧౧ జ్ఞరే | తేషాం తిగ్మచరీచి సంకతిభువో యే దుజ్జయూత్మశ్రియా స్తేషా
 ౧౨ మస్తి కులం కలంకరహితం శ్రీకాకతీభూభుజాం || వీర సత్త్వ ద
 ౧౩ జని రజనీనాథవద్ధుగసింధోః కీర్తిశ్శోకాత్నాన్నభోతభువనః ప్రాంభూపాల
 ౧౪ నామా | రాజ స్వస్తి స్తమపి స్మృతం రాజశబ్దాభిధేయై వైవాప్రా
 ౧౫ వ్త్యశ్రిజగతి వినా యామినీకామినీశం | కీర్తి య్యోస్య హిమేదు
 కుండవిశ

౧౬. దామూర్తి జ్ఞానానందినీ దానం విశ్వజనార్తిహారి చరితంగంగావయః
 ౧౭ సావనం | చిత్త శంబుపదారవింద ముగళ ధ్యానామృతతాలితం శౌ
 ౧౮ య్యోకా విష్వగరాతి దుష్కదహరం ధామాపి ధామశ్రియః || రుద్ర
 ౧౯ దేవస్తతో జాతో యశ్శ్రీత్యా భూ రలంకృతా | ప్రతిపత్తమహీసా
 ౨౦ లయశోఽమృతాన్య ముజ్ఞసి || రాజానః కతివా నసంతి సుభటాన్య
 ౨౧ ంక్రాంతవిక్రాంతయై స్తేతివంతు త మేకమేవ శృణుయ శ్శూరే ఘ రుద్ర
 ౨౨ ంస్మకం | యస్యాసీ దసిదారిలారిస్కవతిశ్చేణీశిరః కంఠకక్రీడాంప్రేషి
 ౨౩ తవిక్ర మా యధిజయశ్రీః ప్రేయసీస్థేయసీవీవనధనుర్వీరోయద్రదేవోయ

- ౨౪ హీభుజాం! సురేశ్వరాణాం సప్తేమాం పినాకీవధనవృతాం! అథానుజ
 ౨౫ సైన్య మహీశశాస ధీరో మహాజేవన్మహా మహాబాహా! ప్రతాపదీపాః
 ౨౬ ప్రతిపక్షభాజాం శామ్యంతి యత్యైయ్యైకాధానిలేన! కుండేందుచందన
 ౨౭ సఖిః కమదస్య మిత్రం స్వస్సింధుసింధురతురంగరుచాం సనాథిః!
 ౨౮ కర్పూరహరహరహసవయఃపయోధిబః ధున్వికభాతి యదుదార
 ౨౯ యశోవిలాసః! తస్యాయం తన త్రయ్యమయతనోదైకవాద్యవా
 సీపతేక
 ౩౦ (బుః) త్తౌ సమపాలయతు గణపతిః త్తౌపాలమాదామః! యస్మి
 ౩౧ స్విస్తయకారి విక్రమకథాధారాముచి శ్రీఘన పృథ్వీదవృక్షరీశదావదమా
 ౩౨ నస్తాప్తాం రుజం ముంచతి! దప్తో ధన్వని మర్శరో రణజయే ధావ్యకం
 ద్విపారో
 ౩౩ వాణే! క్రాయ్యకంకౌయ్యకవిదా తురంగదమనే చావల్య మాశాయధి!
 క్రోధోదుష్ట
 ౩౪ జనే భయం ద్విజధనా లభశ్చ ధర్మాజ్ఞానే పూజాకర్మణి శాం
 కరే గణపతిః
 ౩౫ వతే రాగ్రహా! కోదండోచ్చండవేగవ్యధితకరిహయవ్రాత పృథ్వీకసైన్యం
 కింబ్రూమ
 ౩౬ శ్చండీమానం గణపతీనృపతే బృహహుదండవ్యయస్య! అద్యాప్యద్రామ
 దహ్నా దుపర
 ౩౭ తవృతనాకోటికంకాలకూట ప్రతీక్షతుప్రేతయూధవృతికరవిషమభూ
 ౩౮ మయో భీషయంతే! కతిఃతి నసంతి భూపాః కతికతి గుణగణాభ
 ౩౯ రణాః! గణపతీనృపతీస్వేకో నరపతికతపోదకః త్సేన్యాం! నిస్సాణరవ
 రం సంప్రస్తాః క్షణాద్గణపతే నృపాః! అపిత్వజంతి దుగ్ధాణి నదారా
 నేవ కేవ
 ౪౦ లం! రుద్రదేవసముదభూ త్చరణ్యా త్సర్వభూభృతాం! గంభీరాస్తహత
 ౪౧ సస్త్రలక్ష్మీరత్నాకరా దివ! సర్వోష్వికశకిలకుట్టిమతటివిన్యస్తపాదాం
 బుజాశా
 ౪౩ స్త్రేపా చతురంబురాశిరశనాం శ్రీరుద్రదేవీ భువం! యస్య జస్తమ
 హోస్సినో

౪౪ గణపతే: త్వా సాలచూడామణే విష్ణుః పూజ్యః త్రిలికాలకలహ్నః (ధా) ధ్వాం
తౌఘ

౪౫ తేజోఽధే: సాంభాజ్యే ఖలః జ్వలంతం విరచితే శ్రీరుద్రదేవ్యాస్వయం
చాతుర్వ

౪౬ జ్యోతిషస్థితివ్యజయతే విద్రాతికాలః కలిః * ధర్మసా భగవా స్వి
భాతి దురితం

౪౭ దూరే ద్విజానాం ద్విష స్తన్నామగ్రహభీషితా నిజపురాన్నియంతి
వయ్యాకం

౪౮ లా: ఆక్రామంతి తర తరంగవిగళద్దుగ్ధాభిఘ్నేనావలీ రాచామంతి శిరత్స

౪౯ శాంకవి సద్భోతాన్నప్రవాహమృతం । ఆకవంతి సురేంద్రదంతిదశన

౫౦ ప్రాగ్భరలగ్నం శ్రియం మృతాహరలతాయితాః ప్రతిదిశం రుద్రాంబికా

౫౧ కీర్తయః శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికేంద్ర శివహస్తా*సిద్ధోష్విక్రమప్రియోణీశ

౫౨ జగద్దళః ప్రతిబళప్రధ్వంసి జన్తోల్నివః । యస్యాః కాః తివంశమాకక

౫౩ మణే శ్రీరుద్రదేవస్సృత సన్యాః కింకరయామవైభవ మతశ్రీరుద్రదేవ్యా

౫౪ ఃవరం । అస్తి విశ్వంభరాసారః కమలాకులమందిరం । భాగీరథీ సమ్మేద

౫౫ యో మ్మేధ్యం దహాలమండలం । ఉగ్రం తత్ర తపశ్చరన్నియమయ

౫౬ న్బాహ్యేంద్రియక్రీడనం । సాంద్రానందమయే సమాధిసమయే

౫౭ చిత్రేన లిసశ్చివే । నీత్యా కాల మనంత మంతకజయీ సద్భావశంభు

౫౮ గ్రుహ ద్భువ సోన్వయసంభవ స్సుచరితః ప్రాబుధపుణ్యా స్మృతాం ।

శైవానా

౫౯ ప్రథమాయ శంకరపదధ్యానామృతాంభోనిధిక్రీడాంబ్రేడనకమ్మేక్షమ్మ

౬౦ లతరన్వాంతాయ శాంతాత్మనే । తస్మై నిస్పృహచేతసేగళమర్త్యోపాశయా

౬౧ డామణిగ్రామణాయువరాజదేవపుటబ్జిత్వంత్రిలక్షీందరాకృత్వా

౬౨ సశైవమని రద్భుతశీలమూర్తిక శ్రీగోలకీమతముదార ముదాత్తచిత్తః

౬౩ (ల) న్యాకరస్సన్మృతదేశికమాక్రీకానాం వృత్తిం చకార సకలామపితాం

౬౪ ప్రాచీనపుణ్యపరిపాకవశాత్ప్రజానా మువిగృభూవ భగవా నిహ సో

౬౫ మశేఽభుః । నామ్నా సజేన సకలాగమసింధుసేతుం యఃపద్ధతిం కరుణ

* శివహస్తాసి యస్మిన్ నౌకగుర్వతీరము లాపించితి.

౧౬ యా ప్రతిమాం బబంధః! అథవృకశేఖరమాలా లాలితపాదోత్తచామక
 ౧౭ ంభురభూత్! అద్వాపి కలమరీశా యచ్చరనారాధకాః ప్రశస్యంతే! లబ్ధ
 ౧౮ దేశికపదా మనోహరా భూరిదానకులతోపితాన్ధిన్! యశ్రమత్తకరి
 ౧౯ ణోపి కువ్వ=తే పాశభేద మిహ భద్రజాతయః! తస్మిన్నే తస్యసురో
 ర్భూతు

౨౦ శ్విశ్వాః ప్రశిశ్వాశ్చ కరస్సరూప్యః! నివిగ్రహీతుం సమయగ్రహీతుంహోడి
 ౨౧ శ్వరా న్నక్షకటాక్షుకాతైః! ఇత్థంకాలే మాతినశ్చంప్రదాయేసంతానేత్తిన్న
 ౨౨ ణ్ణ= సంతానకల్ప శ్శూభోభో శ్శక్తిశుభో దదారా చ్చివ్యశ్శ్రియా చ్చిత్తి=
 శంభు బ్భు=భూవ!

౨౩ చిల్చి ఆచార్యుః! శాంతోజ కొడుకు గుడ్డోజనకుఖం అక్షులబైయ్య
 ౨౪ పోజ కొడుకు ప్రోగోజనకు ఖం శ్శ్రియతు రాచగురుదేవార ఆనతిక్రమ
 మన శ్శ్రియ

౨౫ తు కాశీశ్వరశివా ఆయ్యంగరు సారి విత్తుయ పెట్టిన వైయినము! ప్రో
 లాండి సెట్టికుం తులు కామల అక్ష

౨౬ సారికి ఖం తుం! నల్లదేవిసెట్టి కుంత్తులు నలయరానరిఖంతుం! సమ
 యమత్తికుంత్తు

౨౭ టు విశ్వేశ్వరయశిభ్యానకు ఖంతుం! ఆడరికుంత్తులు గోళిరిమణిభ్యా
 నకు ఖం తుం!

౨౮ వీరభద్రవైయిగి ఆడరికి ఖంతుం! సుకు(వె)న్నజీయకుమలెకు తుం!
 వేమన

౨౯ జిమనికుంత్తులు కొమననికి ఖం(ం) తుం! ప్రోలెబోయకుంట్టు కొమసా
 నికి ఖం తుం! త్రుట్టు

౩౦ (పా)ము కొమ్మసానికి ఖం తుం! త్రుట్టపాము గుడ్డసానికి ఖం
 తుం! (వెన్న) సానికూతు

౩౧ టుతల్లసానికి వ్రిత్తి ఖం నం! నడవల్లె మల(న) మనుమటయ పాత్రట
 సాని

౩౨ కి ఖం నం! సూయ్యదేవని కూంత్తులు తిరుముత్తసానికి ఖం నం!
 వెలంకమాండి

౮౩ శ్రీ సామనతదేవరకు ఖ౨ ఆస్తనచదిత్రిపురః వియస్తిల్లప్రదిడిదిన గణేశ్వ
యనికి న ౩

౮౪ శ్రీవిశ్వనతదేవర గుడివనిచేరి కా

౮౫ సె ఆ(సో) జనకు ఖ౧ నన్నపోజు

౮౬ నకు ఖ౧ పొన్నోజునకు ఖ౧

౮౭ండికూంత్రులు మోదలమకు గోకననోం

౮౮కన నం శ్రీవిశ్వనాథదేవర

౮౯మాండికి కేసరి ఖ౧ విరిగొ

౯౦నికి కేసరి ఖ౧ లోకో

— ౨ రెండవవైపు ? —

౧ ప్రణామవ్యాసాల తలచురిమహీ పాలపరిషత్తిరిటప్రక్షీడ త్తిరణకలికాలా

౨ లితవదాః యశఃపూరస్సేరిర స్తబకితదిశః కేరలభనా స్తటః వద్దానాసా
విమ

౩ శశివసాదా స్సయభవః నివ్వైకార మువ్యాం కలికాలమధ్యే స్థాతుం

వదాభ్యాం

౪ కుతుకీవ ధన్యుః శిష్యః కృపాకందలితాంతరాత్మా తేమా మభూ ధన్యుః
శివోమునీ

౫ ంద్రః యం కృపానిధి ముదారవైభవం ధన్యుః శంభు మఖిలాత్మికభంజ
నం వకవ

౬ క్రృకమలం నదాశివం సౌకాథామకృతిః క్రచంక్షతే లభ్యేతా నిగ
మస్య ధన్యుతన

౭ య శ్రీగౌడరాఢోల్లస త్పువ్వగ్రామశిఖామణి గ్గణవతిత్తాపాల
దీతాగురుః

౮ క్షీరాధైరీవ చంద్రమాః శ్మశికలామాలే య్యైకా వన్ముఖః శ్రీవిశ్వే
శ్వరశంభురు

౯ గ్రతపనశ్రీధన్యుశంభోరభూత్ చిరంపుద్ధిపాలావలీమకుటఘృష్టాంఘ్రి
కమలద్వయో

౧౦ విద్యావల్లీవలయకలనాకల్పకతరుః నదా దాంత స్సాన్విత ఫిరతరో లన
ద్దూజకటి

- ౧౧ మహాశాంతః కాంతోజయతి భువి విశ్వేశ్వరశివః శ్రీవిశ్వేశ్వరనాథవ
 ౧౨ క్షితిశతీరాజవ్యమాదామణీయశ్చిచ్ఛాకిమతఃపరాణవతిశోణీనతియ్యక
 ౧౩ త్సుతః సప్తాశ్చవ్య ముదే సదేశికవర శ్చైవాగమాంఘోనిశి శ్రీవిశ్వేశ్వర
 దేశికః కల
 ౧౪ చురిత్తాపాలదీక్షాగురుః గాడాః పూర్ణామనోధాః కతికతి ప్రాప్తయ
 ౧౫ స్తావనా సుతుష్టాః కవిపుంగవాః కతికతి ప్రధ్వస్తపాశా నృపాః
 యేతస్మిన్
 ౧౬ గణపత్యధీశగురుతాసింహసనాధ్యాసిని శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికే శివపుత్రీ విశ్రా
 ౧౭ ణశ్లాఘిః త్వంగత్వింగజటాకిరీట ముదయస్తేరారవిందాననం ముక్తా
 కుండల
 ౧౮ తాడితాంసశిఖరం హరైర్మునోహరిణా విద్యామండకవర్తినం గణప
 ౧౯ తిత్తాపాలదీక్షాగురు శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభు మీక్షితనతాం తే చక్షుషీ
 చక్షుషీ
 ౨౦ లోహః కోయం శకస్యాజ్ఞే దుమ్మకతా వత్సరే శుభే చైత్రే సితేతరావృ
 మ్యాం వా
 ౨౧ శేనుక్రాభిధాకేవిషయే వెలిసాడాభ్యే కండ్రవాట్యాం విశేషతః యకుత్త
 ౨౨ శేణ వహతి కృష్ణవేణీ మహానదీ శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభవే గణపతిశోణీ
 శ్వరేణా
 ౨౩ దరా ద్రామం మందరనామధేయచళలై న్వాగ్దత్తమామౌస్సయంతతు
 ౨౪ శ్రీ తదనుజ్ఞయా వసువతేః శ్రీమద్రదేవీపుత్రః ప్రాదాద్రామవెలంగపూడిస
 ౨౫ హితం సీమాప్తకేనావృతం అప్తస్వామ్యేన సహితం ధారాపూర్వకం సక
 మాకం శృ
 ౨౬ వ్లవేణీదీపధ్యగతయా లంకయా సహ తస్యగ్రామస్య సీమానః కథ్యం
 ౨౭ తే పూర్వకః క్రమాత్ పరిజ్ఞానాయ సర్వేషాం భావయాంధ్రా
 న్సుటార్థక
 ౨౮ యా పూర్వకస్యాం పెయంతాక దిక్కు మెడవిటుపు గాల్య పాలమెర ఆ
 ౨౯ గ్నేయాం తాండియండి వచ్చిన మద్దియడ్లు కాల్య పాలమెర దక్షిణస్యా

24, 25 పంక్తులలో ప్రాదాద్ద్రామ అనునది ప్రాదాద్ద్రామం అని యుండవలయును. వెలంగపూడిసహితం అనగా వెలుగుపూడి నామసహితం అని యర్థమైయున్నది.

30 01 కృష్ణంగొమ్మకాల్వ పొలమెరగ వైరుత్తాగి ఉర్వలపాటిచెట్టు పడుచు
 30 టిక్కొమ్మ రావిపూడి వెలంగపూండి పొలమునందు పొలమెరగ వచ్చి
 31 చూచూచి మందరానకూరు వెలంగపూండికిని పడుచుటిరాని
 33 పూడి పొలములోని నల్లండున్న ఉత్తరము పెరుంబడిచు పొలము
 34 నందు పొలమెరగ వాయవ్యాది పెరకన్నునుండి వెక్కిన ఇమ్మగలి కాల్వ
 35 తలపొలమెరగిది మొదలు ఈశానవాయ్వింశము కృష్ణపేడియేపొలమెరగ
 36 అయితావ్యాది కృష్ణపేడినుండి పెనుంబాకరడ్డి త్రవ్వించిన కాల్వతలపొ
 లమెరగ

32 రావిపూండికి ఐశాన్యము మందరానకూరు వెలపూండికిన్ని వాయవ్య
 3౮ ము పెరకన్నునుండి వచ్చినచాయేటి తలవడుచుటి సీరుగాను మందర
 3౯ పులకం శ్రీవిశ్వేశ్వరదేవ మందుకలికాచూపం మరం శాశ్వతం సత్రంవి
 ౪౦ శ్వజనాగ్రహారసహితం సుప్తావ్యనిత్యోజ్జితం శ్రీవిశ్వేశ్వరగోళకీర్త్యభిస
 ౪౧ యాతంగ్రామ మత్యాదరాత్ శ్రీవిశ్వేశ్వర స్సమముజ త్చిగాడచూ
 ౪౨ డాచుడిః॥ నానాగోత్ర సముద్భూతా ద్రావిడా యేద్విజోత్తమాః॥ వరస్స
 ౪3 రం ప్రకవ్యానాః క్రయవిక్రయ మాదికం॥ పప్తిసంఖ్యావిశిష్టేభ్యఃప్ర
 తేకం

౪౪ పుష్కకాద్వయం॥ పెనుంబాక ప్రసిద్ధేన మానదండేన సన్నితం స్థితుపాధిమ
 ౪5 దాత్రేభ్య శ్రీవిశ్వేశ్వరదేవైః॥ ఏతత్తత్త్రంతు పుట్టినాం విశత్యా
 భ్యధికంశ

౪6 తం॥ వెలంగపూండిసహితం దత్తం మందరనామ॥ త్రిధా విభజ్య తత్త్వి
 ౪7 వ్యమేకం భాగం పిరాకినే॥ విద్యాభిభౌష్ట వరం భాగం సుధతైవమతాయ
 ౪౮ చ॥ ప్రమాత్యారోగ్యశాలాభ్యం విప్రసత్రాయ చేతరం॥ ప్రాదాద్విశ్వే
 శ్వరేచి

౪9 వ శ్చైవసిద్ధాంతపారగః॥ రుగ్యజ్ఞానమవేదానాం సమ్యగధ్యాసకాస్త
 50 యః పదవాక్యప్రమణానాం సాహిత్యస్యాగమస్యచ॥ పంచవ్యాఖ్యాకృ
 51 తో వైద్యకాయస్థా ద్వా విచక్షణౌ॥ దశానామపి చేత్రేషాం ప్రత్యేకం
 పుట్టికా

52 ద్వయం॥ శ్రీవిశ్వేశ్వరదేవస్య వత్తేకోద్ధతసంఖ్యయా॥ ముఖరీద్వయ
 సంయుక్తా

౧౩ ఆహ్లా మద్దలవాదకాః॥ ఆహ్లాదశానా మేతేహాః ప్రత్యేకం నాథకపుట్టికావ
 ౧౪ కః కాశ్మీరదేశీయో గాయత్య శ్చతుర్థకః కరదావాదనాద్యేషః కృత్యే
 య రస

౧౫ సంఖ్యయా । పాచికా చ్చా వీవిజన్తానా చత్వారః పాచికాకాః । లక్ష్మీవ
 మట్టునూ

౧౬ భూతా బ్రాహ్మణా పరశశ్రయోః । చాతుర్వక్తాన్యైః సహ మృతా
 జటిలాశ్చోడదే

౧౭ శబాః॥ బీజచ్ఛేద చిచ్ఛేద కఠిచ్ఛేదాదికర్తృభిః । పీరథ దనమాభూ
 తా దశగ్రా

౧౮ మన్య రక్షకాః॥ ఇటాన్య రపచే ఇత్తా వింశతి స్వీరమప్తయః । సుప
 ణ్ణకతామ్ర

౧౯ పాపాణి పంశాయస్తుంభకారకాః॥ ఏతే స్థపతి సంయతాః కాయనాపిత
 ౨౦ శిల్పినః । దశ స్వకృత్యం కువాణా ఇటాన్య స్వీరమప్తిభిః । త్రిసప్త
 తి మ్తానమ్యా

౨౧ ణాం కల్పితా త్వేకపుట్టికా । ప్రత్యేకం పూర్వకముక్తానా మారామా
 త్థకం చ సర్వక

౨౨ తః॥ ప్రాదాత్ షోడశకం భాగ నివర్తకం మితక్షిణేః । గౌడవక్షిణరా
 ఢీయపూ

౨౩ స్వకగ్రామ సముద్భవాః॥ శ్రీవర్సగోత్రిణో యేస్య బ్రాహ్మణా సామ
 వేదినః

౨౪ ఏతేభ్యః త్రింశతం పుట్టి రదా ద్రాజగురు సదా॥ ఏతా ఏతే ప్రభుజానా

౨౫ గ్రామన్యాయవ్యయాదికం । అనుసందధతాం సర్వకం సమ్యగ్లేఖనపూ

౨౬ వ్యకం॥ ఇత్యాహత్య శతం సాధకం పుట్టికానాం ప్రకల్పితం । తివృతా
 మేవస

౨౭ వ్యేకాషో స్వేస్వేయ్కాణి వృత్తయః॥ ఇవం త్యాచంద్రతారక మన్య
 థా నభవంతి వా

౨౮ పుత్రభావే స్త్రీయో ప్యేషాం కులాచారసమన్వితాః । కారయంత్య
 స్వకన్యూకాణి తే

౬౯ త్రామాది భుంజతాం జేత్రాణి శిష్టాస్యఖిలాని దేవదేవాంగభోగలయ
౭౦ ముఖ్యకృత్యే । ఉపేయమా శైవతపోధనానాం కాళాననానాం శివశా
సనానా

౭౧ ॥ విద్యాత్థిక నాం పాశుపత ప్రతానా మవ్యస్నవ ప్రాదిసమక్షణాయ ॥ ఆ

౭౨ రభ్య విప్రా ననివాదితానాం చండాలకయ్యైః త ముపాగతానాం ॥ అన్య

౭౩ ప్రదానాయ చ సర్వకాల మకల్పయ ద్రాజగురు మహాత్మా ।
సత్ర

౭౪ స్య మతస్య తస్య గ్రామస్య సవ్యసృచ సోధికారీ ॥ యోగి శకీవంశ్య
కృతాభిషే

౭౫ శ శ్వాంత శ్శుచి శైవరహస్యవేదీ । శైవాగమానా మపి పారంగమీ
సంతాన

౭౬ పాల సుమలోష్ఠ హేమా సర్వాణి భూతాన్యమకం పమానస్సరు ప్రవిద్యా

౭౭ సుకృతావగాహః ॥ మహీసురశ్శీలవతాం పురోగో భవత్తరాం నైష్ఠికదేశి

౭౮ కేంద్రః ॥ విశ్వేశ్వరశివాచార్యైః ధీమా న్రాజగురు స్వయం । ఏనమా
జ్ఞాప

౭౯ యద్ధీర శైవాచార్యైః శత్రైవృతః ॥ ఆంధ్రేషు స్థానపతయః షట్క
మూకాన స్తపోధనాః ।

—మూఁడవవైపు—

౧ సాంతానికాశ్చ సర్వేత్ర సాక్షిభూతా భవంతు తే ॥ శ్రీవిశ్వేశ్వర
గోళక్యా

౨ మాచార్యైః ప్రతిష్ఠితః పితృత్సవ్వం సదాచారః పరిపాల్యజ్ఞాతం

౩ సదా ॥ నిష్ఠాణాం శత మాచార్యైః భోగం భుంజీత దేశికః ॥ ఉపే

౪ క్షుకే స్థిర దుష్టతైః ప్రజ్ఞా * * భక్త * క్తు * * సుం పరిత్యజ్యసా

౫ సంతానిక మథాపరం । ద * * * త * * తా * * హయాంక్షుకా

౬ స్రభా ॥ సర్వశీర్థకఫలం సర్వజపహోమఫలం తథా । సర్వదేవా
చ్చుక

౭ సఫలం ప్రాప్నువం త్వత్ర మానవాః ॥ విరుద్ధా విఘ్నకర్తారః శత్రుద్ర

౮ న్యాపహారిణః ॥ త్రిసప్తకులజై స్సాధక మష్టపానాద్యభావతః ॥ దరి

౯ ద్రాః ప్రేత్య రాద్రీశ్చ ప్రాప్త్యాప్తాదశదగ్గతీః । దుఃఖా న్యమభివ్యంతి
౧౦ మహంతీతి మహతపాః । విశ్వేశ్వరశివాచార్యైః సద్వాచారైః స్తపాధ
౧౧ నైః । బ్రహ్మజైరవ్యసంభేయైః గ్రహస్తే స్వభావానునారవా । కృష్ణవేణ్యామ్న
౧౨ హాసద్యాం స్నాత్వా చమ్యుధావతః । ఏవం పావకృతాం శాకం ప్రాదా
త్పుణ్యకృతా

౧౩ ౦ వరం । కృత్వా కాళీశ్వరాభ్యే పురే ఉపలమతం పొన్నగామాగ్రహారం
క్రిత్వా

౧౪ విశ్వేశ్వరశివ ఉరుధీ ద్దకత్తవాః సర్వసాక్షి । నిర్మాణస్వాఖ్యలింగ
మత మపి

౧౫ సగరే మంద్రకూటాభిధానే మానేకట్యాట్టుపల్లిద్వయ మదదత సద్దేవస
౧౬ తద్వమాయ ॥ నామ్నాస్వేన సచంద్రవల్లిసగరే లింగం ప్రతిష్ఠాప్యసా
కంచం

౧౭ కల్లితటాకసేతుమధికం కృత్వార్థ మస్తా అదాత్ । కృత్వానందపదే స్వ
వామనగ

౧౮ రం ప్రతిష్ఠాప్య చాప్యనందం ముఃకూబమవ్యథపురం దేవస్య భుక్త్యా
౧౯ అదాత్ । కొమ్మూగ్రామే స్వాఖ్యలింగ ప్రతిష్ఠాం కృత్వా త్రిశతార్థి
మానాం మ

౨౦ హీం సః । నిమ్నక్షేత్రం వంచఖారీ మితంచ ప్రాదా ద్దేవా యోగరం
గోవభు

౨౧ కై శ్రీకైలేశశాన్త్య లీశ్వరపురిసమతం చ పావశావరకం । అకరో త్తద్భి
ష్యే దాద్రా

౨౨ మం గణపతి రవారిసత్రాయ । విషయే పల్లి నాదాభ్యే కండకోటాభిధాన
౨౩ కం । ఆచార్యుః దక్షిణరూపం తస్మై భక్త్యా సమార్పయత్ । లింగ
న్నిపత్యై ని

౨౪ మ్నాయ తద్వెల్లాలారంధ్రలిం దుద్యాలగ్రామవన్యాంశం పూసూరుగ్రామ
౨౫ మవ్యదాత్ । ఉత్తరసోమశిలాయాం లింగం వైశ్వేశ్వరం ప్రతిష్ఠాప్య
ఐతప్రోల్నా

౨౬ మానం గ్రామం ప్రాదా తృడేశికశ్రేష్ఠః॥ సామాన్యోయం ధన్వన్ సేతు
న్యూపాణా

౨౭ ౦ కాలే కాలే పాలనీయో భవద్భిః॥ సర్వాన్ నేతా న్భావినః పాత్థిక
వేంద్రా న్భా

౨౮ యోభూయో యాచతే రామచంద్రః॥ స్వదత్తాం పగడత్తాం వాయోహ

౨౯ రేత వసుంధరాం॥ వప్తిం పరుషసహస్రాణి విష్ణాయాం జాయతే క్రిమి

౩౦ ॥ అస్య సర్వస్య ధర్మస్య పాలకస్య కడద్వయం॥ విశ్వేశ్వరశివాచా
య్యోవహ త్యన్యా

౩౧ ౦ సహత్యలం॥ మంగళమహా శ్రీశ్రీ.

(41) రసమంజరి—గ్రంథ. సం 165.

గుడిపాటి కోదండకవి రచించినది. మూడుగుచ్చములు మాత్రము గలవు. నడుమనడుమం గొన్నివక్రములు లేవు. ప్రతిగుచ్చమునను బ్రథమ కుసుముము ద్వితీయకుసుముము అష్టాదశవద్యదళముల తృతీయకుసుముము నని భాగము లున్నవి.

సీ. శ్రీకరనందవరీకాగ్రగణ్యుండు వహిమీటు గుడిపాటివంశభవుడు
బిరుదుగా నవఘంటునరథాణిపేరంది మహితు డా వెంగళమంత్రిపాత్రుఁ
డతులితుం డగురంగమామాత్యతనయుండు వీరమాంబానందవృద్ధికరుఁడు
సింగసవంగళశ్రీనిధు లనుజులై భాసిల్లు కోదండవతి ఘనండు
సరసకవితాచమత్కారసార్వభౌముఁ డవని శ్రీరంగధామదయాశ్రితుండు
ఎలమిరసమంజరినిరచియిచెనందుఁ బ్రథమగుచ్చుబుమాధ్వీకఘటినమరు.

ఈవంశావళి వివరముగా మొదట నిచ్చియున్నాడు, గాని, పూర్తిగా లేదు. అక్కడక్కడఁ గొన్నివిషయములు:—

స్వాధీనపతిక:—అష్టవిధనాయకలయందు స్వాధీనపతిక యనునది యెల్లప్పుడును దనయింగిత మెఱింగి రసయాజ్ఞకు లోనుగా నడిచెడు పతిగలయది. ఈస్వాధీనపతికకు వనవిహారాదులు మదనమహోత్సవములు మదాహంకారములు మనోరథావాప్తులను జేవ్వలుగాఁ గలిగియుండు లక్షణము.

చ. గరిమ కుచంబులం గ్రసిమి కొనునఁ గాంతిమ యంగకంబులం
బిటుఁడుల మిక్కిలిం బ్రథిమ స్థితిమ నవ్వుల వాక్పటుత్వము
వరనటన న్నహప్రతిమ వక్రిమ చూపుల మందయానము
మొరవడి లేకయున్న సతి మిక్కిలి చూడ ని దేమి చిత్రమో.

2. అభిసారిక:—తాను నాయకుని గూర్చి యభిసరించునదైన నాయకుని నభిసరింపఁ జేయునదైన సభిసారిక యనందగు, నినాయకకీచేష్టలు సమయోచితమైన భూషణములు ధరించునదియు, శంకయు, బుద్ధినిపుణతయుఁ గవటము, సాహసమును లక్షణములు, స్వీయాభిసారికా పరకీయాభిసారికలకుఁ బ్రకృత మొక్కటే యుండును.

ఇందు ముగ్ధాభిసారిక, మధ్యాభిసారిక, ప్రౌఢాభిసారిక, జ్యోత్స్నాభిసారిక, దివసాభిసారిక, స్వీయాభిసారిక, సామాన్యాభిసారిక లనుభేదములు గలవు. అందు స్వీయాభిసారికాలక్షణము.

చ. కులుకుచుఁ దారహారములు గుబ్బల వెన్నెలగాయ నందియల్
 ఘులుఘులుఘల్లుమం చనఁగఁ గాంచి ఝళఁఝళ లుప్పతిల్లఁగా
 సలయఁగ ధక్తప్రాయ యభిసాగికవైతి మతేల తెల్పుమో
 సాలయుచు మిక్కిలిక బెదరి చూచెద పెరిటిమూఢురాలవే.

3. సకలనాయకులయందును సమమైన సహజానురాగము గలవాఁడు
 దక్షిణనాయకుఁడు.

ఉ ముందట నున్నవారు పరిమృగవిలోచన లెందఱైన నే
 నిందఱియందు నక్షియుగ మేక్రియనిల్పెద నంచు నెంచి తా
 నందముమీఱ మీలితదృగంచలుడై మధుపూదనుండు నిం
 పొందఁగ మేనఁ గ్రొంబులక లూరఁగ నిల్పె దర స్థితుండునై.

ఈరసమంజరి కరూరిలో శ్రీపతికుల సుధాకరులైన గానవిద్యాపారంగ
 తులైన కోనుకోలు వేంకట్రాయలవారి తనుజనికొఱకు తిరుమలస్వామి వ్రాసి
 యిచ్చినది.

ఈపుస్తకములో నె మొదట (మువ్వగోపాలపదములు) తేత్రయపదము
 లు గలవు. దానికి మొదటఁ బదములపట్టిక యియ్యఁబడినది. ఇందు 184 పద
 ములున్నవి.

కొంత సాహిత్యలక్షణము గలదు. గణలక్షణములు సాహిత్యరత్నాకర
 ము, సాహిత్యచంద్రోదయము, అలంకారిచూడామణినుండి కొన్నిశ్లోకము లిచ్చి
 యున్నాఁడు. వంచమస్థానమందు కకారవిషమాక్షరం యేలూరి శేషయ్య
 యుంచి చెప్పినకవిత—

చ. మునుపొకకేల రావణుడు మోదమునక రజతాద్రి నెత్తినం
 తన హరుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
 మనమయగారి తుక్తసచివా నెలశ్రీగిరి గడ్డపాటలం
 గనలుచుఁ ద్రవ్వె సర్వమును గైకొన నీకును నాతఁ డోపఁడే.

కొన్ని పత్రములు, సంగీతరత్నాకర మని సంస్కృతముగలదు.

శ్లో. సప్తధ్యాయాత్మకం గ్రంథం శార్దూరిస్వమాలనోత్

శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గీతరసం ఘణి

అజ్ఞాతవిషయా గోపాల మురళీజ్వలవణాత్ దూరయాప గోచరాత్ | ఆగత్య
 పరితో గావః పీఠన్తి సుషిరామృతమ్ | వ్యాళగ్రాహికగానేన స్థితా అహి,

కార్యదండవత్ । నిర్భీరు రోగముద్ధృత్య పిబన్తిస్త స్వరామృతమ్
 అస్తిస్వస్తి గ్రహం వంశ శ్రీమత్యైరసంభవమ్
 యజ్ఞభిదర్శభి ధురైః వేదసాగరపారైః
 తత్రాభూ ద్భాస్రరః ప్రభేష భాస్రరః ప్రేజసాంఽధి
 అలంకర్తు ర్దక్షిణాశాం యచ్ఛక్రే దక్షిణాయఃమ్.
 తస్యాభూ తనయః ప్రభూతవినయః శ్రీసాక్షశః ప్రాశధీః
 యేన శ్రీకరణప్రవృద్ధవిభవాభూవల్ల.....
 ఇ ట్లసంపూర్ణముగా నై దాకులుగలవు.

(42) గజారణ్యమాహాత్మ్యము. గ్రం. స. 167.

ఇది యొక వచనకావ్యము. కవి పేరు తెలియదు. గ్రంథము పూర్తి
 గాలేదు. చిట్టచివర కవిపేరు వేసికొనియుండును. ఇదియును దక్షిణదేశ ప్రతియే
 దాక్షిణాత్యులందఱును సంప్రతిభక్తి నే యధ్యాయములుగా రచించి కొన్ని
 యధ్యాయముల కొక్కయాశ్వాసముగాఁ దెనుఁగురీతి ననుసరించువారు. వచ
 నము చక్కనిది వద్దపురాణంబున మధ్యమఖండంబున ఉమామహేశ్వరసం
 వాదంబున నూటముప్పదిరెండవ యధ్యాయమునుండి ప్రారంభింపఁబడినది.
 142 వ యధ్యాయము దాఁడఁ గలదు. కొంతకైలైకై చూడుఁడు. 189
 అధ్యాయములో -

“తదనంతరంబ లోకపితామహుండైన సురజ్యేష్ఠుండు ఫాలాక్షునికిం
 బ్రత్యక్షుంబుగావించి నమస్తరించి బహువిధంబులం గొనియాడిన భగవంతుం
 డైన యహృతేశ్వరుండు విరించి ప్రోత్సంబునకు సంతసించి కమలగర్భా నీతవం
 బునకు మెచ్చితి వలయువరమ్ము లొసంగెద వేడు మనుటయుఁ జితర్నఖుండు
 వంచముఖుఁ జూచి జేవా నీవేనరోవరంబున నావిర్భవించితి నాసరస్సు బ్రహ్మ
 పుష్కరిణి యనం బ్రసిద్ధిఁ గాంచవలయు బ్రహ్మపుష్కరిణి తోయంబున మునిం
 గిన మనుజులు దురితవిముక్తులై భవదీయసాయుజ్యంబు నందవలయు- దేవా !
 ధ్వజారోహణంబు సేయించి నేటిమొదలు నీకు నుత్సవంబు సేయుచుద నీ
 యుత్సవం బాచంద్రార్చనంబుగాఁ బ్రతిసంవత్సరంబు నడువవలయు, నానక్షత్రం
 బైనరోహిణియందు రథారూఢుండవైన నిన్ను సేవించి నీతోడంగూడ నవ
 భృథస్సానంబు సేసిన నరులకు సాయుజ్యంబు గలుగవలయు ననిన”... అమృ
 తేశ్వరుండు నలువపులుకు లాలించి...మాఘమాసంబున మృగశిరానక్షత్రం

బున నుత్సవంబునకు నారంభించి ఘోషనమానాబున రోహిణియు దవభృథ
స్నానంబు... ఈయనపదియేమిదిసంబులును నాగమోక్తవిధానంబున శైవా
చారసమన్వితుండవై—సేవింపు మని యానతిచ్చిన...”

దీనికిఁ బ్రారంభమెట్లుండునో తెలియదు. ఉన్నదాని మొదటనే “అంకితం
బుగా నాయొనర్పంబూనిన గజారణ్యమాహాత్మ్యంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి
దనిన” యని మొదలిడినాఁడు. ఈపుస్తకము గరిమల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగా
రిచ్చినది.

(43) ఆంధ్రరసమంజరి—గ్రం. సం. 148.

ఈగ్రంథమును పురుక్షోట గరిమల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారొసఁగినది
యే. ఇందు మొదట శ్రీభానుదత్తమిత్రవీరచిత మైనసామ్రాజ్యతరసమంజరి కల
దు. అది రాక్షసనామసంవత్సర వర్షరుతు శ్రావణబహుళత్రయోదశిస్థిరవారం-
వచ్చిమిరియం ఆదివృష్యగారి మరుమదైన వీణకుప్పణ్ణయ్యగారి కుమారుఁ
డు వీణసుబ్బయ్య వ్రాసినది. 20 పత్రముల గ్రంథము పూర్తిగాఁ గలదు. తరు
వాత నాండ్రరసమంజరి కలదు. ఈరసమంజరి పురుక్షోటసంస్థానప్రభు వగు
కోటి రాజగోపాలభూపవిజయరఘునాథవసుమతీవిభుని సభలోని నారాయణ
య్యంగారు రచించినది. సమగ్రము. ప్రారంభము.

క. శ్రీరంగస్థలవత్సః, స్సార శ్రీవత్సకౌస్తుభప్రభలతమ

స్సూరులఁ గేస స్తీర్ణః, శ్రీరంగస్థలవతిని భజితును భక్తిః

ఉ. వల్లభు నల్లమందుఁ గృతవాస యగుం దనదివ్యదేవాను

త్కుల్ల సితమృతి న్నెలికిఁ దోచె ననం దదురస్థలంబునం

జెల్లువడి న్నిరంతరము చేసి వసించు సరోజసాణిను

తల్లి యభీష్టసిద్ధి సతతంబు నెసంగ నొసంగు నంతయున్.

క. వినతియొనరింతు మలయల్లునికి నటనచలితమకులబుతదమరధునీ

ఘనతరతరంగ వింబిత, వనజారికలాసహస్ర వల్లనగతికిఁ.

క. కేవలకాంచనకటకవి, ధానిష్ఠ్యతియుతులు కాళిదాసాదికవుల్

భావింప రత్నకటకము, హావిభవులు నన్నయాదు లాంధ్రకవీంద్రుల్.....అని

ప. ఎద్దియేని యొకసరసకృతి చమత్కృతి కృతసమున్నతిగ రచియింప మతిఁ
బూనియున్న సమయంబున,

సీ. కోటివంశాంభోధికుముదిసీరముండుకువలయానందైకగుణగణుడు...

కలితనిజవామబోధితకాంతివిభవ, సమరసాహసవత్సవాక్రమసమాన
శీలపురుషుడు రాజగోపాలభూష, విజయరఘునాధవసురతీవిభుఁడుమహిని,

మ. ప్రసరచ్ఛాత్రుని నక్షయార్యవరసత్వేత్త్రుఁ ద్విషస్మిరద
శ్వసనస్ఫూర్తిని జిహ్వవేంకటమహాచార్యాత్తజ్ఞా విశ్వవి
శ్వసనీయు స్వతఃగోపయోగికరుణాసంప్రాప్తసారస్వత
స్వరసాధుఁ ద్వయపూర్వవాక్యముఖపడ్యర్థప్రసిద్ధాహ్వాయన.

మ. ...ప్రతిభోదించితకావ్యకల్పను భరద్వాజీయగోత్రజగ
న్నతచారిత్రుని నన్నుఁ జూచి కలికఁ.....

మ. సుకవీంద్రుడవు మగ్గురుండవు జనస్తత్యుండ వత్సాదయ
డకళంకాత్ముడ వాంధ్రసంస్థితకవిత్వాశ్రయతవిఖ్యాతుఁ డా
నకలోర్వీనుతరీతి నీవొక కృత్తి సుతుఁడుడై చేరి వే
డుకఁ గావింపు మిల న్నదంకితము ప్రాథోక్తి సుఖీంద్రాగ్రణి.

క. శీలితబుధమానసమధు, సాళి రసాసంగహేతువై యలరంగ వా
క్తేలిని నేరసమంజరి, జాళిఁ బ్రకాశింపఁజేసి భానుఁడు జగతిఁ.

క.ఆ, రసమంజరి తెలుఁగొనర్చు రసికులు పొగడఁ

ప. అని రాజుపలుకఁగా నీకవి యాంధ్రీకరించెను. కృతిపతివంశావలి విశే
షముగ వర్ణించియున్నాఁడు. వాలుగ శ్వాసములు- ప్రత్యాశ్వాసాంతము
నను గద్యము, పద్యరూపమున రచించెను. చిట్టచివర-

శా. వన్నెల్లీటఁగ నుల్లసిల్లిన భరద్వాజీయగోత్రాల్లవో
త్పన్నశ్రీఁగొనుసూరిచంద్రుఁడు దలిర్ప న్వేంకటాచార్య శ్రీ
మన్నారాయణసత్తవీంద్రుఁ డొనరింప న్రమ్యమై యాంధ్రమై
యెన్న న్నారసమంజరీకృతి జతుర్థాశ్వాస ముద్విందగుఁ.

ప. అనియున్నది. “నవసాలపురముననుండే పడమటినగరభోజవై యంకితము
గా శ్రీమన్నారాయణయ్యగారు జేసిన రసమంజరి యనుగ్రంథము-”
దీనినిగూడ వీణె సుబ్బయ్య యే రాక్షసనామ సం॥ శ్రావణశు॥ షష్ఠిక
బూర్తిగ వ్రాసెను. దీనితరువాతను సంగీతరత్నాకర మను సంస్థితగ్రంథ
ము గొంత కలదు.

“భరతాఖ్యసుభాసింధుసంభూత ఇవ కౌస్తుభః

రఘువీరపదాంభోజమిలింపశుచిచేతసా

గోవిందనామ్నా సంగీతశాస్త్రః స. జ్యేష్ఠోచ్యుతే” ఇట్లు —

28 పత్రములుగలవు. కడపట- ద్విసప్తతితమే ఛేదే రసికప్రియనామ కమ్ తజ్జాతా రసమంజర్యా రాగద్వయ మితీరితం ద్విసప్తతితమే వాశ్చజాతం రాగః ప్రకీర్తితాః” శ్రీరామజయం అనియున్నది.

(44) హాలాస్యమాహాత్మ్యము. గ్రం. సం 170.

ఇది యొకవచనకావ్యము దక్షిణమధురాక్షేత్రమాహాత్మ్యము. 71 య ధ్యాయము. 8 ఆశ్వాసములుగ రచింపఁబడినది. అధ్యాయాంతంబుల “ఇతి శ్రీహంజీ మహాపురాణే హాలాస్యమాహాత్మ్యై... అధ్యాయః” అనియున్నది. ఆంధ్రీరించినకవి- శ్రీపతి రామభద్రకవి- అతఁడు తనగద్యము నీక్రిందివిధమున వ్రాసికొనియెను.

ఇతి శ్రీమీనాక్షీసుందరేశ్వరసాంద్రకృపారసః జ్ఞ కవితామాధురీధురీణ శాశ్వతగోత్రాశ్వలామనసూత్ర శ్రీపతికులపవిత్రచరిత్ర శ్రీగిరియశాంబాసత్త శత్ర సూరయామాత్యపుత్ర కవిరామభద్ర ప్రణీతంబైన హాలాస్యమాహాత్మ్యంబునందు వచనకావ్యంబున... ఆశ్వాసము.”

కవి దక్షిణదేశస్థుఁడు. పుస్తకమును దక్షిణదేశమునుండి వచ్చినదియె- వచనము సూక్ష్మతజటిలముగ నున్నది. వ్రాతపొరపాటులుగలవు. ఉభయభాషలయందును యమకములు తఱచుగాఁ గనఁబడును. కొన్ని వంతులుదాహరణమునకై చూపఁబడును.

“అశ్వినీదేవతలు చూచి యిది యపరిహార్యం బనిన నిరుద్యోగులై జాగులైరి. తద్రోగపరిహారార్థంబుగా నొక్కయుపాయంబు దేవరాసతీయవలయు ననిన పరుణముఖానలోకనంబుచేసి వాసపుండు విను మోసంబు లే దనిసుధాసారసమానవచనంబులు పలికినపుడు- ఏమహావ్యాధిపీడితులై పాకకృత్యులై యశమృత్యుపీడితులై కాలమృత్యువశులైనవారెవ్వరో వారందఱు సుందరమూర్తి సందర్శనంబునఁబునీతు లగుదురు గావున మనోవాక్కాయపరిశుద్ధుడై యాయభిషేకపాండ్యరాజగ్రణి భక్తిప్రభావంబును, అదేవుని మహిమాతిశయంబును నీవు తెన్నఁగఁ బరీక్షించి తెలిసి తల్లింగార్చనంబు గావించితివాయెనా నీరోగంబు తొలఁగు నిందుకు సందియంబులేదు, అనిన శక్రునివాక్యంబులు విని

వరుణుడు చొక్కుమని యాచొక్కునాథుని శోధింపఁ దలచి గ్రక్తున లేచి యతనికి మ్రొక్కి మక్కువతోడ మిక్కిలి యెక్కువైన వార్షికపశుఁడైన చక్కుగఁ దనపురంబునకుఁ జని యంత నొక్కనాఁడు. ఆరాజును సుందరరాజును జక్కున శోధింపఁదలంచి వరుణుడు సముద్రుని బిలిచి సముద్రగ నీద్రలేచి నీయందుఁ గలజలచరవరివృత్తుఁడవై యనేకతుంగతరంగావృతంబుగ నామధురానగరం బుఁగబింపు మనిన."

వరివత్సు సైకభాండగారములో సంజరాజకృత మైనహాలాస్యమాహా త్యవచనముఁ గూడ నున్నది.

ఈరామభద్రకవిగ్రంథము "గర్భపురీక్షేత్ర నిత్యనివాసు లగు బ్ర॥ శ్రీ లక్ష్మీవృసింహసూరినపుండును శ్రీలక్ష్మీవృసింహార్యపాత్రుండును శ్రీరామార్య పర్యుల పుత్రుండు నగు నెందవగోత్రాశ్వలాయనసూత్రుండు నగు శ్రీసీతారామ య్యది." అని మొదలఁగలదు. వ్రాతచక్కు నిది. మందిస్థితిలోనున్నది.

(45) హరివంశము. గ్రం. సం. 4534.

ఎఱ్ఱాప్రెగడరచించిన పూర్వోత్తరభాగములతోఁగూడిన యొకతాళపత్ర గ్రంథము. ఇందు ఉత్తరభాగమున, చతుర్థాశ్వాసము తరువాత 5, 6, 7 ఆశ్వా సములు నేమానిభైరవికవి రచించినవిగలవు. ముద్రితప్రతులలో నిదిలేదు. 8 వ యాశ్వాసము, ఎఱ్ఱాప్రెగడ పంచమాశ్వాసముక్రిందను లెక్కింపఁబడు చున్నది. 20 వ పత్రము మొదలు పంచమాశ్వాసము ప్రారంభమున. ఈ మీదట నేమానిభైరవావధాల్లకవిత్వము" అనికలదు. 21:9 లో నాల్గవం క్తిలో "యీమీదట యర్రయకవిత్వము" అనియున్నది. ప్రారంభము.

ఉ. శ్రీరమణీయకాస్తుభసుచిప్రభలండున బింబితాంగియై

శ్రీరమణీలలామ తనచెక్కిటఁ జెయ్యుటఁజేయఁగొంది య
త్రోరపుటల్లఁ దీర్చుటఁజే దొయ్యలిపాదములంటి యంటి వే
మాటును మారు కెళి బతిమాలెడువెన్నుడుఁ మమ్ముఁబ్రోవుతా.

చ. వరగుణశాలి కోటగిరివంశభవుం డగుశ్రీనివాసభూ
వరుఁ డతిభక్తితోడ హరివంశకథాశ్రవణైచిత్తుఁడై
యరయుచుఁ బారిజాతపారిజాదికథావళి లేకయున్నచో
సురుచిరదృష్టిచేత ననుజూచి దయామతితోడ నిట్లనగా.

గీ. ఎఱ్ఱనార్యుండు తెలిగింపఁడెలనొక్కొ, తెలుఁగుఁడేసినపిదపను దొలఁగెనొక్కొ
యీకథలుసేపు దెలిగింపుమింపుమీఱఁ, బ్రకటనేమానిభైరవముకవిచంద్ర

క. వేంకటభర్తకునీకృతి, సంకితముగ నేమునేతయగు నాతని హే
మాంకితరుచిదేదీవ్య, త్త కంకణగత మైనకంపుకరణం బాలుచున్.

వ. అనివలికి, తాంబూలాంబరజంబూనదాగ్రహారాదిప్రదానంబుల నాదరిం
చిన బ్రహ్మప్రాంతరంగుండనై వత్సవ్యంతములం జెప్పెద-

అని వత్సవ్యంతంబులు రచించెను. వైదానింబట్టిచూడ నీకవి పారిజాతావ
హరణాదికథ లింపఁ జెప్పి చెప్పియున్నట్లు తేలుచున్నది. శ్రేరవకవి తనమూఁ
డవయాశ్వాసము పూర్తిచేయలేదు. చివర-

క. "హరిగరుడాయాఘండై, సురనగరీతులితభద్ర శోభాఁకితమై
మెఱసిన తద్వారవతీ, పురమంతటఁ జూచె నపుడు భూపతితిలకా."

ఇట్టి శ్రేరవకవికడపటివద్యమును,

వ "అట్లుగాంచి భగవంతుండైన హరి మణిపర్వతయంత్రంబులను శ్రీదాగృహం
బులును-" ఇత్యాది యెత్తాప్రేగడ వచనముతో సంబంధముకలిపెను. వైలి
త్రై రెండువద్యములు-

ఉ. ఆతతకీర్తి కాశ్యపవరాన్వయజాతముతాట మీరు మ
ద్రావతిలు దేవపుణ్యజనభాసురదివ్యవిమానవాహవి
ఖ్యాతములైతిరేకద సురాళికి శత్రుహ కార్యసాధనం
బీతటిఁ జేయఁగావలయుఁ జేయుడు కూడదు మంత్ర భేదముఁ.

మ. హరివైచిత్ర దివిజారి నాఘవయఁ గోపాటోపమేపాటఁగా
నిరవద్యామిత కాంతిదర్శనదశాంధీభూతభూచక్రముఁ
శరణార్థీంద్రముఖామరావనలసత్సైలభ్యనిర్వక్రముఁ
పరధారాపాత ఘోరరాక్షసవిభాస్వన్నక్రముం జక్రముఁ.

ఇక్ష్వవి గద్యము. ఇది శ్రీమత్తల్వ్యాశగారిచరణసరసిజపట్నదాయమానమా
నసోభయకవితాసార్వభౌమవిరుదాంక వేంకట భట్టారకపాత్ర సూర్యనా
రాయణ సోమయాజిసత్పుత్ర నితుందినసగోత్ర.వవిత్ర నేమానిభేరవావ
ధాని ప్రణీతం బైన హరివంశంబునందు.....ఇత్యాదము.

"ప్రమీదూతనామసంవత్సర శ్రావణబహుళ ౧౦ శుక్రవారము
వరకు రాజశ్రీ రావు రామయ్యగారికుమార్లు వె.కయ్యగారు హరివంశము
యిరవైమూడశ్వాసాలు రాజశ్రీ కోటగిరి శ్రీనివాసరాయఁగారి ప్రతిని
సంపూర్ణంగాను వ్రాయించిరి-" ఈపుస్తకమును, పెండ్యాల వెంకటసుబ్రహ్మ
ణ్యశాస్త్రిగారొసంగిరి.

పరువున నేగి యొక్కచెలి పయ్యెడఁబట్ట నదల్చినంతలో

సరసములాడుచుం గురుకుచంబుల రెంటిని గేలుదోయిచే

సరగునఁబట్టి మోవిగాని సాహసమేర్పడఁ గ్రోలినట్టి మం.

౪౭

కర మచురక్తి నొక్కసతి కాంచన రహ్యపుటఁ బమచ్చితఁ

బెరుఁగు మధించుడుండఁ గని పెల్చిన నేగి పిలుండఁజేగివే

౪౮

కరములు చాచి చచ్చుఁగవ గట్టిగఁ బట్టదలంచినట్టి మం.

౪౯

పురుషుఁడు నిద్రవోవుతఁజీఁ బోయి వెన న్నుంగుంబువానిపె

న్నరమునఁ బెట్ట వాఁడదరి హోయని పాటఁగ సందు చిక్కెనం

చురవడి వానితోయ్యలిని నొప్పుగ మన్ననకేళి గూడు మం.

౫౦

సరసిజపత్రనేత్ర యొకసందున జల్లములాడుచుండఁగా

బిటబిట నేగి పిల్లలను బిండుగఁ గూర్చుక గేలిచేయుచుం

గరములఁ దట్టుచు న్నతిని గన్నులుమూసిముఁ గొంగిలించు మం.

౫౧

తరుణి యొకర్లు వెన్నకడిఁ దద్దయుఁ జేయుచు వంగియుండఁగా

సరసకు నేగి పన్నగము నాహస * *

* * * *

సరసిరుహక్షి యొక్కతె వెనక

* * * *

౫౨

నిరతము నిట్లు చేయఁ గని నీరజగఁధులు పల్కు రత్తజీక

వరుసఁగఁ గూడి వాఁడిటకు వచ్చిన బట్టుద మంచు నుండఁగా

సరమర లేకపోయి యట నండఱసిగ్గులఁ గొల్లలాడు మం.

౫౩

పెటచినవానికైవడిని వేటాకగోపికపుత్రువేణికిన్

మఱియొక బాలు పెన్నిగకు మర్మముగా ముడిపెట్టియంత బా

లుర గుమిగూడి నవ్వుచు నలూళిలమెక్కుక నృత్యమాడు మం.

౫౪

త్వర నొకగోపభామిని ముదంబునఁ బాడుచుఁ జల్లచేయఁగాఁ

బరువులుపాట్లుగా నరిగి బాస కెగంబడి జాటుకోఁగనా

తరుణి యదల్ప నాకరము దానిముఖాబ్జమునందురాయ మం.

౫౫

సరసని నాటకుం జని పెనకజలకంబుల నాడుచుండఁగాఁ

బరువడిఁ బోయి శేలములుఁబట్టి జరియలే కంచుకంబులుం

దరుణు లెఱుంగుకుండఁ గొని లెక్కణమే సురిపోన్న నెక్కు మం.

౫౬

కరిగమన ల్జలంబుల వికాసమనంబులఁ గేలినల్ని వే

గిరమున గట్టఁ జేరి యిటు కృష్ణుఁడు వచ్చునటంచుఁ జేలముల్

బిటబిటఁ జూడ లేమి గని బెగ్గల మొందఁగ వేణువూఁదు మం.

౧౭

కరముల నెత్తి మ్రొక్తు లిడఁ గంచుక చేలము లెల్ల మీఠునేఁ

* గరుణ నొసంగు వాఁడనవి గట్టిగఁ బల్లిన ఁలట్లవి

స్మరణ మటంచు మ్రొక్కిన వెసం గృహఁ జేలము లిచ్చినట్టి మం.

౧౮

మురియుచు నొక్క గోపనతి ముద్దులుగుల్లఁగఁ బాటపాడుచు

స్పృహఁడు రాఁ డటంచు మదిఁ జాల విరాళిని బొందుచుండఁగాఁ

బరువడినేగి యాచెలినుపాచునుతోడ వరించినట్టి మం.

౧౯

మఱచియు నిద్రపోవుతఱి.....

నరసఖైశవక్రియల నందఱుమెచ్చఁగఁ గ్రీడనల్పుచున్

౨౦

నిరతము గోపికాషణుల నెయ్యముఁ దీర్చి కుచాగ్రసీనువైఁ

బారలుచు మోవియానుచును బొందుగ నుండెడి నన్ను నెంత మం.

౨౦

* * * *

సురవరపద్మసంభవత్రిశూలులు మెచ్చి నుతింప నప్పుడ

వ్వర త్రితయాంగనాషణుల బొంకఁగఁ జేయును బుద్ధరూపమై

తరుణుల మానము ల్లానిన తండ్రిని నీకు జూహారు ప్రోవు మం.

౨౧

ధరఁ గలిరాక్షసాదుల వధం బొనరింపను గల్గిరూపమై

కరముల ఖడ్గఖేటకముఖాయుధముల్ ధరియించి నట్టి శ్రీ

హరియిదె నీదు దాసుఁడను నంజలి చేసెద నప్రమేయ మం.

౨౨

*ధరఁ జనియించుటెల్లఁ బరదారధనంబులఁ గోరునందుకా

తెరువునఁ బోవువారలను దేఱి కనుంగొని మోహమందనా

విరసమలాడి పెద్దలను వృద్ధుల గొట్టుట కానుతుండు మం.

౨౩

వరుసగ లేసెదంతములు; వాదులు మెచ్చనికల్లు సున్నముల్

మఱచెడువాని విద్య; పలుమాఱును దెప్పెడు వానివిందు బల్

దురుసుల నాడు సోదరుఁడు; ద్రోహీశకుం డిలఁ గూడదండ్రు మం.

౨౪

* ఇక్కడనుండి నీతిమార్గపద్యములు.

తరుణిని బాలు నశ్వమును దాసుని దండనసేతుకుండినం

బారుగులకేగు వ్యాజ్యములు బోరనఁ దెచ్చునుఁ గ్రిందఁద్రోయుఁ జేఁ
పునునటనుండి తెచ్చును నపోహముగాదు నిజం బిచ్చెచ్చును.

౬౯

గురగురలాడునోరు, పతికోపము చేయ నెదిర్చి మిక్కిలి

స్వీరసములాడు భార్గ, సుకవీరులు మెచ్చని యాకవిత్వముం
బారుగున నవ్వుఁ గుట్టి కులపాం దతిహీనత కూడదంపు మం

౭౦

నిరతము ధన్యహీనులకు నీతియొకవృక్షగల్గి పెద్దలఁ

గురులఁ గవీంద్రుల న్నరసి కొంచెము గొప్పయొనర్తరించునే
మరణము నొందు నదిషయమందుననే మఱి గవ్య లివ్వదు.

౭౧

సరసుఁడు మెచ్చనట్టి సతి, సంభ్రమచేష్టలు, విత్తహీనుల

స్వరగినవేళ్లు, ద్రోహియగుచుత్రివి నుంచినరాజు, పుత్రవైఁ
గరుణయు లేని తల్లి తుడిఁ గన్గఁగుఁ దెచ్చును వెన్వవచ్చు మం.

౭౨

వరకవికివ్యవత్తి ధనమాతుని సంపద యేటియొడ్డునం

బెరిగిన స్త్రూను నొడయున పెన్వతటాకమునందుసేతు నీ
ధరనిలువంగఁబోదు కరిదా భుజియుచు కష్టమిట్లు మం.

౭౩

దురితము చేయరాదు సతితోఁ గలహింపఁగరాదు పెద్దల

స్వీరసము లాడరాదు పరవిత్తములఁ గ్రహియింపరాదు మీఁ
దరయక త్రుళ్లరాదు భవి నల్పులనఖ్యము చేయరాదు మం.

౭౪

సరపతి లేనివాఁడు హరివామము చింతన లేని వీరు తా

సరయనితోడు సాదయున కబ్బరిజోడు భుజించుమాత్రనే
ధర మృతిఁ బొందు కూడుచు యథార్థముకూడదు కీ డటంపు మం

౭౫

హరిగుడి లేని పేట జనులందఱకాల్పడ లేనిబాటఁ గ

మృరియులేని వీట మతిమఁతునిపాలనలేని కోటఁ నే
విరులును లేని తోట నభివృద్ధికిరా వట నుండరాదు మం.

౭౬

తరుణుల నవ్వరాదు తనుదాన మహాత్ముఁ డపంగరాదు తాఁ

బరివరితోవలం దిరిగి బాధల నొంది కృశింపరాదు నే
మఱి కనుచూయురా దడవి మధ్యను జాలము సేయరాదు మం

౭౭

తిరివము వెత్తువారి గని దిగ్గన లేని వటంబుఁగట్టి తా

సరగున వచ్చి దంతములు సారెకు గీటుచుఁ గంట నివ్వలం
గురియుచు హుమ్మటంచు నిటఁ గూయుకు పొవ్వను దుష్టుఁ జంపు మం

౭౮

- సిరి యెదె చాలునంచు భ్రమ సింధుక మట్టులు క్రొవ్వి యెట్టుటం
గరుణను జూడక నిగుల గర్వము నొంది తిరస్థరించునా
దురితులు ముక్తిహీనులయి తూలుదురా నరకంబునందు మం. ౭౯
- హరిని మహానుభావుఁ డని యచ్యుతుఁ డవ్యయుఁ డప్రమేయుఁ డీ
శ్వరుఁ డని పాటపాడుచును శాంతమునొంది ధరాతలంబుపైఁ
దిరుగుచునున్న సజ్జనులఁ దిట్టెడు దుష్టులఁ గొట్టుమయ్య మం. ౮౦
- హరిభజన ల్నహింపక యహర్నిశమున్ ధనకాంక్ష చేసియే
వెరపుననైనఁగాని యిల విత్తము నాన్వనచేసి ధర్మము
క్షుణ్ణుడు దురాత్ములంగలయు నుండుడు చేరఁడు మోక్షమందు మం. ౮౧
- దొరలతో చాడిచెప్పుచును నుష్టచస్త్రియు చాలఁ జేయుచు
నగులకుఁ గానివాఁ డగుచు నెజగుణంబులు మానకుండఁగా
విరసములాడు మానవుల వెంగలిబుద్ధులు మాన్పరయ్య మం. ౮౨
- నిరతము నిన్ను నెన్నకయు నీవదభక్తులఁ జేరకుండఁగం
బనువడి దానధర్మము లపారదయానుతిఁ జేయుకుండఁగం
బనులకుఁ గీడుసేయుచు నెవరినుదమ్ముల రట్టుసేయు మం. ౮౩
- కురకురలాడి భక్తజన కోటుల దూఱి హసించువానినీ
చరణముగంబు నమ్మి నుతిసల్పుచు నుండెడువారి కాపనల్
త్వర సమహృచ్చివృత్తి వతితాత్పర ప్రశ్నఁగింపుమయ్య మం. ౮౪
- పురుషుడు క్షత్రియుం డగుచు భూమిచున్నట్టి పుట్టగావలెన్
ధరను మహాత్మపాదములు తద్వయా భక్తిని బట్టగావలెన్
దురమున శూనుడై రిపులఁద్రుంచి యశంబుచుబొంద మేలు మం. ౮౫
- గురువులఁ దల్లిదండ్రులయి గోవులఁ బూజయొనర్చుగావలెం
బరహితము న్నది న్నిలిపి భక్తిని బెద్దల కన్నమిచ్చి తా
వరుసభుజించి పుణ్యుఁ డనువార్త వహించుట మేలుగాదె మం. ౮౬
- * నిరతము నిన్నుఁ గాంచుటకు నేరక సన్దురుఁ గానఁబోక యే
తెరువుఁగనంగలేక తనదేహము స్తుతిరమంచునమ్మి యీ
ధరనటియించువారలకుఁ దారకయోగమజేల నయ్యె మం. ౮౭
- * ఇంతటివండి ప్లానమాన్యము.

- వరమగురూత్తముం గదిసి పాదయుగంబును బట్టి భక్తి నా
పురుషుడు చూపుమార్గమును బొల్లక లోని ప్రపంచమెల్ల సా
దరముగఁ జూచువారలకు దబ్బిలియీదెలిగాధలేల మం. ౮౮
- స్థిరమతితో రహస్యమగు సిద్ధప్రదేశమునందుఁ జేరి స
ద్గురువరు నాజ్ఞచొప్పునను గూఁమితోడుత నొక్కపాదము
స్వరగునవంచి యాచుడచుఁ జక్కఁగఁచూలముఁ జేర్పమేలు మం. ౮౯
- అరమర లేక వాయుపురు సంతట స్తంభన చేసి తిన్నగా
నెఱుకను దొల్ల నుండు గిరి నెక్కిగజనను గాంచునట్టి యా
పురుషుడు పుణ్యుడౌ నతనిఁ బోలరు మానవు లంటివయ్య మం. ౯౦
- సరగున దాని దాఁటి తన సాహసమేర్పడ స్వాధిష్ఠానమ
న్నిరి నివసించి యచ్చటను గేవలభక్తిని దమ్మిచూలని
ద్వరుననుగాంచి మ్రొక్కు బుధవర్షుడు శ్రేష్ఠుఁ డంటివయ్య మం. ౯౧
- మఱి మఱిపూర కాఖ్యుల మాదుతవేగముతోడనెక్కి యా
గిరినివసించు నయ్యతుని గేవలభక్తినిగాంచిమ్రొక్కుఁజ్ఞి
ధరజయ మొందినట్టి సుకృతాత్ములు పెద్దలంటివయ్య మం. ౯౨
- వరుసగ దాని కావలను వాసి యనాహతకొండఁ జేరి యా
మారునటఁ గాంచి మ్రొక్కి వివయంబున సంజలిచేయువారలే
వరమక్ష్మతాద్గుతాదురని కంకజలోచన తెల్పితొర మం. ౯౩
- వరువడి వావిశుద్ధమను షడ్వతమెక్కి మహేసుఁగాంచి యా
పురుషునకుం బ్రదక్షిణముఁ బాటిగఁ జేసి నమస్త్రనించు నా
సరసులు ముక్తతాదురని చాటుచుఁ బల్లవే దేవదేవ మం. ౯౪
- త్వర నదిదాఁటి యాజ్ఞ యను దొడ్గిరింద్రము నెక్కి యచ్చట
స్వరుసగ నానదీ త్రయము వాంఛను గాంచి సలత్వమార్గులై
వరువడివజ్రులుం గనిన భవ్యులు నావలె నంటివయ్య మం. ౯౫
- వరగుణశాలియై సకలవాంఛల నెల్లను మాని ముందు స
ద్గురుకృప వేయిశృంగముల కొండను జేరి ప్రచండమూర్తియై
హరి నినుఁ గాంచువాడె ఘురుడౌ గురుడౌనని వల్లలేద మం. ౯౬
- సరగున వజ్రుఖాంజరము సాహస మొక్కగఁ గంటఁబెట్టిలోఁ
గురుతులు చూడ మార్గములుఁ గొండలుఁ బల్లెలు దండ్రీగ్రామములో
చెఱుపు లరణ్యము ల్గనిన సింధుఁ డనన్మనుంటివయ్య మం. ౯౭

విరివిగ శాంభవాంజనము విక్రమలీల ధరించి యంతట

స్వరసిజుల్రమండలముఁ జందురు మండల మగ్నిమండలాం

తరచులఁ జూడవచ్చునని తద్దయఁ బల్లవె ముద్దులయ్యె మం. ౯౮

సరసతఃపరాంజనము సాహస మొప్పు ధరించి చూడఁగా

సరసుర లేక ముక్తి నిలయఁబు న నుండెను శోభనాంగి పే

రురమునఁ జేరవచ్చు నని యుద్ధతిఁ బల్లవె చిద్విలాసమం ౯౯

సురసుత భూచరాంజనము స్వాపుగఁ దాల్చిన నెల్ల పేడుకల్

సారిడిఁగనంగవచ్చు ఘటశోభకుడై వెలుంగంగవచ్చు నే

మరక ప్రపంచము స్సకల మర్తములం గన నానటంటి మం. ౧౦౦

ఉరుగుణశాలులై వడిగ నుత్తరశాంభవిముద్రతోడ భా

సురముగ సర్వజంతు సమశోభితుహృత్తమలంబునందు నా

హరిహరు లబ్ధగర్భ సురలాది పరాత్పరుఁ గాంతురంధ్ర మం. ౧౦౧

వరమతి యై మనోవిజయ వైభవుడై కరణక్రయంబులం

గఱకఱఁ గ్రోధచాననలఁ గాలించి శత్రుల గెల్పునంత నీ

చరణసరోజము ల్గనుట సత్యము సిద్ధ మటంటి వయ్యె మం. ౧౦౨

అరుదుగఁ జిమ్మచీకటిని నబ్బరపాటును బొందకుండగా

మెఱపులగుఁపుకైవడిని మెండగు దివ్వె వెలుంగు నందు నీ

వరదుదీరప్రమూర్తిఁ గనువారలు నిత్యులు ముక్తులంధ్ర మం

దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౧౦౩

వరగుణశాలి బాలయకు వాఙ్మలోచనలక్ష్మనాంబకే

వరతనయుండఁ గృష్ణ కవి వైభవ మొప్పుగ వృత్తపద్యము

ల్పరవి రచించితి న్సుకవిసంఘము మెచ్చుగఁ బ్రోవు నన్ను మం

దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౧౦౪

ప్రభవనామనంవత్సరమార్గశిరశు ౧౧ తరిమెల అక్షులచార్యులవారి కుమా

రుఁడు రంగాచార్యులు వ్రాసిన ప్రతినిబ్బతి.

ప ర శు రా మ శ త క ద్వ య ము .

పరశురామవంతుల రామమూర్తి.

—? ఆటవెలది-గీతపద్యములు ?—

- శ్రీశు నీశు భారతీశు భజించి విఘ్నేశుఁ గొలిది కవుల నెంచి యొక్క
గీతపద్యశతము గీర్తింతు వినుమురా, వటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౧
- హరిహారాత్మలగు మహాదేవగురులింగ, మూర్తిపాదకమలములకు మ్రొక్కి
తన్నెఱుంగుముక్తి తగ నెఱింగింతురా, వటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౨
- ధరణి లోకశాస్త్రుతమవాసనాబద్ధుఁ, డగుచు విహితకర్త మాచరించు
సద్విజౌండ ననడి జనుఁడు మూఢుండురా, వటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౩
- కాయ వాఙ్మనములు గలిపి సాత్త్వికవృత్తి, నీశ్వరాద్భుతముగ నెల్ల క్రియలు
నలుపునిర్తముండు నాథునిపుండురా, వటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౪
- విష్ణుమూర్తిరతుండు విష్ణుకథార్చన, భ్యాసకీర్తనామృతాతురండు
పరమ విష్ణుభక్తివరుఁ డుపాసకుఁడురా, వటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౫
- గురులనాశ్రయించి కోరిస్తానాంగభా, వాత్సనేప లార్తి నాచరించి
పావనాత్ముఁ డతఁడు పరమభక్తుండురా, వటు. ౬
- భక్తిగిలుగ నకలపావంబు లణఁగును, బాప మణఁగఁ గలుగు భావశుద్ధి
భావశుద్ధిగలుగఁ బరమార్థ మబ్బురా, వటు. ౭
- బహు ప్రపంచకాంక్ష పరిహార మొనరించి, పారమార్థికేచ్ఛ ప్రబలమైన
ధీరుఁ డాగురూపదేశ యోగ్యుండురాఁ వటు. ౮
- మంత్రమర్మ మెఱింగి మంత్రోపదేశతం, త్రం బెఱింగి శిష్యధర్మ మెఱింగి
తదుపదేశ మిచ్చు ధన్యుఁడే గురుఁడురాఁ వటు. ౯
- తన్నుఁ బా నెఱింగి తనరూప మొకరికిఁ, చెలియఁజెప్పునేర్పు చెలిసికరుణ
బోధ సేయువాఁడ పో న్నర్థురండురాఁ వటు. ౧౦
- తనువు నిజముగాదు తా నిజంబని మది, నెఱింగి పారమార్థ మిచ్చుముచు
సజ్జనాశ్రయుండు శ్రవణాధికారిరాఁ వటు. ౧౧
- ఇహసుఖంబు లిచ్చునుఁ పక వర్జించి, పరసుఖంబు లాసేపడక మించు
సజ్జనాశ్రయుండు శ్రవణాధికారిరాఁ వటు. ౧౨

కరణమతుల గెలిచి కర్తంబువరమించి, యోర్పుశ్రద్ధ గలిగి యుక్తి దగిలి
సజ్జనాశ్రయండు శ్రవణాధికారిరా, వటు. ౧౩

లన్యవదపు లొంద నభిలాష సేయక, యమృతవదవి నొందనాసవడెడి
సజ్జనాశ్రయండు శ్రవణాధికారిరా, వటు. ౧౪

సద్గురుండు నిట్లు సచ్చివ్యవరునకు, బోధసేయు తత్త్వబోధ సీకు
నెఱుంగ వరుసతోడ నెఱిగింతు వినుమురా, వటు. ౧౫

మును యమాదియోగములు సాధ్యములుగావు, సాధ్యమైనమహిమసంధించు
మహిమలబ్ధ ముక్తిమార్గంబు దెప్పరా, వటు. ౧౬

తనకుఁ బరున కెద్దితాదాత్మ్య మొందించు, నదియె రాజయోగ మదియుఁ ద్రివిధ
మయ్యె సాంఖ్యతారకామనస్తము లనఁ, బటు. ౧౭

చిత్తచలన ముడుగఁ జిత్తశా నాదసం, ధాన మందఁజేయుఁ దారకంబు
పొసఁగ సాంఖ్యమునకుఁ బూర్వార్థ మదియారా, వటు. ౧౮

స్వానుభవము గలుగ సంసారదుఃఖోప, శాంతి నొందఁ జేయు సదమనస్త
యుక్తి సాంఖ్యమునకు నుత్తరార్థంబురా, వటు. ౧౯

అట్లుగానఁ దారకామనస్తములకు, మఃఖ్య మతిశయంబు మోక్షదంబు
సాంఖ్య మదియు మొదల సాధింపవలయురా, వటు. ౨౦

పుడమి నొక్కజనుఁడుఁ బుట్టక మునుమున్నఁ, బొడము జనము సమసిపోవు
దుదినిదిక్కుమాలి యొక్క దేవుఁడే యుండెరా, వటు. ౨౧

అతఁ డేకమనెడి యాగమార్థంబుపై, వెలసిసృష్టి మొదట వేద్యుడయ్యె
శాస్త్రమున నఖండ సత్యాదిరూపుఁడై, వటు. ౨౨

ఏక మయ్యె సముండు లేకుంట సేవకా, రాధమయ్యెవిషముఁ డబ్బకుంట
నద్వితియుఁడయ్యె నగుఁబడె యుండుట, బటు. ౨౩

ఇదియు నదియు నట్టి దిట్టి దింతింతి, వలికి చెప్పఁ జూపఁ దలఁవరాని
బ్రహ్మగుఁచుఁ దానె వఁపూర్ణు డగునురా, వటు. ౨౪

దేశకాలములకుఁ దెగక వస్తువులగు, భూతభౌతికముల పోలుపులేక
నిండియుంటఁ దానెఖండరూపుండురా, వటు. ౨౫

క్షకృతిభూతములును బ్రహ్మాదిసురులును, జనమృగాదులెల్ల సమసిపోవ
సమయకుంటఁ దానె సత్యరూపుండురా, వటు. ౨౬

సీ. రమణీయనాయకరత్నంబు సంటంగ హేమవల్లికి వేశ యిదె యటంచుఁ
జుద్రచేఖకు నబ్బసాంద్రాధకారాభచిక్షరచుల్ దెరలించు చేగయంచుఁ
గృష్ణమేఘముచెంతఁ గీల్చిని మెలంగంగ విద్యుల్లతకుఁ జాలువెర వటంచు
నిదె సర్వమంగళాస్పదనాదలంటంగ మందాకిమి నేర్పుఁ జెంచు నంచు
విధునిసేమిపగనుదార విత్త యనుచు, నీలవేణియె గోవిందునెలవటంచు
నంబుజాక్షులునర్తోక్తులాడుకొనుచు, గడుముదంబొప్పచుఘవైరిగ్రస్తుకొనఁగ

సీ. స్నిగ్ధంబు లై మించి చెంతలచూపులు రమణ నీలాబ్జశోరణము లునుప
* సేదనీరోగిగ్రమ్మి చెన్నారనెమ్మోయు సమరందపంకజచ్ఛాయఁ బూన
ననవిల్లువల్లఁ బోలినివీపుపై వాలుచందమొందుచుఁ గీలుజడ చెలంగ
బిళువుకంచుక(మ)లో బెడఁగుదిట్టమెటుగు జచ్చమిట్టలొకింతచలనమొద
హారములు దూఁగఁ గౌ నసీయాడఁ దొడఁగ
వలచునూర్పులు పెంపెక్త వళులు నిక్తఁ
గంకణధ్వను లలతాళగతుల నెనయ
శౌరితల యంటె నొకఁడహోదారజఘన.

౮౪

వ. ఇట్లు యదుకుంజరుండు సాభ్యంజనుండై యొక్కకుంజరయూన కైదండ
యొసంగఁ గ్రొమ్మెటుంగు నండగొను ఘనాఘనంబుననువున ధరాధరశృం
గోన్నతం బగు నవగాహనగేహంబుఁ బ్రవేశించి యొక్కమించుఁబోడి వల
పులు నించు మంచిగంధంబుఁటటకలిం బెన్నెరుల నూనియ న్నగ్ధగ్ధఁ
జేయ మఱియొక్కకొమ్మ కమ్మతావు లూరు జలంబుల జలకం బార్చి నొ
క్కరంగులాడి బంగరురంగుల తెఱుగుల మరుంగుపడఁజేయు దువ్వలువకవ
యొసంగ నుత్తరాధరాంగంబుల ధరియించి కొందఱు మందయాన లమం
దానందంబున నెడనెడ మంగళారాత్రికంబు లొసంగ వాసంతికకుసుమ
విచిత్రాస్పదంబు ను జంపకమాలోత్పలమాలికాభ్రమరవిలసితలసితంబు ను
మంజుభాషోర్వశీసుముఖిమనోహరంబును నానాపదార్థసమృద్ధంబును బ్రస
న్నంబు నతిమధురధ్వనిసమాలింగితంబు నస్పృష్టదోషలేశంబు ననుగతాఘ
లాలంకారంబు నగుచు మహాకావ్యంబుతో నెక్తసక్తైంబు లాడు వినాహ
వేదిం దా నాయకరత్నం బగుట నధివసించి కొందఱిం దువదనలు కురుల
తడియార్చి సంస్తారధూపంబు దీర్చి జలార్ద్రానిలంబులం దేర్చి సురభిశకు

* సేదనీరోగి-మూ. † మోహదార-మూ. ‡ టటకంబున- స్థి దంగంజేయ-మూ.

సుమనూల్యంబులం జేర్చి యంతరే కాంతపరిపూర్ణ తా బహిరుద్గీర్ణ సత్త్వ
గుణవైభవభ్రమంబు నవగమించు దివ్యచందనలేపనం బమర్చి యమూల్య
రత్నకలాపంబులు తత్తమచిత్రస్థానంబులఁ గుదిర్చి యా కాళిందీముఖావనింద
* దర్శనాదర్శనం బీమాదర్శనంబు దగ్గింపు మనుచు మనోభవప్రతీతిదర్శన
ప్రదర్శితమిజప్రతిబింబైక్యంబె తద్దర్శనశ్చిత్తంబుసేయం దగు నచుచునో
యొక ముకురకపోల యొకనిద్దంపు నిలుపుటద్దంబుఁ దెచ్చి మూఁదట నిడ
నయ్యవసరంబున నచ్చంపు నెలదాల్చు నబ్బాచులయొకిమీనికిం బ్రాతిభ
ట్యంబు వాటించి యఖండచండకీరణమండలంబు దాల్చెనోయన నలరారు
మణికిరింబుగల శిరంబును గచప్రచయసజలజలదవరిగళన్దుక్తాఘఃజాలం
బురాలిక వెలంగు తెలివ్రానిపువ్వులబాసికంబును దద్గంధాస్వాదనలోలు
నబంధరడింభంబులవిడంబిచు నలకంబులు గలయలికంబును దావితామర
పువ్వును మడిగదురఁ బటతెంచి కదలకనిల్చు తేటికూనలేమనఁబాలుచు
కమ్మగస్తురిచుక్తబొట్టుగల నెమ్మొగంబును నిజాంతేవాసులం బ్రోవ మనవి
కేటించి కర్ణాంతికంబుల నిలుచు వేలుపుతోలువేలుపొజ్జలనజ్జగించు నాణి
సుపాణిమత్రియంబుటొంటులు గలకర్ణద్వయంబును సకలంకాపూర్వకశాం
కశకలశంక నుకురింపఁజేయు వినానానెకశ్లోచితకజ్జలమిదుపు పొందుఁ
గొను కపోలతలంబును గంధరాభిధానబంధురకంబునిరర్థశ్రద్ధతమౌక్తిమణి
రాజరాజులో యనఁ బురణించునుదంచన్దుక్తాహంభేదంబులు నంతరసవకాశ
బహిఃప్రకాశద్రవ్యవిషయకానురాగంబు పెంపుఁదలపించు కొనుభవామ
మణిసార్వభౌమంబును గలశ్రీవత్సవనమాలికామనోహరవిశాలదోరంత
రంబునునవికలమణికిలితబలభిదువలస్తంభజృంభణసంభావితంబులగుచిరత్న
రత్నకీలితకేయూరాంగదవిలసితభుజాద్వయంబును మణిబంధప్రభావలయం
బన నలరారు మణివలయంబుల నలరుకరంబులును నిజోదరాంతరావసదనం
తవనజజాండభౌండస్థైర్యకార్యార్థంబనా నిబద్ధమణిమేఖలం బగు కటిప్రదే
శంబులును దెలిసిటియేటిశక్తియైమ్మి నా మగరాల తేటనీటు లుడ్లు
టించు కటకంబులు గలపదద్వయంబును గలిగి లత్యైలత్యైకదార్థజీవితం
బగునమ్మహాపురుషునకు నిట్టియలంకార్యత యబ్రమేయనుచు నాద్యులెన్న
వెలంగుచుండె నవ్వడు.

గా.

* దర్శనంబిమాదర్శనంబు. † తెచ్చె.

గీ. కంజనేత్రుండు బహువరిష్టాఁ యుక్తిఁ, ద్రిగుణసంబుధధవ్యతఁ దేజరిల్లు
నపుడునశ్చ్యతితోమైత్రి నందికొనియె, నొకయవోషతతప్తునై యుండఁగాని.

క. మును హరునికంటిసేకలం, జెనసిన యొకమదనుఁ గనియె శ్రీకాంతుఁడు దాఁ
గవ వింతపెట్టికొడుకై, మరుచు నసంఖ్యాకసుతమరుదరులఁ గనియెన్.

వ. అంత.

౫౮

ఉ. విరువరాంధ్ర హంసతనయామణి క్షీరపయోధివీదికా

నాదరదానదక్షిణత నల్వగు మేల్వజరంపురాలబ

లేవ్విదిక నిల్చి నెన్నుదుటఁ బెప్పిరి కెఁజిగిమించు నక్షతల్

వాదనలేని వీణానఁ బాటలనీలుల *గుల్లు లొప్పఁగన్.

౫౯

క. ఉడుగు వెలపల్ల దేనకి, కొడు కిప్పుడు నీరుఁ బెట్టికొడు కై యరురెం
గొడు కగుచు నీకు మరచు, డుడుగర లుదఱుచు మరున కుదిదా వింటే.

గీ. అనుచుఁ జెలియలు మధురోష్ఠ లాడుచున్నఁ

బడఁతి యొక్కర్తు మిగుల నేర్పరి సుగంధ

తైలమున నింతితల యంటి తార్చి తీర్చి

నూనెముడి సంఘటించెను నూనెముడికి.

౬౦

గీ. కులుకుముడిగూడనిదంపుఁగురులసాంపు, గుంపుగనుపట్టెనవ్వేళఁగుందరదకుఁ
దాళతశ్యంబుమీఱఁగఁ దైలరసము, వజిపిడిద్దినమరునికృపాణియనఁగ.

గీ. మచ్చెకంటులుమోదంబుపెచ్చివచ్చి, వసుపునలుఁగార్చినవృక్షవృక్షఁజెలిమేను
దీవయొప్పారఁగాఁకలుదేరి † మెఱుఁగుజోకఁ నైకొన్నపైఁడిశలాక యనఁగ.

చ. అలకలఁ గొప్ప మీఱుకుటిలాలకయొక్కతె దివ్యచందనా

మలకము నూనె నిగ్గునడిమానఁగఁబెట్టెను మేలుతావులం

జిలుకునవాంబుపూరములఁ జెల్వమతోక్కతె చెన్నమిన్నఁగా

జలక మొనర్చె నొక్కచెలి చక్కఁగ మై తడి యొత్తుచుండఁగన్.

౬౧

గీ. వనిత యొక్కర్తు మేలుచువ్వలువఁదెచ్చి, సొదిఁ గట్టఁగనవ్వుడు సూర్యజాత
నప్రసాదశరజ్జాతజలదవటల, † రేజితాకార యగుచంద్ర రేఖఁ బోత.

క. చెలియొకతె చెలువయాఁదలఁ, గలతడిముడిగింప నొక్కకలికి సుగంధో
జ్వలధూపధూమ మొసఁగెన్, జలముగూమములు జన్మజనకము లనియో.

—? కాళిందిని జెలు లలకరించుట ? —

- ఉ. ముచ్చటగాఁగ నొక్కచెలి మోహనగాత్రికిఁ గొప్ప దిద్దఁగాఁ
బొచ్చెములేని మేల్వలపుఁబువ్వులదండల గొప్పకొవ్వునన్
మెచ్చుగ నిల్పె నొక్కచలమీనవిలోచన సాటి నైకొన
స్వచ్ఛ సరాతులం బటవ వచ్చిన కీర్తులమూర్తులో యనన్. ౯౭
- చ. కుటిలములైన ముంగురులఁగూడి మెలంగెడుకామినీరుణీ
నిటలమునందుఁ గన్తుని నెచ్చెలియొక్కతె బొట్టుఁబెట్టఁ దాఁ
గుటిలతమాన ఫాలమయి కోమలచంద్రుఁడు వంకపూనుచుం
జటిలకలంకముం గుటిలసంగతి మిక్కిలిఁ గాంచెనో యనన్. ౯౮
- క. వంకజముఖ కొకనెచ్చెలి, పొంకపుసీయంతనిధిఁ బొందుగ నిలిపె
గుంకుమచూర్ణం బహితా, తంకముగాఁ గబి వీరతం దాల్చెనన్. ౯౯
- చ. నడుమ మహేంద్రనీలమణినాయకమా మగ గాల బొట్టుచేఁ
గడునలరాదు ముత్యపుఁజొకాటపు బొట్టు నెలంత కొప్పెడన్
విడువక వీర నెచ్చెలులు పెంబడి జాల్సొసరా మహాభయం
వడి ముఖచంద్రుఁ గొల్పుటకు వచ్చినసంక్షళశాంకుఁ బోలుచున్. ౧౦౦
- గీ. కంటఁ * గాటుకదీ ర్చెచుగలికియోర్పు, సరసిజాక్షికిఁగనుదోయి సామ్యకక్షి
దళన మొనరింపఁగోసఁ దాదృగీశ్చ, గల్గుసిద్ధాంజనముఁ బెట్టుకరణితోఁడు.
- గీ. ముద్దులూడికి నొకబోటి ముత్తీయఁపు, మేలుముంగర ముక్తుఁ డెఱవనొప్పె
నధరమాధుశ్యమాసింప నవతరించి, చెంతమెలఁగెడునమ్మతఁపుఁజరుకనంగ.
- క. శ్రీకారసామ్య మాకృతి, నేకా దర్శనకాళ నేనియుఁ గలదఁ
జోక(ను)వీరుఁ(న)తులా, కపునవరత్నకుండలులుదైవాతా. ౧౦౩
- క. అంజనరుచితీవ్రాసిత, మంజులతరవలదపాంగయంజరి మిగులం
గంజాక్షిగండతలమున, సంజ్యోతుదిరంపుబిందు వందముఁ జెందె. ౧౦౪
- క. అరణాధరయరణద్యుతి, శరణాధరసీమఘటితసమ్యగలతై
స్ఫురణంబుఁ గనక యొక చెలి, తిరుగఁ ఘటి(యి)ంపఁదలఁచితెలివిన్దానా
- గీ. తొలఁగకుండునువర్ణబిందువులఁజెంది, మధురబంధంబుగాంచిసప్తదమునించి
సాధువాగ్రీతిఁగైకొన్నచారుకంచు, కంబులోఁజన్నుఁగవవ్యంగ్యగతిఁజెలంగె

* కాటిక - † సామ్యసాక్షి-మా. ‡ మేరనొప్పె-మా. § రతంపుబిందు-మా.

చ. ఉరుకరిరాజకుంభములయుద్ధతి మానిది తజ్జయ్యాత
స్ఫురితయశస్సితం బగుచు శోభిలుదానికిఁ దద్వివిస్సర
ద్దురుతరమాక్తి కావభులఁ గూడుట యబ్రమె యాచు నెన్న న
త్తరశమ్మగా చన్నుగవ దాలిచె గంధపుఁబూఁత హరిముల్. ౧౦౭

ఉ. నీలపురాలకాంచికయునిదితరోదులు క్రిందఁ బర్వదున్
మేలగురోమరాజుచి * మేగుచు(నుండుట) నాభి యాకా
పాలముల్ మెలఁగెను నవారితనీలరసంబుమించి యు
ద్వేలముగాఁ దఱచుచ్చసితధీ నిరువంకలఁ జేయు నింతికిన్. ౧౦౮

క. చారుకరఁజల్ల వాంకిత, మై రాజులుబాహులతిక సతివకుసమరెన్
హీరమయకంకణములు, సారలతాంతములమేళచాయు గడుచున్ ౧౦౯

క. మదదంతి గామినీమణి, కదపంకేరుహములందుఁ బాయక నిలిచెన్
మృదుమధురనివాదంబులు, † పొదలఁగఁ హంసకములతులపూర్ణమృతులన్

గీ. † సహపసత్పతికరతనే సవతి గాదు, కంకణావాస కీరతృప్త్యయన
నిరుపమావేలసౌందర్యనిత్యపదత, నేని యల్లక్ష్యే సవతియయ్యుండు వదన. ౧౧౦

చ. ముదు(ఁ)దనంబు(వ)క్రతయు మోయుటయాని ససూక్ష్మచృత్రిశన్
వదలుచు సృశ్యతం గొనుచు వాసివహించినఁ జిత్రరేఖి దాఁ
బొదలుచుఁ గ్రీకర్తికక్షణదఁ బూని మెలంగిన యద్ది సాటిగా
మది మదమావహిల్లుఁ జెలినుడితపేళలదేహయ్యికిన్. ౧౧౧

గీ. కమలలోచనపాణిసంగ్రహణకారి, నిరతిశయభాగ్యవర్ణాభిసేతుఁ గాంచి
సలలితాకృతి ఫలదేశంబునందు, భామ కలరారె ముత్యాలభాసికంబున్.

—(వివాహవర్ణనము)—

క. అప్పుడు మహీసురోత్తము, లిప్పుడె సుముహూర్తవేళ యెడలే దనఁగా
రప్పించిరి తెరమటుఁగున, కొవ్వలకుప్పచు ముదలు లొప్పులు గుప్పన్.

చ. పలితెలివచ్చడంపుఁడెర కర్విననెచ్చెలిమోము దాఁగనెన్
హరిసయిదోడు శారదఘనాంతరపూర్ణవిశాకరుంబలెం
గలికివరాననాంబుజము గన్గెఁగఁ దరుకించియుం దదా
కలన భరింపదయ్యెఁ బయగ్రక్తుడు దట్టపుసిగ్గుబల్లెరెన్. ౧౧౨

* మిగు-మూ † పొదలకహంసకలము-మూ ‡ సహపసత్పతికర-మూ గ్రీకర్తికక్షణతపూస-మూ

- క. మధువచ్చాన్యవచారము, లభిగతవరమ్యాతప్రస్తుతగుచు నొనర్చెన్
మధురైరి కలుఁ డతఁడుగఁ, బృథివరహభాగ్య మొకరుబులువేలు పొగి .
- చ. జలరుహరాగనీలమణిరంగతహారయమంపు బాత్రో
జలరుహనాభపాదజలంబులు భ స్త్రీప్రసిద్ధి వారిధా
(ర)లంగడిగెన్ దిచాకరుడు కాణి యొనంగఁగఁ దన్తణిప్రభా
కలనఁ ద్రివేణికాజలముకైవడి పాత్రజలంబు కైవడిన్. ౧౧౭
- గీ సాత్వికస్వేదమకరందసహిత మయి, హరికరాజ్జంబు ధారోదకాతిసిక్త
మగుచు నాత్మకరస్పర్శ నతిశయిల్లి, నాతి రవియచ్చై బ్రహ్మర్పణ వృటండు.
- ఉ. చేతనమాత్ర *విజ్ఞగతి శ్రీరతిగా మదినిల్చి యాత్మనం
జాత నొసగువాడు నిజజాతినముల్లసనప్రదాని నా
నీతటి నాదిదేవునకె యింతినొసంగినయర్థముండు వి
ఖ్యాతిగ లోకదీపకత గాంచఁడె యుచు నుతినిరుత్తముల్. ౧౧౮
- క. తెర దొలఁగ వరుడు చెలివా, తెరసాగములు గనఁగమెలగఁదీప్రపురుషవా
తెరగలుగు(?) తెఱన సిగ్గుల, తెర తమిరుగులంగ మదిని దెరలన్ నాగెన్.
- గీ. శుభగుణాన్నద మైనయీసువతికంత, మునకుఁ దదగ్రతనెవ్వఁడు గనినకంబు
వెల్లు నరియగునమరీతిరింతి? కొలికి, విభుఁడుపొందుగఘటియించెశుభగుణంబు
- చ. చిటునగు తేటల్ చిగుల శ్రీనిరువొందిన ముత్తియంబు లా
నెఱవొర యింతియాడలను నిల్పిన వావృత్తిచైరమూరి య
క్రతీముగు లంచు వచ్చి వయఁ గ్రమ్మిన మించులు నా మెలంగె మై
యొఱపులశ్రీగైమె మెలఁగి యెవ్వరు మొగ్గలనిగ్గు నిగ్గునున్. ౧౨౦
- క. వరమాణుచుద్వ శ్రీహరిశిరమున ముత్పాలస్రాలు చేదోయి నిజ్జ
హరి(తను)వు తత్పితంబై, కరమరుదుగ నపుడు పుష్పసునమైయొప్పెన్ ౧౨౩
- పీ. సరబడివారిహెచ్చరికయాటలు తేటయాటలాడుల్య తేటనీటుపాట
లఖిలానవద్యనాద్యారావములు సాయముఖవేదరవములు భూతిశాస్త్ర
నివదముల్ దచ్చననేర్పుబల్లులు హాసయధురధ్యక్షల్ వస్త్రయర్థములు
స్థితభూషాగణశింజితంబులు వందికబ్బముల్ మాగధస్వానములును
నకలసురహానిమనుజసంసత్ప్రయుక్త
జయజయధ్యానములు నొక్కనయమునను

*విజ్ఞగతి- మూ, †కొలికి-కంతము? ‡తిగెవై- మూ. శ్రీహరిలీటు-మూ.

గలసికొన నైన యవ్వింతకలకలఁబు

చాల దీపించె దోయింటి ప్రాంతేశ.

౧౨౮

క. పువ్వులదోయిటికయ్యుం, బవ్వనితానరుల నలరఁ *నందించె గడుం

బువ్వులరువ్వులకయ్యుము, పువ్వులుతునినడుమ నలరఁ బొందింపంగన్. ౧౨౯

ప. అంత.

౧౩౦

ఉ. వేలిమివేళయందు నరవిందదళాయతలో చనామణుల్

వేలిమిపాట రాగములు వింతలువంతలుగాఁగఁ బాడ సం

దోలి నడంగె నారదమ ఖోర్జితఃక్షర గాయనప్రవే

కాళికరాజునంపన నుదంచితముఁజువిపంచికార్పటుల్.

౧౩౧

గీ. ఇంతిహృదయావసచ్చిరమేషమాన, మదనదావానలజ్వాలమద మణంగె

బహిరవిరిహితవైనాపాపవనమిత్ర, ధూమకీలలు మిగుల నుద్దామములుగ.

క. ఇద్దఱు వేలిమివేడి, నిద్దఱువజరంపుబీతి నెఱిగెడియుంగా

నిద్దఱికిఁ గూర్చువాడై, యిద్దఱిసంఘన మరుండు నిఱికి వసింఁడన్. ౧౩౨

చ. పొగ సొగయుంగ ముద్దుచెలిపొందిక కాటుకకంటికోనలన్

దిగియెడుశ్రుబిదువులు దీర్ఘరుచుల్ దలపించు నీలపుక

జగిలిగిఁగాంచు ముత్తయపుఁజిప్పలలోపలనుండివచ్చు హే

తుగుణములై(వ)ముత్యముల దూకొనుకప్పు మెఱుంగుపొంగున్. ౧౩౩

క. పొగ నెపమున నొకవంకకు, సొగసులనెమ్మోమునీలిపి చూచెను నవలా

పొగరుకఠిచాయచూపుల, మగనితెఱిపుటొంట్లు నీలమణులై తనరన్.

ఉ. కమ్మలవచ్చరావయిడి కాంతులు చూపులతెచ్చుకమ్మ లొ

క్రమ్మడిఁ బాదపల్లవమ హేమాజ్వలకాంతులఁగూడి పంచవ

ర్ణములముగ్గునడి(దన)నాథునివెంటఁ బ్రదక్షిణము

కముగఁ జేసెఁ బద్మహితుగాదిలికూతురు నీటిచూలికిన్.

౧౩౪

మ. సనఃస్త్రికైశువేళఁ బద్మముఖ యంచత్సాద మద్వ్యత్రరం

బునఁ బట్టించఁగఁ గృష్ణమానసమున్ మోదాతిరేకఁబునం

గనకాంగీమణి కబ్బుసౌఖ్యమహిమం గంజాస్త్రవీరాగ్రణి

కనదే కాంతవిభుత్వవైఖరులు లెక్కల్ సేయఁగా శక్యమే.

౧౩౫

- క. నీలవణిమయపునదిక, లబ్ధిలామణి వ్రాక శౌరిపరతంత్ర(త)చే
జాబుకొనునడుగురుచులను, నీలోపల వజ్రగాగనింద యొనర్చన్. ౧౩౮
- ఉ. మోదముతో సుధద్ర చెలిమద్దులగండతలంబునందు సా
మోదనిశాకకర్దమము పొందుగ నించెను నవ్వులాటకై
నీదుకపోలభాగమున నిండి తొలంకెడు తేటమిన్నయో
కా దిపు డే నొసంగునెక కాంతులు మేలె యటన్నకైవడిక. ౧౩౯
- చ. హరినునుజెక్కుటద్దమున నర్జ్యమనందన సత్యభామిని
విరచితసంజ్ఞ పూర్వకృతశ్రుతమైత్రియు హెచ్చరింకఁగా
స్ఫురదరుణఃపూఁ గుంకుమము పూసినఁ దచ్చని యొప్పెఁ దేటి (జే)
హరుచిగనంగ మోముగను ననభర రాగమునీడయో యనక. ౧౪౦
- చ ముసీనుసినవ్వుతేటలను ముత్యపు బావటచేరుచాయలుం
బసగలముక్తుమాత్రియపు బట్టిగియున్ గుమిఁగూడి భారయై
మసలుచుఁ బోయి మిఁటికొన మంచరుచిం దనరక వసిష్ఠతోఁ
బొసగెడు నైదువం గసయెఁ బుణ్యచరిత్ర మొసంగ మ్రొక్కుచుక. ౧౪౧
- గీ. పురుషతల్లజు పెండ్లి నివ్వడుభుజించు
మధురచతురాస్నములు మీఁద మనకునబ్బు
బేర్కెఁ కృష్ణుని కింకొక్క పెండ్లియైన
దిరుగ నేతెచుపుణ్యంబుదీరజేసి. ౧౪౨
- క. అనియెన్ను చురుచులనుచుఁ గొనకొ నెసమయంబులెన్నగొనుఁజాయనుచుం
దినఁదినఁగ వింత లనుచున్, జనత తదన్నానుభూతిఁ జాలం దనిసెక. ౧౪౩
- సీ. మంచిభోజన మబ్బె మాగధక్షితిచాలసలలితపరిణయోత్సవమునందు
నవి దెప్పనేటికి నంతకంటెను మేలువెలయుకాశ్చీరేశుపెండ్లిబంతి
యాబంతికతయేమి యంతకు(మి)క్తిలి బుగాశవతిపెండ్లిబంతికూడు
అకూటిపసయేమి యంతకంటెను బాగు వంగేశుపెండ్లిలోవంటకంబు
అవివచింపంగ సవ్యామా యంతకంటె, నెక్కుడై చక్కనై నాల్కసాక్షఁజేసెఁ
* బోల్చి లేనిదిహరిపెండ్లిబోనమనుచు, జనులుమృష్టాన్నములఁదృప్తిగొనిరిచాల.
- గీ. ప్రోలుసూరబడి వెడలుచుఁ బురుషచంద్రుఁ
డురుతరోజ్జ్వలమణిసూయతో త్రమాంగ
మభినవలతాంతవిశదంబు నగు(టఁ)బాఁవ
పాన్పునగియెడు పెడిలిపాను పెక్కై. ౧౪౪

కాకినాడ-పరిషత్-ర్యాలయమున వెలకు దొరకు

గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయకవి	రు	0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములనాడ భీమకవి	...	0	10	0
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి	...	1	0	0
4	నీతిసేనపద్యశతకము-తాళ్లపాక పెదతిరుమలార్యుడు	...	0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు బి. ఏ., యల్. టి.	...	0	8	0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి	...	0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు	...	0	3	0
8	యద్ధముల్లసి బెజవాడ శిలాశాసనము-జి. రామయ్య పంతులు గారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.	...	0	8	0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి	...	0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పల మల్లనకవి	...	1	0	0
11	అకారాద్యముదితగ్రంథసూచిక	...	0	8	0
12	ప్రాకృతభాషాత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	12	0
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు	...	0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్య పంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.	...	0	8	0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	...	0	12	0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	8	0
17	Dravidian Lexicography	...	0	4	0
18	హ్రస్వరంగములు-క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు...	...	0	8	0
19	నారసింహపురాణము ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	...	1	0	0
20	మన్నారుదాసవిలాసనాటకము-రంగాజమ్మ.	...	0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్ప నాయకుడు	...	0	12	0
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము. (మొదటిభాగము) అహోబలపతి	...	1	0	0
23	రెడ్లనాటి రెండుశాసనములు శ్రీనాథుడు	...	0	4	0

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.
(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామ సంవత్సరము. } సందిక గి-౬.
మార్గశీర్ష - ఫాల్గునమాసములు. }

కాకినాడ :

క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుచేఁ బరిషత్సాహిత్యమునఁ
ప్రకటింపఁబడినది.

చందా { పోష్టవ్యయములతో } విడిసంచిక రు ౦-౮-౦
సంవత్సరమునకు రు. ౩. }

1930

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటవరమహాపతి నూర్యారావుబహద్దరవారు, పితామహము మహారాజావారు, పరిషద్యావజ్ఞీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరవారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

శ్రీరాజ్ వత్సనాయ వేంకట సుభద్రయ్యమ్మజగపతిబహద్దరగారు-తుని రాజగారు.

కీ. శే. శ్రీబాబ్బిలి మహారాజావారు

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యవిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షుడు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

దర్బా వేంకటశివరామరామగారు బి. ఏ. బి. ఎల్.

కళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఎ. బి. ఎల్.

కార్యవిర్వాహకసభాసభ్యులు.

డివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి నూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడుగారు.

డాక్టర్ వేమూరి రాఘవకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి. PH. D.

(కోశాధ్యక్షులు.)

శ్రీత్రిపురావ వేంకటనూర్యప్రసాదరావు దొరగారు

కాశీభట్ట ముప్పకృష్ణశాస్త్రిగారు

అనంతపంతులు రామలింగస్వామిగారు,

దుగ్గిరాల వేంకటనూర్యప్రకాశరావుగారు బి. ఏ.

తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు

అళిక్క వేంకట్రామయ్యగారు

కోశా వేంకటసుబ్బారావు నాయుడుగారు.

పిలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు

పానుగంటి శ్రీనివాసరావు పంతులుగారు

పిళ్లారెడ్డి రంగప్రసాదరావు నాయుడుగారు

విషయ సూచిక.

1. త్రిలింగము - తెలుగు - తెలుగు ...	౨౫౧-౨౫౪
శ్రీవిక్రమదేవర్షగారు—విశాఖపట్టణము	
2. నైషధిరచనాతత్వము ...	౨౫౫-౨౬౪
ఇనటారి సుందర్యుగారు—అమలాపురము	
3. గ్రంథస్వీకారము	౨౬౯-౨౭౪
4. శ్రీనాథుడు - శివరాత్రిమాహాత్మ్యము	౨౭౫-౨౮౨
విద్యాక—కజ్జి సాంబమూర్తికాశ్రమిగారు	
5. సంస్కృత దూతకావ్యోగి త్తి వికాసములు... ..	౨౮౩-౩౦౬
యాయాజ్ఞి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు	
6 ధాతుమాల - పీఠిక	౧-౬
విద్యాక—కజ్జి సాంబమూర్తికాశ్రమిగారు, చర్చనన పేట	
7 కాళిందీకన్యావర్ణనము ...	౩౩-౬౪
అహోబలవతి	
8. పరిశురామశతకము .	౯౭-౧౦౯
పరిశురామవంశుల రామమూర్తికవి	
కన్నశతకము .	౧౧౦-౧౧౨
9. పరివత్సనకభాండాగారము .	౧౧-౧౪

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్ప్రయోజ్ఞ ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి :—

i తెలుగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వకావ్య మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషకు సజాతీయతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికకావ్య గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకాశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వనిష్ఠములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు నొక పత్రికను ప్రకటించుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరిశ్రమఁ గావించి పారిభాషికములను, సాహిత్యపట్టుములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట— ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుగుగ్రంథము లుండవలయును; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు సభివృద్ధికి నుపవరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౮.

శుక్ల నామసంవత్సరము
మార్గశీర్ష - ఫాల్గునమాసములు.

సంచిక ౧-౬.

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు.

ప్రతివాదవిమర్శనమును గూర్చి కొన్ని వంక్తులు.

— శ్రీవిక్రమదేవవర్తగారు-విశాఖపట్టణము —

అనావశ్యకవాదప్రతివాదములను బెంచుట నాస్వభావము గాకపోయినను, నాప్రతివాదమును ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రిక ౧౮ వ సంపుటము ౪ వ సంచికయందు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ-శ్రీబులుసు వేంకటరమణయ్యగారు రనుచితముగా విమర్శించి యుండుటవలన నాప్రతివాదమండనముగాఁ గొన్ని వంక్తులను మాత్రమే వ్రాయవలసి వచ్చినందులకుఁ జింతించువాఁడను.

“గంజాముమండలమునఁ గొంతభాగము తెలుఁగుదేశ మనుటచే శ్రీవిక్రమదేవవర్తగారికిఁ గోపము కలిగియుండవచ్చును.” అని సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారికిఁ దోఁచెను. కొంతభాగమును మాత్రమే కాక, సమగ్రమగుగంజాముమండలమును తెలుఁగుదేశ మనినను, నా కించుకంతయుఁ గోపము లేదనియు నాకోపము నాయుపన్యాసమునకును ప్రతివాదమునకును గారణము గాదనియు నిశ్చయముగా నుడువువాఁడను. గంజాముమండలమును తెలుఁగుదేశముగా నిరూపించుటకే సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారు నిజవ్యాసమును వ్రాసియుండురు కాఁబోలు !

త్రిలింగమధ్యదేశము “తెలుఁ” గనియుఁ ద్రినగమధ్యదేశము “తెనుఁ” గనియు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారినిబోలువండితులు సెలవిచ్చుచుండుటవలనను, త్రిలింగదేశముయొక్క యుత్తరపుమేర భీమేశ్వరలింగముగాను ద్రినగదేశ

ముయొక్క యే తరపుమేర మహేంద్రగిరిగా నేర్పడుటవలనను, మంథెనకాళేశ్వరమునందలిలింగము భీమేశ్వరాఖ్యతోఁ గాక కాళేశ్వరాఖ్యతోడనే యొప్పుచుండుటవలనను, “తెలుఁగు” “తెనుఁగు” అనురెండును బర్మాయవదము లగుటవలనను నాప్రతివాదమునందు “విద్యాప్రవీణుఁడుగారు గోదావరిమండఁగితి భీమేశలింగమునకును గంజాముమండలమందలి మహేంద్రగిరికిని ముడిపెట్టి యెల్లనేర్పఱుచుట.....” అని యుండుటకును, “శ్రీశైలభీమకాళేశమహేంద్రగిరిల కూరుపే దానిని (బ్రహ్మాండపురాణస్థ మని చూపఁబడినశ్లోకమును) బ్రక్షిప్త మని చెప్పక చెప్పుచున్నది.” అని యుండుటకును గారణము రెండుదేశములును భేదరహితము లగునపుడు వాని పాలిమేరలును భేదరహితము లయి యుండవలదా? “త్రిలింగకలితదేశము త్రిలింగదేశ” మని యెవరయిన నిర్ణయ చెప్పవచ్చును. కాని యుపన్యక్తకంఠితులు “త్రిలింగమధ్యదేశము తెలుఁ” గని నిరూపించుచుండుటవలనను బ్రహ్మాండపురాణమందలి దని యుదాహరింపఁబడిన శ్లోకము మఖలింగేశగోక్షరేశాదిముఖ్యము లగుపెరిలింగములను బేర్చినకలింగత్రితయమునే పేర్చెనుటవలనను “త్రిలింగమధ్యదేశము తెలుఁ” గనునర్థమే సమంజస మని సమృద్ధియు లనక మానరు. ఆమూఁడులింగములను సృష్ట్యాదిసంభవము అని కాని, యేకకాలప్రతిష్ఠితము అని కాని ననుబోలు నజ్ఞులు నమ్మరు; సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారిని బోలుకంఠితులు నమ్మిన న్నమ్ముదురుగాక. తెలుఁగుదేశపుజనులను బట్టియే బాసకుఁ డెలుఁ గనుపేరు గలిగె ననుట నిర్వివాదవిషయము.

తారానాథుఁ డనఁబాధగ్రంథకర్త కళింగము త్రిలింగాంతర్గత మనెనో త్రిలింగము కళింగాంతర్గత మనెనో యావిషయ మారయుటకుఁ బాళీభాషరాని నే నసమర్థుఁడను. కాని, కళింగదేశమునుగూర్చి నే నిచ్చియున్నప్రమాణవచనములను దారానాథునికంటఁ బ్రాచీనులు నుడివియుండుటవలన వానినెఱుఁగారించి స్తోక మగు “త్రిలింగమే” సువిశాల మయినకళింగములోని యొక భాగ మని నమ్ముదును.

సుబలపాలకులనుబట్టి దేశము వృద్ధి గాంచుచుండుటయు దుర్బలపాలకులనుబట్టి దేశము క్షీణించుచుండుటయు సువిదితవిషయ మగుటవలనక గళింగదేశముయొక్క యెల్ల లెప్పుడు నొకరితి నుండక మాలుచుండె నని భావించినచో నాయుదాహృతవచనములకు విరోధ ముండదు. త్రికళింగశబ్దవ్యవహార

మువలనను, ద్వితీయకతాబ్దమునందు రోమకయాత్రికుఁ డయిన స్త్రీని “ముడాకళింగ” లేక “మూడోకళింగ” యని వాడియుండుటవలనను, త్రి కళింగంచయకతాబ్దమునం దుండినభవదేవగుప్తువకు “త్రికళింగాధిపతి” యను బిరుద ముండుటవలనను మదుదాహృతప్రచూణచయకధిత మయినట్లు గంగా నది మొదలు కృష్ణానదివరకును వ్యాపించిన కళింగదేశము కాలవశమున మూడుభాగము లయ్యెను. కాళిదాసమహాకవికాలమునకు ముందే మహాకవి కుత్తరమున నున్న యుత్తళింగాభాగము “ఉత్తలము” గాను, గోదావరీకృష్ణానదిలకు నడుమనున్న తలకళింగాభాగము “తెలుగు” గాను చూటియుండుటవలన నడిమిభాగము “మధ్యకళింగ” మని వాడఁబడు నక్కఱ లేక “కళింగ” మనియే వాడఁ బడుచుండినట్లు మదుదాహృతకథాసంశ్లేషమువలనఁ దెల్లమయ్యెడిది. మధ్యకళింగము కళింగాఖ్య నొందినపిమ్మటఁ గ్రమక్రమముగా క్షీణించి యిప్పటి గంజాము విశాఖపట్టణము జిల్లాల వరమితి మాత్రము గల దయ్యెను. అందలిజరులు జ్ఞానశూన్యులయిరి అట్లు కొంతకాలము గడచినతరువాత నుత్తరమునుండి యుత్తరులును దక్షిణమునుండి తెలుగువారును దస్త-డలద్వయమున కేగి తన్నివాసు లయిరి. కళింగాంధ్రపదప్రయోగము కేవలాధునికము. మధ్యకళింగమునకు దక్షిణమునఁ దెలుగుదేశమును బళ్ళిమమున నాంధ్రదేశము నుండెను. “జగన్నాథాదూర్ధ్వభాగం.....తావదాంధ్రాభిదోదేశః” అని సాహిత్యవిద్వాప్రవీణుడుగా రుదాహరించిన శ్లోక చరణద్వయ మాంధ్రదేశము మధ్యకళింగమునకుఁ బళ్ళిమముననుండినట్లే స్థిరపఱుచుచున్నది. బంగాళాఖాతముయొక్క యొడ్డున నున్న జగన్నాథమునకు మీదిభాగము పళ్ళిమదిశ గాక మఱొకదిశ గాదు కదా. ఆంధ్రులరాజధాని నాసికకడ నుండె నని యూహింపఁబడుచున్నది. వారిశాసనము లన్నియుఁ బ్రాకృతభాషలోనే యుండుటవలన వారిభాష ప్రాకృతమే యని తెలియందగును ఆంధ్రులు కొంతకాలము పళ్ళిమోత్తరరాష్ట్రాధికత్యము సలిపిరి. వారిలోని కొందఱు తెలుగుదేశమందలి యాదిమవాసులను నిర్బించి తద్దేశ వాసు లయిరి. ఆంధ్రసాంగత్యమువలననే తెలుగుభాష తత్సమతదృవశబ్దభూయిష్ట మగుచు వృద్ధి నొందుటయే కాక, దానికిఁ బర్యాయవాచకము నైత మయ్యెను. తేనెఁడు నింగ్లాండునందలి యాంగ్లేయు లమెరికాఖండమందు నాప్తేలియాఖండమందును గ్రీక్లిటిసి “ఫీటీ” మొదలగు ద్వీపములందు వ్యాపించి యూడఁగా నాంధ్రులు లేక తెలుగువారు

దత్తమండలములందు వ్యాపించి యుండు టాకవిత గాదు.

సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుడుగారు పేర్కొనిన నరసింహదేవుడు కళింగోత్తలదేశములను జయించి “ఉత్తలకళింగసామ్రా” ట్టను బిరుదమును గ్రహించి యుండెనేని యాబిరుదము సార్థకమే యగును. సమగ్రముగా జయింపక దానిని గ్రహించియుండెనేని యది నేతిబీటకాయ వంటిదియే. అతని బిరుదముతోడను గృష్ణదేవరాయలు “తెలుగురాయలూ ? కర్ణాటకపురాయలూ ?” అను చర్చతోడను మన కిక్కడఁ బ్రసక్తి లేదు.

నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నీపంక్తులను జదువునపుడు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుడుగారి “ప్రతివాదవిమర్శము” ను గూడఁ జదువఁ జాలక మహాశయులను బ్రార్థించుచు నీమీమాంస నింతటితోఁ గట్టిపెట్టువాఁడను.

(ఈవ్యాసముపై వాదప్రతివాదము లింకీమీఁదఁ బరివర్తన త్రికలోఁ

బ్రకటింపఁజాలము - కల ౨౧)

నైషధరచనాతత్వము.

ఇవటూరి సుందర్యుగారు—అమలాపురము.

(గతసంచికావశేషము.)

ఔజ్వల్యముతుఁ డనియు “అముష్యవిద్యారసనాగ్రవర్తకీ...ఇయ్యది” మహా భాగ్యవంతుఁ డనియు, “తదోజస స్తద్వశస స్థితాభిమా” ఇత్యాది తేజస్వి యనియు, “అధీతిభోధాచరణప్రచారశ్రేః...ఇత్యాది, వైదగ్యము కలవాఁ డనియు, మొదలగునశములచే ధీరోదాత్తుఁడగుభోకోత్తరనాయకుఁడనియు, సూచించియున్నాఁడు.

ఇట్టిభోకోత్తరగుణోత్తమని నాయకునిగాఁ జేసి తొలుత, “అయోగ శృంగారమును నెలకొల్పినాఁడు. ఇట్టి నాయకగుణములు పండితచలవలన విని దమయంతి నలునియందు బధానురాగమై-

శ్లో. అహో అహోభిర్వహిమా హిమాగమే ।

వ్యతివ్రజేదే త్రుతితాం స్వర్ణార్థితా.....

ఇట్లు చింతాజాగరావస్థను బొందినది. నలునివంటి భోకోత్తర గుణోత్తరనాయకుఁడు మెచ్చుకోదగిన గుణసంపదయు దమయంతియుం దున్నది. కనుకనే యాతఁడు- “స్వకాంతిక్రీప్రజమాక్తిప్రజః...” దమయంతిగుణముల విని యిట్లుప్రేమమూనినవాఁడు.

శ్లో. అపహ్నవానస్యజనాయయన్నిజామధీరతామస్యకృతంమనోభు ౩—

ఇట్లు ప్రేమమూనినయతనికి ఘటిల్లినవిరహవ్యథచేఁ గలిగిన యధీరతను జాగరదఃఖనాత్ము లగునిశయు శయ్యయుఁ దప్ప నితరు లెఱుంగకుండ నవహ్నించుకొనినాఁ డట—ఇట్లు భయుల నుత్తముల నేరి యయోగశృంగారమును ప్రారంభమునఁ బ్రదర్శించుచుఁ “నగరాల్లవలైలర్దుచుద్రాళ్చోదయ వర్ణనమ్” ఇత్యాదిగా మహాకావ్యలక్షణములుగా నిర్ణయించిన యాలంకారిక శాసనమతిక్రమింపకుండఁ గొన్ని వర్ణనములతోఁ గావ్యరచన మొనర్చినాఁడు. ఇంకను గలగుణములఁ దెల్పుబూనినచో గ్రంథవిస్తర మగు నని విరమించి నాఁడను.

కాని యితనికి వాల్మీకికాళిదాసాదుల నిర్మలకవితాధర్మములు పట్టలే దని యు వారు వియోగశృంగారమును సరసముగ వర్ణించినా రనియు నీతఁ డట్లు

చేయక సంభోగశృంగారమును మాత్రమే వర్ణించి యూరకున్నాఁ డని యు విశేషించి శాస్త్రప్రశంసలు నుత్తేషులు పెక్కు కావ్యమునందుఁ జూపించి నాఁ డనియు దేశము యవనాక్రాంత మైనది మొదలు జరులకు రాజులకు భోగాపేక్ష పెచ్చుపెచ్చు గుటచే వారిని నుతోషపెట్టుటకై యిట్లు సంభోగశృంగారమును మాత్రము వర్ణించి యూరకుండె ననియు నాసంభోగవర్ణనము కూడఁ బచ్చిపచ్చిగఁజేసి పూజ్యనాయకులగు నలదమయ్య తుల నధఃపతితులఁ జేసినాఁడనియుఁ బతివ్రత యగుదమయంతి శయనాగారమున జారత్వద్యోతకము లగుతారాశశాంకుల చిత్రపులు మొదలగునవి యున్నట్లు వర్ణించినాఁ డనియు, బువ్వపుబంతి యరుచేరుపెట్టి యం దనభ్యము లగునల్లాపములు జరిగినట్లు వర్ణించినాఁ డనియు దీని కంతకునుఁ గారణము దేశ మన్యాక్రాంత మై యుండుటచే దాద్ర్య మరుభవించు నీకవి యప్పటిరాజులు సంతసించునట్లు కావ్యరచన చేసి వారిదయకుఁ బాత్రుఁ డగుట కిట్లానన్వినాఁ డనియు నువర్ణము కఱవగుటచే దానిమీఁదిభ్రాంతిచేతనే హంసమును “నువర్ణమయీత నుః” “నువర్ణశైలా దవతీర్య” యని వర్ణించినాఁ డని యు, నదియు ను గాక ధవాళ కలవాఁ డగుటచేతనే “తాంబూలద్వయ మాననం చ దధతే యః కావ్యక జ్ఞేష్వరాత్” అని రాజు రెడుతములపాకు లిచ్చినందులకును, గూర్చుండు మనుటకును సరిపించి గొప్ప చెప్పకొన్నాఁ డని యు వారాజు ను వర్ణనా స్రములనుండి జాతీసత్పణము మహామేరువుగా భావించినాఁ డని యుఁ గాళిదాసు తనరఘువంశ కావ్యమం దగ్నివర్ణకథానందర్పమున శృంగారము పచ్చిపచ్చిగా వర్ణించినాఁడు కాని తుద కగ్నివర్ణని నధఃపతితుని జేసి యా వర్ణనాదోషము సర్దుకొన్నాఁ డనియుఁ గుమారసంభవాష్టమసర్గయందు సంభోగశృంగారము వర్ణించుటచి మున్నది, గాని, యది కాళిదాసు రచించినది గాదనియు మొదలగునాక్షేపములు సేయుచుఁ గొందఱు విద్యాకేళికు లీనైషధకావ్య మధయ కావ్య మని నిరూపించుచు దీనిని దెనిగించిన శ్రీనాథ కవీంద్రుఁడుకూడ మూలముకంటె మజ్జిత గ్రామ్యము స్ఫుట మొనరించి తన బులుపు తీర్చుకొన్నాఁ డనియు వ్రాసియున్నాడు.

వారు వ్రాసిన ట్లికావ్యమునందు శాస్త్రప్రశంసలు మెండుగా నున్న మాట వాస్తవమే కాని యారఁ డీగ్రంథ మనలు శాస్త్రవిషయములు బోధించుచున్నదేముతోనే రచించియున్నాఁ డని యిదివఱకే నిరూపించియున్నాను.

కావున వేదశాస్త్రప్రశ్నముల బోధించుటకు రచించిన యీ గ్రంథముపై వారు చేసిన యాయాత్మేకమునకు సమాధాన మనవసరము. శాస్త్రప్రశంస కావ్యములందుఁ బ్రవేశింపఁజేయ మొదలిడినతర్వాతనే నిర్లకవితారూపము నశించినది. షట్శాస్త్రములందును బ్రహ్మ లైనవారు కవిత్వమునకుఁ గడగిరి. కాళిదాసభవభూతుల నిర్లకవితారూపము వీరికి బాధకట్టలే దని యాత్మేకము. కాళిదాసుఁడును భవభూతియుఁ గూడ షట్శాస్త్రపండితులే. వారికావ్యములందును శాస్త్రప్రశంసలు లేకపోలేదు. ఉత్తేక్షలు మొదలగువిషయములును లేకపోలేదు స్వభావవర్ణనములు సలుకఁదగినచోట్ల శ్రీహర్షుఁడును స్వభావసిద్ధముగా నుండునట్లే రచించినాఁడు. వాల్మీకి, కాళిదాసు మొదలగువారు చొప్పించిన శాస్త్రవిషయములు నుత్తేక్షలు చూడనివారుండరు గనుగ గ్రంథవిస్తర మగు నని నే నుదాహరింపలేదు.

ఇక సీకవి సంభోగశృంగారమును మాత్రమే వర్ణించి యూరకున్నాఁడనుకొనుటకు వీలులేదు. తొలుత నయోగశృంగారము వర్ణితమని యిదివఱకే చెప్పియున్నాను. వియోగశృంగారమును గూడ శ్రీహర్షుఁడు చెప్పియుండును. ఆతఁడు తనగ్రంథమునకు “నైషధ” మని కదా పేరు పెట్టినాఁడు. అట్టిపేరిడినవాఁడు నలునిచరిత్ర మంతయుఁ జెప్పకవివాహమువఱకే చెప్పి యూరకుండఁడు వివాహమువఱకే చెప్పఁ దలంచినచో “నలవరింపు” మని కాని “దమయంతీస్వయంవర”మని కాని పేరు పెట్టి యుండును. షటియు సీదమయంతీనివాహముతో సంబంధించని కలిసి చెప్పిపెట్టఁడు. కలిసి జేసవ్వసరమును లేదు. వివాహ మైనతరువాతఁ గలి వచ్చి చింతించి యీదంకతుల నెట్లయిన నెడఁబావక మాన నని ప్రతిజ్ఞ చేసి నలుని యుద్యానమున నొక విభీతకవృక్షము నాశ్రయించి యీదంకతుల నెడఁబావుటకు రంధ్రాన్వేషణము చేయుచున్నట్లు చెప్పియున్నాఁడు. తరువాత నందు దొరకినప్పుడు వారి నెడఁబావినాఁడని వారివియోగమును జెప్పియే యుండును. అట్లు చెప్పఁదలఁచుకొనిచోఁ గలిని దీసికొనియే రాఁడు. కాని మన కావియోగమును వర్ణించినభాగము లభించియుండకపోవచ్చును. కావున నప్పటిరాజులను సంతోషపఱుచుటకు సంభోగశృంగారమును జెప్పి వదిలివేసినాఁడన్నయాత్మేకము సీరసము.

ధనాశచే నీకవి పీడింపఁబడుచు నప్పటి తనయాశకుఁ దగినట్లే హంస
ముచు “సువర్ణమయీ తనః” “సువర్ణశైలా దవతీర్య” అని వర్ణించినాఁ డని
యాత్మేకము. అట్లు వర్ణించుట యర్థలుబ్ధుడై కాదు. సువర్ణమయ మైనద
నఁగా మనోహర మైన దని యర్థము. లోకములో నుత్తమతకు బంగారును
వాడుట యాచారము. “నాబంగారు తఁడ్డి, వానిగుణములు మేల్చిబంగారు
వఁటివి” ఇత్యాది ప్రయోగములఁ దిలకింపుడు. వ్యాసుఁడు తెక్కలుమాత్రము
సువర్ణమయము అని చెప్పినాఁడు. అప్పటికే దాద్ర్యము వచ్చియుండుటచే,
తెక్కలుమాత్రము సువర్ణ మయము అని చెప్పినాఁ డందురు. అందుచే నతఁ
డధార్థలుబ్ధుఁడు. శ్రీహర్షుఁడు పూర్ణార్థలుబ్ధుఁడు. “ప్రాసాదై రత్నవికృతై”
“చిత్రమప్తాపదాకారావిమానగృహశోభితాం” “కాంచనవ్రతిమైకాగ్రం మ
ణివిద్రుమతోరణం మేరుశృంగసయం సూతో రామవేళ్ళ దదర్శహ” అని రాజ
ప్రాసాదములను సువర్ణమయములుగాఁ జెప్పటయు సీతకుఁ గనిపించిన లేడి
రత్నశృంగములు, రత్నఖురములు సువర్ణమయశరీరమును గలిగియున్నట్లు
వర్ణించుటయు జరిగించినవాల్మీకి యెట్టిలుబ్ధుఁ డగునో? “తాంబూలద్వయ మా
ససంచ దదతే యః కాన్యకుబ్జేశ్వరాత్” అని చెప్పకొని క్రభువ్రలసువర్ణహ
స్తముల నుండి జాతీనతృణము మహామేరువుగాఁ దలపోసిన యీతఁ డర్థలుబ్ధుఁ
డేలకాడు? రాజు కూర్చుండు మన్నందులకును రెండుతములచాకు లిచ్చినం
దులకు గొప్ప చెప్పకొన్నాఁ డందురేమో! అట్లు రాజు తన్నుఁ గూర్చుండు
మన్నందులకును రెండుతములచాకు లిచ్చినందులకు నుచ్చి కాదు. కాలమహి
మచే ధర్మ మడుగంటి స్రక్చందనతాంబూలాదిప్రదానమునకు లీలావతులు
మాత్రమే యర్హు లనుకొను నీకాలమునఁ గూడ విద్వాంసులఁ బూజించు రా
జసత్తము లున్నారని సూచించుటకుఁ గాఁ చెప్పినాఁడు. ఇతఁడు కేవలము
నిరంకుశుఁడు. నిర్లక్ష్యమును గలవాఁ డందురు. అది యును గాక పైశ్లోకము
లోనే “య స్సాత్మత్తురు తే సమాధిషు వరం బ్రహ్మప్రమోదార్ణవం” అని
చెప్పికొని యున్నాఁడు. అనఁగా సమాధిస్థితుఁ డై వర బ్రహ్మనందనముద్రము
ను సాత్మత్తరీకజేసికొన్నాఁడు; అనఁగా “బ్రహ్మనందనముద్రమున నోలలాడు
వాఁడు” అని కదా భావము. ఇట్లు బ్రహ్మనంద మనుభవించుసమాధిస్థుఁ
డగునీయనయం దాశారోపణము సమంజసమా! బ్రహ్మనందసాగరమున నో
లలాడుసమాధిస్థి గల తాను రాజసన్దానమున తుబ్బుచున్నట్లు చెప్పికొన్న

చో లోకము నవ్వు ననియెనను దోచదా ? కావున నట్లతడు తములపాకు లిచ్చుట చెప్పికొనుట యుట్టి కాదని తేలుచున్నది. మఱియు నిరంకుశుడు, నిర్లక్ష్యుడు నన్నందుల కితడు తండ్రిని జయించినప్రతిపక్షిని జయించె నని చెప్పుకథలే తార్థాణము.

బువ్వపుబంతియం దసభ్యోక్తుల నింపినాఁ డని యాక్షేపము. ఆబువ్వ పుబంతిలో నలుఁడు గాని, దమయంతి గాని, అట్టియు త్రములు గాని యున్నట్లు కానరాదు. పెండ్లికై వచ్చినకొందఱు యువకులభోజనపుబంతి, చేటికలు వడ్డించుచున్నారు, బంతుగు లగు (కందారాజులు) యువకులు, మరాఁజులు, సేనాపతులు మొదలగువారు భుజించుచున్నారు. అచ్చట వారికి జరుగునం భాషణములు హాస్యరసయుక్తములు; వారిహాస్యరససాభాషణములఁ దెలుపుట కారఁ డట్లు చెప్పియుండును. విటపీఠమర్దాదినాయకు లీతెగఁబోనివారు, అందుచేతనే చేటికాదులతో వారి కాసల్లాపములు వర్ణింపఁబడియుండును.

దమయంతి కేళికాగారమునందుఁ దారాశశాంకుల ప్రేమబంధమును దెలుపునట్టియు నసాల్యాసంక్రందనవిలాసమును దెలుపునట్టియు, ఋషు లప్పర శ్రీలఁ బ్రేమించినవృత్తిస్థితినిఁ దెలుపునట్టియుఁ జిత్రరువులు, శుకశారికలు కామశాస్త్రపారాయణము చేయుచుండుట మొదలగు కామోద్బివకవర్ణనములు వర్ణితిము లన్నమాట వాస్తవమే. అది కేళికాగారము గాని దేవతార్చనా గృహము కాదు గదా ! అచ్చట శుకశారికలు కామశాస్త్రపారాయణము చేయక వేదాంతశాస్త్రపారాయణము చేయుట సరసమా ! పుణ్యాశ్రమము లందలిశుకాదులు వేదాంతాదిశాస్త్రపారాయణము చేయునట్లే సంభోగాగార మందలి యవి కామశాస్త్రపారాయణము చేయుచుండుట సరసము. ఇక నాచిత్రరువులు జారులవి గదా యిట్టి వుండవచ్చునా యందు రేమో ! అవి గాఢ మగుప్రేమను సూచించుటకును సుందరమిధునసందర్శనమునకును నేర్పడినవి గాని వారిజారత్వి మచ్చలఁ బ్రధానము కాదు. అట్లును సీతారా మాదిమిధునచిత్రముల నునుపరాదా యందురేమో ! వారిప్రేమము బహిర్గతము గాదు. ఇచ్చటఁ బ్రేమ బహిర్గత మగుచుఁ జిత్రరువునఁ దోచుచుండవలెను.

సంభోగశృంగారము వచ్చివచ్చిగా వర్ణించుచుఁ గేవలము దంపతుల కాయకసురతిము గూడ వర్ణించి యుత్తము లగునలదమయంతుల నధఃపతి తులఁ జేసినాఁ డనియు నిట్టివర్ణనము లుండఁగూడ దని కొందఱాంకారకులు

శాసించినారనియు నీతఁడు దానిని మీటినాఁ డనియు నాక్షేపము. కాళిదాసు “జగతః పితౄణా” అని చెప్పి యట్టిజగత్పితల సంభోగశృంగారమును వర్ణించి యే యున్నాఁడు. రఘువంశముం దగ్నివర్ణనికథపట్టువచ్చు వర్ణించియే యున్నాఁడు. కాని అగ్నివర్ణనికథపట్టున స్సవర్ణించియున్ననుఁ దుద కాతని సభః పతితుని జేసివాఁడు కావున నచ్చట నది యుచితమే యనియుఁ గుమారసంభవాష్టమస్కంధమున వర్ణించిన వర్ణన మాతనిది కాక ప్రక్షిప్త మనియుఁ జెప్పెదరు. కాళిదాసు “కుమారసంభవ” మని కదా తన కావ్యమునకుఁ బేరు పెట్టి నాఁడు. కుమారసంభవ మగుటకు సంభోగము లేఁ జే యెట్లు వీరుండును ? అయిన నాతఁడు కాయకసురతమును వర్ణింపక మృదువుగా వర్ణించియున్నాఁడు. కాయకసురవర్ణన మొనర్చుకొకము లాతనిని కా వందు రేమో! ఆ స్కంద చూచినచో నట్లు ప్రక్షిప్తములక్రిందఁ గొన్నికొకములు తీసివేయుటకు వలనుపడలేదు. అందుచేత నన్నికొకములును నాతనివే. అతఁడును గామశాస్త్ర ప్రశంస తెలియుటకై యట్లు వర్ణించియుండును శ్రీహర్షుఁడు-

శ్లో. “జాతిస్వభావగుణదేశజ ధర్మచేష్టా

భావేంగీతేషు వికల్ప రతితంత్రమూఢః

రతిశాస్త్రపరిజ్ఞానహీనా యే సరాధమాః

తేషాం రతిః శ్వాసనల్పా స్సరతే సుఖ మశ్నుతే

రతే స్సుఖస్వల్పవార్ధం కామశాస్త్రం సమభ్యసేత్

జ్ఞాత్వా కర్షణి కుర్వీత తత్రానందో భవేద్ధ్రువం

అన్యథా పశువత్తేషాం రతికర్త సుషృలం

నచాన్యో నచసుఖం దుఃఖస్యైవతు కారణం

సంసారే సురతం సారం సర్వలోకసుఖప్రదం

తన్నకుర్వంతి యేమూఢా స్తేసరాః పశవస్త్వతాః”

అను నట్లు పురుషుఁడు, జాతిస్వభావగుణచేష్టాదు లెరింగి కామశాస్త్రోక్తరీతిని తాతాదులతో బాహ్యమునను బంధనాదులతో నాంతరమునను గృతార్థుడైనచో శ్రీపురుషులకుఁ బ్రేమము వీడరాని దగు ననియు సత్సం తానప్రద మగు ననియు నీవిషయానందము సంసారమున సారమే యనియుఁ గామశాస్త్రపరిజ్ఞానహీనుడై భోగించువాడే పశుతుల్యుఁ డని తచ్ఛాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడి యుండుటచేతను, సర్వేంద్రియసమష్టిగాఁ గలుగునీవిషయానంద

దమునే బ్రహ్మానందమునకు ద్రాష్టాంతికముగ వేదాంతశాస్త్రవేత్తలు వచించుచుండుటచేతను, దద్బోధకై యాతః జానిషయముల సంభవివరముగా వర్ణించియుండును. అయినను నతః జాప్తుల గంభీరవదజాల ముపయోగించి గూఢముగ నుండునట్లే వర్ణించినాడు. కాని యాక్షేపకు లావిషయమును గ్రామ్యభాషలో వాడి బొత్తిగా నీచముగాఁ దోచునట్లు చెప్పియున్నాడు. సురత వర్ణమువట్టున-

శ్లో. అస్తివామ్యుభర మస్తికౌతుకం । సాస్తిఘర్తజల మస్తివేదధు

అస్తిభీతిరతమస్తివాంఛికం । ప్రావదస్తిసుఖమస్తిపీడకమ్.

అని యెంతగఁభీరముగఁ జెప్పినాడో చూడుడు.

మఱియు వాల్మీకియుఁ గొన్నిచట్టుల నాయకులకునతఁకుఁ దగనివదముల వాడియున్నాడు. “కదాను చారుబింబోష్ఠం తస్యాః వద్దమిచాననం ఈషదున్నమ్య చాస్వామి రసాయనమి చాతురః తస్మాస్తు సఃహితౌ పీనా స్తనా తాళభగోవమా! కదానుఖలు సోష్ఠంపౌ స్నిగ్ధ్యత్యామాం భజిష్యథ!” ఈమాటలే గ్రామ్యభాషలోఁ జెప్పిన నెంతయనవ్యాయుగానుండునో యాగోచింపుడు. ఇట్లే మనశ్శ్రీహర్షుడును గుచాదివర్ణనములఁ జేసియున్నాడు వెయ్యేల యెచ్చట నీలాటివిషయము చెప్పవలసి వచ్చినను గంభీరవదజాలముతోనే చెప్పియున్నాడు. సీతావిషయమున రాముఁ డన్నట్లే దమయంతియవయవవిషయమున నలుఁడే పలికినాడు మఱియు వాల్మీకి “దర్శయంతి కరన్నద్యః పులి నాని శనైశ్చనైః నవసంగమసప్రీడా జఘరాసీవ యోషికః” ఇత్యాదిగా వర్ణించినాడు కాఁడా! “నృనృ మంత్రిషు స రాజ్య మాదరా! దారరాధ మదనం ప్రియానఖః” అనియు “దివానిశమ్” అనియు బలికినాడు. నలునివంటి యుత్తమనాయకుడు కగలు రాత్రి లేకుండఁ దృతీయపురుషార్థమున మునిగి త్రోడాలఁకుటఁడై రాజ్య మిందుకొరకు ముత్రుల కొప్పగించినాఁ డని వర్ణించినాఁ డని యాక్షేపము. అందు లంఘటత్వ మేమున్నది. ఆయుత్సవదినములలో రాజకార్యములకు వ్యవహారపరిష్కరణభంగము వాటిల్లకుండ మంత్రుల కప్పగించి తాను గామోత్సవ వసంతోత్సవాదు లొనర్చుచు దమయంతితో నుచిత కాలముల నానందమునం జేలుచుండె నని భావముకాని మఱియొకటి యెట్లు గుఱు? అట్లయినచోఁ గార్యకృత్యములు తీర్చి మధ్యాహ్నము శివపూజయు, విష్ణ్వారాధనముచుస్తోత్రమును జరిగించినాఁ డన్నవిషయములకు గతియేమి ?

“యజ్ఞా భాగ్యా శ్రమేధాశ్రమిగాలిగి వరాగతాం । దృష్ట్యాచ్యవ
సకర్తారం శ్రుతే ర్భూష నుచంశితః” అనునిషయము కావ్యమునందు వర్ణించి
నాడు. ఇట్టివర్ణనయు శాంతనిర్జ్వలము కాకపోయినచో జేయునా యని యాజ్ఞే
యము. ఈవిషయము శ్రాతవిషయము దీనిని జూచి నీచు లగుకల్లాను లాజ్ఞే
పించినారు, కాని, యిది యాజ్ఞేయవిషయము కాదని చెప్పటకై చెప్పినాడు.
ఇట్టి నాల్గీకియుఁ గౌసల్యయెడల గుభీరముగాఁ జెప్పియే యున్నాడు. కావున
నది యొకదోష మని యెంచుట భావ్యము కాదని నాయభిప్రాయము. ఇంకను
గొన్ని విషయములు సాముద్రికశాస్త్రనిషయములు వర్ణించియున్నాడు. అవిష
యము- సీతాంగము తాళఫలనర్వక మని రాముఁడు పలికినట్లే నలుఁడే వలికి
నాడు కాని కవి చెప్పినట్లు చెప్పలేదు. కాబట్టి వేదశాస్త్రార్థములఁ దెలు
పుట కాతఁ డీవిధముగఁ గావ్య మొనర్చినాడు.

సంభోగశృంగారము వర్ణించి యున్నను, గరుణరసాదు లంగంగికము
లుగా నందఁడఁ బొందువర్చియే యున్నాడు.”

శ్లో. మదేకపుత్రా జననీ జరాతురా నవప్రసూతి రగరూ తపస్విని

గతి స్తయో రేవ జన స్తమర్దయ! నృహలో విధే త్యాం కరుణా రుణిణీ
ముహూర్తచూత్రం భవనిందయా దయా! సఖాస్సఖాయ స్సవదశ్రవోమమ
నివృత్తి మేష్యంతి వరం దురుత్తర! స్థమైవ మాత స్సుతశోకసాగరః
మద్యసందేశమృణాలమంధరః! ప్రియః కియదూర ఇతి త్వయోదితే
విశోకయంత్యా రుదతో ధ వక్షిణః! ప్రియే స కీర్వగృచితా తపక్షణః
కథం విధాత గ్మయి పాణివంకజా! తవప్రియా శైత్యమృదుత్వశిల్పిణః
వియోక్త్యసే వల్లభయేతి నిగతా! లిపి ర్గలాటంతవస్థురాక్షరా
అపిస్వయాధ్యై రకనితతోపమం! మమాద్యవృత్తాంత మిమం బళోదితా
ముఖాని లోలాక్షి దిశా మసంశయం! దశాపి శూన్యాని విశోకయిష్యసి
మమైవ శోకేన విదీర్ణవక్షసా! త్వయా విచిత్రాగి విపద్యతే యది
తదస్మి దైవేన హతోపి హహత! స్ఫుటం యతస్తే శిశవః వరాసవః
తవాపి హహా విరహాశ్చుధాకులాః! కులాయకూలేషు విలుత్వతేషు తే
చిరేణ లభ్యా బహుభి ర్ననోరథ! గ్రతాక్షణే నాస్ఫుటితేక్షణా నును
సుతాః కమాహూయచిరాయచుంకృతై! స్వధాయకం ప్రాణిముఖానికంప్రతి
కథాను శిష్యవ్య మితిప్రమిల్యస! ప్రతస్య సే కాద్బుబుధే నృపాశ్రుణః

దీనికిఁ బెరుగు నాచప్పిడిమాటలతో వ్రాయుటకంటెఁ గవిసార్వభౌముని యాధీకరణవద్యములఁ బొందుపఱచినఁ బాతకుల కాహ్లాదముగా నుండునని వాని నీక్రింద వ్రాయుచున్నాను.

సీ. తల్లి మచేకపుత్త్రిక పెన్ద కన్నులు గాన వివ్వడు మూఁడుకాళ్ళమునలి
 ఇల్లాలు కడుపాధ్యి, యేమియు నెఱుంగదు పరమపాతిప్రత్యభవ్యచరిత
 పెరుకముందర తేరు నెవరైనచుట్టాఁబు లేవడి యెంతేని జీవనంబు
 గానక కన్నసూతాసంబు శిశువుఁ జీవసన్నితి కేర తావలంబు
 కృపఁ దలంపఁగదయ్య ! యోనృపవశేణ్య !
 యభయ మీవయ్య ! యోతుహి నాంశువశ !
 కావఁగదవయ్య ! యగ్ధాకల్పశాఖ !
 నిగ్రహింపకువయ్య ! యోవిషధరాజ !

ప. అక్కటా ! దైవంబ ! నీకంటికి బేరిగిఁజయుం బెద్దయ్యయ్యే! జననీ !
 ముదిసి ముక్కుఁగాలంబున సుకళోకసాగరం బెబ్బంగి నీఁడఁగలదానవు ?
 ప్రాణేశ్వరీ ! యేచందంబున మద్దిరహవేదనాదవాసలంబునం దరికొనియె
 దవు ? నఖిలార ! యేప్రకారంబునం బుటచాక ప్రతీకాకంబైన కరుణాసం
 బునఁ బురపురం బొచ్చెదరు ? విడ్డలార ! యేలాగున నతిక్షుత్తిచాపాకులం
 బులై కులాయకులంబులం గులగులం గూనెదరు ? అని విలాపంబునీ
 యుచు దృగ్గోళకంబుల వేడికన్నీరు వెడల గోలుగోలున నేడ్చినం గృపా
 భుజై యాభూపాలుండు హస్తపల్లవంబులు వదలి రాజహంసంబ ! పొమ్మ
 సుఖంబుండు మని విడిచి పుచ్చె ననంతరంబు —

ఈవిధమున మానవహృదయమును ద్రవంపఁజేయుచు విన్నంకమాత్రమునఁ గన్నుల నీరు వచ్చునట్లు కరుణాసముచు నెలకొల్పిన ప్రతిభాశాలి. ఉత్తరరామచరిత్రమున భవభూతినెలకొల్పిన దానిని గూడ మీచియున్నది.

స్వభావవర్ణనము.

శ్లో. అధునీత ఖగ సృనైకథా తను ముత్ఫల్లతనూహీకృతామ్

కరయంత్రణదంతరాంతరే వ్యలిఖిచ్చంచుపుటేన పతతీ.

అయ మేకతమేవ.....స్థలకక్షణయేవ.....సగరుద్యుతగుగ్గిహా...
 నునుజీతనుకంపక డితః..... అయ మేక్యతటాకనీకజై.....ఉదడియరై

కృతాత్మరగ్రహవాదస్యవికస్వరస్వరైః.

సీ. త్రిక్షిందికొని యున్న తెక్క మొత్తముతోడి యొకలుజాపించినవ్వడినిరుప్పుఁ
జేదోయి యొత్తునఁ జేసి నెత్తురు లైనయవయవంబుల నోర సవరఁ జేయుఁ
గుటిలచంచూపుటకోటికుట్టనములఁ దనుకీటములనిరోధంబు మాన్పుఁ
దొడరు జుంజులు మేలిదుర్వికారంబునఁ బులుఁగుఁజుట్టాలఁ బిట్టలియఁజేయు
నూర్తివంక్తుల నుక్కుల లూ గియూడుఁ
దివుటఁ దియ్యని తమ్మిపూఁజేసఁ గ్రోలుఁ
బ్రయదమున వాచుఁదీఁగెజొంపములఁ దూలు
నరుగుఁ గేళికులాయశుద్ధాంతములకు.

శ్లో. అధావలంబ్య త్తేజ మేకసాదికాం తదావిదద్రా వృథావ్యలం ఖగః
స తిర్భగావజ్జితకంధర శ్చిరః పిదామ వత్తేజ రతిక్లమాలసః
సనాశ మాత్మాననవిజితప్రభం స్రాయా నతం కాంచనమంబుజన్త కిమ్
అబుద్ధ తం విక్రమదండయండితం సపీత ముభః ప్రభుచామరంచ కిమ్.

సీ. విలుభితజంబాలపులిసభాగమున నుద్దండపద్మాతవత్రంబునీడఁ
గమలకాండకతోరకంటకాంకురకంక్తి నొయ్యనఁ గంధరం బొరసికొనుచు
నొంటికాలన నెల్పి యూర్చిచూరుతములఁజగురుత్తెక్కలతేకులెగయుచుండ
విరళమై కక్షతిద్వితయంబు వెడజూజు జంచు లొకొచు కాకుంచితముగ
వరుణరాజున కిడినచామరము వోలె , బొడవు మిగిలిన పొండప్పుపువ్వువోలె
నిలిడముద్రాభిముద్రితనేత్ర మైన, రాజహంసంబుఁ గాంచె నారాజసుతుఁడు.
ఇంకను గలిపురుషభటాదిరూపవర్ణ వాదులు స్వాభావికవర్ణనములు. రస
విశేషములు మున్నగుగుణము లెన్నియేనిఁ గలవు.

చతుష్టైక్యకళాభిజ్ఞఁడైనంగాని సర్వజ్ఞఁడు గాఁడు. అందుకనియే శంకరుని
వంటి సన్న్యాసిగూడఁ గామశాస్త్రమును నేర్చుకొనె నని ప్రతీతి యున్నది.
ఈవియే కళాభిజ్ఞఁ డనిమించుకొనుటకు మామిడితాండ్రతో నో పోకపాత్తుల
తోనో చెప్పలు కుట్టినాఁ డుదురు. అందుకనియే కామశాస్త్రనిషయములు
కూడ వివరముగాఁ జెప్పియుండును.

శ్రీరాధనుచోదీప్రుడు దీని నాంధ్రీకరించుటలో “కౌచిత్యం బాదరిం
చియు ననాదిత్యంబు కరిహరించియు మాతృకానుసారంబునఁ జెప్పఁబడినది”
అని వచించి యున్నాఁడు. అందుచే నచ్చటచ్చట ననివార్యముగ నొండురెం
డనాదిత్యము లున్న వనియే యెంచవలసియున్నది. కవిసార్వభౌముఁ డిట్లు

ప్రతిజ్ఞ చేసినను “యజ్ఞాభార్యా” అనుచోటఁ దెలిగించుటలో వికస్వరత్వాదులు చేర్చి తనబుఁబు తీర్చికొన్నాఁ డని యుద్దేశించినాడు అది శ్రోతవిషయము. వాల్మీకి రామాయణమునందును శ్రీహర్షుఁ డిచ్చటను జేచియున్నాడు. అందుచే దానిని సార్వభౌముడును వాంఛోరించినాఁడు. ఆయాంధ్రీకఁడుటలోఁ దేటమాటలతోఁ గాక గంభీరముగఁ జెప్పినాఁడు అనాదిత్యములైన వానిని బరిహరించుయే యున్నాఁడు చూడుడు.

“ప్రియాను బాలాను రక్షితునుసుచ । ద్వికత్రితం పల్లవితచ విభ్రతం
స్తరాజితం రాగమహీయహంకురం । మిషే చంచో శ్చరణద్వయస్య.

(ఆనన్నయావసలు ను, యవతులు ను నైనప్రియుగాండ్రవిషయమున మస్తభుఁడు సంపాదించిన రాగమహీయహంకురము, ద్వికత్రితమును బల్లవితము నైనవిధమును జూచువును జరణద్వయమును ననుమిషచే ధరించిన రాజహంసమును నాతఁడు చూచెను.) దీనిని శ్రీనాథుడు తెనిగించలేదు.

దీనియందు ధ్వనితమైన విషయమును నింతకంటె విపులముగాఁ దనవిక్రమార్వశీయ మందుఁ గాళిదాసు వర్ణించియున్నాఁడు.

శ్లో. అగ్రే స్త్రీనఖపాలలం కురవకం శ్యామం ద్వయోర్భాగయోః

రక్తాశోకి ముపొధరాగసుధగం భేదోన్ముఖం కిష్కతి

ఈషద్భ్రద్ధరజఃకణాగ్రకపిశా చూతే నవామంజరి

ముగ్ధత్వస్యచ యావసస్యచ సఖే! మధ్యేమధుశ్రీస్థితా.

ఉ. క్రేవలఁ జామనై నడుమ స్త్రీనఖపాలలమయ్యె గోరటలో

కావియెలర్ప నున్ముఖవికాసము లయ్యె శోకిమల్ రజో

ల్పావరణంబునం గపిశమయ్యె సమంజసచూతమంజరులో

గావున బాలయం బడుచుగా కలరుగ మధులక్ష్మీ నెచ్చెల్లీ. ప. సు.

శ్లో. శృణ్వో సదార సదుదారభావం హృష్యన్తుహుర్లోమపులోమజాయాః

పుణ్యేన నాలోకత నాకపాలః ప్రమోదనే త్రావృతనేత్రమాలః

సా పీత్వరే శృణ్వతి తద్గుణాఘా ప్రసవ్యాచేతో హరతోర్ధశంభుః

అభూ దవర్ణాంగుళిబద్ధకర్ణా । కిదా నకఁడూయనకైతవేన

అలంసజా ధర్మకథో విధాతా । రుణధి మానస్య మిషేణ వాణీం

తత్తంత మాలింగ్య రసస్య తృప్తా । నవేదతాం వేదజడస్సవక్త్రాం

శ్రియ స్తదాలింగనభూర్నభూతా । వ్రతఃక్షుతిః కాపి పతివ్రతాయాః

సమస్తభూతాత్మరయా సభూతం । తద్భర్తృ రీద్వాజ్ కలుషాణునాపి
సంజ్ఞావ్యసస్సభ్యజభృత్యవర్గాః । దైత్యాది రత్యజ్జ్వలాస్యనుత్యై
తస్మింజ్చ న్నాభిసరోజపీతా । ధాతుర్వైజ్ఞౌ రమతే రమాయాం”

(ఇందును శచీదేవితోఁ గూడియున్నప్పుడు నలునియుదారభావమును విని యానందభాష్పావృతనేత్ర సమూహము కలవాఁడై సకతమున నలగుణశ్రవణముచేతనే రోమాంచుచు నొందినతచిని నామభాగ్యవశమునఁ జూడలేదట, మనోహరమైన నలగుణవరంపరను శివుఁడు వినుచుండఁగా, నర్థాంగియైన యవర్ణ కంఠూత్యకనోదసమిషమునఁ గర్ణముల మూసికొన్నదట. బ్రహ్మదేవుఁడు ధర్మాసక్తుఁడై స్వభార్యయు వర్ణాత్మికయు నగువాణిని మానవ్రతమిషచే నిరోధించినాఁడు కాని వేదజనుఁడైనయతఁడు నలుసికతము నాలింగనము చేసికొని రసత్వప్త యగుటను దెలిసికోలేదట—విష్ణువు తనధ్వజ మైనగరుఁడునకు భృత్యులమైన (హంసలు) మమ్ము నలునిముఖవద్దవినుతికై వినియోగించి (మేమాలినిముఖసరోజమును నుతించుటచే లోకములోని కమలము లన్నియు మోము ముడుచుకొన్నవి.) తననాభికమలము ముడుచుకొని పోఁగా బ్రహ్మదానియందుఁ దిరోహితుఁడైనాఁడని (సందుచూచుకొని) అతఁడనుమతమందే సిగ్గును వీడి లక్ష్మితోఁగ్రీడించినాఁడట) వెళ్లొకములభావ మిది.

ఈశ్లోకములు కవిసార్వభౌముఁ డాంధ్రీకరింపలేదు. మూలములోని సాబగును దెచ్చిపెట్టినాఁడన్నసంగతి నే నిదివఱ కుదాహరించిన హంసవిలాపాదిపద్యములఁ జూడనగును. తాను శపథముచేసినట్లే యదాదిత్యమును గ్రహించి యనాచిత్యమును బరిహరించియే యున్నాఁడు. కాని తనబులుపు తీర్పు కొనుటకుఁ గ్రొత్తయసభ్యవర్ణనములఁ జేర్చియుండలేదు. శ్రీనాథుఁడన్నఁ బ్రతిమానపునకును లోకువ. లోకములో నెవ్వరెయసభ్యపదములతోఁ బద్యమల్లినను శ్రీనాథుని కంటఁగట్టుటకును, శ్రీనాథుఁడు జారుఁడనివలయుటకును నెనుదీయరు. మఱియు నెవ్వరెట్టియసభ్యవర్ణనములు తమగ్రంథములలోఁ జొప్పినను వారిని జారు లనరుకాని యెక్కుడనో యెవ్వరో చెప్పిన చాటువు లాతనికంటఁగట్టి యాతని శీఁసును గొందింతురు. చూడుఁడు:- శ్రీహర్షుఁడసభ్యవర్ణనములఁ జొప్ప వ్రాసినాఁడనువారు వానిచే నాతఁడీలమునకు లోకము చెప్పరు కాని యాతనిమూలమునే తెనిగించిన శ్రీనాథుఁడు మాత్ర మివిషయమున బులుపు గలవాఁడట. దీని కేమి, దాని

కాతనిభక్తిరసప్రధానము లగు గ్రంథము లే తార్థాణము. మఱియు నెవ్వ రేమనుకొన్నను నాతఁ డిక్కడ వినఁడు. విని జవాబు చెప్పవాఁడు లే నవ్వ డెవ్వ రేమనుకొన్నను జెల్లురు.

ఇంతికును గొన్నిత పము లందు ననంతలంపుతోనే దోషశాంతితై కాబోలు, ప్రాయశ్చిత్తముగా శ్రీహర్షుఁ డవిధమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

శ్లో. కవిత్ర మత్రాతనుతే జగద్యగే । స్మృతారసతౌ శసయేవ తత్తథా

కథం న సావద్ధిర మావీలా మపి । స్వసేవీసీ మేవ కవిత్రయవ్యతి.

ఇం “దావీలా వపి” అనుకదమ చేత నేదేదోషము కలుగు ననియే యతఁడు శంకించుచుండను. అటులు శంకించుటచేతనే యిట్లు చెప్పికొని యుండును.

“నైషధం విద్వదాషధమ్” అన నార్యోక్తి యూరక బయలుదేరి ఁ. ఇది యనేకశాస్త్రోపపదములను బోధించి విద్వాంసులకుఁ గూడ నెవ్వ టప్పటికిఁ గలుగుననోవ్యాధి (అజ్ఞానరూపమును) నిదౌలగించుటకుఁ నేవలము ముందువంటిదే. మహానుభావు లగువిద్వత్తప్తలభావముల రహస్యము సాధారణముగా నాబోటియల్పబుద్ధులకు గోచరము కాకపోవచ్చును. తెలియనవ్వ ఁ గుణము దోషముగాను దోషము గుణముగాను గనఁబడును. లవణంబును గిర్హ్వరంబును నొకేయాకణమం దన్నవ్వడు తెలిసినవారు తెలువనవ్వడు తాను రుచిచూడలేనవ్వ డేది లవణమో యేది కిర్హ్వరమో తెలియక తాఱు మూఱుగ భావించ నగును. ఒక వళి విశేషణగుణరాశిలో నొకదోష మున్న ను దెలిసిన విజ్ఞులైన వారు దాని సభిధాపూర్వకముగాఁ జెప్పరు. అటుగాక మనవారసవ్యామును గలిగించు గ్రామ్యుకదములతో నాయానందర్భముల నాడేమిచియున్నారు.

ఇంక నెన్నియోగణరత్నము లీప్రబంధమునం దున్నవి. వాని నెల్లఁ బఠింపఁ ద్రుక శింపఁజేయుటకు నాకువ్యవధియు శక్తియుఁ జాలవు. నే నొకవ్వ షోకమానము నెలపుమీఁద నున్నవ్వడు స్థలీపులాకన్యాయముగా వీసని జది వియున్నాను. అవ్వ డీప్రబంధమే నాకుఁ గలక్షేపము చేసినది. అవ్వఁ —

మ. కలిషద్వంసనకారణంబు విలసత్తల్పాణసంధాయి సౌ

ఖ్యలతాదోహద మైననైషధమహాకావ్యంబు వాదోడుగాఁ

దలిమంబందు శయించి రేవగలు నిధాహైస్యముం బొంది యుం
దలకన్ దుర్దశసేచపాలకకృతాత్మ్యంతాపమానక్రియల్.

అను వద్యమును గూడ రచించియున్నాను. అప్పుడీనైషధమహాకావ్య
రచనాత్మక మిదిగదా యని యూహించినాడను. నాయనా సరి కాక పోవ
చ్చును. నాకుఁ దోచినయభిప్రాయము చప్పిడిమాటలతోఁ జెప్పినాడను.
రుచిలేని మాటలతో సరియైనవి గానియూహలతో నిండిన యావ్యభోవన్యా
సముచే మమ్ములను విసిగింపనేల యని త్రేతాగ్నులను వెళవచ్చుకొన్నట్లు మూఁ
డుభాషలను గరతలామలకము గామించుకొనియున్న త్రిమూర్త్యైక్యకు లగు
విద్వత్సకాండులు నాయుండఁ గినుకవహించుకుందురుగాక యని ప్రార్థించుచు
న్నాడను. వాఙ్మయవృక్షము నకుఁ బట్టికామ్యపుష్పజడను దలిపి సంకోచము
నొందిన శబ్దకత్తెముల నుల్లసిల్లునట్లు నర్చుటకు విశ్వప్రయత్న మొనర్చిన శ్రీ
జయంతి రామయ్యకంఠులుగారిమూలముననే గదా యీవిద్వద్విజబృంద
మావృక్షచ్ఛాయకుఁ జేరఁగలిగె నని సంతసించుచు నాయనకు సర్వేశ్వరుఁడు
నిరామయాయుర్దాయ మొసఁగి రక్షించునుగాతమని ప్రార్థించుచు నింతటితో
విరమించుచున్నాడను.

౧౧ స్వీకారము

(1) కొండకల్లిముట్టడి:—శ్రీశేషాద్రిరమణకవులు రచించిన చరిత్రాత్మకమగు నవల. ఏలూరు, వేంకటరామ్ అండుకోవారు ప్రకటించి పెరి 8-01. మ॥ రా॥ మద్దిరాల రామారావు బి. ఏ , యల్. టి., గారు దీనికి బీకప్రారి. డి. ఇ.దు. బీతి కాకాదులు “చరిత్రాధారములను జగిత్రదృష్టితో సమన్వయించి కథాకాలమునాటి పరిస్థితుల గమనించి జాతీయతాసూచకముగ వ్రాయబడిన యాఖ్యాంకలలో నీకొండకల్లిముట్టడి యొకటి. విజయనగరసామ్రాజ్య నిర్మాణమున త్యాగధనులగు రాయలు తిమ్మకసు మాధవన్న లోనగు చారిత్రకపురుషులే కాక రామభద్రుడు లోనగు కవిరాజు తేవిధముగ సేవజేసెడియు గృహ కార్యకరతంత్రులగు సుందరి మున్నగు విద్యామందరు తెలుపాటుపడి యు నీపాత్రమున సమజసముగా కళివర్ణింపబడియున్నది.” అనియును,

“పదునాటవశతాబ్దమున స్వతంత్రము యేతెరిగిన రగుల్పావికదరి యుఁ ద్యాగమూర్తులు రాజ్యశుభార్థులై యందుదుమికి యేవిధముగ సంత్సరితమైనది యీపాత్రమున మనోహరముగ వర్ణింపబడినది.....గ్రంథకర్తలు స్వయముగఁ బరిశోధకులగుటయుఁ గథాస్థానములు స్వయముగా దర్శించినవారు నగుటచే నీపాత్రమునందలి కథాస్థానములు దృశ్యగ్రంథములందలి రంగస్థలములవలె హృదయరంజకము గానున్నవి” యనియు వ్రాసిరి. ఈమాటల చేతనే గ్రంథవిషయము స్పష్టమగుచున్నది.

(2) కలగూరగంప:—శతావధానులు తిరుకతివేంకటేశ్వరకవు లపుడ పును సందర్భానుసారముగా రచించిన పద్యములు “నానారాజసందర్శనము” వలెనే యొక్కచోఁజేర్చి పుస్తకరూపమున, కాత్యాయనీగ్రంథమాల చతుర్థపుష్పముగా కాకినాడలో శ్రీయుత దివాకర్ల వేంకటావధానగారును, తంగిరాల జగన్నాథశాస్త్రిగారును సంపాదించిరి. పెరి చందాదారులకు రు 0.12 ఇతరులకు రు 0.14 ఇందు అధికంకరులు, వివేకానందస్వామి, రవీంద్రనాథతామారు, జగ్గనీయుద్ధము, దాదాబాయినాగోజీ, హంటరుదొర స్పీచాలు, మల్లాదిభక్తలింగము, జిల్లేరుదొర-యూనాము, మొదలగువారి

మీదఁ జెప్పఁబడిన కద్యములు, రసాభాసప్రహసనము, ఆధ్రకవులు, అశ్వత్థస్తోత్రము మున్నగునవి గలవు.

ఈ క్రింది యాఱు పుస్తకములు శ్రీకాకుళనివాసులు, మైసూరులు తెలుఁగువండితులు, శ్రీకృష్ణాశ్రమి ఈశ్వర సత్యనారాయణశర్మారచే రచియింపఁబడి వారిచేతనే వంతుఁబడినవి.

1. శ్రీకూర్మజేత్రమాహాత్మ్యము, కూర్మనాయకావ్యకమును. వెల రు 0-1-6. శ్రీకూర్మజేత్రమాహాత్మ్యము కద్యగద్యాత్మికమగు చిన్నిపుస్తకము. అష్టకములోనియొక్క కద్యము:—

ఉ. పావమురూపుమాపి, యకవర్గము చేతులువారిఁ జూపి, సౌతావము లెల్లఁ జోపి కుజవంబుల సంగతి చాలనాపి, నీరూపముఁ జిత్రనామక సరోరుహమందున దాపి, ప్రేమనీపాపిని నన్నుఁ గావుము కృపారసనారిధి! కూర్మనాయకా.

ఇది శ్రీకాకుళము సి. యం. బి. స్కూలు హెడ్మాస్టరు మ. రా. ఎ. తవితయ్యనాయుడుగారివలన పారమార్థికోద్దేశముతోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

2 శ్రీ అరసవిల్లిజేత్రమాహాత్మ్యము:—57 పుటల కద్యకావ్యము. ఈజేత్రమాహాత్మ్యము శ్రీబలరామజేత్రమాహాత్మ్యములోఁగలదు. గంజాము మండలములోని శ్రీకాకుళసమీపమునంగల అర్రోహరి, హర్షవల్లి, అరసవల్లి, అరసవల్లి యరు నామాంతరముల నొప్పుగ్రామములో వెలసిన సూర్యభగవానుని, ఆజేత్రమును గూర్చిన చరిత్రమింతుఁ గలదు. చాలఁ బురాతనజేత్రము. ఇందుఁ బుచ్చప్రతిష్ఠలు గలవు. భాస్కరశత్రుమాల గలదు. ఒక్కపద్యము కైలికై—

మ. అనుడుం గోవకరీతుఁడై మఘువుఁ డుద్యద్యజ్ర సంధాసముం బొసరింపం గని మించి వచ్చెనని సంభూతక్రథ న్నందియుం గనుమీ వజ్రము గిజ్ర మెవ్వరికి లక్ష్యంబుల తాల్పెక్తనో యనుచుఁ హుంకృతి నల్పుచుం బొడిచె వృత్తారి న్నడిక జెబ్బవై.

3. శిశువ్యాధులు:—(బిడ్డల అనాసరోగములు) వెల రు 1-0-0. ఇందు శిశువులకుఁగలుగుననుష్ఠానములకుఁ జిక్కిన జెప్పఁబడినవి. త్రివిధ బాటలు, స్తవ్యాభావమందు మేకపాలు, అవుపాలు, దుష్టస్తవ్యలక్షణములు, శిశు

వేదన నెఱుంగు నుపాయములు, దుష్కృత్యక్రియలజములగు రోగములు, శాయ్యగండలు, నాభివ్రణము, దానికిఁ జకిచ్చి, గ్రహచిత్సలు, శాంతలు మున్నగునవి విపులముగ వ్రాయఁబడినవి.

4 పుత్రవర్తిహోతృదేశము:—100 గీతములు. పిల్లలతల్లులకు హితోపదేశము. పిల్లల నెల్లుపోషింపవలయునో చక్షుఁడెల్లుఁబడినది. ఈ చిన్న పుస్తకమును గోరువారి కుచితముగఁ బెదరు. మచ్చుచకుఁగొన్ని—

ఉష్ణదేశస్థుఁడను నురకభ్రాంతి । పొంది జేశాంతరాచారములకురోగి
చెడకు నీబిడ్డఁ జెఱుపకు డేనుమరసి । చెప్పువారెల్లువత్తురు చిన్నలల్లి !
నీరుబిడ్డకుఁ గాఢి తేనీళ్ళు మప్పి । బుద్ధిపూర్వకముగ రోగములన దెప్పి
పెట్లకుమ! యింతయేలయే వేడివస్తు । నెనవిచ్చట యారోగ్యహానితలి
రొట్టియొక బిసకత్తులారోగ్య మొసఁగు । ననటధమమమ్మరు! వైజ్ఞానము
రేఁగఁగఁజేసి జాతరరోగములను । గలుగఁజేయుచు జఃటిబిడ్డలకు దల్లి .

పెద్దలకె జీర్ణకోశమృతద్దుచేయు ఇత్యాది.

5. వండుగకల్లుము- సుధద్ర- వెల 0—4—0 ఇది హిందూస్త్రీకుమునసముగానుండిన కీ. శే. వేదా శ్శబ్దమూర్తివంతులుగారి “పాంగులగిపు” అను నింగ్లీషుకథకుఁ దెనుఁగు- గీతకద్యములు. మచ్చుచకు.

ధనముగల్గుటే సౌఖ్యమూ ధనముగాదు, మనకుఁగల విత్తమేచాలుమనసుధద్రకెల్లనుగములఁ గూర్చుగా నింతెకాక, శ్రీధరుఁడుమనయల్లుడైచె (నేనని బేదయెట్లగు? ననినంతఁ బెల్లుకిరుక, లన్నురేఁపఁగ నిది తమతప్పుగాదు కుడువఁగూడుచు నుండఁగాఁ గొంపలేని, మేనయల్లునికడుంబు నూఁకలుక నెత్తుదిక్తనగాదొకో నీటికంటె, ననుచుఁ గడవ్రేటు సతివేయఁగ నెయతండు నెంతమాటాడినదియని చింతనొంది, యే ముఱుననుండె

6. ఆంధ్రీకృతశార్లధరత్రిశతి:—౨౩౦ పద్యములు- రు 0—10—0

దేవరాజసూనుఁ డగుశార్లధరుఁ డనువైద్యకంఠితుఁడు సంస్కృతమున రచించినాడు. దానికిది యాంధ్రీకరణము. తెఱిగింపఁబడిన యాత్రిశతినీ దమతండ్రిగారగు సీతారామశాస్త్రిగారి కంకితము చేసి. ఈపనిచేయుటకై వీరిని మొదట భిషగ్రాజు వండిత మండిలీక పేంకటేశ్వరరావుగారు ప్రోత్సహించి రఱు. పద్యములు నిరర్గళభారతో నొప్పుచున్నవి. వ్యర్థపదములులేవు. సంస్కృతపరిచయము లేని తెనుఁగువైద్యులిట్టిగ్రంథముల యాధారముఁగొన్నచో,

జాల లోకోదకారముచేయఁగలరు. మచ్చునకై కొన్ని భాగములు చూడఁ బడను.

సీ. అభ్యసించితిని వైద్యాగమంబునఁ గల్గుకందుల నాతండ్రిగారికడను
ద్రిదశభాషను నేర్పితిని పక్షమై భశ్యమూడి శ్రీదక్షిణామూర్తిచేతఁ
గవితారహస్యము ల్గఱచితిని జయంతి భావనారాయణకండితుకడ
(స్వవిషయము)

క. కన్నబుడతగతి బంజ. గన్నాభుం గాంచి విద్యగఱపితి వోవి
ద్యక్షత ! మాకుం తొలి ని, న్నెన్నికదా పిదపదేవు నన్నుట...
(తండ్రిగారివార్తలము)

గీ. వెలికిఁజ్యయు లోవల వేడి తె పు, గనఁశ్వాసయు, దేహంబుగాల్పివట్టు
తొటయను నానవాళ్ళనోనమరియుండు, నదిగడించునతద్దాహమ నెనుసంజ్ఞ
(అంతర్దాహసన్నిపాతఁజ్ఞానము.)

చ. అశక్తము నెల్లయుల్లి గొని యాపులు నేతనా నూ నోడనో
యిరుఁ డదయించువేళ భుజియించినచో విషమజ్వరఁబుఁ
భువతరవారదగ్గరలఁ గ్రక్కున బాపి నడఁగ బలిష్ఠుఁగా
మనసిజహపుగాఁ జూపు మాన్యరసాయనమాంబు దానికే.
అశునప్రయోగము.

ఇంద నేకములు జ్వరాదులకు స్థానము, దానములు, ప్రదక్షిణములు,
అభిషేకములుం జెప్పుబడినవి.

(౩) మాతృపూజ - (ప్రథమభాగము) రాజోలు లోడ్డు హైస్కూలు
లోని యుపాధ్యాయులు శ్రీయుత గార్లంక వీరవేంకటసత్యవారాయణ బి. ఏ.
ఎల్. టి. గారితే రచియించఁబడినది. ఇందు “న మాతః పరదైవతమ్” అను
వార్యోక్తి ననుసరించి పదాటప్రమాణములతో మాతృపూజ గావించఁబడి
నది. మృతకాశుర గీతకద్యముల నీపూజ యిమిడినది. మచ్చునకై రెండు
మూఁడు కద్యములు.

పూజనీయులలో నెల్ల పూజనీయుఁ, తెవరనియనంగ భగవంతు నన్నితొలుతిఁ
విదవఁ దలిదండ్రులనుగాదె కేర్పొనింగ, వలయును గృహజ్ఞతగలట్టివారికిలను
తల్లిదండ్రులజంటలోఁ దల్లిహెచ్చొ, తండ్రి హెచ్చొయటన్నమ దలి మొద
“జనకునకుమారదశగుణ”మని పదించు, స్వతులవాక్యముసాక్ష్యకధతిదలంప
ప్రకటముగఁ దనయుత్రరామచరిత, నాటకమున జాతూకర్ణి నాతిమిన్నఁ
దల్లినొక్తామె నెన్నరించి తనరినట్టి, కవివరునిభావమిది గాకకలదెయ్యుండు.

(4) ధర్మపాట—రెండుభాగములు. పితా పురము, ఆంధ్రప్రదేశ్ గ్రంథమాల ౬౦-౬౧ పుష్పములు. రాఖాలదాస బంధోపాధ్యాయవిరచిత పంగభాషానవలనుండి సాహితీసమితిసభ్యులు శతావధానులు వేయల సత్య వారాయణకవిగారిచే వాండ్లీ రింపబడినది వెల భాగము 1 కి రు 1—8—0

(5) సంగీతపార్వతీపరిణయము;— సకలాంధగ్రంథమాలిక 10 వ పుష్పము. బాణకవిసంస్కృతనాటకమునకు, శ్రీమత సత్యవోయ రాధామాధవరావుగారు కావించిన తెలుగు. ఇంద్రకృష్ణకృష్ణుడఁ గొన్నివృత్తములు రాగ తాలయముగఁ బాడుట కుపయోగించునట్లు సంగీతస్వరములను గల్పించి చేర్చియుండుటచేతనే దీనికి సంగీత పార్వతీపరిణయ మనుపేరు పెట్టబడినది. భాషాంతరీకరణము భారాళముగానున్నది.

ఉ. ఆదివి ప్రేయచేత నరుపై హరునింగన లోలమై మదో
న్యాదభరాతి ఘూర్ణితమునై పొగయిన్నిచ మిలితంబునై
సాదృశతః బతీక్షణలనద్గతి సంభ్రమమై శుభాప్తిమే
లీదగు పార్వతీపరిణయేక్షణ మెయ్యెడి మమ్ముబ్రోవుతః.

ఉ. ముందుగ దక్షభూవతికి పుత్రికయై జనియించి యివ్వడిం
పొందుగ శైలరాజునకుఁ బుట్టెను గౌరియనంగ నామె నా
నందముగా మహాతప మొనర్చుచునుండు మహేశుఁగూర్చగా
నందుల కేగుచుంటి దివిజావళికోర్కై ఫలించఁజేయఁగః.

(ఇది తెలుఁగుకూర్పు.)

శ్లో. జననితావక నామ పదామ్యహం, సతతసేవకరక్షణతత్పరే
భవతితే చరణం సతతం భజే, నిరుపమాన మఖంకురు పార్వతి.

(సంస్కృతముకూర్పు.)

ఉత్సాహవృత్తము—హంసధ్వని.

భూరిలోకరక్షకులుగఁ బొల్పుమింకునెప్పుడీ,

తీరుగా పరస్పరంబు దివ్యరక్తివెలయుతః

గాగపావనీనిసస గారిసాసీకపా,

సానిపాగ పావనీపాపగారి గారిసా

తారకాసురుఁ మారింపదగిన శక్తియుక్తుఁడై,

మీరఁగలకుమారమాళి మీకుఁ గల్గుఁగావుతః.

(ఇది సంగీతముకూర్పు.)

దీనివలన 0-2-0 కావలసినవారికి, కవిగారియొద్ద, కొత్తకల్లిలో, (పితా పురం డివిజన్) దొరకును.

(6) ఆంధ్రవీరశైవరు—ఇదియొక చిన్నకన్నడవ్యాసము. హైద్రాబాదు నివాసులు ప్రస్తుతము శ్రీకాశిగోనున్న కండిత చిదిరెపరము వీరభద్రశర్మగారు వ్రాసినది. ఇం దాంధ్రులలోగల వీరశైవులనుగూఢించి విశేషముగ వ్రాయఁబడి నది. జనాంగస్థయావము, జంగములు, బలిజలు, శీలవంతులు, ఆరాధ్యులు, గానుగలవారు, స్థలపతిజంగములు, దేవాంగులు, కర్ణిభక్తులు, వీరమన్యులు, మాలజంగాలు, కండితులు, కవులు, మహాత్ములు, సామంతులు, మతములు, కొలనుపాక, విశేషములు, ఉపసంహారమునను శీర్షికలక్రింద వారివారి విషయము చాలవ్రాయఁబడినది. వారివారి నివాసస్థలములు, వృత్తి, ఆచారవ్యవహారములు నిరూపింపఁబడినవి. “ఉన్నతి బొందుచున్న కన్నడ వీరశైవుల మైన మనము యోగ్యకర్తవ్యమును నిర్ణయించుకొని గాఢనిద్రయందున్న సోదరాంధ్ర వీరశైవులను పాచ్చరించుకార్యమును నిశ్చయముగఁ గైకొందు మని నమ్ముచున్నాను...చాతకమహాశయాలారా! నను అనుభవముగలమట్టుకు సామాన్యముగ ఆంధ్రవీరశైవులను దిగ్దర్శనముగఁ జూపియున్నాడను. పరిసరములలోని తక్కినవారినిగూర్చి వ్రాయలేదు.” ఇత్యాదిగా ఆంధ్రవీరశైవులగుఱ్చి వ్రాసినారు. ఆంధ్రవీరశైవులగుఱ్చి చాలవిమర్శనతో వ్రాసినారని చెప్పఁగలము. పూర్వాచారములు నవీనాచారములుం దెల్పిరి. దేవాంగులనుగూర్చి వ్రాయుచు, శైవ వైష్ణవ స్తూత్రభేదములుగలవారున్నారని తెల్పుచు వారిలో విద్వాంసులున్నారని, దేవాంగజ్యోతియను పత్రికయొక్కటి కొన్నినాళ్ళు ప్రకటింపఁబడినది, గంజాంగోదావరి, కృష్ణా గుంటూరుమండలములలో వీరుముఖ్య నివాసముగా నున్నారనియు వీరవృత్తి నేతయనియు జెప్పిరి. కాని, “సంగీతి సరస్వతి యనఁదగిన శ్రీత్యాగరాజు దేవాంగజాతికిఁ జేరినవారని ప్రతీతి. వీరి తెనుగుకృతులు, పదములు, దక్షిణభారతదేశమునందలి సంగీతవిద్వాంసులఁదలు నవశ్యము నభ్యసించుచున్నారు.” అని వ్రాసిరి. ఇదిపొరపాటు. త్యాగరాజుగారు తింజావూరు సమీపమునఁగల కలఁచందములో నుండెడు ములేకి నాటి స్మారకబ్రాహ్మణుడు. ఈ యన యన్నగారి మనుమ లిపుడన్నారు. అప్రతీతి వీరేశ్వర వినియోగ తెలియదు.

శ్రీమతః

శ్రీనాథుడు శివరాత్రివిశేషము.

విద్యాకా. కట్టి రాంబయ్య శ్రీనాథుడు విశేషము.

ఆ ద్రావిడప్రపంచత్తాత్మ్యము నే నొక్కరి నొక్కప్పుడు
 శ్రీనాథశివరాత్రివిశేషమును గూర్చి శివరాత్రివిశేషమును విశేషము
 కలిగి దొలుతః బ్రతిబింబింపి. శివరాత్రివిశేషమును గూర్చి శివరాత్రివిశేషమును
 దానిని జూచియే బ్ర. శ్రీ. నాథుడు శివరాత్రివిశేషమును వ్రాసిన
 వ్రాతకాగితపు బ్ర. శ్రీ. నాథుడు శివరాత్రివిశేషమును వ్రాసిన
 కెక్కువగా మున్నగు-ధరాతమున నెల నొక్కరి బ్ర. శ్రీ. నాథుడు బ్రాచీన
 తిని. తరువాతః బ్ర. శ్రీ. నాథుడు శివరాత్రివిశేషమును వ్రాసిన
 చిన్నపీఠిక నొకరాని గూడ బ్ర. శ్రీ. నాథుడు శివరాత్రివిశేషమును
 ధావతరణి వ్రాసినది మా గ్రంథ- శ్రీ. నాథుడు శివరాత్రివిశేషమును
 నాగపూడి కుక్కప్పయ్యగారు వ్రాసినది శ్రీ. రా. బ కందు
 కూరి వీరేశలి గారు వ్రాసినది భిన్నాభిప్రాయముల బ్ర. శ్రీ. నాథుడు
 తారికాభాగమును దోషము లధికముగా నున్నదియు గవిసాహిత్యము
 డనునామ భుండుటయునే వారికి భిన్నాభిప్రాయములు కాదాము. మహా
 ద్దండకండితులు భిన్నాభిప్రాయముల వ్రాసినది గాన వ్రాసినది మా
 యింది బాగుగ నాలోచించి నాపీఠికమును నే నొకభిన్నమార్గమున వ్రాశితిని.
 శ్రీనాథుడు డాగ్రంథము నవసానకాలమున రచించి యేరికిని గృతియొసంగక
 యే పరమపదము నందె ననియు దర్బాత శాంతయ యవతారికాభాగమును
 రచింపించె ననియు నాయవతారికార్త యప్రధానవి యనియు నామతము.
 దానిని దొలుత వివరించినకండితు లిరువురును బరిషత్సభ్యు లగుననేకకండిత
 మూర్ఖన్యులును గూడఁ దిలకించియే యుండిరి. కాని యెవ్వరు నామతమును
 శంకింపలేదు. వారాక్షేపించుమికి సేతువు పరమేశ్వరునకే యొక. ఇట్లుం
 డ నాపీఠిక ప్రకటించబడిన బహుకాలమునకు శ్రీయుతులు బంధారు తన్ను
 య్యగారు నాయభిప్రాయముల ఖండించుచు వాండ్రవత్రికాయుగాదిసందికలో
 నొకవ్యాసముం బ్ర. శ్రీ. నాథుడు వ్రాసినది. దుఃఖముగాదిసందికలో నేను మఱల డాగ్ర

బదులు వ్రాసితిని. శ్రీతమ్మయ్యగారికి నను దృష్టిచేసక విభవ సం॥ మార్గశీర్షపు
వ్యముల వడివత్తుత్తరకలో నొకవిపుల మైఁఖండనమును బ్రకటించిరి. తొలు
దొల్త మతిగోచరము లయినవిషయములతోఁ బీఠిక వ్రాసి ఖండనవ్యాసము
ప్రకటించఁబడినయనంతరము దానిని దగిన ప్రకటనములతో సమాధానములు
విశేషాంశములను జేర్చితిని నేను. తొలుతనే తమకుఁదోచినయూజ్యముల
నెల్లఁ బ్రకటించి నాసమాధానము చూచిపెదఁబఁబుర్రోత్తులతోడనే మరల
నవతరించినవారు శ్రీతమ్మయ్యగారు, కాబట్టి వారియీవ్రాతలకు సమాధా
నము వ్రాయ నక్కఱయే లేదు. కాని నాసేరించిన కొన్నివాస్తవాంశముల
ను బ్రకటించుటకును నింతతో నీవదోపవాదముల ముగించుటకునే నా
యీ ప్రస్తుతప్రయత్న మని సహృదయులు గ్రహింతురుగాక.

విమర్శకున కాధారములు స్వల్పముగానే లభించును. వాని నూత
గాఁ గొని తనమనీషాబలమున నాతఁ డొకయిహుత్వసిద్ధాంతమును బ్రకటిం
చును. ఆధారములు బహుళముగా లభించనపుడు విమర్శనాపేక్ష లేక వాస్త
వమే యెల్లరకు గోచరించునుగదా? విమర్శన మొకప్పుడు తవ్వల్లోవఁబడు
టయు వేఱొకపుడు మంచిల్లోవను సాగుటయు వివిధమే కదా? సుప్రసిద్ధ
విమర్శకు లగు కీ. శే. గురుజాడ శ్రీరామమూర్తివంతులుగారి కవిజీవితము
లనెల్ల రా. బ. కీ. శే. కం. వీరేశలింగమువంతులుగారు ఖ. డిందిరికదా ?
శ్రీ వీరేశలింగమువంతులుగారి సిద్ధాంతముల నివ్వ డెంద తెన్నివిధముల ఖం
డించుచుండలేదు? నాచరిత్రమునివిషయమై శ్రీనడకుడుటి వీరరాజువంతులు
గారును శ్రీరాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు నెల్లు భిన్నభిన్నమార్గములఁ బ్రా
క్తించున్నారో చూచితిరికదా? ఎవ్వడైనను దమతమమనీషావిశేషమునంజేసి
విశేషాంశముల సాధించుట మాత్రమే విమర్శకుని వని గాని నిరాధార మైన
ను దనవాదమే సిగ్గువలె ననిపెనఁగులాడుట యాతనికి సరికాదు. అభిమానగ్ర
స్తుత మాత్ర మెల్లు పెనఁగులాడకమానరు. శ్రీ తమ్మయ్యగారభిమానగ్రస్తు
లగుట వారివ్రాతలే సూచించుచున్నవి. అవతారికాభాగమునందలి యప్రౌఢ
వదబంధమును సత్యధికదోషములను జూచి బ్ర. శ్రీ. కువ్వస్వామయ్యగారు
జాల్యకవిత యనిరి. అందుఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము జేర్చినఁబడుటచే నవ
సానకవితయే యని శ్రీవీరేశలింగమువంతులుగా రనిరి. మొదటివారు కవి
సార్వభౌమబిరుదమును చెడవవారు దోషాధిక్యమును గణించలే దనియో

లేక గ్రహింపలే దనియో చెప్పక తప్పకుండా? సుప్రసిద్ధులగువీరి యిరువుర ప్రమాదములను నవరింపఁదగినది నేను సూచించిన మూఁడవమార్గము దక్క వేఱు గానరాదు. కావుననే నేను మూఁడవమార్గమును బ్రకటించితిని. పైనిబోల్చినయిరువురుగాక కొ. వెం. లక్ష్మారావుగారు, జయంతి రామయ్య వంతులుగారు మొదలగువంశితు లనేకులు నాపేక్షను జూచియుండిరి. ఎవ్వరును నావాదము నాక్షేపింపలేదు. నావాద మప్రమాణమే యెనచో నిండు మహావంశితు లుపేక్షింతురా? యని నేను సంశయించుచున్నాఁడను. చాస్తనము వరమేశ్వరున కెఱుగ.

ఇంతవఱ కీయవతారికాభాగము నాధారముగాఁ గొన్నవారైదుగురుమాత్రమే. మొదటి శ్రీకుప్పస్వామయ్య వీరేశలింగమువంతులుగార్ల వాదము నుందోపసుందన్యాయమున నిరుపయోగమై నామార్గమునకు బలము చేకూర్చినది. మూఁడవవారగునడకునుటి వీరరాజువంతులుగా లేదో యొకప్రయోగమునకై దీనిని బ్రహ్మణముగా గ్రహించిరి. వారి కాప్రయోగ ప్రమాణ్యమే కావలసినది కాని యది శ్రీనాథరచిత మైనను గాకున్ననువారి కీ బనిలేదు. కావున వారది శ్రీనాథరచితమే యని నమ్ముట కాధారము లేదు. నాల్గవవారగు బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రస్తావనమే శ్రీనాథప్రణీతమే యని వ్రాసిరి. కాని వారీవాదోపవాదములవిషయమై యేమియు నభిప్రాయ మిఱియలేదు. వారు నొకకార్యమునకే దీనిని గ్రహించిరి. ఇది శ్రీనాథరచితము గాకున్నను వారివ్రాతలకు హానిలేదు. కావున వారు దీనిని బరమప్రమాణముగా సంగీకరించి రన విలులేదు. ఐదవవారు వరిశేషన్యాయమున శ్రీబండ్లారు తత్త్వయ్యగారు మాత్రమే. వారే యిది సర్వథా శ్రీనాథకృతి యని వాదించువారు. వారొక్కరే నావాదము నాక్షేపించుచున్నట్లు విదితము. శ్రీతత్త్వయ్యగారికి నాకు నేకాభిప్రాయము దుర్భలము. “స్థితస్య గతి శ్చింతనీయా” యనున్యాయమున నున్నతత్త్వలతడికనే యూత గొనువారు వారు. మహావంశితు లిరువురభిన్నాభిప్రాయముల నూతగాఁ గొని నూతనమార్గమునఁ బోయినవాడను నేను. శ్రీతత్త్వయ్యగారు తగినప్రమాణములఁ జూపిన నాయభిప్రాయము మార్చుకొనుటకు సిద్ధముగా నున్నవాడను నేను; నేనేమివ్రాసినను నేప్రమాణములఁ జూపినను దమకుట్టు వీధని వారు శ్రీతత్త్వయ్యగారు. కృతిపతిశాంతయ విషయమున నాకు ద్వేష లేక

మీరేదని వ...సానులు నేర బ్ర...మిటిని. ఇప్పుడు నన్నే మనవిచే
యచున్నాను. నాకు కాతంజయేద క్షణ మందుటకు హేతు విసుమంతయుఁ
గానరాదు. కాన నావ్రాతలు జ్యేష్ఠపూరించు అన వలదులేదు. శ్రీతప్తయ్య
గారన్ననో మీరైనైపుడు. కాంతయ్య మీరైనైపుతాధిపతిశిష్యుడు దానం
జేసి వారి కాతంజయేద నభిమానము చూపివారము. అభిమానము లేదని వ్రా
యట నుకరమే కాని యట్లు శ్రీభిమానత్వమును బ్రకటించుట దుష్టరమే
కదా? శ్రీనాథునకు లింగభారణాది నైవేదికు నెసంగుటకు శ్రీతప్తయ్యగూ
రు పడినయాచూసమే వా అభిమానమునకు నంక్షకలుపజాలును. ఇట్టిను
తాభిమాన మింద గూత ద...భిమాన గాదు గాని, య
నిట్లు లోకమును బ్రతాపించువాడుట తోచ. సామర్థ్య

శ్రీతప్తయ్యగారు వివాహాల్పద ముయినయవతారకాభాగము నాలం
బించి తమకు గ్రంథాధానిమే కలదనియు నేనే యితరాధారములఁ జూపవల
సియున్న దనియు వ్రాయట హతవాదభోరణిజాత్రువున్నది. పలుపురకు భ
మప్రమాదాదులఁ బ్రేరించిన వివాదాన్నద మగుతడికను సమర్థింప నదియే
ప్రమాణ మగుట యీవాదమంశుఁ దక్కనక్కడను గలము. ఇది శాస్త్రీయ
వాదకద్ధతి కానరదు. తప్తయ్యగారి హితవౌధ చాలఁజెర్రము. “స్థితస్య గతి
శ్చింతనీయా” పెద్దలకు గీర్తిశేషులకు దూషింపరాదు” అనునది. ఎవరు పెద్ద
లకు దూషించి? శిఖకులు మీరిమతమునఁ బెద్దలుకు గీర్తిశేషులుకు గారా?
వారికిమాత్ర మితస్య నెట్లుటగల్గెనద? నేనొక్కనివిషయమునఁ జేసినవని
నే మీరనేకులవిషయమునఁ జేసెను నందమాత్రము నానైన వేయచున్నాను.

బ్రహ్మాండమంత సూతనాథారము నొకబాని నివ్వడు చూపినారు
శ్రీతప్తయ్యగారు. భారతి మొదటిసంపుటయు మూడవసంచిక ముప్పదియవ
పుటగోని శాంతలింగమువిషయమును నే నుదాహరించితిని. నే నుదాహ
రించినది నాడు నేడు నన్నే భారతియందున్నది. అది యెట్టివివేచనము
నొందలేదు. వలసినవారు చూడవగురు. దానిని స్వవాదసమర్థనమున కవ
కర్షించిన తప్తయ్యగారివంతచర్య నందుక గమనింపదగును. శాంతలింగము
విషయ మెటుంగఁగోరి వారు శ్రీనాథనోచితేఖరశర్మగారికి వ్రాసినారంట, శాస
నప్రతిష్ఠాత శాంతయ్యకొడుకు లింగయ్య కాని శాంతయ్య కాడని వారుత్ర

రించిరంట. కులక్రమము మరిశీలిన లేదంట. నకలు సంపాదించి వంపెదమని యితవటకుఁ జంపనేలేదంట. ఇతవటకుఁ గార్యాంతరప్రసక్తియేనంట. ఇది చిత్రము గాదా? ఇట్లుది వాస్తవము గాదని నే నవఁ జాలను. అయినను స్పష్టమైన సంగతులనే ప్రకటించినఁ గొంతబాగుడు నని మనవి. శాంతయ్య కొడుకు లింగయ్య యనుశత్రుగారి యప్రకటనాకృత్యమునకును ముద్రితమై ప్రకటితమైన శాంతలింగ మనుమాటకును బలాబలములు పాతకులే నిర్ణయింతురుగాక.

సహృదయులు ముఖ్యముగా గమనింపవలసిన వీక్రిందిమూడుమాటలు:- శ్రీనాథుడు గ్రంథము నవసానకాలమున రచించి యేరికివి గృతి యెసాగకుండనే వరమవద మొందఁగా జనకహీన యగుకృతికన్యక నప్రాధికవచే నవతారికారచఃపూర్వకముగాఁ దన కంటఁగట్టించుకొన్నాఁడు శాంతయ్య యని నావాదము. శ్రీనాథుడు శాంతయ్యకుఁ గృతి యిచ్చినపిదపనే శివసాన్నిధ్య మొందె ననియుఁ దర్వాతఁ గొంతకాలమున కాయవతారికాభాగము గొంతకొంత నష్టముగాఁగా శాంతయ్యవంశములోనివారో వారి శిష్యుకోటి లోనివారో దానిని బూరించియో పూరించియో యుందు రనియు నాపూరించినవారిండుక యప్రాధు లనియుఁ జైఁగా నివృటివటకుఁ బ్రతులువ్రాసికొన్న లేఖకులవలనఁ దప్ప లధికముగాఁ దూఱిన వనియు శ్రీకృష్ణ మృగారి వాదము. నావాదము నిరాధార మనియు వారివాదము ప్రబలాధారవిశిష్టమనియుఁ గూడఁ దప్పుయ్యుగారివ్రాతఁ సహృదయు లేడి మంచి దని తోచిన దానినే గ్రహింతురుగాక. నావాదమునకు బాధకము లగు ప్రమాణము లధికముగ దొరకినపుడు నాయభిప్రాయమును వెంటనేమార్చుకొందునని నామనవి.

ఈకథకు మూల మేదియనునది వారివ్యాసమునందలి రెండవభాగము. నేను గాశీఖండమందలి గుణనిధి చరిత్రమే యంటిని. శంకరసంహితలో నీకథ యానుపూర్వికముగానే కలదని వారివాదము. నావాదమును నేను సమర్థించి యే వ్రాసితిని. వారూహాగానము చేయుచున్నారు. శంకరసంహితను నేను జూచితిని. నాకీకథ యెందు నగవడలేదు. వాస్తవముగ నం దీకథ లేనే లేదు. శంకరసంహితలో నీకథ యున్నదన్నవా రెందున్నదో యెట్లున్నదో చూపుట విధిగదా? ఏది, యట్లు చూపరేల? వారికడ శంకరసంహిత లేదా? దానిని వారు మరిశీలించలేదా? అం దీకథ లేదా? ఇం దేది లేదో, యన్నియు లేవో

వారున్నప్పుడుగఁ జెప్పినఁ జిక్కిరింపఁదీటును. మహావైపులై శంకరసంహితలో నీ విషయము గల దని వాదించుచుఁ గూడ నా విషయమునఁగూడ నీరచికనే ప్రమాణముగాఁ జూపుట పాడియగునా? వీరు లెక్కలమీఁద లెక్కల గుణించి నావాదమును ద్రోసిపుచ్చుటకుఁ “దావనసార్వభౌము”లను నొకవద్యముదాహరించిరి. ఆవద్యమువలన నావాదమునకు బాధ యేమి యు లేదు. దానివైతి యప్రాశస్త్యమై యశ్రీనాథీయమే యని రుజువు చేసికొనుచున్నది. అందలి “సదా” అవ్యయమా? శివునకు విశేషణమా? శివరాత్రి యనుప్రసిద్ధి గన్నవర్షమునకు సదాశివరాత్రి యని వ్యవహార ముం దేని కలదా? “దోషావహృతిక్రమంబు” ఏనమాసము? అర్థ మేమి? శ్రీశమ్భయ్యగారు దేని కైనను నిండే ప్రమాణములఁ జూపుట నే నవి యెల్లఁ గా దనుట పరిపాటియై నది. అవతారికయందు దీక్షాసంహితయని యుండ నించు శంకరసంహిత యని కలదు. ఈక్షాసంకరవదములు పర్యాయవాచకములే యైనను సుప్రసిద్ధమగు శంకరసంహితయందు దీక్షలేమిండేసి యీవద్య మనర్థకముగా నున్నది.

మూఁడవభాగ ముకలబ్ధగ్రంథసమగ్రతానమగ్రతలం గూర్చినది. తొలుదొల్ల సీగ్రంథము వరివత్పత్రికలోఁ బ్రకటింపఁబడునపుడు గ్రంథ మసమగ్ర మనియు నొక్కయాశ్వాసగ్రంథ ముండవలయు ననియు నేనే వత్రికాముఖమునఁ బ్రకటించియుంటిని. ఎంతకాలమునకు నావిషయ మించుకయు నుచుఁబ్బము గాకుండుటచే నాయభిప్రాయమును బీతికారచనావసరమున మార్చుకొంటిని. మార్చుకొనుటకుఁ దగిన హేతువు లుండుటచేతనే మార్చుకొంటిని. ఆహేతువులను బ్రకటించియే యుంటిని. శ్రీశమ్భయ్యగా రీవట్టునఁ గూడ సూహాగానమునే యాలాపించుచున్నార, గాని, ప్రమాణములఁ జూపఁజాలకున్నారు. ఆశ్వాసాంతవద్యములే శ్రీనాథునివి కా వనుచున్నపుడు వానితరువాతిగద్యములు శ్రీనాథుని వని నన్ను నమ్మించుట సరసమేనా? కావున నీ విషయమునఁగూడఁ దమ్మయ్యగారు చరితార్థాలు కా లేదని మనవి

విమర్శకులు గావించవలసినది యుకలబ్ధము లగు నాధారములతోఁ దమకు నమ్మిక గలిగిన మార్గమును లోకమున కెఱుకనేయుట గాని వరమత ఖండనమును బరుదూషణమును మాత్ర మేకాదు. వరమతమునందు దోషము లుండి వానిని ఖండించదగిన ప్రమాణములు దనకు లభించినపు డావని మం

చిజ్ఱే. ఏయాభారములు లేక గగనారవిందమున కాశించుట దగదు. కేవలహాశ శతవాదములకే పూరినచో నెవ్వరును వెచుడియరు? ఒకవేళ దశవాదము దప్పేయైనచో బ్రబలప్రమాణముల కాలేడు ఒడ్డునై యే యుండును. సత్యము గోచరించినపుడు దశవాదమును మార్చుకొనుట యాకస్మిక విధియే యగును. శ్రీతమ్మయ్యగారి వలెను గావించిన విమర్శనమున నాయభిప్రాయము మార్చుకొనఁదగిన హేతువు లేని యు సూచించి యుండలేదు. ఈవిషయ మై యింక వారితో నేవిధ మగువాదమును జేయఁజాలరు. నాకుఁ గావలసినది సత్య నిర్ధారణము. దానికై నాకిప్పుడు లభించిన ప్రమాణముల సీక్రిందనునాహరింపెదను. నా సేకరించిన ప్రమాణములవలన నావాదము ప్రమాణమును శ్రీతమ్మయ్యగారి వాద మప్రమాణము నైనది. అయినను శ్రీతమ్మయ్యగారు కేవల నిరాధారముగ వ్యక్తిబిందలకును నపసిద్ధాంత ప్రకటనమునకును గడంగుటచే వారి యుక్తుల ఖండించుటకు మాత్రమే యింత న్రాయవలసి వచ్చినది.

ఈ గ్రంథమునకు మూలము శంకరసంహిత కాదు. ఈ శాసనంహితయే. ఆనామముతోడనే యది యిపు డుపలబ్ధమయినది. దానియందీక్షామూలము నూఱుక్లోకములు మాత్రమే కలవు. దిక్ష్వాత్రముగ నున్నకథను విపులముగాఁ బెంచి వ్రాసినాడు. వర్ణనాంశముల నవేలముగాఁ గాదంబరించుండి యాంధ్రీకరించినాడు. ఇంక నొక్కయశ్వాసము గ్రంథ ముండవలసినట్లే మూలమువలనఁ గూడఁ దోచుచున్నది. ప్రకృతగ్రంథమువలన వట్లు దోచుటచే నేను దొలుత నసమగ్ర మనియే ప్రకటించియు జహుకాలమువఱకు నావిషయ మింతుకయుఁ దెలియరాకుండుటయు సమగ్రమే యనుటకు నూహములు ప్రేరించుటయుఁ గారణములుగ నాపూర్వాభిప్రాయమును మార్చికొంటిని. ఇప్పుడు సత్యము గోచరించుటచేఁ బూర్వాభిప్రాయమునకే తిరిగి వచ్చినందులకు సహృదయులు మన్నింపవేఁడెదను. మూలము నాలోచించిన నొక్కయశ్వాస ముండవలయు నని తెలియుచున్నది. ఇంతవఱకును సీగ్రంథమునకుఁ బ్రశ్నంతరము గాని లుప్తమగు నాశ్వాసము గాని లభింపలేదు. ఎవ్వరికిఁ గోచరము గాలేదు. ఆచివరిభాగము నాతఁడు రచింపకయే కాలగతి నొందెనో రచించినను నాభాగమే కాలగర్భమున లీన మయ్యెనో నిర్ణయింప ననువుగాదు. అచిరకాలమున నాగ్రంథముగూడ లభించి యాంధ్రమహాజనుల నానంద

వీధికలం దేల్చుచు గాక యనివరమేళ్ళరు వేడుచున్నాడను. మధురవర్మలగు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పఁజూచునది 15.2.28 తేదీన నా కొనివిషయమై యుత్తరము వ్రాయుచు సం దీవిషయమై యిట్లు వ్రాసిరి. “శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును సంస్కృత ఈశానసహితాంతర్గతమును చదివితిని. 100 శ్లోకములు గ్రంథము నిప్పు డుకఁబడి ముద్రాంత గ్రంథముగా బెంచినాడు. ఇంక నొక్కయశ్వాసము గ్రంథ ముండవలెను. మీద శివరాత్రిమాహాత్మ్యప్రతిపాదకవిషయములు ప్రధానముగా నున్నవి. తెల్లుపైస్తకమును సంస్కృతముతో జతగూర్చి చదివి నోట్లు వ్రాసినాను. మీ రీతూరి వచ్చినపుడు చూపెదను.”

సహృదయసాతతలారా ! ఈశివరాత్రిమాహాత్మ్యమును గూర్చి యిది వఱకుఁ బెద్దపెద్ద చర్చలు సాగినవి. కాని వానివలన నినుమంత యు వాస్తవము గోచరింపక కాలహరణమే ఫల మైవది ఇప్పటి నావ్రాతవలన వింతుక ఫల మందునేమో యది యాశించుచున్నాడను. *వీమైన మంచిప్రమాణములు లభించిన దక్ష నింక నీవిషయమై యెవ్వరును వ్యర్థకాలయాపనమును గావించ రని నమ్ముచు నీవిషయమున కింతటితో స్వస్తి చెప్పుచున్నాడను.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

యాయూఁషి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు,
ఆంధ్రగీర్వాణసాహిత్యపరిషత్తు. విజయనగరము.
(గతసంచికావశేషము.)

శ్లో. ఆశ్చర్యాణా మతిశయవతాం జన్మభూమి స్త్రిగోశ్వాం
ఖ్యాతః శ్వేతచ్ఛదతటగిరా సామ్యతే గమ్యదేశః
కామ స్యాత్తాభిరుతఘటనాసాహసత్యక్రమూర్తేః
ప్రీత్యా నిత్యం నివసతి పురే యత్ర శైలేష్టకన్యా.

ఉపసంహరశ్లోకము:—

శ్లో. విశేషార్థాం మమసహచరీ మిత్రమాశ్వాన్య యుక్త్యా
వశ్యా దచ్చాశయపరివత భ్రాతరాశా మభీష్టామ్
స్తర్తవ్యోఽచాం ప్రీయసఖిపున స్తత్ర తత్రాన్తరేతే
మాభూ త్తాన్తావిరహఘటనా కింఞ్చ జన్మాన్తరేఽపి.*

* XXXII మాససందేశము —: 25. స్వర్గీయ శ్రీమ ద్వింజయూరి

వీరరాఘవాచార్యరచితము. ఆంధ్రగీర్వాణముల నీయన ప్రచండకవికోవిదులు;
బహుగ్రంథనిర్మాతలు 'భరతాభ్యుదయ' ప్రబంధనిర్మాతలు, నాంధ్రగీర్వాణ
వండితకవిచక్రచూడామణులు, విద్వా నభివవండితరాయబిరుదభూషితులు
నగుస్వర్గీయ శ్రీమన్మాదభూషి వేంకటాచార్యులవారును వీరును గలసి విద్వా
విరోదములఁ బాలిండుచుండెడినారట. వీరరాఘవాచార్యులవారి యితర
గ్రంథములలో నాకుఁ బ్రస్తుతము జ్ఞాపకమున్నవి. 1. భ్రమరగీతార్తవసారము.
2. శ్రీమద్వేదాంతదేశికచరిత్ర.

'మాససందేశము,' రాయబహదూరు, ఆనరబుల్, విద్యాభివోద
బిరుదవిరాజితు లగుశ్రీమత్సనప్పకం అసంతాచార్యుల (C. I. E.) వారి
యాజ్ఞచే రచింపఁబడినట్లులు ముద్రితగ్రంథమునఁ గలదు. ఈ కావ్యము మన్దా
కాన్తావృత్తమయము. ఇందు రెండుసర్గలు గలవు. అందు I. సర్గలో 51 ను
II సర్గలో 58 శ్లోకములు గలవు. ఇందలి యితవృత్తముంగూర్చి కవియే
'గ్రంథారంభము'నకు ముందీట్లులు నడివియున్నాడు:—

శ్లో. జ్ఞానీ జడభరతాభ్యో భగవద్భాన్తాత్రికాం స్తుతిః ష్యా. రోశ్
క్రియతే మయాద్య 'మాససందేశ'భ్యేన కావ్యరూపేణ.

25. చిన్నపురి 'వైజయంతీపాత్రకాలా' ముద్రితము. 1902.

జ్ఞాని యగుజడభరతకృత మగుః 'ధ్యానాత్మిక మగుస్తుతియే యీ కావ్యబీజము. ఇందలి శ్లోకరత్నములు విన్న విమర్శవిజ్ఞాపలపట్టికవైఁ బరీక్షింపబడుఁగాక.

1. శ్లో. కల్పిద్యోగా భరిణశిషునా పోషితే నాంబుమధ్యా
దాసితేన ప్రచలితమనా లాలితే నాంకమధ్యే
భూకృష్ణత్రే పులహమునినా ధిష్ఠితేషు స్వనానం
యోగీతేన ప్రధితతపసా పావనే మ్పాశ్రమేషు. I స. 1 శ్లో.
 2. శ్లో. తస్మిన్ స్థానే సమృగకలినా భ్రామ్యమాణో మహాంతం
భ్రష్టః కాలం విషయరుచినా మానసే నాత్మయోగతో
నీత్వా భృత్వా పతితసులభం జన్మ సారంగయోనా
పశ్యా దాత్తో భవ దతితరాం జ్ఞానయోగప్రణశాత్. ౨
 3. శ్లో. జాతం వంతే విధివిరచితే వేదనేత్రాత్మకానాం
తత్త్వేనాం త్వాం ప్రథమగణితం వేత్తి సర్వేంద్రియాణాం
తేనార్థిత్యాం త్వయివిధిపశా న్మష్టభక్తి గ్రతోఽహం
యాజ్ఞా మోక్షా నభవతి సతా మగ్రతోహి ప్రభుఃకాం. ౩
 4. శ్లో. జ్యోతిష్మంతం నిబిడరుచయో నిర్మలం నిత్యశోభాః
భక్త్యున్మేషం నిరతభజనాః కాంచనం కాంచనాభ్యాః
చిత్రీభూతం నవమణిదితా భాస్వరం భాస్వరాభాః
ప్రాసాదాస్త్యాం గుణసమతయా మిత్ర మానందయన్తి. II. స. 1. శ్లో.
- ఫలశ్రుతిః.
5. శ్లో. యోగో భక్తిర్ద్యయ మపి ముదా దర్శితం యోగతేన్వా
సాక్షాద్భూతం భరతమునినా మానసప్రేషణేన
విష్ణో భక్తిః పరమపరమే శాశ్వతీ సన్నిధత్రే
జన్మారణ్యతతి రపి భవే నిర్భరాస్తవేహేతుః. II స. 58 శ్లో.
 6. శ్లో. ప్రవనంవత్సరే శాకే వేదనేత్రగజేంద్రకే
కృతం కావ్య మిదం దివ్యం వీరరాఘవసూరిణా.

*శ్రీమ త్కైశికగోత్రపవిత్ర శ్రీ శ్రీనివాసాచార్యవర్యపుత్ర శ్రీమ ద్రామానుజాచార్యగురువర్యపదాంబుజానకచిత్త సచ్చాత్ర వింజమూరి వీర రాఘవాచార్యరచిత మగుః 'మానససప్తకము'సమాప్తము.

చమత్కృతియుతమును, సుప్రచురము నగు హాసోవిషయకశ్లోకరత్నము స్ఫుటివధమున లభించుచున్నది.

“శ్లో. నపుంసక మితి జ్ఞాత్వా ప్రియాయై ప్రేషితం మనః

తత్తు తత్రైవరమతే హతాః పాణినినావయన్ ”

మనస్సు నపుంసక(నపుంసకలింగ)మని పాణిన్యాచార్యులు చెప్పుటచే దానిని నాప్రియురాలికొఱకుఁ బంపితిని. ఆమనస్సు అక్కడనే రమించుచున్నది, పాణిని మాకొంటతీసి ననిభావము.*

XXXIII మానససందేశము:—26 (దీక్షిణీ గురుస్తవ మనియు నామాస్తరము.) స్వర్గీయ మహామహాపాధ్యాయ యమ్ లక్ష్మణసూరికృతముఁ వీరు జహగ్రస్థనిర్దాతలు వీరజీవితమును గుఱించియు, దన్నిర్నితగ్రస్థముల గూర్చియు ముచ్చుండు వివరింపఁబోవు “విప్రసందేశ”మను వ్యాసభాగమునఁ జూడ నగు. ‘మానససందేశము’న నితివృత్తము శ్రీశంకరాచార్యులవారి శ్రీశాలివాటీపురయాత్రోత్సవవర్ణనము. “పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యజగద్గురుశృణోగిరిమతాధీశ్వర శ్రీరుదభివససద్విదానస్తపసింహభారతీంద్రాభిధాన శ్రీశర్జరాచార్యస్వామినా శ్రీశాలివాటీపురం ప్రతి యాత్రోత్సవవర్ణనమ్.

*XXXIV మారుతసందేశము:—27 కవిసామము మృగ్యము. ప్రియుఁడు ప్రియురాలికి మారుతమును దూతగాఁ బంపుట యిట నుపవర్ణింపఁబడి యున్నది.

చెన్నపురిప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయవట్టిక (‘A Triennial Catalogue of Manuscripts’ collected during 1919—22. Vol. iv. part i. Skt, Page 4300; R. N. 2964)లో నుల్లేఖింపఁబడిన ‘మారుతసందేశ’ శ్లోకముల నిట నుట్టుకొఁచెద.

1. “శ్లో. ఆనందాశ్చ సహదయితయా కోఽపి ఫలద్విలాసీ
హర్షే రమ్యే సురభిసయే మన్తభాజ్ఞానవర్తీ
ఉన్వాదేగా దివ కుచతటా త్పూర్ణ మాకృష్య తస్యాః
నిశ్యే దూరం కనకకటకం నామ శైలం నియత్యా.

26. Catalogue of Sanskrit works of M. Lakshmanasuri. (attached to his ‘Bhishmavijaya’)

27. ‘A Triennial Catalogue of Mss’—1919-22. Vol. iv, part i. Skt. R. No. 2964.

2. శ్లో. తత్సూర్యంత జ్ఞాతివిరహః కాస్తయా సప్రయూత
స్తస్తి న్వాసనికతరువృతే సజ్చర స్పదిశృణ్వే
భూయస్స సా కబలితధృతి శ్చిస్తయా క్లాస్తచేతాః
మందం వాస్తం మలయమదతం చైత్ర మిత్రం దదర్శ. ౨

6. శ్లో. గస్తవ్యా నో వసతి రముతో మన్ని యోగం వినాతే
కార్యత్రైవి స్థితి రపి సఖే యావ దేష్యా మ్యహం త్వామ్
తుభ్యం భద్రం భవతు కృతి నే మాత్ర తే ద్వావహోఽభా
దిత్యాభావ్య త్రిదివసతి ర్వాం దివభోచ్చిత్తపాత. ౩

7. శ్లో. యాతవ్యాతే పునరిహ పురీ కామదత్తాభిధానా
సాదత్రానాం భవనవిదితా వాసభూమి ర్మృపాణాం
యశ్యాం శ్రీత్యా హిమగిరిసుతాపూర్ణ వామాజ్ఞభాగో
నిత్యం దేవ శ్రీపురవిజయీ విశ్వనద్వాఖ్యయాస్తే. 2

కావ్యోపసంహారము:—

8. శ్లో. ఆనన్దో థా నథ కజలయన్ శీతలా నశ్రువిన్దూ
వృష్టస్తిత్యా నురభిలతనుః స్తేరవద్దానవాయాః
తామాపుచ్ఛ్య త్వమ పి విచర స్వేచ్ఛయా దేవలోకాన్
భూయ శ్చాయం జన మనుగృహః తాత్తసాభాగ్యలక్ష్మ్యైః. ౪
XXXV మేఘదూత :—28. కాళిదాసకవికులగురుకృతము.

సకలదూతకావ్యనిర్మలలకు నుపజీవ్య మైనకాళిదాసకవిచక్రమూడా
మణికృత 'మేఘదూత' మన్నిదూతకావ్యములయందుఁ బ్రాచీనతమ మనుట

28 విలోపాఖండమునను, భారతవర్షమున నీకావ్యము బహువారము విద్వత్వ
తంనులచేఁ బ్రచురింపఁబడెను. ముద్రితపరశ్శతప్రతులలో నీక్రిందిప్రతులను తమములు
(i) కె. బి. పాతకసంపాదితప్రతి. ('Oriental Book Supplying, Agency, Poona.
1916.) (ii) హల్ట్జ్ పండితునిప్రతి. (Dr. Hultzsch; 'Royal Asiatic Society,'
London, 1911.) (iii) మారేశ్వరరామచంద్రకాశేపండితుని ప్రతి. (M. R. Kale, B.
A., 2nd edition, 1926; Published by P. S. Rege, Esq., at Khanderao
Buliding Khota's Wadi, Girgaum, Bombay.) (iv) స్వర్ణీభువనాచార్యధావక,
కళాప్రపూర్ణ నేపథ్యవేంకటరాయకాశ్రయమహోదయులు 1902 లో సర్వోత్కృష్టాంధ్రపీఠికా
కావ్యాభ్యాసదప్రయోజనానివృత్తముగఁ గలారత్నాకర ముద్రణాలయమునుండి ప్రచురించినప్రతి, చెన్న
పురి. నిఖిలలోకముకానందార్థకమున ధోలాయమానము గావింపిన యీసర్వోత్కృష్టకావ్యమున

నుస్ఫుటము. కాళిదాసనిర్మిత మగు 'మేఘదూత'మను దివ్యభవనముమీఁదనే తక్కినదూతకావ్యకవిశిల్పము వివిధకవిత్వచిత్రముల రచించిరి. మేఘదూత మూలమునఁ గాళిదాసప్రసాదిత మగుకవితాకనకముతోడనే తక్కినదూతకావ్య కవిశిల్పముల తమతమయువజ్ఞానుగుణముగ వివిధము లగుచిత్రవిచిత్రకావ్యాభరణముల రచించిరి. ప్రసన్నకవితాకాశలముచేతను, భావభాషాసమావేశనపుణ్యముచేత నీకావ్యరాజము నురభారతీకవితాసామ్రాజ్యమున కధీశ్వరత్వము వహించుచున్న దని ఘంటాఘోషమునఁ జెప్పవచ్చును.

పితానౌకయఃకుఃఁడు స్వకార్యాకరణదోషముచే నొకవత్సరము నిజ శాంతావరహ మనుభవించునట్టులు శపింపఁబడి రామగిర్వాశ్రమమునఁ గాలయాచన మొనర్చుచుండెను. ఆపాదప్రథమదివసమున నీతఁ డతిమాత్రకామోన్మత్తుడై చేతనాచేతనజ్ఞానవిహీనుడై యలకానగరిలోఁ బ్రయత్నసన్నయాగ మలాభ మెన్నఁ దెన్నఁ డని దివసగణనాతత్పరమై విరహవేదనం గుంచుచున్న తనప్రాణప్రియసవిధమునకు దూతగా వెదలు మని యాజ్ఞాదైన్యమును వహించి మేఘునభ్యర్థించెను. ఈయతివృత్తబీజమే కాళిదాసునికవితాదోషద

కేఁబదివ్యాఖ్య లున్నవని Aufrecht పండితుఁడు "Catalogus Catalogorum" అను "లిఖితగ్రంథప్రకాశిక" లో ప్రాసీయున్నాఁడు. అందుఁ గొన్నిమాత్రమే ముద్రింపఁబడి యున్నవి. వల్లభదేవుని వ్యాఖ్య "హత్త్వే" ప్రచురించినప్రతిలో ముద్రితము. దక్షిణాపర్తనాథుని "ప్రదీపము" అనంతకయనగీర్వాణగ్రంథావళిలో స్వగ్రీయమహామహా పాఠ్యాదు, మహామహాధ్యాపకగణపతికాశ్రమి మహాదయారచేఁ బ్రచురింపఁబడినది. పూర్వసర స్వతికృత "విద్యుల్లక" స్వగ్రంథ ఆర్. వి. కృష్ణమాచార్య విద్యద్వ్యవ్యసించే "శ్రీవాణీవిలాసగ్రంథావళి" నెం 15—శ్రీరంగము. 1909, లోఁ బ్రకాశితము. మల్లినాథుని "సంజీవిని" బహువిద్య జ్ఞానమోదమునడసిన దగుటచే ననేకప్రతులలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. అందు కే. బి. పాథక (Prof. K. B. Pathak) పండితుఁడు ప్రతి ప్రకృతము. "మేఘసందేశ" విమర్శగ్రంథములలో నొక రెంటిని బేర్కొనవలసియున్నది. 1. నికేతధిషణాధురంధరుఁడును, ప్రాథపాండితీవల్లభుఁడు నగు "రాఘవాచార్య" ప్రొఫెసర్ మాలారు రంగాచార్యమహాదయార "మేఘసందేశరసాస్వాదనము" (A critical Appreciation of Kalidasa's Meghasandesa P. 103 A Lecture delivered by Rao Bahadur Prof. M. Rangacharya, M. A., Prof. of Sanskrit and Comparative Philology, Presidency College, Madras. Printed at the Brahmavadin Press, Madras for the 'Sanskrit Association' of the Presidency College, 5th December 1910) 2. ఆర్. వి. కృష్ణమాచార్యవర్యుని (M. A.,) "మేఘసందేశవిమర్శనము" (కావ్యవిమర్శనీగ్రంథావళి) ఈవిమర్శము గీర్వాణభావలో నాయుఁబడియున్నది. శ్రీవాణీవిలాసయస్థానిలయము. శ్రీరంగము

ప్రభావముచే ననదృశకావ్యకల్పకమై విరాజిల్లెను. జనానుమోదమువడసిన యన్ని కావ్యములవలెనే “మేఘదూత” యుఁ బ్రక్షిప్తములచేఁ బుష్పినొందినది. వల్లభదేవుని వ్యాఖ్య ననుసరించి హల్త్స్చ్ (Dr. Hultzsch) కండితుఁడు ‘మేఘదూత’లోఁ గాళిదాసనిర్మితశ్లోకములు 111 మాత్రమే యని నిర్ధారిం చెను. కాని పాఠకకండితుఁడు “సార్యాభ్యుదయము” ననుసరించి, కాళిదా సీయశ్లోకములు, ‘మేఘదూత’లోనివి, 121 యని నిర్ణయించెను. దక్షిణావర్త నాథుని “ప్రదీపవ్యాఖ్య” వలన నిందలి కాళిదాస శ్లోకములు 110 యనియు, మహామహాసాధ్యాయులును, వ్యాఖ్యాతృసారస్వధాముఁడు నగుమల్లి నాథ సూరి “సంజీవిని” వ్యాఖ్యమువలన 118 శ్లోకములనియు, బూర్ణచరన్వతికృత “విద్యుల్లత” వలన 110 శ్లోకములనియుఁ దెలియుచున్నది.

* కాళిదాసునకును నితరకవులకును గలతారతమ్యము “శబ్దమండేమి యర్థమండేమి, రసమండేమి, త్రిభువనవిధాత్మపుటనిర్మాతృతారతమ్యము వంటిదే * * * * * కాళిదాసునికవనము ధ్వనిప్రధానము; బహిరంతఃస్ఫుర ద్రసము, కవనమునకెల్ల, అందునం బ్రధానముగా శృంగారకవనమునకు వర వడి. ఇతనికవనము వందనోద్వాసముగా నుండిన, ప్రాయికముగా నితరులది సాధారణోద్వాసంబుగా నుండును. ఈయనసూక్ష్మముగా సూచించినవిషయ ములను వానియవాంతరభేదముల నితరకవులు విస్తరింతురు. ఈయన వ్యంగ్య మర్మాదగాఁ జెప్పినవిషయములను ఇతరులు లక్ష్యవాచ్యభంగులం బ్రకటిం తురు. ఈయన యువమాప్రధానండునం గదా. “ఉవమాకాళిదాసస్య” అనుసూక్తి సార్వత్రికము.

“ఉపమైకా శైలూషీ సంప్రాప్తా చిత్రభూమికాభేదాన్

రజ్జుయతి కావ్యరజ్జే వృత్తస్తి తద్విదాంచేతః.”

...ఉపమా నై వోక్త భజ్జీభేదే నానేకాలంకారభావం భజతే...తదిదం చిత్రం విశ్వో బ్రహ్మజ్ఞావాది వోపమాజ్ఞానాత్ జ్ఞాతం భవతీత్యాదా నిరూప్యతే నిఖలభేదసహితాసా’ అని “చిత్రమీమాంసా” కారుల యనుశాసనము. దా నింబట్టి మరికింపఁ గాళిదాసుఁ డుపమయం దద్వితీయుం డగుట నలంకారమం దెల్ల నట్టివాఁడే. దానందేని కవనమాత్రమండే యద్వితీయుఁ డని యేర్పడు చున్నది. ఇతనిప్రతిభావిశేషమును, అలంకారములచేతను, అనన్యసామాన్య లోకస్వరూపవ్యవహారాభిజ్ఞతను, ఇతరకవిరాడలభ్యవస్తుస్వరూపవర్ణనలచేత

ను లోకోత్తరాధ్యంతరన్యాసాదులచేతను, ఆత్మసంస్థారోత్పన్నను ఉదాత్తవస్తు రచనలచేతను వివేకు లెఱుంగుదురు... * * * * * అమోఘు వర్ణమహీనాభునిగురువు జైనమహాకవి జనసేనుడు మేఘసందేశము నావేష్టించి “సార్వాభ్యుదయ” మను మహాకావ్యమును రచించినందునను, భవభూతి “(29)మాలతీమాధవము”లో నవమాంకములోఁ గతిపయశ్లోకములలో లఘువుగా “మేఘసందేశము” ననుకరించుటచేతను, బిల్వణాకవి “విక్రమాజ్ఞదేవచరితము”న XIII స్కంధలో వర్ణింపవర్ణనలో కాళిదాస “మేఘసందేశము”ను తద్దయుఁ బరితలతలంపునకుం దెచ్చుటచేతను, ఈవలివిద్వాంసులు కలుపుదురు ఇంచుమించుగా మేఘానువాదముగా, అనేకులు వృత్తము సయితము మార్పక “ఉద్ధవసందేశము” “ఉద్ధవదూతము” “హంససం” హంసదూ” “వదాంకదూ” అను గ్రంథములను మేఘప్రకారముననే రచించుటచేతను, మేఘసందేశప్రభావము తెల్లమగుచున్నది. ఈతనిగ్రంథములపై విద్వాంసులచే న్రాయఁ బడిన న్యాఖ్యల బహుత్వముచేతఁ గూడ వానియొత్తర్ల తెలియుచున్నది... ..కావ్యములలో “మేఘసందేశము” నకు సాటి రాఁగలవి “సౌందర్యలహరి (శంకరభగవత్పూజ్యపాదనిర్ణయము,) “అమరుకము” ఇట్టివి, ఒకటిరెండు దక్క మఱి లేవు. “మేఘసందేశము” లోకములోని శృంగారప్రబంధ సర్వస్వమునకుఁ బ్రభవమయిన యూటబుగ్గ యనఁజెల్లును.” (30.)

కాళిదాసుని “మేఘసందేశము” కవివృత్తాంతాత్మక మని (Auto-biographical) కతిపయవిమర్శకచూడామణుల యాశయము. శ్రీయుత పండిత అఖిలచంద్రచటర్జీ మహాదయులు స్వనిరచిత మగు “కాళిదాసకవిత్వాశేషమువిశేషాచారము”న నిట్లువ్రాసియున్నారు.

“According to Dr. Bhan Daji, the argument of the Meghaduta is nothing but a faithful picture of the poet's own feelings caused by separation from his dear wife and home. Dr. Bhan Daji, however, appears to have pushed the analogy too far. Like the Sonnets of Shakespeare, the poem may possibly have some auto-biographical significance, and may be taken 'to express the poet's own feelings in his own person.' In fact although the poet has tried his best to keep his own personality in the back-

29 “కచ్చితైస్సమ్యే”త్యాది; జై వాత్సవ్యేర్థగ”తిత్యాది.

30 శ్రీదేవము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి మేఘసందేశపీఠికనుండి 5—9 పు.

ground, still he has at times unconsciously betrayed himself in the exuberance of his emotion; and the deep under-current of pathos, which runs through Yaksha's address to the cloud, seems to bear every mark of being the expression of a real sentiment." (31)

‘మేఘసందేశ మ’న నీకావ్యనామము గూడ ఏ-
విపులవ్యాఖ్యాన్యమై విరాజిల్లుచున్నది. కాళీదాసునకు స్వనామమే యీకావ్య
నామమును స్ఫురింపఁజేసియుండు నని యఖిలచంద్రచటర్జీవండితునియభిప్రాయము. ఏలనఁ, ‘గాళీ’శబ్దమునకు మేఘమాల(నవాంబుదశ్రేణి)యనునర్థము
నిఘంటుసिद्धము. నైఘంటుకప్రమాణముం జూపెదఁ—‘శ్లో. కాళీ నవాంబుద
శ్రేణ్యాం భవానీమాతృభేదయోః’ —నానార్థరత్నమాల. II కాం. 407
శ్లో. 84 పు. ఈవదము నీయర్థమునఁ ‘గాళీ’దానుఁడు ప్రయోగించియున్నాఁ
డనిచటర్జీవండితుఁ డిశ్లోకము నుల్లేఖించెను.

శ్లో. తాసాంచ వశ్చ త్తనకప్రభాణాం ‘కాళీ’కపాలాభరణా చ కాసే
బలాకినీసీలవయోదరాజీ దూరం పురః క్షీప్తకలహదేవ.’ కుమా VII

కాని యీవిషయములు విమర్శనీయములు. కాళిదాసుని మేఘదూత
నామాలచూడము కఠించిన నీకావ్యము కవివృత్తాంతాత్మకమనియు యత్యుడు
కాళీదాసుఁడనియుఁ దత్పత్తి కాళీదాసప్రాణప్రియ యనియుఁ దప్పకతోచును.

“శ్లో. కాళిదాసగిరాం సారం కాళిదాస స్సరస్వతీ

చతుర్ముఖోఽథవా సాక్షా ద్విదు ర్నానీయ మాదృశః ”

అని వదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ, మహామహాబోధాయ,
వ్యాఖ్యాతృసార్వభౌమమల్లినాథసూరి కాళిదాసకవితాకాశలముఁగూర్చి పత్తి
యుండ, ‘మ’ఘే మేఘే గతం వయః’ అను లెడియసూక్తి చొప్పున నాతని
వయస్సు నెల్ల నాక్రమించిన యీమేఘసందేశరసాస్వాదనావసరమునఁ గించి

31. From Prof. Akhil Chandra Chatterji's (M. A., B. L.,)
'Kalidasa, His Poetry and Mind,' pp. 6—237. Printed by Nrisimha
Prasad Bose at the 'Kohinoor Printing Works,' 154, Cornwalli's St.,
Calcutta and published by S. K. Lahiri & Co., 54, College St.,
Calcutta, 1910.

కాళిదాసుని 'కుస్తతేశ్వరచాత్యమః' గూర్చి మున్నందు వ్రాసెదను. దీనిం గూర్చి "భారతి" [Vol. VII. No. i; జనవరి 1930]లో నేను వ్రాసిన వ్యాసముం జూచునది.

ఆంధ్రీకృతమేఘసందేశములు.

మేఘసందేశాంధ్రీకృతల నామముల నుదాహరించెద. ప్రకృతము స్ఫురించినవానిలో, (i) గొటికలపూడి వేంకటకృష్ణసామయాజి, 32- (క్రి. శ. 1790) కృతాంధ్రీకరణము ప్రాచీనతమము. (ii) స్వర్గత మహామహాధ్యాపక కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు గూడ దీని నాంధ్రీకరించిరి. (iii) పసురాయకపేట ద్రులు గూడ దీని (క్రి. శ. 1884) నాంధ్రీకరించిరి. (iv) కవిరాజు వత్సవాయి నీలాద్రిరాజుగారు కూడ దీనిం దెనిగించిరి. (v) లోకనాథకవి యనునాతఁడు గూడ దీని నాంధ్రీకరించెను. [వైగ్రంథములలో ii-v వఱకు రాజమహేంద్రవరమునందలి 'శాతమిగ్రంథాలయము'నఁ గలవు.] ఇంకను (vi) త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరాయకవి సీసవద్యార్థకముగా దీనిం దెనిగించె నని విని యున్నాను. (vii) మామిత్తు లగువజ్జల జగన్నాథకవి (B. A.) గూడ నీనడుమ నీకావ్యము నాంధ్రీకరించె నని వింటిని. (viii) నల్లూరు 'వేంకటగిరి రాజావారి కళాశాలాంక్లేయోపన్యాసకు లగు శ్రీగుఱ్ఱము వేంకటసుబ్బరామయ్యగారు కూడ దీని నాంధ్రీకరించి ప్రచురించినట్టులు "భారతి"లో [7 సం. 2 సం. ఫిబ్రవరి 1930; 347 పు.] జూచియున్నాను. ఇంకను మాస్కోతివళగతములుగాని యాంధ్రీకృతులు పెక్కులు గల ననియే మానమృతము. వీని నన్నిటిం గూర్చి కాలాంతరమున విపులముగ మనవిచేసికొందును*.

మేఘదూతయందలి శ్లోకరత్నములు రసికనికషోపలమునఁ బరీక్షింపఁ బడినవియే గానఁ జూపలేదు.

XXXVI మేఘదూతః—33. మన్త్రినిక్రమనిర్దితము.

✓ XXXVII మేఘదూతసమస్యలేఖః—34. మేఘవీజయవిరచితము.

ఇతఁడు కావ్యవ్యాకరణన్యాయజ్యోతిషగ్రంథము లనేకములు రచించెను. ఇతని "హైమకౌముది"యే ఇట్టోడిదీక్షితుని "సిద్ధాంతకౌముది"కి

82 "అంధ్రీకృతలచరిత్రము" III భాగము, 214 పు—1911.

83. "వైగ్రంథముల." (వైసశ్వేతాంబరసమితి, బొంబాయి, 882 పు.)

84. "అత్మానందగ్రంథముల" 24వపంఖ్య; పృథాకపఁడు, నల్లభద్రాసతీభువనదాసగార్హి, శైవాత్మజ్యోతిష, భావనగరము; 1914.

నాదర్శగ్రంథ మని కొందఱు వండితుల యభిప్రాయము. (35) “హైనుకాముదీ” రచనము, వి. శ. 1725 (క్రీ. శ. 1679)లో బూర్తియైతి. “మేఘదూతసమస్తాశ్శేఖ”లో గవి తనమతాచార్యుఁ డగువిజయప్రభునారయొద్దకు మేఘుని దూతగాఁ బంపుట వర్ణితము. ఈ కావ్యము, వి. శ. 1727 (క్రీ. శ. 1671) సంవత్సరమున బూర్తిచేయఁబడెను. ఇది విజయదేవగురుస్తోత్రాత్మకము. (36) కాళిదాసీయ ‘మేఘదూత’ యందలి తురీయపాదములను సమస్యగాఁ దీసి కొని యీ కావ్యము రచించఁబడిన దని తన్నామమే తెలుపుచున్నది. ఈకృతి చనుత్ప్రతి జనసేతుని “పార్వ్యాభ్యుదయము”లోను, బూర్వోల్లిఖితము లగు (XIII) చేతదూత, (XVI) నేమిదూతలయందును, మున్ముందుదాహరించఁబోవు ‘శీలదూత’ యందును జూపఁబడినది.

XXXVIII. *యతోల్లాసము:—37. శ్రీశిష్టుకృష్ణమూర్తిశాస్త్రికృతము. ‘అభినవకాళిదాసవిరుదసముజ్జ్వలస్ఫూర్తి’ యగునీకృష్ణమూర్తికవి వైదికబ్రాహ్మణుడు; అవస్తంబనూత్రుడు; వాసిష్ఠగోత్రుడు; ఈయనలండి సర్వశాస్త్రి, తల్లి లక్ష్మీదేవి. ఈశేష సింధువు క్రీ. శ. 1790—1800 సం॥ ప్రాంతముల వసతిరించె నని శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. (‘ఆంధ్రకవులచరిత్ర’ III భా. 229 పు; 1911 క్రీ. శ.) ఆంధ్రగీర్వాణములయందుఁ గూలంకవైదుష్యము, దీక్షిణి సమరూపముగ జరిజాన్నాక్షీర్పుయిగుకలితాధార, దీనినిమించిన సంగీతసంపద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రివర్యునకుఁ బెట్టనిభూషణములు. ఈయన క్రీ. శ. 1870 ప్రాంతములఁ గభాశేషుఁ డయ్యెను. సంస్కృతమున నీయన్య 1. యతోల్లాస మనుకావ్యమును, 2. ‘పల్లవీపల్లవోల్లాసము,’ 3. ‘మదనాభ్యుదయ’(38)మునను భాణములను, 4 రామాయణకథను బెప్పకంకణబంధమును, 5. ‘హరికారిక’ను, 6. ‘నీలశైలనాథీయము’ను, ఆంధ్రమున, 1. ‘సర్వశామదావరిణయము’ను, 2. ‘వేంకటాచలమాహాత్మ్యము’ను, 3. ‘వీరారణ్యమాహాత్మ్యము’ను, 4. వంచితంత్రమును, 5. వసుచరిత్రవ్యాఖ్యానమును రచించెను.

(35) Dr. Belvelkar's "Systems of Sanskrit Grammar."—P. 79.
(36) ‘మేఘదూత సమస్తాశ్శేఖ’ V. స 181 శ్లో.

37. "A Triennial catalogue of Manuscripts" collected for the Madras Oriental M. S. S. Library, during 1913—14, to 1915—16. Vol. II Part I, Skt. C. Page 2066; R. No. 1466 (b)—38. 1 bid. Page 2073; R. No. 1467.

యత్తోల్లాసము కాలిదాసమేఘదూతకుఁ బ్రతిధ్వనివంటిది. ఈ కావ్యము సర్గద్వయాత్మకము. విరహవిధునఁ దగునొకానొకరసికుఁడగు తః ప్రాణప్రియకు మేఘునిద్వారమునఁ బ్రణయసందేశము సంపుట యిందలి యితివృత్తము. చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయవట్టికనుండి యీ కావ్యశ్లోకముల నుల్లేఖించెద.

శ్లో. యత్ ప్రైవం విరహవివరం యాచతో వాచమస్య
లైవంలైవం శ్రమహృతిమతి దైవతో దేవలాత్మా
సానుక్రోశ స్సవది సఘన స్సమ్యగలోచ్య కార్యం
నిర్యాయాగా న్నిజవధగతో మాదుత ప్రేతోఽగాత్.

2. శ్లో. స్వాస్థ్యసజ్జ త్తణవరిచిత్రధమ్ముడీరాగ్ర నేమిః
స్థానే స్వర్గధ్వజయుజి దివివ్యోమయానప్రతానే
సద్యః ప్రోద్యత్సరితముఖరో విద్యుదుద్యోతికతో
దుర్లతోఽభూ దపివిపుణభీ సర్గిణాం సర్గిణాం సః.

* * * *

3. శ్లో. విద్యుత్త్వాన వ్యనుచరమద్రత్సేర్మమాణోఽర్మమాధ్వ
ప్రత్యాఖ్యాన ప్రథిమభవసీఘాతభూజాగ్ర కూటమ్
స్వప్రీవీత్తాక్షణనిసయిమాస్పదన స్రష్టఃకూటం
త్రోడతేటం పునరపి కృతీప్రాత తం చిత్రకూటమ్.

4. శ్లో. కాలీదత్తాధికరమధియః కాలిదాసస్య వాక్యే
శ్లాఘాసాత్రే సకలవిదుషాం మేఘసందేశ కావ్యే
కర్తుః స్ఫూర్తే స్మరనవచనః కృష్ణమూర్తే రిశభాత్
యత్తోల్లాసాహ్వాణయజకృతా వాదిమ స్సర్గవచః.

గద్యము:—ఇతి శ్రీమద్వాసిష్ఠగోత్రస్య శిష్టుకులవనిత్రస్య సర్వకాశ్రీతు
త్రస్య సకలకవికులనిత్రస్య శ్రీమదభినవకాలిదాసవిరచితసమజ్జ్వలతో
స్ఫూర్తేః కృష్ణమూర్తేః కృతౌ యత్తోల్లాసే మహాకావ్యే ప్రథమసర్గః
సంపూర్ణః.

ఉపసంహారము:—

5. శ్లో. ఏవం దైవా త్సునరధిగతా మిహిత్కాఢాఽపి(భ)పూర్ణాం
పూర్వాతీతప్రచురవిభవాభోగినీం భోగలక్ష్మీమ్

వభాసాకం చిరమనుభవన్ యా(వా)సఃశ్రీస్తథాసః
ప్రాసాదం స్వం సురగిరిపద్మ గృహసమాసాద్య రేజే.

XXXIX. రథాంజనదూతః—39. కోరాడరామచంద్రకవికృత మగు
వాంధ్రవచనకావ్యము 'రథాంజనదూత' మొకటి కలదు.

XL. * రామసన్దేశము:—40 శ్రీరాజరాజేశ్వరపూజ్యచరణరచితము.

XLI. లక్ష్మీకటాక్షదూతః—41

XLII. వాతదూతః—42 కృష్ణనాథన్యాయవజ్ఞాననప్రణీతము. ఈ
యుక్తమకావ్యావతంసమున లంకాలంకారభూత యగుజానకి శ్రీరామునియొ
ద్దకు 'వాయువు' ను దూతగాఁ బంపుట వర్ణించఁబడెను. ఇదికతశ్లోకాత్మకము.
కవితామాధురీధురీణః బగునీకావ్యమందారమునందలి యెండురెండు శ్లోకా
మృతబిందువులు రసికరసనాతర్పణము నొనర్చుఁగాక.

1. శ్లో. సీతా భీతా సుచిరవిరహజ్వచ్చతోఽరణ్యభూమిం
భర్తుః సాధ్వీవ్రతమనుసృతా వజ్ఞవట్యా వసంతి
జలహే లక్ష్మణం ప్రకృతినుభగా రావణే నాత్మభూమిం
చేతో యస్తా త్రసతి నితరాం హఠదే వావతే శ్చిమ్. 1

2 శ్లో. త్వయ్యానన్నే ప్రణయిని వనే మ్విజ్ఞుదీప్సేహవద్భి
ర్యాధవ్విల్లే తనురపిగురా నిర్మితే కేకపాశైః
నోవైక్షిప్త స్రగువరచనాం నామ సైవాధునాల్పామ్
వేణీమేకాం కలయతి సదా శైలవ ద్భాగభూతామ్. 76

టీకానిర్దేశకాలము:—“సప్తాష్టనప్రశుభ్రాంశుప్రమాణే శకవఃయనే
అపాథశుక్లః సప్తమ్యాం టీకేయం పూర్ణతాం గతా.”

39. 'జై నమేభుదూత' పీఠిక. 10 పు.

40. శ్రీకృష్ణముద్రణాలయమున ముద్రింపఁబడి, పవనజీమరురావుగారిచే శ్రీమధ్వసిద్ధాంత
గ్రంథాలయమున, ఉడిపిలోఁ బ్రకటింపఁబడెను. 1917.

41. సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్ పత్రిక, VIII సంపుటము, 10 సం॥ 380 పు.

42. కలకత్తాలోని “నూతనవార్తీకిముద్రణాలయము”న శ్రీకృష్ణచరణపాణిచే ముద్రిం
పఁబడి శ్రీభువనచంద్రబసక్ సంధికునిచేఁ బ్రచురింపఁబడెను. 1888 సం॥ 2+8+70 పుట
లు. టీకాసాకము.

XLIII విప్రసందేశము 43 :—* మ. మ. యమ్. లక్ష్మణమూరి నిర్మితము. ఈకవిశోవిదుని జీవితము సంగ్రహముగ, ఛాయాచిత్రాన్వితముగ భారతి [v సంపుటము, 6 వ సంచిక- 994 వ పుట; జూన్ 1928] లోఁ బ్రచురింపఁబడినది. ఈవిద్వత్పతి తిరునల్వేలిజిల్లాలోని 'పూనల్ వేలి' గ్రామములో శ్రీ. శ. 1859 వ సంవత్సరమున నవతరించెను. వీరు 1896 లో, తంజావూరు కళాశాలయందు గీర్వాణాచార్యులుగ నుండి, తరువాత 1907—20, వజ్రమద్రానునందలి వచ్చయప్పకళాశాలలోఁ బండితులుగ నుండిరి. వీరు బహుగ్రంథనిర్ధారలు. 1906 లోఁ బ్రకటించఁబడిన శ్రీభీష్మవిజయ మనువీరగద్య కావ్యము చివరఁ దన్నిర్మితగ్రంథపట్టిక యొసఁగఁబడినది. అందు నవ్పటికిఁ దద్రచితము లగుగ్రంథములు 39 అని యు నందులో 21 ముద్రితము లనియు న్నాయఁబడియె. వీరిగ్రంథములలోఁ గొన్ని విదేశభాషలలోనికి ననుదితములైనవట. వీరికి 1911 నం॥ లో 'డర్బార్ సర్టిఫికేట్ ఆఫ్ అనర్స్'ను, 1917 లో 'మహామహిమాసాధ్యాయ' బిరుదము నొసఁగఁబడినవి. వీరిగ్రంథములలో ముఖ్యములైనవానిం జేర్చినియెద.

- i. 'ఆద్వైతదర్శనగ్రంథావళి' లోని 'మాండుక్యోపనిషత్పారిక.'
- ii. 'పద్యకావ్యావళి' లోని 'విప్రసందేశము,' 'మానససందేశము,' 'శ్రీకృష్ణలీలామృత మ'నుమహాకావ్యము.
- iii. 'గద్యకావ్యావళి'లో 'భారతసంగ్రహము,' 'విజయము,' 'విదురచరితము'

- iv. 'వ్యాఖ్యానగ్రంథావళిలో' (a) 'ఆకరమ'ను 'ననర్థరాఘవ'వ్యాఖ్య.
- (b) 'సరళ'యను 'నుత్తరరామచరిత'వ్యాఖ్య.
- (c) 'ఉజ్జ్వల'మను 'మహావీరచరిత'వ్యాఖ్య.
- (d) 'చూడామణి' యను 'వేణీసంహార'వ్యాఖ్య
- (e) 'రత్నాలోకమ'ను 'బాలరామాయణ' నాటకవ్యాఖ్య
- (f) 'వరిమళ' మను (మదననిర్మిత) 'పారిజాతమంజరీ'వ్యాఖ్య

ఈసవనముల్లి నాథుఁడు 1928 నం॥లోఁ గీర్తికేసుఁడయ్యెను. దుక్కిణి తన్నను గ్రహింపు మని (వర్తిగ్రహింపు మని) తనహృదయేశ్వరుఁ డగుశ్రీకృష్ణుని సన్నిధికి నొకవృద్ధిపుని సందేశమాయనిగాఁ బంపుట 'విప్రసందేశము' నందలి

కథాబీజము. ఈకథ భాగవతములోఁ గూడ [10 స్థం. 52 అ.] సభివర్ణించఁ బడియున్నది. ఈకావ్యము, పూర్వభాగము (53శ్లో) ఉత్తరభాగము (55 శ్లో) అని విభజించఁబడినది. ఈకావ్య మతిమాత్రకవితాసారభసంపన్నము. ఇందలి శ్లోకములఁ గొన్నిటి నుదాహరించెద. అంబికావతిరా జనునొకవిమర్శకుఁడు కొలంబోనుండి యీకావ్యముంగూర్చి యిట్లుట వ్రాసియున్నాఁడు.

"In the poem "There are many touches of literary beauty, and the poem from beginning to end, is enlivening and delighting to the mind." (1906)

1. శ్లో. కాంతారీతి రసికహృదయగ్రాహి రీతి యదీయే

తానావాత్స న్నృపతితిలకో భీష్మకాభ్యో విదరాభాన్
ప్రాప్యోదన్వా నివసురతయాన్ కృష్ణపుత్రాన్ సతేభే
కన్యారత్నం గుణిషు పురుషే షూత్రమే నోవభాగ్యమ్.

I. 1.

2. శ్లో. వేద్యో వేదైః శ్రుతిషు కుశలం సత్యవాం స్రవ్యవాచం
ధర్మత్రాతా విచులచరితం శీలవస్త్రం సుశీలః

వర్షీయాంసం గురుషు వినతః శాస్త్రమత్యస్తసామ్య
వ్రత్యుత్థాయప్రభురభిముఖింమానదోమానయేత్వామ్.

II. 1.

3. శ్లో. మైత్ర్యాద్యాభి శ్చైతస్సృభి రపి ప్రోజ్జ్వలే దీపీకాభి
ర్నివ్యాం పూజాం భజతి నవధా భిన్నయా నుష్మథత్వా
శ్రద్ధాభద్రానవవరిగతో చారుకల్యాణవేషా
చేతోరణై మనువిహరతాం రుక్మిణీ వాసుదేవా.

II. 55. *

XLIV శీలదూతః—44 చారిత్ర సుందరగణికృతము.

ఇతఁడు "మహీపాలచరిత్ర," "కుమారపాలమహాకావ్యము," "అచారాదర్శము" మొదలగుగ్రంథముల రచించెను. 'శీలదూత'కు దూతకావ్య మని పేరున్నను నిజముగా నిది దూతకావ్యము కాదు, ఏలన, నిందు దూత ప్రసక్తియే లేదు. ఇందు 181 శ్లోకములు గలవు. అందు మొదటి 125 శ్లోకములలోని తురీయపాదములు కాళిదాసీయ 'మేఘసందేశ'తురీయపాదములు నొకటియే. ఈసమస్యాపూరణముచేతనే యీకావ్యమునకు దూతకావ్య మను పేరువచ్చియుండును. ఈకృతిచమత్త.

‘పార్వాభ్యుదయము’ నందును, ‘చేతోదూత’ (xiii) యందును, విక్రమకవి
 ‘నేమిదూత’ యందును, (xvi) మేఘవిజయిని ‘మేఘదూతసమస్యా
 లేఖ’యందును జూపఁబడినది. స్థూలభద్రుఁ డనునొకజైనమహారాజకుమారుఁడు, పితరునంతర మెహికచినాత్యాగ మొనర్చి, భద్ర బాహు వనునొక
 జైనమహర్షియొక్క యంతేవాసి యగుట గుర్వనుసార మారఁడు నిజనగరము
 నకు వెడలుట, యాతని సుసారచింతాసక్తునిగను బరమార్థచింతావిముఖుని
 గను జేయఁ బ్రయత్నించిన యాతనిరాణి యగునోకాదేవియొక్క సయుక్తి
 కము లగుప్రలోభవాక్యముల కీతఁ డతీతుఁడై నిశ్చలముగ నుండుట, తుదకుఁ
 దననిష్కళంకచరిత్రప్రభావముచే నాతఁ డామెను గూడ సన్న్యాసినిగా నొన
 రించుటయు నిందలి కథ. ‘శీలదూత’ ఘూర్జరజేశములోని ఖాభాంతపుర
 (Khabhant) ప్రభుప్రొత్సాహమున, వి. శ. 1487 (క్రీ. శ. 1431) వ సంవ
 త్సరమున రచింపఁబడెను. 45.

XLV తుకదూత:—46 యాదవచంద్రవిద్యారత్నరచితము. ఈ కా
 వ్యము శా. శ. 1786 లో రచింపఁబడెను.

XLVI తుకసందేశము:—47 లక్ష్మీదాసవిరచితము.

ఐకానొకరసికుఁడు స్వప్నములో సతీవియోగముం జెంది యామెయొద్ద
 కు నొకతమము (చిలుక)ను దూతగాఁ బంపుట యిట వర్ణింపఁబడియెను. రా
 మేశ్వరమునకు గుణపురమునకు [ఈగుణపురము ‘క్రంగనూరు’ Cranganore
 గ్రామమున కనతిదూరమున నున్న త్రిక్లణపుర (Trikanapuram) మని
 తోఁచెడిని.] మధ్యమున నున్న జేశవర్ధన మనేకభాగోళకవిషయద్యోతకముగ
 నున్నది. ఈ కావ్యమునఁ బూర్వసందేశము (74 శ్లో) ఉత్తరసందేశము (89 శ్లో)
 అని రెండుభాగములు గలవు.

* చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికలో (45) సీకావ్యము ద్వాదశ
 ప్రకరణాంతక మనియు సందు మొదటిమూఁడుప్రకరణములును బూర్వసందేశ
 మనియు, దక్షిణతొమ్మిదిప్రకరణములు నుత్తరసందేశ మనియు వ్రాయఁబడి

45 శీలదూత, 181 శ్లో.

46. Published from the Ryot's Friend Press by Brajanath Dutt.

47. J. R. A. S. 1884 pp. 404—448.

(45.) D. C. S. M. S. S. Vol. XX Kavyas; Page 7964; R.
 No. 11900.

యన్నది. మఱియు మానవేదప్రభునిర్మిత మగు “విలాసిని” యను వ్యాకూడఁగలదనియు, నీవ్యాఖ్యాత బహుశః “కాలికట్టు” ప్రభువై యుండనోపుననియు వ్రాయఁబడెను. అక్షిదాసుఁడని యొకవికి నామాంతర మని తెలియుచున్నది. ‘భండార్కర్ ప్రాచ్యవఃశోధక’పత్రిక (46) లో నుండి ప్రకృతముల గువాక్యముల నుదాహరించెద.

Saktibhadra does not seem to be the real name of the author. Either it is a pseudonym, as in the case of Lakshmidasa, the author of the ‘Sukasandesam,’ who, it is now more or less known, was a member of the Karingampalli Namputiri illom (house) in the Cochin State.

1. “శ్లో. లక్ష్మ్యైరన్తే శరది శశినః సాధశ్శక్తేయోశ్చిత్
ప్రేమాయూనో సహవిహరతోః శేషలాభిః కలాభిః
ద్వారాన్వే(సే)ధః క్వను హతవిధే ద్వారసీతః స తస్యః
శ్రాంతః స్వప్నే శుకమితి గిరా శ్రావ్యయా సద్విజేత.
2. శ్లో. ఆయాత్యస్తం వి[ర]హిషు నిజం తావ మాసాద్యమానా
పూఢోల్లాసం ప్రవిశగుణకామూహశాలీ విశాలామ్
అగ్రమ్యులంకరణహసితాలావలీలావిశేషై
ర్వానోద్రేకం మనసిగుణితం కుర్వతీ మంగయోనే.

ఉపసంహరము:—

3. శ్లో. మూలేమూలే ముకులితధృతి ర్హృచ్చనా మభ్యుపైతి
మధ్యేఫాలం ఫడితిఫల[య]త్యేషవామం హి దైవమ్
కల్లోలిన్యః కలుషకలుషం కుర్వతే మానసం మే
ప్రాణా త్వాణే శ్వరి నవిరహే నహ్యహం భారయామి.*
XLVII శుకసందేశము:—47. కరింగివల్లి సంబూద్రి నిర్మితము.
XLVIII శుకసందేశము:—48. రంగాచార్యరచితము. మయూర
సందేశకారుఁడు నితఁడు నొకఁడో భిన్నులో తెలియుటలేదు.

(46.) “Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute” Poona. Vol. VIII. No. 4; pp. 431—32—1927.

47. “List of Sanskrit Manuscripts in the Private Libraries of Southern India.” Oppert. No. 2721; 6241.

48. “Catalogue of Sanskrit Mss. in Mysore and Coorg.” Rice. No. 2250.

XLIX *శుకసందేశము:—49. మహాదేవకవి. 'తంజావూరుమహారాష్ట్ర—మరాఠా—రాజచరితము'నండి ప్రకృతము లగువాక్యముల ననువదించెదను.

'సిద్ధాంతసిద్ధాంతజన' మనువేదాంతగ్రంథమునకు 'రత్నతూలికా' వ్యాఖ్యానమును రచించిన భాస్కరదీక్షితుడు 'జీవనంద విద్యాపరిణయ' నాటకముల రచించి తనపోషకుఁ డగునానందరాయమఱికి నారోపించిన వేదకవియ, 'శుకసందేశాద్భుతదర్శనము'లను కావ్యనాటకముల రచించిన మహాదేవకవియ (క్రీ శ 17 వ శతాబ్ది), శ్రీధర వేంకటేశకవియ, 'కృంగారమంజరీ మాహాజీయ' రచనమునకు, మాహాజీనభాలంకారభూతు లగునవరత్నములచేఁ బ్రశస్తిగన్న పెరియప్పకవిమొదలగుకవికోవిదులు తిరవళ్ళల్లూరున రాజసత్తారముంబడసిన తేజఃపుంజములు.

L శుకసందేశము*:—కవి, దేవులవల్లి నరసింహశాస్త్రిగారు. తూర్పుగోదావరిమండలములోని మండపేట గ్రామములో నివసించుచున్నారు. ఈక్రిందివిషయము శ్రీకృత్తవల్లి సూర్యరావుగారివలనఁ దెలిసినది. శుకసందేశము రెండుసర్గలు. 179 శ్లోకములు. కథ:- సింహాచలమునుండి యొకరాజవత్ని చెన్నపురికోట్టలో నున్న న్యాయవాదికడకుఁ జిలుకను బంపుట. మిచ్చుశ్లోకములు.

కాచి న్నోచారయసురుదిరే సింహశైలస్యకూటే

ప్రాజ్ఞా రాజ్ఞీ వనతిమకరో ద్వారదేశప్రచారమ్

స్వరాజ్యం

కాంతం చింతాకలషహృదయా చింతయంతీ నితాంతమ్.

1.1

శ్రేణీ లీలానరమ్మగవతేః కుత్రచిత్తత్రసానా

పాంశుక్రిడాప్రవధవయసం పుత్ర మంతే వహంతీ

తత్తన్మాయావచనరచనోపక్రమః ఘోరియంతీ

కీరం స్వైరం స్వయ ముపగతం రాజవత్ని దదర్శ.

12

తత్రైవ *ప్రాగ్జలనిధిశతప్రాంతభాగః శుభాశ్చ

భాగ్యుద్ధామ్యాశకటపటలీ శుభాశ్చ సానకూటః

తంత్రీవారానదనసదః స్తోమవిశ్రామసీమే

తత్తద్యవ్రాకలనవిలయా దృష్టికమ్యా విభాంతి.

1.88

ఘోకారోద్యస్తదకః ఘటాకిన్న భీష్మదాత్రీ

స్ఫూర్జగజ్జానినదకలితా నీలకాదమ్బినీ వా

హృద్యైర్వాద్యై రనుగతవతీ జంగమా సాధమాలా

కిం వేత్సువ్యై ర్జననశకటో దృశ్యతే దూరతోహి.

LI సిద్ధమాతః—50. అవధూతరామరచితము.

LII సుభగసంవేతము:—51. వారాయణనిర్మితము.

ఇందు 130 శ్లోకములు గలవు. సుభగఁ డనఁగా స్నాతకుఁడైన సందేశ హరుఁడు(?). ఇతఁడు కన్యాకుమార్యగ్రము (Cape Comorin) నుండి వృష పురీ పాఠశాలపురములకుఁ బంపఁబడుట యిందలి యితీవృత్తము.

LIII. హంసమాతః—52 శ్రీహంసగోస్వామికృతము (53) ఈతని పరిపూరణపనముచే 16 వ శతాబ్దము ధన్యమయ్యెను. (చూ III ఉద్ధవసందేశము.) మధురానగరమున (54) నున్న శ్రీకృష్ణనిసన్నిధికి బృందారణ్యమునందలి

* ఈష్టకోష్ఠరత్నైః.

50. "Report of a Search for Skt. MSS." A. V. Kathavate No. 596.

51. J. R. A. S. 1884, p. 449.

52. (i) Haeblerlin's "Sanskrit Anthology" pp. 323 ff.

ii. పారిచంద్రపీఠచంద్రిని "కావ్యకలాపము," బొంబాయి, 1884. 35 వ పుటనుండి.

iii. భువనచంద్రిబసక్ సంపాదిత "కావ్యసంగ్రహము II భా. 169 వ పుటనుండి; కలకత్తా, 1874.

iv. శ్రీమత్పండితజీవానందవిద్యాసాగర భట్టాచార్య సంపాదిత "కావ్యసంగ్రహము" I భాగము 441—507 పు.

v. మణియుఁ బ్రీత్యకముగా బంగాళాక్షరములతో, పంగభాషానువాదాన్నికముగ 'వసు మతీస్తీమీనుదగ్గరాలయము'న ముద్రితము. (Basumati Steam Machine Press, Calcutta.)

(53) కొన్ని వ్యాకరణపుటలలోని కావ్యము హంసగోస్వామిభాగినేయుఁ డగుజీవగోస్వామికి జారోపింపఁబడినది. (cf. 'Descriptive catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Govt. Skt. College' M. S. No. 162.)

(54.) మహామహాపాధ్యాయ, విద్యావాచస్పతి ప్రొఫెసర్, యన్. కృష్ణస్వామికాశ్రమ.

గోపికలు హంసను దూతగాఁ బంపుట యీ కావ్యకథాబీజము. ఇది శిఖరిణీ వృత్తాత్మకము. శ్లోకసంఖ్య ముద్రితప్రతులయందును, లిఖితప్రతులయందుఁ గూడ వ్యత్యాసముగాఁ గానవచ్చుచున్నది ఈ కావ్యమున జీవాన్తుని 'కావ్యసంగ్రహము' బట్టి 142 శ్లోకములు.

1. శ్లో. దుకూలం బ్రభాణో దలితహరితాలమ్మనిశారం

జవాపుష్పశ్రేణీరుదిరుచిరపాదామ్బుజతలః

తమాలశ్యామాజ్యోదరహసితలీలాంబితముఖః

వరానద్వాభోగః స్ఫురతు హృది మేకోఽపి పురుషః

2 శ్లో. మిలద్భృద్గీహంసీరమణవనమాలాః ప్రథమతో

ముదా క్షేమం వృచ్ఛన్నిదమవహారేథా మమవచః

చిరం కంసారాతే రురసి సహవాసప్రణయినీ

కిమేనా మేనాక్షీం గుణవతి వినస్తర భవతి.

116

3. శ్లో. రసానామాధారై రవరిచితవోషః సహృదయై

ర్దురారాతిక్రీడానిబిషకుటనాయావసహితః

ప్రబన్దోఽయం బన్దో రఖిలజగతాం తస్యసరసాం

ప్రభోరస్తః సాన్ద్రాం ప్రమదలహరీం వల్లవయతు

142

హీరచంద్రసంపాదిత "కావ్యకలాపము" బట్టి 143 శ్లోకములు. వసు

మతీముద్రణాలయప్రతి. బట్టి 101, శ్లో. సంస్కృతకళాశాలలోని లిఖితప్రతిం

బట్టి 131 శ్లోకములు నువ్వుట్టలు తెలియుచున్నది.

LIV. హంససన్దేశము:—55 కవితాస్థితిసంహ వేదాన్తజీశికృతము.

(56) వీరుసర్వతం తస్యతంత్రులు; నిరంకుశకవికోవిదులు. వీరికి వేదాంతాచార్యులనియు, వేంకటేశకవియనియు నామాంతరములు. క్రీస్తుశకము. 13 వ శతాబ్దిలో నుత్తరార్ధమున, 14 వ శతాబ్దిలోఁ బూర్వార్ధమున విలసిల్లియుండిరి. వివిధ

56. i. మొనూరు రాజకీయపాపాచ్యగ్నింధాలయమునుండి వ్యాఖ్యాససాధముగఁ బ్రకటితము. (ii) శ్రీమదుభయవేదాన్తపరి రత్నమును వాక్యసంశాసనములును మహామహాపాధ్యాయులు నగుశ్రీనదాదూరు శ్రీరంగరాజాచార్యులవారి 'పరీకా'ఖ్యవ్యాఖ్యాన్వికృతముగ, నాంగ్లపీఠిక, ఆంగ్లపీఠిక, ఆంగ్లపద్యమునాదసహితముగ స్వర్ణతనిద్యావినోది పనప్పాకం అనందా(అనంతా)చార్యులవారిచే, జైజయస్థిముద్రాలయము—(చెన్నపురి) నముద్రించఁబడి పోకటింపఁబడెను. ఆగస్టు 1908. (iii) వ్యాఖ్యాన్వికృతముగ నాంధ్రాక్షరములలో వావిళ్ళవారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన పతి.

(56.) వీరిజీవితచరితమునకుఁ దగ్గరితగ్నింధాలశివమృదునకు నీకిందియాంగ్లగ్రంథములముఖ్యముగఁ జూచునది. ముమ్మందుఁ దద్విషయక మగువిపులగ్రంథముఁ బ్రకటింపఁగలము.

విషయముల పేరురచించిన గ్రంథములు వరకృతములు. అందు 122 ముఖ్యములు. ఇవి వివిధవిషయ త్రకము లగునద్వితీయ గ్రంథ రాజములు. ఇందుఁ గొన్నియెంతి విపులముగా నున్నవి. ఉపలబ్ధము లగువీ గ్రంథములలో 32 ప్రోత్తములు; 8 కావ్యములు; 24 కాశ్రీయవిషయములు; 38 మతవిషయకములు (Theological works); ఈసంస్కృత గ్రంథములు గాక వీరు ప్రాచీనమున 24 గ్రంథములు నిర్మించిరి. (చూ. 'హంససంక్షేప' పీఠిక VI పుట మైనూరుప్రతి.) వీరు బహు భాషావిష్ణువులు; సామాన్యముగా నిన్నియద్రంథముల రచించినవారు బహు విరళముగా నుందురు. అవ్యయదీక్షితులవంటి వండితమత్తదంతావళము వేదాంతదేశికుల "యాదవాభ్యుదయము"నకు వ్యాఖ్యప్రాయముఁ గొన్నియెడలఁ గవిహృదయము; గానక "పిళ్ళ: కవరహం విహ్వాన్" ('పిళ్ళ'యనఁ 'దూషిల్' పిళ్ళ' యనునామాస్తరము గలవేదాంతదేశికులు) అని యనియుండ, వేదాస్త్ర దేశిక కవితాసాగరగాంభీర్యముం గూర్చి కిందిల్ జ్ఞాపరమాణువు లగునస్తనాదులు చెప్పవలసిన దేమున్నది కి వీరి గ్రంథ రాజములలో నొంటిరెంటిం జేర్చిన యెద; (i) యాదవాభ్యుదయము, (ii) సుభాషితనీవి, (iii) సంకల్పసూర్యోదయము, (iv) శతదూషణి, (v) పాదుకాసహస్రము, (vi) దశదీపకనిఘంటువు (ఆర్షము ప్రచారయమునము ద్రితము; విశాఖపట్టణము.)

'హంససంక్షేపము'న లంకాద్వీపమున నున్నజానకియొద్దకు శ్రీరాముఁడు హంసను దూతనుగాఁ బంపుట యభివర్ణింపఁబడియున్నది. I ఆశ్వాసమున 60 శ్లోకములును, II ఆశ్వాసమున 50 శ్లోకములును గలవు. వీరికవిత్వమునఁ గొన్నియెడలఁ గాళిదాసమేఘదూతకంఠ మెఱుంగులు చూపఁబడినవి.

"i. Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society" 1915-16. (Vol. XXIV No. 2) 'The Life & Times of Sri Vedanta Desika' by V. Rangachari, M. A., P. 277-312.

ii. "Vedanta Dasika, His Life and Leterary Writings" by Pandit M. K. Tatacharya, B. A., Published by T. S. Ramaswami Aiyangar, Talugu Pandit, B. S. School, Kuppam. 1922.

iii. Preface in 35 pages to the 'Hamsasandesa' printed in the Vaidyanthi Press.

iv. Preface to Vols. I and III of 'Yadavabhyudaya' of Vedanta Desika, Vani Vilas Press, Srirangam.

v. Preface to Vedanta Desika's "Subhashita Nivi" (Vani Vilas Press.)

జనపదవధూవర్ణనమునఁ గాళిదాసుఁడు “భూమిలాసాభిజ్ఞైః” (1 స 16) అనివర్ణించు, వేదాంతదేశికులు “అభ్రూథం గే వ్యధికరుదిరైః” (నుభ 7) (1 స. 19) అని దానికి మెఱుఁగు పెట్టియున్నారు. కాళిదాసుఁడు “కాన్తోదన్తః సుహృదువసరః సంగమాత్రించి దూః” అని యనఁగా “కిం సత్ప్రేమాం జనయతి ముదం కాంతవార్తాగమోఽపి? II. 30 అని యు వేదాన్తదేశికులు “కాన్తాశ్లేషా దధికనుభవః కామినాం దూరలాభః (1-4) అని చమత్కరించి యున్నారు.

వేదాన్తదేశికులు ప్రాథకవికోవిదచూడామణులైనను సార్వభౌమికసారస్వతదృష్టి బలశీలినించినచో వీరికివిత యతివృత్తవైవిధ్యమునఁ గాని, రచనావిధానమునఁగాని కవ్యవజ్ఞోద్ధ్యోతకముకాఁజాల దని యానందాచార్యులవారి యభిప్రాయము.

కాళిదాసు “మేఘసందేశము”కంటె వేదాంతదేశికుల ‘హంససందేశము’విశిష్ట మని యానందాచార్యువారిట్లులవ్రాసియున్నారు.

“Hamsasandesa is a short poem closely following Meghaduta in plan and method; the author perhaps surpassing his model both in the choice of the subject and in the machinery of the poem: for to the vague story of a Yaksha, he presents to us the story of Sri Rama, and as against the improbability of making a cloud a love-messenger, he introduces a bird that has life and sensibility. The poet is fully conscious of his own advantage when he says.

‘విశ్లేషేణ యుభితమనసాం మేఘశైలద్రుమాదౌ

-యాఞ్శ్చ దైన్యం భవతి కిముత క్వాపి సంవేదన్యాత్.’

-Anandaacharys Intro.

ఇతివృత్తప్రాక స్త్యముం బట్టి కావ్యరచనావిధానమునకు నతిలోకాత్మ్యవ్యూహపహిల్లును. కావ్యరచయిత, యనిపుణధిషణుడైనప్పటికి వస్తువైవిధ్యము రచనాప్రాక స్త్యమున కత్యంతముఁ దోడ్పడును. ‘ప్రకృత’హంససందేశము’ నందలి యితివృత్తచూ, శ్రీరామచంద్ర కథానుభారసహాపీత్తము; -తత్ప్రజేతయా, ప్రవన్నచూడామణియు, నిరంకుశకవికోవిదులు -ప్రతిమప్రతిభాభానులు సగు వేదాంతదేశికులు. ఇట్లు ప్రతిపాద్యవస్తువైవిధ్యము వ్రక్క వైవిధ్యములతోఁ గూడిన ‘హంససందేశ’ ప్రాక స్త్యముం గూర్చి చెప్పవలెనా?

ఈ కావ్యమునఁ బదమునందుఁ గాని, రసమునందుఁ గాని యనాచిత్యము ముందున కైనను గానరాదు. మానవజీవితము కవితయందుఁ బ్రతిబింబించువలెననియు, గవిత మానవజీవితమర్హాత్మకముగా నుండవలె ననియు ననునిట్టి సాశ్వాత్యవిమర్శవిధానముం బట్టి సమాలోచనముం జేయుచో హంససంజేశమునఁ దల్లక్షణలోపము గానఁబడియెడిది. కాని ప్రాచ్యవిమర్శసూత్రములం బట్టి పరిశీలించినచో సీ కావ్యము సంస్కృతసారస్వతమున నత్యున్నతపదమునలంకరించుననుటకు సుదియము లేదు. ప్రతిశ్లోకము ననర్హకత్వము; కావ్యమంతయు లోకోత్తరరత్నావళి.*

1. శ్లో. వంశే జాత స్స వితు రసఘ్నే మానయ న్నాచుషత్వం

జేపః శ్రీయా వ్జనకతనయాన్వేషణే జాగరూకః

ప్రత్యాయాతే కవనతనయే నిశ్చితార్థ స్స కామీ

కల్పాకారాం కథమపి నిశా మావిభాతం విషేషే.

I స. 1 శ్లో.

4. శ్లో. సామే దృష్టి శృంగరనయనా సన్నతభ్రూన్ముకేశీ

తస్మిన్దృష్టనభరనతా తప్తజాంబూనదాభా

బాలా యవ్న త్రుతిమగమనా వేదిమధ్యా వరాంగీ

శృంగారాఖ్యం నిధిమధికతా శ్రేయసీ దేవతేవ.

II స. 10 శ్లో.

5. శ్లో. విద్యాశిల్పప్రగుణమనసా వేంకటేశేన క్లుప్తం

చింతాశాణోల్లిఖితమసకృచ్ఛేయసాం ప్రాప్తిహేతుం

సీతాపాంసవ్యతికరనఖం రామసంజేశరత్నం

పశ్యం త్వంతశ్రవణమగ్రము చక్షురజ్జీవ్యన.తః.

II. 50.

LV. *హంససంజేశము:—57. (ప్రాకృతభాషాన్తకము):-వారణాసిధర్మసూరి. (58) ఈవిద్యత్తవిషద్యర్శనీసారదృశ్యః; మహామహాసాధ్యాయవీరుదాభిరాముడు; ఆలంకారికచూడామణి; శ్రీరామచంద్రచరణసారసచూచరీతుడు. ఇతఁడు నరాంకితముగఁ బ్రతాపరుద్రీయమును రచించిన విద్యానాథమహాకవిని నిరసించి, శ్రీరామచంద్రయశోఘనసారసురభీకృత మగు i. 'సాహిత్యరత్నా

57. ధర్మసూరినిర్మిత "సాహిత్యరత్నాకర"ద్వితము.

(58) ధర్మసూరినిర్మితగ్రంథములం గూర్చి, ఈమంవత్సరాంధ్రవ త్రి) కామవత్సరాది సంఘికలోని శ్రీగంగము సోమేశ్వరశాస్త్రిగారి "సాహిత్యరత్నాకర"మును వ్యాసము, "ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రిక" [XVII సం. 6 సందిక] లోని మనీష "సాహిత్యరత్నాకర"నా కామవర్గ" విషయం వ్యాసముం జూచునది.

కరమనః(59)నలంకారగ్రంథమునురచించిధన్యఃడయ్యెను. ఇతని గ్రంథములలో
 ii. 'సరకానురవిజయవ్యాయోగము' ముద్రింపబడెను. iii. బాలభాగవతము
 (కావ్యము) iv కంసవధ. v. కృష్ణాస్తుతి. vi. రవిశతకము. vii. హంససందేశము.
 ఈ గ్రంథములైనను గాలగర్భమున నంతరించినవి. కాని వీనియందలి
 శ్లోకములు గొన్ని సాహిత్యరత్నాకరమున నుదాహరింపబడినవి 'హంససందేశము'
 నుండి యొక్క శ్లోకము మాత్రముదాహరింపబడెను.

“జాగరో యథావా, మమైవ ప్రాకృతవిరచితే హంససందేశే.”

శ్లో. జాలం సీతణలణజలళంభోహిలంజాలరాజ

కిం వాతప్తం మలణదహణజ్ఞాశబాలాహిదావా

చిత్రారణ్ధ్రేనురలవిహవ చుంబణాణం కవవ

రత్నం కిం వా రహస్యశ్చముహే వీడితరాలజోత.

ఛాయః-శ్లో. జాతం సీతానయనయుగలం లోహితం జాగరాద్వా

కిం వా తాప్తం మదనదహనజ్వాలజ్వాలాభితాపాత్

చిత్రారణ్ధ్రే నురతవిభవే చుంబనానాం ప్రభేదే

కిం వా రక్తం రఘువతిముఖే వీటికారాగయోగాత్.

[X రసతరంగము. 16 శ్లో. 346 పు. తెలుగు ప్రతి; 353 పు

బహులోః బ్రకటితమైననాగరీప్రతి.]*

LVI హంససందేశము:—60. భట్టవామనకృతము.

శబ్దః డగునొక యక్షుఁడు తన ప్రియురాలియొద్దకు హంసను దూతగాఁ
 బంపుటయిందలియిప్పత్తము. ఇది కాళిదాసమేఘసందేశమునకుఁ బ్రతిబింబము.

* ఈ హంససందేశప్రణేత గద్యకవిసార్వభౌముఁ డగువామనభట్టబాణుఁ
 డనియు, సీక్రిందివి తత్ప్రణీతకృతు లనియు 'శృంగారశ్రీనాథము' న శ్రీ
 వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు (78-79 పు.) వ్రాసియుండిరి.

i. వేమభూపాలచరిత మనునాఖ్యాక.

ii. రఘునాథాభ్యుదయము. [కావ్యము]

iii. నలాభ్యుదయము.

59. సరస్వతి తిరువేంగ దాచార్యులవారిచే, తెన్నుపురి సరస్వతీనిలయప్రదాకాలలో
 ముద్రితము. 1871.

60. "D. C. S. MSS." Volume XX, R. No. 11912. Page 7972,

- iv. శబ్దరత్నాకరము. } నిఘంటువులు.
v. శబ్దచంద్రిక. }
vi. పార్వతీ పరిణయము. } యావకములు.
vii. శృంగారభూషణము. }
viii. హంససందేశము: ఖండ కావ్యము.

నలాభ్యుదయగద్యము “ఇతి వామనభట్టబాణకృతౌ నలాభ్యుదయే” అనియున్నది. హంససందేశమునందలి గద్యము “ఇతి శ్రీభట్టవామనస్యకృతిః పూర్వో హంససందేశః సమాప్తః” అనియున్నది. ‘శృంగారశ్రీనాథము’న వామనభట్టబాణ భట్టవామనల యొక్కముగాని బిష్ణుత్వముగాని చర్చించబడలేదు. చర్చించినతరువాతగాని వీరు భిన్నులూ, కాదా యనుప్రశ్నము సమాధానము కాజాలదు. హంససందేశ కావ్యరత్నమునందలి కొన్నిమయూఖములఁ బ్రదర్శించెదఁ:—కావ్యారంభము:—

1. శ్లో. సోఽహం యతో నియతవసతిః సామ్య కైలాసశైలే తే
నామ్నా దతో సలిసనయనా సాచ కన్దర్పతేజా
అక్షాఢ్భా త్పుపితమనసా దత్తశాపోఽస్మి రాజ్ఞా
కామీ వర్షం కమపి వనితా విప్రయశ్లో వసేతి.
2. శ్లో. కాలే నస్యాన్నియతమయితా సాపునః కారతాక్షి
మూసచ్చాయా వసగజకరోదద్రుతా వల్లరీవ
ప్రత్యాశ్వస్తాం విరచయ సఖే తాం వ
ధారై[రా]సారై రివ జలధరశ్చాతకీం తప్యమానామ్.
4. శ్లో. పూర్వం వాచాకలమధురయా శశ్వదామస్త్ర్య బంధూన్
సాఖేయంచ ప్రకృతిమృదులం కల్పయిత్వా మృణాలీమ్
భ్యాత్వాహంసం తవకులగుదం(తం)విశ్వావనాహ్వాం
శైలాదస్తా ద్దగనవదవీ ముచ్చత రజ్జిహేథాః.

కావ్యోపసంహారము:—

5. శ్లో. సేయం దీర్ఘా విరహరజసి హస్త కిందిద్విభాతా
శ్రావస్యాంసః పకదిభవితా వాసరైః శైశ్విదేవ
మూసా వేతా(గమయ)తదను ప్రాశ్య మిత్యేవహేతాన్
భాః య రజనమృతం ప్రాశచంద్ర

ధాతుమాల.

ఈయాంధ్రధాతుమాలకు మూల మగువ్రాతకాగితపుబ్రతి సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటుకార్యాలయమున గల చిన్నయసూరిగారి లిఖితగ్రంథసమదయములో దొరకినది. ఇది చిన్నయసూరికృత మగునో కాదో సిద్ధాంతముచేయటకు దగినప్రబలాధారములు దొరకలేదు. మేమువినిసంతమట్టుకు సూరిగారిచే రచియింపఁబడిన వీక్రిందిగ్రంథములై యున్నవి.

1. ఆంధ్రశబ్దశాసనము.
2. ఇంగ్లీషు లాచట్రముల భాషాంతరీకరణము.
3. చాటుపద్యములు.
4. రాణిగారిమఱుటాభిషేకమునకు రచించినపద్యములు.
5. సంస్కృతశాలబోధ.
6. సంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణము (చిన్నయసూరియము.)
7. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాఖ్య.
8. శాలవ్యాకరణము.
9. నీతిచంద్రిక.
10. శబ్దలక్షణసంగ్రహము.
11. అక్షరగుచ్ఛము.
12. వద్యాంధ్రవ్యాకరణము.
13. విభక్తిభోధిని.
14. అకారాదినిఘంటువు.
15. విశ్వనిఘంటువు.
16. సుజనరంజనీపత్రిక.
17. ఆదిపర్వచననము.
18. వచ్చయ్యప్పగారిపైఁబద్యములు.

ఈగ్రంథమందు గ్రామ్యరూపములు పెక్కులు కానఁబడుచున్నవి దీనినిబట్టి యిది చిన్నయసూరికృతము కాదేమో యనిసంశయించుట కవకాశము గలదు. ఎట్లయినను దెనుఁగులో ధాతుపాఠ మింతదనుక లేదు కావున దీనిని బ్రకటించితిమి. ఇందలిగుణదోషములు విచారించుభారము వండితులదియై యున్నది.

దీనిపై విద్యాకాకట్టిసాంబమూర్తి శాస్త్రిగారి యభిప్రాయము వెనుకవైపునఁ బ్రకటించఁబడినది. ప. అ.

సకలస్వతీయత దేవతామయము.

ధాతుమాల-పీఠిక.

ఈయంద్రధాతుమాలను చిత్రమునకు బ్రకటించి యాంధ్ర సాహిత్యకరి
వత్తు తనముఖ్యవిధి నొకభాగిని నిర్వహించినది. సాధారణముగా గ్రంథవిభద
ము లగుభాషల కెల్ల వ్యాకరణ ముండితీరును. ఏకాలమునం దేయేపదము
లు వాక్యములు నెట్టిపరిణామములు బొందినవో తెల్పుటయును బహుశిష్ట
జనవ్యవహారారూఢకదములు మాత్రమే ప్రయోగార్హము లని శాసించుటయే
వ్యాకరణముల ప్రయోజనము. ఎల్లభాషలందును దోలదొల్లఁ బరిమితము
లగు క్రియాపదములు మాత్రమే యుండి తమవసరముల ననుసరించి కాల
క్రమమున నితరపదములకూడిక చే నవడిమించు లగు నని కొందఱు వండితు
లందురు. సంస్కృతభాషయందలి పదము లన్నియు ధాతుజన్యములే యని
పాణినీయవ్యాకరణమునందలి వ్యుత్పత్తిపక్షము చెల్పుచున్నది. తెనుఁగుభా
షయందలి కాలఁ చేయి కన్న ముక్తు మొదలగుపదము లన్నియు ధాతుజన్య
ములే యని వలపురు వండితు లనుచున్నారు. కాని ధాతురూపములు నా
మములుగాఁ బరిణమించినవో నామములనుండి ధాతువులు జనించినవో నిర్ణ
యించుటమాత్ర ములవికానివని. ఈసంశయ మాంధ్రభాషావిషయమున నత్య
ధికముగానే కలదు. నేను మేము నీవు మీరు వాఁడు వారు అను ద్వ్యక్షర
సర్వనామములందలి ద్వితీయావయవములే ప్రకృతిక్రియావిభక్తులుగా నగవడు
చున్నవి. తొలుదొల్ల ధాతువులకు విభక్తిప్రత్యయములు లేవనియు సర్వ
నామపదములే తత్తదర్థానుసారముగ ననుప్రయోగింపఁబడియెడి వనియుఁ
గాలక్రమమున నయ్యవి వర్ణలోపాదివికారములఁ బొంది విభక్తులుగా మాటి
న వనియు సూహించ నగును. అయినను ధాతురూపములు మాత్ర మనాది
సిద్ధములై స్వతంత్రముగానే యున్నవి.

ఏభాషయం దైనను బాండిత్యమునకు ధాతురూపపరిజ్ఞానము పోరను
సాధనముగా నున్నది. అనేకశబ్దము లుపసర్గసాహచర్యమునను బ్రకరణసక
మునను భిన్నార్థవ్యతీతకము లైనను రూపసాదృశ్యముంబట్టి యేకధాతుజన్య
ము లని నిర్ణయించుచున్నాము. ప్రహారాహారసంహారిహారపరిహారము లిట్టి
వి. ధాతురూపపరిజ్ఞానము లేనిభాషాజ్ఞానము నేత్రహీన మగుశరీరముం

బోలి నిరర్థక మగుచున్నది. పరిచిత మగువనిమితధాతుకలిపయముతో నవరి మితము నావశ్యకము నగువదబాలమును నిర్మించికొనుట వ్యవహారసౌకర్యముం గూర్చును. కావుననే ప్రాచీనవండితులు ధాతుమాలల రచించి యుండిరి. సంస్కృతమునకు ధాతుదశగణివలనఁ గలసౌకర్యము వర్జితమనవికానిది గదా! కర్ణాటభాషకు నైతము ధాతుపాఠము గలదు. ఆంధ్రభాషకు లక్షణముల రచించినవారు ప్రాచీననవీను లనేకు లున్నను నీవీతిగా ధాతువుల నెల్లనేకసూత్రమున గుదిగ్రుచ్చి లోకమున కర్పించినవారు సుగృహీతనామధేయ లగుశ్రీవరవస్తు చిన్నయసూరిగారుమాత్రమే. శ్రీసూరిగారిపే రక్షరాస్యులగునాంధ్రు లెల్లరజిహ్వగ్రములందును దాండవించుచునేయుండును. ప్రమాణమే కాని డప్రమాణమే కాని యు బాలవ్యాకరణముం బోలెఁ బలుతర మగు నాంధ్రవ్యాకరణ మాంధ్రావనియం దింకొక్కటి కలదా? చిన్నపొత్తమే యైనను నీతిచంద్రికం బోలుప్రాథవచనకావ్యము వేటొకటి లేదుగదా? ఈరెండు గ్రంథములును శ్రీసూరిగారి కీర్తిలతికకు శాఖాద్వయమై యాంధ్రదేశ కాయమానమున నలముకొని యనశ్వరజ్ఞానఫలము లందించుచున్న వనుట యతిశయోక్తికా నేరదు. శ్రీసూరిగారిజీవితచరిత్ర మిదివఱ కీవరిషత్పత్రికయందే ప్రకటించఁబడినది. అచ్చువడిన నీతిచంద్రికాబాలవ్యాకరణములుకాక యమృత్రిత మగునొకగొప్పతెలుఁగునిఘంటువు సూరిగారు రచించినది శ్రీపీఠికాపుర సంస్థానమునఁ గలదు. శబ్దరత్నాకరముకంటె విడి మిగులఁ బెద్దది. శబ్దరత్నాకరమున కిది మూలప్రాయ మైనదికూడను. శబ్దలక్షణసంగ్రహ మను నొకముద్రితాంధ్రవ్యాకరణము సూరిగారు రచించినట్లు ప్రకటించఁబడియున్నది కాని యది వారిచే రచించఁబడినది కాదని నేను తఱుకుపరిషత్సభలో సిద్ధాంతికరించియున్నాడను. ఇట్లుండ నిపు డీధాతుమాల యొకటి సూరిగారిపేరు మోసికొని లోకమున కవతరించినది. కావున దీనికలరూ పించుక విమర్శించవలసియున్నది.

శ్రీసూరిగారు ధాతుమాల నొకదానిని రచించినట్లనేకు లెఱుంగదు. ఈగ్రంథమునం దెక్కడను సూరిగారిపేరు లేదు. శ్రీసూరిగారిమతమునకు విరుద్ధ మగు ననేక విషయము లిందుఁ గలవు. అలాక్షణికత్వమును నిరసించు వారిలో సూరిగా రగ్రగణ్యులనుట నిర్వివాదముగదా? అట్టిసూరిగారు గ్రామ్యురూపముల నుదాహరింతురా? ఒక నేళ స్పష్టప్రతిపత్తికై గ్రామ్యుడ

ములతో నర్థనిరూపణము గా వించినఁ గావించవచ్చును గాని ధాతువులకే గ్రామ్యరూపముల నుదాహరించుట నానియ్యద్దమును సంస్కృతమున నాంధ్రమున ను దెల్పుటయును శ్రీహరిగారివంటి యుభినినిష్ఠు లాచరింతురా? “ధాత్వాదులకు ధాత్వాదు లనుప్రయుక్తంబు లై విలక్షణార్థాభిధాయకంబు లగు నయ్యవి కబ్జపల్ల వంబులు నాఁబడును.” అని సూత్రించి సూరిగారు ఏగుడెంచు, చనుడెంచు, మేలుకొను, అంపిమ్ము, చొత్తెంచు మొదలగురూపములను సాధించిరి. వీనియే దవయవద్వయము వేర్వేటి స్వతంత్రప్రయోగము గలదియే. ఈ గ్రంథమునందు అగవడు మొదలగురూపములను సమాసధాతువులుగాఁ జేర్చొని అగవడులో అగకు వ్యస్తప్రయోగము లేదనుట సూరిగారిమతమునకు విరుద్ధముగాదా? సమాసధాతుసంజ్ఞ సూరిగారిగ్రంథమునం దెక్కడ నగవడు. సమాసధాతువు లను సంజ్ఞాకరణమే దుష్టము. ప్రయోగరూపము లగుదేశ్యధాతువులకు మాత్ర మర్థనిరూపణము రూపనిష్పత్తియుఁ గావించుట గ్రంథోద్దేశమయి యుండఁగా నిందు వ్యావహారికములఁగూడ నుదాహరించి యందుఁ గొన్నింటికి మాత్రము గ్రామ్యము లని “గ్రా” సంజ్ఞతో సూచన గావించఁబడినది. సూచనావిరహితము లయ్యు గ్రామ్యము లనేకములు గలవు. మఱియు ననేకవిధము లగుదోషము లీగ్రంథమునం దగవడుచున్నవి. వాని నీవస్తాత్రముగ నీసారిది నుదాహరింతును.

అగవడు, అగువడు- ఆమెతిను, ఆమెతించు- ఎదగు, ఎదుగు- ఎదిర్పు, ఎదిట్పు, ఎదిటించు, ఎదుట్కొను- ఓదార్పు, ఓదర్పు- తడవు, తడుపు, తవుడు- తవుడుకాదు, మొదలగురూపాంతరము లడుగడుగునఁ జూపఁబడినవి. కాని యిందలిరూపాంతరములును కకటరేఫసంయోగములును గ్రంథములం దెక్కడను గానరావు, కొన్ని వ్యవహారముందును మృగ్యములే. ఓటించు-ఓటించు; కతకు-కతుకు, కదకు-కదుకు, తవుడు-తవుడుకాదు, మట్టగించు, మద్దటిలు-మద్దటిలు, లోటు, లోడు అను రూపాంతరములే వీదేశము దేని వ్యవహారికసిద్ధములో నామెఱిగినంతవఱకుఁ దెలియరాలేదు.

అర్థనిర్ణయమునందు ననేకదోషము లున్నవి. ఆమెతించు-సత్తైరపూర్వకముగాఁ బిలుచుట, విందుచేయుట యగు నేమో! క్రచ్=కాంతిం=చుట. (చట్టుకొనుట క. ర) ఆవు మొదలగునవి పొడుదుట క్రమ్ము కాని కుమ్ముకాదు. దుయ్యనకు బాణము దూసిపాటుట కాని పిడికిలినుండి బాటుట కాదు. ఒకవేళ

పిడికెటనుండి విడుచుట యగునేమో? కరకు మొదలగు నాల్గురూపములకు భోజనసామాన్యమే యర్థమైనను తునకాస్వాదవమే యని నియమించుట సరి కాదు. రాసాడు దోషమారోపించి తెల్పుటంటి? వంచివేయుటకు కట్టవంచుట ప్రసిద్ధము. ద్రవవదార్థ మొలికించుట గ్రాహ్యము. ప్రకృతిప్రత్యయ నిరూపణమందును దోషము లగవడుచున్నవి. అడు-అటచేతితోఁ గొట్టుట యును చు వర్తమానార్థక ప్రత్యయము నని తెలుపుట తప్పుగాదా? ఔడుగటచులో ఔడుగట ధాతువంట, ను వర్తమానార్థక ప్రత్యయ మంట. ఇంతటి వైకరీత్య మెందై నఁ గలదా?

వ్రాతప్రతియందు ధాతువు, సంస్కృతార్థము, ఆంద్రార్థము, వర్తమాన భూతభావికాలిక ప్రత్యయములు, విశేషములు నని యేషువిభాగములు ప్రదర్శించఁబడినను, ముద్రణమున ధాతుధాత్వములు మాత్రమే ప్రకటించఁబడినవి. అన్ని ధాతువులకు వర్తమానమున చువర్ణకమును భూతమున ఇత్-ఇన్ వర్ణకములును, భావిని ఎద్, ద్ వర్ణకములును దెలుపఁబడినవి. విశేషములందు సమాసధాతువులు, శాస్త్రీయములు, అస్వతంత్రములు మొదలగువిషయములు పేర్కొనఁబడినవి. అన్నింటికిని జవర డముప్రత్యయము తో నర్థము నిరూపించఁబడినది.

వైయంశము లన్నింటి నాలోచించినచో జరిషత్తువారు ప్రకటించినది చిన్నయనూరికృతమేనా యనుసంశయము గలుగుట సహజము. చిన్నయ నూరివంటి లాక్షణికశిరోమణిగ్రంథమం దిట్టిదౌష్యములు పొసంగునా యను శంక దుర్నివారమే యైనను గొంచె మాలోచించఁదగును. శ్రీమత్సూరిగారు ధాతుమాల నొకదానిని రచించి రనుటలో నెట్టిసంశయమును లేదు. దెన్న పురిప్రాచ్యలిఖితపు స్తకాగారమున నొకధాతుమాల చిన్నయనూరివరచిత మగు నది యుండెడిది. ఆపుస్తకము నెవ్వరో యవహరించినను దానివరుససంఖ్య యుఁ జేసెను నిప్పటికిని గలదు. వరిషత్తునకు లభించినప్రతి శ్రీనూరిగారి స్వహస్తలిఖితము కాదు. వారిప్రతిఁ బుత్రికయో పౌత్రికయో యింకనువ్యవహిత సంరతియో తెలియను. ప్రతులఁజూచి పుత్రికల వ్రాసికొన్నవారు తప్పుల దొరలించుట వింత కాదుగదా! శ్రీనూరిగారిగ్రంథములు చాల నీనడుముఁ జరిషత్తువారికి లభించినవి. వానినల్లఁ జూచిన నీవిషయము సత్యమే యని లేలును. లోకములో వ్రాతరత్నములు వడుట నైజమే కాని ప్రక్షిప్తము లధికము

గాఁదూఱుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములకు సంఘించిన మహోపద్రవము. వారియందు గౌరవాతిశయమునఁ దమరేమో సాధించితి మనుతలంపున మంచిచెడ్డలారయక యడ్డమైనగడ్డి నెల్ల గ్రంథమందుఁ జొప్పించుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములందధికముగా నగవడును. అట్టిచీకాకులు లేకున్న నీధాతుమాల యెంతటిగౌరవము నొందెడిదో ? ఇదియే కాక శ్రీసూరిగారి గ్రంథము లముద్రితము లేవియైనను మనకు నిర్దుష్టముగ లభించుట దుష్కరమే. ఎట్లయినను నేను బ్రారంభమునఁ జేర్చొన్నంత యువయోగమిప్పటియీ గ్రంథమునకు లేకున్నను దీనియవసరము గలదనియే నావిశ్వాసము. గ్రామ్యములో గ్రాంథికములో యగుధాతువుల నొక్కచోఁ జేర్చి వానియర్థము నిరూపించుట వ్యతిశయపుల కత్యంతోపకారకముగదా ? అందును గ్రామ్యరూపముల వలన భిన్న దేశస్యవహారము నుగమ మగును. కావున నీధాతుమాలను బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యపరివత్తు మహోపకార మొనరించె ననుట కావలయు సందేహము లేదు.

“వరసన్నపేట, గంజాము.”
20-1-1930

కజ్జి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

ఉ పాటలగంధికోడ పొది పాటలగంధి నెసెంబున తజ్జీ
బాటలగంధు లింపడరఁ బాడఁ బాటలగంధులూటబు
మాటికిఁ గేలుదప్పి కెదిలె గడి దున్నెడుటూరునంకపూ
రూటపునీటు లెన్ని నెకనక్కెపుచూటల మీఱఁ గార్వమూన్. ౧౮౨

— శ్రీకృష్ణునికుఁ దాంబూల మిచ్చట —

క. ఆమెడఁ బదిసూటులబలు, చాయెలుగలవేష్టతేడు సన్నయెసంగం
జాయెకోనురుడు దమ్ముల, మాయబుభర్రకు నొసంగునభిరతి వచ్చెన్ .
ఉ నేయెగుపాదచు లోగిలిగి విస్త్రుఁధీమహిమంబుగాంచుగా
చాయపొలఁతే. దతిసంబలవై తగునీకు నెప్పుడుం
బాయపు మాంద్యకంగుతలు భానెజతఁదికి వీడ్చి మిప్పుడే
చాయ నొసంగె దంచు పాలిసాత్యకి. ఖులు సవ్యచుండఁగన్. ౧౮౪
గీ. మాంద్యకంగుతలన్నచో మాను జార్జ, సమసంగ బచ్చటనువప్తి జానుమీటు
ననుచు నవ్వచును త్రరం బాడికొనుచు, పాటికి ననితుండు వీడియంబమరనిచ్చెన్
ఉ తెలివి దలిర్ప న కబలి దీరఁగఁ గృష్ణుఁడు దివ్యరత్నముం
దెలిబలు మ్రాసు మోముకటి తేటలుగల్గిన గిడ్డి నీగికి
న్వలయఁగఁ బుచ్చి తద్ధ(టి)తిక స్రుతస్వయః శేష్టవస్తుసం
కలన సమస్తలోకముల గ రవ మొప్పఁగఁ దన్ని వంపుడున్. ౧౮౬.

— అప్పగింపలు —

క. అంతట సంతటిచుట్టం, బంతకిరణం బపారగానందపయో
ధ్యంతరముననోలాడఁగ, సంతకచరుడొంచు గూర్చి నల్లునిఁబలికెన్. ౧౮౭
ఉ. ఎల్లజగంబు లేలువరమేశ్వర భక్తజనావనార్థమై
యిల్లలితంపుమానవసమీహితచెప్పలు గాంచుసామి నీ
వల్లుడవైతి గానఁ జరమాదికి నవ్వలఁ జిమ్మచీకటుల్
జొల్లఁగఁజేయునట్టిడివటుత్వము గాంచు ప్రభల్ భరిందికెన్. ౧౮౮
గీ ఎంతకాలంబునుండియో యెడయకుండు
వటులమోగ్రస్తత హరింపఁ బాలువడితి
నస్తమయశూన్యమై నట్టి యభ్యుదయముఁ
జెందఁగాంచితి నయ్య ముకుంద నేను. ౧౮౯

గీ. హరణ మొసంగుట మామకు నర్హ మెచట, నఖలకర్తకు నీదగునట్టి దెద్ది
యియిన సర్వస్వసందర్శనానుకూల, దక్షిణాలోకభర మిచ్చుతలఁపు నాది.

క. హరిదత్తుడు హరి నీగతి, సరసచతురవచనరచన నహ్లాదితుఁగాఁ
గర మొనరింపుచు నానతి, వరమపురుషుచేతఁ గొనుచుఁబలికెఁగూతున్.

ఉ. ఓమదగణ్యపుణ్యవిభవోదయపూర్ణఫలస్వయావపు
త్రీమణి నీకతంబున గరిష్ఠగుణాబుధి కృష్ణఁ డల్లుండై
నామదిపూర్ణకామత ననంతసుఖం బగునట్లు సేసె నిం
కేమివిచార మీహిత మహీనతఁ జేకుతె నీకు నుందరీ. ౧౫౨

గీ. భాగ్యసౌందర్యశీలాసవత్సవైన, చాన నీకు సవత్సులు చాలఁ గలరు
వారిమదిలోనవిక్రియోత్పత్తిగగన, కనుచుసాదృశ్య మొందింపఁగోరవచ్చు.

గీ. అంబుజాతాక్షి సర్వకార్యంబులందు, ననుసరింపుముహరిజాయననుసరించి
హరివధానుగతిస్ఫూర్తి నలరీనీకుఁ, దల్లియగుచాయఁ బోలంగఁ దల్లి మేలు

గీ. వగలుగావించి మాయవ్వు వగలుసేయు, వానిబి డైన నడచుట వాసిగాదు
మాకు వన్నెగ నంతటమైత్రిపూని, భవసంబాధవసుత యనబుద్ధిగనుదు. ౧౫౩

శా. అమ్మా మమైడఁబాసితంచ మదిలో నావంత యైన నివచా
ర మ్మానం బనిలేదు కాంతలకు నబ్రమ్మే యదెన్నంగ నై
న మ్మానక భవదీయసన్నిధి జగన్నాథుండు నన్నుం గృహకా
సమ్మానింపుచుఁ బాయఁ డెప్పుడు నిజస్ఫూరాక్షిగాఁ జూచుచున్. ౧౫౪

చ. సిరికి నివాసమైన హరిచెట్ట గ్రహించిననీకు లక్ష్మ్యమే
హరణముగాఁగ న నొసంగునర్థము లై నను దండివట్టికిన్
హరణమొసంగు టిజ్జగము లాగముమఱ దగఁ దెల్పు నింతె కా
దరయ బిత్తప్రసాంక్ష ధృఢమై మడిఁబుట్టెడు నెట్టిబోటికిక. ౧౫౫

ఉ. కావున సర్వవస్తువులు గల్గుటకై సకలౌవచారస
ద్యావముకై ద్యులోకతరుబంధురధేనుచిరత్నరత్నముల
భావము పొంగ గత్తుఁ గొను భాగ్యవతీతిలకంబ వాని నీ
భావములో స్తరింపఁ గనునట్టి ఘటింపఁగ నానతిచ్చెదన్. ౧౫౬

క. అని చాయతోడఁ గూరిమి, తనయామణి గారించి తర శేషణచే
వనజాపు షోకవిధంబున, ననుమతి గైకొనుచు నొందె నాత్మలయమున్

క. కుహనారాజకుమారక, మహనీయుగుణాభిరామ మైశ్చికన్యా
 కహరణవరఖరదూషణ, సహజావైరూప్యకరణ సత్యాభరణా. ౧౬౦

గ ద్య ము.

ఇతి శ్రీరామచంద్రచరణారవిందమిలిదాంతఃకరణ పోలూరి మాధవయజ్ఞ
 సముజ్జ్వలత్ప్రసోక్తీత కటాక్షాసాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజనవం
 శాభిరాకాశశాంక నిరంతరారాధితవిచక్షణశశాంక లభి'వ
 సన్నయభట్టారక అవలోబలవత్సాహ్వయకవిమహా
 పాధ్యాయభట్టారక ప్రణీకం బైనకాళిందీకన్యా
 వర్ణిణయం బనుచుహాప్రబంధమునందుఁ
 బంచమాశ్వాసము.

దీకన్యా

— వ్యాఖ్యానము —

- క. శ్రీమత్సద్భజనమృతామరసస్సారభృంగ దశశుభభంగా
శ్రీమహిత హితజనాంబుజధామౌధి ప్రముదితాత్మ దశరథరామా. ౧
- వ. దేవా దివ్యదిత్తబున నవధరింపుడు. ౨
- క. చారుశ్రీజనికర ఘోషోపలకాంతిపూర్వహృదయ గమయై
సారసుధానియః బై, పాదానారంబుభాతి భాసిలు మఱియన్. ౩
- క. అర్థనమ్మదం బై శ్రీ, చర్మచతురాశ్చయోన్మచర్మనవక నై
వర్ణిల్లిగీత మన గృహ, మర్ధాధిపశా. ౪
- గీ. ప్రాప్తమండన మద్యతప్రాప్తివదము, సుప్రచన్నమహాపూర్ణమలలికమును
వీరిసాదృశ్య మలరారి వేడ్ల నటసి, శయ్యతంబా శిశువ్రమా నలరుశయ్య. ౫
- క. చారుమహాభోగం బై, భూతినిరోధ కాంతిపూర్వక
తోరంపు శేషశయ్య, గేరకమనుమూపుష్పకీలిశయ్యన్. ౬
- క. వనియించె వాసుదేవుడు, మునిమనీషగుమోముదమ్మి మొనయుప్రసాదం
బనదృశ కాంతావిషయ, ప్రసగ్రతేమా నుబంధపటించెబుకన్. ౭
- చ. అతికఠినంబుల జగతి మాటరత్నము లంగ మృష్టి నీ
దతిమృగు వెల్లు పొందెనుగు నైన నయం బటులేని భూషణా
వృత్తి కిది వేళ యా తెలిగి *వేషసమానవిభూషణాభుల్
సతి ఘటియింతు మంచు గణిజాత విభూషితజేసి రంగనల్. ౮
- కా. సారోదాత్రవిశేషదిత్రకవిభూషావీతి నయ్య + గుణో
దారవృత్తి + సువృత్తి దోషరహితా భవోన్మలన గ్నియోగ
నీరేక్షణ గావ్యక్షిబలె (1) మన్నిద్రావృతాస్వామిఁడై
మారుం దవ్వడు చూచి రోసి వదలె మన్నింప తాత్పర్యముల్. ౯
- క. (స)తియంగంబుల బాగజేషువత్తు ప్రాప్తవలీన సుందిత నాచా
గతుల ద్వితీయతృతీయప్రభుభువగోకవిటంక(గ) గాయక(2) మొనసెన్. ౧౦

* వేషసమానవిభూషణా + గుణావరా- + సువృత్తి- గ్నియోగ

(1) మన్నిద్రా- (2) మొనసెన్.

చ. చెలుల మతిప్రయత్న మె(గ)జమ్మచుఁ గమ్మనివంటివానిపూ
ములుకుల *క్రా వ్యదంపుఁచు(ను) ముప్పిరిఁగొన్న మరాగగర్వమున్
నిలువ(న)దల్పుచుం జెలువ నిల్చును నొక్కఁడుగెక్కుకుండ విం
తలు భలిగా భళిర నుదిఁ దాల్చును సిగ్గుపలుక్యవైఖరుల్. ౧౧

సీ మదనుఁ డను కర్ణ భారుండు గదియునేని, పెనుముడి యను నాన శోభిల్లునేని
వేకరంబుల నెరవొరవిడ్డయ్యేని, చెలువ చాటుంగ లేదయ్యె సిగ్గుకడలి. ౧౨

చ. వెతుకకు సిగ్గులాగఁ దమవేగము ముదఱ కిగ్గ నవ్యధం
జనునె నహోప † భావమును సాధిలుమధ్య మభావ మెవచో
ఘనకుచ్చ భారభాగము గాఁ జన దంచు నవించవచ్చునే
ఘనవదమా శ్రయించి కలకాలము గ్రీకుండెడివాని గానమే. ౧౩

క. వెడవిఁటిజోమ విడివి, ల్లుకునుపకం జేమఁజేమ గురుకుచ కొక్తా
క్తఁడు గామడకుం గడవిన, గడుదూరం బయ్యె లజ్జగరిమం బెంతో. ౧౪

చ. అలవలరాజు వైదలి రమాధిపు(కజ్జకు) వేగఁ (1) తేర్చఁగా
వలనుదలిర్ప నూటటలఁ బాయుచు గుప్పెడుఁ బుచ్చు బాణముల్
చలనములేనికూర్చి నవసం బయి మించివలజ్జ జామిగాఁ
గలఁగుచు మోము వాంచెఁగడుఁ గ్రవ్వెను సిగ్గున గ్గులాఁడి (2) తాన్ గని

చ. చెలి తలవాంచి తెల్పె బయచెప్పు గొమ్ముఁ జిమ్మచీకటిం
గలసి మెలంగు పావటవొకాటపుఁ జెంద్రపురేఖచే మనో
మిశదనురాగవైభవము మించఁగఁజాలదు లజ్జ నెమ్మెయిం
గలుగఁగనేర్పు నత్యంతగామిత యఃప్రయత కెప్పునం చొగిన్. ౧౫

ప. అప్పు డొక్కచెలికలువకంటి యొక్కలికే నుద్దేశించి (యిట్లనియె.) ౧౬

ఉ. క్రొత్తగఁ బ్రాణనాయకునిఁ గూడఁగ నేగెడు వన్నెలాఁడికిం
క్రొత్తయె లజ్జ లోఁగొనుట కూర్చిచెయిల్ గడితేర్ప తేనికిం
జత్తము రంజిలంగఁ దగఁజేయట యిట్టి విచిత్రఁజ్జ మే
మెత్తజైన న విన్నయదియే కను పెక్కుడిమాట యుగ్మలీ. ౧౭

ప. మఱియు నొక్కయితి యొక్కార కిట్లనియె. ౧౮

క. ఇటువంటి చుద్దరాడ్రే, పటుతరకుచకుంభవజ్ర కంజరసేనున్
ఘటియింతురు నిజలీలల, నిలునటుఁజననీక జీవితేశ్వరశుకమున్. ౧౯

(*) క్రావ్య - † భావము - ‡ భావభాగం. గ్రీకుండెడి. (1) జప్పగా - (2) తోక

- వ. వెండియ నొక్క తేటచెక్కులాడి యచ్చక్కనికొప్పు కి ట్లనియె. ౨౧
- క. నును వైసపులపాన్పున, మనసూరుచు నున్నవాడు మాధవుఁ డయ్యో
తనువునఁ గల్గుమృదుత్వము, మనమున నీ కెట్లులేదు మంజులవాణీ ౨౨
- వ. పిదప నొక్క బిబ్బాధర యయ్యిందు బిబ్బాన్య కి ట్లనియె. ౨౩
- క. హరిఁ గూడక తుణ మైఁ, భయియింపఁగ రాదు మేన బ్రాణము లనుచున్
విరిసెజ్జఁ బొరలు నవ్వును, దరియా(నక) యిట్టిబజ్జ దా నెట నరున్. ౨౪
- వ. మఱియు నొక్క ప్రోడ యభ్యేడినకంటి కి ట్లనియె. ౨౫
- ఉ. అవ్వరొ నీవు నీమగని(యందపు)తొమ్మన లచ్చిరీతి నీ
వొప్పులఁ గుప్పుచుం దదధరోష్ఠసుధారన మానుచున్నఁ గౌ
పొప్పెడు నీమమోవి దళనోదితరాగ మతండు సేయఁగాఁ
దప్పితి వంచు మాటికి నదల్పఁగ సి గ్గది యెంచుఁ బోవునో. ౨౬
- వ. అంత నొక్కనిక్కులాడి యచ్చక్కఁడనాలకువు కి ట్లనియె. ౨౭
- మ. ఉరులజ్జాధర*గచ్ఛరంబునను రాగోద్వృత్తి కీ వేల దా
వరముండేసెను మర్మముం దెలియు మావజ్జగ వృథా గాదె యె
వ్వరికైనం గనఁ జేటఁ జెందు మదిలోఁ బాటిల్లురాగంబు
ఁరవక్ర్రాబుజరాగనామకమహాకర్ణేజవం బంకుటా. ౨౮
- వ. అసంతరింబ యొక్కవృథునితంబ యాకాదంబగమన కి ట్లనియె. ౨౯
- ఉ. ఇంతచలాబు సేయ ఫల మే మని చెప్పినఁ గాఁక సేసెదో
కాఁతరొ గట్టివాయి యని కాంతుని నెప్పుడిఁ దోఁచునప్పు (శ్రీ)
కాంతుని కెందఱో కలరు కాంతలు వారలకెల్ల మిన్నవై
కాంతమనోనురంజనముగా నుగుణంబుల వన్నెకెక్కవే. ౩౦
- వ. తరువాత నొక్కయుగ్గలి యక్ష్ణోమలి ట్లనియె. ౩౧
- క. అతినిదీక్షఁజ్ఞ గా దిది, నతికి న్నదిలోన నువిద సంగమవేళం
గృతములకుఁ బ్రతికృతంబుల, నితరవ్యాపార మెడసి యెన్నఁగఁ జొచ్చెన్.
ఉ. అత్తటి నీవేళి నగ †వాఁగుచు నెచ్చెలులగ నడించి యో
చిత్తజముల్లి కల్లి విరు చిత్తము నిల్పుచు నాదువిన్నవం
చిత్తటి నాలసింపవల దెంతయుఁ బ్రొద్దు ననంగఁ జొచ్చె న
య్యత్తనునాయకుం గదియ నొప్పుగఁ నెంతయు వంచుఁ బల్లఁగన్.

* గచ్ఛరము=నెపము. † వాసుచు.

మ. లలనామ స్తథ*నూత్నదృష్టి విలసద్రాగావగావేగసం
 †కలనాదీవ్యదవత్ర పాధుని నమస్తా ‡సీఁ దితచ్చాంతిచేఁ
 బలెఁ గ్రొంజెమ్మబ గ్రమ్మ మెల్లన రమాప్రాణేశశయ్యాంతిక
 స్థలజాగ్రద్దివిహానినాయకమణి స్తంభంబు నండం గొనున్. 3౪

క. కేళీవేళల శ్రీహరి, నీలాగునఁ గాగిలింతు నే ననుక్రియన
 బృలిక కాగిటఁ జేర్చెను, నీలస్తంభంబు సిగ్గునరయం గ్రమ్మన్. 35

వ. అంత నక్లౌతం గడచి నభీజవంబు నవినయభక్తిపూర్వకంబుగా మ్రొక్కి
 ముందట నిలిచిన నీలవేణీనీలవేణి నీక్షించి జలజాతుఁడు నికటస్థలవిలసదు
 గ్రకరనందనాసుందరేందు రేఖావిలాసన ముల్లాసబలప్రబ(ల)విభవదంతరా
 మోదజః ధిఫేనాయమానం బగుమంద స్తిరంబు ముఖాంబురహంబు నలం
 కరింప నిట్లనియె. 36

క. యెలి వార్తలేమి? జేవర, గలిగినభాగ్యమున మనసు కడురంజల్లన్
 జలజాతనయన మిముఁగన, వలయుచు వచ్చుటయకాని వార్తలు గలవే.

క. అలికుంతల తుణదాముఖి, ముటలితతిమిరంబు గ్రమ్మె నదియేమి? హరి
 తెలివిఁగొను కృష్ణవక్షము, వలగొను నీతుణదముఖిము వదలు నెరమమున్.

వ. ఇట్లు సాభిప్రాయంబుగాఁ దనచతురోక్తికిం దగినయత్తరం బొసంగు నాకు
 రంగనయనప్రేమకు ముదంబుఁ జెంది నందకపాణి పాణివలయాదిభూష
 ణపూర్వకంబుగా నభినవాంబరతాంబూలంబు లందటకు నిడి వెడలి చను
 సంజ్ఞ నవతరింపంజేయఁ జాయపట్టికి నీచెట్టఁబట్టినదొర పంపువెట్టినవను
 లకుం జనియెద మమ్మరో తిరిగి వచ్చెద మిచ్చట నుండుమని మరుంగుగాఁ
 బల్లి యచ్చిలుకలకొలుకు లొక్కింత వెడల ననంతరంబ— 3౭

మ. చతురోక్షీ ప్రవిలాసవైఖరుల సంచద్రాఘలు నర్తిల్ల ల
 జ్జ్వరసంవిస్థిత కాంతముఖిలలితశ్రీవీక్షణాళీసితా
 సితవంకేయహమాలికన్ మదనకాక్షేయప్రభాపాళికన్
 సితనీరేజదళాక్షీ తేని కొసఁగెన్ సేవార్థమా కానుకన్. ౪౦

ఉ. కామిత మేమియు న్ననసు గాంచనియట్టియవాప్తకాముఁ డ
 కామునితండ్రి గామునిచొకాటపు బాణము భామ చూచు చెం

* యత్న † కలనంధ్యపదత్రపా. ‡ నిందితప్రాంతి.

తే మదిఁబుట్టువీరునియ దీర్ఘరాత్రము మెచ్చ నిచ్చెఁ బో

రామికి సూనుచుంగటఁ బరాజయ మొందుట నీతియేకదా. ౪౧

క. హృదయగ్రంథి(వి)భేదచూ, మొదలంటఁగఁ జేయబోధముర్తికి నపుడా
మదవతిహస్తగ్రంథిక, వదలించు టత్తిప్రమానపానిత మయ్యెన్. ౪౨

చ. కరమణిశంకణధ్వనులు కామధరుర్గణకృణాబుధోఁ
గరము ఘటిల్లఁ గేల్తుశి నొకానొకయత్నమున న్వదల్చి శ్రీ
హరి హరిమధ్య నంకతల మద నొనర్పఁగఁ గాంత రాజలెన్
హరిమణిసీలవేదిఁ దొలఁకారెను పుత్రశిబామృయో యున్. ౪౩

క. చెలికీలుగంట మెలగెడు, నలివాటునిమ్మనులపాణినఖరుచిరాజుల్
కిలకిలవ్వదొడంగె, బాలుపూరెను మేల్నిఘ్నముఁజివులనరున్. ౪౪
వ. అప్పు డప్పుర పోత్రముండు మదనలీలారహస్యప్రతిపదకృతులగుకృతుల
నిరర్థకతాదోషము నిజానష్టానమహిమంబున నభయంబు నవధరించి
యమ్మిమఁబోడి కిట్లనియె. ౪౫

ఉ. కన్నది కన్నకండు మఱి కన్నకఁ డందపునీదుమోముచె
తైన్నఁగఁ గొన్న దీదృశదృశీశితవై యలరారు టబ్రమే
సన్నతగాత్రి నిన్నులనద్గణసంపద ముజ్జగంబులో
నన్నులమిన్నయంచు విబుధాళి మదంబున నోలలాడఁగన్. ౪౬

గీ. మానవతి నీవు శృంగారమయిత రసిక, చిత్తమెంతయు నలరఁజేసెదవు గాన
నీకలంకార్యత ఘటింపనేర చెల్లు, భాసురై కావలీమఖాధరణగణము.

గీ. భూషణంబంగితభంజిభూష్యమగుట, భూషణతఁగాంచియంగతబూననగునె
అర్హములుభావశబలతాద్యములువాని, కాంతరచియింపవేయలంకారములుగ.

ఉ. నేరుపుమీఱఁ గన్నుగవ నీటగు కొవ్వనఁ గవ్వ పూని శృం
గారము నీమరూపుగొని గౌరవ మొప్పఁగ న నృజింపఁగఁ
జేరఁగవచ్చెనో తనదుసేవకభావము నాడుసేవ్యతన్
భావణి సుప్రసిద్ధముగఁ దా నొనరింపఁదలంచి నెచ్చెలీ. ౪౭

గీ. ఉవిద తావకనుగూడాదియోగమహిమ, వాసనాత్మక మగురతిభావమిపుడు
రసతఁ గైకొనెనీకు నీక్రమము కాన, వ్యక్తికక్షంబ మనకు సిద్ధాంత మరయ.

ఉ. నేత్రము హృదయంతటన నెమ్మి యొసంగెను సౌష్ఠ్యంబుగా
సూత్రితరీతి నంగములు చొప్పుడుపాత్రత నీకుఁ గల్గజే

పాత్రత సీకుఁ గల్గినను భామిని శ్మశ్శు న్న

జిత్రము మాకుఁ దోచె న్ జెల్వఁ దోచెన్మనఁకదహనము. ౧౦

మ రసకృత్సద్గుణ మై యలంకృతిభవప్రహృష్టికై మై
హాసియించుక నుకవిప్రబంధముఁ ద్రవీణు బై బహ్లాష్ట్ర దా
వెనఁ దూలించదు గర్భకంబుకకుఁ(?) చెల్వఁ జెనాన న్వితగా
రసవిస్ఫూర్తి నొనర్చుగర్భకము సంక్రాంతింబుగా జిత్రమే. ౧౧

చ. చెలి తలవాంచి చూపెద(వొ) చెల్వపుఁగొప్పిది చాటి దీనికి
గలుగునొ కల్గదో యనుచుఁ గల్గమి సిద్ధ * సుకర్మరత్న సం
కలితపుఁగుప్పె చామరముగాంచుటయే గుటికొండి యంచు న
బ్బలువగలాడు దా ననిమిరె బక్షజలోచనకేతపాశము. ౧౨

ఉ కన్నులఁ గగ్గవకొఁ దమముఁ గాదనుఁ దేనియతీపిచూపగా
నెన్నదు కల్వఁ బల్లు లొకయింపునఁబల్లి న బద్ధి బద్ధముం
గ్రీబెన్నరితేటలం గొనదు వితలుగా మెటుపుల్ ఘటింప మ
బ్బన్నను రోయు సీకబరి యబ్బునె యాకుటిలాత్మ(1)సఖ్యముల్. ౧౩

చ కువలయజేత సీవలుఁదక్రామ్ముడి నెయ్యపుఁగొమ్మ (2)యిచ్చటన్
సవిధములై ప్రమాణములు సంగత మయ్యెను జూచి తెల్లనన్
సవరనిపావటం గలుగు చక్షుసకుంకుమపేరివిక్రమం
బపుల ఘటిల్లుమాక్తిక సరాకృతి గాంచినసద్ధక్తిర్తియన్. ౧౪

చ. స్ఫురితగుణానుగాక్షరసమ జ్జ్వలమాక్తిక రాజి సద్రసా
కర మతిచిత్రబంధ మధికస్ఫుటచారువిభూషణంబు నై
వరఁగెడుఁ గ్రొమ్ము దుత్తమనిబంధనరీతి విచిత్ర మొక్కటే
తరళిమృగాక్షి కేవలము దాఁ గుటిలత్వము మానదయ్యెడున్. ౧౫

క. బితరీ మధురగుణంబున, నుత్తమకావ్యంబుఁ బోలు సురుభూషణ మై
వాత్సున్ ధృతి యశ్శావ్యమి, నొత్తు స్ఫుటవ్య క్తి బఁ యొగిమధ్యమయిన్.

గీ. మగువ ముక్తాళి యిది శిరోమార్గతమము, (3)వరప్రాతా...మంబు సరతశుద్ధ
మాత్తసద్గుణ మమలవంశాభిజాత, మెట్టుల్సన్నహానంద మెనయ దిచట.

సీ. నెలఁత సీవేనలి నీరదపాళిగాఁ గనుము విద్యుల్లతాఘటనఁ జెందెఁ
గలికి సీతురుము చొక్కపుఁగల్వగుంపుగాఁ జాలనింపువహించెఁజంద్రుమల

* మనఃస్థ్య † నెమర ‡ గగ్గవకొండి గ్రీ వెన్నెలతేట (1) సఖ్యము. (2) యిచ్చులక

మగువ నీకబరి నున్నద-రాయధము కా జాళువాజులపోతజాను కాంచె
భామ సీతామ్మడి బ్రహ్మబద్ధులుగాఁ జుద్ద్రసంబంధచారు వయ్యెఁ
జెలువ చిత్రాళిపాళిగాఁ జితురభరము, సరసతిభరించెఁ జంపకచ్చాయదాయ
ననుచునఖరోచులంతటనలనుచుడఁ గొప్పచువ్వెనుగోవిందుఁ డొప్పమీఱు
చ. కలికిరో మోము వాంచుటగుఁ గారణ మేమి కలంకిచంద్రునిం

దులఘటియింపఁగాఁ గలుగు దుష్టుల కల్లుల నైవలేకనో
తెలివి(ది)దప్పి పాచుదు లతిత్వర సామ్యము వల్లినంతనే
కలుఁగున సాటి లాఘవము గాఁ బనియేమి మృగీవిశోచనా. ౬౦

ఉ. ఎక్కడివింత మాచలి తోకట సాటి పూర్వ రా
మిక్కిలి మారువంకజము మిన్నక వండితమాన్య లీమృసా
వాస్తుల కేల జిహ్వ యలవచ్చిరి వంకజవైరి చంద్రునే
నుక్కడఁగించుమో యందగునే పయోజనుల్. ౬౧

ఉ. వంకజనీలవంకరుహభావము చాలుచు కన్నదోయి మే
ల్పొంకము నైచునీడుముఖపూర్ణశిశుకరుఁ జూచి చూచి యీ
వంక(జబ్బంద మెల్లఁ దల) వంపులకుం దగుఁగాక యర్హమే
వంకజ*నేత్ర నీకుఁ దలవంపు లహేతుకఁజ్జ మెత్తురే. ౬౨

గీ. వనితరో మోముచందురు వాంచెదేల, కుటిలకుంతలతిమిరంబుకొర...
...నో యనుశంకనో వచ్చుటెల్ల, నిటలపాడేందు నేమించ నేరదెద్ది. ౬౩

గీ. చెలువఁ జ్జను మోమువాంచితి వటన్న
నవధరించితి నీవు ముఖార్థహతిగ
విను హతి దాస నెనయు నెట్లు
లబియు నొకచోట దోషత నంద దరయ. ౬౪

చ. మృగమదచిత్రకాకృతిగి మీఱుకలంకము దానిఁజేసి యీ
మృగగోధరుఁడేతదా(కృతివహిం)చు నటంచును మోమువాంచుటో
మృగ మనుగఁధ మస్త్రీమ చుమృష్ట మశృంగము దాఁ గలంకమే
మృగమదచిత్రం బడి సమృద్ధగుణాన్వితమౌ కలంకమే. ౬౫

చ. మృగమదచిత్రకానుగతి మే లగుఫాలము పిల్ల తేటికిం
దగు లగుకేతకీదళము దా నగునం చొగి నంది కొవ్వపే

రగవడుతేటిగుం పెడని యాడడునందపుండేటిపిల్లల

న్నగు నగుగాదు ముంగురులు నవ్యవయోధుహవత్రగోచరా. ౬౬

గీ. ద్విత్వరహితంపుటాకృతిఁ దేజులి, ప్రాకృతాఖ్యాకభాషనా భావిదద్వి
రేఫవైఖరి గలిగి త్రిలింగదేశ, సూక్తియన నొప్పుఁ గన్మునిచుక్కబొట్టు.

ఉ. పిన్నదనంబు వక్రతక పేరుకడం దగఁ గాని లక్షణం

బన్న నెఱుంగనయ్యె నని యయ్యరచంతురమామ పోగనీ

నెన్నుదు రైజనింది కడునేర్పునఁ గైకొనియెన్ నృగీమదా

ఖన్నతమాలవత్రరుచిఁ గీల్చినలక్షణ మొమ్మగేక్షణా ౬౮

చ. లలితపుబొట్టు ఫాలముఁ గలంకి నొనర్పఁగ నర్థచంద్రుఁడో

దులఁ గన దన్నమాట మదిఁ దోచిన వాంచితె మోముఁదమ్మి యీ

యలికమునందు నందమగు *నట్టిది బొట్టిది దోషకారియే

యిల వ్యతిరేకభూష వదియింకఁగ హేతువుకాక కోమలీ ౬౯

గీ. చవుతిచందురుఁడలికంబుచక్కఁజూప, మాకు పాలంభమగుననిమాటుకొనితె

యది యుపాలంభవిషయతనందకున్న, నడిఘటిల్లుటవ్యతిరేకమగునుభూష.

చ. రసవదమై మృ(దు)త్వమున రాజలి లక్షణలక్ష్మీశంబు నై

హసన మొనర్పు సాధుకృతి నందపునీనిటంబు దుష్టుతిం

గసరఁగఁజూచు సామిమయిగాంచిన చందురమామ నిక్షమో

యసదృశగాత్రి లక్షణము నందినయందనుపొంతుఁ జెందమిన్. ౭౦

చ. మొయి లెడఁబాయుపూర్ణశశిముద్దులునించు(చు) రాణించినో

వయివయిఁ గ్రమ్ముమఁ బెడయువద్దచు రీతి మెలంగ నేర్చునో

దయిత యవత్రపాథరము తారఁగ నీరుహనొడ్డఁకత్రి మే

మొయివిలసిల్లు సంతయము మేకొను నిచ్చట దానిఁ దీర్చవే. ౭౧

చ. వదన మువత్రపాతిమిరబంధతఁ గాంచినఁ జిమ్మచీకటిం

జదిమెడచందమామ నగునేయక యుండునె తప్పబల్లితిన్

వదనము సిగ్గుటిల్లు పయివ్రాలఁగ నేనియు నెప్పుడున్ బలెం

బాదలఁగ నిర్లవేళ రుచిపూననిక్షలతేడు నవ్వనే. ౭౩

గీ. కాంతిసం(ప)న్నవస్తువులేగణనసేయు, వేళసీమోముతరువాత వెలయుఁజరు:

దట్టిచోట వికల్పంబు పెట్టరాక, నగను లనుకల్ప మది యని చదువరాదు.

- చ. నెల యిది యైన మన్మయవనీరజయఃలో వికసిల్లునట్లు దా
నెలయ రసాంబు)రాళి వడి నిక్షేపఁ బంకరుహంబు గానిచోఁ
గలిగెడు నేగతిన్ భ్రమరకంబులనంగతి దమ్మియెనచో
విలసన మెట్లులేయి యిది వింతగు సంశయ మింతి తీర్చవే. ౭౫
- ఉ. వీరులయొ దం(లం)కృతిగఁ బెట్టినవీలవయోజవత్రములో
భానుతనూజ నీయసితభవ్యకఃకువిలాసభూషణం
బూని వెలుంగ నీక్షణము లుత్పలకాంతి భరించు నన్నమా
టానఁగరా దొకొంచుకడ నానఁగవచ్చు విరుద్ధలక్షణన్. ౭౬
- ఉ. తోయజవైరి యై ముగము దోచినవేళలఁ గన్ను లుత్పల
శ్రీయుతిఁ గాంచు వెన్నెలఁ బ్రసిద్ధిగఁ గ్రోలుచునుండుపుల్లులై
పాయకనిల్చు మోము నవవద్దముగాఁగ న ద్బెల్లొత్తుచు నీ
యాతనత్రములో మెలఁగు నార ముఖాక్షినిదిత్రవైఖరులో. ౭౭
- క. వరవర్ణిని సీనయనము, లరమోడ్చున మోముఁజంద్రునండ మెలఁగుచున్
సురుదరనీలవయోరుహ, సరసిరుహైకత్వజన్మసంగతిఁ దెలుపున్. ౭౮
- సీ. శారదపూర్ణిమాచంద్రమోబిబంబు గర్వసర్వస్వంబు గాసిఁజెందఁ
దరుణార్థకిరణసంధానబాగ్నవ్యవస్థలతిత్యంబు కటిమదక్షఁ
జంద్రాతపాస్వాదసమ్మోదమాద్యచ్చకోరవిలాసంబు కొదవగాంచ
మకరందరససానమత్తమధువ్రతపోతలావణ్యంబు పొలుపుఁదొలఁగ
సరి ముగంబెత్తి చూడవే నీటులాడి, వెడఁదకన్నులు విప్పవే బెడఁగులాడి
సిగ్గువడువేళ దప్పెవే గులాడి, నన్ను మన్నించఁదలచువే వన్నెలాడి ౭౯
- ఉ. ఓవరిపూర్ణచంద్రవిజయోజ్ఞానక్రశశాంకబింబ నా
చూపులపేరుగొన్నవరిసద్ధచకోరములానఁ గాంతి దా
లోవము గాంచునంచు నవలోచన పాంచదె మోము నర్థిసం
తావము నావ సంకదళుఁ దక్కువె చంద్రుడు కీర్తికెక్కఁజే. ౮౦
- గీ. విలువముఖచంద్రునన్నిధి* వేగుగాంచు, కన్నులకునివృషంబెడుకమలములకు
సాటిఁజెప్పంగనమరునేసాటియగును, నెలకునలరెడుజలంబుగలిగెనేని ౮౧
- మ లరమో డ్చెనయఁ దొంకికన్న † నెఱియో నందంబు గైకొన్న నీ
వరకత్రంబుల కెల్ల సాటి యునఁగ వచ్చున్ (స)నంకోచతన్

* వసు † నెయ్యానందంబు.

సరసత్వంబుఁ దొరంగి చూడ వెళ్లె సత్తాఁతికిన్ దూరమై
ధరలో నుండెను వారిశోత్పలములం దన్వీ జగన్తోహిని. ౮౨

క. విలసనమహిమం బెంతే, కలిగియుఁ దొడుట్టుదిగి కలయుఁ జతురిమం
బలవడమి దుర్యశముక, జ్వలమై వైనాడు నీచచక్షుర్ముగమున్. ౮౩

గీ. మగువ నీవు దృగుత్పలమాలయందు
మీలనాలంకృ(తి)యొనర్ప మెఱుఁగు గాదు
హావఫలహేతువులఁ జాల చుచికరంబు
మిగుల నుత్పేక్షఁ గావింపు సోమలూడి. ౮౪

ఉ. అవృతరంగల *న్దిగుల నవృకుఁ దప్పదు కోవ మంచు నీ
వివృదు చూపు చాలుకొననీక పెనంగెదొ యెట్టులైన నో
యొవ్వలకువ్వు కొవ్వజిగియొప్పుదనంబునఁ జాయ మాఁయోగాఁ
దప్పకనేయ నవృమదిఁ దప్పనితోఁచు పెఱుంగవైతివే. ౮౫

చ. చెలువయొ సర్వగోకములచేతులమోడ్పులు గ-టిఁగాని నేఁ
గలనయినం గరాజములు గట్టిగ మోడ్పుపెఱుంగ నేఁకి
వలవలగచ్చు వేచెలి(య)బాయుచుఁ గన్నఁ గృతార్థఁజేయు మం
చలికులవేణి సిగ్గువకు న-జలి సేసెనఁ జక్కఁజూడవే. ౮౬

ఉ. ఎట్టివిశిష్టచేతమున నీశుక మెంతటికాల మెట్టినో
మట్టిటుఁగా కొనర్చుచుఁ గృతార్థతఁ జెందెనొ నీచ మోవితోఁ
జట్టికికంబు సేమునతినుందరవంజరకదర్శాగముం
గట్టిగ దొండవండచుచుఁ గ్రక్కన ముక్తునఁకొక్కుఁ జూచితే. ౮౭

ఉ. వీరులభూషణం బగునవీనమృదూత్వ ముల్ కటాక్షదృ
గ్లీనము లయ్యె వాని కవిగీతము శ్రుత్యతాసభావముల్
గానఁ దదంతరాయఘటకత్వగ్రీయముక్త ము కన్నదోయికిం
బూనిక తెప్పలెత్తి ననుఁ బొందుగఁ జూడుము నుందరీమణీ. ౮౮

ఉ. కన్నులక్రేవఁ గన్గెనఁగఁ గారణ మేమి కటాక్షపీక్షణ
ఘన్నమహేంద్రనిలమణికిలితమాలికలన్ శ్రవఃపుటా
నవ్వగభీరకూటములఁ జాలఁగ వించుచు వానిమీఁదుగాఁ
జెన్నుగ నేగి ముచ్చిలికె జేరుటకై జితనంబు పూనెనో. ౮౯

- గీ. వనితయరగన్నుఁగైకొనియ(న)నుదెలియ, నాజ్ఞభావించెదోయ్యట్టియాత్మనీదు
తనముబల్లినిసాకారతనుభరించి, చాక్షుషంబొ పునుండెనుఁజక్ష(గ)ఁబెం
- గీ. నాతిప్రకృతాత్తప్రభావత్వమనయ, నక్షిపద్ధంబునకువీక్షణాన్వయత్వ
మేలదయసేయఁదలఁవపుహేతువేమి, గర్భసావృత్త్యమబ్బివకతనటులొఁగ
- ఉ. చక్రగమైక్తుపులులవి చక్రగయోపివయంత మెక్కి యీ
చక్కి మఱొక్కమాట వివసంగతిగానితెటంగుగా రొదల్
మిక్కిలిఁ జేయుచున్నయవి మిన్నక యుండెనునట్లుగాఁగ నో
చక్రబాన్దు చక్రకుఁ జక్రయామృదులోక్తిఁ బల్లవే. ౯౨
- క. నెలయందురు తామరయలి, వలుకుదు రీమోముబుధులు భవ్యామృతముం
చిలుకఁగరాదె మరందము, గులుకఁగవలదే బుధోక్తిఁ గుఱుచవటిచెదే ౯౩
- క. చిక్కు నాదగుభావము, నిక్కుముగా నరచితంపు నెఱవల్లులకుం
జక్కునిచెలిరో యివ్వడు, చిక్కుడునీరుధురవచనశృంగారములన్. ౯౪
- క. రాలుగరఁగించునేరుపు, చాలఁగ నాకబ్బువనెడుచందురుగర్వం
*బేలాచెల్లింపదలఁతు, రాతెల్లం గరఁగఁ బాట రహినింపఁగదే. ౯౫
- క. రూపవతిమామకశ్రుతి, కూపంబుల నమృతవృష్టిఁ గురియఁగరాదే
రూపింప నీనుపదనం, బేసారెడుపూర్ణచంద్రుడే నిజమయ్యె. ౯౬
- చ. వరుషము తామ నీరసతవట్టుయి †చెక్కులఁ దంకరించి ని
ర్భరవహనక్లమాన్నదతఁ బాటిబరత్నముయోగంబుల
భరణములేల వీరలకుఁ బంకజబంధునికూర్చివట్టి నీ
సరసమృదూక్తి భూషణకు చాలఁ నలంకృతిగాఁగ వీరలన్. ౯౭
- క. శృంగారవతి కుచద్యయ, సంగత మగురీతిఁ బల్లు సంగతము దగున్
భృంగాలక నిట్టవెల్లను, బుంగారం బైన మాట బంగారమఁట ౯౮
- గీ. అరిదిమాధుర్యము త్రరోత్తరముగాఁగ, వస్తువుల నెన్నఁ బంచమీప్రథమలమరు
సార్థభూషకుఁడవ్వయెచ్చటనునీను, మధురనూక్తికీబయినెన్నఁ బ్రథమసున్న.
- క. ప్రకృతిన్వికృతిన్ముల, ప్రకృతి న్నికవిత చిత్రపద మగు ననయం
ప్రకృతి న్వికృతి న్ముల, ప్రకృతి న్నిరసించువాడు వలుకుదు రింతి. ౧౦౦
- గీ. వనజచోచనవాదగాయనత కొప్పి, యమశబ్ద పాటపాడెదోయ బ్ర మొదవఁ
దరుణి రాగాయనతనమృగంబుగాఁ, కొదవెఱుంగ కయోగ వయ్యెదవొ చెప్పును.

* బేలచలింపదలచెడు † చెక్కులంకరించి ‡ భూషణ

క. చంచలనయః చంచల, చంచలః పిశాచధరించి చతురతచే నా

యించెదవో ధ్రువవిణ భ, రించెదవో తెలుపు నాదరించి శృణాంగీ. ౧౦౨
గీ. శ్రుతిపుటః బుధః కమృతంపుసోః లెన గ, మూసా భోజ మభివమాకరంద

మాధుర్యుః దేల సీవేళనాధురీ, జేబగిల వచివవే తేటికంటి. ౧౦౩

క. నాలుగువిధముల సభివము, లీలలు నీకంఠుఁ దెలివి లే దన వశమా

యాలోలనయనయిన్నును, పోలినయభివముము దెలుపు ప్రాప్తచతుటకున్
గీ. కలువకంటుకొకిన్నరకంతివము, యోగరూఢత సీయందు నొనరఁబూను
ననుచుజనులాడుకొనవిందుఁ దిసిబంబొ, కాదొ తెలియఁగనగుఁ బాటకతనమాకు.

మ. అతిరక్తాధరసన్నిధానమున నాసారూఢమక్తాభం

బతిశుద్ధ బతిరక్త మయ్యె నిది యుక్తాయు బుపేక్షింపు నీ

వతుఁజ్ఞానశీధానమూర్తివిగదా యజ్ఞాతీ మందస్తిత

ద్యుతిమాత్రః బున దానిదోష మెడలించి దోలం గటాక్షింపవే. ౧౦౬

గీ. ముదిలి సీముక్కు ముక్తముత్యమునకు, నాతశుద్ధగుణపాప్తి నగునతద్గు
ణంబు రూపింప నన్యగుణంబుఁ గొనఁగఁ, దద్గుణః బుఘటిల్లాఁజిత్రంబు కంటె.

గీ. జ్ఞానదీపంబున నవిద్య సనఁగ శుద్ధ, మాత్మరూపంబు దీపించు ననువుదోచ
వెలఁదిననవ్వుననుఁగెంపువిచ్చిపోవ, గాననగుము త్రియముశుద్ధభావమగుచు.

గీ. వికసదంభోజపూర్ణేందువిధముఁ దెలుపు, మద్దుఁద్దంపునీనటిమోమునందుఁ
జలుతన వైస్వ నీకనేమిచెప్పవచ్చు, వధురసామృతసిద్ధిభాంతి మాన దింతి.

మ. తెలియక మోము వాంచుకొని తేటలనవ్వులు చేరనీక యీ

వలనున నున్నఁ జంద్రముఁడు వారిజతుల్యముగాన మోము గే

వలముగ వాంచియుండఁ దనవాసియ గల్గు మొగంబు వెన్నెలల్

ఃసీలకకయుండునే యని హసించఁ దలంపులు నిండుడా చెలీ. ౧౧౦

క. ఈమాఘ్నిః బలికి యాదవ, సోముఁడు లేనవ్వు పూర్ణసోముని నవ్వన్
భామామణి నెఱసాగనుల, మోమునఁజెలువారఁదనదుమోము ఘటించెన్.

క. నెల నెలయు(ను) వెన్నెల వె, న్నెలయును నెత్తమ్మి తమ్మిసీటునఁ గదియం
గఁసాగనుఁ బాడఁగలువల, ములుకులవిలుకానికపు నముచ్చట మయ్యెన్.

గీ. అజ్జగద్గురుమచదేశయత్నుమహిమ, భావమున నించుప్రేమాదుబంధవటిమ
హరిణాల్ చనతాదృశాత్కంఠఁజ్జ, వివ్వచూరుగఁసాగె నవిద్య పోల్చి. ౧౧౩

- క. ఆవడతి కొంత జ్ఞకు, లోపం బెనయంగఁ బ్రేతులుప్రేతరమై
 దీపిం బదు లొసర్పంగ, న్యాపారముదక్షి శ్రుతము నామోదించున్. ౧౧౪
- సీ సుశూరవర్ణనంఘరితస్వరూపంబు లలిత ప్రసాదన లక్ష్మితంబు
 ద్రుతికరమాధుర్వధుర్వస్వభావంబు విశేషవరివృత్తితాంచితంబు
 నతితిరస్కృతనాచ్య మవిహీనదోషసర్వప్రంబు రసికానురంజనంబు
 నగుచు నజ్ఞావ్యంబు నందంబు గొనియేచి నవిమ్మవ్వనద్విధేయాంశమగుచు
 ప్రేతవదమై పునర్జీప్తి విస్తరిల్లి, భూషణస్ఫూర్తలకనంగపోషణయల
 కాటవట్టయొకవిధ తేటఁగొనియె, మోమునీదనివెన్నుండుమూరుకొనియె.
- గీ. సాత్త్వికస్వేదజలసుభాశ్రయతఁగాంచు, నలికచంద్రుఁడు విశదముక్తాభిషేకు
 గన్మయాత్మియపేతలకాంతిధార, ఘనవదంబునబ్రోవఁ గలికికంటె ౧౧౬
- మ. * ఉపమావాన్వయరూపకస్ఫురితమై యొప్పురుచుం జిత్రకం
 బవరక్షిప్తతఁ జెందెనేనియుచు † వక్రాభిజ్ఞమా భాగ్యవ
 ర్ణకవదత్యన్నిటఁ స్ఫురత్రనకవత్తంబుం బడ్యేతులు
 డవరిచ్చిన్నరసాదృతాశయత ముద్దాడె నిట్టాలనభిన్. ౧౧౭
- గీ. చాన మోము విశేషోక్తిఁబూనదిపుడు, సామ్యమందమిగుణహానిజాడఁజొరమి
 నునయనాంజనకపురుకుఁ జాడనమరు, భావరసదృష్టులందుటఁ బద్మనయన.
- చ. శ్రమరవిలాసముల్ సభరభవ్యతరోత్పలమాలికల్ కటా
 త్మమునన చేసె మీలః ‡ వికస్వరత లలితంబుగాంచె నే
 త్రములు భిలీర వైదవి యుదారత యంచొగి నెన్నుచున్ రమా
 రమణుడు చేసెఁ దన్నయనలత్కికిఁ జంజనలత్కిఁ దోడుగన్. ౧౧౮
- క. కంబుధరాధరసంగత, తాంబూలరసంబుసోకి తరుణేందువిభా
 చుంబితసీలాంబుజములు, చుంబించెను సూర్యజాతవౌక్లపుంగన్నల్.
- క. హరికృతచుంబితపరిచిత, సుగుచితతాంబూలరాగశోభితదత్తుల్
 తరుణ(శశి)కిరణచర్వణ, నిరతచకోరములసీటు నెఱవఁ(గ)నాగెన్. ౧౧౯
- గీ. మురవిభంజనుఁ డవ్వేళ ముద్దుగొనఁగ, రమ్యతదధరవీటికారసము నయన
 వద్దములనత్త నుద్యోలబహుళ రాగ, రసము వెలికుబ్బెనోయనరమణగాంచె.

క. వంకజముఖకనుకాటుక, వంకజనోచనునిమోవివయ సవ్యేళం

బొంకమయి కనఁగనొప్పెక, మృకెనివిరిమిఁద మెలఁగుచుధువ మనఁగఁ.

గీ. సాంజనాతిచ లేక్షణసంగమమున, నతులరాగాధరము కప్పు నందె సపుడు
సాంజనాతిచ లేక్షణసంగమమున, నతులరాగాధరము కప్పు నందు టరుదె.

గీ. అబ్జహితనందనామణియనుభవించు, చురుచుమాధుర్యరసముంచుమిదిజాంక
ముద్రయిడి నిల్చి రాజిల్లు విద్రుమంపు నాశమననొప్పఁగాటుకనలుపుమోవి.

ఉ. కాటుకకప్పు మోవిజగి గాదిలిసవ్వచు బొత్తుఁగూడుచుం

గైటభదైర్వ్యవైరిమాఖకంజమునం దనరారె జూడఁగా

*మూటకీ సాటియైన రసముఖ్యము లాదిమశోణశుభ్రముల్

మేటిప్రబంధరాజమున మేళన మంది మెలఁగుకైవడిన్.

౧౨౬

మ. తొలుత న్నందునియింటిలో మెలఁగి నీతోఁబుట్టు కాళిందితీ

రలనత్తాననభూమి గోగణమునంరక్షించి తీమిఁద నీ

వలఁచుం జెక్కిటఁ గేళివత్తముకిరీవారంబు పాలించెదం

గలకాలంబునుఁ బాశుపాల్యమె కనఁగా నోఁచితిం గోమలీ.

౧౨౭

గీ. భవ్యగండద్యయికిఁగేళివత్త ములకుఁ, బొందుఁగొనఁగూడదన్యోన్యభూషణంబు
పుట్టు మొదలుగ బలుగండములకునోచు, నట్టియవిభూషణతకర్వ మనఁగనగునె

గీ. అతులవాసన నచలభావానుభూతి, నసమమార్దవగుణమున నప్రతీత

తాళితశ్యంబుచేఁ గదా తరళనయన, గలిగె నీచెక్కులకుఁ జంద్రఖండసంజ్ఞ.

గీ. అనితకుక్షిలగత్తుహీనాంశుఖండ, తుల యొసంగిననమృతంబు దొలుకవలదె

కలిమిలేములుదెలియంగవలయుమాకు, ననుచుఁజెక్కిలిసొక్కైశ్రీహరిముదమున.

గీ. మించుటద్దంబు నీచెక్కు మించునంచు, నంచుకొనవిందు నదినిజమంచునెంత

నిందుబింబాస్య నామొంగించటనిలువ, నమలినచ్చాయ ప్రతిబింబమబ్బెనేని.

గీ. ప్రకటదర్పణదుచిరేందుశకలములకు, నువిదనీచెక్కుల(కు)జానరుక్త్యమనుచు

బుధులువల్లుదురిటదోషబుద్ధివలదు, శాస్త్రమరయంగ విస్తయస్థానమగుట.

చ. నిటలతటంబునక మెలఁగు నిద్రపుఁగస్తురిచుక్త*బొట్టులోఁ

గటికికలంక మాననుచుఁ గ్రమ్మితిఁ జంబనవాంఛ సంశయం

బలుచుటమే కలంకపద మందితలక్షణమే వచింతుఁగాఁ

గుటిలవినిలకేళి యని కూర్చి నొనర్చెను జంబనం బటక.

౧౩౩

*మూటకుపాటయైన †గళిస్తుహీనాంకు ‡బెట్టు

క. *పాయదు సంహస్పరణము, బాయ దసంకాశరూపభావాన్నదతః
†పాయువు మంగళముహా, శ్రీయశ్చ సత్యోక్తి యమరః జెలి వీనులకుఁ.

ఉ. ఇంచుకయేని లీలఁ గొన దీక్షఁ విజన కేగుదెంచి నీ
యంచితనేత్రముల్ దలుపు నంతికకర్ణముహఃఘనన్నిధి
బొంచెను భీతిఁ గూపములఁ బొందవు నేత్రము లంచు మీలస్ర
క్తిందినవాని కట్టిభయకీర్తన మొప్పున కాచె న్నత్రుపఁ. ౧౩౫

ఉ. కర్ణవతంసనామ మిటఁ గాంచెద దృశ్యభ సంఘ విచ్చి య
భ్యర్ణముసేరఁ గావలయు నద్దిర యాయసితోత్పలంబు దృ
గ్దర్శనకరకరాంతరధివాసతః గైకొని లీన మయ్యె ని
క్తర్ణమునందు భూషణ(త) గైకొను నేకరణిం గృశోదరీ. ౧౩౬

గీ. కర్ణమునఁగల్వకనుచాయఁగవ్వకొనఁగ, మీలితంబయ్యెఁగంటివేలాలితాంగి
యితిసామాన్య మిచ్చట నేలకలుగు, మహితధర్మవిశేషసంబంధ మెడయ.

గీ. బ్రహ్మమనోవృత్తశ్రవ్యతలత్యమగుచు, దనరు నిక్తల్వ శ్రుత్యవతంస మగుచు
నుకడవద్రీతి నిది మన కొప్పఁబలుకు, వేత్తవేద్యంబులకు భేదనిదళసంబు.

గీ. తన్వి యీకల్వ శ్రుత్యవతంస మగుచు, నాత్మరూపంబు లక్షింప ననుచితంబు
ఇచట రూపంబు లత్యంత నెరయ దెట్లు, దృష్టివీక్షేపమున నదితేటవడదు.

చ. కలువలు వీరుల నైలఁగఁ గారణ మేమి విభూషణంబుగాఁ
బలుకఁగ సాహసంబు గద భావము నీయది యేమి తెల్పువే
తెలిసెను గల్వ కన్నులకుఁ బేటల సాటగునంచుఁ బల్లుచోఁ
దెలివికీ దవ్వవారలకుఁ దెల్విగఁ జెంతల వాని నుంచితే. ౧౪౦

క. అతినిమ్నశ్రుతికూపం, బతిపూర్తిగ మెలఁగి పైకి నడదశుచిరసం
బతితీవ్రత వెడలించిన, గతి నున్నది వీనులందుఁ గలు వోచెలువా. ౧౪౧

చ. నురుచిరహీనీలముల సొంపగు కమ్మలకృతిధార యే
కఠగి వెలుంగుచున్నయదో కంటివెఁ తామరకంటి శ్రోతకూ
పరమణమాధురీరసము పైకిఁ గడంగుచు జాలునూపె జ
రసముతో ననం దగియె నం చొగి నంబుచు రెండువీనులఁ. ౧౪౨

- గీ. మృదుతనవికలభావతమెఱసివల్ల, వాడులకు నెల్లవానమీఁ దగుచునుండు
నీనుకెచ్చెఱివి యధరాఖ్యి లేదు ముఖ్యపృత్తి వికరీతలక్షణంబు నితి.
- గీ. అతివ నీమోవి యవవర్గచుగుటకేమి, కారణము గల్గు నది తేటగా నచిపు
మూర్త తెలి వబ్బె నదివరమామృతంబు, గాన నవవర్గభావంబు గలుగుటరుదె.
- గీ. గరిత బిబ్బియనుచేరు గలదునీళ, నచటనుకమానంబు బంధువి బ
శబ్దమహ్నాటసిద్ధాంతసరణి సారదు, బిబ్బియి శేషమున ప్రసాది బములుగ.
- క. మృదుతన సత్ప్రతిరసం, వదతం దనరారి సత్ప్రబధమ్యుఁదాఁ
బాదలి యును హాసవదతక, వదలదు చిత్రంబు నీమహాతేజ కంఠే.
- గీ. వెలదిసీమోవియవవర్గపృత్తి గాంచు, బల్లవచ్చామరాగసంకదలఁ బాదలి
హాస్యవద మగునవవర్గ ముట్టుటరుదు, వల్లనాకృతి రాగసంకదలు పొదల.
- ఉ. ఇంతియో మోము చుద్రువిషయత్వము నైఁవనియట్లుఁ గెంపుమో
వంత సుధారసం బనఁగ నధ్యవసాయసహిష్ణుతాగుణ
క్రంతము గాదొ తద్రసము కాదగునో యమృతంబుఁ గొంటిము
న్నిం తిది నిర్ణయితు నని యింపుగఁ జేసెను జంబఁకుతుల్. ౧౧౮
- క. కెంపుచునుమోవి లత్తుక, కెంపు ఘనంబయ్యె మిగులఁ గీల్పొన నెఱదా
లిం వగువిడమున మిక్కిలి, సొంపెనఁగెను రాగమహిమ సురదక్షతులన్.
- క. నగుచాయల ముతుముత్త్యము, జగితోఁ బలుగంట్లు నిండి చెన్నెనలారె
దగుమోముఁజూడువలనం. దిగజాలుచునుండు మేలుదివ్యాన్న మనక.
- క. మృదువదమై రసనాసన, లొదవి లసత్తావ్య మనఁగ నొప్పెను నధరం
బుదితరసోత్తర్జం బై, ముద మొసఁగెనువ్రణము గుణత మొనయుంగాదో.
- క. ఆమూలచుంబితం బై, లేమ రదచ్చదము పూర్వరీతి న్నిగులక
శ్రీమెఱయఁగ సుస్తార, వ్యామిశ్రితమంకభాగ మన సంకయమే. ౧౧౯
- క. చ్యుతసంస్తార మపాకృత, మత మనుకృత మగుట దోషమతి యనుచితమే
యతిచిత్రము మృదువదమై, యతివకుఁబలుఁదెరయవాక్యమగుటఁదలంపన్.
- ఉ. మంకెనపువ్వుఁదేనియలు మాటికిమాటికిఁ గ్రోలి సాక్తుచుక
శంక యొకింతయుం గొనక శాతరదక్షతముల్ ఘటించ న
వ్యంకకు జాముఁ గృష్ణమధుహక్తిబిదె చూచితె నాతి యన్న న
వ్యంకజగంధి మాటుకొనఁ బూచినభీతిని మోవి కేలునన్. ౧౨౦

- క. అలఘునిలాసర గానా, కలితాజరభాంచితత్వగమకతగా నే
వలనునఁ జంకకమాలా, లలితత్వము నీచునాన లాగెఁ జెపుచూ. ౧౧౧౧
- గీ. సుఖదమరుదందితస్వర్మశోభితంబు, నవ్యవహితస్ఫురద్రసం బహుమంబుఁ
గైశికివృత్తి యన నాన గడు వెలుంగు, నొకసరంధర వదలకయుండుఁగాని.
- గీ. మధురీమంబున నీమోవి మధురీమంబు, శంకపడఁజేయ నాసికాచంకమున
వెడలి యెదురించినలిచినవిచలమాక, రందరించుప్రనాముత్యమంద మొందె.
- క. చిత్తరీ సీనేత్రంబులు, ముత్తియపుంజివృ లనఁగ ముద్దుగులుకు నీ
ముత్తైము జన్మము గాదా, మాత్తినప్రేమమునఁ జూడ నర్హము గాదా.
- చ. అని వనజాక్షుఁ డంచితమఖాంబుజహాసమరందపాళితో
మనమున రాగసంపద యమందతఁ జెందఁగఁ జిన్ననవ్వుతోఁ .
వెనఁగొని ముత్తియంబు నొకవితయొయారము చాల్చి వాసనా
ఖని యగునానపై వదనకంజముఁ జేర్చుచు మాటిమాటికి. ౧౧౧౨
- గీ. ఉవిద మద్భాహుసంవాసయోగ్య మగుటఁ
బ్రతిభటస్ఫూర్తి నైఁదనిప్రభలుగొనుట
వేడ్లఁ గంఠంబుఁ గనఁగ నివ్వేళ నాదు
పాంచజన్యంబు మదిలోనఁ బాదుకొనియె. ౧౧౧౩
- క. సతి సీమకొలికి కుపమే, యత యర్హమె యొక్కభంగి నది యొక్కంగా
నతిమ్మదుతక సుస్వనతక, వ్యతిరేకం బచుమఁ బలుకు నది చిత్రంబే.
- గీ. కలిగికలుగమఁలగుఁగదాకంబువునకు, నాత్మహృదప్రబోధంబునందునెపుడు
గాన జడమగునదియెట్లుగాంచునాటి, మాత్మరూపప్రబోధంబునందుమెడకు.
- గీ. అర్ధనిద్రాన్వితం బగు నార కంబు, వతివ నీకంధరకుఁ జాల నలికియలికి
యట్టిదానికీనుకమానతాస్వయంబు, గగనకుసుమంబుతోమైత్రి గాంచునమ్ము.
- ఉ. చుంచితమై రొదల్ నెఱవఁజొచ్చినకంబుప్ర*తోడిసాటి కం
తంబున కందఁజేసెదఁ గటా కట † మచ్చికయూని పల్లుచొ
క్లంబుగఁ బల్లఁగఁ దలఁపుఁగాంచి యకార్యము గాక కార్యమే
కంబువునాటి కీర్తికరమే యది తీయగఁ బల్ల నేర్చునే. ౧౧౧౪
- గీ. సరసిజానన నీకంఠసరణిఁ దెలు(పు), ప్రస్ఫురద్వర్ణ మాధుర్యవచనములకు
సాటియగు నెట్లు తతవాద్యజాతరవము, మధురమేనియవర్ణతమానదెపుడు.

* తోటిసాటి † మచ్చినమానిపల్కుచోకంబుగ

- క. ఓనరసురాల నిజముగ, నీ *సరసపుఁగొలికి వెడలు నెఱివలుకులకున్
దోసము సరియన్న రసా, భాసాస్పదకుకపి కాదివక్షి స్వవముల్. ౧౭౬
- గీ. తరుణి తలఁచ ననన్ద చేతనత నుండు, శుకము పికముఘనాగమస్ఫూర్తి నెవయు
మఱియుఁబికమెట్లు త్వద్ధ్వని నెఱి నెఱుగ, నీ కుగళనూక్తివలెవట్లుఁంపుగావు.
- ఉ. తావకకంఠవిస్సరదుదాచితభారతి సద్గుణత్వసం
భావిత మైన దోషముల భాసిలు దోషగుణత్వదూరతఁ
భావుకు లెత్తుదోషముల కజ్జ మెలంగదు దోషమా గుణం
జేవిధిఁ బూన దివ్యగుణమే కొను వందు వదెందు రుత్తముల్. ౧౭౮
- క. నీరసములు గాన నలం, కారము లివి గావు నీమకఁతంబునకుఁ
సా(ర)రసోత్తర్న గుణా, భారము లగునుచవములు తగుభూషణముల్.
- క. పటుబుధస్ఫురితము లు, త్రుటబహురసవస్తునంవిధానక్షమముల్
†శ్రుతితాసారా(?)రంధ్రము, లటు నుగుణములు విఘటిల్లుననిగాసాస్తుల్.
- సీ. అనుకరణంబుచే నుచగృహీతసంస్కారముఖనిత్యదోషసంస్కరణ మఱచి
శబ్దరహితవై శారద్యమున శ్రుతికట్వాదిదవ్యత కాకుసేసి
యంగంఁగితాకథనాదిసాధనముల రసదోషనిచయంబు రాణఁగుంచి
వ్యక్తవాచ్యార్థప్రబంధాదీతీగతి రచనాద్యనర్హత రహి హసించి
రసికు లానవఁ ద్రిప్త కారత ఘటిల్లి, నాల్గువిధముల రచన మిన్నాదనంబుఁ
గొంచు నీకంఠమున నిస్సరించునంచు, వినికి నాకగునదికొల్పి కనువుసాస్తు.
- చ. అని వనితానురాగరసహర్ష సముత్తటమాననంబుతో
వనజదళాక్షుఁ డయ్యతివబంధురచేశలకంఠ నాళముం
దనముఖవద్దసంగతినిఁ దద్దయు ముద్దుఁడనంబు గుల్లఁగా
ఘనకతి నాబ్జసంభరణకౌశలహస్తము మెచ్చఁ దాల్చొయ్. ౧౭౯
- చ. కుచవదనమండలంబున నకుంఠసజాతివిజాతిభూషణ
ప్రచయము క్షీరనీరసయభావముతోఁ దిలలంపులక్రియా
ప్రచితము నాచు సద్రసము భాసిలఁజేయుచు దోషవిక్రియా
వచనము దూరమై మెలఁగ వర్తిలుచున్నది కంటివే చలీ! ౧౮౩
- సీ. నిరుపమనానావణీచిత్రరుచిరాజి డంబుమీఱిన రోహితంబుగాఁగ
భావనాతీతసల్లావజ్యపూరంబు సౌదామనీలతాచ్ఛాయుగాఁగ

- నత్సర్వ మాక్తికహారాళి సుతతథాక వయోబింహ భాగఁగ
ముక్తాళిమధ్యగమోహనహీరముల్ లనమరువన్నోపలములుగాఁగ
లలితరుచివక్తశశిమండలంబుదిగువ, దండిమీటుపయోధరమండలంబు
మా(మ)కమనోరథచ్చలమహితసస్య, ఫలములెల్లనుమిగులనిష్పన్నములుగ.
- క. ముక్తాహరము లివ్వ వివిక్తచ్ఛాయలు ఘటిల్లి వెలయుఁజేయున్.
ముక్తావద (?) మన్యవణి, రిక్తత గన నీసముద్ధరించినకృతులన్. ౧౭౫
- గీ. పూర్వపూర్వవిశేషత పోసఁగె నుత్త, రోత్తరంబున కిది భూవణోత్తమంబు
నాతి యేకావళిభూవణంబు దీని, గన్నరసికులమది మోద మెన్న దరమె.
- గీ. రమణి! దీపకభూషణరత్న మిద్ది, మంజులైకావళియోగమహిత మగుట
మాలికాదీపకం జాచు మామణి, మానసము నాత్మనిష్ఠుతః బూషణజేసె.
- క. *లరయ సరసత్వఘటకం, బురుతరలోజ్జీవితంబు నొప్పుగునుగుణ
స్ఫురణంబున నేకావళి, వరమాలంక్రియలలోన బర్వేంద్రముఖి ౧౭౬
- చ. సురుచిరవద్దరాగవరిచుంచితనీలనిబద్ధహారని
ర్భరరుచిరాజి వింతకనుకుండుపు నేసె ద్రివేణిక్రవచిం
గర మనురక్తి నేతవగాహన మొందె మదీయభావ మ
బుర్రమె నిరంతసాఖ్యరమ పొందుట యిత్రటిఁ గామినీయణి. ౧౭౭
- గీ. లేమ నెంతచాతఁ దారావళికిఁ బ్రకాశ, మబ్బుటరుదనియెంచంగనగునెచూడఁ
దదురురోచుల నెనసి యద్ధతపుఁజక్ర, వాకయుగళంబుజోడయవలెనరుదన్.
- క. లాలితకుచవదమంశల, మోలి నలంక్రియలు చాల నొప్పుఁగఁ జేయున్
† బాల వీక్షింపు మువమా, మీలనములు పొందుఁగొనుటమెచ్చు తలంకన్
- క. ఇక్తరణిఁ బలికి యనువతి, చక్ర నిరవణమునఁ జిక్కునడలింపు మఁ జన్
జొక్తపుఁబూగతుల వై, నెక్కిషఁగాఁజేసె గన్ను నెఱితుమ్మదలన్.
- క. మించి మహీధరగర్వ మ, దంచుట నిరమిత్రమా మిటారికుచంబులో
కంచుకకవచం జేల ధరించెను గాళింది విస్తరించి తెలుపనే. ౧౭౮
- ఉ. రంగు లెసగుమేచు మది రాణవహించుదృఢానురక్తిచే
బొంగఁగఁ దద్బలంబునన పుట్టినతల్లెనుకంటకంబు లె
క్తం గడుదుర్బలం బగుమఁ గాంచనకంచుక మిద్ది వక్త్రున్
భంగముఁజెందెఁ గన్గొను మభంగురలోలకటాక్షవీక్షులన్. ౧౭౯

గీ. చక్రవర్తిత గొని యరిచక్ర మణచి, కటుమహాభోగమున నురోధద్రపీఠి
రాణజేకొను భూధరరాజమునకుఁ, గోకచాటున మెలగంగఁ గొదవగాదె.
క. ఎడకు డిగి కూడ ముఖశిశివడచి జయింపంగఁ దలచు ననుచును జెలువా
కడుగఁ మకజాల మహా, బడవిడి కుచకోకములను బంధించితివో. ౧౦౬

శా. కాంతాపీఠుచ బు లాకృతిచమత్కారంపుగూఢధ్వనల్
కాంతాసన్నిభఫక్తి నం చొగి నలంకారజ్ఞ లూహించదృ
ప్రాంతవ్యాహృతి సార్థకంబుగ మడిం జాల నిచ్చారించి యో
కాంతారత్నమ కంచుకాకృతిఁ బరిమోచితి తే గుబ్బులా. ౧౦౭

గీ. నడు మనెడుమిన్నువైఁ దన మెడయ కెనయ
ఘనఘనతర్వంబు ఫలచుయ్యెఁ గాని సూక్ష్మ
సూక్ష్మత ఘటిల్ల దని లజ్జ సాగియఁ ఆవిక
చాటు కుచమందె నో యది సంది నరుదె. ౧౦౮

మ. అతిసూక్ష్మం బగుటన్ రహస్యతమమే యాఁగా స్వరూపంబు మా
నితిగా దానిఘనాంగతం గొనుచు మన్నింపంగదా సౌఖ్యముల్
నతి నీగుబ్బలు గొప్పగొప్పలగుఁగా స్వాయత్తనరక్షకై
యతిగోప్యాకృతి మాని యంపు టరుదా యాత్త నిచ్చారించుమా. ౧౦౯

మ. అలగూఢధ్వనికి నిదర్శనము దా నాచుం జెలంగుంగదా
బలుచన్నంగవ మున్ను నే నిపుడు తదాభవంబు వైచ న్నమ
జ్వలశరీరిత్వము నీవు మెచ్చుకొన సంపాదించెద స్థంచుకా
కలనం బాఁపు చగూఢమైనధ్వనితో గారాపుసాదృశ్యమన్. ౧౧౦

గీ. అనుచు హృద్గతతద్గ్రంథికపురుషికల, భావమొనసూర్చికంచుకావరణముడిపి
వరమకారణ మగువేల్పు బయలుపటిచె, సత్తుచాత్తస్వరూపంబుచాలబ్రీతి.

క. కలికి చిననాడు చేతికి, బలుగుబ్బలి మేలుపూలబంతి యగుంగా
యలచేతి కిపుడు కుచమిది, బలుకొండై మేలపూలబంతియు నయ్యెగా.

గీ. మేలుబంతుల నెలను గేలిసేయుఁ
బ్రాయమెక్కినకొలఁది నీబలుకటికిర
నంబు గొను సూక్ష్మ మొక్కగుణంబు సారగ
నెనయ దవకాశసద్వృత్తమెట్లు కుచము.

ఉ. కొండలనైన లేతవిరిగుత్తులకైవడి మీట రాజవే
దండముగండములే పరియి వాఁడగ దక్షతగల్గి మీటి యొం
డొట్టిని డాసి మాతెలుగఁగఁడడు కోడెమీటారిగుబ్బ లో
యండజయాన హస్తగతి మయ్యెడుసూత్ర మదెద్ది తెల్పవే. ౧౯౮

క. పాలిండ్ల మరగి తిరిగి(తి) హేలావతి(చి)న్న యిప్పు డిప్పుడు నీమే
ల్పాలిండ్లు మరగి తిరుగఁగఁ, బాలయితిం గదవె కోర్కె ఫలియింపంగఁ.

గీ. మగువ ! యేతత్పయోధరమండలంబు

బర్హధరహృత్ప్రమోదంబు బలియఁజేసె,

మదిరనేత్ర వయోధరమండలంబు

బర్హభృన్తోదహేతువై కరఁగుటరుదె.

౧౯౯

క. గురుశుశ్రూషణ మవని, బరమసుఖం బిచ్చు ననుచుఁ బలుకుదురు బుధులే
గురు(ప)గురుశుశ్రూషణ, నిరతిశయసుఖంబు మాకు నెలకొనదె చలీ

గీ. అడరి ద్విజరాజచక్ర బుండఁ జేసి, మృదులతరసురునఃపక్త లొడఁగఁజేసి
మిగులనుద్ధతిగొన్ననీమెఱుఁగుగుబ్బ, మగువమర్దింపఁగుమాకుమానఁడగునె.

సీ. కుచములు గిరులన్న గొబ్బునఁ బరువత సాదృశ్య హేతువై చాలఁదోఁచుఁ
దోఁచిన మృదుతనూదృభతకుచంబుల కదియైన నైషమ్య మనెడుశంక

బలుకుచంబులు పూలబంతులైన మృదుత్వమచ్చటఁ గారణం బనెడు తెలివి
వివరింపనతైల్విః కేవలతకవకాశ మంబరకుసుమాబ యనెడు మనసు

కేలఁగైకొని మదిఁ బరీక్షింపఁ దెలియుఁ

బరువభావమృదుత్వ*సద్వర్తులత్వ

పీఠతొన్నత్యములు గొన్ని భేదము లిటఁ

గరణములు మాటికని చన్నఁగవ గ్రహించు.

౧౯౯

మ. బలకొం డొక్కటి మన్ను నాకరమునన్ బాగైనపూబంతినా

విలసింపెం గద మేల్లుచంబు లివి యీవేళం గరాయు త్రత

న్యలయి స్తార్దవమేని తత్సదృశత నిర్మింతు నక్టొండ క

స్తలఃపొప్పన్ జనియించె నంచు హరి మిన్నగుబ్బ లొత్తుం గడన్. ౨౦౦

గీ. అతిశయింపినవత్తోదహద్వయాని, మర్దనముచేసి చేసియు మఱియు మఱియుఁ
గాఁతువడునాదుమృక హస్తకంజమింతి, చిత్రమిదియనికుచపీఠచలఁగి చేయు.

సీ. జోడు నాయకకూడి జొబ్బిల్లెడు సుగంధభూరివంకంబున బ్రుగిబ్రుగి
కమసీయకుసుమసంగ్రధితకందుకముల నలరులీలల వాడ నాడియాడి
గురుతరమత్రేభకుంభస్థలంబుల నెఱినా క్రమింపంగ నిక్తి నిక్తి
యతిసునాత్యున్నతాహార్యరాజంబులఁ దడచు కత్యుద్ధతి దాఁటిదాఁటి
శ్రమజలం బూర తొన్నక్కి చక్రనిలుచు
కుచకిశోరంబులను జూచి కోర్కెమీఱ

ముద్దు గొన *చుననుట్టెడు ముదిత యనుచు
ముద్దుఁజనుదోయి శ్రీవతి ముద్దుఁగొనియె.

౨౦౨

గీ. చ ద్రుఁ డొక్కఁడు బాధింపఁ జక్రయుగళి
యిందుముఖ నీదుగుబ్బలై యెనసి యిపుడు
చూడు బహుచంద్రభూషణస్ఫురిత మయ్యె
ననుచుఁ గుచముల నఖరేఖ లంటఁజేసె

౨౦౩

క. నల యొక్కఁ డేచ జక్రవ, లలికుంతల నీదుకుచములై జనియింపం
గలిగెఁ బహునఖచంద్రా, కలితక్షరిపీడ యని నఖంబులు నాటెఁ. ౨౦౪

గీ. సర్వగురుదిహ్నములు గానిచన్నదోయి
సర్వగురుభావ మెఱుంగంగ శక్య మగునె
యనుచు గోవిందఁ డానంద మతిశయింప
లీలఁ గుచముల బూరెందురేఖ లిడియె.

౨౦౫

క. హరినఖవదదిహ్నిత మా, సురుచిరకుచకుంభయుగళి చూడఁగనొప్పెన్
వరకుకశితముఖదారిత, వరిపాకమనోజ్ఞలికుచఫలయుగ మనఁగఁ. ౨౦౬

చ. గిరులకుఁ జక్రవత్తలత గీల్చొనుటబ్రమ కవ్వరంబుచేఁ
గరము మెఱుంగులీనున్మృదుగంధ మలందఁగఁజేసి తెల్లఁడా
ల్లిరులకు సాటిఁదెచ్చి యటఁ గేళినసించు శివుండ నయ్యెదం
డరుణి యటంచు నించు హరి తత్తుచసీను సుగంధవత్తముల్.

౨౦౭

చ. కుకము మహాగమాంతరతిఁ జాక్షికి నిం వగుదాడిమిఁఫలం

బకట పునర్విదారణము నందెడునట్లు ప్రయత్నమూనె నా
మొకము నమందహానమయి ముద్దులు గుల్మఁగఁ గొమ్మ వైడిదా
ల్చుకచకలూరుచయ్యెదను జక్రఁగఁ గప్పెను తొమ్ముఁ గ్రక్తునఁ. ౨౦౮

- క. అతికరుషోష్ణతవృత్తిః, బ్రతిలేఖండియును హధురరసమేరితః
సతి నీకుచవదమండల, మతిచిత్రము మన్యవృత్తి యగుచుం జలుకుకా.
- క. గేయ మగు చేకగురుతో, న్నేయంబై సర్వవృత్తసచయోద్యంబై
పాయదు గా శ్రీవృత్త, శ్రీ యావత్తోజయగము శృంగారపతి ౨౦౦
- క. వరుషంబు లగుటఁ గుచమిట, సరిశ బులు గాక యున్న సఖ చిత్ర జే
స్థిరము లగుచున్న వృత్తు, వరమాణుసమానమధ్య పరికింపంగకా. ౨౦౧
- క. ఈకుచవదమండలమున, శ్రీకరభావమున మెలఁగు చెలువౌభూవల్
శ్రీకర ముభయశ్లేషయె, కోకస్తవి చాలఁజాల గుఱుతుగఁ గంటె. ౨౦౨
- చ. మదభిమతంపు)శయ్యయ్యి మానితభూవణ మై యదోష మై
ముద మొనరించుఁ గావ్య మన ముద్దుఁగుచద్యు చిత్ర మొక్కఁడే
సదమలగాత్రి సద్గణము చాలఁగ నూత్కృతఁగాంచియేని దాఁ
గదిసి సొరంగ సంది యటఁ గానఁగ శక్యముగాదు చూడఁగకా. ౨౦౩
- క. ఈరితిఁ గుచము లెన్నుచు, వారిజశోచనుఁడు కాంతివారస్ఫురణా
ధారము లగుదోర్హలా, కారావారములచాయఁ గనుమీ లడరకా.
- చ. చెలి కరకల్లవస్సురణఁ జెందినదోర్లతికాలవాల మై
యలరెనుజాహుమూలముల కర్ణము ఖారము తీవె పూతచే
వెలయఁగ బాగుగా యనుచు వేడ్త నఖింబులునాటఁ గట్టకా
విలసదనూనజాహువుల వేమఱు గందపుఁబూత దా నిడకా. ౨౦౪
- క. ఆరుఁ గనుఁగొనియె శ్రీహరి, యారుచి ముద మొనరఁజేయ హరిరత్నపుమే
శ్చేయం జలిచీనులబ, ల్పాయం గలహింపఁ బిలువఁబంపెడుదాకా. ౨౦౫
- గీ. విన్నుకొనునఁ బొక్కిటివేల్పుబావి, శేమ యాచిత మధుకరాలీధమగుచుఁ
గలదు శేకలరోమాళికల్పవల్లి, విబుధవరు లగునూ కొగి వేడ్తఁజేయు.
- గీ. అతివ మున్నంతమేనికి సహివరేణ్యుఁ
దభిమతంబైన లల్పమై యలరఁజేసె
నిపుడు రోమాళిభుజగేంద్రుఁ డీకరాబ్జ
మునకె లా శేయ్యి యగుచుఁ బల్కుడ మొనరెన్. ౨౦౬
- క. మాయానరేంద్రహాస్యే, చ్ఛాయల రోమాళిభుజగచంద్రుడు మిగులం
జాయవహించెను జిత్రము, ఛాయాసుత నీకుఁ జూడఁ జనదే చెప్పుమా.

- గీ. వరుషబంధముయందు జాటఁ బరఁగునాడఁగితివోలెను జనువోయిలేమయ్యట్లు
గానరోమాలియనుపేరుపూనుచీను, బాతువయ్యకెక్కు నాభిఁగవ్వారము వెడలి.
- ఉ. పొక్కిటికోమనుండి వలపుంగిరులంచుఁ గుచంబు లంటఁగా
గ్రక్కున నిక్కునీలఫణిరా జొకొ పొక్కిటిపాదుఁడుంకి పె
పెక్కుఁగ నెక్కుచున్ బయట నెంతయు స్రుక్కుచు గల్పిగుబ్బున్
జొక్తపుకొండలం చడరి చొప్పుడతీవెయ్యె యిద్ది దెల్పవే. ౨౨౧
- గీ. రమణి మంజులరుచిరోమరాజభుజగి, తరుణకృష్ణభూజా దంపద వశూక
రాజ తనుగూడనెంతేనిరమణఁగాంచె, జూచితేయిద్దుఁడెలితేటచూపులాడి.
- క. ఆతల నీతల దేశము, లేతజినైనన్ సమ్మద్ది నెనయఁగ తామీ
పేత మగు మధ్యదేశము, ఖ్యాతిగ నెట నహిభయంబు కలుగుటకతన్.
- క. కాళిండిమధ్యగత మగు, కాలాహి న్నాదుపాదగతి మర్దించు
జాలితిఁ గరమున నిపుడీ, కాళిండిమధ్యగాహిఁ గడఁగితిఁ బెరువన్ ౨౨౨
- క. అండఁగొనువారె భూధర, మండలవతు లగుట మిగుల మహిమంబులచే
నుండుకొన మెండులేమిడి, యండగువారల*నచీడయంటఁగ సాగెన్.
- గీ. కన్నరో కంటివే నీచుచిన్ననడుము, మిన్నుముట్టినకలిమి చేగొన్నదేని
యెన్న నబ్బుర మిద్ది చానున్నదిక్కు, నెట్టి నెఱవాదులకు నేని యెఱుంగనీరు.
- ఉ. ఉరుకుచభూధరంబులకు నొప్పుగఁ బ్రా కులతానుపత్రముల్
కరముదలిర్పఁ బొక్కిటిచొకాటపుబొడ్డనబావిలోని యా
ద్యరసపు జాలనా మిగుల నందముఁజెందెనురోమరాజి యం
చరుడు ఘటిల్లఁగాఁ బొగడు నచ్చుతుఁ జా రొగిఁ గేల నంటుచున్. ౨౨౩
- ఉ. విప్పగు నాభిద్దీర్చి కను వెల్పడి మీఁదికి వేగఁబాటుమే
ల్లవ్వరసంపుజాలుగడ గట్టిగఁ జొక్తపురోమరాజి యం
దొప్పుగులేదరంగలర యోద్గతదంతురరేఖలోకదే
యొప్పులకుప్ప యీవళు లవళో యని మాటికి నంటు మువ్వలిన్. ౨౨౪
- గీ. కాదు భావంబు దృష్టికిఁ గానరామి, పటుకుచదవ్వయిఁ బూన నభావ మెట్లు
నాతియటుగాననుభయభిన్నంబుకొను, మల్వహూవంబుగనుట చేమాకుముద్దు.
- క. సర్వద్రవ్యను నేనను, గర్వం బిఁక మాకుఁగలదె కనుపట్టదుగా
వర్ణేందువదన మధ్యము, సర్వవదార్థాంతరాళసంగత మయ్యున్. ౨౨౫

గీ. సత్త్వ మొనగూడకున్నను బాస నడుము, విష్ణుపదపదమయ్యెనుమరుముపిదవ
విష్ణుపదపదమయ్యెను విధములేదు, సత్త్వ మొనగూడననినవ్వుఁజక్రధరుఁడు.

క. ఘనజఘనకుచవడంబులు, కననయ్యెను గురువులగుచుఁ గమలదళాక్షీ
కన వింత మధ్యపద మిది, కనుపట్టెను లఘునిలాసఘటితు బగుచుకొ.

సీ. బలుకొప్పుకార్పొగుల్ బాగుగా ధరియించి తులకించువదనచంద్రుని భరించి
గంధిలనిశ్వాసగంధవాహముఁ బూని తనతామకుచవర్వతంబు లూని
తన్మధ్యసంధానితనభంబు నైకొని వంచభూతమయ్యెనంచ మూని
నూత్నాతిసూక్ష్మ మై చూడ్చికిఁగనఁగాక మాయాభిరామమైమహిమఁ గాంచి
తనమహాకాశపద మొప్పు దనరు నడుము
వరసునూత్తర మును విష్ణుపదతఁగాంచు
నిపుడు మద్దేహసంగతి నెనయు మిగుల
విష్ణుపదభావ మని కానుఁ బిడికిలించు. ౨౩౩

గీ. వెలది తారుణ్యరసమహావేణితుండు, బంధురావర్తమై స్వర్ణపద్మమయ్యు
నతిగభీరమహాహ్రదంబయ్యు మెలఁగు, వేడ్లఁగనుఁగొంటివే నీదు వెడఁదనాభి.

చ. కలితతనూలతం గలవికస్వరనాభినుమంబులోవలన

మెలఁగుచునుండి మీఁదటను మేల్వలపుల్ గులుకం దదుద్భవో
జ్వలకుచగుచ్చముల్ గొన నవారణమైఁ బయి కెక్కుఁ బిల్ల లేఁ
టులజలి బారునా జిగి గడుం దనరారెడు నారఁ గంటివే. ౨౩౪

గీ. కాంత యేలోకముననైన గగనకుసుమ

దర్శనము సేయ నొకఁడైన దత్తుఁ డగునె
యిప్పు డీమింటఁ గనుఁగొంటిఁ దప్పుగాదు
చారుభాస్వరవికసదంభోరుహంబు. ౨౩౫

క. శృంగారరసం చిచ్చటఁ, బొంగదె మధురంపుగుణము పాలుపారఁగ నో
యంగన మధ్యమవృత్తి కె, సంగదె మాధుర్యగుణము సంతయి మేలా.

క. పునరుక్తివలెను నుడికిం, గననయ్యెను నాభి మించు గదురూపము ను
బునరుక్తివదాభాసం, బనఁగ నలంకృతుల నెఱుక నందుట లేదే. ౨౩౬

గీ. కంకజాతాక్షి యీకరవంకజమ్మ, పొరఁగఁ దలఁచెను దాఁబరసుఖముఁ గోరి
చెలపుమీఁదెను నిమ్మహాబిలబిలంబు, నన్యకార్యసమాప్తి యంత వదలి.

మ. అలమింటన్ నురదీగ్గు కం దెలిగజు * బాత్తాయతాంచ శ్రరం
తెలమిం జాచుచుఁ గ్రీడసేముఁగద కృష్ణేభంబు కాన్తింట నీ
చెలువంపుంబులుడిగ్గియం బ్రచుదియె చేసాచి క్రింపఁగాఁ
దలఁచెం జూచితె యుచు నాభికడకుం దార్చెం గరాంభోజమున్. ౨౮౦

మ. హృదయగ్రంథి మహాదృఢం బపుఁగదా యివ్వణ్ణు నీక్షింపఁగా
పదల న్నే నొకలక్ష్యమా యతనికిన్ భావించఁగా నంబరా
న్నదమా గ్రంథిత నాస్యభావ మనుచుం బాటిల్లుభీతిం గడుం
డెదరె న్నివి మనోహరాంగి కనుచుం చిత్తంబులో నెన్నెనన్. ౨౮౧

క. ముడితోడనె వడిమీఱఁగఁ, గడుసాగెం గటి నసంగుకనకాంబరమున్
సుడివాలుదాబ్బుధైర్యపు, ముడి సాకల్యంబుగాఁగ ముద్దుగ బాతెన్.

ఉ. అత్తజీఁ జిత్తజం గనినయట్టిమహాత్ముడు రత్నభూషణం
బొత్తు నటుచు నాత్మమృదులోజ్జ్వలచేలచెఱంగు మెత్తనా
మెత్తగఁ జేసి నందిటను మేలిమిబంగరుఁబోడిఁ జేర్చఁగాఁ
గుత్తుక సాంచజన్య మొనగూడినచాయ నొనర్చె నచ్చటన్. ౨౮౩

క. నవ్వుచుఁ బువ్వులతూపుల, న్రొవ్వుచుఁ బుష్పాయఁధుండు గువ్వచుఁ దిరుగన్
దువ్వుచుఁ గటివైఁ జూపులు, దువ్వుచు వెచ్చుండు తిగ్గుచినుతఁ గనియెన్.

సీ. వివిధరత్న ప్రభావిన్ముగన్మేఖిలానూ యావిదిత్రత చునుటకతన
సూక్ష్మాతిసూక్ష్మత శోభిల్లుకతమున బహుగుణా శ్రయతచేఁ బరఁగుకతన
నంతఁ(టం) దనురోచు లడరించుకతమున నర్హజనంబున నబ్బుకతన
మాలిన్యతేశంబు మలయనికతమునఁ గటినుప్రపంచంబు గ్రమ్ముకతనఁ
దరుణి మామిత్ర మివ్వుహంబరము గానఁ
దనకుఁ దా విడి మాకుఁ హితం బొనర్చె
మేము చేసినవని గాదు లేమ మాకు

నేర మించుకయును లేదు నీవు గినియ ! ౨౮౪

గీ. భామ కర్ణావతంసాదివదములందు, జఘన కాంచినమానగజఘనవదము
గణితమి యున్నదో కాదో కలిమి లేమి, నీ వలంకారవతివిగా నిశ్చయంపు.

క. విరసంబై కనుపట్టెను, నురధునికతామయంబు జోడనఁ దగునే
వరమాదృశమమారస, మిరవొందఁగఁ గాననైకయాకటితటికిన్.

గీ. అతివ కాంచి గుణస్థాన మగుటకతన, నేతదుజ్జ్వ వరదరాజేష్టవాన
మెట్లు గాకుండు నిటవసియించునట్టి, వరమపూరు యు శతనుతాపంబుగొనునె
గీ. చాచు యీకటిభూధరచంద్రమునకు, లీల భూచక్ర మంతయు నేలఁజాలు
భాగ్య మొనగూడ గిరిదుర్గపాలనంబు, పులివదేశంబు నేల టబ్బిరముగాదు.
క. ఈ కాళిండినితంబు, జోక్త మాక్రీడ నమరఁ జూపెను మదిలో
నాకాళిండిమనోజ్ఞత, రాకృతిపులిసస్థలీవిహారము తెల్లన్. ౨౧౦

గీ. అపదసౌందర్యమై కటి యువహసించుఁ
బ్రాకృతవ్యాకృతిని జిత్రరసముదోచు
నొక్కయెడ నద్ది పురుషత్రయోజ్జ్వలంబు
ప్రథమపురుషైకసంస్కర్షణవ్య మిద్ది ౨౧౧

గీ. కటిపదుంబున *వర్ధనంఘటిత మగుచు, జఘన మభిసకు సాటియా సన్నితంబ
మాత్రవశ్యాన్నిరూఢిమై యుండులక్ష, నాభియావ్యంబురుదిగాంచివ్యక్తిబోలు.
క. నిరువమసంభవ మొదవఁగఁ, గరిగామిని కుంచితంబు గావించు నిటం
బరమాదృశితరస మొదవఁగ, వెరపు దలిర్పంగ † నే వివృత మొనరింతుఁ
సీ. పొంగుచు నీకటిరంగస్థలంబున లేమ చక్రభ్రమరిం ఘటించు
ననుమోదభరమున సంబుజలోచన లీల ఛత్రభ్రమరిం దనర్తుఁ
గువలయొక్కణికోర్చి కొనలుసాఁగుచు మీఱుచుద్వృత్తమునఁజాలనొఱపుగాంతు
నురుతరమై రాగ మొదవ నున్నతవేణి రథచక్రచారిత రమణినింతు
నతివ యిట్లు హరిక్రాంత మైయెసంగ, జతనపడుచును వైష్ణవస్థానమై పొ
సంగ ‡ వ్యావృత్తినిందచుఁ జతురవృత్తి. మెఱుగు నీవేళ నీచేత మెవ్వగొందు.
క. ఈరీతి వచింపుచు హరి, చారుదతిపీఠజఘనసంగమమోదా
కారవయోనిధి నీదఁగ, నేరీతి న్నెఱువుతేక యెడమెలఁగంగన్. ౨౧౨

క. ఊరపులందుచుఁ దద్గత, చారుమృదుత్వంబుఁ గాంచి సరసకదలికా
శారంబు లధికకఠినవి, కారము లని మనసు సొక్కఁగా ని ట్లనియెన్. ౨౧౩
గీ. లలవ(నీయాదు) యుగళిపేళలతవలనఁ, బరిభవముఁజెందఁ గదలి కారయవనంగ
నయ్యె నచ్చట సమసనాథాంతరంబు, లోకవిభ్రాంతిమూలంబు గాకయున్నె.
గీ. తరుణి యూహా తరవదోద్వేధా యుకత్య
మొందు యోగంబునఁ ద్వదూరుయుగళపర్య

దాసఁ గనఁడయ్యె ముని త్వరితంబుకతన

నబ్రమే వార్తికోక్తుల నతఁడు గొనెనె.

౨౧౮

క. అని యూహింపఁబడిక, కనితరసాధారణము హర్షముగొనుచుం

గనకపుటాల్లి మువేలుపు, కనకాంగిపదద్వయంబు గనుగొను చనియెన్.

గీ. ఆంధజాఘా(?)లసద్వృత్తియై మిలంగి, లలితవర్గోయరీతుల లక్ష్మ్య మగుచుఁ

దళుక్ లీనునలంకృతధ్వనులఁ దనరి, రమణి సాగసై న యీశదరచన వెలయు.

గీ. హరిః రస్పర్శసంజాతహర్షవిభవ, యతులమృదురూపసీరజాతాధివాస

ఁజ్ఞి నీపాదముల సేవ లాగుచున్న, దింతకన్నను భాగ్య మిం కేమి నీకు.

మ. అను చఁఘ్రివ్యయదర్శనాగతమహాహర్షంబు లోకాళిక

ల్పననత్యల్పవిలాసతం గొనునిజస్వాంతంబు నాత్మాశ్రయం

జన కౌతేవడి మీటి శ్రీధవుఁడు ప్రోయాళిం దగం గాఁగిటం

జెనయంచేసి కుచాంతరం బురము నాన్లేంపిచె జెన్నొందగన్. ౨౬౨

చ. అతినిశితంపుట గ్రముల నందెఱబల్చుచుబొంగరంబు లు

న్నతి మిగులంగఁ దాఁక జగిదప్పదురంబు నురంబు(దా)కినన్

తుతి యొకయింతలే కడచుచక్రనిగుబ్బలు రెంటిదార్థ్యమల్

ప్రతిగొన *నొక్కఁడొక్కటికిఁ బాయనిసాక్షులు యుక్తయోగరుల్.

గీ. ఘనలనద్వంకములఁబుట్టి జనులొనర్చుచిద్రముల కోర్చి శుద్ధనిర్మితవృత్తిఁ

జాలరాణిల్లు మేల్పుత్యసరులువిడుచు, సద్గుణంబుల నుద్ధతా శ్రయముకతన.

గీ. ఆంతరం బగుసార మావంత లేక

బయటఁ దెల్పుటగొన్న యాస్పదముగన్న

నొక్కతటి హాని యగు నని యొప్పఁబలుకు

చతులహ(రా)శిసూత్రంబు లపుడు విరిసె.

౧౬౫

గీ. ఛిన్నసూత్రంపుముత్యముల్ చేరువేళ, నవ్యనక్షత్రమావిన్ను నవ్వఁ గాను

ముత్యములునాభిసరసికి మొనయునపుడు, తలకయోధరగళదుదస్త్రములయ్యె

ఉ. కంచుకనామసత్తవచగర్భగతత్వ మఖండసారభా

వాంచితులైనవారలకు నర్హముగా దని వీడనాడరే

కొంచెపుఁబూత లోడగు న కూడు న కీర్తులు కార్యవేళ నం

చెంది కుచంబుపూత నెడయించె ననం గడువీడఁ బూతయుగ. ౨౬౩

క. బలయుతు లన్యోన్యంబును, బలవత్సంఘర్ష సేయ బలమటి నడుమన్
మెలగెడునది చెడు ననుచుం, దెలుపుచుఁ గుచపత్రకాళిదెరలెన్నిగులన్.

మ. పరదత్తర్షమ భోరుదోషగుణసంబ. ధా. భిజ్జత్వసం
గత మాదార్యనుకూతిముఖ్యగుణసాంగత్యాభి గామంబు నా
సతిచక దోయి యలంకృతాన్యమయినన్ సత్తాన్యముఁబోలి (శ్రీ)
కతిచిత్రాజ్ఞమునం బ్రమోదభర మాపాదించె నెంతేనియున్. ౨౬౯

ప అంత నసంతలీలాచరాయణుండగునారాయణుండమ్మానవతీరత్నంబు నయ
త్నాయత్నాసాధారణాగత్యాంగలావణ్యం బనిదంప్రథమపరిదృష్టం బయ్య
నిదంప్రథమావలోకనసంపాదితానువమానకుతుకంబు మనంబునకు *నా
పాదించుం దలంపులో నిబ్బరంపుటబ్బరం బాగుబ్బకొన నోయలిసీలకబరీ
కబరీభారంబున నుదాత్తాలంకారంబును గలితాలి కాలకంబున వక్రొక్త్యలం
కారంబును గమలాననంబున వికస్వరాలంకారంబును గన్నుదోయి నుత్తే
క్షాలంకారంబును గలికానాసిక లలితాలంకారంబును గపొలయుగళిఁ జిత్ర
లంకారంబును గర్జంబులఁ గుండలీబంధాలంకారంబును గన్నుబొమల
దృష్టాంతాలంకారంబును గమనీయాధరంబున రసవదలంకారంబును
గంబుకంతంబున సత్యుక్తాలంకారంబును †గనకకుంభకుచంబుల శ్లిష్ట
రూపకాలంకారంబును గనద్బాహుల మాలికాబంధాలంకారంబును గర
తలంబులఁ బద్మబంధాలంకారంబును గవ్వనూగారున నాగబంధాలంకా
రంబును గనకచ్చాయంపువళుల విషమాలంకారంబును గౌనుదీఁగె నూ
త్తేలంకారంబును గభీరనాభి సతిశయోక్త్యలంకారంబును గటితటుల
సారాలంకారంబును గరభోపమోదుల రూపకాతిశయోక్త్యలంకారంబును
గాదిలిజంఘుల ననన్వయాలంకారంబును గలపదంబుల విరోధాభాసాలం
కారంబును సర్వాంగంబుల సమాలంకారంబును భరించునించుబోడివి
గావున నానాలంకారలీలామూలాస్పదంబ వయి వెలుంగెదపు గావున
ననువమవేని నువమవగుటకు సంశయం బాశయంబున నుదయింప
నేర్పునే యనుచు నగుచు సవ్వరారోహానిజవటులించివిశాదోరంతరారో
హం గావించి చాఁ ప్రొద్దు పుచ్చుకొన నసంతరింబ.

౨౭౦

* నాసాదింప † కుచనకుచంబుల శ్లిష్టరూపాలంకారంబు

- ఉ. అత్తరళాయతాక్షి యసమాయధుపూర్వరణంబు హృదా
యత్తునిచిత్త మాత్తకుతుకాతిశయంబునఁ జేసి వ్యక్తిగా
ధాత్తచమత్త్రియం బులు నిరస్తసుశబ్దనిశేషవాచ్యమై
యుత్తునుకావ్యముం బలె సహజ్జ్వలభావరసప్రధానమై. ౨౭౧
- క. దయవడుటనొ గురుజను లని, భయవడుటనొ శ్రాంతి నేమొ బాణాసశరో
చ్ఛయములు గడువాడుటనో, కయ నిర్వాహర మయ్యెఁ గందర్పనకున్.
చ. అలగులవిల్లు సీరసత నందఁగ నాఁకటిదిడ్చు హెచ్చఁగా
*వలియుచు వీడివీడివడు బంధరచాళి ధనుర్గుణంబుచేఁ
గలుగదు కార్యసిద్ధి యని కంజశరాసమవీరుఁ డత్తజ్జీ
విలు గొనకుండఁగా నిడియె వేళమ యానతి కేయఁడమ్మికి. ౨౭౩
- సీ. సజలాంబుదంబున జితకూడి యెడయక మెఱయుచుండుడుకారుమెఱు వనంగ
హరిమణిస్తలభంబునందునందముమీఱఁబూర్తిఁ జెక్కినవైడిబొమ్మ యనఁగఁ
దనరారుసహకారతరు (పు)తోఁబెనఁగొంచులలిమించుమాధవీలత యనంగఁ
బరమకారణ మైనబ్రహ్మంబు ననువున సంగతం బగుచిత్రశక్తి యనంగఁ
బాలిచఁ గల్గిందినెమ్మెచు భువనభయని
వారణాధారణాటోవవాసుదేవ
ఘనభుజాదండసంతతాక్రాంత మగుచు
మించునలయిక వొలయ నిద్రించువేళ. ౨౭౪
- గీ. ఏకశయ్యావదప్రవేక్షైధమాన,మూర్తు లగుచును దంపతుల్ పొలిచి రవుడు
నేకశయ్యావదప్రవేక్షైధమాన,మూర్తు లైనయలంకారములసరణిగ. ౨౭౫
- సీ. చక్ర వాకిశోక చటులాంధకారంబు దొలుకకున్నతమంబుతోడ విచ్చు
నమరమూర్ధస్థాదిగ్రమణియకాంతితో ఘూర్ణిష్ణనిశ్వాసగుణము హెచ్చె
జంకజామోదసంభవముతోఁ గలువలం దదభావసంభూతి గదియవచ్చె
దరుగతవక్షిసంతతశబ్దములతోడఁ జోరనిశ్శబ్దత సాగియఁజొచ్చు
నఖిలలోకనదాలోకనాంజనంబు, సారధర్మప్రచారాదికారణంబు
జారసంచారదుర్గిహూచ్ఛటసంత్ర, రాజమగుచుఁగనుమర్యేళ తేజవిలగ.
గీ. సుప్రసాదత సుకవీంద్రసూక్తు లడర,బోధ గైకొన వేగంబు పుప్రుఁబోడి
సుప్రసాదత సుకవీంద్రసూక్తు లడర,బోధ వేగంబు చెందుట పోల్కిగాఁగ.

* బలయుచు మూలబడలుచు అనిపడపొసమా! † దిగ్విచారాశుగంబుతోఁగనుమర్యేళ

సీ. చలిఁగొప్పచే దీఁగబలఁ జేటనమ్మేన నలరులు జలజలంజలను రాలఁ
గొప్ప చక్కఁ గుదుర్చుకొనఁ గడుకాంతులు పొంత బంగరుజలపోత లీన
చాఁచియట్టి నెత్తినోచనంబులు తల్తాలజలజంబుఁ దప్పుగొనఁగ
మిగిలెనుననుర్త మగుడిచూడఁగఁజూచి మదనుండు కాలూన మనసువడఁగ
హోద్యరస మున్నఁ గాల్పభయంబు నడువ
నలసయానంబు పాదంబు లడుగు లిడఁగ
నంత యింత నరాని యాయానవడఁగ
జెడఁగువగలాడి వడుకయి త్వడలి వచ్చె. ౨౭౮

క. అతిసుత్తాంబరశ య్యా, గతకృష్ణసురాంగ మెడసి కమలేక్షణ దా
నతిమందయానమున *రా,నతిభద్రతటిద్విలాస యగుచుం బాలిచెఁ.
క. అనలంకృతరూపము గొని, వనజాయతనయన యపుడు వఱలె ననంగాఁ
జుడే ననుఁ గఁం, బలంకృత మెన మోద మచ్చట లేడే. ౨౮౦
గీ. అనఁబూషణవిస్ఫూర్తి న దిత్తొనఁగి, సుతమపు తనూతులలి కసాగనుపూచు
నతనుభూషణవిస్ఫూర్తి నందకున్న, నతనుభూషణవిస్ఫూర్తిచలరె నపుడు.
గీ. సుప్రసాదత సద్యోక్తి సుభగ యగుచు
ఘనతరాలంకృతిస్ఫూర్తి గొనక మగువ
యు తమంపుఁగృతి న్నగు నొక్కవిత
యొక్క మెడ సొన్నతియ్యతి నొప్పు మిగుల. ౨౮౨

సీ. సానవట్టివయట్టి జలజాత బాణువిచేతిమిన్నా హేతిఁ జెనకుదానిఁ
జానుపుంస్తాకిలాస్వాదితం బైనట్టి కొమ్మూవినిం దప్పు గొనెనుదాని
సంతతరాజహంసక్రీడితం బైనకమలినికై బొమ్మగట్టుదాని
మలయానిలాశ్రాతమర్దనక్లాత మా సుమళాఖఁ జలుకఁగాఁ జూచుదాని
దవననుతఁ జూచి ద్వారంబు దాటువేళఁ, దోడినచ్చలికత్తెలలోడవచ్చి
లిగ్గఁ గాఁగిలఁ జేర్చుచుఁ బ్రేక్షిమిగుల, మేలుగాఁ బల్లె నొకవాణి నీలవేణి.
ఉ. కోరిక దీరఁగా మగనిఁగూడి సుఖంచిననిన్నుఁ జూచినన్
మేరకు మీటుమోదమున మేరు సుఖాచ మనంబు చింత మా
కూలుడ నీవు నెజ్జకడచుండి కటాకట తోడులేక యీ
ద్వారముదాఁక నిట్టిటకు వచ్చితివమ్మ భయంబు దక్కుచున్. ౨౮౪

*జానతిభద్ర-

ఉ. అంతట నింతియోర్తు నగ వానన మాచుకోనంగఁ బల్లు నీ
యిలికిఁ దోసు గావలెనె యిక్కడ కక్కడచుండి రాఁగనా
వంత భయంబు లోఁగొనక యాత్మవిభు దగుడంద నీనశం
గఁతుమరంబుఁజేసి చలుగాయము లందినమేటి గావునన్. ౨౫౧

ఉ. అవ్వడు నీలవేణి చెలియందపుఁజేష్టలు చూడఁగోరి యో
యెప్పులకువ్వు నీనుమది కొప్పుగ తేఁ డలపూన్చిఁ బూనెనే
తప్పక చెప్పు మన్న నగుఁదాల్చుట సిగ్గున మోమువాంచుట
జెప్పెను నాతి యంతరము చిన్నలు చెప్పఁగఁ బానరుక్మిగన్. ౨౫౨

చ. ఇట్లు కాళిందీరుళిందచికురం గరగ్రహణంబుచేసి యనంతరంబ మిత్రమి
దాకుందరదనం బెఱ్ఱియాడి నాగ్నజతీయావతిం జెట్టవట్టి భద్రాభద్రే
భయానం గాలుద్రొక్తి మద్రరాజస్యకస్యక యైవలక్షణకుం బొట్టుగట్టి
యష్టమహిషీనయనచకోరశరద్రాకానిళాకరుండై యక్ష్మచటయాదవవ
రుండు పిదప నరకాసురుం ద్రుంచి [యీద్ర లోకంబునకుం జని యదితిచే
గుండలంబులు గొని పారిజాతనగంబు సంగ్రహించి నరకుం ద్రుంచి] తల్లా
రాగృహసితపోడకసహస్రరాజకస్యకల నాత్మకరగ్రహణంబున భస్మలం
గావించి తద్వ్యావరనిరంతరప్ర మోదాపాదనదక్షిణం దగుచు దక్షిణుండై
ధీరలలితనాయకోత్తముం దనవెలయుచు మునులకుఁ దగుఁఫలం బై యరి
వీరులకుఁ గృతాంతుం డై యథులకుం జితారత్నంబై ధనుర్ధరులకు వీరా
గ్రసరుండై విద్యాధులకుఁ బరమాచార్యుండై గాయకులకు వాగ్గేయకా
రశిరోత్పంబై శరణాగతులకు వజ్రవంజరంబై విదగ్ధులకు (ర)సికావతంబు
బై మదవతులకు సభివచనదను డై సంఖ్యావంతులకు శాస్త్రవేత్త యై
నటులకు హల్లిసకతల్లజు డై కర్తరులకు ననుష్ఠాతృప్ర కాండంబై తత్త్వనా
దులకుం బరమత్త్వం బై యోగీంధ్రులకు లక్ష్మ్యం బై (రస)వాదులకు జగ
దేశరసంబై సుగుణవాదులకు నుపాస్యం బై భాసిల్లుచుండె నయ్యవ
సరంబున. ౨౫౩

సీ. *శాస్త్రంబు గతి ననుష్ఠాపకత్వవిలాసభాసురంబై చాల వాసిఁగాంచె
దా(హకరో)దారదవకీలి వంధ్యాకుమారునితోఁ బొందు గోరుకొనియె

దారి ద్రవ్యభేదసంధానఁబు గగనమండలపుండరీకంబుచెలుపు మీఁతె
శశమృగంబుశిరంబు చక్రద్రాక్షిమెలంగు కొమ్ము న(సద్ధ)ర్తి మిమ్ముచేసె
సవనినానాఁ గోపాల మఖిలజనుల, నలుపుమిగులంగఁ బ్రాపించెనవరసమాల
సలప్రసాదంబుపొందెనుననువుగాఁగ, నతులసౌఖ్యంబుచూపరురుదుగనఁగ.

ఉ. మంగళ మంగజాతరిపుమంజులమానసమధ్యవర్తికిన్
మంగళ మజ్జ(జ)ప్రముఖమానితదైవతచక్రవర్తికిన్
మంగళ మానతార్తికృదమంగళభంగదసారిక్తికిన్
మంగళ మాదిమూర్తికి ఘనప్రథమూర్తికి రామమూర్తికిన్.

౨౦౯

గ ద్య ము.

ఇది శ్రీమద్రామచంద్రచరణారవిందమిలిందాఁతఃకరణ పోలూరి మాధవ
యజ్ఞసమజ్జ్వలత్రైపాక్షీతకటాక్షాసాదితపాండిత్యాభరణ ప్రభం
జనవంశాభిరాకాశశాంక నిరంతరారాధిత విచక్షణ శశాంక
అభినవనన్నయభట్టారకా హోబల వత్సాహ్వయ
కవిమహోపాధ్యాయభట్టారక విరచితం
బైనకాళిందీకన్యాపరిణయం బను
మహాప్రబంధంబునందు
సర్వంబునువస్తాశ్వాసము.

ద్వితీయభాగము సంపూర్ణము.

- అఖిలభూతచయము లణగి మాయనుజేరె, నదియు నా కనన్య యయ్యె ననెడి
జ్ఞప్తిచుంట తానె జ్ఞానరూపుండురా, పటు. ౨౭
- నలినభవసురేంద్రనరతిర్యగాదుల, నుఖములును దదీయసుప్తిసుఖము
లంత మగుటఁ దా ననంతరూపుండురా, పటు. ౨౮
- అట్లుశ్రౌతయాకికానుభూతులను న, త్యాదిలక్షణాత్మఁడై ప్రమేయుఁ
డగుచువాస్తవమన సప్రమేయుండురా, పటు. ౨౯
- అప్రమేయుఁడైన యమృతాపురుషుండు, కలిగి లేని దొక్కకాంత నెనసి
పుట్టి చచ్చుజనులఁ బుట్టించె వినమురా, పటు. ౩౦
- అయమేయనం దనాదిగా నొకశక్తి, గలదు మున్నె త్రిగుణకలిత యగుచు
దానిఁ బ్రకృతియనుచుఁ దత్త్వజ్ఞు లంద్రురా, పటు. ౩౧
- మట్టివిత్తునందు మట్టిచెట్టున్నట్లు, మంటిలోన ఘటము మలయునట్లు
అత్తునందుఁ బ్రకృతి యలవడి యుండెరా, పటు. ౩౨
- విపులయందుఁ బెక్కువిత్తనం బున్నట్లు, విత్తనున్న పెక్కు విత్తులట్లు
ప్రకృతియందు జీవపటలంబు లుండురా, పటు. ౩౩
- అపురాణపురుషుఁ డాజీవపటలమై, తోచ మాయయగుచుఁ దోఁపెఁబ
అమలరూప యెద్ది యదియపో మాయరా, పటు. ౩౪
- ఇదియు నదియు నట్టి దిట్టి దింతింతుని, యెఱుంగరాక నదియు నిదియు నిట్టి
దట్టి దంతి యంత యనడిచే మాయరా, పటు. ౩౫
- కారణమునఁ దోచు కార్య మారణ, మణఁచినట్లు లాత్తయందుఁదోచి
యాత్మకణఁచు నెద్ది యదియె పో మాయరా, పటు. ౩౬
- స్థానిపునసయండు త్రాట భుజంగంబు, దొరసి మింట నలుపు దోచినట్లు
లాత్త నెద్ది తోచు నదియెపో మాయరా, పటు. ౩౭
- యువతిగర్భమందు నుంచినరేతంబు, అవయవాస్వితాంగ మైనయట్లు
అఖిలజగము లెద్ది యగు నదే మాయరా, పటు. ౩౮
- వృద్ధినిలోనఁ గలయుబీజంబులెల్లను, వృక్షలతక లగుచు వెలసినట్లు
అఖిలజీవు లెద్ది యగు నదే మాయరా, పటు. ౩౯
- తన్నుఁగననివానిఁ దన్నుగాఁ గావించి, త న్నెఱుంగువానిఁ దప్పఁజేసి
యాశ్రయించు నెద్ది యదియెపో మాయరా, పటు. ౪౦
- అత్త నుండకున్న నాత్మ నెర్తకయన్న, నాత్మ నలరకున్న కజ్జజనుల
నావరించు నెద్ది యదియెపో మాయరా, పటు. ౪౧

తాను గలిగియున్నఁ దా నెఱుంగుచునున్నఁ, దాను మురియుచున్నఁదద్దజనుల

నాక్రమింప దెద్ది యదియపో మాయరా, వటు. ౪౨

తనదుకలిమి లేనితనువునఁ దన తెల్వి, గాని మదిని దనసుఖింబు పోని

యాలిఁ జేర్చు నెద్ది యదియపో మాయరా, వటు. ౪౩

కల దనంగఁ దన్నుఁ గనఁబోవు లేదనఁ, గలదు నజ్ఞదృష్టిఁ గలిగి లేని

దనంగరాదు జేని నదియపో మాయరా, వటు. ౪౪

ఆత్మదృష్టి నవృత మగు ననాచ్యము యుక్తి, దృష్టి నగుచు తాత్కాల్యదృష్టిచే న

సంత మయ్యె నెద్ది యదియపో మాయరా, వటు. ౪౫

మాయకాత్మవశత మహదహంకారత, స్వాత్రభూతభువనగాత్రవిరతు

లగుచుఁ దనకుఁ దరువు లై యుండ వినుమురా, వటు. ౪౬

మాయ యనెడి దొక్కమాని యది వడి, శుద్ధురాలు నవరిశుద్ధురాల

సంగ మించి యిరువిధాంగనలైరిరా, వటు. ౪౭

ఆవరాత్తుఁ డందు నాశుద్ధశక్తిని, నాశ్రయించి యీశుఁ డయ్యె నతఁడె

మలిశశక్తి నెనసి మఱి జీవుఁ డయ్యెరా, వటు. ౪౮

ఘనత సుప్తిహేతుగతి నీశ్వరుఁడు స్వత్ను, సూక్ష్మదేహగతిని సూత్రిజాగ్ర

దన్నగతి విరాజుఁ డై యీశుఁ డుండెరా, వటు. ౪౯

వృష్టి సుప్తి బీజదృష్టిఁ బ్రాజ్ఞుఁడు స్వత్ను, సూక్ష్మదృష్టిఁ దైజసుండు జాగ

రాన్నదృష్టి విశ్వఁడై జీవుఁ డుండెరా, వటు. ౫౦

శుద్ధురాలు తన్నుఁ జూచి క్రీడించిన, వాని నీశు నింకఁ దాను మూఁడు

దెర్లఁబడుచు మూఁడుతిప్పలఁ బెట్టురా, వటు. ౫౧

రజము మదిఁ బెనంగ రాజసాంగన తన్ను, వలదియున్నబొమ్మ వాయిగట్టి

భువి నశించుజనులఁ బుట్టింపఁజేసెరా, వటు. ౫౨

సత్త్వ మెదఁ బెనంగ సాత్త్వికాంగన తన్ను, నమ్మియున్నచక్రీతొమ్మద్రొక్తి

పునమిఁ బొడచు జనులఁ బోషింపఁజేసెరా, వటు. ౫౩

కేఁలాత్తుఁ డిట్లు జీవేశు లశక్తి, భేదకల్పనమున భిన్నుఁడయ్యె

వాస్తవమున నాత్మేవస్తువే యొకటిరా, వటు. ౫౪

తమము మఱిని గతుకఁ దామసాంగనతన్ను, నొరయుహరునిసగమునొడలుచేసి

ధరణి మురియు జనుల దండింపఁ జేసెరా, వటు. ౫౫

- ఉభయదేశకాలయుతమర్హ్య నొకనిఁగా, నుండఁజూచుపగిది నుభయవాచ్య
లతఁగములఁ ద్రోయ లక్ష్యార్థ మొకటిరా, వటు. ౧౬.
- ఘటశరావములను ఘటమతంబులఁద్రోచి, మన్ను మిన్ను నొక్కటన్న పగిది
జీవభావరహితజీవేశు లొకటిరా, వటు. ౧౭
- వాస్తవములు గాని వాచ్ఛార్థములు రెంటి, మఱచిచూడలక్ష్యచయములగుచుఁ
బరఁగు ప్రత్యక్ష త్వకరమాత్మ లొకటిరా, వటు. ౧౮
- ఘనఘటోదకములఁ గడవఁ దర్ఫలరహి, తాద్రథ మొక్కటైవయట్ల నుభయ
దేహధీఘలవ్యతీతాత్మ లొకటిరా, వటు. ౧౯
- తనువుగానితాను త్వంవద్దార్థము విశ్వ, తతులుగాని తాను తత్పద్దార్థ
మసివద్దార్థ మావరాజ్యైక్య మగునురా, వటు. ౨౦
- మింటవలుపు దోచి మిను గన వలుపులే, నట్ల తాను జీవుడగుచుఁ దన్నుఁ
దెలియ జీవగతులు దొలఁగి తా నయ్యెరా, వటు. ౨౧
- ఇట్లు నాత్మరూప మేరు గా ననిత్రోసి, వెలసి తన్నుఁదెలియు వెరపు నీకు
విస్తరించి తెలియ వినిపింతు వినుమురా, వటు. ౨౨
- ఆలఁ మగఁడుఁ దిన్నయన్నంబువలనను, సురతజనితరక్తశుక్లములును
గూడి మొదల నన్నకోశ మై యుండురా, వటు. ౨౩
- అన్నమయములోన నైదుప్రాణాబులు, గరవదాదికర్మకరణములును
మమతఁ గూడి ప్రాణమయకోశ ముండురా, వటు. ౨౪
- ప్రాణమయములోనఁ బ్రబలమై శ్రోత్రాది, జ్ఞానకరణచిత్తమానసముల
మలయుచున్నహృదయమయకోశ ముండురా, వటు. ౨౫
- అవ్వనోమయాంతరమున శ్రవణనే, త్రాదికరణబుద్ధ్యహంకృతులును
మహితమైన బుద్ధిమయకోశ ముండురా, వటు. ౨౬
- మఱియునాప్రబుద్ధిమయకోశమునఁ బ్రియా, ద్యఖిలవృత్తినహిత మై తమోమ
యాత్మకమున నుండు నానందమయమురా, వటు. ౨౭
- ఆప్రియాదిసంయుతానందమయములో, నాత్ముఁ డుండు వాని వరయ కాత్మ
కోశమయఁ డటంచుఁ గొలుతు రెట్లన విను, వటు. ౨౮
- పుట్టివెరుఁగుచుండు బొంది తా నని కొందఁ, అందు రదియుఁ దెలియ కనుటగాక
తాను వెడలఁ గాల్పుతను వెట్టు లాత్మరా, వటు. ౨౯

- బ్రదికి కుడువ మొదలు ప్రాణ మాత్మని కొంద, అందు రదియు నెఱుంగకనుటగాక
వట్టు వదలఁ బోవు ప్రాణ మె ట్లాత్తరా, వటు. 2౦
- చేటుపాటుఁదెలుపు చిత్త మాత్మని కొంద, అందు రదియుఁ గాన కనుట గాక
చెప్పినట్లు వినిచిత్త మె ట్లాత్తరా, వటు. 2౧
- నేను నాయి దనుమనీష యాత్మని కొంద, అందు రదియుఁ జూడ కనుట గాక
నిద్ర నణఁగఁగల మనీష యె ట్లాత్తరా, వటు. 2౨
- సుప్తి నెలపుగలుగు శూన్య మాత్మని కొంద, అందు రదియు సరయ కనుటగాక
చూడలేని సర్వశూన్య మె ట్లాత్తరా, వటు. 23
- సుప్తి నందఁబడెన సుఖ మాత్మ యని కొంద, అందు రదియు నేర కనుటగాక
యెఱుంగరాని సౌఖ్యమె ట్లాత్త యగునురా, వటు. 2౪
- అణుపునుభ్యమము మహాత్మఁ డాత్మని కొంద, అందు రదియుఁ జెడ కనుటగాక
ఆత్మ నిర్వికారుఁ డదియుఁ దా నెట్లురా, వటు. 2౫
- చిన్తయుండు మఱియుఁ జిన్తయుండును జడ, చిన్తయుం డటంచుఁజెప్పి కొంద
అందు రఁజుఁ డాత్మఁ డదియుఁ దా నెట్లురా, వటు. 2౬
- వంచకోశములకుఁ బరున కిట్లనోవ్య, మేకవృత్తి యగుట నేర్పఱిచి
లోన నున్న తను విలోకింపవలయురా, వటు. 2౭
- గృహగృహంతరార్థకృత్యాద్యతీతుని, కరణి దేహదేహకలితమారు
తాత్పర్యతిరమోమయాతీతుఁ డాత్తరా, వటు. 2౮
- గృహములోనివాఁడు గృహముతాఁ గానట్లు, తనువులోనివాఁడు తనువుగాక
తనువు నెఱుంగుచుండు తా నని యెఱుంగరా, వటు. 2౯
- కప్పులోనివాఁడు కప్పు తాఁ గానట్లు, గాలిలోనివాఁడు గాలిగాక
గాలి నెఱుంగుచుండు ఘనుఁ డని తెలియరా, వటు. ౩౦
- రథములోనివాఁడు రథము తాఁ గానట్లు, మనములోనివాఁడు మనము గాక
మనము నెఱుంగు బోధమయుఁ డని తెలియరా, వటు. ౩౧
- శయ్యలోనివాఁడు శయ్య తాఁ గానట్లు, ప్రజ్ఞలోనివాఁడు ప్రజ్ఞగాక
ప్రజ్ఞ నెఱుంగుచుండు ప్రాజ్ఞుఁడ తానురా, వటు. ౩౨
- కోటలోనివాఁడు కోట తాఁ గానట్లు, ప్రకృతిలోనివాఁడు ప్రకృతిగాక
ప్రకృతి నెఱుంగుచుండు ప్రభుఁడని యెఱుంగరా, వటు. ౩౩

నాఘటంబు నాధనం బనుచాఁడని, యేమి గాని పగిది నామనంబు

నాశరీర మనెనుఁ దాశేషభూతుండు, పటు.

౮౪

తనువు గాఁడుమూరుతముగాఁడుకరణము, ల్లాఁడుహృదయమతులుగాఁడు కాఁడు

కాఁడనియెడువానిఁ గనువాఁడె తానురా, పటు

౮౫

తెలుపు నెఱుపుఁ బురుపు పలుచాశుఁబనరుచు, కొద్దిగొప్పపొడవుకుఱుచువాఁడు

గాఁడు వాని నెపుఁ గాంచెడివాఁడురా, పటు.

౮౬

వినెడువాఁడున్నగ్గొను వాఁడు రూపంబు, గ నెడు వాఁడు రుచులఁ గొనెడువాఁడు

తానిగొనెడువాఁడుఁ దానని యెఱుఁగరా, పటుగు.

౮౭

పలుకులొల్లు వాఁడుఁ బరులుచేసెను వాఁడు, పడుచు వాఁడు చులమువిడుచు వాఁడు

తగ నుఖించు వాఁడుఁ దా నని యెఱుఁగరా, పటు

౮౮

చిద్రఘటములో వసించెడి దీపంబు, వెలివి లోని వెల్లఁ దెలుపునట్లు

తనువులోననున్న తా నన్ని తెలియరా, పటు.

౮౯

తమ్ము నెఱుఁగలేని తనుకరణాదులు, నాత్తు నెఱుఁగనేర పరుట నిజము

వానిఁ దా నెఱుఁగువాఁడని తెలియరా, పటు

౯౦

కమలమిత్తచాయ గనిపెట్టి తమతమ, పనుల మెదలునరులకగిడిఁ దన్ను

సంశ్రయించి హృదయచక్షువు లైలఁగురా, పటు

౯౧

చుంబకంబునంటి సూదులాడినయట్లు, దొరనుగొలిచి భటులు దిరిగినట్లు

ఆత్మ నంటి యింద్రియంబులు దిరుగురా, పటు

౯౨

తప్తలోహమందు దహనుండు నున్నట్లు, లొడలిలోన జీవుఁడుండి మెలఁగు

జీవునందు నిండి చిచ్ఛయం డుండురా, పటు.

౯౩

* యండమాపు బుడకమై నట్లు తాజీవుఁ, డయ్యె నెండమాపు లరయ జలము

గాని యట్లు తన్నుఁ గన జీవుఁ డేడిరా, పటు.

౯౪

ఘృతముగలిగి యుంట షీరంబులునుదీపి, గుడము కలిమిఁ జెఱుగుడలు తీపి

† తాఁగలింగియంటఁ దనువుభోగ్యంబురా, పటు.

౯౫

కలశవికృతు లైల్లఁ గలశప్రకాశార్థుఁ, జేరనట్లు తనువికారములును

దనువులోననున్నత న్నంటకుండురా, పటు.

౯౬

శుతులులేక రవమశ్రుతమునొందెడువాఁడు, దనువులేక స్ఫుర్చగొనెడువాఁడు

గనులు లేక రూపు గనువాఁడు తానురా, పటు.

౯౭

యండమాపులని యకారాదిగా వాడినాడు. † కలింగియని భిండుయతముగా వాడెను.

రసనలేక రుచులు మెసఁగుచుండెనువాడు, నాసలేక తావి *మేనువాడు

మనములేక తలపు గొనువాడె తానురా, పటు. ౯౮

వినిన వినును గనిన గను సోక సోకు మూర్ఖునిన మూఁదొనునుననుభవించ

ననుభవించు నెవ్వఁ డతఁడె తా నయ్యెరా, పటు. ౯౯

పలుకఁబలుకుమెలగఁమెలఁగుదొలంగినదొలఁగుననువనదుచుదలఁచుదలఁచు

నరయనరయ నెవ్వఁడతఁడెతానయ్యెరా, పటుగాణాభిరామపరశురామగం

ఁడఁజోటులేక నునికియభోగ్యవ, స్తుత్రులులేక తృప్తి నుదతిపొందు

గాకనుఖము దేనఁ గల దదేతానురా, పటుగాణాభిరామ పరశురామగం

తానరానివానిఁ గాంచెడివాడను, బలుకరానివానిఁ బలుకువాడుఁ

దలఁపరానివాడుఁ దానని తెలియురా, పటు. ౧౦౨

తెలియరానివానిఁ దెలిసెడివాడను, మఱవరానివాని మఱచువాడ

నఱుగరానివాడ నేనని తెలియరా, పటు. ౧౦౩

వీచులును గలింగి వినియెడివానిని, వీచులను దొలంగి విననివాని

నొకనిఁగా నఱుంగుయోగఁబె తానురా, పటు. ౧౦౪

తనువునెనసి స్మర్యగొనియెడివానిని, దనువులేక మఱ్ఱుకొననివాని

నొకనిఁగా నఱుంగుయొక్తియె తానురా, పటు. ౧౦౫

కనులఁగూడి రూపుగనుఁగొనువానిని, గనులులేక యేమి గననివాని

నొకనిఁగా నఱుంగునూహయే తానుగా, పటు. ౧౦౬

రసననెనసి రుచుల మెసఁగెడివానిని, రసనలేక మెసఁగరానివాని

నొకనిఁగా నఱుంగుయొక్కఁబె తానురా, పటు. ౧౦౭

నాస నలరి తావి వాసించువానిని, నాసలేక వాసవానివారి

నొకనిఁగా నఱుంగునుచింతఁబె తానురా, పటు. ౧౦౮

శ్రోతయగుచుధ్వచుల శ్రుతమునొందినయట్లు, వినఁగఁబోవఁ దానువినఁగఁబడక

శ్రోతృభావరహితసూత్రంబె తానురా, పటు. ౧౦౯

స్మృప్తయగుచు స్మర్యసంస్మృకించినభంగి, సోకఁబోవఁ దానుసోకఁబడక

స్మృత్తృభావరహితసారంబె తానురా, పటు. ౧౧౦

భోక్తయగుచు రుచులు భుజియించురీతిని, మెసఁగఁబోవఁదాను మెసఁగఁబడక

భోక్తృభావరహితభోగంబె తానురా, పటు. ౧౧౧

ద్రష్టయగుచుఁ గళల దర్శించుకైవడిఁ, జూడఁబోవఁ దాను జూడఁబడక

ద్రష్టభావరహితతత్త్వంబె తానురా, పటు.

౧౧౨

పూతయగుచుఁ దావిగ్రహించువగిది మూ, ధ్వానితానుమూరుకొనఁగఁబడక

పూతభావరహితగమ్యంబె తానురా, పటు.

౧౧౩

మంతయగుచుఁదలఁపు మననంబుగొనుభాతిఁ, దలఁపఁబోవఁదానుదలఁపఁబడక

మంతభావరహితమననంబె తానురా, పటు.

౧౧౪

జ్ఞాతయగుచుఁ దెలివి జ్ఞప్తిగైకొన్నట్లు, తెలియఁబోవఁ దాను తెలియఁబడక

జ్ఞాతభావరహితజ్ఞానంబె తానురా, పటు.

౧౧౫

దృశ్యమిథములును దృక్కులక్షములవి, దృశ్యమైనమనము దృక్కుమనము

దృశ్యమైననాత్మదృక్తది తానురా, పటు.

౧౧౬

తెలియఁబడదెల్ల దృశ్యంబు దానిని, తెలియుచుఁడువాఁడు దృక్కు వాని

తెలియదృక్కుమీఁదఁ దెలియంగలేదురా, పటు.

౧౧౭

తన్నుఁదెలియ దృక్కు తదనాత్మయననది, తెలియఁబడుచుఁ దన్నుఁ దెలియునెట్లు

దీపభాస్యఘటము దీపంబు నెఱుఁగునా, పటు.

౧౧౮

తన్నుఁదెలియదృక్కు తనకునుదక్కువై, తెలియ ననిన నదియఁ దెలియునెట్లు

స్వల్పదీప మెఱిగి సదిత్వని దెల్పునా, పటు.

౧౧౯

తన్నుఁ దెలియ దృక్కు తనకు సమానమై, తెలియననినస్రతులఁ గలుగ దదియు

దీప మాత్మనదృశ్యదీపంబు నెఱుఁగునా, పటు.

౧౨౦

తన్నుఁగాంచుదృక్కు తనకెక్కువై తన, గాంచుననిన దానిఁ గాంచునుకటి

యనుచుఁ బెక్కులగుట ననవస్థ వచ్చురా, పటు.

౧౨౧

కాన దృక్ష్వరంపరానువృత్తులనెల్లఁ, దొలఁగఁద్రోసి వానిఁదెలియు మొదలి

దృక్కు నే నటంచుఁ దెలియంగ వలయురా, పటు.

౧౨౨

ప్రకృతిభూతములునుబ్రాణంబులునునింద్రియములుమనముబుధ్యహంకృతులును

నాఁగనిరువదియును నాలుగుక్షరములు, పటు.

౧౨౩

తుదిక్షరుండు తచ్చతుర్వింశకుండు శ్చ, రుండు పంచవింశకుండు తత్పు

రాత్తుఁ డాక్షరాక్షరవిక్షణుండురా, పటు.

౧౨౪

సత్య మక్షరం బసత్యంబు క్షరమును, జిత్తు నక్షరం బచిత్తు క్షరము

సౌఖ్య మక్షరం బసౌఖ్యంబు క్షరమురా, పటు.

౧౨౫

అయస్కాంజ్ఞః డాసుఖాత్కత్తురముః దా, గాక సత్యచిత్సుఖాత్కత్తు

రాత్తకుండ నేన యని కనవలయురా, పటు.

౧౨౬

అనిమేష మాది యగు లయాంతంబుగాఁ, గలుగుభూతభావికాల మరుగ

నరుగకుంటఁ దానె యగున స్వయండురా, పటు.

౧౨౭

కాయమనిలములును గరణంబులును మనో, మితు లవిద్య పెక్కుమనసిపోవ

సమయకుంటఁ దానె సద్రూపకుండురా, పటు.

౧౨౮

ఇవి ఘటాదు లివిహృద్విద్రియాదులు నివి, వృత్తులనుచు నెఱిగి వెలిని లోనఁ

జెలఁగుచుంటఁ దానె చిద్రూపకుండురా, పటు.

౧౨౯

తెలియఁజేయ నన్యధీచక్షువులులేక, వెలుఁగఁజేయ నొండు వెలుఁగులేక

చెలఁగి వెలుఁగు తానె చిద్రూపకుండురా, పటు.

౧౩౦

సుఖముగలుగఁజేయు సుమగంధములులేక, శయ్యనొరగి కూడ సతులులేక

సుఖము గొనుట తానె సుఖరూపకుండురా, పటు.

౧౩౧

అలుబిడ్డలర్థ మాదిగాఁగలవెల్లఁ, బ్రియము లగుచుఁ దనదుప్రియమువలనఁ

జూడఁబడుటఁ దానె సుఖరూపకుండురా, పటు.

౧౩౨

కంజభవుఁడు మొదలుగా స్తంబవర్జ్యంత, మగుచరాచరములయందు నింగిఁ

బోలి నిండియంటఁ బూర్ణుండు తానురా, పటు.

౧౩౩

అట్లు పూర్ణసద్విదానందమయుఁడ నే, నని యెఱుంగుపారమార్థికుండు

అమృతకదవి నొంద నమనస్కుఁ డయ్యెరా, పటు.

౧౩౪

విషయములఁ గదల్చి వివిధాక్షముల మల్చి, మనముతోడఁ గల్చి మదిమరల్చి

యాత్మ నిల్చితానె యమనస్కుఁ డగునురా, పటు.

౧౩౫

మనమె దేహకరణమహదహంకృతులును, మనమె రాగరోషమత్సరములు

మనమె విషయములును మనమె కర్తములురా, పటు.

౧౩౬

మనమె జాగరంబు మనమె స్వప్నంబును, మనమె సుప్తియును సమాధి మనమె

మనమె మీరు మేము మన మనుతలఁపురా, పటు.

౧౩౭

మనమె జీవకృతసమస్త సంసారంబు, మనమె యీశకృతసమస్తజగము

మనమె యభయకృతసమస్తధర్మములురా, పటు.

౧౩౮

ఇంతయేల మనమె యీశులు జీవులు, భువనభవనభాగ్యభోగ్యములును

కటఘటాదు లన్నపానములైనమెరా, పటు.

౧౩౯

మనము గలియఁ గరణమండల మనిలసం, పత్తి విషయములకుఁ బరువువెట్టు

మనము గలియకున్న మఱి సుప్తి నణఁగురా, పటు.

౧౪౦

మనమనంగ నల్పమయ మది సంకల్ప, మదియు లేదు హరివదాబ్జ మట్లు

లట్టి మనము లేమి యమనస్స మగునురా, వటు. ౧౦౧

లేనిమనముచెలిమి తా నభిమానించి, వేతె తలఁపుగొనుట పెట్టితనము

శుక్తిఁ దోచు వెండి సొమ్ము నిలుచునా, వటు. ౧౦౨

ఉన్నరీతిఁ దన్నుఁ నుండఁగాఁజూచిన, లేనిమనముతోనె లేకపోవుఁ

ద్రామనెఱుంగఁ బాము తథ్యమై నిలుచునా, వటు. ౧౦౩

తెలివియైనతన్నుఁ దెలివిగాఁ దెలిసిన, దెలివిగానిమనము తొలఁగిపోవుఁ

దవనుఁ డుదయ మొందఁ దమము చూపట్టునా, వటు. ౧౦౪

సుఖమయైనతన్ను సుఖముగా నెఱిగిన, దుఃఖరూపమనము దోచకుండుఁ

దొడరి ను ప్రియందు దుఃఖంబు గల్గునా, వటు. ౧౦౫

హరివదాబ్జమునకు హరివదంబునకును, దగుల మెన్నఁడేని దగనియట్లు

తనకు మనమునకును దాదాత్త్యమున్నదా, వటు. ౧౦౬

కొఱడు నెఱుంగనరుఁడు గుఱివడకున్నట్లు, నింగి నెఱుంగ నలుపు నిఱవనట్లు

తన్నెఱుంగ మనము సున్నగాకుండునా, వటు. ౧౦౭

ఎన్న లేనిమనము నున్నదన్నది సున్న, కన్నఁజెల్లఁగల్గ యెన్నఁడున్న

తన్ను విన్నఁ గన్న మన్న మేలెన్నరా, వటు. ౧౦౮

లేనిమనము నెపుడు లేకుండఁగనుదన్నుఁ, దానవికృతులెల్లు తగిలివచ్చుఁ

గలను గన్నపాము గఱవ నేమయ్యెరా, వటు. ౧౦౯

సుమరసంబుగ్రోలి సొక్తెడుభృంగంబు, చంపకంబు సోకనమయుభంగిఁ

దన్నుఁ గనిన మనము తనయందె నమయురా, వటు. ౧౧౦

పాలలోనఁ గలయు *పందార కై వడి, నుదకమందుఁ గలియు నువ్వరీతిఁ

దన్నుఁగనినమనము తా నయిపోవురా, వటు. ౧౧౧

ఇంధనములు లేనియింగలంబును తను, దా కృశించుకరణిఁ దన్నుఁ గన్న

వానిమనము తనకుఁ దానె కృశించురా, వటు. ౧౧౨

శిఖని జూచి యణఁగు చిలువలకైవడి, హరిని జూచి మృగకరులయట్లు

లాత్తఁగని బొందిం ద్రియము తూరకుండురా, వటు. ౧౧౩

స్వానుభవవిచారసంపత్తి లేకున్న, మనసు మృగ దదియు మృగకున్న

స్వానుభవవిచారసంపత్తిలేదురా, వటు. ౧౧౪

* పంచదారయనుటకు "పందార"

- కోరి నభమునకును గుండేటికొమ్ముకు, బొంతు లేనియట్లు పూర్ణుడైన
తనకు మనమునకును చాదాత్మ్య మొందునా, వటు. ౧౧౧
- ఉప్పు నీటఁ గలిపి యొకట రెంటును మూటఁ, నగ్గినిగురవేయ మగ్గినట్లు
లాత్తు నెఱుంగ మనము నంలంత కణఁగురా, వటు. ౧౧౨
- తప్తహానిపతతాంబుబిదువుభంగి, స్వానుభూతి మగ్నశాంతివరుని
మానసంబు తనకుఁ దానె కృశించురా, వటు. ౧౧౩
- వెండి పైఁడి యిసుము విఱుంగఁ దత్తారకు, లంటఁగాఁచి మరల నదికినట్లు
మనసుపిఱిగిపోవ మఱియత్తమండురా, వటు. ౧౧౪
- వేయఁ జెప్పనేల విఱిగినకావ్యంబు, మరలనంటుకొననిమాడ్చి మనసు
విఱిగిపోయెనేని మరలంటుకుండురా, వటుగణాభిరామ పరశురామ(చ తాం)
- ఆత్మ తానయైన యంత్రోదలుకున, మనసు విఱుగు నట్లు మనసు విఱుగ
నది మహామనస్త మదియపో ముక్తిరా, వటు. ౧౧౫
- అఖలమునకు హేతువగుమది మదికిని, మాయహేతు వగు నమాయనెఱుగ
మాయతోడ మనము మాయమై పోవురా, వటు. ౧౧౬
- మాయ మాయలాడి మాయకంటెను మది, అంకులాడి దాని బింకమణఁప
మంత్రతంత్రయోగ మహిమలు గావురా, వటు. ౧౧౭
- మఱపు వెఱపుఁజేయు మాయామనంబులు, నాత్మనెఱుంగునపుడె యణఁగువేద
శాస్త్రఃస్త్రిధులు శక్తమిల్లావురా, వటు. ౧౧౮
- అయిమేయకాయఁ డాయనాతెను లేని, మాయ మనము నేమిసేయఁగలదు
గొడ్డుబొడ్డిబిడ్డకొడుకేమిసేయురా, వటు. ౧౧౯
- మానసంబుఁకును దానైనకనకసే, కత్వ మెన్నఁజేని గలదె పుడమి
మిత్రతిమిరములకు మిత్రత్వముండునా, వటు. ౧౨౦
- లేనిమనము రానిపోదానిని నంటు, కొనఁగఁగలదె మేలుకొన్నవరుని
బొంచి కలనదోఁచుచుల్లి మ్రింగవచ్చునా, వటు. ౧౨౧
- తానఁగిండ్లనచ్చిదానందరూపకుఁ జైన, దనకు మనము గానఁబడదు
తానఁబడిన నదియఁ దానయిపోవురా, వటు. ౧౨౨
- అగ్గిఁ జేరుతూల మగ్గియెయ్యనట్లు, నీటఁ గలియు గుడము నీరమట్లు
తన్నుఁ జేరుమనము తానయిపోవురా, వటు. ౧౨౩

జెక్కు నెక్కునేల కేసంబు జలము భూ, వణము స్వర్ణమైననరణి మాన

సంబు తత్త్వతంబు స్వస్వరూపమురా, వటుఁడనా -

౧౦౮

నీట వానదినకు పాటున బుగ్గయై, నిలిచి నిలువకట్లు కడముగోన

గలియుఁ దనకు మనము గలిసి లేకుండురా, వటు. (పాఠాంతరము)

అట్లు స్వస్వరూప మంది మనోబుడ, మోధకృష్ణడే సదామనస్త

కదవిగల సమాధిమఁ డని తెలియురా, వటు.

౧౦౯

వింటి వినను గనను గంటి బల్లినిఁ బల్ల, నావ నమతు ననెడినడవసులను

దెలియుచుంట బాహ్యదృశ్యసమాధిరా, వటు.

౧౧౦

అజుడ నవ్యయుడ ననాఘ్నుడ నగుణుడ, నివిషయుడ నయతి ననెషవృత్తి

సమితిఁ గనుట బాహ్యతద్వసమాధిరా, వటు

౧౧౧

తలఁచితిని దలంపఁ దెలిసితిఁ దెలియ నెఱుంగ నెఱుంగు దని కలుండుమితులఁ

దెలియుచుంట లోనిదృశ్యసమాధిరా, వటు.

౧౧౨

ఆయస్థాఁ డానుభూతీతనద్విత్తు, ఖయిలఁ దెలిసి వానిఁ గాంచుతెలివి

నడలకుంట లోనితద్వసమాధిరా, వటు.

౧౧౩

నడలి బాహ్యదృశ్యతద్వవృత్తుల నెల్ల, దొలఁగఁ ద్రోచి వానిఁ దెలియుతెలివి

నిలిచియుంట బాహ్యనిర్వికల్పంబురా, వటు.

౧౧౪

ఆయఖండవృత్తి వాంతరదృశ్యత, బ్రాహ్మవృత్తు లణఁచి వానిఁ గాంచు

కజము గనుట లోని నిర్వికల్పంబురా, వటు.

౧౧౫

తాను చర్యమునను దనయుండు సర్వంబు, వరసి స్వరూపుడై వెఱుండు

జ్ఞప్తి గలిగియుంట జ్ఞాతసమాధిరా, వటు.

౧౧౬

బ్రహ్మవిరుడ ననెడిభావన గలుగక, బ్రహ్మ ప్రాతిననెడి భావ ముడుగఁ

దానె యుంట జ్ఞప్తి లేనిసమాధిరా, వటు.

౧౧౭

ఈసమాధు లెఱిగి యిం దెద్ది గొనియెన, బాబుభంగి నుప్తకగిడి దమ్మఁ

దా నెఱుంగుచున్న ధన్యండా ఘరుఁడురా, వటు

౧౧౮

అతఁడై బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డతఁడై జీవన్ముక్తుఁ, డతఁడై సాంబత్తిప్రసవతఁ డనిష్ఠుఁ

డతఁడై గురుఁడు ధన్యుఁ డతఁడని యెఱుంగురా, వటు

౧౧౯

ఎఱుకవానితోటి యెఱిగినకనునూటి, నెల్లవనులు మీటి యిల్లుదాటి

చావులేనిచోటి సదిప్రండు భోగిరా, వటు.

౧౨౦

తెలివివానిఁ జేరి తెలిసిన తనదారి, నింటివారి ధూటి హితవు కోరి

మఱపుదాని మీటి మను మహాత్ముడురా, వటు.

౧౦౧

అంటరానిదాని నంటి తోడగువాని, దంటమాని లోనికంటఁ బూని

యొంటిగానిఁ గూడి యుండు ధీరుడురా, వటు.

౧౦౨

జేహమమతలార్చి జేహహంతయుఁదీర్చి, సోహమాత్మగూర్చి చూడనేర్చి

యూహలేనివదని నుగడుముత్తుండురా, వటు.

౧౦౩

బ్రహ్మమును బఠించి బ్రహ్మమునెఱింగి, బ్రహ్మ చూచరింది బ్రహ్మ మెఱింగి

బ్రహ్మమైనవాఁడు బ్రహ్మణోత్తముఁడురా, వటు.

౧౦౪

నీరిలోననుండి నీరంటునంటని, తామరాకుకుగిడిఁ దత్త్వవిదుఁడు

సంసరించుకొనుచు సంగి గాకుండురా, వటు.

౧౦౫

అవ్వ లిచ్చువాని కవ్వలిచ్చివనొవ్వ, నువ్వరంటు కరణి నున్నవానిఁ

గన్నవాఁడు నిర్వికారుఁడై యుండురా, వటు.

౧౦౬

ప్రత్యగజ్ఞహవభావనావరున కేర్పడకయుండు జీవభావమెండు

వేషధారి నెఱుంగ వేషంబు విలుచునా, వటు.

౧౦౭

అఖలమాత్మఁ డాత్మఁ డఖలం బనియెఱుంగు, ఘనన కిరర మేమి గానఁబడదు

దారువని యెఱుంగఁ జోరుండు దోచునా, వటు.

౧౦౮

తాళగానగతులు దవ్వక తలదొంటి, బూనఁజూచునటుని బోలి బుధుండు

ఎల్లవనులు గొనుచు నెఱుగతోనుండురా, వటు.

౧౦౯

వరసతీరతుండు బహులార్థియై దాని, పొందు గోరినట్లు బుధజరుండు

సకలవిధులుగొనుచు సాక్షి నే చూచురా, వటు.

౧౧౦

స్వకృతచిత్తపుర మనస్వయం బని కాంచి, మాయికుండుమెలఁగుమాత్తదవ్జ్ఞఁ

డాత్తకృత్య మసృత మని చూచి నడచురా, వటు.

౧౧౧

మంటనుండి మంటినంటనికుమ్మర, పురుపుభంగిఁ దత్త్వపూర్ణుఁ డఖల

గుణసమేతుఁడయ్య గుణరహితుండురా, వటు.

౧౧౨

బ్రహ్మభావనుఁడు ప్రపంచంబు గొనుచుఁడ, స్పించుకొనితొలంగుఁబెరుంగదరువ

నడలివచ్చు వెన్న చల్లలోఁ గలియునా, వటు.

౧౧౩

నిఖలమనుభవించి నిష్కల్మషుండై న, యనలునట్లు తద్వజ్ఞఁ డఖలవిషయ

కాముఁడయ్య విగతకాముఁడై యుండురా, వటు.

౧౧౪

మోదభేదవిషయమోహంబువర్జించి, శత్రునిత్రులంను సమతగలిగి

సర్వపూర్ణుడైన జనుడు విజ్ఞానిరా, వటు.

౧౦౯

మేలు గలిగెనేని జాలఁగా మురియక, కీడు గలిగెనేని గినుకవడక

సమత నుండువాడె సత్పురుషుడురా, వటు.

౧౧౦

సఖులు సంస్తుతించ సంతోషయందక, పరులు నిందచేయ బాధవడక

ఆత్మరతుడెవో మహాపుంశురా, వటు.

౧౧౧

గురుకటాక్షుడృష్టి గోచరీదీటురు గోచరీ, దీతెనేని మనసు దీటు మనసు

దీతెనేని తనువు దీట దా మీటురా, వటు.

౧౧౨

నిఖిలవిషయములను నిఖలేంద్రియములచే, నెఱుంగునెఱుక నెపుడు నేన యనడి

చిన్మయాశ్చర్యము జీవన్ముక్తుడు, వటు

౧౧౩

వెలయ మొదటితనువు విడిచినబోధజీ, వన్వియక్తి నడిమివపువు విమవఁ

గడశరీర ముడుగ గతదేహము క్తిరా, వటు.

౧౧౪

నివ్వ నీగలంబు నింగిని జెడలంబు, ననుట లేనియట్లు నాత్మవిధుని

సుకృతదుష్కృతములు సుడియకయుండురా, వటు.

౧౧౫

జ్ఞానవహ్నిఁ గాలుసంచిలంబెల్ల సకర్త యగుట భావికర్తముడుగు

బ్రహ్మసైన్యపుడె ప్రారబ్ధ ముడుగురా, వటు.

౧౧౬

ఆత్మదృష్టిలేని యారబ్ధ మన్యదృష్టి ప్రివిగలుంగ నేమి సేయఁగలదు

అన్యదృష్టిదోషు సహి త్రాడుమ్రొగునా, వటు.

౧౧౭

గురునిపదముఁబట్టి గురుకటాక్షమువట్టి, గురుపదముముట్టి గుఱుతువట్టి

గురునితోనఁగలియు గురుఁడెవలఁడురా, వటుగణాధిరామ పరశురామ.

ఈద్విపద్యశతము నెవ్వఁడేనియు విన, వ్రాయఁ జదువుఁ జెప్పు వాఁడు తానె

బ్రహ్మమగుచుఁ బరమపదమునం దుండురా, వటుగణాధిరామ పరశురామ.

భూమినొదవి పరశురామపంతులరామ, మూర్తి బ్రహ్మతత్వమూర్తులకును

దెలియ రెండుశతకములఁ దేటకఱిచెఱా, వటుగణాధిరామపరశురామ,

కన్న శతకము

కందపద్యములు.

అబ్బరపు బాలవదముల, బొబ్బిలైడి రసకు గ్రోల జోకవహించు

నిబ్బరపుగవిల అబ్బుట, యబ్బరమా యెఱుకగన్న *యెఱుగడికన్నా. ౧
ఎబ్బెట్టునుతము రోయుచు, నిబ్బరముగ బాలపాదనీరజరసము

ఉబ్బుచుఁ గ్రోలినయంతట, నెబ్బంగిని గవిలన్న యెఱుగడికన్నా. ౨
అంజనపుత్రునికృపచే, రంజిల్లుచు శారదాంబ రసికత మెఱుక

మంజుళవాక్యము లిచ్చెను, రంజితబాలాప్రసన్న రవికులకన్నా. 3
ఘండర విజయని కృపగని, యంచువయి యోగివరునియ్యచువునఁ (గడు)నిం

పొందఁగ బుచ్చనగురుదము, నిందిర నీకబ్బరన్న యెఱుగడికన్నా. ౪
పిల్లలమఱి బుచ్చనగురు, చల్లనివాగమృతఘటన సమరస మొప్పుం

గల్గప్రపంచము రోసియు, నెల్లప్పుడు నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౫
బుచ్చనగురువదననజము, లచ్చుగ నాహ్వానముమందు నమరినయపుడే

హెచ్చుగు నానందం బింక, నెచ్చటరా యెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౬
పిల్లలమఱి బుచ్చనగురు, డుల్లము చల్లఁగను జేసియుచిన యపుడే

తల్లియుఁ దండ్రియు వారలె, యెల్లప్పుడు నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౭
బుచ్చనగురుడేబ్రహ్మ, నిచ్చలముగ వారిపాదనీరజములకు

సచ్చరితులు పూజించుట, హెచ్చటరా యెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౮
బుచ్చనగురువదననజము, లిచ్చమెయిం బూజసేతు నిహముం బరము

ముచ్చటగుటపి నీకీక, హెచ్చటరా యెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౯
సుబ్బయగురుకృపవల్లన, నబ్బెచు బాలాంబకరుణ యానందముతో

గొబ్బునఁగైకొని మనుమీ, యిబ్బంగిని నెఱుక గన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౦
తన్నిదిసంబులు గురువద, మెన్నచు నీరుఁసుగోన మెలఁగినయంత

జన్మయసహజానందము, నెన్నఁగ మదిఁ గంటివన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౧
ఉంటివి విశ్వము నేనని, కొంటివి గురుపాదవనజకోమలరసముం

గంటివి చిద్రూపంబును, నింట వ్తది యెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౨

* ఎఱుగడియనునది, యెఱుగడియని సంజ్ఞావాచకముగాన వాడుచున్నాడు.

మనసున వృత్తులు నిలిపిన, నెనయంగాఁ దత్త్వగతిని నెఱుంగఁగవచ్చుం

దను వలయుచుట యేటికి, వినవన్నా యెఱుకగన్న విధమునఁ గన్నా. ౧౩
నేత్రము నాసాపుటములు, శ్రోత్రము నొకచోటఁగూడి సుస్థిరమైనం

బాత్ర మగునాద మబ్బును, తేత్రంబున నెఱుకగన్న శివమగుకన్నా. ౧౪
కన్నులు మూసుక తగనే, తిన్నగఁ దల వంచి మీఁదఁ దిరముగఁ జూడఁ

వెన్నెలపొలుపు కనంబు, నెన్న న్నది నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా ౧౫
నాసికము మొదలఁ జిత్తము, భాసిల్లఁగ నుంచి చాల భావము గురువై

నానక్తితోడ నిలుపుట, యాసుఖమే నీవటన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౬
నాసికము తుదను మొదలను, భాసిల్లుచు నందుమీఁదఁ బైవెఁజూడఁ

అనచెడి బయలు కనఁబడు, నాసాబగే బ్రహ్మమన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౭
నాసికము రెండుదిక్కుల, మోసము లేకుండఁబట్టి మూసినయంతఁ

గాసిని సుషుమ్న గనఁబడు, నాసరణిని నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౮
కనుగుడ్డు మధ్యబిందువు, పనుపడ నాచుట్టునున్న ప్రభయే పురుషుం

దనువుగ నీమది నుంచుక, యెనయుర మది యెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా.
మనసే శక్తియు నిజముగఁ, గనుఁగొని యాశక్తియందుఁ గాలాంతరంఁ

ఎనయించి ముక్తిగనఁదగు, వినవన్నా యెఱుకగన్న విధమునఁ గన్నా. ౨౦
తనయందు ముక్తియుండఁగ, వినయంబుగ గంగకేగు విధ మేమిటికో

కనవల విశ్వము మనమని, యెనయఁగ మది నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా.
ఎన్నివిధంబుల నైనను, దన్నే తా నెఱుగవలయుఁ దలక్రిందె నఁ

మిన్నైన మోక్ష మబ్బున, యెన్నఁగ మదియెఱుక గన్న యెఱుగడికన్నా.
కన్నెల విడుచుట ముక్తియె, యెన్నఁగ మదిలోన నాన యేర్పడకుండం

దిన్నగ విడుచుట ఫల మది, యెన్నఁగ మది నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా.
ముత్రిని గనఁబడనిచ్చునె, యత్తుగ నీయందు నహము నానుకయుండఁ

ఎత్తుగ దానిని విడువుమ, యిత్రటి నీనెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౨౪
తత్రత్రపాలులచే మఱి, మత్రిల్లుచు నుండఁగా సుమార్గము గనునా

చిత్తము నిలిచినఁ గనఁబడు, నెత్తుగ మది నెఱుకగన్న యినకులకన్నా. ౨౫
ఎత్తటి విశ్వము నా దని, పొత్తుగఁ గూడుండినపుడె పొసఁగదు చిత్తం

బాత్తుగ విడువుమ యంతయు, నిత్రటి మది నెఱుకగన్న యినకులకన్నా.

చిత్తము నే నని యుండకు, తత్తటపడుదానిఁ గూడి తలఁపుడుగకుమీ

యత్తమశాంభవి గనుటది, యెత్తన్నా యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౨౭
మత్తేభవృత్తి నుండెడి, చిత్తము గురువంతుసానఁ జిక్కినయపుడే

నత్తును గనఁబడు నంతట, నెత్తటి మది నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౨౮
తత్తటపడుటది వలదికఁ, గుత్తుకమార్గంబు గాను గోమలివదముల్

అత్తుగాన బ్రహ్మతత్త్వం, బెత్తుగ మది యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౨౯
భూమధ్యంబునఁ బ్రభ గని, యామీఁదను నెల్లచోట్ల నది భావింపఁ

స్వామి గురుఁ డాత్మ తా నగు, నీమదిచే నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౦
నాసికము తుదను జూడఁగ, భాసిల్లునె బ్రభయుఁ జాల ఫాలాగ్రమునఁ

ఆసుఖమునొంది విశ్వము, నీసున దిగ నాడవన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౧
నాదముపై బిందువు తగ, నాదరమున వాని మీఁద నాపోజ్యోతిఁ

భేదము లేకను గనుటది, యాదిర కృప కెఱుక గన్నయెఱుగుడికన్నా ౩౨
ఒడ్డియాణపుబంధం, బుడ్డాడక నిలిచెనేని నుపరతి గనురా

దొడ్డగు మోక్షం బంతట, నడ్డమగు న్నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా ౩౩
జాలంధరబంధమునె, జాలఁగ బంధించితేని సహజంబుగనా

మూలన యుండెడి యన్మృతముఁ, గ్రోలుదుపుర యెఱుకగన్న గురుసతకన్నా
బిందువు నేత్రము మధ్యను, బొందుగఁ గూడుండునట్టి పోడిమిగనియా

పొందునఁ జిత్తము నిల్పిన, నిందిర నీక బ్బురన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౪
నాదము వేఱని చూడకు, మాదరమున నగ్నియందు నమరిన శిఖయే

కాదని నీవెంచిన నది, యేదిర మతియెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౫
నేత్రంబు కళయే పురుషుఁడు, సూత్రంబుగఁ జూచినంత సుస్థిరమతి యా

పాత్రము నీకబ్బినమది, చిత్రంబుగ నెఱుకగన్న శివ మగుకన్నా. ౩౬
చిత్తము నిలిచెడి దరుదని, పాత్రుగ నిహమందుఁ గూడి పాపఁగకనీవుఁ

ఉత్తమపురుషులఁ గలియుట, యెత్తుర మది యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.
కాయము నిజ మని యెంచకు, మాయను విహరించి చాల మనలకునీవుం

గోయము యివ్వడ్వర్గము, నీయనువున నెఱుకకన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౭
ఉంచుము చిత్తము గురుపై, నెంచుము యెత్తిస్థిమందు నేర్పడఁ దలఁపు

న్నించుము బ్రహ్మనందము, నెంచిన మది యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.

(౧౦) మానుమద్దండకము—గ్రం. సం. 176.

వేదపురినివాసుడైన శ్రీయాంజనేయునిపై రచియింపఁబడిన దండకము. కవిపేరు లేదు. దక్షిణదేశప్రతి. తుదనుగూడఁ గవిపేరు లేదు. చాల శిథిలమైనది. కొన్నియాకులు విడిగిపోయినవి. అంజనేయుండు సీతా స్వేషణమునకై బైలుదేటిసది మొదలు యుద్ధకాండము చివరవఱకుఁ గలరామాయణకథయంతయు నీదండకములో వర్ణింపఁబడినది. అక్ష డక్షడఁ గొన్నివాక్యములు:—

“శ్రీజానకీనాథ పాదాంబుజధ్యానహృత్సన్నిధానా! నిధానా! సదానంద! సుజ్ఞానపారిణ! వేదాగమజ్ఞానవైమాని కానేకగంధర్వగానా! మరున్నందనా! వందనానేకధక్తాభిమానా! సుధాబృందనా క్షాతురీభాసయానా! మనోల్లాసకైలాసవాసప్రియా! యుక్తనద్వీర్య సద్రంజనీయంజనీగర్భసంజాత సుజీవరాయా! మహారాయ.....శ్రీవేదపుర్యాశ్రమావాస! హస్తంతరాయా!..... నిన్ను న్నుతీంపంగ నేనంతవాడ స్సచుర్బుండనా యైశనానేర్చినంతం బ్రహంచంబున స్విష్టమితు స్విసోదంబుగా నీవు శ్రీతాయుగంబందు శ్రీరామకార్యార్థమై పార్థివులైచ్చుగా నుంగరంబంది యెంతోప్రమోదంబునం జెంది బల్వానరానీకముల్లోల్వఁగా నీక నీక్షింపఁగా వచ్చి.....ఎల్లచోటగవిచారింది యెచ్చటనుం గానక.....” వ్రాత తప్పులు మెండు. మందబుద్ధేమిరా! నన్నూ డయోధ్యాపురం జేలరా! ఇట్టి ప్రయోగములున్నను వదములకూర్చు నియములు తాగుగానున్నవి. “రాక్షసనామసంవత్సరము, అధికామాఢ బహుళ చతుర్దశీ శుక్రవారమునాడు వ్రాసిన దీపుస్తకము.” అనియున్నదిగాని వ్రాసినవారి పేరుగూడ లేదు ౧౩ వత్సములుగలవు.

భారతారణ్యములోని “శ్రీకంఠలోకేశ” యనుదండకముగూడఁ గొంత కలదు. మఱియు,

సీ. శృంగారరాయని చెలువుమీఱినకొండ ఫణిరాజుపేరింటి వసిడికొండ పుష్పజాతులకెల్లఁ బూజింపఁగలకొండ కల్పవృక్షములెల్లఁ గల్లుకొండ చిలుకలు కోయిల బైలులగి యాడెడుకొండ మృగరాజుకోల్లెలమెలఁగుకొండ ఘోరదురితమువాపు కోనేరుగలకొండ తలచిన మోక్షంబు దగులుకొండ అమరవరులకువైకుంఠ మైనకొండ, ఆళువారికిఁ బ్రత్యక్షమైకొండ యర్థిజూచిన బ్రహ్మాండమైనకొండ, యేను గనుఁగొంటి శ్రీవేంకటేశుకొండ.

అనువద్యమును నామగిరిశునిమీఁది పాటలు కన్నకావ్యవారి హెచ్చరికలు మొదలైనవి.

“సీ. హింకారి హుంకారిహితులైకవ్యసామ్యకవ్యరూపిణి బహువరాకు
మలయధ్వజనిపుత్రి మధురాపురేశ్వరీ వందేశితకుకీ బహువరాకు
సాందరేశ్వరురాణి శాంభవీ జగదంబ భవవిమోచన దుర్గి బహువరాకు
... ..

అఖలరాక్షైకపండితా యూదిశక్తి, పరమకల్యాణి మూలమృ బహువరాకు
పావనంబైనమీపాదపద్మములకు, దేవిమీనాక్షీకృపజూడు బహువరాకు.”
ఇట్లు కొన్ని తవ్వలలో నున్నవి. సవతులకొట్టట యని స్పష్టమగుదు
యటవర, తెలుగుది, వాదించుట గలడ.

“ఎన్నడివడువాచ్చిమన్నభక్త శియాడిఅతిఃప్రసంగమాయి, తిట్టడడిసానే
అటవదాన నాదేవుని చెయబట్టితే, యాలకూశేపు ఖాతోనువగలాడిపోపోనే.
వహయెన్న కాండామెడి వడువాచ్చి వంజన శయ్యివేండాం,
మింజాదె యెన్నడయ రంగసామియెక్కుడి శెంపి కలవిశయ్యవో.

కూడినగర్వమున, అటవదాన, కొట్టవచ్చితివేమి, అడరానిమాట
లాడేపు నాతోనులపునె చెంపవేతునే|| దుంపె యంగిర దెన్నడి వడువాచ్చి అతు
మాత్రం శొల్లువాయీ కడుకడతు మెత్తగై మింజ వారాదే కన్నతులె
యడిప్పే.”

ఇట్లే రెండుభావలలో నత్తకుగోడలికి సంభాషణ కొంతకలదు.

(47) రంగపురిపాఠశాలము. గ్రం. సం. 184.

యక్షగానము- 106 వక్రముల పుస్తకము. పుస్తకమువ్రాత చాల దక్ష్కుణగా
నున్నది.

క. శ్రీరంగపురివాసుని, సారకృపం బారిజాతసంగ్రహణంబుం
గోర రచించినాడను, ధామణి గవిశ్రీనివాసదాసుడఁబ్రేక్షి.

ద్వీ. అగణితసాందర్య త్రైవిధ్యములు,

శేషాంబ శేషార్యశిష్యులరకును, భాషావళీకృత బాలుడ నగుచు.....

అనువాక్యములంబట్టి కవికులగోత్రములు తేలుచున్నవి.

సత్యభామకథ, కృష్ణునికథ, దేవకీకథ యిట్లు భాగములు గలవు.

సీ. అమితలిమాలవృక్షములార కానరే ఘనీలదేహా నొక్కరుని నిందు

లలితజ్యోతిర్గతావళులార కానరే శ్రీమించు పీతకాశేయవాసు

విమలహా కమలాకరములార కానరే కళలఁ జెన్నందు మొగంబువాని

అత్తగం లతాంతములార కానరే నవమాక్తికాగ్ర నాసంబువాని

అనుచు నానత్యభావ మదాంధమైన మోహమొదలొనరితమితియున్నది
రంగపురవాసుఁ గానకయంగభవుని, భాటిగూ సుమవెదకెనాదియనముల.

(48) సుందరకాండము—గ్రం. సం. 181.

యక్షగానము—కట్టాభిరామకవికృతము. ఈకవికవిత్వము తక్కినయక్షగాన
కవులకవిత్వము కంటె విద్దుష్టముగా నున్నది

ద్వి ఇది భక్తరక్షణహితమతిపేర. విదితపూర్ణానందవిభవుఁడే
నదనారతప్రభాసాంధ్రుఁడే, నదయుఁడే రామచంద్రుఁడే
రచియించె నవసుధారసధారలీల, సుచరిత సుధునిస్ఫురణసాంపునకు
సూర్యనారాయణసోమయాజివి, వర్ణనందనుఁడైనకట్టాభిరామ
సుకృతి సుందరకాండసుకృతివాంఛమున, నకలవచుతినిగే మప్రబంధముగ.

శా. శ్రీసీతాలలితాంగి యంశమున రంజల్లంగ నంగంగలీ
లాసంగులునఁ జెంగలింపుచును గల్గుదుచ్చురచ్చామను
ద్యావప్రోన్నతరత్నపీఠమున మోదంబొప్పఁగా నున్నయా
కౌసల్యానుతుఁ డిచ్చు మాకు నెపుడు గళ్యాణసాకల్యముగ.

అని యిష్టదేవతావందనంబు గావించి శ్రీరామదాసాగ్రేననం డైన
యాఁజనేయుని గవి యేమని వినుతింపుచున్నాఁడు—ఇది ప్రారంభము.

ద్వి. కోటచాకిరిమీఁది కొత్తశంబునకు, గాటంబునను జివుక్తన వేగ దుమికి
వదలించి కట్ల నావలఁ బడఁద్రోది, మదమునఁ దనవాలమున నమ్మతముగ
జ్వలింపుచున్న యాశ్వలనుని జూచి, వెలయు నీమగ్నికిఁ బ్రీతిగాలంక
వెలిగింతు నని యతివేగంబు మీఱ, నెప్రహస్తుయిటు నగ్ని రగిల్చి
యింద్రజిత్తుగ్మహావిది మంగదన్ని, సాద్రంబుగా నగ్నిసమకొల్పియచట.

ఇది కథాభాగములోని యంశము. పిలవంగనామసంవత్సరం వంగుని
నల గిని శైవుదాసుపట్టి యేర్లగడ్డ వేంకటకుప్పవధానుల కుమారుఁడు రామ
సుబ్బయ్యశాస్త్రి వ్రాసినది.

(49) బచ్చపురిమల్లికార్జునశతకము - గ్రం. సం. 206.

స్వప్రకాశశతకమును.

ఈపుస్తకములో. దాశరథిశతకము, నరసింహశతకము గూడఁ గలవు
కొన్ని యటవము వేదాంతపద్యములు గలవు ధన్వంతరి కృష్ణాకృష్ణధన్వంతరి,
బ్రహ్మభిర్దన్వంతరి. అను సంస్కృతకీర్తనలు గలవు. బచ్చపురిమల్లికార్జున

శతకములో అంబికకు మల్లికార్జుననకును స. భాషణముగా నగవడుచున్నది. “బచ్చపురీశ్వర మల్లికార్జునా” అని యంబిక ప్రార్థింపఁగా “బచ్చ :డ నంబికాసఖి!” యని మల్లికార్జునుని ప్రత్యుత్తరమును గలవు. శృంగారభూముష్టముగానున్నవి.

ఉ. రజతాద్రివాస మునిసేవిర మీకు నమస్తరించి నే
 నేరిచినట్లు వృత్తములు నెప్పుది రంజల నూలుపద్యముల్
 కోరికలూరఁ జెప్పెదను గొబ్బునఁ గైకొని వేడ్తఁబ్రోవఁగా
 పాడుము మీఁద మ్రొక్కెదను బచ్చపు ర మల్లికార్జునా ఇది కవిప్రార్థన.
 చ. చల మీఁక మానరా నరససన్దంబ నిన్నిఁక నన్నుతింతురా
 నిలువరప్రాణ మీయెడల నేరము లెన్నకు మేలుదానరా
 బిలిచినఁ బల్లవేమి యిఁకఁ బ్రేయతో చూడర కోర్చి దీర్పరా
 వలుమఱు నీకు మ్రొక్కెదను బచ్చపురీశ్వర మల్లికార్జునా.
 చ. సరసుఁడ నాదు నచ్చలియ సారసలోచన ముద్దుగుమ్మరో
 విరసము లాడకే యిఁకను వేడుకచేయవె జోడుగూడవే
 నిరతము నీమలోకముగ నిండుగ నున్నది ప్రేయ నామదిం
 బరమహితుండ నెవ్వరికి బచ్చపురీశుఁడ నంబికాసఖి.
 తొంబదియేడుపద్యములు మాత్రముగలవు కవిపేరు తెలియదు.

స్వప్రకాశశతకము- గీతపద్యములు- “సకలతత్వకాశ స్వప్రకాశ” అని మకుటము- మచ్చుచూడుడు.

వద్దనేత్రశంభుబ్రహ్మత్వరూపుల, నొప్పులపడియాస్వయోష్ఠకముల ?

నలిముదంబుతోడ నతిరాత్రయాజుల, ననవరతము హృదయమండఁదలఁతు.

పెండ్లికోరువారు పెండ్లాలుగలవారు, యతులు మునులు శూన్యలంగనలును

జ్ఞానమార్గమునకు శ్రవణాధికారులు, సకలతత్వకాశ స్వప్రకాశ. ౨

భాగ్యవంతుఁడైనవాఁడు మోక్షముగోరి, యుండెనేని వాఁడు నుత్తమండు

జ్ఞానసాధకుఁ డని శాస్త్రజ్ఞు లందుడ, సకలతత్వకాశ స్వప్రకాశ. ౩

వేదాంతమార్గమును బోధించును. ఎరుబదియేడుపద్యములు మాత్రమే కలవు. కవిపేరు కానరాదు.

(50) నానార్థ సంగ్రహపద్యకావ్యము. గ్రం. సం. 201.

ఇందుఁ బెక్కుపద్యములు నానావిధములవి గలవు. ముప్పాతికపాలు శృంగారరసము.

భూరిగుణహారి శ్రీబృందపురవిహారి, దితిజగులవైరి కేశవదేవశౌరి-
ముద్దుశ్రీచారి నేలుకోముద్దుగుమ్మ- బుధజనానన్న సరకూరిపురముచెన్న- రా
జగోపాలుఁ దేవమ్మ రాజవదన- వనితసీవేగి శ్రీవాయులూరిశౌరి, దోడితేవ
మ్మ పోవమ్మ తోయజాతీ- బలిర విసవయ్య యీబాలప్రౌఢతనము- సరస
మైనట్టి మాటలసత్య మెఱిగి, తగవుతీర్చినవాఁడ పో ధర్మరాజు- రార యే
లుకొ కోదండరామచంద్ర- విపులకయణాంతరంగ శ్రీనిజయరంగ, చొక్కనా
థధరాపాల నుగుణలీల. ఇట్టిమకుటములతోఁ గొన్ని కద్యములున్నవి.

ఇందు మొదట బాలసుబ్రహ్మణ్యశతకములోని వని నాల్గుకద్యము లు
న్నవి ఆకవ్రము శిథిలమైనది. కావున వానిని మాత్రమిందుఁ బూర్తిగఁ
జూపుటయైనది.

సీ. శ్రీకంఠవరపుత్ర శృంగారతరగాత్ర సన్దుస్తుతిపాత్ర జలజనేత్ర
వల్లిమనోహర వాహీకృతమయూర యఖిలలోకాధార యరివిదార
దేవసేనాలోల దివిజసన్నుతశీల కుధరజాబాల సద్గుణవిశాల
భానుకోటిప్రతాప బ్రహ్మణ్యవరయావ యదురసేనాటోప యహికలావ
సీనుపేరిట శతకంబు చేర్చినటులు, విన్నవించెద విసవయ్య వేడ్లమీఱ
శూరసూహర కిరిగిరి సుఖవిహార, సుకవిజనగేయ శ్రీబాలసుబ్బరాయ. ౧
సంతసంబును నిన్ను సొన్నరించుచు భూమి సంచరించెనువాఁడ సజ్జనుండు
నీకుదాంభోజముల్ నిర్లజ్జఁడై సదా భజన చేసెనువాఁడ భాగవతుడు
నిర్లచిత్తుఁడై నిన్ను సేవించుచు ధరనుండు వాఁడ పో ధన్యుడరయ
సకలచరాచర సునానుఁ డౌనిన్నుఁ బూజచేసెడివాఁడ పుణ్యతముండు
వీరు లలరంగ నీనామగావరసము, విని నుభాచెనువాఁడ వివేకధనుండు. శూ-
మంచుకోర్వనివాఁడు మూర్తాండుఁ గనిగట్లు త్రిగాంచినట్లు
తున్నాధితుండు దివ్యసుధగన్న యట్లులు కడుదరిద్రుండు నిధివదననట్లు
జడమధ్యగతునకు నుడువ మబ్బివయ్యట్లు ధరఁ దవస్వికి సిద్ధివారకినట్లు
తిమిరంబుతో మంచి దివ్యఁ జూచినయట్లు శిశువు తల్లిని జూచి చెలఁగినట్లు
నిన్ను గనుఁగొంటిసుభములు నింకగంటి, భవనచారి ద్రవ్యభూతంబుపాఱగంటి.
నట్టింట(లోనున్న) నవ్యనిక్షేపంబు గానకయాచించువాఁడకరణి
యమృత మపేక్షించి యావధకాంక్షియై వనమూలికల కేగువానిపోల్చిఁ
గల్పకంబును బాసి కాంతారములలోనఁ దుమ్మచెట్లను బోయి నమ్మురీతి
భాగీరథినివీడి వల్వలోదకముల వెతకిగుంకె న పట్టి నెఱిమీఁడ్లి

నిన్ను నేమిటిమూఢుడై యన్యసురులఁ గొలువఁబోవుటవ్యర్థంబుకువలయుమున
దానధర్మములేని ధనరాసు లవియేల భోగింపఁగాలేని పాలతి యేల

అప్పులు గాకున్న యన్నదమ్ములు నేల దయలోఁడబ్రోవని దైవ మేల
శరణన్నఁ గావని సరవతి బ్రతుకేల సత్యంబు మాలిన సఖ్యమేల
వేదహీనుండైన విప్రుజన్మ తేల తనయులఁ బ్రోవని తల్లియేల
బుధులు కఠినిదిరిన్నియువృథాయటంచు, నిన్నుఁగొల్పినవారెల్ల ధన్యులండు.

కవి యెవ్వరో తెలియదు, కొన్ని సంస్కృతశ్లోకములుగలవు. వ్రాతలవ్వు
లు మెండుగానున్నవి.

శ్లో. లంకానాథకుహేళికాపరీధవః ప్రద్యోతనో జావకీ
వక్షోజద్వయహేళికేళిరసిక స్తావాం రుమాకతర్పిణా (?)

సర్వేభ్య స్వవదారవిందయుగళీభాజాం నిలింపద్రుః
శ్రీరామ శ్చివతాతి రస్తు భగవా నామ్నాయ చూడామణిః.

(51) దండకములు- చిల్లరవద్యములు- గ్రం. స. 208

(1) నామగిరి దండకము- నామగిరిసరసింహస్వామి దేవియైనమహాలక్ష్మీపై దం
డకము- కవిచేతన లేదు. మచ్చునకు-

శ్లో. తారాధీశసపేనాదరీ భవమహాదారిద్యవహఃణీ
కారుణ్యంబుధి సర్వలోకజనని కల్యాణి కాంతామణి
చారుశ్రీకరశోభనాంగి సరవంచాస్యప్రియా-
క్షీరాభోధికుమారి నామగిరిలక్ష్మీ భక్తసంరక్షణీ.

దండకము—శ్రీమత్సహస్రనామస్తోత్రానికి నీలాంబుభృచ్చేణి నీరేజిపాణి బుధశ్రేణి
సూరక్షణి వైకృతశ్రేణి కంజాతసంజాత మాతా జగద్రాతవిఖ్యాత శత్రు
ద్వణోపేత.....గర్వసర్వారుద్రా నిత్యసర్వాకరాధింగృహంజాడు మా
వంత మావంతలుం దీర్చి నాయొక్కవిజ్ఞాననాలావము ల్విందు లాలించిపా
లించి చేకోఁగజే.....శర్వాణియు న్వాణియుం జామర ల్పట్ట నిం
ద్రాణి కాళాంజ వట్టా నువర్వాంగనల్ ఠాడిగంబుల్ ప్రమోదంబుతో
సల్ప..... ఓయవ్య యవ్వారిగా వారికిప్పించవే బాళిఁగాళిపురీ వేక
టాధీశ్వరుం దైనశ్రీమన్నృకంతీరవస్వామి గారాపుపూఁబోడి శ్రీనామ
గిర్వంబ లక్ష్మీజగన్నాథ.....వమస్తేవమః.

దండకము చివఱకుఁజుక్తగానున్నది.

(2) ఆర్యపురీనాథదండకము—కవిపేరు దీనికినిలేదు. మచ్చుచూపడు.

శ్రీరూపసీమాససంభోజసారంగ సారంగశంఖజా నిత్యకల్యాణ కల్యాణగోత్రేతథీరా సుధీర ప్రజాధార విశ్వంభరాకాత ధారాధరాకార..... ధూళీకృతాక్రూర మారీచదోషాటదోషాటవివ్రాతకంజాతకంజాతనేత్రా అసత్తంబునుగ్రీవ సుగ్రీవమిత్రానుచారిత్ర...స్థాపించి నేమ్రొక్కెడ యెక్కువ న్నెక్కువ విక్రువ, బొప్ప నావిన్నకం బొక్కటాలించవే మంటే నీపాదపాథోరుహధ్యాన మెక్కాల మేచూటక- నమ్మితి నమ్మితి నిమ్ము.....నామాత యు ధాతయు భ్రాతయు న్నీవే నీవాడ...కృపంబ్రోవుమార్యాస్తుతార్యాపురీనాథుడైనట్టి దేవోత్తమా యత్తనూంగాచలాధీశ్వరా దేవదేవా నమస్తే.

ఆర్యపురములో నుత్తమాంగాచలము కలదు కాబోలును, ఆయచలముపై నీస్వామివేంచేసియుండును. కొన్ని చూటలంబట్టి వైదండకము నదియు నొక్కరేరచించిరా యను సంశయము కలుగుచున్నది.

(3) కామాక్షీదండకము:—శ్రీమన్మహాదేవీ శీతాద్రిజాతా జగన్మాత లోకైక విఖ్యాతదేహంగనా రాజితాద్రిప్రసాదంబునంబుండు మందారకాదంబజంబీర పున్నాగచిల్వాదిభూజంబులుం గల్లు నారామమధ్యంబున స్వప్రవేశార్యరత్నావళి నిర్మితం బైననన్దంబంబుండు మాణిక్యసింహాసనాసీనుడై యున్న ముక్తంతికి న్వామభాగంబునన్ భద్రకద్యసనాసీనవై భక్తులం బ్రోచు.....తల్లి నీనుం జూచి సాష్టాంగదండప్రణామంబులం జేసెదన్ నన్నరక్షించు.....సర్వలోకేశ్వరుండైన యే కాంబరాధీశ్వరుండుడి యున్నట్టి కాంచీపురీనాథుకీ.....నన్ను రక్షింపవే చాల నాపాలిదోషాంధకారంబునుం బాపు పోచూరి శ్రీకేశవస్వామికిం జెల్లెలైనట్టి యొకంచి కామాక్షీదేవీ నమస్తే.

ఈకవి పోచూరినివాసియేమో-పేరు తెల్పుకొనలేదు.

(4) సూర్యదండకము:—శ్రీమన్మహాకళ్యాణబ్రహ్మపుత్రా హస్తిత్రా జగన్మిత్ర పూషార్థమిత్రా.....సూర్యనారాయణ వేదపారాయణ దేవదేవానమస్తే ము, ఈదండకము క్రొత్తదిగాదు. వలుపురు నిత్యమును బఠించునదియే. దీనికిని గవి పేరు తెలియదు.

(5) చిల్లరపద్యములు:-కాంతాలలామశతకములోనివియు, నల్లు, తెల్లు, పసుపు సీసపద్యములును గలవు.

రామచంద్రునివంటిరాజు తా. గల్లెనా పవనపందరువంటి బంటుగలఁడు
 ధరణి గృష్ణునివంటి తండ్రి దాఁగల్గెనా కుసుమబాణునివంటి కొడుకుగలఁడు
 విక్రమార్కునివంటి వీరుండు గల్లెనా భట్టివంటి యువాకువరుఁడు గలఁడు
 రమణ భోజునివంటి రసికుండు గల్లెనా కాళిదాసునివంటి కవియుఁ గలఁడు
 నాటివారికిఁ దప్పువే నేటివారు, ఎంతవారికిఁ గలుగుదు రంతవారు
 కలఁడు వేయింటికొక్కఁడు కడచులేదు, ఆశ్రితమరయూధ సింహాద్రినాథ.
 సీ. ఎలనాఁగ నీదేశ మేదేశ మన్నను జెలువంపు నొక్క చేరిజూపె
 బద్దామతాక్షి నీపట్టణం బేవన్న శిలల తటాకంబు పేరబలికె
 నిండినరాక్షి నీయల్లెక్కడన్నను దలనాయి మోచినతదవుక్రింద
 వీటిదానవె కోమల తిరిగింపుచున్నను యేటిలో కొన్నెల్లు యెదురుబుచ్చి,
 శనినాయకాక్షి నీరామ మేదన్నను తరువారఁ దిరుమని తరుణిబలికె
 నెలది నీకు విభుఁడు గలఁడే యటన్నను, నీశ్వరీద్రాసి నెలతమాపె
 నెలత నీకు నిద్ర గలయెంత యన్నను, చుక్కజూపి నుదతి సున్నచుట్టె.

... ..

క. అంబా పూర్ణసుధాకర, బింబానన త్రిజగదతులబిసగుహనయనా
 జుభావినిత శ్రీబృహదంబా జగదంబ శ్యామలాంబ మదంబా.
 బృహదంబవై బద్ధములు చాలఁగలవు.

భగిరథవితేజ శ్రీకందివరదరాజ-రమ్యగుణయూథ కావేటిరంగనాథ-
 చందమామ- వలతఁతీపుఁజేసేపు యెక్కులాడి- ఇట్లంత్యనియమములు గల
 పద్యములు కొన్నిగలవు నాదబ్రహ్మానందయోగి- పదములు గలవు.

ముక్తిమిచ్చసి చేత్రాత విషయాన్ విషవత్ప్రజ

క్షమాక్షవదయాశౌచసర్వ్యా పీయూషవద్భజ

ఇట్లు శ్లోకము లనేకములుగలవు.

ఉ. బూదగమానియన్నతముఁ బువ్వులుఁ బిందెలుఁ జూచి యశతోఁ
 గీరము లాటునెల్లు తమకింపఁగఁ గాచి ఫలాభిలాషియై
 చేరి రసబుగ్గోలకొనఁ జించినదూదియు రేగినట్లపో
 కూరిమిలేనిరాజులను గొల్చినఁ బెమ్మయసింగధీమణి.

